

BÜTÜN YÖNLERİYLE
Çubuk ve Çevresi

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
9-10 EKİM 2015 / ÇUBUK-ANKARA

Editörler

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR | Dr. Tekin ÖNAL

BÜTÜN YÖNLERİYLE
ÇUBUK VE ÇEVRESİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
(9-10 EKİM 2015, ÇUBUK-ANKARA)

THE INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON ALL ASPECTS OF
**ÇUBUK AND ITS
SURROUNDINGS**
(OCTOBER 9-10, 2015, ÇUBUK-ANKARA)

Editörler

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR | Dr. Tekin ÖNAL

Ankara, 2016

Çubuk Belediyesi Yayınları

Atatürk Caddesi, Belediye İşhanı
Çubuk/ANKARA

Birinci Baskı
Temmuz 2016

ISBN: 978-605-61587-1-1

Ehl-i Beyt Mh. Ceyhun Atıf Kansu Cd.
1270 Sk. No: 1/8 Tel: 0.312.286 50 50
Çankaya/ANKARA

Basım
Kalkan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0.312.342 16 46 **İskitler/ANKARA**

Matbaa Sertifika No
16029

ONUR KURULU

Prof. Dr. Metin DOĞAN Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü
Dr. Tuncay ACEHAN..... Çubuk Belediye Başkanı

THE HONORARY COMMITTEE

Prof. Dr. Metin DOĞAN Rector of Yıldırım Beyazıt University
Dr. Tuncay ACEHAN..... Mayor of Çubuk

DÜZENLEME KURULU

Başkan:

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Ahmet KANKAL Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Zeki METİN..... Çubuk Belediye Başkan Yardımcısı
Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Arif DEMİR Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İsmail BAL Çubuk Belediyesi
Hayretin GÜLTEKİN Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman:

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR Yıldırım Beyazıt University

Members:

Prof. Dr. Ahmet KANKAL Yıldırım Beyazıt University
Zeki METİN..... Deputy Mayor-Municipality of Çubuk
Assoc. Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU Yıldırım Beyazıt University
Assist. Prof. Dr. Sıddık ÇALIK..... Yıldırım Beyazıt University
Assist. Prof. Dr. Arif DEMİR..... Yıldırım Beyazıt University
İsmail BAL Municipality of Çubuk
Hayretin GÜLTEKİN General Directorate of
Land Registry and Cadastre

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Ahmet KANKAL Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Arif BİLGİN Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr.
Bakhytzhan SATERSHINOV Kazakistan Cumhuriyeti, Eğitim ve
Bilim Bakanlığı, Bilim Komitesi
Felsefe, Siyaset ve Ahlak Bilgisi
(Dintanu) Enstitüsü, Ahlak Bilgisi
(Dintanu) Bölümü Başkanı
Almatı, Kazakistan
Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ERAVCI Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler BULDUK Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. İlhami TÜZÜN Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. M. Mete TAŞLIOVA Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Arif DEMİR Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Esmâ ÖZ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İ. Ethem ARIOĞLU Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.
Miyase KOYUNCU KAYA Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Aydın Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sıddık Çalık Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Akhat SALİKHOV Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim
Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat
Enstitüsü Doğu Elyazmalar
Bölüm Başkanı
Ufa-Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti

- Aydın MAMMADOV Kültürel Mirasın Korunmasına
Destek İctimai Birliği
Şeki-Azerbaycan
- Gülnar V. YULDİBAYEVA..... Rusya Bilimler Akademisi
Ufa Bilim Merkezi
Ufa-Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti
Rusya Federasyonu
- Kadimbek KUNYPIYAULY Kazakistan Yazarlar Birliği
Başkan Danışmanı,
An Arıs Yayın Evinin
Başkanı/Almatı-Kazakistan
- Melis ABAKİROV Tarihçi-Yazar
Bişkek-Kırgızistan Cumhuriyeti

SCIENTIFIC COMMITTEE

- Prof. Dr. Ahmet KANKAL Yıldırım Beyazıt University
- Prof. Dr. Arif BİLGİN..... Sakarya University
- Assoc. Prof. Dr.
- Bakhytzhan SATERSHINOV Doctor of Philosophical Sciences,
associate professor Head of
Department of Religion Studies,
İnstitute for Philosophy,
Political Science and Religion
Studies of Committee Science of the
Ministry of Education and Science of
the Republic of Republic of
Kazakhstan
Almaty-The Republic of Kazakhstan
- Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN Yıldırım Beyazıt University
- Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR..... Yıldırım Beyazıt University
- Prof. Dr. İlhami DURMUŞ Gazi University
- Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ Yıldırım Beyazıt University
- Prof. Dr. Mustafa ERAVCI..... Yıldırım Beyazıt University
- Prof. Dr. Mustafa ORÇAN..... Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ..... Çankırı Karatekin University

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ Hacettepe University

Prof. Dr. Üçler BULDUK Ankara University

Prof. Dr. Yunus KOÇ Hacettepe University

Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN..... Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. İlhami TÜZÜN Kırıkkale University

Assoc. Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU Yıldırım Beyazıt University

Assoc. Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA Yıldırım Beyazıt University

Assist. Prof. Dr. Arif DEMİR..... Yıldırım Beyazıt University

Assist. Prof. Dr. Esmâ ÖZ..... Yıldırım Beyazıt University

Assist. Prof. Dr. İ. Ethem ARIOĞLU., Yıldırım Beyazıt University

Assist. Prof. Dr.

Miyase KOYUNCU KAYA Yıldırım Beyazıt University

Assist. Prof. Dr. Oğuzhan Aydın Yıldırım Beyazıt University

Assist. Prof. Dr. Sıddık Çalık Yıldırım Beyazıt University

Dr. Akhat SALİKHOV Russia Academy of Sciences

Ufa Science Center

Ufa, The Republic of Bashkortostan

Aydın MAMMADOV Union Support The Conservation of

..... Cultural Heritage/Shaki-Azerbaijan

Gülzar V. YULDIBAYEVA Russia Academy of Sciences Ufa

Science Center

Ufa, The Republic of Bashkortostan

Kadimbek KUNIPİYAULI..... Writers Union Presidency of

Kazakhstan

Almaty-The Republic of Kazakhstan

Melis ABAKİROV Historian and Author

..... Bishkek-The Kyrgyz Republic

SEMPOZYUM HAKKINDA

Çubuk, Ankara il merkezine 39 km uzaklıkta bir ilçedir. Coğrafi konumu itibarıyla Anadolu'nun ortasında yer alan Çubuk, Osmanlı Devleti'nde Anadolu Eyaleti'ne bağlı Ankara Sancağı'nın bir kazası, günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın hemen yanı başında, her geçen gün gelişen ve büyüyen bir yerleşme birimidir. Çubuk ve çevresinin geçmişten günümüze uzanan tarihi süreçte, Ankara'nın hinterlandında yer alması, onun idari, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda önemli kazanımlar ve avantajlar elde etmesine zemin hazırlamıştır. Coğrafi konumu hiç şüphesiz, bu kazanın tarih boyunca en önemli özellikleri arasında yer almıştır. Bu çerçevede Çubuk'un tarihini, aynı zamanda idari olarak da bağlı olduğu Ankara'nın tarihinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Bunu bölgede yaşanan tarihi ve kültürel olaylarda da gözlemlemek mümkündür. Nitekim Ankara Savaşı olarak bilinen Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından kabul edilen savaşın, Ankara'nın Çubuk ovasında yapılmış olması da bunu teyit etmektedir. Çubuk, adeta bu savaşla anılır olmuş ve özdeşleşmiştir.

Çubuk ve çevresi Türklerin Anadolu'ya gelmeleriyle Türk nüfusun yoğun olarak yerleştikleri bölgelerden biri olmuştur. Günümüzde Oğuz ve Türk boy-larının adını taşıyan pek çok yerleşme biriminin olması bunun en önemli göstergesidir. Bu yer isimleri Çubuk ve çevresinin Orta Asya Türk coğrafyası ile bağlarını ve ilişkisini de bir bakıma ortaya koymaktadır. Buna ilaveten Moğol

istilas ı öncesi ve sonrası yaşanan göç dalgalarının, bölge üzerindeki etkisi de hep tartış ıla gelmiştir.

Çubuk ve çevresinin tarihi ve coğrafi konumu, idari yapısı, ekonomik, sosyal ve kültürel durumu, geçmişten günümüze uzanan bir süreçte, akademik bir bakış açısıyla ve uluslararası boyutta 9-10 Ekim 2015 tarihleri arasında Çubuk'ta, Çubuk Belediyesi ile Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin ortak düzenleyecekleri **Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu**'nda ele alınacak, ayrıntılı olarak irdelenecektir. Hiç şüphesiz bu sempozyumda ele alınacak konular, özelde Çubuk'un ve Ankara'nın, genelde bölgenin ve ülkenin tarihine ışık tutacak, geçmişten gelen zengin tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomik birikimin bir kesitini de gözler önüne serecektir. Böylece, geçmişten gelen birikimle geleceğ e daha bir umutla bakmaya ve müreffeh bir yolda ilerlemeye katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

ABOUT THE SYMPOSIUM

Çubuk is a district 39 km away from Ankara's city center. Çubuk which lies in the center of Anatolia, was a *kaza* (district) of sanjak (sub-province) of Ankara under the governance of Anatolian province in Ottoman Empire. Today Çubuk is a growing and developing settlement nearby the capital city of Turkish Republic, Ankara. In past and today taking place in Ankara's hinterland gave Çubuk and its surroundings an opportunity to get advantages administratively, economically, socially and culturally. Geographical position, no doubt, has been the most important feature of this district throughout history. In this regard it is impossible to isolate history of Çubuk which is also connected to Ankara administratively, from history of Ankara. The Battle of Ankara as one of the turning points of Ottoman history took place at the field of Çubuk between the forces of the Ottoman Sultan Bayezid I and Timur, ruler of Timurid Empire in 1402. The district of Çubuk has been identified with this battle.

As a result of Turkic migration to Anatolia, Çubuk and its surroundings became one of the intensive Turkish settlements. The most significant sign of the Turkish settlement is the existence of the settlements having names of Oghuz and Turkic tribes in Çubuk today. These names prove the connections and relations between Çubuk and Turkish geography of Central Asia. In addition to this, the effects of migration waves before and after Mongolian invasion in the region have been debated by scholars.

The history, geographical position, administrative structure, economic, social and cultural status of Çubuk and its surroundings in a long term will be discussed in detail with an academic perspective and an international dimension between the dates of October, 9-10, 2015 in Çubuk at **The International Symposium on All Aspects of Çubuk and Its Surroundings** co-organized by Yıldırım Beyazıt University and Municipality of Çubuk.

Without a doubt, the issues to be discussed in this symposium will reveal the historical, social, economic and cultural accumulation of Çubuk and Ankara in particular and of the region and country in general. Thus, it is expected that this symposium will contribute to look at the future more hopefully with accumulation from the past and to progress in a prosperous way.

SEMPOZYUMDA ELE ALINACAK KONULAR

Tarih

Tarihin en eski devirlerinden Türk fethine kadar olan dönem

Türk fethinden günümüze kadar olan dönem

Coğrafya

Yerleşme

Nüfus

İdari ve Sosyal Yapı

Ekonomi

Sanayi, Ticaret, Tarım, Hayvancılık, Turizm, Hizmet Sektörü

Eğitim, Kültür ve Sanat

Musiki, Mutfak, Giyim-Kuşam, Gelenek-Görenek, İnanç, Halk İnanışları,

Mimari

Sağlık

Ulaşım

TOPICS OF THE SYMPOSIUM

History

From ancient times to the Turkish conquest

From Turkish conquest to today

Geography

Settlement

Demography

Administrative and Social Structure

Economy

Industry, Trade, Agriculture, Livestock, Tourism, Service Industry

Education, Culture, Art

Music, Cuisine, Clothing, Customs, Popular Beliefs, Architecture

Health

Transportation

İLETİŞİM-SEKRETARYA**Arş. Gör. Dr. Tekin ÖNAL**

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

0 312 466 75 33

0533 603 79 69

tekin_onal@hotmail.com

Arş. Gör. Betül TEZCAN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

0 312 466 75 33

0505 927 19 31

btezcan@ybu.edu.tr

Aysel NEŞELİ

Çubuk Belediyesi Dış İlişkiler Şube Müdürü

0535 708 9251

kadinveaile@cubuk.bel.tr

CONTACT**Research Assistant Tekin ÖNAL, Phd**

Yıldırım Beyazıt University Faculty of Humanities and Social Sciences

0 312 466 75 33

0 533 603 79 69

tekin_onal@hotmail.com

Research Assistant Betül TEZCAN, Phd Candidate

Yıldırım Beyazıt University Faculty of Humanities and Social Sciences

0 312 466 75 33

0505 927 19 31

btezcan@ybu.edu.tr

Aysel NEŞELİ

External Relations Manager, Municipality of Çubuk

0535 708 9251

kadinveaile@cubuk.bel.tr

BÜTÜN YÖNLERİYLE ÇUBUK ve ÇEVRESİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU (09-10 Ekim 2015)

PROGRAM

09 Ekim 2015 Cuma

AÇILIŞ PROGRAMI 10.00-12.00

Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı

Sempozyum Düzenleme Kurulu Adına

Sayın Prof. Dr. Hüseyin Çınar'ın Konuşmaları

Çubuk Belediye Başkanı

Sayın Dr. Tuncay Acehan'ın Konuşmaları

Çubuk Kaymakamı

Sayın Cemal Şahin'in Konuşmaları

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü

Sayın Prof. Dr. Metin Doğan'ın Konuşmaları

Protokol Konuşmaları

Öğle Arası 12.00-14.00

09 Ekim 2015 Cuma ANADOLU SALONU

1. Oturum 14.00-15:30

Oturum Başkanı **Prof. Dr. H. Mustafa Eravcı**

Yrd. Doç. Dr. Bekir Gökmen

Çubuk İlçesi'nin İdari ve Fiziki Coğrafya Özellikleri

Prof. Dr. Ahmet Kankal

XV.-XVI. Yüzyıllarda Çubuk ve Çevresinde Yerleşme ve Nüfus

Prof. Dr. Hüseyin Çınar

Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı

Hayrettin Gültekin

Çubukbazarı'ndan Çubuk İlçesine Nüfus ve Ekonomi

Timur B. Davletov

Türk Halklarının Altaylardan Anadolu'ya Sosyo-Kültürel

Devamlılık Süreci Bağlamında Kuramsal Göç Modeli

Çay-Kahve Arası 15.30-16.00

09 Ekim 2015 Cuma ANADOLU SALONU

2. Oturum 16.00-17.30

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Alemdar Yalçın**

Prof. Dr. Gıyasettin Aytaş

Çubuk Yöresini Mesken Tutan Horasan Erenleri

Yrd. Doç. Dr. Sıddık Çalık

Çubuk Sele Köyü'nde Bir Alevi Ocağı: Kalender Dede Tekkesi

Prof. Dr. Durmuş Arık

Çubuk ve Çevresindeki Halk İnanışları

Yrd. Doç. Dr. Arif Demir

Tarih, Din ve Gelenek Perspektifinde Çubuk ve Çevresinde

Müzikal Hareketlilik

Doç. Dr. Cenk Güray

Çubuk'ta Dini Musiki Yaklaşımları

Çay-Kahve Arası 17.30-17.45

09 Ekim 2015 Cuma TÜRKİSTAN SALONU

1. Oturum 14.00-15:30

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Mustafa Öztürk**

Prof. Dr. Emine Baydan

Organik Yetiştiriciliğin Yararları ve Çubuk İlçesinin Organik

Tarım Potansiyeli

İlkay Çağlar

Geleneksel Çubuk Turşusu Üretimi ve Geleceği

Prof. Dr. Sezai Kaya

Hayvansal Gıdalarda İlaç Kalıntıları ve Tüketici Sağlığı

Prof. Dr. Ender Yarsan

Ekolojik Kirliliğin Canlılar Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Prof. Dr. Murat Hatipoğlu

Ankara-Çubuk'taki Agat (Si02) Taşının Özellikleri

Çay-Kahve Arası 15.30-16.00

09 Ekim 2015 Cuma TÜRKİSTAN SALONU

2. Oturum 16.00-17:30

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Ahmet Kankal**

Doç. Dr. M. Mete Taşlıova

Folkloristik Çubuk Monografisi Nasıl Olmalıdır?

Yrd. Doç. Dr. İ. Ethem Arıoğlu

Ankara Savaşı'nın Halk Söylentilerine Yansıması

Sevim Aydos

Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürüne Genel Bir Bakış

Özlem Aydoğdu Atasoy

Çubuk'ta Yaşayan Köy Projesi

Melis Abakirov

Kökleri Birleşir (Kırgız-Türk İşbirliği Örneğinde)

Çay-Kahve Arası 17.30 - 17.45

09 Ekim 2015 Cuma ANADOLU SALONU

3. Oturum 17.45-18.30

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu**

Yrd. Doç. Dr. Hilal Narin Özdağ Yorgancılar - Yrd. Doç.

Dr. Dilek Özataş - Yrd. Doç. Dr. Salih Mollahaliloğlu

Prof. Dr. Mustafa Öztürk

Ankara İli Çubuk İlçesinin, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Eğitim ve Araştırma Bölgesi Kapatıldıktan Sonraki Sağlık Durumunun Günümüze Yansımaları

Prof. Dr. Mustafa Öztürk - Yrd. Doç. Dr. Dilek Öztaş

Yrd. Doç. Dr. Ayşenur Baş

Yrd. Doç. Dr. Salih Mollahaliloğlu

Ankara İli Çubuk İlçesinin, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Eğitim ve Araştırma Bölgesi Olduğu Süre Boyunca Sağlık Durumunun İncelenmesi

09 Ekim 2015 Cuma TÜRKİSTAN SALONU

3. Oturum 17.45-18.30

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Salih Yılmaz**

Satershinov Bakhytzhon Menlibekogly

Eurasian Nomadism as an Archetype of Historical

Consciousness of Turkish People

Kadirkbek Kunipiyauli

Atayurt ile Anadolu Arasındaki Kardeşlik İlişkileri

Dr. Aydın Memmedov

Ankara Savaşı'ndan Dönen Emir Timur'un "Gel-Gör-Git"

Kalesi'ni Kuşatması

İKİNCİ GÜN

10 Ekim 2015 Cumartesi ANADOLU SALONU

1. Oturum 10.00-11.30

Oturum Başkanı **Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal**

Doç. Dr. Mustafa Özkan

Cumhuriyet Döneminde Çubuk'ta Dini Hayat

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Demir

Çubuk'ta Osmanlı Dönemi Vakıfları

Yrd. Doç. Dr. Fahri Maden

Hüseyin Gazi Tekkesi ve Türbesi (Çubuk ve Çevresine Etkisi)

M. İlyas Çüngen

Müderri Hacı Ahmet Efendi

Doç. Dr. Fatih Erkoçoğlu

Çubuk'ta Ticanilik

Çay-Kahve Arası 11.30-11.45

10 Ekim 2015 Cumartesi ANADOLU SALONU

2. Oturum 11.45-12.45

Oturum Başkanı **Yrd. Doç. Dr. Siddik Çalık**

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kalkan

Ankara Savaşı Öncesi-Sonrasında Emir Timur'dan Geriye Kalan

Numizmatik Materyaller

Doç. Dr. M. Şamil Yüksel

Şah ve Mat: Çubuk

Araş. Gör. İ. Seddar Kaynar

Çubuk Çayır'nın Tarihsel Öneminin Hatırlanması

Çay-Kahve Arası 12.45-13.00

İKİNCİ GÜN

10 Ekim 2015 Cumartesi TÜRKİSTAN SALONU

1. Oturum 10.00-11.30

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Hüseyin Çınar**

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Doğan

Çubuk'ta Osmanlı Tımar Uygulamaları

Doç. Dr. İsmail Kıvrım

Nüfus Ceride Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Çubuk Kazasının Nüfus Yapısı

Araş. Gör. Betül Tezcan

Çubuk Şer'iyye Sicilleri (3-4 Numaralı)

Em. Albay Mehmet Arslantaş

Birinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Çubuklu Şehit ve Gaziler

Doç. Dr. D. Ali Arslan - Yrd. Doç. Dr. Mustafa

Çağlayandereli - Gülten Arslan

Ankara'nın Çubuk İlçesinin Demografik Yapısının Sosyolojik Tahlili

Çay-Kahve Arası 11.30-11.45

10 Ekim 2015 Cumartesi TÜRKİSTAN SALONU

2. Oturum 11.45-12.45

Oturum Başkanı **Prof. Dr. M. Vedat Gürbüz**

Yrd. Doç. Dr. Yüksel Özgen - Okt. Recep Büyüktolu

Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1936)

Dr. Tekin Önal

Cumhuriyet Hükümetlerinin Çubuk'a Yaptığı En Büyük Yatırımlardan Esenboğa Havalimanı ve Önemi

Yrd. Doç. Dr. Recep Yurt

Çubuk (Ankara) İlçesinin Fiziki Coğrafyası

Doç. Dr. Saffet Yağız

Çubuk İlçesi ve Çevresinin Depremselliğine Genel Bakış

Çay-Kahve Arası 12.45-13.00

10 Ekim 2015 Cumartesi ANADOLU SALONU

DEĞERLENDİRME OTURUMU 13.00-14.00

Öğle Yemeği 14.15-15.00

Çevre Gezisi 15.00-18.00

Sunuş

Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyum, ilçemizi yarınlara taşıma yolculuğumuzda bilimsel ve tarihi gerçeklerin ışığının yolumuzu aydınlatması için atılmış bir büyük adımdır.

Çubuk Belediyesi ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin işbirliği ile gerçekleştirilen Sempozyum'a yurt içi ve yurt dışından 50'ye yakın bilim insanı bildiri sundu.

Aylarca süren hazırlıkların ardından, 9-10 Ekim 2015 tarihlerinde gerçekleşen 10'dan fazla oturumda Çubuk "Bütün Yönleriyle" ele alındı.

1402 Ankara Savaşı'nın gerçekleştiği Çubuk, kuşkusuz Türk dünyasının haklı ilgisini çekmeye devam ediyor. Yıldırım Beyazıt komutasındaki Osmanlı ordusu ile Timur'un ordusu arasında 28 Temmuz 1402'de cereyan eden Ankara Savaşı, Sempozyum'un önemli konuları arasında yer aldı.

Çubuk'un başta tarih, kültür, coğrafya, tarım, ekonomi, musiki, sağlık, mutfak kültürü gibi konular olmak üzere tamamı Çubuk'la ilgili hazırlanan bildiriler, Osmanlı Dönemi'nden günümüze kalmış Tapu Tahrir Defterleri, Şer'iyye Sicilleri, Nüfus Ceride Defterleri ve Salnameler gibi pek çok değerli kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır. Sempozyum; yarınlarmıza ışık tutacak yeni bilgilerin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır.

Bu Sempozyumun gerçekleştirilmesini sağlayan başta Çubuk Belediye Başkanı Dr. Tuncay ACEHAN ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Metin DOĞAN'a,

Sempozyum yapılma fikrini ortaya atarak başından sonuna ve bu kitabın hazırlanmasında her aşamada aktif olarak yer alan Çubuk Belediye Başkan Yardımcısı Zeki METİN ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmet KANKAL'a,

Başta Sempozyum Düzenleme Komitesi Başkanı YBÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR olmak üzere görev alan tüm Düzenleme Komitesi Üyelerine,

Yurt dışından Çubuk'a gelerek bildiri sunan akademisyenlere,

Türkiye'nin değişik bölgelerinden gelerek bildiri sunan ve sempozyuma katkı sağlayan tüm akademisyenlere,

2 gün boyunca 2 ayrı salonda eş zamanlı olarak gerçekleştirilen Sempozyum'a hem dinleyici olarak hem de sordukları sorularla katkı sağlayan gerek üniversite öğrencilerine gerekse de Çubuk halkına,

Bu kitabın titiz bir şekilde editörlüğünü yapan Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hüseyin Çınar ve Dr. Tekin Önal'a,

Teşekkür ederiz.

İleriki yıllarda güncel bildirilerle ve yeni konularla yine Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ile işbirliği içinde yeni sempozyumlar düzenlenecektir.

Sempozyumun ve sonucunda hazırlanan bu kitabın hayırlara vesile olması temennisiyle.

Çubuk Belediyesi

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Hakkında	VII
Sempozyum Programı	XIII
Sunuş.....	XV
İçindekiler	XVII

Sempozyum Açış Konuşmaları

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR -Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı	XXI
Dr. Tuncay ACEHAN -Çubuk Belediye Başkanı	XXIII
Cemal ŞAHİN -Çubuk Kaymakamı.....	XXVII
Prof. Dr. Metin DOĞAN -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü	XXIX
Halil ŞIVGIN -Sağlık Eski Bakanı	XXXI

BİLDİRİLER

Yrd. Doç. Dr. Bekir Gökmen

Çubuk İlçesi'nin İdari ve Fiziki Coğrafya Özellikleri.....	1

Prof. Dr. Ahmet Kankal

15.-16. Yüzyıllarda Çubuk ve Çevresinde Yerleşme ve Nüfus.....	17

Prof. Dr. Hüseyin Çınar

Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı	43

Hayrettin Gültekin

Çubukbazarı'ndan Çubuk İlçesi'ne (Nüfus ve Ekonomi)	71

Prof. Dr. Emine Baydan

Organik Yetiştiriciliğin Yararları ve Çubuk İlçesinin (Ankara)	
Organik Tarım Potansiyeli.....	123

İlkay Çağlar-Prof. Dr. Erdoğan Güneş

Geleneksel Çubuk Turşusu Üretimi, Pazarlaması ve

Geleceğinin Değerlendirilmesi 135

Prof. Dr. Sezai Kaya

Hayvansal Gıdalarda İlaç Kalıntıları ve Tüketici Sağlığı..... 141

Prof. Dr. Ender Yarsan

Ekolojik Kirliliğin Canlılar Üzerindeki Olumsuz Etkileri..... 161

Prof. Dr. Gıyasettin Aytaş

Çubuk Yöresini Mesken Tutan Horasan Erenleri..... 171

Yrd. Doç. Dr. Sıddık Çalık

Çubuk Sele Köyü'nde Bir Alevi Ocağı: Şah Kalender Dede Tekkesi 181

Prof. Dr. Durmuş Arık

Çubuk ve Çevresindeki Halk İnanışları 191

Yrd. Doç. Dr. Arif Demir

Tarih, Din ve Gelenek Perspektifinde Çubuk ve Çevresinde

Müzikal Hareketlilik 209

Yrd. Doç. Dr. Arif Demir-Doç. Dr. Cenk Güray

Çubuk ve Çevresinde Dini Musiki Yaklaşımları..... 229

Yrd. Doç. Dr. Dilek Öztaş / Prof. Dr. Mustafa Öztürk /**Dr. Narin Hilal Özdağ / Dr. Ayşenur Baş / Doç. Dr. Salih Mollahaliloğlu**

Ankara İli Çubuk İlçesinin Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Eğitim ve Araştırma

Bölgesi Olduğu Süre Boyunca (1977-Hacettepe Üniversitesi 1983)

Sağlık Durumunun İncelenmesi 251

Prof. Dr. Mustafa Öztürk / Yrd. Doç. Dr. Dilek Öztaş /**Dr. Narin Hilal Özdağ / Dr. Siyahmet Atlı / Doç. Dr. Salih Mollahaliloğlu**

Ankara İli Çubuk İlçesinin, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi

Halk Sağlığı Eğitim ve Araştırma Bölgesi Kapatıldıktan Sonraki

(1984-...) Sağlık Durumunun Günümüze Yansımaları..... 267

Doç. Dr. M. Mete Taşlıova

Folkloristik Çubuk Monografisi Nasıl Olmalıdır? 283

Yrd. Doç. Dr. İ. Ethem Arıoğlu

Ankara Savaşı, Yıldırım Bayezid ve Timur Üzerine Halk Anlatıları 311

Sevim Aydos

Çubuk İlçesi Mutfak Kültürüne Genel Bir Bakış..... 319

Özlem Aydoğdu Atasoy

Çubuk'ta Yaşayan Köy Projesi 347

Melis Abakirov

Kökleri Birleşir (Kırgız-Türk İşbirliği Örneğinde) 359

Doç. Dr. Satershinov Bakhytzhan Menlibekogly

Avrasyalı Göçebe Medeniyetin Tarihi Sosyo-Kültürel Yapılanması 363

Dr. Aydın Məmmədov

İbn-i Arabşah'ın Ankara Savaşı'ndan Dönen Emir Timur'un

“Gel-Gör-Git” Kalesi'ni Kuşatması Hakkında Yazdıkları 369

Doç. Dr. Mustafa Özkan

Cumhuriyet Döneminde Çubuk'ta Dinî Hayat..... 379

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Demir

Osmanlı Dönemi'nde Çubuk Kazası Vakıfları 391

Yrd. Doç. Dr. Fahri Maden

Ankarâda Bir Erenler Ocağı: Hüseyin Gazi Tekkesi ve Türbesi 407

İlyas Çüçen

Müderri Hacı Ahmet Efendi (H. 1271/M. 1855-1939)..... 441

Doç. Dr. Fatih Erkoçoğlu

Çubuk'ta Ticânîlik..... 447

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Doğan

Çubuk'ta Osmanlı Timar Uygulamaları..... 471

Doç. Dr. İsmail Kıvrım

Nüfus Ceride Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında

Çubuk Kazası'nın Nüfus Yapısı..... 503

Araş. Gör. Betül Tezcan

Çubuk Şer'iyye Sicilleri (3-4 Numaralı) 537

Em. Albay Mehmet Arslantaş

Birinci Dünya Savaşından Günümüze Çubuk'lu Şehit ve Gaziler..... 549

**Doç. Dr. D. Ali Arslan / Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çağlayandereli
Gülten Arslan**

Ankara'nın Çubuk İlçesinin Demografik Yapısının Sosyolojik Tahlili 591

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kalkan

Ankara Savaşı Öncesi-Sonrasında Emir Timur'dan

Geriye Kalan Numizmatik Materyaller 615

Doç. Dr. M. Şamil Yüksel

Şah ve Mat: "Çubuk 1402" 645

Araş. Gör. İhsan Seddar Kaynar

Çubuk Çayı'nın Tarihsel Öneminin Hatırlanması..... 657

Dr. Tekin Önal

Cumhuriyet Hükümetlerinin Çubuk'a Yaptığı En Büyük

Yatırımlardan Esenboğa Havalimanı ve Önemi 671

Doç. Dr. Saffet Yağız

Çubuk İlçesi ve Çevresinin Depremselliğine Genel Bakış..... 685

Açış Konuşmaları

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR*

Sayın Bakanım,

Sayın Rektörüm,

Sayın Kaymakamım,

Sayın Belediye Başkanım,

Değerli konuklar,

Çubuk Belediyesi ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenledikleri "Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu"na teşekkürlerinizden dolayı teşekkür ederiz.

Son yıllarda yerel tarih çalışmaları, ülkemizde dünyadaki gelişmelerin hiç de gerisinde kalmayacak nitelikte hızlı bir artış ve ilgi görmektedir. Hiç şüphesiz bunda insanımızın yaşadığı coğrafyayı, bölgeyi, şehri, kasabayı, köyü kısaca mekânı öğrenme arzusu ve isteği önemli rol oynamaktadır. Gerek akademik gerekse popüler tarzda gerçekleşen bu tür çalışmaların en büyük destekçileri hiç şüphesiz yerel yönetimler ve onların yöneticileridir. Bu çerçevede Çubuk ilçemizde gerçekleştirmekte olduğumuz Sempozyumun iki ortağından biri Çubuk Belediyesi'dir. Belediyemiz bu tür bir organizasyona öncü olmakla ve katkı sağlamakla, tarihine, kültürel ve sosyal değerlerine kayıtsız kalmadığını göstermektedir. Sempozyumun bir diğer ortağı da mensubu bulduğum Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'dir. Başta sayın rektörümüz Prof. Dr. Metin Doğan olmak üzere, üniversitemizin bütün birimleri bu Sempozyumun gerçekleşmesi için özverili bir çalışma ortaya koydular. Böylece üniversite ile yerel yönetimlerin ve

* Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı.

halkın, kaynaşmasına ve işbirliğine önem veren bir davranış sergilediler. Kendilerine sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Bu Sempozyum, 11. Uluslararası Çubuk Kültür Festivali'nin yapıldığı günlere denk gelen 10-12 Eylül 2015 tarihlerinde yapılacaktı; ancak menfur terör olayları nedeniyle, vermiş olduğumuz şehitlerimizin ruhlarının incinmemesi için benzer etkinlikler ülkemizin genelinde iptal edildi. Bizler de düzenlemeyi planladığımız bu Sempozyumu, ileri bir tarihe, bugüne erteledik.

Değerli konuklar, yurtiçinden ve yurtdışından yaklaşık 50 bilim insanının katılacağı ve iki ayrı salonda iki gün sürecek olan bu Sempozyumda, Çubuk ve çevresi merkeze alınarak tarihi, kültürel, ekonomik, sosyal, sağlık ve turizm gibi konuların ele alınacağı 42 bildiri sunulacaktır. Bu bilgi şölenine katkı sağlayacak olan değerli bilim insanlarına sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Sempozyuma katkı sağlayan TİKA, TÜRKSOY, KALKINMA AJANSI gibi kuruluşlara da ayrıca teşekkür ederiz.

Bu Sempozyumun düşünce planından bu aşamaya gelmesine katkı sağlayan başta Belediye Başkanı sayın Dr. Tuncay Acehan ve Belediye Başkan Yardımcısı Zeki Metin beylere çok teşekkür ederiz. Ayrıca Sempozyumun gerçekleşme aşamasında değerli katkılarını esirgemeyen İsmail Bal Bey'e, Belediye personeli Aysel Neşeli ve Hülya Uğur hanımefendilere, düzenleme kurulunda yer alan Üniversitemiz İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Ahmet Kankal'a ve değerli meslektaşlarım ve arkadaşlar Doç. Dr. Fatih Erkoçoğlu, Yrd. Doç. Dr. Sıddık Çalık ve Araştırma Görevlileri Dr. Tekin Önal ve Betül Tezcan'a ayrıca teşekkür ederiz.

Sempozyuma dinleyici olarak uzaktan yakından gelen bütün saygıdeğer konuklara, öğretim üyelerine ve değerli öğrencilerimize de düzenleme kurulu adına teşekkürlerimi sunarım.

Sempozyumun güzel ve faydalı bilgilerin paylaşıldığı bir bilgi şöleni olması dileğiyle.

Saygılarımı sunarım.

Dr. Tuncay ACEHAN*

Sayın Bakanım,

Sayın Kaymakamım,

Sayın Rektörüm,

Sayın Paşam,

Sayın Başsavcım

Değerli Bilim İnsanları,

Uluslararası düzeyde yapılacak olan bu sempozyuma özellikle Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlilerinden destek vermek üzere aramızda bulunan Büyükelçilik mensupları,

Hanımefendiler ve Beyefendiler,

Hepinizi şahsım ve belediyem adına saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

Değerli konuklar

Biraz önce Sayın Profesörümüz Hüseyin ÇINAR beyin ifade etiği gibi 11. Çubuk Kültür Festivali döneminde yapılması gereken bir sempozyum, ülkemizdeki menfur terör saldırıları nedeniyle bir ay ertelenmiş ve bugün bunu yapmak nasip olmuştur. Öncelikle şu geçtiğimiz 2-3 aylık dönemde Allah'ın rahmetine kavuşan polislerimiz ve askerlerimiz ve masum vatandaşlarımız başta olmak üzere bütün şehitlerimizi rahmetle anıyorum. Cenab-ı Allah bizleri bu terör belasından, kaostan ve iç savaş tehlikesinden uzak tutsun diye dua ediyorum.

Değerli Dostlar,

Çubuk'umuz için tabii ki bizler sözel olarak çok şeyler konuşuyoruz. Aslında bugün bizim susmamız, bilim insanlarının konuşma günüdür diye düşünüyorum. Çünkü 40'tan fazla bildiriyle Türkiye içinden ve dışından sunum yapmak üzere 2 salonumuzda 2 gün boyunca devam edecek oturumlarda ben konulara baktım çok güzel, değerli, Çubuk'umuza yeni değer katacak pek çok konu var. Hayırlı olsun diyorum.

* Çubuk Belediye Başkanı.

Bu sunumların tamamı daha sonra kitaplaştırılacak ve inşallah Çubuk halkımıza ve Türkiye'nin bütününe sunulacaktır. Bu anlamda başta Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörümüz, Yıldırım Beyazıt Üniversitemizin Dekanları, öğrencileri ve araştırma görevlileri başta olmak üzere, bu sempozyuma emeği geçen ve benim belediyemin personeli olmak üzere hepsine teşekkürlerimi arz ediyorum. Sonuçta geriye gururla bırakacağımız, onurla bırakacağımız bir eseri burada oluşturmuş olacağız. Hepsine teşekkür ediyorum.

Biraz önceki tanıtım filminde gördüğümüz gibi Çubuk'umuzu coğrafi yönden, kültürel yönden, tarihi yönden ve her yönüyle temsil eden pek çok önemli değerler var. Bunların hepsini burada saymamıza gerek yok. Ama tarihi anlamda Çubuk bir sürü devletin, toplumun gelip geçtiği bir yer olmanın ötesinde önemli 2 kavşak olayı yaşamış durumda. Bunlardan bir tanesi 28 Temmuz 1402'de Timur ile Yıldırım Beyazıt arasında geçen malum savaş. Bu savaş Türk dünyası açısından mutlaka acıklı bir savaş; ama ders almak, ibret almak üzere sürekli hatırlamamız gereken bir savaş olduğunu düşünüyorum. Bu savaşın iki önemli sonucu var. Osmanlı açısından İstanbul'un fethi 50 yıl daha gecikmiştir. 1402'de Yıldırım Beyazıt İstanbul'u kuşatmış, İstanbul düşmek üzereyken Timur'un Sivas tarafından hareketiyle kuşatmayı kaldırmıştır. Bu bir önemli gerçek... İkinci gerçek ise Timur eğer Siva'stan geriye dönseydi o mektuplaşmalar, o gurur ve onur savaşı ortaya çıkmıyaydı, Timur Hazar Denizi'nden kuzeye doğru yürüyecekti ve orada oluşmakta olan bugünkü Rusya hiç olmayacaktı. Bu iki önemli sonuç dolayısıyla Ankara Savaşı çokça hatırlanması gereken ve ders alınması gereken bir savaştır. Bu anlamıyla bugün Çubuk Müzesi'nde bu savaşı temsil eden bir maket ve animasyon çalışmasını birlikte açtık. Onu görmeyen misafirlerimizin ögle arasında veya sunumların bitiminde bu müzeyi de ve buradaki Ankara Savaşı animasyonunu da görmelerini ben rica ediyorum. Mutlaka mutlu olacaklar.

Ankara Savaşı dedik; ikinci bir konu daha var. Biraz önce tanıtım filminde izledik. Horasan'dan kalkıp ta Malazgirt'ten önce, Alparslan'dan önce Anadolu'ya giren Alperenler bütün Anadolu'ya yavaş yavaş yayılarak öncelik olarak bu toprakları Türk ve İslam medeniyetine hazırlamışlardır ve özellikle Oğuzların, Bozok ve Üçok kollarından gelen Kayı ve burada köy köy isimleri temsil edilen Kızık, Kargın, Çavundur, Yazır gibi bütün boylar gelip Çubuk'umuza yerleşmişler ve buralarda Türklüğü temsil etmişler. O arada da biraz önce ifade edildiği gibi Ahmet Yesevi'den el alarak buraya gelen Şah Kalender Veli gibi üç tane büyük ermiş ve Alperen'in de yerleştiği ve yatırlarının burada bulunduğu mekanlara Çubuk beşiklik etmektedir. Dolayısıyla Çubuk'un hem Ahmet Yesevi'den gelen hem Horasan illerinden gelen bu kültür ve inanç akınının

önemli bir sonucu ve kalesi olması hasebiyle de Çubuk önem arz etmektedir. Bugün aramızda bulunan özellikle Türkistan'dan, Kırgızistan'dan buraya sunum yapmak üzere gelen Türk kardeşlerimizi, yabancı konuklarımızı da burada saygıyla selamlıyorum.

Bizim susma zamanımız, bundan sonraki oturumlarda bilim insanları konuşacaklar, onları dinleyeceğiz; onların sunacağı bilimsel gerçekleri burada kayıtlara geçireceğiz, ama ben rivayet olan, çocukluk çağımda yaşadığım Çubuk'la alakalı, Çubuk tarihi ile alakalı bir olayı anlatarak konuşmama son vermek istiyorum.

Biraz önce aşağıda resimlerde gördüğünüz Çubuk'un ilk ve tek ilkokulu Yıldırım Beyazıt Okulunda 1964-1969 yılları arasında eğitim gördüm. Öğretmenimiz Ömercik Köyünden Haydar Öztürk bize Ankara Savaşı'nı anlatırken çocuk zihnimize işleyecek şöyle bir şey söylemişti. Bize, "Çocuklar Ankara'ya giderken, o zamanki nakliye imkanları ulaşım imkanları bu kadar çok değildi. Yılda bir kere veya iki kere Ankara'ya gidiyoruz. Havaalanının karşısında başınızı sağa çevirip bakın orada Kızılca Köyü, Melikşah bölgesinde kırmızı topraklar göreceksiniz. İşte o kırmızı topraklar var ya, 1402 yılında, bundan 600 yıl önce yaşanmış olan savaşın kan izleridir" demiştir. İşte küçük zihnimize bu işlemiş ve ben bunu yıllar boyu her Ankara'ya gittiğimde öyle bakar ve öyle zannederdim. Bugün Kızılca Köyü'nde ismini bu topraklardan almıştır daha sonra Tıp Fakültesi'nde okurken öğrendik ki kan dediğimiz organizma canlı bir maddedir ve toprakta veya canlı vücutta en çok 120 gün yaşar. Yani oraların kan olması mümkün değil, ama ortak bir doğru var, o da şu; kanın hemoglobinin maddesinde de demir var ve daha sonra öğrendiğim üzere buradaki o kırmızı toprakların da kaynağı demir bileşikleriymiş. Dolayısıyla çok da yalan değilmiş. Kırmızı toprak böyledir desek de hâlâ Ankara'ya giderken gözümü oralara bakmaktan alıkoyamıyorum ve hâlâ ben oradaki bu kırmızı toprakları Yıldırım Beyazıt ve Timur savaşının kalıntısı kan izleri olarak kabul ediyorum.

Hepiniz yeniden hoş geldiniz.

Katıldığınız için teşekkür ederim.

Saygılar sunuyorum.

Cemal ŞAHİN*

Sayın Bakanım,

Sayın Rektörüm,

Sayın Belediye Başkanım,

Sayın Başsavcım,

Çok değerli Paşam,

Komutanım,

Çok değerli mesai arkadaşlarım,

Uluslararası “Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi” başlıklı sempozyumu ilçemizde gerçekleştirmiş olmanın mutluluğunu ve gururunu yaşıyoruz.

Biliyoruz ki mazide kalmamanın, ölümsüzlüğe ulaşmanın, geleceğe taşmanın yegane yolu eser vermekten geçiyor. Bu anlayışa göre başlamanızdan itibaren güzel ilçemizin tüm paydaşlarıyla bütün imkanlarına açığa çıkarmaya çalıştık.

Zamanın ve zeminin sağlıklı bir etüdü yapılmadan adımların başarı şansı yoktur. Geçmişin birikimi, bugünün gerçekleri ve geleceğin düşünüyü birlikte harmanlayarak kendimize bir yol haritası çıkardık.

İnsanımıza verdiğimiz değer ve emanet bilinciyle yürüttüğümüz görev anlayışımız, bizi daha da gayretlendirdi. Bu nedenle, hem geleceğimizin garantisi olan değerlerimizin korunması, hem de Çubuk ve ülke ekonomisine katkı vermek amacıyla projeler gerçekleştirildi. Şimdi, tüm ekibimizle birlikte üretmenin sevincini, yine birlikte yaşıyoruz. Çubuk eğitimde, sağlık alanında, hayvancılıkta, tarımsal üretimde ve daha birçok alanda bölgede cazibe merkezi olma yolunda olan bir ilçemizdir.

* Çubuk Kaymakamı.

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin ilçemizde kurulmuş olması, ilçemizin gelişimi adına bizi yüreklendirdi ve bize umut verdi. Ayrıca, bu sempozyuma Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin ev sahipliği yapıyor olması bizi oldukça gururlandırdı.

Sempozyum kapsamında, 1402 Ankara Savaşı başta olmak üzere, Hititlerden günümüze Çubuk ve çevresinin tüm yönleriyle dünyadaki gelişmelere etkisi gibi birçok konu başlığı etraflıca ve bütüncül yaklaşımla incelendi.

Sempozyumda, ilçemizin tarihi olduğu kadar sosyal, kültürel, ekonomik ve turizm değerleri de ele alındı. Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu'nun hem Çubuk hem de tarihi ve kültürel ilişkiler açısından çok önemli sonuçlarının olacağına yürekten inanıyorum.

Çubuk'un bütün yönleriyle ve disiplinler arası metotlarla ele alındığı bu sempozyuma katkıda bulunan çok değerli bilim insanlarını ilçemizde ağırlamaktan dolayı onur duyduk.

Bu sempozyumun gerçekleştirilmesinde emeğe geçen Çubuk Belediye Başkanı Dr. Tuncay ACEHAN ve ekibi başta olmak üzere Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Metin DOĞAN'a teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Metin DOĞAN*

Sayın Bakanım,
Değerli Paşam,
Değerli Başkanım,
Değerli Başsavcım,
Kaymakamım,
Değerli Misafirler,
Akademisyenler,
Öğrenciler,
Basın Mensupları

Hepinize hoş geldiniz demek istiyorum. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi hepinizin malumudur. Çubuk için belki Ankara Savaşı kadar önemli bir dönüm noktasıdır diye düşünüyorum. Sizlerin de böyle düşündüğünü biliyorum. Üniversitelerin sadece öğrencilerini yetiştirmek gibi bir sorumluluğu yoktur. Hem lisans düzeyinde hem lisansüstü düzeyinde öğrenci yetiştirmenin yanı sıra, içinde bulundukları topluma önder olacak, onun dertlerini anlayacak, bunlara çözüm önerileri sunacak ve toplumla barışık olacak ve onun gelişmesi için elinden gelen gayreti gösterecek yapılardır. Yeni nesil üniversite dediğimizde de bu iş için aktif rol oynayan, kendisine değer üreten bir üniversite anlayışı mevcut. Bizim üniversite olarak sadece burada yerleşmiş olmak gibi bir sorumluluğumuz yok. Daha üniversite kurulduğu günden beri verilen isme anlaşıldığı üzere, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ki bu Çubuk ve bölgesi için Türkiye tarihi açısından çok önemli ve bu ismin sorumluluğunu da taşıyacak şekilde hem kendi kültürümüze, tarihimize, toplumumuza yabancı olmayan barışık olan, onu yükseltmeye çabalayan bir isim. İki büyük Türk devletinin hakanının savaştığı ve 60 bin şehidin verildiği bu savaş,

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü.

tarihi değiştiren savaşın olduğu bölgede kurulmuş olması tesadüf değil. Bunun bize yüklemiş olduğu ayrıca bir sorumluluk var. Bu hem tarihi, kültürel, sosyal anlamda hem de yerleşmiş olduğumuz Çubuk ilçesinin tarihini, kültürünü, ekonomisini, sağlığını, siyasetini her türlü bunu yaşayan her türlü değerini değerlendirecek, ölçecek ve gelecekte daha iyiye gitmesi anlamında belki de öneriler getirecek çalışmalar gibi bir sorumluluğumuz da var. İşte bu bugünkü sempozyum bu anlamda belki de en geniş anlamda Çubuk ve çevresini bu açıdan değerlendirecek bir sempozyum olacak. Sayın Bakanım buradalar kendileri de Çubuklular ve bu konuda çok büyük çabaları olduğu daha önce birlikte düzenlediğimiz bir sempozyum da oldu. O daha çok tarih ağırlıklı 1402 Ankara Savaşını konu alan belki de bu alanda yapılmış en büyük sempozyumdu. Bugün yaptığımız sempozyum ise biraz daha kültürel, sosyal, ekonomik, sağlık gibi değerleri de içeren bir sempozyum. Ben böyle bir sempozyumu Çubuk Belediyesi ile düzenlenmiş olmaktan duyduğum mutluluk ve gururu ifade etmek istiyorum. Bu konuda emeği geçen çok arkadaşımız oldu. Başta İnsan ve Toplum Bilimleri Dekanımız Sayın Ahmet KANKAL hocamız ve Sempozyumun Yürütme Kurulu Başkanı Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR ve ekibine, Çubuk Belediye Başkanımız, Değerli Başkan Yardımcımız ve emeği geçen herkese ve özellikle yurt dışından bu sempozyuma katkı vermek üzere aramızda olan değerli misafirlerimize teşekkür ediyorum.

Halil ŞIVGIN*

Sayın Rektörüm,
Sayın Kaymakamım,
Sayın Belediye Başkanım,
Değeli Hazirun,

Konuşmama başlarken hepinizi saygıyla selamlıyorum. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin bölgemizde etkin hale gelmesiyle, bu onlarla bizim birlikte yaptığımız ikinci büyük etkinlik oluyor. Birincisi biraz önce Sayın Rektörümüzün de söylediği gibi Ankara Savaşı ile ilgili olarak yapılan şu ana kadar ki en büyük çalışma oldu. İnşallah bundan daha büyük çalışmaları Yıldırım Beyazıt Üniversitesi önderliğinde gerçekleştirme şansına sahip oluruz. Ama bu da çok önemli bir sempozyum. Daha çok Çubuk geneline hitap edecek bir Sempozyum.

1402'deki Ankara Savaşı sadece bizim İstanbul'u fethetmemizi geciktirmedi ayrıca imparatorluğumuzu dağılma noktasına getirdi. Bu dağılmayı ortadan kaldıran da Ankaralılar oldu. Ankaralılar o zaman Yıldırım Beyazıt esir düşünce onun çocuklarından Çelebi Mehmet'e destek verdiler. Ankara Seğmenleri Çelebi Mehmet'i Ankara'da yaklaşık 1-1,5 sene misafir etmişlerdir. Bu konuların daha çok araştırılması ve daha derine gidilmesi lazım diye düşünüyorum.

Bir başka özelliği de 1. Dünya Savaşı sonrasında Ankara bir görev daha üstleniyor. Dağılan imparatorluğu yeniden derleyip toparlamak. Osmanlı İmparatorluğu dağılmış ve onun üzerine vatanın her yanı işgal edilmiştir. Bu işgalden sonra ise Ankara merkez olarak görevini üstlenmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde milli mücadele kazanılmıştır.

Bu vesile ile hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum.

* Sağlık Eski Bakanı.

ÇUBUK İLÇESİ'NİN İDARİ VE FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Bekir Gökmen*

Özet

Ankara ilinin 25 ilçesinden birisi olan Çubuk ilçesi, 2014 yılında Harita Genel Komutanlığı tarafından üretilen 1:1.000.000 ölçekli Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritası'ndan yapılan ölçüme göre 1198 km² yüzölçümüne sahiptir. İlçeyi meydana getiren idari ünite sayısı merkezi haricinde 76 adettir. Bütün bu idari birimler 12.11.2012 tarihinde kabul edilen ve 30.03.2014 tarihinde yürürlüğe giren 6360 kanun numaralı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" hükümleri gereğince mahalle idari birimine çevrilmiştir. Çubuk ilçesi, Çubuk şehri bünyesindeki 7 adet mahalle ile birlikte ilçe toplam 83 mahalli idare biriminden meydana gelmektedir.

Çubuk ilçesi, coğrafi konum ve arazi potansiyeli açısından gelişmeye son derece açık bir idari birimdir. Ancak gelişim planlamalarının dikkatli ve bilimsel nitelikte hazırlanması ve sürdürülebilir bir yaşam için bu planın dışına çıkılmaması gözetilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk, İlçe, Mahalle, İdari Bölünüş, Coğrafya

* Yrd. Doç. Dr, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü;
E-posta: bekirogkmen@karatekin.edu.tr

ADMINISTRATIVE AND PHYSICAL GEOGRAPHY CHARACTERISTICS OF THE ÇUBUK DISTRICT

Abstract

Çubuk district is one of the twenty five districts of Ankara Province. Its total area is 1198 square kilometers according to the 1:1.000.000 scale map of Turkey Administrative Division Map which was drawn by the General Command of Mapping. The district is consisting of 76 administrative unit except the Çubuk district. All these administrative units have been exchanged to parish with the legislation of Turkish Grand National Assembly with the law number of 6330. As a result of this legislation all the rural settlements have been accepted as parts of Ankara Municipality's urban area. Çubuk district has been composed of seven parish with its own internal municipality and adding to this seventy-six external parish, the district has reached entirely eighty-six parish.

Çubuk district has got a perfect geographical location and land resources for the economical development. But the developing processes must be programmed on scientific aspect and it must be kept carefully for a sustainable life.

Key Words: Çubuk District, Parish, Administrative Division, Geography

Giriş

Ankara şehrinin kuzeyinde yer alan Çubuk ilçesi, kuzeyde Çankırı ilinin Şabanözü ve Orta ilçeleriyle komşudur. Ankara'nın Kızılcahamam, Kazan ve Keçiören ilçeleri ise ilçeyi batıdan sınırlandırır. Güneyde ise Pursaklar ve Akyurt (Ravlı) ilçeleri bulunmaktadır. Doğuda ilçeyi Ankara İli'nin Kalecik ilçesi ile Çankırı ilinin Şabanözü ilçesi çevrelemektedir.

Çubuk İlçesi, coğrafi bölge esası itibarıyla Karadeniz Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesinin geçiş alanında yer almaktadır. İlçe topraklarının çok büyük bir kısmı Orta Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya Bölümü dâhilinde yer alırken, kuzey kesimleri ise Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü içinde kalmaktadır. Çubuk ilçesi arazisi, Ankara virgasyonu olarak bilinen tektonik sistemin içinde yer almaktadır. Bu sistemin özelliği Kuzey Anadolu Dağ sisteminin iç sıralarını

oluşturan Köroğlu dağlarının saçak şeklinde doğrultularını değiştirerek adeta bir yelpaze şeklinde Ankara kuzeyine sokulmalarıdır. ¹

İlçe arazisi kuzeyden güneye alçalır, bu alçalma esasen jeomorfolojik birimlerdeki değişmeye de işaret etmektedir. Kuzeyde Köroğlu Dağ sisteminin bir parçası olan Aydos Dağları yer alırken güneye doğru önce üzerinde aşınmış tepelerin yer aldığı plato sahası ve en güneyde ise büyük bir tektonik kırılmanın eseri olan ve Çubuk şehrinin varlığını borçlu olduğu Çubuk Ovası yer alır. Batıdan Mire-Karyağdı dağlarıyla sınırlandırılmış olan Çubuk Ovasını, kuzeyden güneye Çubuk Çayı kat eder. İlçenin doğusunda ise 1900 metreye ulaşan İdris Dağı ile Karbasan Dağı yer alır. Bu yükseltiler arasında, kuzeydoğu-Güney batı doğrultusunda uzanan; adını ilçeye de veren Çubuk ovası 20 km. uzunluğu ve 15 km. ye varan genişliği ile geniş bir alanı kaplamaktadır. Çubuk Ovasının alüvyonları Esenboğa köyü güneyinde azami ölçüde kalınlaşarak 100 metreye ulaşmaktadır.²

Çubuk ilçesi arazisi Orta Anadolu Bölgesi, Yukarı Sakarya Bölümü'nün kuzeydoğu kesiminde, Kuzey Anadolu dağlarının en iç sırasını teşkil eden Köroğlu Dağlarının alçalarak platolara dönüştüğü bir sahada yer almaktadır. Köroğlu Dağlarının bir takım kolları Çubuk ilçesi arazisinde kuzeybatı-güneydoğu istikamette uzansa da bu dağlar herhangi bir şekilde blok halinde daimi bir duvar teşkil etmediğinden bu kesimler coğrafi bölge/bölüm bazında Karadeniz Bölgesine dâhil edilemez. Ancak şunu hemen belirtelim ki kuzeydeki dağlık sahaların sergilemiş olduğu coğrafi yapının Batı Karadeniz Bölümü coğrafi yapısından pek farklı olmadığı görülmektedir. Şu halde Çubuk İlçesi kuzeyinde dağlık kuşak bölgeler arasında bir geçiş alanı teşkil etmektedir.

Dağların güneye doğru alçalarak Orta Anadolu platolar sahasına dönüşmesine ilave olarak neojen döneminde meydana gelen tektonik hareketler çöküntü alanlarının oluşmasını sağlamış, bu alan da akarsular tarafından işlenerek ova haline getirilmiştir. Çubuk ilçesi, dağları, platoları varlığını esasen borçlu olduğu ovası ile çok renkli bir coğrafi yapıya sahiptir. Dağlık sahalarda yer tutan dağ çayırıları yaylacılık ve arıcılık faaliyetlerine imkân tanırken, plato sahaları öteden beri mera ve kuru tarım alanları olarak değerlendirilmiştir.³ Çubuk ovası ise sahip olduğu verimli tarım toprakları ve sınırlı da olsa mevcut sulama imkânları dâhilinde ılıman iklim bitkilerden her türlü sebze ve meyvenin yetişebildiği, münbit bir alan olarak ortaya çıkmıştır.

¹ Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002, s. 5.

² *Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl, Dünyü, Bugünü, Yarını: 1 (Adana-Adıyaman-Afyon-Ağrı-Amasya-Ankara)*, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1981, s.512.

³ Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002, s.10.

Özellikle sebze üretiminden kaynaklı turşu yapımı, Çubuk'un önemli bir coğrafi işareti tescil belgesine sahip olmasını sağlamıştır. Ovada eğim değerlerinin düşük olması neticesinde başkent Ankara'nın ihtiyaçlarını karşılamak adına hava limanı ve çeşitli endüstri kuruluşlarına ev sahipliği yapmakta ve gelişmeye açık cazibe alanı olma özelliğini sürdürmektedir.

Çubuk İlçesi'nin İdari Coğrafyası

Ankara ilinin kuzey ve kuzeydoğu kısmını oluşturan Çubuk ilçesi, kuzeyde Çankırı ilinin Şabanözü ve Orta ilçeleriyle sınır teşkil etmektedir. Ankara'nın Kızılcahamam, Kazan ve Keçiören ilçeleri ise ilçeyi batıdan sınırlandırır. Güneyde ise Pursaklar ve Akyurt (Ravlı) ilçeleri bulunmaktadır. Doğuda ilçeyi Ankara İli'nin Kalecik ilçesi ile Çankırı ilinin Şabanözü ilçesi çevrelemektedir.

Ankara ilinin 25 ilçesinden birisi olan Çubuk ilçesi, 2014 yılında Harita Genel Komutanlığı tarafından üretilen 1:1.000.000 ölçekli Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritasından yapılan ölçüme göre 1198 km² yüzölçümüne sahiptir. İlçeyi meydana getiren idari ünite sayısı merkezi haricinde 76 adettir. 2014 yılına kadar 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na göre 50 km yarıçaplı alan içinde kalan toplam 29 idari ünite mahalle statüsünde bulunmaktaydı. Bu mahallelere Çubuk Şehrini oluşturan yedi mahalle de dâhil edildiğinde ilçede toplam mahalle sayısı 36'ya ulaşmaktaydı. Yine 2014 yılına kadar diğer idari üniteleri ise köyler oluşturmaktaydı. Köylerin sayısı 47 adetti ve bunlardan 19 adedi Ankara Büyükşehir Belediyesinin 50 km etki alanı dışında kalmaktaydı. Büyükşehir belediyesi etki alanı içinde kalan 28 adet köy idari ünitesi ise orman köyü statüsü kapsamında köy tüzel kişiliklerini kaybetmeden mücavir alan içinde yer almaktaydı. Ancak 30.03.2014 tarihi itibarıyla idari anlamda bütün birimlerin tamamı mahalle statüsüne dönüştürülmüştür.

Çubuk İlçesi 1990 yılına kadar merkez bucağı dâhil Akyurt ve Sirkeli olmak üzere üç bucaktan müteşekkil bulunmaktaydı.

Çubuk İlçesine bağlı bir bucak olan Akyurt (Ravlı) 20.05.1990 gün ve 20523 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 3644 sayılı kanunla, Çubuk ilçesinden 15, Kalecik ilçesinden 5 adet köy bağlanarak ilçe haline getirilmiştir. Akyurt Bucağı 1990 yılında ilçe olduğunda bağlı olduğu sahip olduğu 17 köy idari ünitesinden Taşpınar ve İmamhüseyin köylerini Çubuk ilçesinde bırakarak, kendi bucağına bağlı Balıkhisar, Bozca (Samut), Büğdüz, Cücük, Çamköy, Çardakbağı, Çınarköy, Doğanoluk (Teberik), Güzelhisar, Karacalar, Karayatak, Kızık, Saracalarçiftliği, Şeyhler ve

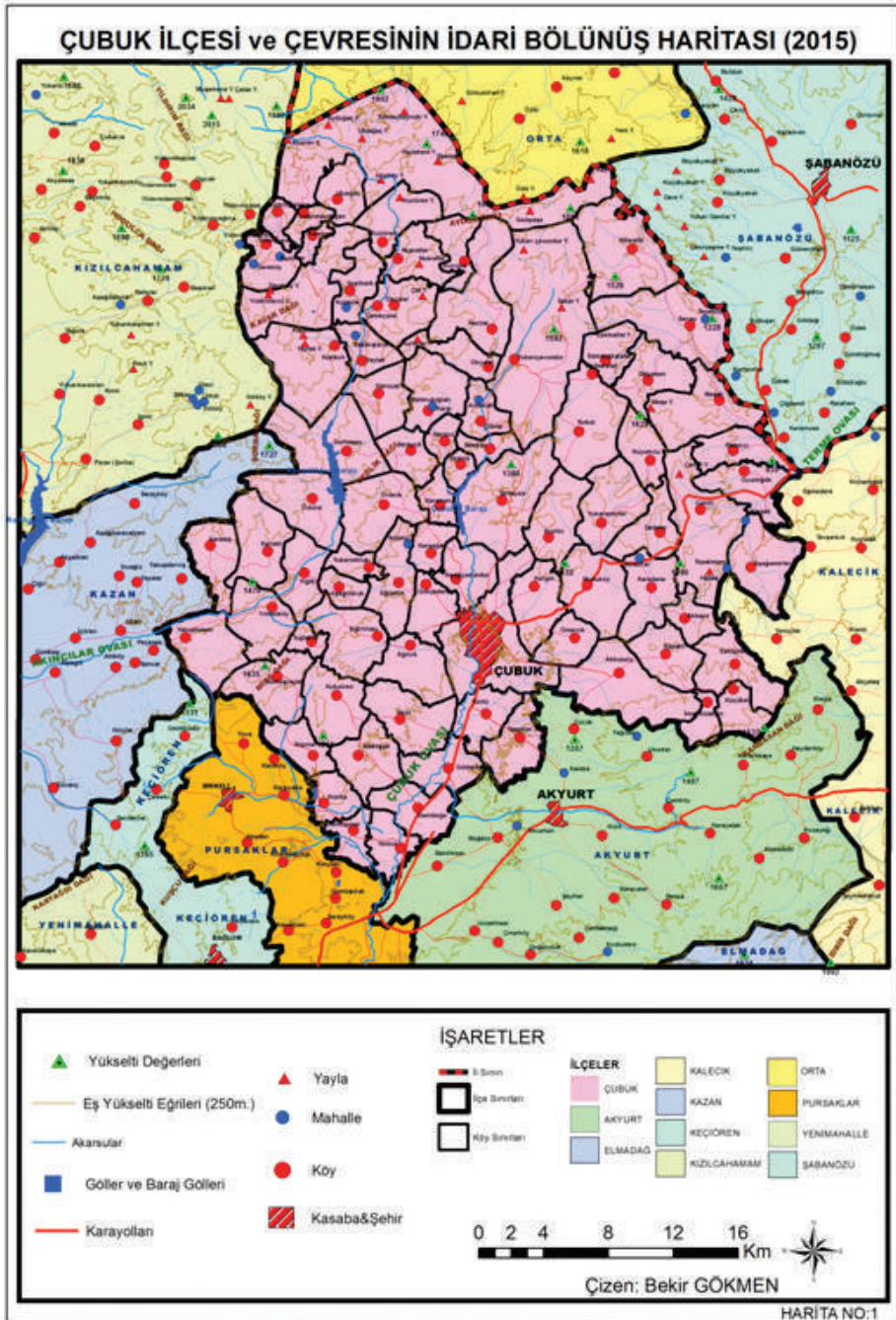
Tablo 1: Çubuk Şehri ve İlçesine Bağlı Mahalli İdareler
(Yedi adet şehir mahallesi ile 76 adet ilçe mahallesi)

ÇUBUK ŞEHİRİ ve İLÇESİNE BAĞLI MAHALLE İDARELERİ (09.10.2015)							
1	Atatürk	22	Dumlupınar	43	Kızılöz	64	Susuz
2	Barbaros	23	Durhasan	44	Kösrelik	65	Sünlü
3	Cumhuriyet	24	Eğriekin	45	Kuruçay	66	Tahtayazı
4	Fatih	25	Esenboğa	46	Kutuören	67	Taşpınar
5	Muhsinyazıcıoğlu	26	Eskiçöte	47	Kuyumcuköy	68	Tuğla
6	Yavuzselim	27	Gökçedere	48	Küçükali	69	Uluağaç
7	Yıldırımbezazıt	28	Güldarpi	49	Mahmutoğlu	70	Yakuphasan
8	Ağılcık	29	Hacılar	50	Melikşah	71	Yaylak
9	Akbayır	30	İkipınar	51	Meşeli	72	Yazır
10	Akkuzulu	31	İmamhüseyin	52	Mutlu	73	Yazlıca
11	Aşağı çavundur	32	Kapaklı	53	Nusratlar	74	Yenice
12	Aşağıemirler	33	Karaağaç	54	Okçular	75	Yeşilkent
13	Aşağıobruk	34	Karaçam	55	Ovacık	76	Yıldırımaydoğan
14	Avciova	35	Karadana	56	Oyumiğde	77	Yıldırımelerön
15	Camili	36	Karaman	57	Ömercik	78	Yıldırımecvi
16	Çatköy	37	Karataş	58	Özlüce	79	Yılmazköy
17	Çitköy	38	Kargın	59	Saraycık	80	Yiğitli
18	Dağkalfat	39	Kavaklı	60	Sarıkoz	81	Yukarıçavundur
19	Dalyasan	40	Kışlacık	61	Sarısu	82	Yukarıemirler
20	Dedeler	41	Kızılca	62	Sele	83	Yukarıobruk
21	Demirci	42	Kızılören	63	Sıgırlıhacı		

Uzunlar köylerini bünyesinde tutmuştur. Buna ilave olarak Kalecik ilçesinden Elecik, Haydarköy, Karacakaya, Kozayağı ve Ahmetadil köylerini alarak ilçe kimliğini tamamlamıştır (Harita No: 1).

Keçiören İlçesine bağlı belediye teşkilatlı bir yerleşme olan Pursaklar, 2008 yılında yürürlüğe giren 5747 sayılı yasa ile ilçe statüsüne kavuşmuştur. Bu kanunun uygulanması gereğince daha önceden Çubuk ilçesine bağlı Sirkeli Bucağı ve bağlı birkaç köy yeni kurulan Pursaklar ilçesine dâhil edilmiştir.

Harita 1: Çubuk İlçesi ve Çevresinin İdari Bölünüş Haritası

Pursaklar İlçesinin kurulmasıyla birlikte Sirkeli Beldesi, Yeşilyurt ve Yeşilova isimli iki mahalleden ibaret olarak bu idari üniteye dâhil edilmiştir. Çubuk ilçesinin 1990 yılında Akyurt Bucağının ayrılmasından sonra en fazla alan kaybettiği idari değişiklikte budur. Bu değişiklikte beraber Sirkeli bucağı bünyesinde bulunan Abadan, Karaköy, Karşıyaka, Köşrelikkızığı, Peçenek ve Yuva köyleri mahalle statüsünde Pursaklar ilçesine intikal etmiştir.

Çubuk ilçesine bağlı Sirkeli bucağının Dumlupınar, Gümüşayla (Mire), İkıpınar, Kızılca ve Yakuphasan köyleri mahalle statüsünde doğrudan doğruya Çubuk ilçesine bağlanmıştır. Bucaktan geriye kalan Çalseki ve Geldibuldu (Güzelyurt) köyleri Keçiören ilçesine katılırken, Yakupderviş köyü de Kazan ilçesine dâhil edilmiştir.

Çubuk İlçesi'nin Fiziki Coğrafyası (Jeomorfolojisi)

Karadeniz Bölgesi ile Orta Anadolu Bölgesi coğrafi olarak birbirinden ayrılırken kullanılan temel ölçüt morfolojik unsurlardan dağlardır. Köroğlu Dağlarının eteklerinden geçen bu sınır da esasen yeğlenen dağlık sahanının Karadeniz Bölgesine, dağ eteklerinden itibaren başlayan plato sahalarının Orta Anadolu Bölgesine bırakılmasıdır. Ancak burada yer alan dağların tektonik uzanımlarının yelpazelenmesi ve bir elin parmakları gibi uzanması kesin sınırlar çizilmesini engellemektedir.

Çubuk ilçesi, coğrafi bölge esası itibarıyla Karadeniz Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesinin geçiş alanında yer almaktadır. Her ne kadar birçok kaynakta ilçe topraklarının tamamı Orta Anadolu Bölgesi içinde gösterilse de ilçenin kuzey kesiminde Karadeniz Bölgesi coğrafi şartları da hissedilmektedir. İlçe topraklarının çok büyük bir kısmı Orta Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya Bölümü dâhilinde yer almaktadır. İlçenin batı, orta ve güney kesimleri akarsu havzası olarak Sakarya Irmağına tâbidir. Mürted (Akıcılar) Ovasından akan Kocaçay ve Çubuk Ovasını kuzey-güney istikamette geçen Çubuk Çayı ilçedeki birçok dereyi toplayarak Sakarya ırmağına bağlanırlar. İlçenin kuzeyinde Aydos ve Yıldırım dağlarının su bölümü çizgisi kuzeyinde kalan ve kuzeye akan dereler Devrez Çayı vasıtasıyla Kızılıрмаğa bağlanırlar. Yine doğuda Şabanözü ve Kalecik ilçelerine doğru oldukça büyük bir alanın suları da Han Deresi ve Köşrelik Çayı vasıtasıyla önce Terme çayına; ardından bu çayın Acıçayla birleşmesiyle Kızılıрмаğa dökülürler.

Dağlar ve Plato Sahaları

Çubuk ilçesi arazisi, Ankara yelpazesi olarak bilinen tektonik sistemin içinde yer almaktadır. Bu sistemin özelliği Kuzey Anadolu Dağ sisteminin iç sıralarını oluşturan Köroğlu dağlarının saçak şeklinde doğrultularını değiştirerek adeta bir yelpaze şeklinde Ankara kuzeyine sokulmalarıdır. İlçe arazisi kuzeyden güneye alçalır, bu alçalma esasen jeomorfolojik birimlerdeki değişmeye de işaret etmektedir. Kuzeyde Köroğlu Dağ sisteminin bir parçası olan Aydos Dağları kuzeydoğu tarafta yer alırken, kuzey batıdakiler ise Yıldırım Dağları şeklinde adlandırılmaktadır. Aydos Dağı kütlesi üzerinde bulunan yüksek tepelerden geçen su bölümü çizgileri büyük oranda Çankırı-Ankara il sınırını oluştururken, kuzey batıdaki Yıldırım Dağı silsilesinin güneydoğuya uzanan kolları ilçe arazisine girerek doğuda Aydos Dağlarıyla devam etmektedir.⁴

Yıldırım Dağları üzerinde bulunan Harami Tepe (2034 m.) yüksekliğiyle Ankara ilinin en yüksek noktasını teşkil etmektedir. Bu tepe Kızılcahamam ilçesi sınırlarında kalmakla birlikte Çubuk İlçesinin en yüksek noktası yine Yıldırım Dağlarının uzantıları üzerindeki 1902 metre yükseltili, Çankırı ilinin Orta İlçesi sınırındaki Okluca Tepe'dir. Doğuya doğru uzanan Aydos Dağlarında ise yer yer 1800 metreyi aşan tepelerden en yüksekisi ise Gazipaşa mandırası/ yaylası olarak bilinen yerleşmenin doğusunda yükselen 1896 metre yükseltili Karatepe'dir. Bazı kaynaklarda önceleri Çubuk ilçesini doğudan sınırlandıran dağın İdris Dağı olmasına istinaden ilçenin en yüksek noktası olarak İdris Dağı'nın zirve yükseltisi verilmektedir. Oysaki hâlihazırda değişen ilçe sınırına göre; ilçenin doğusunda İdris Dağı değil İdris Dağı'nın kuzeydeki uzantısı konumundaki Karbasan Dağı bulunmaktadır. Eski kaynaklarda geçen bu gibi bilgiler esasen ilçenin zamanla idari bölünüşünde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanabilmektedir. Şu halde bu bilgilerin yeniden güncellenmesi gerekmektedir.

Köroğlu Dağlarının güneye doğru sokulan kollarından birisi olan Aydos Dağları, Ankara Yelpazesi olarak bilinen tektonik uzanımın bir parçasıdır. En yüksek noktası Gazi Mandırası olarak bilinen yayla sahasının doğusunda yer alan Karatepe (1896 m.) olan Aydos Dağları, Çubuk İlçesinin kuzeydoğu kısmında yer alır. Aydos dağı silsilelerinin su bölümü çizgisi genel hatlarıyla Ankara-Çankırı ili sınırını teşkil etmektedir.

Çubuk Ovası kenarından itibaren 1200 metre ve daha yüksekte olan alanlar plato sahaları ve dağlık sahalar olarak değerlendirilebilir.⁵ Morfolojik olarak ovaya

⁴ Bekir Gökmen, *Çankırı İli Coğrafyası*, Çankırı Belediyesi Kültür Yay. Çankırı 2011, s. 28.

⁵ Oğuz Erol, *Ankara Şehri Çevresinin Jeomorfolojik Ana Birimleri*, A. Ü. DTCF Yay. No: 240, Coğ. Arş. Enst. Yay. No: 16, Ankara Üniversitesi Basımevi 1973, s. 11-16.

tâbi pliyosen yaşlı çökellerden sonra başlayan alanlar ÜstPerm ve daha çok Triyas yaşlı okyanus kenarı heyelanları tarafından oluşturulmuş Olistrotosrom adı verilen yığışım karmaşıklığından meydana gelen malzemelerden meydana gelmektedir. Triyastan günümüze tektonik kuvvetlerin etkisinde kalan bu malzemeler sıcaklık ve basınç koşulları altında metaolistrotosroma dönüşmüştür. Elmadağ formasyonunun hâkim unsur olduğu bu triyas yaşlı araziler; metamorfe olmuş çakıltası, kumtaşı, volkanik kayaç karmaşığı ve kumlu kireçtaşı içermektedir. Bu yapı içinde killi ve çamurlu unsurların fazla olduğu alanlarda heyelanların sık olması, yerleşme alanlarını ve karayollarını sıkça etkilemektedir.⁶

En eski bu yapı çubuk senklinal çanağını kuşatmışken, denizin çekilmeye başladığı eosende meydana gelen karasal volkanizma ovanın kuzeyinde kendini göstermiştir. Bu kesimler riyolit, dasit, ignimbrit, perlit, bazalt, andezit ve piroklastik kayalarla örtülmüştür.

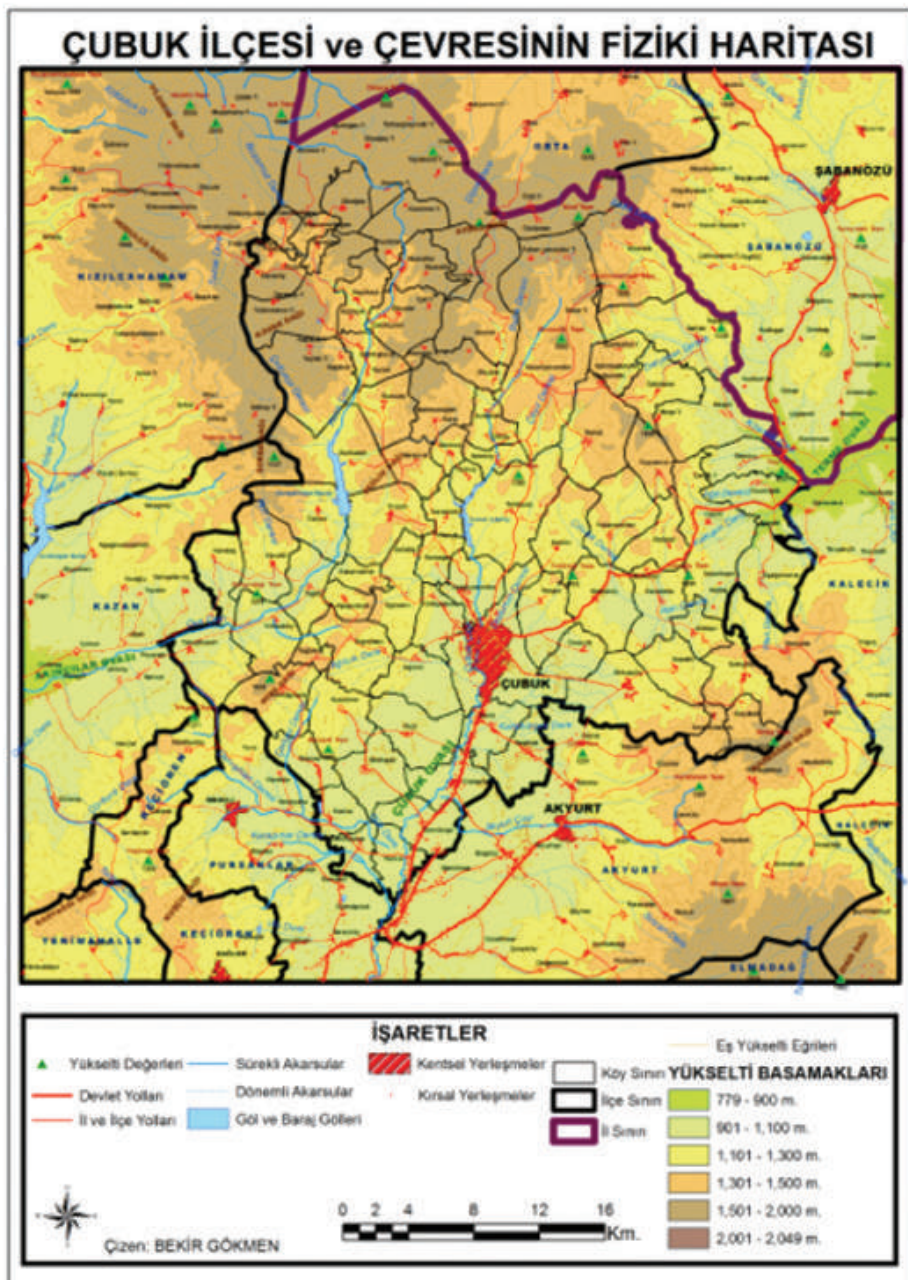
Bu devreden sonra gelen Miyosen dönemi boyunca (23 milyon yıl öncesi) karasal volkanizma kuzeydeki dağların şekillenmesinde etkili olmuştur. Kavak, Şorba ve Hodulca dağlarının bulunduğu saha alt ve orta miyosen devrindeki volkanizma sayesinde andezit, bazalt ve piroklastik malzemelerle kaplanmıştır. Bu dağlardan daha kuzeyde ve yüksekte bulunan Yıldırım Dağları ise Orta Miyosen dönemi volkanik faaliyetleri neticesinde andezit, dasit ve tüflü kayalarla müteşekkil hale gelmiştir. Orta ve üst miyosen devrinde meydana gelen püskürmeler Aydos Dağlarının bazalt, andezit ve tüflerle kaplanmasıyla neticelenmiştir.

Volkanizma faaliyetlerinden etkilenmiş alanlarda uzak mesafelere yayılabilen bazalt yüksek siyah görünümlü tepeler meydana getirmiştir. Aydos Dağlarının en yüksek noktası olan Karatepe böylesi bazaltlardan oluşmuştur. Volkanizmadan etkilenmeyen diğer sahalarda örneğin Karbasan Dağlarında; Elmadağ formasyonu üzerine oturan Keçikaya formasyonun beyaz kalkerleri, zirvelere Aktaş Tepe (1637 m.) gibi isimlerin verilmesini sağlamıştır (Harita 2).

Platolar, çubuk ovasını çevreleyen; pliyosen yaşlı dolgu düzlükleri nitelik itibarıyla çubuk ovasına dâhil edilebilmektedir. Ancak bu düzlüklerden yaklaşık 50-60 metre yükseltide ve bu düzlükleri çepeçevre saran ortalama yükseltileri 1100-1200 metre arası olan orta yükseklikte düzlükler yer alır. Daha çok neojenin gölsel ve bu dönemde ortaya çıkmış volkanik formasyonlar üzerinde gelişmiş aşınım yüzeyleridir.

⁶ Çankırı-H30 Paftası, 1: 100.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları, M.T.A. Gen. Müd., Jeoloji Etütler Dairesi, Ankara 2010, s.6.

Harita 2: Çubuk İlçesi ve Çevresinin Fiziki Haritası

Bu plato sahalarını ise dağlık kütleler kuşatmıştır. Ancak platolar gibi dağlarda uzun jeolojik devirler sonunda aşınımına uğramıştır. Özellikle Çubuk ilçesi sınırları içinde kalan Mire Dağı ve Karbasan Dağı gibi dağ eteklerinde kendini gösteren aşınım yüzeyleridir.

Jeolojik anlamda özellikle Triyas yaşlı metaolistrotosrom kayaçlarından oluşan bu dağlarda aşınma sürecinde bir kesintiye uğramadığından dolayı dağların omuz kısımlarına kadar sokulmuş 1400-1500 metrelik Miyosen sonu ve Pliyosen başlangıcına ait aşınım yüzeyleri mevcuttur. Bu tip aşınım düzlükleri hemen hemen hiçbir birikmeye maruz kalmadıkları için özellikle Miyosen göl havzaları çevresinde gelişmiş ve son halini Miyosen sonlarında kazanmış geniş bir peneplenin bakiyeleri olduğu söylenebilir. Şu halde özellikle Mire Dağı ve Karbasan Dağlarının bünyelerinde büyük miktarda aşınım düzlüğü barındırdığı ortaya çıkmaktadır.⁷

Çubuk Ovası

Kuzeyde yer tutan bu dağlık saha güneye doğru alçalarak önce üzerinde aşınmış tepelerin yer aldığı plato sahası ve en güneyde ise tektonik kırılmanın eseri olan ve Çubuk şehrinin varlığını borçlu olduğu Çubuk Ovası yer alır. Batıdan Mire-Karyağdı dağlarıyla sınırlandırılmış olan Çubuk Ovasını, kuzeyden güneye Çubuk Çayı kat eder. Ovanın doğusunda ise 1637 metrelik Aktaş Tepesi ile Karbasan dağı yer alır. Karbasan Dağı esasen daha güneydeki İdris Dağının kuzeydeki bir koludur. Bu yükseltiler arasında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan; adını ilçeye de veren Çubuk ovası 20 km. uzunluğu ve 15 km. ye varan genişliği ile önemli bir morfolojik birimdir. Çubuk Ovasının alüvyonları Esenboğa köyü güneyinde azami ölçüde kalınlaşarak 100 metreye ulaşmaktadır.⁸

Hüseyingazi Dağı (1415 m) Ankara şehrine kadar uzanan volkanik arazinin güneydoğu kanadını teşkil eder ve Ankara ile Çubuk ovalarını birbirinden ayıran andezitik, kısmen de dasitik yapıda bir kütledir. Ankara şehrinin ortasında yükselen ve bir sürempoze yarma vadinin yamaçlarını oluşturan Timurlenk Tepe (1003 m.) ve Kale Tepesi de (1020 m.), bu volkanik bütünün güneye uzanmış parçalarıdır. Aynı şekilde Çubuk I Barajı ve çevresi ile Etlik sırtları da andezitlerden ibarettir⁹. Bu

⁷ Oğuz Erol, *Ankara Şehri Çevresinin Jeomorfolojik Ana Birimleri*, A. Ü. DTCF Yay. No: 240, Coğ. Arş. Enst. Yay. No: 16, Ankara Üniversitesi Basımevi 1973, s. 14-15.

⁸ Kemal Öztürk, *Çubuk İlçesinde Araziden Yararlanma*, Gazi Ün. Sos. Bil. Enst., (Basılmamış Doktora Tezi), 1997, s.33.

⁹ Özdoğan Sür, "Türkiye'de Volkanizma ve Volkan Şekilleri", A.Ü. Türkiye Coğ. Arş. ve Uygulama Merkezi Dergisi, 1994, S.3, s. 46.

durumda jeomorfolojik gelişim esasına uygun olarak, Çubuk çayının açmış olduğu, Saracalar sürempoze yarma vadisiyle Çubuk Ovası, Ankara Ovasına bağlanmıştır. Bilindiği üzere bu sürempoze boğaz üzerine Ankara'nın su ihtiyacını karşılama üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk barajı inşa edilmiştir.

Çubuk ovası çevresindeki jeomorfolojik birimler gibi aynı tektonik evrimlerden geçmiştir. Batısında bulunan Mürted (Akıncılar) ve Malıköy ovaları gibi, önceleri bir senklinal çukuru iken, özellikle Miosen sonuna doğru gerçekleşmiş tektonik hareketler neticesinde senklinal alanı faylanmalarla kırılarak bir çöküntü hendeğine dönüşmüştür. Bu tektonik kırılmaları ovanın belirli bölgelerinde fay kaynakları şeklinde gözlemlemek mümkündür. Ovanın güneyinde yer alan Melikşah köyünde mevcut olan sıcak kaplıca suları, bol miktarda kükürt eriyikleri barındırması bu fayların varlığına en büyük delildir. Melikşah köyünde yer alan açık havuz şeklindeki Melikşah hamamının kullandığı termal sular bu fay kaynaklarından gelmektedir. Günümüzde burada Melikşah Olimpik Termal Havuz ve Spor Tesisleri yer almaktadır.¹⁰ Burada şunu hemen belirtelim ki izostasi dengesi esasına göre Çubuk Ovası kırılarak çökerken, ova kenarındaki dağlarda çökme miktarı kadar yükselme gerçekleşmektedir.

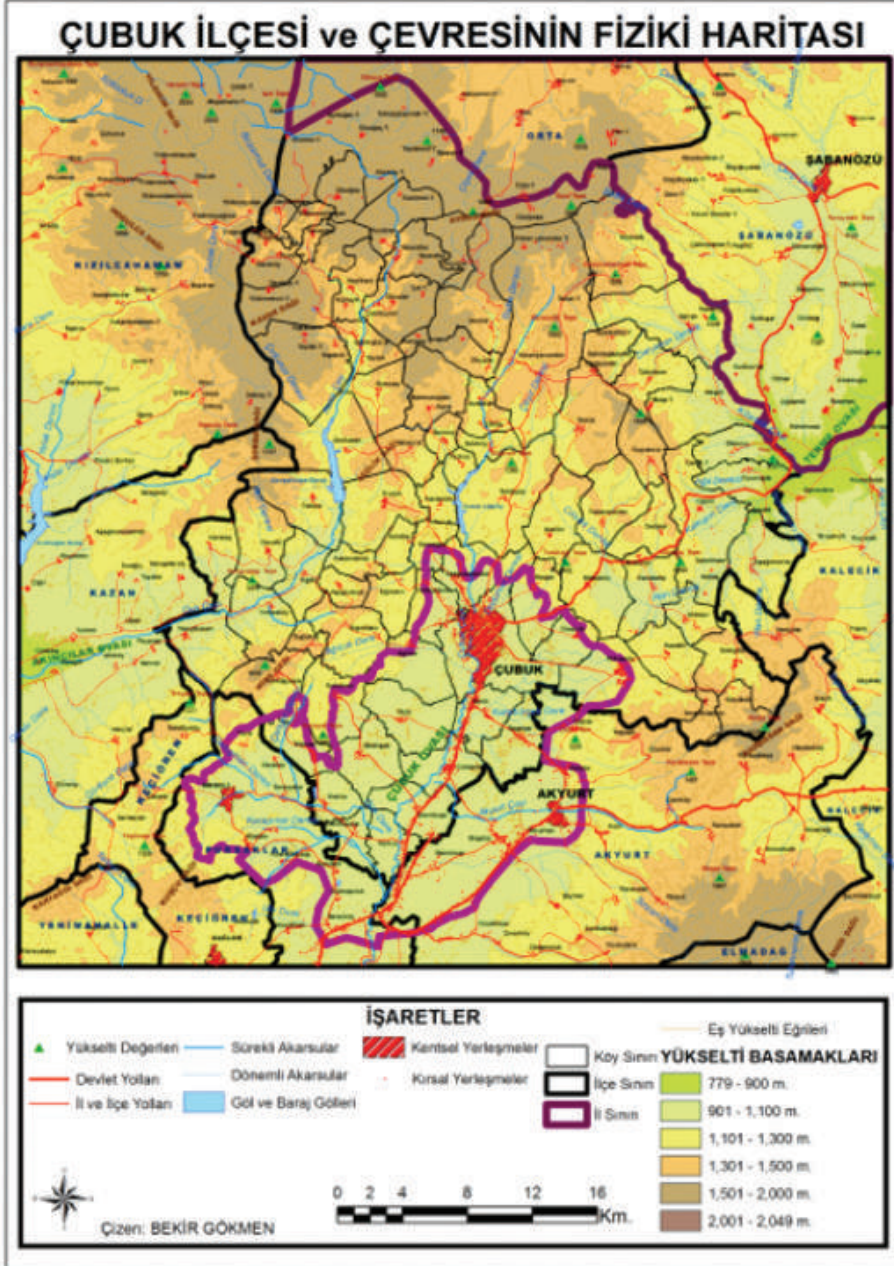
Çubuk Ovasında Çubuk çayının geçtiği vadi tabanındaki holosen yaşlı yeni alüvyonlar, kenarlara doğru yerlerini pleistosen yaşlı eski alüvyonlara bırakırlar. Bu alüvyonlar jeomorfolojik olarak günümüzde sekilere dönüşmüşlerdir. Sekilere dönüşme olayı ise Çubuk çanağının, Çubuk çayı vasıtasıyla değişik evrelerde meydana gelen klima-jenetik kaynaklı sürempozisyon yarılmaları ve buna bağlı alüvyon boşalmalarından meydana gelmiştir.¹¹ Alçak ve yüksek sekiler şeklinde genç ve eski pleistosen dönemleri şeklinde yaşlandırılan bu sekiler, morfolojik olarak ova karakteriyle birlikte ele alınırlar. Ova ortasından kenara doğru yükseldikçe karşımıza çıkan diğer bir unsur pliyosen dönemi yaşlı karasal çökellerdir. Bu çökeller esasen gölsel ortamda çökelmiş olan çakıtaşı, kumtaşı ve çamurtaşı istiflenmesidir. Pliyosen yaşlı bu yapılar çevreden gelen akarsular tarafından hafifçe yarılmış, dolgu düzlükleri şeklinde kendini gösterdiğinden Çubuk ovasına ait alanlar olarak değerlendirilebilir (Harita 3).

Çubuk İlçesi arazisini şekillendiren ve özellikle Çubuk Ovasının oluşmasını sağlayan tektonik faaliyetler günümüzde de devam etmektedir. 6 Haziran 2000 yılında meydana gelen 5.9 büyüklüğünde Orta depremi ilçenin kuzeyindeki yaylalar sahasında yıkıcı etki gerçekleştirmiştir. Ayrıca heyelan reaktivitesi yüksek olan aglomera yığılımları ve triyas yaşlı metaolistromlar üzerindeki yerleşmelerde hasar miktarı

¹⁰ <http://www.ankara.gov.tr/cubuk>, Erişim tarihi: 02.09.2015.

¹¹ Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002, s. 9.

Harita 3: Çubuk İlçesi ve Çevresinin Fiziki Haritası
(Çubuk Ovası'nın Konumlanması)

artmıştır. Bu depremi takip eden diğer bir deprem 30 Aralık 2004 tarihinde 4.6 büyüklüğünde gerçekleşmiştir. 31 Ocak 2008 tarihinde ise 4.9 şiddetinde bir deprem daha yaşanmıştır. Her iki depremin de merkez üssü Çubuk olup, depremlerde can kaybı yaşanmamıştır. Çubuk ilçesinde 1980 yılından itibaren meydana gelen hissedilebilir depremlerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu tablodan anlaşılabileceği üzere Çubuk ilçesinin ağırlıklı olarak kuzeyi olmakla birlikte ilçe arazisinin hemen her tarafında deprem riski bulunmaktadır.

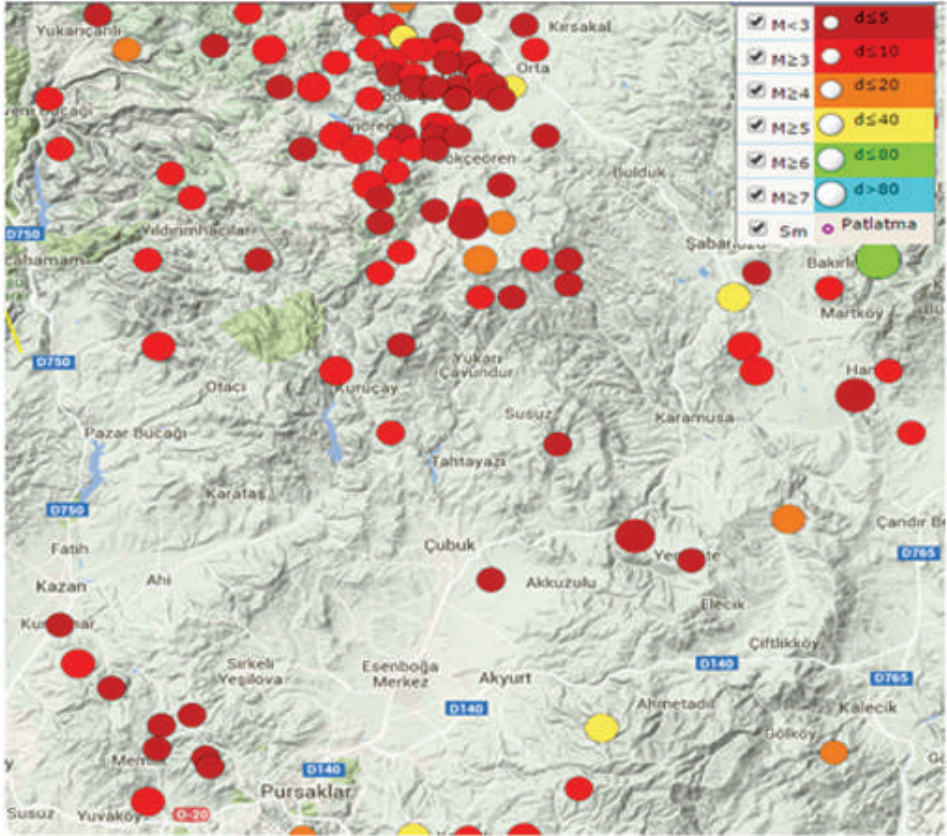
Tablo 2: Çubuk İlçesinde Meydana Gelen Önemli Depremler

TARİH	EPİSANTR	BÜYÜKLÜK
03.10.1980	Çubuk	3,9
23.02.1992	Kuyumcuköy	3,6
02.03.1992	Saraycık	3,5
21.04.2000	Kösrelik	3,5
06.06.2000	Kösrelik	3,6
28.06.2000	Kösrelik	3,5
27.09.2000	Avcıova	4,0
27.10.2000	Avcıova	3,7
13.06.2002	Kösrelik	3,7
29.12.2004	Yaylak	4,4
31.01.2008	Aşağıemirler	4,9
22.12.2010	Eskiçöte	3,7
07.11.2012	Çatköy	3,5
14.06.2014	Aşağıobruk	3,2

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ilçe/kaza idari statüsü kazanan Çubuk, sahip olduğu coğrafi avantajlarla Cumhuriyetle birlikte kalkınma ve gelişme yönünde dikkate değer bir merkez olmuştur. Özellikle başkent Ankara'ya olan yakınlığının avantajlarından faydalanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, 1933 yılında Melikşah köyünde yer alan açık havuz şeklindeki Melikşah Hamamını, 16.06.1935 tarihinde ise Çubuk ilçe merkezini ziyaret ve teftiş etmiştir. Çarşı merkezinde üzeri kapalı tutulan su kuyusu yanında hatıra fotoğrafı çektiren Atatürk, maiyetindeki heyet ile birlikte şimdiki belediye binasının bulunduğu çay bahçesinde istirahat etmiş, halk ile sohbet ederek daha sonra Kışlacık Köyü ve Karagöl'ü ziyaret etmişlerdir. Aydos dağı

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-verileri/deprem-katalogu/>

¹² http://www.cubuk.gov.tr/default_B0.aspx?content=186, Erişim Tarihi: 01.09.2015.

KAYNAKÇA

Kitap & Dergi &vd.

- Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002.
- Erol, Oğuz, *Ankara Şehri Çevresinin Jeomorfolojik Ana Birimleri*, A. Ü. DTCTF Yay. No: 240, Coğ. Arş. Enst. Yay. No: 16, Ankara Üniversitesi Basımevi 1973.
- Gökmen, Bekir, *Çankırı İli Coğrafyası*, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı 2011.
- Öztürk, Kemal, *Çubuk İlçesinde Araziden Yararlanma*, Gazi Ün. Sos. Bil. Enst., (Basılmamış Doktora Tezi), 1997.
- Sür, Özdoğan, "Türkiye'de Volkanizma ve Volkan Şekilleri", A.Ü. Türkiye Coğ. Arş. ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 3, 1994.
- Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl, Dünyü, Bugünü, Yarını: 1 (Adana-Adıyaman-Afyon-Ağrı-Amasya-Ankara)*, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1981.

Haritalar

- Çankırı-H30 Paftası, 1: 100.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları, M.T.A. Gen. Müd., Jeoloji Etütler Dairesi, 2010 Ankara.
- Bolu-H29 Paftası, 1: 100.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları, M.T.A. Gen. Müd., Jeoloji Etütler Dairesi, 2002 Ankara.
- G29 Paftası, 1: 100.000 Ölçekli Topografya Haritası, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.
- G30 Paftası, 1: 100.000 Ölçekli Topografya Haritası, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.
- H29 Paftası, 1: 100.000 Ölçekli Topografya Haritası, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.
- H30 Paftası, 1: 100.000 Ölçekli Topografya Haritası, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.

İnternet Siteleri

- <http://www.ankara.gov.tr/cubuk>, Erişim tarihi: 02.09.2015.
- http://www.cubuk.gov.tr/default_B0.aspx?content=186, Erişim Tarihi: 01.09.2015.
- <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-verileri/deprem-katalogu/>, Erişim Tarihi: 30.08.2015

15.-16. YÜZYILLARDA

ÇUBUK VE ÇEVRESİNDE YERLEŞME VE NÜFUS

Ahmet Kankal*

Özet

Yerel tarih araştırmalarına olan ilgiyi ve araştırmadaki artışı, insanın nereden gelip nereye gittiğine dair merakına, yine insanlığın medenileşme ve kemale erişme serüvenindeki yaşadıklarını anlama düşüncesine bağlamak gerekir.

İnsanoğlunun toplayıcı, avcı, göçebe, yerleşik ve üretici olarak zikredilebilecek hayat serüveninde Türklerin Anadolu'yu vatan edinme, yerleşme, imar ve inşa etme, en nihayetinde de elde tutma gayretlerinin tamamını bilmeden Çubuk ve çevresindeki yerleşmeyi, nüfustaki değişimi tam olarak anlayabilmemiz mümkün değildir.

Çubuk ve çevresinde gerek Türklerden önceki, gerekse Selçuklu ve Beylikler dönemindeki yerleşme ve nüfus hareketlerinin 15 ve 16. yüzyıllardaki görünümüne etkisi çok belirgindir. Anayol işlevi görmese de gerek Romalılar ve Bizans gerekse Türk hâkimiyeti döneminde Ankara-Çankırı-Kastamonu-Sinop yol güzergâhında bulunmaktadır. Çubuk ve çevresindeki iskânı Ankara'dan ayrı düşünmek doğru değildir. Bu anlamda Çubuk ile Ankara'nın tarihi ve kaderini birlikte ele almak gerekir. Osmanlı döneminden kalma birisi 15. yüzyıla, ikisi de 16. yüzyıla ait olmak üzere toplam üç tahrir defteri bulunmaktadır. Yerleşim birimleri ve buradaki nüfus durumu bu üç deftere bağlı kalınarak değerlendirilecek, ortaya çıkan sonuç ilgilenenlerin istifadesine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çubuk, Tahrir, Yerleşme, Nüfus

* Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
E-posta: ahmetkankal@gmail.com

SELLENEMT AND POPULATION IN ÇUBUK AND ITS SURROUNDING DURING 15th AND 16th CENTURIES

Abstract

We can attribute the increase in research and interest to local history research to the idea of understanding experiences of mankind in civilizing and perfection process.

It is impossible to fully understand settlement and change in population of Çubuk and its surrounding without knowing the efforts of Turks in mankind Anatolia their homeland, building and reconstructing and finally holding it at their with in the broader framework of mankind's hunter, gatherer, nomad, sedentary and productive life survey.

Settlement and population movements in Çubuk and its surrounding during Seljuk and Principolites periods and even before the Turks have considerable impact on 15th and 16th centuries. Although Çubuk was not a mainroad, it was on the route of Ankara-Çankırı-Kastanomu-Sinop during Roman and Byzantine Empires as well as under Turkish sovereignty. It would be wrong to think of settlement in Çubuk and its surrounding separate from Ankara. In that regard, history and fate of Ankara and Çubuk have to be taken together. There are three cadastral record books, one of which belongs to 15th century and two others to 16th century Ottoman Empire. Settlement units and population of these lands will be evaluated by depending on these three record books and emerging results will be presented to those who are interested in.

Keywords: Çubuk, Tahrir, Settlement, Population

Giriş

Bu çalışmada bugün için Ankara İli(Vilayeti)'ne bağlı ve Osmanlı dönemi boyunca da Ankara Sancağı'na bağlı kalmış olan Çubuk Kazası veya Çubuk Nahiyesi ismiyle anılan coğrafi alan ve idari birimde yer alan köy ve mezraa şeklindeki yerleşmelerin 15. ve 16. yüzyıllardaki adlarının, nüfus durumlarının ve diğer yerleşim özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun için sadece dönemin orijinal resmi arşiv kaynaklarından olan tapu tahrir defterlerine(mufassal ve evkaf olmak üzere) müracaat edilmiş, bunlar haricinde herhangi bir icmal defteri, mühimme defteri, ruus defteri, ruznamçe defteri, temettuat defteri, şeriye sicili, salname, kronik, seyahatname, hatıra

vb. türünden eser kullanılmamıştır. Bunun sebebi bu çalışmanın bir kitap çalışması olmayıp nihayetinde bir tebliğ sunumu olduğu ve bu haliyle dahi büyük bir mesaiyi gerektirdiğidir. Derinlemesine bir tahlilden ziyade yüzeysel, ancak kesinlikle temel teşkil edecek ve gerçekten yoğun mesai gerektiren bilgiler aktarılacaktır. Geçmiş tarihin mekân üzerinde yeniden inşası işi hem zor olacağından hem de uzun zaman gerektireceğinden konunun sınırları şimdilik dar tutulacaktır.

Kaynaklar

Genelde Ankara Sancağı'na özelde de Çubuk Kazası/Nahiyesi'ne¹ ait 15. yüzyıldan bir ve 16. yüzyıldan kalma iki olmak üzere toplam üç adet mufassal tahrir defteri bulunmaktadır. Tahrir defterlerinden ilki 1463 tarihli olup Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde MAD 9 kod ve numarayla kayıtlıdır. Çubuk'a ait köyler bu defterde farklı yerlerde ve farklı idari birimlere bağlı olarak kaydedilmiştir. Çubuk ve köyleri için 1523 ya da 1571 tahrirlerini esas alacak ve kaza ya da nahiyenin klasik vasfını bu tarihlerde kazandığını düşünecek olursak 1463 tahririnde "Ta'allukât-ı Çubuk" başlığı altında ve varak(vr.) 15b ile vr. 42b arasında yer alan Çubuk'a ait köylerin az sayıda kaldığını müşahede ederiz. "Fasl-ı der beyân-ı Kurâ-yı Kasaba tâbi-i Ankara" başlığı altında ve vr. 42b ile vr. 70b arasında yer alan Aybek, Yüreğir, Karapürçek, Karaağaç, Kuzviran, Alınviran, Dodurga ve Alayundlu köyleri sonradan Çubuk'a bağlanmışlardır. Elimizde şimdilik 1463 tahriri ile 1523 tahriri arasında kalan döneme ait tahrir defteri bulunmamaktadır. Zaman aralığı bir hayli fazladır, bilgilerin güncellenmesi ve vergi veren nüfus ile vergi kalemlerinin yeniden tahrir olunması gerekiyorsa da tahrir yapıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kasaba nahiyesine bağlı olan ve adı geçen köylerin ne zaman Çubuk'a bağlandığına dair kesin tarihlendirme yapılamamaktadır. Bu sebeple şimdilik bu devir işleminin 1523 yılında yapıldığını kabul etmek durumundayız. Yine 1523 yılında Çubuk'a bağlı olan köylerden Kargın, Karacaviran, Otaç, Kuzviran, Mekki ve Eymür köylerinin 1463 yılında Mürtedova'ya bağlı olduğunu görmekteyiz. Bu köylere ait bilgiler 1463 tahririnde "Nâhiye-i Mürtedova" başlığı altında ve vr. 83a ile vr. 101b(Mürtedova Nahiyesi'ne ait bilgilerin tamamı vr. 73a ile vr. 102a arasında bulunmaktadır) arasında yer almıştır. Çubuk'a ait köylerin çoğunun yer aldığı kısım 1463 tarihli defterde "Ta'allukât-ı Binârî İli" başlığı altında vr. 102b ile vr. 129b arasında

¹ Kaza ve Nahiye terimleri ve anlamları için şu eserlere bakılabilir: Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1976; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara 1988; Pek çok kişi tarafından 15. ve 16. yüzyıla ait tahrir defterleri üzerine yapılmış ve yayımlanmış olan çalışmalar; MEB ve TDV İslam Ansiklopedilerinin ilgili maddeleri; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 Cilt, Ankara 1993.

bulunmaktadır. Bugünkü Çubuk merkezinin de içinde bulunduğu köyler “Binari İli” olarak adlandırılan nahiyeye bağlıdır. Binari, fevkalade Bunari şeklinde de okunabilir bir kelimedir. Anadolu’da Pınar kelimesi Türk fonetiğinden ötürü Buñar şeklinde seslendirilmektedir. “Kâf-ı nûnî”, “kâf-ı Türki” ya da “sağır nun” adıyla adlandırılan harfin Türklere mahsus olduğu ve Türk olmayanların bu harfi seslendirmekte hayli zorlandıkları, hatta seslendiremedikleri bilinen bir gerçektir. Pınar İli, suyu bol memleket şeklinde de düşünülebilir. Çubuk’un vakıf köyleri 1463 tahririnde “Fas-ı Sûret-i Evkâf-ı Livâ-yı Ankara” başlığı altında ve vr. 215b ile vr. 234a arasında defterin son kısmında yer almıştır. Çubuk’a ait en eski bilgiler bu defterden sağlanmıştır. Bu defterde köylerde bulunan sadece evli ve toprak tasarruf eden erkekler isimleriyle ve isminin altında ne kadarlık bir yer tasarruf ettiği (çift, nim-çift ve bennak şeklinde) belirtilmek üzere kaydedilmiştir. Bu defterde henüz yaşı küçük ve herhangi bir arazi tasarruf etmeyen ya da iş yapmayan anlamına gelen mücerredlerden (bekâr erkeklerden) söz edilmemiştir. Dolayısıyla diğer tahrir defterlerinden bekâr erkek nüfusu takip etmek mümkünken bu defterden bunun takibi mümkün değildir. Yine diğer tahrir defterlerinin aksine erkekler baba isimleri zikredilmeden sadece kendi isimleriyle kaydedilmiştir. Muaf olan erkekler de muafiyeti belirtilerek yazılmışlardır. İsimlerden sonra o köyde üretilen ürünler ya da vergiye muhatap yapılan işler yazılmış ve bunlardan toplanan vergiler (öşür ve resm olmak üzere) kaydedilmiştir. Köyde bulunan erkeklerin toplam “hane” sayısı yazıldıktan sonra “mahsul” başlığı ile toplanan vergi miktarı belirtilmiştir.

1523 tarihli olan diğer bir mufassal tahrir defteri yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde TT 117 kod ve numarayla kayıtlıdır. Bu mufassal defterin evkaf defteri bulunmadığından eksik olan kısımlar Kanuni Sultan Süleyman döneminde mufassal-icmal şeklinde tutulmuş olan 438 numaralı defterden tamamlanmıştır.² 1523 tarihli bu deftere erkek nüfus baba adlarıyla birlikte kaydedilmiştir. İsmnin altına ne kadar arazi tasarruf ettiğini belirtecek şekilde çift, nim-çift ve bennak yazılmıştır. Yine vergiden muafiyeti varsa bunun sebebi (a’mâ, pîr, mecnun vb. gibi) veya yaptığı işe göre (imam, hatib, kadı, müftü, sipahi vb. gibi) mesleği kaydedilmiştir. Bu defterde mücerred (bekâr erkek) nüfus isminin altına işaret konulmak suretiyle belirtilmiştir, ancak köyde bulunanların toplamından söz edilirken neferen ve hane kelimeleri kullanılmış ve bunların altına rakamlar yazılmıştır. Neferen tabiri hem evli hem bekâr hem de muaf erkek nüfusu içine alan bir tabirken hane tabiri sadece evli erkek nüfusu belirtmektedir. Dolayısıyla metin içinde mücerredlerden söz edilse de aşağıda toplamda mücerredler sa-

² Orijinali Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde TD 438 kod ve numarayla kayıtlı olan bu defterin tıpkıbasımı ve dizin eklenmiş şekli yayımlanmıştır. Bkz. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) I, Ankara 1993.

yılmamıştır. Biz bu durumu tek tek tespit ederek 1523 yılına ait sütuna yazmış bulunmaktayız. Bu defterde başka bir husus da muafların durumuyla ilgilidir. Herhangi bir sebeple vergiden muaf olan erkek nüfus fiziki ve zihni engelleri ya da vergiden muafiyet sağlayan işleri ve meslekleri neyse isimlerinin altına ya da üstüne bu durumu yazılarak belirtilmişlerdir. Neferen tabiri hane ve mücerredler yanında muafları da içeren bir lafızdır. Bunları ayrı bir sütunda göstermedik, dolayısıyla verilen rakamlarda muaf nüfus yer almamaktadır. 1523 yılına ait nüfusla ilgili rakamlardan hane ve mücerred sayısını şayet neferen şeklinde kaydedilenden çıkarırsak muaf nüfusu bulmuş oluruz. Muafların evli olmaları da kuvvetle muhtemeldir. O sebeple muaf rakamlarını da evliler için kullandığımız 5 rakamı ile çarpacak olursak gerçeğe en yakın nüfusu bulmak mümkün olacaktır.

Çubuk ile ilgili son mufassal tahrir defteri Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Daire Başkanlığı'nda bulunan TTD 74 kod adıyla kayıtlı olan 1571 tarihli defterdir. Çubuk'a ait kayıtlar vr. 102b ile vr. 190a arasında bulunmaktadır. Bu mufassal defterin evkaf defteri de aynı arşivde ED 558 kod adıyla kayıtlıdır. Çubuk'a ait vakıf kayıtları bu defterin vr. 61b ile vr. 82a arasında yer almaktadır. Çubuk köylerinde yaşayan erkek nüfus her iki defterde de baba adlarıyla birlikte kaydedilmişlerdir. İsimlerin altında tasarruf ettikleri toprak çift, nim-çift, bennak şeklinde; topraksız ve bekâr durumdaki erkek nüfus ise mücerred olarak yazılmıştır. Defterde neferen ve hane tabirleri kullanılmamış, bunların toplamı da verilmemiştir. Bu sebeple şahıslar tek tek sayılarak hane ve mücerredlerin sayısı çıkarılmıştır.

Yerleşme

15. ve 16. yüzyıllarda Çubuk ve çevresindeki yerleşme ve nüfus konusunu ele almadan önce genel olarak insanoğlunun ya da insanlığın, özel olarak da Çubuk ve çevresindeki yerleşimin tarihi seyrine bakmak, insanlığın yerleşme ve üreme konusunda bir geleneğinin bulunup bulunmadığına temas etmek, konunun anlaşılması açısından mühimdir. Çünkü dünyamızda var olan yerleşim yerlerinin bugünkü dağılışına baktığımızda kimilerinin soğuk, kimilerinin sıcak iklimlerde; kimilerinin deniz kenarlarında, kimilerinin iç bölgelerde; kimilerinin derin vadiler ve dere içlerinde, kimilerininse yüksek yerlerde olduklarını görürüz. Bu durumu, yerleşecek yer kalmadığı ve bazı toplulukların bugün bize göre olumsuz şartlara sahip yerlere zorunlu olarak yerleştiği şeklinde bir düşünceyle açıklamak ne derece doğrudur bilemiyoruz. Zira kural olarak her insan farklı yaratılmış ve her coğrafya da farklı imkânlarla sahip olmuştur. Hatta

her coğrafya kendi içerisinde hem avantajı hem de dezavantajı birlikte barındırmış ve barındırmaktadır. Aynen insanın bünyesinde hem ölümü, hem de kendinden sonra gelecek nesillerin doğumuna neden olacak hayat suyunu barındırması gibi.

Tekil olarak insan ya da çoğul olarak insanlık başlangıçta herhangi bir yere bağlı olmadan, göçebe olarak yaşamış, karnını da toplayıcılık ve avcılıkla doyurmuştur. Genel olarak insanoğlunun geçmişi arkeologlar ve antropologlar tarafından 70.000 yıl öncesine kadar götürülmektedir. İnsanın yerleşik hayata geçişi de bundan 9.000-12.000 yıl öncesine tarihlenmektedir. Kimisi Diyarbakır Bismil'deki Körtiktepe'yi, kimisi Diyarbakır Ergani'deki Çayönü'nü, kimisi de Konya Çumra'daki Çatalhöyük'ü insanlığın ilk yerleşim alanı olarak görmekte ve göstermektedir. Şayet bu bilgiler doğru olarak kabul edilirse insanoğlunun 60.000 yıl süreyle göçebe olarak dolaştığı, avcılık ve toplayıcılıkla geçindiği söylenebilir. Buna göre en az 60.000 yıl boyunca gezen, gözleyen, ağaç ve kaya kovuklarında, mağaralarda, derme-çatma çadırlarda yaşayan, ateşi bulan insan sonunda yerleşik hayata geçmiştir. Yalnız bu durum o dönemde yaşayan bütün insanlar için değil, belki çok az bir kısmı için geçerli kabul edilebilir. Zira 2015 yılında dahi dünyanın değişik kısımlarında bulunan insanlığın bir kısmı hala avcı-toplayıcı, göçebe, ekip-biçmekten ve hayvancılık yapmaktan uzak, bize göre ilkel bir hayat sürdürmektedir. Hâsılı, çağ kavramı her kıta ya da her millet ve toplum için farklı süreçleri ifade etmektedir.

Yabanıl olan dünyada yanardağ patlamaları, depremler, toprak kaymaları, yer çökmeleri, göktaşı düşmeleri, seller, çığ kopmaları, tsunamiler, hortumlar-tayfunlar, buzullaşmalar, aşırı sıcaklar, kuraklık, kıtlık, çekirge istilaları, salgın hastalıklar, yabani hayvan ve diğer insan topluluklarının saldırıları gibi pek çok olumsuz olayla karşılaşan insanlar, hayatlarını ve nesillerini devam ettirebilmek için suyun ve yiyeceğin olduğu güvenli yerleri kendileri için mesken tutmuşlardır. Bu mesken tutuş bir anda olmamış, yıllarca süren gözlemlerin, deneyim ve tecrübelerin sonucunda gerçekleşmiştir. İnsanlık, avcılık ve toplayıcılık, hayvancılık, tarım-ziraat, sanayi ve teknolojik üretim, bilgi toplumu gibi evrelere bir anda ve bütünüyle erişmemiştir. Her bir insan ya da toplum için bu evrelerin süresi değişkenlik göstermiş ve halen de göstermektedir. Hatta 21. yüzyılda dahi bütün o dile getirilen evreleri tek tek yaşayan insanları ve toplumları bulmak mümkündür.

Dicle ve Fırat havzasında M.Ö 10.000, Karaman-Konya arasında ise M.Ö. 7.500 yıllarına tarihlenen yerleşme hareketlerinin, Anadolu'da diğer örneklerine şimdilik ulaşılmış değildir. Avcı-toplayıcı özelliklerini devam ettiren toplulukların aynı zamanda bir taraftan hayvanları evcilleştirirken diğer taraftan da buğday-arpa gibi tahılların

ekimini gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Bu yerleşme hareketlerinin hem kendi bulundukları yörelerin tamamına hem de Ankara ve Çubuk bölümüne yansıma tarihleri ve süreci hakkında şimdilik bir şey söyleyecek durumda değiliz. Çubuk ve çevresinin tarihini ve buradaki yerleşme faaliyetlerini Ankara, hatta Çankırı'dan ayrı ele almamak gerekir. Ankara ve çevresinde Hattiler (M.Ö. 2500-1700), Hititler (M.Ö.1700-1200) ve Frigler (M.Ö. 1200-676) öncesine ait fazla bir arkeolojik eser ortaya çıkmamıştır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu kavimler aynı zamanda doğu ve batıyla ticari ilişkilere de girmişlerdir. Perslerin Ahameniş Hanedanı vasıtasıyla Anadolu'ya ve özellikle de Ankara ve çevresine M.Ö. 550-330, Büyük İskender'in M.Ö 330-300, Selevkosların M.Ö. 300-278, Galatların M.Ö 278-189, Roma İmparatorluğu'nun M.Ö 27-M.S.395 ve nihayet Bizans'ın 395-1071 yılları arasında hâkim oldukları bilinmektedir. Çubuk ve çevresinde bu döneme ait yerleşim yerleri mutlaka bulunuyor olmalıdır, zira burası hem doğu-batı istikametinde işleyen Kral Yolu, hem de güney-kuzey istikametinde işleyen Roma Yolu üzerindedir. Osmanlı kayıtlarında kilise ve viran-ören ismi taşıyan yerleşim yerlerinin bulunması bu görüşü destekler mahiyettedir.

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu kapıları Türklere açılmış ve 1075 yılında İznik başkent olmak üzere Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur. Bölge Anadolu Selçuklu Devleti ile Danişmentli Devleti'nin nüfuzu altında zaman zaman el değiştirmiştir. Çubuk ve çevresi bir taraftan Orta Asya, Azerbaycan, İran istikametinde gelen göçebe Türkmenlerin hayvanlarını otlattıkları mekân, diğer taraftan yine aynı istikamette gelen yerleşik hayata alışık Türklerin, kendilerinden önce kurulmuş ve çoğu boşalmış, hatta viran olmuş köyleri şenlendirdikleri ve yeni yeni köyler kurdukları bir alan haline gelmiştir.

Osmanlı hâkimiyetine kadar Çubuk ve çevresindeki Türk yerleşmeleri ile hangi devlet ve beyliklerin idaresinde kaldığına dair konu bu çalışmanın haricinde bulundundan burada bundan söz edilmeyecektir.

Çubuk'un da içinde bulunduğu Ankara ve çevresinin Osmanlılara ilhakının 1354 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir.³ Ancak bu ilhak uzun süreli olmamış, Karamanoğullarının da teşvikiyle Osmanlılara karşı ayaklanan Ankara ahileri Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamamışlardır.⁴ Ankara ve çevresinin I. Murad döneminde 1362 yılında kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlandığı bilinmektedir. Ankara 1393 yılında Yıldırım Bayezid tarafından

³ Ankara ve çevresinde Osmanlı hâkimiyetinin başlayışı ile ilgili olarak bkz. A. Nezihi Turan, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Ankara 1999, s. 23; Çubuk için bkz. Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1988, s. 246.

teşkil olunan Anadolu Eyaletinin merkezi olmuş ve ilk beylerbeyi olarak da Kara Timurtaş Paşa tayin olunmuştur⁵.

Akçaviran, Akdoğan, Başvıran, Ciğer-Ciğir, Çardak, Dutözü, Eğdir-İğdir, Göcet-Güçet, Güveğ, Hırka-Fırka, İçvıran-İncevıran, İnceöz, Karaca, Karacain, Karaçam-ı Yenice, Karadere, Karagöl, Karagöz, Karalar, Karaveliler, Kavaklı, Kayaş, Kızılkilise, Kuruvıran, Nebi Hacı, Nureddin, Pulluağaç, Saraç, Saray, Saray nd. İskender, Sarıca, Sırımlar, Şuayb, Tengrivermiş, Uçarı-Evcari-Üçarı, Ulukaravıran, Üçbaşı ve Yarcuh-Yaturcu köyleri 1463 tarihinde bulunmayan ve sonradan kurulan köylerdir. İlk tahrir ile ikinci tahrir arasında 60 yıllık bir zaman dilimi bulunduğundan bu köylerin hangi tarihte kuruldukları tam olarak bilinmemektedir. İşin garip tarafı sonradan kurulduğu anlaşılan bu 28 köyün içinde viran adını ek olarak taşıyan 5 köy bulunmaktadır. Sonradan kurulduğu düşünülen köylerin kuruluşunun aslında diğerlerinden farklı olmadığı, ancak şimdilik bilemediğimiz başka bir kazaya ya da nahiyeye bağlı oldukları düşünülebilir mi? bunu şimdilik bilemiyoruz.

1463 tarihinde Çubuk'a bağlı olup da 1523 ve 1571 tahrirlerinde yer almayan köyler ise Ayvaluca, Bademli, Buçuk, Derbend, Emir İlyas, Görensi, Ilısu, İlgazi-Elgazi, İsa Bey, Karakeçili, Kızıl, Kulaklı ve Aydıncık, Küçük İstenoz, Mirfakih, Seğ, Tortı-Tozlu, Uzunoba, Yağmurşa-Yağmurşeh ve Yavsil'dır. Bu 20 köyün neden ortadan kalktığını ya da kalkmasa bile nereye bağlanmış olabileceklerini şimdilik bilemiyoruz. 1463'ten 1523 tarihine gelinceye kadarki 60 yıllık dönemde sancakların, kazaların ve nahiyelerin sınırlarının değişmiş olabileceğini hesaba katmak yerinde olacaktır.

Çubuk'ta bulunan köy isimleri bizlere hal diliyle bir şeyler anlatmaktadır. Aslında ister yaratıcı tarafından verilenler ve isterse yaratılanlar tarafından vücuda getirilenler olsun konuşmadan bir şeyler söylemektedirler. Tabii ki biz onu anlayabiliyorsak. Kim veya hangi cemaat ya da boy tarafından kurulduklarını, sakinlerinin hangi millete, hangi dine, hangi kültüre, hangi mesleğe ait olduklarını, kurulduğu coğrafyanın fiziki ve topografik yapısını ya da iklim özelliklerini, yığma toprak yani hüyük-öyük bulunup bulunmadığını, tepe-vadi-dağ-nehir-çay-yayla-kışla-ovada kurulup kurulmadığını, bitki örtüsünü, oralarda ekimi ve dikimi yapılan tarımsal ürünlerin neler olabileceğini, hayvancılık yapıp yapılmadığını ya da yapıyorsa ne türden(küçükbaş-büyükbaş-susığı-ı-karasığı-ı-akkoyun-karakoyun-akkeçi-karakeçi-kızılkeçi-sarıkeçi-deve-at-katır-eşek cinsinden) yapıldığını, Yabani hayvanların hangi türünü bünyesinde barındırdığını, hangi mimari yapının bulunduğunu, sakinlerinin değişip değişmediğini, sakinlerinin

⁵ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, Cilt I (haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen), Ankara 2014, s. 316-317.

neleri önemseyip neleri önemsemediklerini, avantajını-dezavantajını, toprağının rengini ve verim kabiliyetini, daha pek çok şeyi bizlere anlatmaktadırlar. Biz gözümüzü, kulağımızı ve gönlümüzü onlara açtığımız ölçüde bu bilgilere sahip olabileceğiz.

Türkçe ya da cemaat-boy-oymak isimlerini taşıyan köyler Türkler tarafından ilk defa kurulmuş köyler olmalıdır. Gerçi Gayrimüslimlere ait yapıların bulunduğu ve harap olduğu anlaşılan köylerin isimleri de Türkçedir, ancak burada kastettiğimiz o köyün isminde Türklerden öncesine ait izlerin bulunmadığı Sele, Aybek ve Güzelabdal köyleri gibileridir.

Akçakilise, Çanlı, Kafırsarayı, Kızılkilise, Kilise, Kilisecik ve Manastır isimleri Türklerden önce ya da en azından onlarla birlikte ancak nüfus çoğunluğuna sahip olarak Çubuk ve çevresinde yaşayan Hristiyan toplulukların varlığına ve vücuda getirdikleri eserlere işaret etmektedir. Bu toplulukların Ermenilerden ziyade Rum olma ihtimallerinin daha ağır bastığı düşünülebilir.

Akçaviran, Alınvıran. Başvıran Çukurvıran, Delivıran, İçvıran-İncevıran, Karacavıran, Karavıran-Karacavıran Bağdanı, Kızılçavıran, Kızılvıran, Kuruvıran, Kuzvıran, Kuzvıran nâm-ı diğer Okçu, Şahvıran ve Ulukaravıran köyleri Anadolu'ya Türk göçlerinden önce kurulmuş, zamanla harap hale gelmiş veya terkedilmiş ve göçler sonrasında Türkler tarafından yeniden şenlendirilmiş ve iskâna açılmış köylere işaret etmektedir. Bu durum köy isimleri ölçeğinde de olsa Türklerin başka milletlere, inançlara ve kültürle ne kadar hoşgörölü davrandıklarına birer delil niteliğindedir. Mekâna, o mekân üzerinde vücuda getirilmiş kültür ve yapılar karşı gösterilen bu hoşgörölü, bugün içinde bulunduğumuz kutuplaşmış dünyada insanlığın ne kadar da çok özlemini çektiği bir davranıştır. Bu davranış bilinçaltında ya da günlük yaşayışında hiçbir kompleksi ve takıntısı bulunmayan Türk milletinin değişik zaman ve mekânlarda kurmuş oldukları siyasi oluşumlarına bakışı olumluya çevirdiği gibi günümüzde de devletimize ve milletimize olan sevgi ve muhabbeti artırmakta, ayrıca milletimiz ve devletimizin geçmişte yaptıklarının bir benzerini ortaya koymasıyla ilgili beklentiyi de tetiklemektedir. Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslardaki siyasi, iktisadi, sosyo-kültürel ve askeri gelişmeler büyük insan yığınlarını yaşadıkları yeri terke mecbur bırakmakta ve özellikle de göçmenler nezdinde Türkiye'den ve Türk milletinden beklentileri en üst seviyeye taşımaktadır. Bu beklenti günden güne daha da perçinlenmektedir.

Neredeyse tamamı Türkçe isimler taşıyan Çubuk köylerinin toplam sayısı 1463 tarihinde 174, 1523'te 184 ve nihayet 1571 yılında 193 adettir. Şu halde takriben 100 yılı aşkın bir sürede Çubuk'a bağlı köylerin sayısında 19 adet artış söz konusudur. Bu

da %10 civarında bir artışa işaret eder. Yerleşmenin olduğu 4-5 mezraa bütün tarihlerde yer almıştır. Yörük cemaatinin 1523 ile 1571 tarihleri arasında yaylak ile kışlak arasında gidip geldiği ve henüz yerleşik hayata geçemedikleri anlaşılmaktadır. Yarı göçebe bir hayat yaşayan sadece bir Yörük cemaatinin bulunuşu Çubuk ve çevresindeki yerleşmenin çok önceden tamamlanmış olduğuna delil olarak gösterilebilir.

Alayundlu, Bayındır, Büğdüz, Çavundur(Aşağı ve Yukarı Çavundur), Dodurga, Eymür, İğdir, Kızık(Aşağı Kızık, Algır Kızığı, Çaykızık-Ravlı Kızığı), Kargın-Karkın, Kınık, Peçenek, Yazır, Yenice, Yuva-Yıva, Yüreğir köyleri Oğuz boylarının Çubuk'taki varlığına işaret etmektedir.

Akbörklü, Akçakoyunlu, Urunkuş(Runkuş), Turasanlı, Karakeçili, Keçili, Hacılar köyleri aşiret isimlerine işaret etmektedir. Çubuk ve çevresinde göçebe halde yaşayan aşiretlerin zamanla yerleşik hayata geçtiklerini ve kendi aşiret isimlerini de yerleştikleri yerlere verdiklerini göstermektedir.

Ahıkişlası, Akdoğan, Aydoğan, Emir İlyas, Esenboğa, Güven, Güzelabdal, Hacı, Hacılar, Hasunlar, Hıdırlar, İlmümin, Karagöz, Karaveliler, Kulsarı, Kürdalpi, Mahmudoğlu, Mekki, Melikşah, Mirfakih, Muradlı, Nebihacı, Nureddin, Ömercik, Saray nâm-ı diğer İskender, Sayluhacı, Sığırlıhacı, Şuayb, Tanrıvermiş, Turasanlu, Yemliha köyleri ismini bir şahıstan alan Çubuk köyleri olarak görünmektedir. Bu şahısların o köyde yaşayanların nezdinde nasıl bir yere sahip olduklarını belki de hiç öğrenemeyeceğiz. Bütün bunlara rağmen köylere verilen isimler kurucusu olsun ya da olmasın o kimselere karşı köylülerce verilen değer in büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Ağılcık, Ahıkişlası, Ayvaluca, Bayır, Binağaç, Buğdaylı, Çalıseki, Çam, Çat, Çınar, Çit, Çukurca, Derbent, Dere, Dumlupınar, Dutözü, Eğriekin, Elmaçayırı, Gökçedere, Göllü-Göller, Güney, İkipınar, İnceöz, Ilısu, Karaağaç, Karacain, Karacakaya, Karadana, Karacalar, Karaçam, Karagöl, Karaköy, Karaöyük, Karapürçek, Karataş, Karayatak, Kavaklı, Kavaközü, Keçili, Kışla, Kışlacık, Kızılca, Kızılcalısu, Kızılhisar, Kızılöyük, Kızılöz, Kozludere, Kuruçay, Küre, Oyumiğde, Pulluağaç, Sarıkoz, Sirke- li, Sivriçukur, Söbiçemen, Söğüdözü, Susuz, Sülüklü, Taşpınar, Ulupınar, Uzunoba, Yağmurlu, Yaka, Yalak köyleri yanında Camili, Hisar, Kervansaray, Manastır, Saray ile isminin sonunda viran ve kilise ekleri bulunan köyler doğrudan coğrafyanın özelliğine, coğrafyada yetişen doğal bitki örtüsüne ya da insanların yetiştirdikleri ürünlere, coğrafyada bulunan hayvanlara, coğrafya üzerindeki doğal oluşumlar ile insan eliyle vücuda getirilmiş olan yapılara işaret etmektedir. Bu özellikler mekâna isim vermede kullanılmıştır.

Köylerin yer aldığı coğrafya yerinde görülüp kullanılan köy isimleriyle birlikte ele alınırsa aslında daha isabetli değerlendirmeler yapmak mümkün olacaktır. Bu meyanda Çubuk köylerinin yoğunluk kazandığı bölgelerin ovanın etrafında ve hafif yükseltisi bulunan yerlerde olduğu dikkati çeken en önemli özelliktir. Böylelikle ekilebilir arazilerin evler inşa edilerek tahrip olunması önlenmiştir. Hemen her köyün bir akarsuya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ovalık yerlerin suyundansa dağlık ve yükseltisi bulunan yerlerin suyu her zaman için öncelikli olmuştur. Bu durum solunan hava açısından da aynıdır. Engibeli araziler hem savunma hem bağcılık hem de hayvancılık yapılması açısından daima tercih edilmişlerdir. Batı yönünde yer alan köylerin yaylalarının bulunması da Türk yerleşme ve sosyal hayatındaki yaylak ile kışlak arasında geçen ömre işaret etmektedir.

Nüfus

Nüfusun hem nicelik hem de nitelik açısından bilinmesi hususu insanlar ile onların vücuda getirdiği devletler açısından önemli bir konudur. Tarihin en eski çağlarından günümüze kadar olan devrede her millet ve devlet sahip olduğu ve yönettiği nüfusu bilme konusunda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Zira nüfus güvenlik, üretim, yatırım, ticaret, vergilendirme, sağlık, eğitim, ulaşım, turizm vb. gibi alanlarda geçmişte çok önemli bir yer işgal etmiş ve halen etmeye de devam etmektedir.

Osmanlı Devleti cihat ve gaza anlayışıyla hareket eden, hâkim olduğu topraklarda güvenliği, huzuru, adaleti sağlamaya çalışan, açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi, az milletin çok kılınması, özellikle de halkın zaruri beslenme ve giyim alanında ihtiyacını duyduğu malların darlığının çekilmemesi hususunda gerekli tedbirleri alan, almaya çalışan bir devlettir. Bütün bunların yapılabilmesi nüfusun çokluğu ve kalitesiyle mümkün görünmektedir. Henüz modern silahların kullanılmadığı 15 ve 16. yüzyıllarda özellikle de savaşlarda insan unsurunun ön planda geldiğini belirtmek zorundayız.

Genel olarak her padişah değişikliğinde ya da olağanüstü gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti hâkim olduğu toprakların miktarını, ekilip işlenebilir olanlarını, maden ve işletmelerini, küçük ve büyük baş hayvan miktarını, evli-bekâr ve vergiden muaf erkek nüfusunu, üretim kabiliyetini, üretilen ya da satılan mallardan alacağı vergi miktarını, kendi görevlilerine dirlik olarak tahsis edeceği toprak-işletme ya da gelirleri bilmek amacıyla tahrir(sayım ve yazım) yaptırmıştır. Ortalama olarak 30 yılda bir sayım yapıldığı Osmanlı tarihçileri arasında genel kabul görmüştür. Tahriri yapılacak

memleketle ilgili görevlendirmeler, tahriri yapacak görevliler, tahrir yaparken dikkat edecekleri hususlar kanunnamelerle düzenlenmiş, 15. ve 16. yüzyıllar boyunca bu işlem mükemmel bir biçimde uygulanmıştır. Nadiren de olsa tahrirlerin 17. yüzyıla sarkanları da olmuştur.

Çubuk ve çevresinin ilk tahriri yukarıda kaynaklar kısmında da ifade edildiği gibi Fatih Sultan Mehmet devrinde 1463 yılında tamamlanmıştır. Bu aslında Osmanlının hem Orta Anadolu'ya hem de Karadeniz kıyılarına hâkim olması üzerine gerçekleşen bir faaliyettir. Devletin tam hâkimiyet sağlaması ve her idari birimin sınırlarını tespit etmesi açısından önemlidir. Ancak hem nüfus hareketliliği hem de idari birimlerin sınırlarında meydana gelen değişiklik zorunlu olarak toprakların ve o topraklar üzerinde yaşayan halkın idaresi hususunda yeni düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim köy sayısında ve oralarda yaşayan nüfustaki artış ile köylerin bağlı olduğu birimlerin zaman içindeki değişimi yönetim ve organizasyondaki hareketliliği gözler önüne sermektedir.

Her ne yaparsak yapalım 15 ve 16. yüzyıllarda Çubuk ve çevresinde yaşayan nüfusu kesin olarak ortaya koyabilmemiz mümkün değildir. Zira öncelikle tahrir defterlerinde kadın nüfusun sayımına ilişkin hiçbir numune yoktur. İkinci olarak yaşayan bütün erkek nüfusun istisnasız olarak defterlere geçirildiğini iddia etmek mümkün değildir, yani kayıp ve kaçak her zaman vardır, hatta bugün bile bu örneklerle rastlamak mümkündür. Sayılan ve nefer-neferen, hane(çift, nim-çift, ekinlü, bennâk, caba-kara bennak), muaf ve mücerred şeklinde deftere geçirilen erkek nüfusa ilişkin rakamların hangi sayıyla çarpılacağı hususu da ayrı bir muammadır. Bu konuda araştırmacılar arasında ortak bir görüş de gelişmemiştir, gelişmesi de zordur.⁶ Kimi şayet nefer sayısı verilmişse sadece bu sayıyı 3 rakamı ile çarpmanın yeterli olacağını, kimi hane sayısını 5 rakamı ile çarpıp üzerine mücerred nüfusu eklemeyi, kimi hane sayısını 7 rakamı ile çarpmak gerektiğini, kimi hane sayısını 5 rakamı ile çarptıktan sonra mücerredleri ilave etmenin gereksiz olduğunu, kimi muafaların katılmamasını katılacaksa da mücerredler gibi değerlendirilmesini ileri

⁶ Tahrir defterleri üzerine yapılan ve yayınlanan çalışmalar hakkında, ayrıca bu defterlerde yer alan bilgilerin Osmanlı tarihi araştırmalarında kullanılması halinde ortaya çıkan problemler konusunda kısa ve özlü bilgi sahibi olmak için bkz. Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *VD*, XXII (1991), s. 429-439. Bu makalenin yayınlanmasından sonra tahrir defterleri üzerine yapılan çalışmalar hakkında bkz. Adnan Gürbüz, *XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme*, İstanbul 2001. Ayrıca Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1/1 (2003), s. 267-286. Bizim burada kastettiğimiz yapılan çalışmalardan çok, ortaya çıkan problemler konusunda araştırmacıların nasıl bir yöntem izlediği hususudur.

sürmektedirler⁷. Sebep ve yöntem ne olursa olsun nüfusla ilgili olarak ortaya konulacak rakamlar tahmini olacak, her zaman eleştiriyeye ve yoruma açık bulunacaktır.

1463 tarihli defterde nefer-neferen, muaf ve mücerred tabirleri kullanılmamış, köyün alt kısmında hane başlığı altında çift, nim-çift ve bennak sayıları verilmiştir. 1523 tahririnde nefer ve hane miktarı verilmiş muaf ve mücerred sayıları verilmemiş, ancak mücerred olanlar isimlerinin altına “mim” harfi konulmak suretiyle gösterilmiştir. 1571 tahririnde ise köyün alt kısmında toplam olarak hiçbir şey verilmemiş, herkesin isminin altına çift, nim-çift, bennak ve mücerredleri işaret eder harfler bırakılmıştır. Dolayısıyla defterler arasında ortak bir yöntem söz konusu değildir. Bu sebeple Çubuk ve köyleri açısından tahmini nüfus hesaplaması için takip edilecek en uygun yöntem “hane x 5” formülünü kullanmak ve mücerred nüfusu hiç dikkate almamak olacaktır.

15 ve 16. yüzyıl boyunca Çubuk ve köylerinin sahip olduğu nüfusun Türk ve Müslüman olduğu görülmektedir. Yerleşik bir nüfustur, sadece bir Yörük cemaati yaylak ile kışlak arasında gidip gelmektedir. Şehir vasfına sahip yerleşme olmadığından nüfusun tamamının köylerde çiftçilikle ve hayvancılıkla geçimini temin ettikleri rahatlıkla söylenebilir. Maden, boyahane, debbağhane, mumhane, tuzla veya diğer işletmeler açısından herhangi bir bulgu bulunmamaktadır. Akarsular boyunca buğdayların öğütülüp un

⁷ Hane deyimi, tebaadan toplanan vergiler ve nüfus hesaplamalarıyla ilgili olarak bkz. Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, İÜEF TD, XXXII (1979), s. 333-348; Halil İnalçık, “Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 31-65; Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-53), s. 11-12; Nejat Göyünç, 16. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara 1991, s. 6; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 103-104; İsmet Miroğlu, XVI. Yüzyılda Bayburd Sancağı, İstanbul 1975, s. 119; Aynı yazar, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Ankara 1990, s. 137; Mustafa Çetin Varlık, “XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri”, MÜ. TAD, III (1987), s. 205; M. Feridun Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s. 156; Barkan’ın önerdiği 5 (hane x 5)’tir. Ancak bu formül, çoğunlukla (hane x 5 + mücerredler) şeklinde kullanılmıştır. Bu durumda bir hane’nin 5 küsur kişiden oluşması söz konusudur. Zira defterlere mücerred(bekâr) yazılanlar zaten baba evinden ayrılmış kimseler değil, baba evinde kalan ve bülûğ çağına erişenler olup hane’ye dâhildir. Hane içinde olan veya olduğu varsayılan mücerredlerin + şeklinde iki defa hesap olunması gündeme gelmektedir. Fakat buna rağmen, mücerred sayısında bir tahrirden diğerine meydana gelen değişiklikleri (örneğin 16. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen yüksek orandaki mücerred nüfus artışı gibi) de hesaba katmak bakımından, bekârların (hane x 5) formülüne eklenmesi faydalı da olabilir. Faruk Sümer, “Kayı”, İA, VI, s. 461; Mehmet Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989, s. 63. Sümer hane’yi 7 kişi kabul ederken (bekârlar da dâhil olmak üzere), Ünal, toplam nüfusu (hane x 7 + mücerredler) olarak hesap etmektedir ki, bu durumda hane’nin 7 küsur kişiden oluşması söz konusudur. M. A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London Oxford University Press, 1972, s. 85, 90, 98. Cook, (nefer x 3) formülünün yanı sıra (hane x 4,5) formülünü de kullanmıştır; Nefer sayısını dikkate alan bir başka yazar J. Russel’dir. Ona göre, “eğer on iki veya on üç yaşın üzerindeki bütün erkekler vergilendirilmişse, toplam nüfus vergilendirilen sayının üç katı olmalıdır”. Bkz. J. Russel, “The Late Medieval Balkan and Asia Minor Population”, *JESHO*, III (1960), s. 265; Mehmet Öz de, toplam nüfus hesaplamaları ve hane’nin kaç kişiden meydana geldiği hususunda diğer yazarların uygulamalarını aktardıktan sonra, kendi nüfus hesaplamalarında hem (hane x 5), hem de (nefer x 3) formülünü dikkate almıştır. Bkz. Mehmet Öz, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Ankara 1999, s. 64, Tablo IV, V, VII; Biz de tahrir defterlerinde yer alan nüfus ile ilgili rakamları tahmini nüfus hesaplamalarında kullanırken (hane x 5 + mücerredler) formülünü dikkate aldık ve hesaplamalarımızı da ona göre yaptık. Bu konuda bkz. Ahmet Kankal, XVI. Yüzyılda Çankırı, Çankırı 2009, s. 71-106; Ahmet Kankal, *Türkmen’in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara 2004, s. 48-81.

haline getirildiği değirmenler yer almaktadır. Nüfusun ticarete katıldığına ilişkin tahrir defterlerinde herhangi bir bilgi yoktur. Ankara Şeriye Sicilleri üzerine yapılacak çalışmalarda muhtemelen Çubuklu tüccar ya da esnafın mahkeme kayıtlarına yansıyan bilgilerine ulaşmak mümkün olacaktır.

1463 tarihinde toplam 174 köy ve 5 mezrada 3.080 hane bulunduğu anlaşılmaktadır. “Hane x 5” formülü gereğince 1463 tarihinde Çubuk ve köylerinde tahminen 15.400 kişinin yaşadığı düşünülebilir. Bu tarihe ilişkin bekâr nüfus maalesef kayda geçirilmediğinden bu konuda bir şey söylemek mümkün değildir. 1523 yılında aradan geçen yaklaşık 60 yıla karşın nüfus artışı çok küçük düzeyde gerçekleşmiştir. Bu tarihte toplam 184 köy, 1 mezra ve 1 Yörük cemaatinin sahip olduğu hane miktarı 3.343’tür. Bu da yaklaşık 16.715 gerçek nüfus demektir. Bu tarihte dikkati çeken asıl önemli nokta bekâr nüfusun miktarıdır. Evli olanların yarısı kadar bir nüfusa sahip olan bekâr nüfus 1.632’dir. Bekâr nüfusun bu denli yüksek oluşu bazı sosyal karışıklıkları tetikleyici özelliğe sahip olacağından önemlidir. Topraksız, işsiz ve bekâr nüfusun yüksekliği hemen her ülkede ve her coğrafyada tehlike anlamına gelmektedir. Ancak Çubuk ve çevresinde belirtilen tarihlerde sosyal karışıklık olup olmadığına ilişkin bilgilerin devşirileceği kaynak gurubu tahrir defterleri değil şeriye sicilleridir. İleride bu yönde yapılacak çalışmalar bu denli yüksek bekâr nüfusun nasıl olup da kontrol altında tutulduğunu ya da tutulmadığını ortaya koyacaktır. Geleneksel Türk aile hayatı kendi içerisinde bekâr nüfusu doyurmuş ve kontrol etmiş olabilir. Ayrıca yakında bulunan Ankara şehri bu bekâr nüfus için iş imkânı sağlamış olabilir. Nitekim 1523’ten sonraki 50 yıllık dönemde bekâr nüfusta erime olduğu ve evli nüfusa göre nüfuslarının % 10 seviyesinde kaldığı müşahade edilmektedir. 1571 yılında toplam 193 köy, 5 mezra ve 1 Yörük cemaatinin ulaştığı hane miktarı 8.457’dir. Bekâr nüfus ise 826’dır. 1523 ile 1571 yılları arasında evli nüfus % 100’ün üzerinde artarken bekâr nüfus % 50 azalmıştır. Bu durumu izah etmek kolay değildir. Sorulacak çok soru olacaktır. Bir defa gerçekten evli ve toprak tasarruf eden nüfus bu denli yüksek oranda artmış mıdır? Peki, neden 1463 ile 1523 arasında nüfus neredeyse hiç artmazken 1523 ile 1571 arasında % 100’ün üzerinde artmıştır? Bu artış Çubuk’un kendi iç dinamikleri sonucunda mı yoksa dışarıdan gelen göçler neticesinde mi olmuştur? Dulkadirli, Safeviler ve Memlüklülerle yapılan savaşların bu nüfus artışına tesiri olmuş mudur? Köy sayısı 9 civarında artarken nüfus artışı niye bu denli yüksek olmuştur? Yeni gelenler olduysa bunlar eski köylere mi yerleşmişlerdir? Devlet daha önce kayıt dışı olan unsurları kayıt içine almak istediğinden mi rakamlar bu denli yüksek çıkmaktadır. Vergi gelirlerini artırma düşüncesinin buna olan etkisi nedir? Bütün bu soruların ve sorulmamış olan diğerlerinin tek tek ele alınıp arşiv kaynaklarının verdiği bilgiler çerçevesinde değerlendirilmesi icap eder. 1571 yılında Çubuk ve köylerindeki nüfusun tahminen 42.285 civarında olduğunu söyleyebiliriz.

Nüfusu kalabalık ya da az olan köyler Tablo'dan takip edilebilir. Yine yeni kurulan köyler ile ortadan kalkanlar, nüfusu artan ve azalanlar tabloda yer almaktadır. Spekülasyon yapıp sözü çoğaltmak her zaman mümkündür. Ancak bu tebliğ metni çerçevesinde bunu şimdilik yapmayacağız. Bu durum söyleyecek sözümüzün olmadığı anlamına alınmamalıdır. Çubuk ile ilgili söylenecek çok söz vardır ve bu tebliğde dile getirilenler söze girizgâh niteliğindedir.

Sonuç

Çubuk, 15 ve 16. Yüzyıllar boyunca nüfusunun tamamı Müslüman Türklerden oluşan bir kaza-nahiye statüsündedir. Çubukbazarı adıyla anılan köy kaza-nahiye merkezi konumundadır. Çubuk ve çevresindeki yerleşmenin 1071 Malazgirt Zafere sonrasında gerçekleştiği tahmin olunmaktadır. Tarihlerle bağlı olarak 174 ile 193 arasında değişen köyü bulunmaktadır. Köylerinin isimleri de Türkçedir, ancak buna karşın Türklerden önce Hristiyanlar tarafından kurulduklarına ilişkin önemli ipuçları bulunmaktadır. Türkler tarafından kurulmuş köyler de mevcuttur. Nüfusu da yine tarihlerle bağlı olarak tahminen 15.400 ile 42.285 arasında değişmektedir. Özellikle de 1523 ile 1571 yılları arasında nüfus artış hızı çok yüksek düzeyde gelişmiştir. Üretim imkânları daha çok tarım ve hayvancılık ağırlıklıdır. Sınai üretim yapıldığına ilişkin bilgi yoktur. Uluslararası ya da ülke içi ticarete katkısı bilinmemektedir. Ticaretini daha çok Ankara şehri ile yaptığı tahmin olunmaktadır.

EK: Çubuk Nahiyesi Köyleri ve Nüfus Durumları

KÖYLER	1463 ⁸ Tahriri		1523 Tahriri			1571 Tahriri	
	Hane	Müc.	Nefer	Hane	Müc	Hane	Müc.
Ağılcık	10	0	22	15	6	52	8
Ahi Kışlası ⁹	3	0	2	2	0	5	0
Ahur	21	0	37	23	14	52	7
Akbörlü	4	0	16	7	8	17	5
Akçain ¹⁰ ve Karacakaltak nd Karlıkoca (son tahrir)	0	0	-	-	-	31	7
Akçakilise	13	0	59	43	16	110	15
Akçakoyunlu	1	0	4	4	0	5	2

⁸ 1463 tahririnde mücerred ve muaf nüfus kayda geçmemiş, sadece evli ve toprak işleyen anlamına gelen hane yazılmıştır.

⁹ 1463 tahririnde mezraa olarak kayıtlı. BOA MAD 9, vr. 17b.

¹⁰ Akçain köyü koyun kışlası olarak kullanılmaktadır BOA MAD 9, vr. 29b.

Akçaviran	-	-	27	20	6	28	2
Akdoğan	-	-	39	22	13	41	7
Aksak	16	0	28	15	13	54	6
Alayundlu ¹¹	0	0	32	21	10	29	1
Algırkızık-Kızık ¹²	62	0	49	37	11	73	9
Alınviran ¹³	33	0	57	35	22	136	22
Alınviran ve Kuzvıran	-	-	19	11	7	55	11
Aşağı Çavundur ¹⁴	32	0	57	36	20	76	2
Aşağı Kızık nd Köşre ¹⁵	19	0	38	22	14	50	4
Aşağı Obruk	18	0	33	22	9	41	5
Aşağı Sarıkoz ¹⁶	9	0	19	10	9	31	3
Aybek ¹⁷	14	0	15	9	5	13	1
Aydoğan	7	0	14	10	4	47	2
Ayvaluca ¹⁸	0	0	-	-	-	-	-
Bademli	9	0	-	-	-	-	-
Balıkhisar	64	0	151	118	32	226	10
Baş nd İnegirli ¹⁹ -İnegirli	25	0	42	28	12	94	11
Başsemer-Başkasemer ²⁰	46	0	81	50	30	138	10
Başvıran	-	-	21	16	5	46	3

¹¹ 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesi kısmında yer almıştır, ancak bu köyde 9 çiftlik yerin muatral (terkedilmiş) olduğu ve eşildiği (dışarıdan ekildiği) kayıtlıdır. Herhangi bir nüfus kaydı bulunmamaktadır. Çubuk nahiyesi ve Binari İli kısmında da yer almamıştır. Bkz. BOA MAD 9, vr. 70b.

¹² 1463 tahririnde Kızık olarak kayıtlı olan bu köy (BOA MAD 9, vr. 16b, 33a-33b) aynı zamanda Aşağıkızık köyünün de bulunmasından ve karıştırılma ihtimalinden olsa gerek 1523 ve 1571 tahrirlerinde Algırkızık olarak geçmektedir.

¹³ 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesi kısmında hanesiz olarak yer almış, ancak bu köyün Binari İli'ne tabi olduğuna işaret olunmuştur. Bkz. BOA MAD 9, vr. 64b.

¹⁴ 1463 tahririnde sadece Çavundur köyü olarak kayıtlı olup Binari İli'ne bağlı gözükmemektedir. BOA MAD 9, vr. 103a.

¹⁵ 1571 tahririnde nam-ı diğer Köşre diye kayıtlıdır.

¹⁶ 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi biri 9, diğeri de 11 olmak üzere toplam 20 haneli iki Sarıkoz köyü kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 113b, 126a. Bunlardan birisi Aşağı diğeri de Yukarı Sarıkoz köyüne mi aittir burası kesin olarak bilinmemektedir. Köy 1463 tahririnde sadece Sarıkoz olarak kayıtlıyken zamanla nüfusunun artması ya da başka tabii bir sebep sonucunda ikiye ayrılmış ve bir tanesi bulunulan yerden daha aşağıda yer alan mekâna yerleşmiş olabilir.

¹⁷ 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesine bağlı 6 haneli Aybek köyü yanında (Bkz. BOA MAD 9, vr. 43b), Binari İli'ne tabi 8 haneli Aybek köyü de bulunmaktadır. BOA MAD 9, vr. 120b.

¹⁸ 1463 tahririnde kayıtlı olan bu köydeki 3 çiftlik yerin dışarıdan ekildiği ve köyün bir kısmının Melike Hatun Kervan-sarayı vakfı olduğu kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 29b.

¹⁹ 1463 tahririnde sadece Baş olarak zikredilirken diğer iki tahrirde de Baş nd. İnegirli şeklinde kaydedilmiştir. BOA MAD 9, vr. 104b.

²⁰ 1571 tahririnde Başsemer olarak kayıtlı olan bu köy 1530'da Başkasemer olarak geçmektedir. Bkz. 438 Numaralı Muhâbebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) I, Ankara 1993, s. 388.

Bayındır	19	0	58	38	19	110	10
Bayır	32	0	12	8	3	27	6
Beycügez	8	0	9	9	0	26	0
Binağaç	13	0	13	9	3	16	1
Birleş-Yerleş-Yiras ²¹	2	0	2	2	0	5	0
Buçuk	7	0	-	-	-	-	-
Buğdaylı	2	0	3	2	1	0	0
Busaklar-Pusaklar	23	0	20	13	6	49	4
Buzlu-yı Bâlâ ²²	15	0	11	8	3	15	1
Buzlu-yı Zîrîn ²³	6	0	20	15	4	13	2
Bügdüz	14	0	20	17	3	27	1
Ciğer-Ciğir	-	-	40	32	8	49	3
Cücük-Cücükler	53	0	63	38	24	91	4
Çanlı	22	0	70	37	32	121	14
Çardak	-	-	9	6	2	10	2
Çat	14	0	22	18	3	44	3
Çaykızık	31	0	26	21	5	44	6
Çerikli	16	0	24	16	7	36	0
Çınar	10	0	16	10	5	22	1
Çit	2	0	2	2	0	6	0
Çorlayık	10	0	5	4	1	40	0
Çubukpazarı	24	0	34	28	5	72	8
Çukurca-Çukurcak ²⁴	4	0	7	5	0	11	1
Çukurviran	15	0	26	18	7	49	2
Deliviran	19	0	6	5	1	3	0
Derbend	5	0	-	-	-	-	-
Dere	38	0	83	46	35	100	5
Dodurga ²⁵	56	0	138	86	48	243	22

²¹ 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi 2 haneli Yiras köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 129a.

²² 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Buzlu köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 113b.

²³ 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Buzlu köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 117a.

²⁴ 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Çukurcak köyü şeklinde de kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 128b.

²⁵ 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesi kısmında yer almıştır, ancak bu köyde 10 çiftlik yerin muattal (terkedilmiş) olduğu ve dışarıdan ekildiği kayıtlıdır. Herhangi bir nüfus kaydı bulunmamaktadır. Çubuk nahiyesi ve Binari İli kısmında da yer almamıştır. Bkz. BOA MAD 9, vr. 70b.

Dumlupınar	21	0	13	12	1	21	2
Dutözü	-	-	15	11	3	16	1
Eğdir-İğdir	-	-	16	10	5	26	8
Eğri Ekin	13	0	38	21	15	69	7
Elmaçayırı	-	-	7	4	3	19	2
Emir İlyas	0	0	-	-	-	-	-
Esenboğa	18	0	19	13	3	34	5
Eyerciler-Ayarcılar	19	0	17	13	4	18	4
Eymür ²⁶	25	0	34	18	16	44	6
Geldibuldu	5	0	8	5	3	21	4
Gıcık	14	0	12	6	5	24	3
Göcet-Güçet	-	-	18	12	5	15	0
Gökçedere ²⁷	28	0	63	36	27	82	8
Görbaş-Körbaş-Gözbaş-Gözbeş ²⁸	8	0	14	11	3	30	3
Görensi ²⁹	2	0	-	-	-	-	-
Göllü ³⁰ -Göller ³¹ nd. Şeyhler	13	0	46	29	17	47	1
Günay-Güney	4	0	5	3	2	8	0
Gürcü-Küreci	16	0	43	22	18	85	18
Güveğ	-	-	3	3	0	7	0
Güzelabdal-Güzelceabdal ³²	9	0	-	-	-	13	0
Hacı	13	0	10	6	3	10	0
Hacılar	3	0	20	13	7	34	3

²⁶ 1463 tahririnde Mürtedova nahiyesine tabidir. BOA MAD 9, vr. 101b.

²⁷ Gökçedere köyünden başka 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Gökçe adlı bir köy daha bulunmaktadır. Muhtemelen Gökçe ve Gökçedere köyleri aynı köye işaret etmektedir. BOA MAD 9, vr. 113b, 117a. Her iki köyde de 14'er hane bulunmaktadır.

²⁸ 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Gözbeş köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 118a. 1523 tahririnde Gözbaş olarak kayıtlı. BOA TD 117, s. 263.

²⁹ 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Görensi köyünde 2 hane yanında 1 vakıf çiftlik ile 3 muattal çiftliğin olduğu da kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 128b.

³⁰ 1463 tahririnde Kâbe-i Muazzama vakfından olan Göllü köyünde yaşayanlar ve buradan toplanan öşür miktarı ve-rildikten sonra Kozludere mezarından alınan öşür ve resimler yazılmış ve burada bulunan hane miktarı da topluca verilmiştir. Buna göre 23 çift, 11 nim-çift, 62 bennak ve 4 aded de durumu zayıf reaya bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu 100 kişinin isimlerinin verilmemesi vakıf reayası oldukları ve bu sebeple vergiden muaf oldukları şeklinde mi yoksa hariç raiyyet oldukları şeklinde mi değerlendirilmelidir bilemiyoruz. BOA MAD 9, vr. 31b

³¹ Göllü şekli 1530 yılında düzenlenmiş olan tahrir defterinde geçmektedir. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadol-u Defteri (937 / 1530) I, Ankara 1993, s. 388.

³² 1463 tahririnde Güzelabdal olarak kayıtlıyken 1523 ve 1571 tahrirlerinde Güzelceabdal olarak yer almıştır.

Hasunlar-Asunlar ³³	21	0	11	10	1	11	1
Hıdırlar	22	0	41	29	9	126	23
Hırka-Fırka	-	-	37	28	9	50	3
Hisar	13	0	17	8	7	21	3
Ilısu-Ulus	23	0	-	-	-	-	-
İçvıran-İncevıran	-	-	29	21	7	37	0
İkipınar	6	0	15	8	6	17	2
İlmümin	18	0	30	20	10	42	5
İlgazi-Elgazi	22	0	-	-	-	-	-
İnceöz	-	-	7	5	2	21	2
İsa Bey ³⁴	0	0	-	-	-	-	-
Kafırsarayı	51	0	-	-	-	120	8
Kalaba	19	0	22	14	7	38	2
Kapaklı	15	0	63	34	25	92	8
Karaağaç	21	0	27	16	10	39	2
Karaca	-	-	4	4	0	4	0
Karacain	-	-	32	21	11	69	9
Karacakaya	15	0	19	8	10	23	3
Karacalı-Karacalar	23	0	37	23	13	65	1
Karacavıran	39	0	13	12	0	15	3
Karavıran Bağdanı-Karacavıran Bağdanı ³⁵	9	0	22	17	5	36	3
Karaçam	5	0	10	6	4	11	0

³³ 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Asunlar köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 126b. Hüseyin isminin yerelde kullanılışı olan Üssün-Hüssün şekli de olabilir. Buradan hareketle Hüseyinler ismi Üssünler ve Hüssünler şekline dönüşmüş olabilir.

³⁴ 1463 tahririnde dışarıdan ekildiği yazılıdır, muhtemelen reayası(halkı) bilinmeyen bir sebeple köyü terk etmiş ve köyün arazisi de yakınında bulunan Güzelabdal köyü ve daha başka köylerin ahalisi tarafından ziraat olunmuştur. Zira Güzelabdal köyü reayası ile oradan toplanan öşür ve resimler yazıldıktan sonra toplanan vergi gelirleri hemen verilmemiş, Ahi Kışlası, Ağzıkara ve İncesu mezraası ile İsa Bey karyesi ahalisi ve vergi gelirleri zikredildikten sonra Güzelabdal köyünün toplam vergi geliri yazılmıştır. Bu durumda hem boşalmış olan İsa Bey köyünün dışarıdan ekilmesiyle elde edilen öşür gelirleri hem de zikredilen mezralardan elde edilen öşür ve resimler toplu olarak kaydedilmiştir. En sonda 12 çift, 2 nim-çift, 2 muaf ve 10 veya 15 bennak ve 4575 akçe toplam gelir kayıtlıdır, hâlbuki Güzelabdal köyünde 2 çift ve 7 bennak olmak üzere toplam 9 hane kaydı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kadar ekilecek araziye, yani mezraaları ve İsa Bey köyünün arazisini sadece Güzelabdal köylülerinin ekip biçtiklerini düşünmek doğru olmayacaktır. Yakında bulunan diğer köy ahalisinin de buraları ekip biçtiklerini düşünmek akla uygun gelecektir. Daha sonraki tahrirlerde İsa Bey köyünden söz edilmemektedir. Bkz. BOA MAD 9, vr.17a-17b.

³⁵ 1523 tahririnde Karavıran Bağdanı, 1571 tahririnde Karacavıran Bağdanı olarak kayıtlıdır.

Karaçam-ı Yenice	-	-	10	6	4	7	0
Karadere	-	-	18	13	4	60	17
Karagöl-Küregöl	-	-	21	12	5	32	4
Karagöz	-	-	8	5	3	9	1
Karakeçili ³⁶	0	0	-	-	-	-	-
Karalar	-	-	8	5	2	14	0
Karamancık	26	0	56	31	24	70	3
Karaöyük	21	0	14	12	1	13	0
Karapürçek ³⁷	26	0	12	9	3	15	4
Karaveliler	-	-	-	-	-	5	0
Karbansaray	1	0	3	3	0	0	0
Kargasemer	41	0	89	58	29	161	21
Karı-Kuru	37	0	26	22	4	43	2
Karkın	34	0	33	16	15	37	3
Karyağdı	22	0	19	12	4	24	0
Kavacık ³⁸	10	0	13	10	3	11	2
Kavaklı	-	-	47	28	17	69	8
Kayaş	-	-	17	14	2	30	2
Kayrı ³⁹	13	0	22	15	6	23	3
Keçili	8	0	14	9	5	22	1
Kınık	14	0	95	49	39	134	13
Kışlacık ⁴⁰	15	0	28	18	10	34	3
Kızıl	37	0	-	-	-	-	-
Kızıl Nusret	7	0	32	18	14	55	7
Kızılca	37	0	19	13	5	22	1
Kızılca Ilısu ⁴¹	21	0	51	38	12	96	13

³⁶ 1463 tahririnde Melike Hatun Kervansarayı vakfı olduğu ve koyun kışlası olarak kullanıldığı kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 29b.

³⁷ 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesine bağlıdır. Bkz. BOA MAD 9, vr. 57a.

³⁸ 1463 tahririnde köyde isimleri bulunan 10 hane yaşamaktadır. Bunlar da 6 çift ve 4 bennaktır. Daha sonra köyün hasılatı verilirken hane miktarı da 48 çift ve 37 bennak olarak toplam 85 haneden söz edilmektedir. Bu rakamlar muhtemelen hariçten gelip köyün topraklarını ziraat edenlerdir. BOA MAD 9, vr. 28a

³⁹ 1463 tahririnde Binari İli'nde Mirye köyüne tabi olarak yer almıştır. BOA MAD 9, vr. 110a.

⁴⁰ 1463 tahririnde Kışla olarak kayıtlı olan bir köy daha vardır ve burası Mülkiye-Melkiye (Melike) Hatun Kervansarayının vakfı olarak görünmektedir. Koyun kışlası olarak kullanılmıyormuş. BOA MAD 9, vr. 29b.

⁴¹ 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Kızılcaulusı şeklinde kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 128a.

Kızılçavıran ⁴²	0	0	9	4	5	5	0
Kızılhisar	26	0	29	19	9	41	1
Kızılkilise-Kızılçakilise ⁴³	-	-	30	20	6	58	5
Kızılöyük	8	0	17	10	7	26	3
Kızılöz	37	0	26	14	12	32	1
Kızılviran	12	0	30	20	8	46	4
Kilise	20	0	60	48	11	171	22
Korkaç	13	0	16	12	3	26	3
Kösrelilik	14	0	34	16	18	65	3
Kulaklı ve Aydıncık	18	0	-	-	-	-	-
Kulsarı-Kolsarı	10	0	18	13	5	22	3
Kuruçay	13	0	34	19	11	72	5
Kuruviran	-	-	29	17	11	18	1
Kuzviran ⁴⁴	0	0	17	13	2	69	2
Kuzviran nd Okçu	9	0	-	-	-	19	0
Küçük İstenoz	20	0	-	-	-	-	-
Kürdi ⁴⁵ -Kürd Alp	44	0	36	30	6	47	6
Küre	14	0	26	18	6	38	1
Mahmudoğlanı	8	0	30	12	16	51	3
Manastır	5	0	19	13	1	16	0
Mekki ⁴⁶	47	0	22	14	7	34	2
Melikşah	15	0	13	10	1	11	2

⁴² 1463 tahririnde dışarıdan ekildiği yazılıdır. BOA MAD 9, vr. 36a.

⁴³ 1523 tahririnde Kızılkilise, 1571 tahririnde Kızılçakilise olarak kayıtlıdır.

⁴⁴ 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesi kısmında hanesiz olarak yer almış, ancak bu köyün Binari İli'ne tabi olduğuna işaret olunmuştur. Bkz. BOA MAD 9, vr. 64b. Binari İli'ne tabi kısımda 11 hane olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 121a.

⁴⁵ 1463 tahririnde köyün ismi iki yerde Kürdi ve bir yerde de Kürd Alpî iken, sonraki tahrirlerde Kürd Alp olarak kaydedilmiştir. Bugün ise Güldarbi olarak anılmaktadır. BOA MAD 9, vr. 19b, 20b, 102b. Köyde yaşayanların sayısı ile ilgili olarak da kafa karıştırıcı ifadeler yer almaktadır. Köyün isminin hemen altında köyde yaşayan erkek nüfusun ismi baba isimleriyle ve ne iş yaptıklarıyla birlikte verilmekte ve tasarruf ettikleri arazi de çift ve bennak şeklinde zikredilmektedir. Buna göre "Karye-i Kürdi" adıyla anılan ilk kayıta (BOA MAD 9, vr. 19b) köyde imamın da dâhil olduğu 4 kişi çift tasarruf etmekte ve 4 kişi de bennak olarak kayıtlı görülmektedir. Köyün öşür ve resim gelirleri yazıldıktan sonra en altta cem'an (toplam) denildikten sonra 41 hane, 3 nim-çift ve 17 bennak kaydedilmiştir. Bu durumda bu son kaydedilenler köyde yaşayanlar olmayıp muhtemelen köyün arazisini dışarıdan ziraat edenler olacaktır. Nüfus hesaplamaları yapılırken bu hususun dikkate alınması gerekir.

⁴⁶ 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Mekki köyünden başka Mürtedova nahiyesine tabi bir Mekki köyü daha bulunmaktadır. BOA MAD 9, vr. 100b-101a.

Menadır-Menatir ⁴⁷	10	0	13	8	5	21	4
Mirfakih	9	0	-	-	-	-	-
Mirye ⁴⁸ -Mirirye- Merdiye-Merkiye	21	0	37	24	10	52	4
Muradlı	2	0	6	3	2	9	0
Nebi Hacı	-	-	27	16	11	36	6
Nureddin	-	-	35	24	10	28	3
Oğlakçı	34	0	20	15	4	57	3
Okçu ⁴⁹ -Okçular	21	0	4	2	2	18	0
Otacı ⁵⁰	48	0	46	31	12	87	11
Ovacık	18	0	29	22	7	51	4
Oyumiğde	19	0	34	25	7	45	4
Ömercik-Ömercikoğlu ⁵¹	26	0	27	17	9	25	2
Peçenek	26	0	21	16	5	35	3
Pulluağaç	-	-	22	12	10	21	0
Ravlı	30	0	-	-	-	47	2
Salın	33	0	119	62	56	244	43
Saraç	-	-	17	13	3	28	2
Saray	-	-	-	-	-	54	7
Saray nd İskender	-	-	-	-	-	23	3
Saraycık	15	0	23	15	6	49	6
Sarıcı	-	-	17	10	7	-	-
Sarucalar	17	0	34	23	10	58	4
Saylu Hacı-Saplu Hacı	6	0	6	3	1	5	0
Seğ ⁵²	14	0	-	-	-	-	-
Sele	19	0	19	10	9	39	3

⁴⁷ 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Menatir köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 119a.

⁴⁸ 1463 tahririnde Mirye olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 108b. 1523 tahririnde Merirye veya Mirirye şeklinde yazılmıştır. BOA TD 117, s. 221.

⁴⁹ 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Okçu ve Tilkiçayı köyü 12 haneli olarak verilmiştir. BOA MAD 9, vr. 124b-125a. 1463 ve 1523 tahrirlerinde Okçu, 1571 tahririnde Okçular olarak kayıtlı.

⁵⁰ 1463 tahririnde Mürtedova nahiyesine tabi görünmektedir. Anadolu Beğlerbeği Karaca Beyin mülklerinden satın alıp merhum Sultan Murad Han'a arz edip mülkiyetini üzerine alıp Ankara'da bina ettiği imaretine vakfettiği kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 95b-96a.

⁵¹ 1463 tahririnde Ömercikoğlu diye geçmektedir. BOA MAD 9, vr. 32b.

⁵² 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Seğ, Salın, Kilise ve Sivriçukur köyleri birlikte 12 hane olarak verilmiştir. BOA MAD 9, vr. 119b-120a.

Sığırılı Hacı ⁵³ -Sakallı Hacı-Sakarlı Hacı	15	0	23	11	10	28	1
Sırımlar	-	-	2	0	0	-	-
Sivriçukur/Sifriçukuru ve Kavaközü	22	0	36	26	9	77	12
Söbüçimen-Sobuçemen	24	0	35	17	16	43	8
Söğüdüzü	14	0	15	8	6	28	1
Sülüklü ⁵⁴	23	0	29	20	7	27	2
Şahvıran-Şahvıranı	21	0	30	20	6	32	4
Şuayb	-	-	3	1	1	0	0
Tabkız	17	0	-	-	-	65	3
Taraksız	11	0	2	2	0	0	0
Taşpınar	31	0	14	11	3	33	1
Tatıyassı ⁵⁵ -Yanıyassı	21	0	49	29	19	63	7
Tatlar	5	0	11	7	3	17	1
Temürlü-Demirli	24	0	28	20	8	5	0
Tengrivirmiş-Tanrıvermiş	-	-	5	4	1	6	1
Tomukışlası-Dumukışlası	4	0	2	2	0	5	1
Tortı-Tozlu	3	0	-	-	-	-	-
Turasanlı	11	0	47	22	24	61	2
Uçarı-Evcari-Üçarı	-	-	21	10	7	26	2
Ulukaravıran	-	-	51	28	22	44	2
Ulumbiş	18	0	38	22	15	76	11
Ulupınar	37	0	55	39	16	57	1
Ulusirkeli ⁵⁶ ve Kiçisirkeli	49	0	50	36	12	81	4
Urunkuş ⁵⁷ -Runkuş	10	0	7	5	1	9	0
Uzunoba	5	0	-	-	-	-	-

⁵³ 1463 ve 1523 tahrirlerinde Sığırılı Hacı veya Sagırılı Hacı şeklinde okunacak biçimde yazılmıştır. BOA MAD 9, vr. 108b; BOA TD 117, s. 220.

⁵⁴ 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı hem Sülük hem de Sülüklü köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 114b, 118a-b.

⁵⁵ Hüseyin Çınar Taht-ı yazı ve Tahtıyazı olarak okumuşlardır. A.g.e., s. 105. 1463 tahririnde Tatıyassı, 1523 tahririnde Yanıyassı olarak kayıtlıdır.

⁵⁶ 1463 tahririndeki rakamlar sadece Ulusirkeli köyüne, 1523 ve 1571 tahririndeki rakamlar ise Ulusirkeli(Büyüksirkeli) ve Kiçisirkeli(Küçüksirkeli) köylerine aittir. İlk tahrirde Ulusirkeli ve Yukarısirkeli, son tahrirde de Ulusirkeli ve Kiçisirkeli köy adlarına bakılarak Ulusirkeli'nin Büyüksirkeli, Yukarısirkeli'nin de Küçüksirkeli köyleri olduğuna hükmedilebilir. Zira ulu'nun karşılığı küçük(küçük), yukarı'nın karşılığı da aşağı olmalıydı, ancak burada Ulusirkeli köyünün haricindeki sirkeli köyünü tanımlamak için Yukarısirkeli ismi tercih olunmuş. BOA MAD 9, vr. 20a-20b.

⁵⁷ 1463 tahririnde Urunkuş, diğerlerinde Runkuş olarak kayıtlı.

Üçbaşı	-	-	106	68	20	139	4
Yağmurlar	-	-	-	-	-	16	2
Yağmurşa-Yağmurşah	0	0	-	-	-	-	-
Yaka	25	0	32	20	9	42	5
Yalak	31	0	33	21	11	36	7
Yarcuh-Yavcücü-Yaturcuh	-	-	6	5	1	8	2
Yavsal-Yavsıl ⁵⁸	0	0	-	-	-	-	-
Yazır	35	0	51	40	11	48	4
Yemliha	7	0	12	9	3	12	3
Yenice	36	0	37	27	8	38	2
Yerkızdı	8	0	7	2	0	3	0
Yıva-Yuva	19	0	12	7	5	12	1
Yukarı Çavundur ⁵⁹	28	0	65	34	29	87	4
Yukarı Obruk ⁶⁰	5	0	12	10	2	20	4
Yukarı Sarıkoz ⁶¹	11	0	28	15	6	27	1
Yukarısirkeli ⁶²	6	0	-	-	-	-	-
Yüreğir ⁶³	21	0	20	15	5	11	0
Yörükân-ı Karacalı der karye-i Kısık	-	-	50	29	19	24	17
Mezraa-yı Akdam	6	0	-	-	-	-	-
Mezraa-yı Aydıncık	-	-	-	-	-	16	1
Mezraa-yı Hisarcık	1	0	-	-	-	-	-
Mezraa-yı Karaçam	2	0	-	-	-	-	-
Mezraa-yı Karafatma	-	-	4	2	0	-	-
Mezraa-yı Kırbağ	1	0	-	-	-	-	-
Mezraa-yı Kuzvıran-Kuruviran	-	-	13	2	2	18	1

⁵⁸ 1463 tahririnde Melike Hatun Kervansarayı vakfı olduğu ve koyun kışlası olarak kullanıldığı kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 29b.

⁵⁹ 1463 tahririnde sadece Çavundur olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 112b.

⁶⁰ 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi 5 haneli Obruk köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 125b.

⁶¹ 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı iki tane Sarıkoz köyü vardır, bunlardan bir tanesini Aşağı Sarıkoz, diğerini de Yukarı Sarıkoz olarak kabul ettik. BOA MAD 9, vr. 113b, 126a.

⁶² 1463 tahririne göre bu köy daha sonra Kiçisirkeli(Küçüksirkeli) olarak zikredilecek olan köy olmalıdır. BOA MAD 9, vr. 20a-20b.

⁶³ 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesine tabi 18 haneli Yüreğir köyü de bulunmaktadır, ancak biz bu sayıyı buraya ilave etmedik. Bkz. BOA MAD 9, vr. 43b-44a. Binari İli'ne tabi olanı 21 hanelidir. BOA MAD 9, vr. 127a.

Mezraa-yı Kuzpınar	3	0	9	9	0	21	12
Mezraa-yı Şeyh Elvan	-	-	-	-	-	12	0
Mezraa-yı Şeyh Rahman	-	-	33	6	1	59	1
TOPLAM	3080	0	5225	3343	1632	8457	826

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA MAD 9; BOA TD 117.

Telif-Tetkik Eserler

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) I, Ankara 1993.

Afyoncu, Erhan, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1/1 (2003), s. 267-286.

Barkan, Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-53), s. 11-12.

Baykara, Tuncer, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*, Ankara 1988.

Cook, M. A., *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London Oxford University Press, 1972.

Çınar, Hüseyin-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

Emecen, M. Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.

Göyünç, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İÜEF TD*, XXXII (1979), s. 333-348.

Göyünç, Nejat, *16. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991.

- Gürbüz, Adnan, *XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme*, İstanbul 2001.
- İnalcık, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 31-65.
- Kankal, Ahmet, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara 2004.
- Kankal, Ahmet, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009.
- Kunt, Metin, *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1976.
- Miroğlu, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburd Sancağı*, İstanbul 1975.
- Neşri, Mehmed, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, Cilt I (haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen), Ankara 2014.
- Öz, Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *VD*, XXII (1991), s. 429-439.
- Öz, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 Cilt, Ankara 1993.
- Russel, J., "The Late Medieval Balkan and Asia Minor Population", *JESHO*, III (1960).
- Sümer, Faruk, "Kayı", *İA*, VI, s. 461.
- Turan, A. Nezihi, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Ankara 1999.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1988.
- Ünal, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989.
- Varlık, Mustafa Çetin, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *MÜ. TAD*, III (1987).
- Yediyıldız, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ÇUBUK KAZASI'NIN İDARİ YAPISI

Hüseyin Çınar*

Özet

Günümüzde Ankara Şehri ile adeta bütünleşmiş olan Çubuk, Osmanlı döneminde Çubukâbâd adı ile idari yapı içinde Ankara Sancağı'na bağlı bir kazadır. İsmi Osmanlı dönemindeki adı ile Çubukbazarı köyünden alan Çubuk ilçesi, coğrafi ve fiziki konumu ve Ankara şehir merkezine yakın olma gibi bir takım avantajların da katkısı ile geçmişten günümüze önemli bir yerleşim birimi olmuştur. Osmanlı tarihinin önemli dönüm noktalarından biri kabul edilen Ankara Savaşı'nın Çubuk'ta yapılması, yine Osmanlı ve öncesi dönemde pek çok Türk aşiretinin bölgeye yerleşmesi, Moğol-Tatar bakiyyesi isimleri taşıyan bir takım yerleşim birimlerin bulunması gibi geçmişten günümüze yansıyan tarihi ve kültürel izleri burada belirtebiliriz. Bu çalışmada, muhtemel ilk idari birimlerden kabul edilen Balıkhisarı'ndan Çubukâbâd'a, oradan da günümüz Çubuk ilçesinin idari ve coğrafi alanı, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerindeki belgeler ve kroniklere yansıyan kayıtlardan yola çıkılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece bir bütün halinde Çubuk'un geçmişten günümüze idari ve coğrafi yapısının sınırları bir kez daha gözler önüne serilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk Kazası, Osmanlı Dönemi Çubuk Kazası, Ankara Sancağı, İdari Yapı.

* Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
E-posta: hcinar06@gmail.com

ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF THE KAZA OF ÇUBUK FROM OTTOMANS TO TODAY

Abstract

In fact today, Çubuk is integrated with Ankara. In the Ottoman Period it was in the boundaries of Ankara with the name "Çubukâbâd" and took its name from village Çubukbazar. It is an important settlement with its geographical features and physical location. Ankara War, considered as one of the most important milestones in Ottoman History happened in Çubuk. In Ottaman Period and before Ottaman Period lots of Turkish tribes settled in Çubuk. Some place names in Çubuk have Mongol-Tatar origins. These are the historical and cultural traces in Çubuk. In this study, possibly the first administrative structures Balıkhisarı and Çubukâbâd, and today's Çubuk kaza's administrative and geographical area are mentioned based on the resources of Prime Ministry, Republic and Ottoman archives and records reflected in cronic. So Çubuk's administrative and geographical structure from past to present is unfold as a whole.

Keywords: *The Kaza of Çubuk, Çubuk district in Ottoman period, Ankara, Administrative Structure.*

Osmanlı Klasik Döneminde Çubuk Kazası

Osmanlı döneminde Çubuk ya da Çubukâbâd olarak isimlendirilen bu idarî birim, günümüze kadar uzanan tarihî süreçte, Ankara'nın hep bir parçası olmuştur. Bunda Çubuk kazasının fizikî ve coğrafi konumunun payı büyüktür. Çubuk/Çubukâbâd, Osmanlı döneminde, idarî yapılanmanın genelde klasik şeklini aldığı 16. yüzyıldan itibaren, Ankara sancağına / livasına bağlı bir kaza, 20. yüzyılın ilk yirmi yılında yine aynı idarî birim içinde bir nahiye, Cumhuriyet döneminde de ilçe olarak idarî yapıda yerini almıştır.¹

Ankara sancağı ve ona bağlı idarî birimler hakkında, Osmanlı dönemine ait derli toplu ilk bilgi kaynağımız H.867/M.1463 tarihli tahrir defteridir.² Fatih Sultan

¹ Rıfat Özdemir, "Ankara / Osmanlılar Devri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 3, s. 207; M. Çetin Varlık, "Anadolu Eyaleti", *DİA*, 3, s. 143.

² Bu tahrir defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde *Maliyeden Müdevver Defterler* Kataloğu 9 numarada kayıtlıdır. Bundan sonraki dipnotlarda bu defter, BOA, MAD 9 olarak gösterilecektir. Fatih dönemine ait olan bu tahrir defteri Muzaffer Arıkan tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Muzaffer Arıkan, *H.867 tarihli Ankara Tahrir Defteri (Açıklamalarla Metin Tesbiti)*, AÜDTCE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MCMLVIII, Ankara 1958.

Mehmed (1444-1446; 1451-1481) döneminde kayıt altına alınan bu tahrir defteri, Ankara sancağının günümüze ulaşabilen en eski tahriridir. Ancak bu defter, ihtimaldir ki, Ankara'nın ilk tahriri değildir. Bu defter, I. Murad (1362-1389) zamanında Sarı Timurtaş Paşa tarafından düzenlenen deftere yapılan atıflarda da dikkat çektiği üzere günümüze ulaşmamıştır.³ Bu durumda, 1463 yılı tahririnde, Gazi Hüdâvendigâr (I. Murad) zamanında yapılan tımar tevcihleri / görevlendirmeleri, burada tekraren yer almaktadır.⁴ Bu tahrir defteri sayesinde, bilhassa tımar ve vakıf kayıtlarıyla, Osmanlı'nın ilk dönemine ait Ankara ve kazalarının tarihini aydınlatacak bilgilere ulaşmak mümkündür.

Ankara sancağı bu ilk tahrirde, Bâci, Çubuk, Kasaba, Karacabey, Mürted Ova, Binârî İli, Yaban Ovası/Yabanâbâd, Şorva/Şorba, Mudrıb/Muzrıb, Uruş olmak üzere on idarî birlikten (vilâyetler ile ta'allukâtlarından) oluşmaktadır. Muhtemelen bu defterin eksik oluşu nedeniyle Ayaş, bu idarî birlik içerisinde yer almamış; onun da ilave edilmesiyle Ankara'ya bağlı idarî birimlerin sayısının on bir olduğu görülmektedir.⁵ Daha sonraki yıllarda Mudrıb /Muzrub ve Uruş'a bağlı köyler, Ayaş, Mürted Ovası (Murtazaâbâd) ve Yaban Ovası (Yabanâbâd) arasında taksim edilmiş, böylece bu iki idarî birlik ortadan kalkmıştır.⁶ Benzer durum, 16. yüzyılda Binârî İli'nin Çubuk kazasına bağlanması da karşımıza çıkmaktadır.⁷

Bu tahririn yapıldığı tarihi, içinde yer alan kayıtlardan yola çıkılarak, 1460-1463 yılları arası olduğu hükmüne varılmıştır. Bkz. Arıkan, *aynı tez*, s. 4-6.

³ Burada, "Mezra'a-i Gürpınar (Kuzpınar), timâr-ı İvaz, Hüdâvendigâr zamânında İvaz/ Ayyaz atası ve dedesi vakf itmiş kimse karşı gelmedik, şimdiki halde sûret-i vakf verildi deyu eski defterde yazılmış, Amma şimdiki halde mezkûr Şeyh İsmail vakf-ı mezkûr ve vakfiyyet üzere mutasarrıfdir elinde pâdişâhımız hazretleri tevkî'î vardır" ifadesi yer almaktadır. BOA, MAD 9, varak (v) 17b.

⁴ Ankara sancağının 1463 tarihli tahrir defterinin asıl defter muamelesi görmesi ve içinde yer alan kayıtların I. Murad ve öncesine gitmesi hakkındaki görüşler için bkz. Arıkan, *aynı tez*, s.4-6; Nicora Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1985, s.16-17. Bu çalışmaların dışında, Ahmet Nezihi Turan Ankara'nın Yabanâbâd kazasıyla ilgili çalışmasında, I. Murad dönemine, hatta Sultan Orhan dönemine kadar yapılan tımar tevcih atıflarına dikkat çekmektedir. Bkz. Ahmet Nezihi Turan, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Ankara 1999, s.42-46. Aynı dönemde Çubuk kazasında da benzer tımar tevcih kayıtları söz konusudur. Ancak, bunlar Gâzi Hüdâvendigâr (I.Murad) dönemine kadar gitmektedir: "Karye-i İkipınar tâbi-i Çubuk, timâr-ı Durmuş veled-i Hızır ve Musa, Hüdâvendigâr zamânında Hızır ve Kaya yerlermiş". Bkz. BOA, MAD 9, v. 21b-22a; "Karye-i Temurlu timâr-ı Ahmed Fakih, Hüdâvendigâr zamânında Saruca Polad yermiş". Bkz. BOA, MAD 9, v.15b; "Karye-i Kafirsaray, kadimden Sivasda Urkürdi (Ürkürevi) ? Medresesi'nün vakfı imiş, ammâ Hüdâvendigâr zamânında Ali Paşa tasarruf idermiş. Sonra merhûm Sultan Murad Han'a vakıfdır deyu arz idüb ve hem vakfiyyet sâbit olub vakfiyyetine hükm-i hümayûn vermiş. Sonra pâdişâhımız hazretlerine arz idüb pâdişâhımız dahi vakfın müsellemler dütub hükm-i cihân-güşay arzânî ? kulmuş el-hâletü hâzihi mukarrer vakıfdır. Mevlânâ Secâüddin müderris ve Kâsım mütevellidir". Bkz. BOA, MAD 9, v. 27b. Bu son medrese vakfı kaydında Hüdâvendigâr zamanı ile I. Murad, merhum Sultan Murad ile II. Murad, pâdişâhımız ile de Fatih Sultan Mehmed kasdedilmiştir.

⁵ Ankara sancağının idarî birimleri için bkz. Arıkan, *aynı tez*, s. 24. 1463 tarihli tahrir defterindeki bilgilerin yeni bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Turan, *aynı eser*, s. 25-26.

⁶ Arıkan, *aynı tez*, s. 15; Turan, *aynı eser*, s. 26.

⁷ BAO, *Tapu Tahrir (TT) 117*, s. 153-268; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 381-392, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TKGMA), *Defter-i Mufassal-ı Ankara 74*, v.104b-190a.

1463 yılında Ankara sancağındaki idarî birlikler arasında yer alan Ta'allükât-ı Binârî İli'ne⁸ bağlı köylere genel olarak bakıldığında, bugün Çubuk kazasının merkezi olan Çubukbazarı köyü ve çevresiyle, yine günümüzde Kızılcahamam'ın Güvem ve Pazar olarak adlandırılan eski nahiyelerini–ki, burası 16. yüzyılın sonlarına doğru Şorba kazası olarak idarî bir birim haline getirilmiştir–içine almaktadır. Aynı tarihte Ankara sancağına bağlı “Ta'allükât-ı Çubuk”⁹ ile “Ta'allükât-ı Binârî İli” başlıkları adı altında kayıtlı iki idarî birlik, yaklaşık bir asırlık dönem ait H.929/M.1523,¹⁰ H.937/M.1530¹¹ ve H.979/M.1571¹² yıllarına ait tahrir defterlerinde, Çubuk kazasının sınırlarını oluşturmuştur.¹³

Yukarıda verilen bilgilerde de yer aldığı gibi ilk dönem idarî yapısının değişken bir görünüm sergilediği ve sınırları kesin çizgilerle birbirinden ayırmanın oldukça zor olduğu görülmektedir. Bunda Osmanlı döneminde Ankara sancağının tımar sisteminin uygulandığı bir idarî birim olmasının ve ilk dönem idarî birimlerinin oluşumunda tımar bütünlüğünün esas alınmasının payı büyüktür.¹⁴ Tımar bütünlüğünü sağlamak amacıyla ortaya konulan bütün veya hisseli gelirlerin toplamı, beraberinde ayrı idarî

⁸ Ta'allükât-ı Binârî İli olarak belirtilen kısım içerisinde yer alan köy ve mezraalar şunlardır: Kürd-alp, Şahviran, Baş, Dere, Ovacuk, Uлуу (Uлуу), Sivriçukur ve Kavaközi, Gökçedere, Yenice, Yüreğir, Yukarı Obruk, Buçuk, Çubukbazarı, Sovıcak, Çavundur, Yanyassı (Tatıyassı?), Melikşah, Baş, Karacaviran, Menadır, Kızılöz, Söğüdüzi, Esenboğa, Kızılöyük, Ahur, Sığırhacı, Mirye, Karaağaç, Kuzviran, Hızırlar (Hıdırlar), Oğlakçı, Kayı (tabi-i Mirye), Kızılınusret, Karamancuk, Salın, Çanlı, Çavundur (yukarı), Karbansaray, Kırıçay, Kışlacuk, Sarukoz, Buzlu, Eğrieken, Sülük, Sele, Mekki, Yalak, Aydoğan, Alınviran, Bayır, Seg, Kilise, Yukarı Buzlu, Mahmudoğlu, Karaçam, Buğdaylı, Hisarcuk, Gökçe, Çit, Akçakoyunlu, Gözbaş (Kuzbaş), Sülüklü, Aksak, Manastır, Çat, Derbend, Akçakilise, Çukurca, Tortu, Kızılviran, Aybek (İybek), Turasanlı, Akbörklü, Kurviran, Binağaç, Çeriklü, Yazır, Ağılucuk, Saylıhacı, Aşağı Obruk, Okçı ve Belençayı, Çukurviran, Asunlar (Husunlar), Gürici (Gürçi), Sarukoz, Hacılar, Söbiğemen, Taraksuz, Yerkızdı, Kızılcaıusu, Çukurcak, Akçakilise, Görensi, Saraycuk, Kızılca, Yiras köyleri ve Alacaatlı, Maden, Akçakoyunlu, Karaçam, Akdam mezraalarıdır.

⁹ Ta'allükât-ı Çubuk idarî birliği altında yer alan köyler şunlardır: Temurlu, Karkın, Kızık, Uzunoba, Güzelabdal, İsabey, Taşpınar, Ulu Sirkeli, Yukarı Sirkeli, Karyagdı, Geldibuldu, Küre, Günay, Cücük, İkipınar, Karaca, Yaka, Busaklar (Pursaklar), Tatlar, Emirilyas, Giçik, Ayarcılar, Yağmurşah, Kızılca, Yuva, Sarucılar, Dumlipınar, Ulumbiş, Dere, Söğüdüzi, Hisar, Mirfakin, Kafırsarayı, Köşrelık, Kavacuk, Aşağı Kızık, Çaykızık, İnce, Öyümiğde, Delüviran, Kışla, Akçain, Ayvaluca, Karakeçili, Yaysal, Balıkhisar, Ulupınar, Büğdüz, Korkaç, Karacalar, Göllü, Ömercükoğlu, Kargı (Karga), Muradlı, İlmümin, Kalaba, Karaöyük, Çorlayık, Karı (Kırı), Urunkuş, Kulsarı, Kınık, Karacaviran, Kapaklı, Tomıkışla, Kızılhisar, Çınar, Keçili, İlgazi, Hacı, Küçük İstanoz, Peçenek, Hacı, Yemliha, Okçı, Manastır köyleri ile; Ahıkışla, Ağzıkara, İncesu, Gürpınar, Korkaç, Yağmurlu, Kozludere, Mülkviran, Karacaviran, Hacı Mecdüddin ve Yalnuzdım mezraalarıdır. Bkz. BOA, MAD,9, v. 15b-42a.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 117 numara ile kayıtlı Tapu Tahrir Defteri'nin (BOA, TT 117) tarihi, “Gurre-i Zilhicce 929/11 Ekim 1523 olarak kaydedilmiştir.

¹¹ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

¹² Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi, Defter No: 74. Bu defterin tarihi, “... Evâhiri şehri Muharrem sene ti'sa ve seb'in ve ti'sa mie (979/ 15-24 Haziran 1571)” olarak kaydedilmiştir.

¹³ Çubuk kazasının idarî yapısı ve yerleşmeleri için bkz. Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002, s. 57-136.

¹⁴ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI.Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 61.

birliklerde birden fazla köyün ve bunlara ait gelirin bir araya getirilmesine neden olmuştur.¹⁵ Bu da inceleme alanımız olan Çubuk kazasının ve diğer idarî birliklerin, ilk dönem sınırlarının tasvirini zorlaştırmaktadır.

16. yüzyılın ilk yarısında Ankara sancağının kazaları; Ankara merkez, Çubuk/Çubukâbâd, Murtazaâbâd (Kazan ve Yenikent çevresi), Ayaş, Bâcı (Polatlı ve çevresi) ve Yabanâbâd (Kızılcahamam ve Çamlıdere)'dir. Çubukâbâd kazasının bu dönemde merkezi olarak tanımlanabilecek "nefs-i Çubuk (Çubuk merkezi)" ya da buraya bağlı bir mahalle kaydı bulunmamaktadır. Muhtemelen kazaya isim olan Çubukbazarı köyü ya da Selçuklu dönemine doğru geriye giden süreçte, Balıkhisarı köyü, buradaki idarî birimin merkeziydi. Osmanlı klasik döneminde Çubuk kazasının yayıldığı sahanın genişliği, tahrir defterlerinde açık bir şekilde görülmektedir. Günümüzdeki yerleşim birimleri açısından geriye doğru gidildiğinde, Çubuk kazasına bağlı köylerin bir ucunun Kızılcahamam'ın Güvem ve Seyhamam çevresine, diğer ucunun Kurtboğazi Barajı'na ve Kazan'a doğru uzandığı; Ankara merkez tarafına dönüldüğünde de bütün Çubukovası'nı kapladığı ve Kayaş ve Bayındır köylerine kadar uzanan bölgeyi içine aldığı görülmektedir. Coğrafi konumu ve nüfus yoğunluğu bakımından, 16. yüzyılda Çubuk kazasının, Ankara'nın en büyük kazalarından biri olduğu söylenebilir.

Çubuk kazası, mülkî-askerî bir idarî birim olmasının yanında, yargı görevi ile birlikte yürütme gücüne de sahip, kadı idaresinde müstakil bir kaza dairesidir. Bu çerçevede Osmanlı kadısı görev yaptığı kaza dairesinde, hukukî, askerî, beledî ve örfî yetkilere sahiptir. Kadı, bir yargı adamı olmasının yanı sıra aynı zamanda bulunduğu mahallin mülkî ve beledî âmiriydi.¹⁶ Çubuk'un kaza idaresi hakkında elimizdeki ilk bilgi, H.919/M.1513 tarihli Anadolu Vilâyeti'ndeki kadıların kaydedildiği akdiye/kadılar defteridir.¹⁷ Bu defterdeki bilgiye göre, Çubuk kazası kadısı, günde 25 akça ücretle ve müteferrika pâyesiyile Mevlânâ Ahmed'dir. Yine burada yer alan bilgidен, Ankara'nın merkez ve Yörük kazası (Ankara'nın güneyinde Sivrihisar, Haymana ve Koçhisar çevresinde oturan yörüklerin bağlı olduğu kaza) dışında kalan kazalar içinde Çubuk kadısı en fazla ücreti almaktadır. Bu durum Çubuk'un bir kaza merkezi olarak büyüklüğüne işaret etmektedir. Hiç şüphesiz bu tarihten önce de Çubuk'ta kadılar görev yapmıştır. Ancak elimizde şu an bunlar hakkında bilgi bulunmamaktadır.

¹⁵ Benzer durum Ankara'nın diğer idarî birlikleri için de geçerlidir. Bkz. Arkan, *aynı tez*, s.11; Yabanâbâd'daki güçlükler için de bkz. Turan, *aynı eser*, s. 46-49.

¹⁶ İlber Ortaylı, *Hukuk ve idare Adamı Olarak Kadı*, Ankara 1994, s. 28-29;

¹⁷ Turan Gökçe, "Anadolu Vilâyeti'ne Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi (TİD)*, IX (İzmir 1994), s. 215-261.

H.998/M.1590 yılına ait Ankara sancağının avârız defterinde, bu sancağa bağlı kaza sayısı dokuz olarak verilmiştir. Bunlar; Ankara (merkez kaza), Ayaş, Çubuk, Yabanâbâd, Murtazaâbâd, Çukurcak, Şorba, Yörük ve Bâcî'dir.¹⁸ Bu kayıttta da görüldüğü üzere 16. yüzyılın sonlarında, Ankara sancağındaki kazalar arasına Çukurcak (Çukurcak veya Kasaba-i Bâlâ olarak adlandırılan kaza, bugünkü Elmadağ, Bâlâ ve Keskin'e doğru uzanan bölge) ve Şorba kazaları da katılmıştır. Böylece zaman zaman bazı idarî değişiklikler olmakla birlikte, Ankara sancağındaki kaza idareleri, genel hatlarıyla şekillenmeye başlamıştır.

H. 979/M.1571 yılı tahrir defterinde Çubuk kazası sınırları içinde yer alan, günümüzde Kızılcahamam'ın Güvem ve Pazar çevresinde yer alan köyler, Şorba kazası adıyla ayrı bir idarî birim haline dönüştürülmüştür. Şorba kazasının adı 1590'dan önceki kayıtlarda da yer almaktadır. Nitekim Evâil-i Zilkâde 991/16-24 Kasım 1583 tarihli Ankara mahkemesine ait bir kayıttta; "Şorba kazasına tâbî Yassıviran nâm karyede ..." ifadesinin yer alması, bu kazanın oluşumunu 1571 tahririnin hemen sonrasına gittiğine işaret etmektedir. Şorba kazasının idarî bir birim olarak ortaya çıkışıyla birlikte, yaklaşık 50 yıl kadar önce Binâri İli ile birlikte bir idarî birim haline getirilen Çubuk kazası, toprak olarak daralırken, coğrafi sınır olarak da Mire Dağı-Şorba Dağı-Kavak Dağı çizgisinin doğu tarafında kalan bölgeyi içine almıştır.

17. yüzyılın başlarında Ankara sancağının idarî yapısı, bir önceki yüzyılın sonlarında olduğu gibi devam etmiş; Çubuk yine kaza olarak idarî yapıdaki yerini korumuştur.¹⁹ Aynı yüzyılın önemli kaynaklarından olan ve gezip gördüğü yerleri kendi üslubu ile aktaran Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* adlı eserinde, H.1058/M.1648 yılının kış ayında Hüseyin Gazi Tekkesi'ni ve menzilini ziyaret ettikten sonra, yaklaşık bir ay Çubukovası, Yabanovası ve Çorba/Şorba kazalarını dolaştığını belirtmektedir. Evliya Çelebi burada, on gün kadar lokmacılık ederek Çubukovası kazasını gezdiğini belirtip, "azîm bazarı durur yüz elli akça kazadır. Ve yedi nahiye ve yetmiş pâre köydür ve subaşıktır" ifadelerini kullanmıştır.²⁰

¹⁸ 22 Rebî'ülâhîr 998/ 29 Mart 1590 tarihli avârız defteri için bkz. *Ankara Şer'îye Sicili (AŞS)*, 2/265,1391; ayrıca bkz. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s. 62-63.

¹⁹ 1611-1612 yıllarında Ankara sancağındaki kaza merkezleri ve kadıları şunlardır: Ankara kadısı Mevlânâ Ahmed Efendi bin Mahmud, Çubuk kadısı Mustafa Efendi bin el-Hâc Hüseyin, Yörükân-ı Ankara kadısı Mustafa Efendi bin el-Hâc Ahmed, Ayaş kadısı Mehmed Efendi bin Tahir, Bâcî kadısı Abdünnebi Efendi bin el-Hâc Ali, Şorba kadısı es-Seyyid Mehmed Efendi bin el-Hâc Abdi, Yabanâbâd kadısı Yahya Efendi bin Mehmed.

Aynı yılda Murtazâbâd kazası Ankara kadısının tasarrufuna bırakılmış, o da bu kazaya kendi yerine görev yapmak üzere nâib (vekil) göndermiştir. Bkz. Hüseyin Çınar, *H.1020-1021/1611-1612 Tarihli 13 Numaralı Ankara Şer'îye Sicili- Transkripsiyon ve Değerlendirme-*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993, s. 45-46, 367.

²⁰ Evliya Çelebi aynı yerde Çubuk kazasının komşuları Yabanovası'nın 100 pâreli bir belde ve subaşıklık olduğunu, Çorba / Şorba'nın da 86 pâre köy, 150 akçalık kaza ve subaşıklık olduğunu belirtmiştir. Bkz. Evliya Çelebi b. Derviş

18. yüzyılda, Çubuk kazası yine Ankara sancağına bağlı kaza merkezlerindendir. Bu yüzyıl için Osmanlı şehirlerinin veya ona bağlı birimlerin idarî, malî ve demografik durumunun tespiti için başvurulacak kaynaklar arasında, avâız ve nüzul türü vergilerin tahsil edildiği hanelerin sayısını ortaya koyan tevziât ya da mevkûfat defterleri önemli bir yer tutar. Nitekim Ankara sancağının avâız hânelerini gösteren bu defterlerden, Çubuk kazası hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Bu defterlerden H.1116/M.1704 tarihli olanda, Ankara sancağının kazaları arasında; Ankara merkez ile birlikte Çukurcak, Bâcı ve Bayad, Yörükân-ı Ankara, Ayaş, Şorba, Yabanâbâd, Murtazaâbâd ve Çubukâbâd (Çubuk)'ın adları yer almaktadır. Çubukâbâd kazası bu yılda 71,5-1 rub' (1/4) avâız hâneye sahiptir.²¹ H.1146/M.1733 yılına ait bir başka defterde de Çubukâbâd kazası aynı idarî statüye ve 72 hâne 1 rub' avâız hâneye sahiptir.²²

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısında Ankara sancağını meydana getiren kazaların sayılarında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde Ankara sancağında on kaza dairesi bulunmaktaydı. Bunlar; Ankara, Çubukâbâd, Yabanâbâd, Beypazarı, Nalluhan, Haymanateyn, Yörükân-ı Ankara, Ayaş ve Şorba idi.²³ Ancak bu dönemin idarî yapılanmasında meydana gelen değişikliklerin Ankara sancağını da sık sık etkilediğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

II. Mahmud (1808-1839) döneminde, bütün imparatorluk genelinde yapılması planlanan nüfus sayımı, Ankara ve kazalarında da gerçekleştirilmiştir. 1830 yılındaki bu ilk sayımda, Ankara merkezde müslim ve gayrimüslim 11.293 erkek nüfus kaydedilmiştir. Bir bu kadar da kadın nüfusun yaşadığını varsayarsak, Ankara merkezde bu sayının yaklaşık 23 ila 25 bin civarında olduğu söylenebilir.²⁴ Bu tarihte Ankara sancağı merkez kaza dışında; Ayaş, Arapsun, Murtazâbâd, Yabanâbâd, Büyük ve Küçük Haymana, Şorba, Yörükân-ı Ankara ve Çubuk kazalarıyla, Süflâ (Aşağı)²⁵ ve Bâlâ (Yukarı)²⁶ nahiyelerinden meydana gelmekteydi. Bu nüfus sayımında, Çubuk kazası genelinde, hepsi Müslüman 5.385 erkek nüfus bulunmaktaydı. Ankara merkezde olduğu gibi, bu sayıya bir o kadar da kadın nüfus eklenirse, yaklaşık 10 ila 11 bin civarında nüfus, Çubuk kazası dahilindeki doksan köyde yaşamaktaydı.²⁷

Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, II. Kitap, Haz: Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 222.

²¹ BOA, MAD, 3833, s. 100.

²² BOA, MAD, 2788, s. 43-44.

²³ Çubuk kazasının da içinde yer aldığı Ankara sancağının bu dönemdeki idarî yapılanması için bkz. Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998, s. 142-143.

²⁴ Özdemir, *aynı eser*, s. 116-117.

²⁵ Ankara merkeze bağlı, çevresindeki ova/alçak arazideki köylerden oluşan nahiyedir.

²⁶ Ankara merkeze bağlı, çevresindeki yüksek/dağlık arazideki köyleri içine alan nahiyedir.

²⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı-1831*, Ankara 1943, s. 145-147.

Tanzimat Döneminde Çubuk/Çubukâbâd Kazası

Tanzimat'ın ilanı (1839) ile birlikte Osmanlı Devleti'nin genelinde idarî, adlî ve iktisadî alanlarda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde eyaletlerin sınırlarında da değişiklikler yapılmış, bazı sancaklar bağlı bulundukları merkezlerden alınarak yeni eyaletler oluşturulmuştur. Bu yıllarda sadece Ankara ve Çankırı sancaklarından meydana gelen Ankara eyaletine Bozok (Yozgat), Kastamonu ve Kayseri sancakları da bağlanmıştır. 1842 yılında yapılan düzenlemeyle, eyalet-sancak-kaza ve köy birer idarî birim olarak benimsenmiştir.²⁸

Tanzimat dönemi kaynaklarında daha çok “Çubukâbâd” ismi ile kaydedilen Çubuk kazası ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan nüfus-ceride ve temettuat defterleri derli toplu, önemli bilgiler içermektedir. Bu dönemde tutulan nüfus-ceride defterleri daha çok askerî amaçlı ve erkek nüfusun kaydedildiği defterlerdir. Temettuat defterleri ise 1260-1261/1844-1845 yıllarına ait olup, vergi amaçlı tutulmuştur. Hane esas alınarak hazırlanan ve ailelerin gelir ve vergi matrahlarının ortaya konulduğu temettuat defterlerinde, Çubuk kazasının köyleri de yer almaktadır. Bu tarihte, Çubuk kazası içinde, “Nefs-i Çubuk” adı ile bir köy bulunmaktadır. Bu ifadeden, daha sonraki dönemlerde ilçe merkezi olacak olan Çubuk köyünün, o dönemde halen köy statüsünde ve 87 hane olarak kaydedildiği görülmektedir.²⁹ Aynı yıla ait bir başka kayıta, askerî amaçla tutulan ve sadece erkek nüfusun köy veya mahalle bazında topluca kaydedildiği ceride defterleridir. Temmettuat defterleri ile aynı yıl tutulan bu defterlerdeki bilgilerin bir arada olması, bize Çubuk kazasının o yıldaki durumunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Burada Çubuk köyü 99 hane ve 286 erkek nüfus olarak kaydedilmiştir. Yine bu defterlerde, Çubuk kazasındaki köy sayısı 89'dur. Çubuk kazasının bu tarihteki toplam hane sayısı 2.067; erkek nüfus ise 6.128'dir.³⁰

Tanzimat ile birlikte, eyalet ve sancaklarda meydana gelen idarî değişim, kazalarda da yaşanmıştır. Bu dönemde, muhassıllıkların kaldırılmasından sonra kurulan idarî birimlerden biri de kaza müdürlükleridir. Halkın güvenlik ve refahını sağlamak amacıyla, her sancak ve kazada, ileri gelen ailelerin içlerinden birini, kazalarına müdür seçmeleri, 1842 yılında Meclis-i Vâlâ tarafından kabul edilmiştir.³¹ Çubuk kazasının tespit edebildiğimiz ilk kaza müdürü, H.1260-1261/M.1844-1845 yıllarına ait

²⁸ Musa Çadırcı, “Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim”, *Tarih İçinde Ankara*, derleyen: Aysıl Tükel Yavuz, Ankara 2000, s. 92-94.

²⁹ BAO, *ML. VRD. TMT*, 665.

³⁰ BOA, *ML. CRD*, 825, s. 26-28; *ML.CRD*, 839, s. 18.

³¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 240-242-248.

temettuat yani hanelerin gelir ve vergi durumlarının tespit edildiği sayım sırasında, Baloğlu Seyyid Ahmed Efendi'dir. Nitekim bu yıllara ait temettuat defterinin sonunda, Ziraat Müdürü Vekili Vefik Emur oğlu Süleyman ve Ahmed Râif ile birlikte Kaza Müdürü Baloğlu Seyyid Ahmed Efendi ve Muhtar Mustafa ile İmam Baloğlu Molla Osman'ın, isimlerinin yazılı olduğu mühürleri yer almaktadır.³²

2 Muharrem 1262/ 11 Kasım 1846 tarihli Ankara mahkemesine ait bir kayıtta, Ankara ve ona bağlı kazaların meclislerindeki görevlilerin isimleri ve mühürleri ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır. Burada, Çubuk kazası ile ilgili kısımda; Sandık Emmini Seyyid Mehmed, Kaza Müdürü Baloğlu Seyyid Ahmed, aza olarak da Ravlı (Akyurt) köyü muhtarı Seyyid Ahmed ve Sirkeli köyü muhtarı Süleyman'ın isimleri ve mühürleri yer almaktadır.³³ Bu bilgilerden, Çubuk kazasının o tarihte kaza meclisindeki görevlileri hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Tanzimat uygulamaları çerçevesinde, 1842 yılından itibaren, taşrada yapılmaya başlayan idarî düzenlemelere H.1281/M.1864'te yeni bir biçim verilmiş ve bir vilâyet nizamnâmesi hazırlanmıştır. H.1284/M.1867 yılına gelindiğinde bu nizamnâmenin uygulama alanı genişletilmiş ve eyaletler kaldırılarak yerine livalardan (liva, sancak tabirinin yerine kullanılmaya başlanmıştır) oluşan vilâyet üniteleri kurulmuştur. Vilâyet nizamnâmesinde; vilâyet livalara, livalar kazalara, kazalar da karyelere (köylere) ayrılmıştır. Nahiye statüsü nizamnâmede açıklıkla belirtilmemiş, yalnızca idarî bir birim olarak tanımlanmıştır.³⁴ Bu düzenlemeyle, yöneticilerin unvan ve tayinlerinde bazı değişikliklere gidilmiş; eyalet adı vilâyet olmuş, vali yönetici olarak durumunu korumuş, sancak ve liva eş anlamda kullanılmaya başlanmış, kaymakam yerine, yönetici olarak bu düzeyde mutasarrıf görevlendirilmiştir. Kaza birimi 1842'deki statüsünü korumakla birlikte, seçimle göreve getirilen kaza müdürü yerine, hükümetçe tayin edilen kaymakam iş başına geçmiştir. Böylece en önemli değişiklik kaza yönetiminde yaşanmıştır. Köy idaresinde ise önemli bir yenilik olmamıştır.³⁵

Tanzimat döneminde Ankara eyaletinin merkezinde de bazı değişiklikler yapılmıştır. Nitekim 1848-1850; 1855-1859 ve 1863 yıllarında Bozok (Yozgat) eyalet merkezi olmuştur.³⁶ 1864 tarihli İdâre-i Vilâyet Kânûnu'na göre yapılan yeni düzenlemeyle, Ankara vilâyeti Bozok, Kayseri, Kırşehir ve Ankara livalarından oluşmaktaydı. 1867 yılında yapılan bu son düzenlemede, Çubukâbâd, Ankara'ya bağlı bir kazadır.³⁷

³² BOA, *ML.VRD.TMT*, 665, s. 13, 23.

³³ AŞS (Ankara Şer'îye Sicili), Numara: 251/ MF 937, s. 130-131.

³⁴ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s. 53, 61-64.

³⁵ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s. 252.

³⁶ 1848-1850 ve 1855-1859 yılları idarî bağlılık için bkz. Çadırcı, a.g.m., s. 94. 1863 yılındaki durum için de ayrıca bkz. *Salnâme (Salnâme-i Devlet-i Aliyye)*, Def'a 28, 1290, s. 173.

³⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmusü'l-A'lâm*, I, İstanbul 1306, s. 441.

H.1284/M.1867 ve H.1287/M.1870 yıllarında Çubuk için Ankara vilâyeti nahiyelerinden tabiri kullanılmıştır.³⁸ İdarî anlamdaki bu tabirin dışında, adlî / kazaî anlamda da Çubuk kazasında kısa süreli bir değişiklik söz konusudur. Bunun daha önceki dönemlerde de olduğu gibi bir takım idarî ve malî mülâhazalardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim H.1284/M.1867 yılında Ankara kazasına ilhak olarak tanımlanan Bozulus ve Tabanlı, Murtazaâbâd, Haymanateyn ve Çubukâbâd kazaları Anadolu kazaskeri Seyyid Hasan Rifat Efendi'ye "ber vech-i arpalık" tevcih edilmiştir. O da aynı zamanda, Ankara kazasına arpalık olarak tasarruf eden Sadr-ı âlî payesine sahip Seyyid Mehmed Said'in, Ankara'ya nâib tayin ettiği Mevlânâ Süleyman Şefik Efendi'yi, arpalığı olan kazalara nâib tayin etmiştir.³⁹

Bu yeni düzenlemeler sonrasında Çubukâbâd'ın idarî yapısını, kazadaki görev ve görevlileri, o dönemin Ankara'sının ilk yıllıkları olan Ankara vilâyet salnâmelerinden öğrenmekteyiz. Ankara'ya ait elimizdeki ilk salnâme H.1288/M.1871 tarihli Ankara Vilâyeti Salnâmesi'dir.⁴⁰

Çubukâbâd kazasında, H.1288/M.1871 yılında, kaymakamın başkanlığında toplanan *Kaza İdare Meclisi* ve nâibin başkanlığında toplanan *Dava (Deâvi) Meclisi* faaliyette bulunmaktadır. Her iki mecliste seçilmiş azalar ve kâtipler görev yapmaktadır. Dava meclisi azalarının tümü için mümeyyizan denmesi, bu kişilerin seçilmiş olmalarına ve temyiz merciinde bulunmalarına işaret etmektedir. Kazadaki diğer görevliler ise mal müdürü, tahrirat kâtibi (yazı işleri kâtibi) ve yine hesap işleriyle ilgilen sandık emini ile mal refiki ve rüsumat memuru'dur. Bu salnâmede yer alan bilgiye göre; Çubukâbâd kazasının kaymakamı Hasan Hilmi Efendi, mahkeme nâibi Mehmed Nâim Efendi, mal müdürü de Nuri Efendi'dir. Kaymakamın başkanlık ettiği Kaza İdare Meclisi'nde aza olarak Ahmed Efendi, İbrahim Ağa ve Ali Bey'in, kâtip olarak da İbrahim Efendi adı yer almaktadır.⁴¹

Ankara vilâyetine ait ikinci salnâme H.1289/M.1872 yılına aittir. Bu yılda Çubukâbâd kazasının kaymakamı Musa Kazım Efendi, mahkeme nâibi de yine Mehmed Nâim Efendi'dir. Bu salnâmede Ankara livâsı; merkez kaza, Çubukâbâd, Beypa-

³⁸ "Medîne-i Ankara nevâhisinden Çubukâbâd kazâsına tâbî" Turhasan karyesinden" (AŞS, 323/Mikrofilm (MF) 1009, s. 28/47); "Ankara vilâyeti nevâhisinden Çubukâbâd kazası..." (AŞS, 323/MF 1009, s. 58/1-4); "Vilâyet-i Ankara dâhilinde Çubukâbâd nâhiyesi..." (AŞS, 323/MF 1009, s.420/262).

³⁹ AŞS, 323/MF 1009, s.7/6, 6/2-5.

⁴⁰ *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1288 /1871, Def'a 1, Ankara Vilâyet Matbaası, 1288. Salnamenin yeni bir yayını için bkz. *Ankara Vilâyeti Sâlnâmesi, Sene 1288/ Miladi 1871*, Def'a 1, Yayına Hazırlayan: Süleyman Solmaz, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014.

⁴¹ *Ankara Vilâyeti Sâlnâmesi, Sene 1288/ Miladi 1871*, Def'a 1, Yayına Hazırlayan: Süleyman Solmaz, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014, s.54, 210.

zarı, Haymana, Zîr, Seferihisar, Ayaş, Korupazar-ı Nallu, Mihaliççık, Bâlâ, Yabanâbâd kazaları ile; Zîr kazasına bağlı Murtazaâbâd, Seferihisar kazasına bağlı Günyüzü, Mihaliççık kazasına bağlı Akköprü, Bâlâ kazasına bağlı Tabanlı, Yabanâbâd kazasına bağlı Şorba nahiyelerinden meydana gelmektedir.⁴² H.1289/M.1872 yılı vilâyet salnâmesi, bir önceki yıla ait vilâyet nizamnâmesinin hemen sonrasına ait olması bakımından, Çubukâbâd kazasındaki durumu gözlemlememiz bakımından oldukça önemlidir. Çubukâbâd kazasındaki görev ve görevlilerle ilgili ilk derli toplu bilgi, bu dönme ait salnâmede yer almaktadır.

Çubuk'ta Belediyenin Kuruluşu

Klasik dönem Osmanlı şehri yönetiminde belediye teşkilatı mevcut değildi. Osmanlı şehrini yöneten amir gerçekte kadı idi. Kadı şehrin yargıcı, malî, beledî ve güvenlik işlerinin sorumlusu, vakıfların denetçisiydi. O bu görevleri yerine getirirken kendisine yardımcı olan görevliler ve kurumlar vardı. Kadı ve bu görevliler, şehre beledî hizmet getirmekten çok, hizmetleri yaptırmak ve bunun için halkı örgütlemek gibi sorumluluğa sahipti.⁴³ Tanzimat sonrası dönemde idarî düzenlemeler yapılırken belediye teşkilatının da kurulması gündeme geldi. Öncelikle 1854 yılında İstanbul Şehremaneti kuruldu. Takiben 1857 yılında İstanbul'un, on dört belediyeye ayrılması kararlaştırıldı. Daha sonra Beyoğlu ve Galata'da kurulan Altıncı Daire-i Belediye ile de Osmanlı'nın merkezinde belediyeleşme faaliyetleri oldukça ileri bir safhaya ulaştı. Bunu Osmanlı'nın dışa açılan kapıları olan liman şehirlerinde ve önemli ulaşım merkezlerinde kurulan belediyeler takip etti. Türkiye'nin yerel yönetim geleneğinin temelleri 1871 vilâyet nizamnâmesi ile atılırken, 1877 yılında mevcut durum biraz daha ileri götürülerek, ilk Osmanlı parlamentosunun çıkardığı kanunlar arasında İstanbul ve taşrada kurulacak belediye meclislerinin görev ve yetkilerini belirleyen bir kanun da yer aldı. 1877 tarihli Belediye Kanunu'nun 1. maddesinde, her şehir ve kasabada bir belediye meclisi kurulacağı belirtilirken, belediyelere eskisine göre bazı yeni görevler de yüklendi. Bu kanunla belediye reisinin seçimli üyelerden oluşan meclis içinden hükümetçe tayin edilmesi ve belediye gelirinden maaş alması da kararlaştırıldı.⁴⁴

⁴² *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1289 /1872, Def'a 2, Ankara Vilâyet Matbaası. 1289. Ek:1-2; *Ankara Vilâyeti Sâlnâmesi, Sene 1289/ Miladi 1873*, Def'a 2, Yayına Hazırlayan: Abdülkerim Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014, s. 54, 105, 117.

⁴³ Klasik dönemde Osmanlı kadısının beledi hizmetleri ve yardımcı görevlileri için bkz. Ortaylı, *Osmanlı Devletinde Kadı*, s. 41-44; aynı yazar, *Tanzimat Devrinde Osmanlı*, s. 124-128.

⁴⁴ Belediyelerin kuruluşu için bkz. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı*, s. 130-156.

H.1299/M.1882 tarihli Ankara vilâyet salnâmesinde,⁴⁵ Çubuk kazasında ilk defa, iki önemli organ karşımıza çıkmaktadır. Bunlar **Belediye Heyeti** ve nizamiye mahkemeleri çerçevesinde kurulan **Bidâyet** yani **Asliye Mahkemesi**'dir. Ankara'ya ait günümüze ulaşabilen (ya da ulaşabildiğimiz) bir önceki H.1295/M.1878 tarihli vilâyet salnâmesinde,⁴⁶ Çubuk kazasındaki belediye ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmazken, bahsi geçen 1299/1882 tarihli salnâmede, Belediye Reisi olarak **İbrahim Ağa'nın**; Hâfız Efendi, Hüseyin Ağa, Ziyaeddin Ağa, Seyyid Mehmed Ağa ve İsmail Ağa'nın da aza olduğu belediye heyeti yer almaktadır.⁴⁷ Burada Çubuk kazasında belediye teşkilatının ilk defa, kesin olarak hangi tarihte kurulduğu hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Ankara salnâmelerinde yer alan bilgilere göre, belediyenin 1879-1882 yılları arasında kurulduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı dönemindeki belediye başkanları için bkz. Ekler kısmı.

Kazalıktan Nahiyeliğe Düşüş

Çubukâbâd'ın Ankara'ya kaza olarak bağlılığına dair salnâmelerde yer alan son bilgi H.1320/M.1902 yılına aittir. 14. defa basıldığı belirtilen bu salnâmede, Çubukâbâd kazası, Ankara livası kazaları arasında gösterilmiştir.⁴⁸ Ankara vilâyetine ait bundan sonraki salnâme, 15. defa olarak basıldığı belirtilen H.1325/M.1907 tarihli salnâmedir. Burada, daha önce Ankara livasının kazası olan Çubukâbâd ve Zîr (Yenikent, Sincan ve Kazan çevresi) kazalarının, yine Ankara livasına bağlı iki nahiyeye dönüştürüldüğü yer almaktadır.⁴⁹ Çalışmanın bu bölümünde, kazalıktan nahiyeliğe dönüştürülme ya da düşürülme tarihi, bunun nedenleri ve o dönem yaşanan olaylarda ve yazışmalarda konunun nasıl yer aldığı üzerinde durulacaktır. Bununla ilgili Ankara Şer'îye Sicilleri'nden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerden yararlanılmaya çalışılacaktır.

Döneme ait Ankara Şer'îye Sicilleri üzerinde yapılan çalışmada; 29 Muharrem 1320/ 8 Mayıs 1902 tarihli bir kayıta, "Medîne-i Ankara'ya tâb' Çubukâbâd kazâsının

⁴⁵ *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1299/1882, s.124-125.

⁴⁶ *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1295 /1878, Def'a 7, s.79-80. Ankara vilâyetine ait, "def'a 8" ve "def'a 9" olarak basıldığı anlaşılan 1296, 1297 ve 1298 hicri tarihli salnâmeler, Hasan Duman'ın hazırladığı; *Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller): Bibliyografya ve Bazı İstanbul Kütüphanelerine Göre Bir Katalog Denemesi* (İslâm Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1982, s. 37-38) isimli eserde ve Ankara Büyük Şehir Belediyesi'nin 2014 yılında yayınladığı *Ankara vilâyet salnâmeleri* arasında yer almamaktadır.

⁴⁷ *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1299 / 1882, Def'a 10, s.124-125; Çınar-Gümüşçü, *aynı eser*, s. 151-153.

⁴⁸ *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1320 /1902, s.181-182.

⁴⁹ Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1325/1907, s. 135. Bu salnâme; Kudret Emiroğlu-Ahmet Yüksel-Ömer Türkoğlu-Ethem Çoşkun tarafından (*Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1325 (1907)*, Ankara 1995) yayınlanmıştır.

Büğdüz karyesinde..."; yine 3 Cemâziyelevvel 1320/8 Ağustos 1902 tarihli kayıttan da, "Medîne-i Ankara'ya tâbî' Çubukâbâd kazâsına tâbî' Yalak karyesinde..." ifadeleri yer almaktadır.⁵⁰ Bu son kayıttan iki ay sonraya ait 4 Receb 1320/ 7 Ekim 1902 ve 5 Receb 1320/ 8 Ekim 1902 tarihli kayıtlarda ise Çubukâbâd kazası; "Medîne-i Ankara'ya tâbî' mülgâ Çubukâbâd kazâsı" şeklinde kaydedilmiştir.⁵¹ Artık bu tarihlerden sonraki Çubuk ile ilgili bütün kayıtlarda, "*mülgâ Çubukâbâd kazası*" ve "*Ankara'ya mülhak (bağlanmış)*" veya "*Ankara'ya tâbî' Çubukâbâd nahiyesi*" ifadeleri kullanılmaya başlanmıştır.⁵² Benzer süreç, daha önce Ankara'nın bir kazası iken, aynı tarihlerde nahiyeye dönüştürülen Zîr (Yenikent, Sincan ve Kazan çevresi) için de yaşanmıştır. Bu iki mülgâ kaza merkezi, Ankara'ya 30-40 km. gibi mesafede, kuzey ve batısını çevreleyen Çubuk ovası ve Mürted ovası olarak bilinen bölgeyi içine almaktadır.

Bu idarî değişiklik, acaba vilâyet merkezi olan Ankara ile payitaht İstanbul arasında yapılan yazışmalara ne şekilde yansımıştır. Bu durum, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yukarıda, şer'îye sicilinde verilen 7-8 Ekim 1902 tarihini teyit eden bir bilgi, 6 Receb 1320/9 Ekim 1902 tarihinde, Ticaret ve Nâfia Nezâreti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda tekrar karşımıza çıkmaktadır. Burada, Ankara vilâyetinin Zîr ve Çubukâbâd kazalarının, kazalıklarının ilga edildiği, yani düşürüldüğü belirtildikten sonra, buralardaki Ziraat Bankası şubelerin ne olacağı hakkında bilgi istenmektedir.⁵³ Bu belgeler bize, en azından Ekim 1902'de, Çubukâbâd'ın kaza statüsünün sona erdiğini ortaya koymaktadır.

Maliye Nezâreti'nin, Duyûn-ı Umûmiye Komisyonu ile aralarında gerçekleşen 24 Rebî'ülevvel 1321/20 Haziran 1903 tarihli yazışmada, Ankara vilâyetinden, bu vilâyete bağlı Ankara sancağının Zîr ve Çubukâbâd ile Kayseriye sancağının İncesu kazasının lağvından dolayı, eskiden buralara bağlı köylerin yeni idarî bağlılıkları hakkında bilgi verilmesi istenmiştir.⁵⁴ Burada yer alan bilgiden, Ankara vilâyeti içinde Zîr, Çubukâbâd ve İncesu kazalarının kazalıktan düşürüldüğü anlaşılmakta ve belgede,

⁵⁰ AŞS, 310 / MF: 996, s. 3/8, 43-44/78.

⁵¹ AŞS, 310 / MF: 996, s. 83/144, 86/151, 100/178.

⁵² "Medîne-i Ankara'ya mülhak Çubukâbâd'ın 19 Şevval 1323 /12 Aralık 1905...", Bkz. AŞS, 313 / MF: 999, s. 3/5; "Medîne-i Ankara'ya tâbî' Çubukâbâd nahiyesi kurârlarından 14 Zilka'de 1323/ 1 Ocak 1906..." Bkz. AŞS, 314 / MF: 1001, s. 108/159.

⁵³ BOA, DH. MKT. 620.73.3.1. 6 Receb 1320/25 Eylül 1318/9 Ekim 1902 tarihli bu belgede; "Ankara vilâyeti dâhilinde Zîr ve Çubukâbâd kazalarının âhiren ilgâ edildiği mahalli Ziraat Bankası şube memurluğundan işâr olunduğundan mezkûr kazâlara âid banka muâmelatı hakkında icâbı icrâ olunmak üzere bu bâbda kararın bir sûretinin gönderilmesi..." isteniyor.

⁵⁴ BOA. DH.TMIK.S.41.18.3; DH.TMIK.S.41.18.5; DH.TMIK.S.41.18.7. Geçen 318 senesinde lağvından dolayı bunların muzâfâtından olan kurâdan hangilerinin hangi kazaya rabt ve ilhak edildiğine" İfadesi yer almaktadır.

“geçen 318 senesi (1902)” denilmekle de bu idarî değişikliğin tarihine atıf yapılmaktadır. Yine burada, lağvedilen bu kazalara bağlı köylerin hangi kazalara bağlandığı sorulmaktadır. Bu konu ile ilgili Ankara vilâyetinden gönderilen 24 Receb 1321/8 Teşrinievvel 319/16 Ekim 1903 tarihli tezkerede, mülgâ Çubukâbâd kazasından, merkez vilâyete bağlanan köyler hakkında bilgi verilmiş ve burada 5 Ağustos 1319/18 Ağustos 1903 tarihinde vilâyet idaresi tarafından hazırlanan deftere atıfta bulunulmuş, bu köylerden 68’inin Ankara merkeze, 10’unun Kalecik’e, 13’ün de Yabanâbâd kazasına bağlandığı bildirilmiştir.⁵⁵

Çubuk nahiye olduktan sonra eski kaza statüsüne kavuşması için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan biri 30 Eylül 1318/13 Ekim 1902 tarihinde, diğeri de 29 Nisan 319/12 Mayıs 1903 tarihinde gerçekleşmiştir. Ancak bu talebe, herhangi bir cevap alınamadığı, Ankara valisinin 9 Ağustos 319/ 22 Ağustos 1903 tarihli yazısına konu olmuştur.⁵⁶

Ankara valisinin 11 Receb 1320/14 Ekim 1902 tarihli yazısında; “Lağv olunan Zîr kazasının **yüz on altı** ve Çubukâbâd kazasının **doksan üç** karyeden (köyden) ibâret olan mülhakâtının” Ankara merkez ve civar kazalara bağlandığı belirtildikten sonra, 28 Mayıs 1318/24 Mayıs 1902 tarihli şifreli telgrafnameye yapılan atıfla; “bu iki kazânın merkez-i vilâyete kurbeti (yakınlığı) hasebiyle merbûtânın kısmen Ankara’ya ve kısmen civârında bulunan diğer kazalara rabt ve ilhâkî sûretiyle senevî **yüz otuz bin** gurus kadar bir tasarruf icrâsı mümkünü’l-vukû’ görülmüş” şeklinde devam eden ifadeler yer verilmiştir. Valiliğin Zîr ve Çubukâbâd kazalarının Ankara merkeze yakın olmasının, böyle bir idarî değişikliğe neden olduğunu; ayrıca bu düzenleme ile de senede 130.000 kuruş gibi bir meblağın tasarruf edilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır. Bu ifadeler bize böyle bir uygulamaya gidilmesinin görünürdeki nedeninin, tasarruf amaçlı iktisadi gerekçeler olduğunu ortaya koymaktadır.

Ankara Valisi’nin yukarıdaki ifadelerinin devamında, idarî alanda yaşanan bu değişikliğin, gerek Zîr gerekse Çubukâbâd’da ne gibi sıkıntılara neden olduğuna yer verilirken; Zîr kazasının lağvından dolayı merkez kaza olan İstanos kasabasındaki ahâlinin hükümet olmadıkça, mal ve candan emin olmayarak şuraya buraya dağılacakları endişesi dile getirilmiştir.⁵⁷ Aynı yerde, Çubuk kazası ile ilgili görüşlere de yer verilir-

⁵⁵ BOA. DH.TMIK.S.47.32.7, s.7-11.

⁵⁶ BOA. DH.TMIK.S.47.32.8.

⁵⁷ Ankara Valisi, Zîr kazası ile ilgili olarak: “... mezkûr iki kazânın lağvından dolayı emr-i idâre inzibatca âtiyyen melhûz olan müşkilât-ı derecâtı gönderilemediği arz olunmuş idi. Bu kere devren mülhakâta azîmet âcizânemde Zîr kazasının lağvından dolayı merkez kazâ olan İstanos kasabasında sâkin ahâlden bazılarının hânelerine taarruz vukû’ bulmakda olduğu ve geceleri kasaba derûn ve civârında silah atıldığı vesair sûretle heyecanı mücib ahvâl vukû’â gelmekte olduğu ihbar ve tahkik edilmiş ve ahvâl-ı ma’rûfe sebebiyle kasabada hükümet olmadıkça

ken; Çubuk merkezine ara sıra tütün kaçakçılarının gelip, bir takım uygunsuz davranışlarla halkı rahatsız ettikleri, yine Çubuk'un merkezi olan kasabada, her hafta açılan pazara çevre kazalardan binlerce kişinin gelerek külliyetli miktarda alışveriş yaptıkları, kazaya bağlı köylerin başka kazalara bağlanmaları durumunda, halkın askerlik işlerini takipte ve mülkî, askerî ve adlî işlerde sıkıntılar çekeceği gibi hususlara değinildikten sonra Kayseri'nin İncesu nahiyesinde olduğu gibi, Çubuk ve Zîr'de de aylık 500 kuruş maaşla birer müdür ve emsali maaşla bir kâtip bulundurulmak suretiyle, birer nahiye teşkil edilmesi için padişahın ferman buyurması talep edilmiştir.⁵⁸

Benzer talep, 13 Zilka'de 321/ 31 Ocak 1904 tarihinde yeniden gündeme gelmiş ve burada da; geçen sene lağvedilmiş olan Zîr ve Çubukâbâd kazaları merkezlerinde emniyet ve asayişin, Çubuk'un merkezinde de haftada bir defa kurulan pazarın ticari önemini muhafaza etmesi için bu iki eski kazada birer nahiye teşkil edilmesi için ferman buyrulması istenmiştir.⁵⁹ Yaklaşık bir ay sonra benzer konu, 19 Zilhicce 1321/7 Mart 1904 tarihinde Sadâret'e gönderilen bir yazıda, yeniden karşımıza çıkmaktadır. Burada da daha önce belirtilen emniyet ve asayişin temini ve Çubuk'ta kurulan pazar münasebetiyle ticari ilişkilerin muhafaza edilmesi için buralarda birer nahiye teşkilinin gerekliliği vurgulanmış; Çubuk ve İstanos kasabalarında hazine ve belediye adına istifa edilecek gelirin (vâridatın) karşılık gösterilerek, müdürlere 500 kuruş, kâtiplere de emsali derecesinde maaş tahsis edilerek, nahiye teşkili için Şûrâ-yı Devlet tarafından görüş bildirilmesi istenmiştir.⁶⁰

Belediye teşkilatı kurulduktan sonra, Çubukâbâd'ın da içinde bulunduğu belediyelerin başlıca gelir kalemleri şu vergilerden oluşmaktaydı: I. Devlet tarafından ayrılan

mal ve candan emin olamayarak şuraya buraya dağılacakları ahali tarafından ifade olunmuş..." ; "... bundan başka kasabasında sâkin ahalinin üç dört hânedan ma'adası Ermeni olmak hasebiyle mezkûr kasabada emniyet ve asayişin matlûb-ı âlî dâiresinde muhafaza ve t'emiini ve ahâlî-i merkûm ahvâlinin dâima nazar-ı dikkatde bulundurulması elzem..." ifadelerine yer verilmiştir.

⁵⁸ BOA. *DH.TMIK.S.55.2.5*. "... ve Çubukâbâd merkezine dahi ara sıra tütün kaçakçıları gelerek ahâliyi iz'âc (rahat-sız ettikleri) eyledikleri ve bir takım münasebetsizlikler vukû'a getirmekte oldukları öğrenilmiştir. Ve Çubukâbâd merkezi olan kasabada her hafta açılmakda bulunan pazarda ehemmiyetli ahz ve itâ vukû' bulmakda ve münasebetle civâr kazâlardan binlerce ahâlî gelüp gitmekde olmak hasebiyle ehemmiyet-i mevkî'yesi der-kâr (malum) idüğünden bunlara merbût karyelerin civâr kazâlara taksîmî redif taburları muâmelâtına dahi teşir etmekle beraber ahâlinin bir takımı muâmelât-ı askeriye'den dolayı başka ve adliye ve mülkiyeye müt'e'allik işleri için başka kazâya mürâcâ'ata mecbûr kalacaktır ki, bu hâlin dahi muğâyir olacağı bedihi (aşîkar) bulacağından mezkûr Çubuk ve Zîr kazâları merbûrâtının tağyir-i irtibâtıyla muâmelât-ı idâre ve askeriye'ye halel getirilmemek ve sâye-i merâhim-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî ahâlinin kemâ fi's-sâbık huzûr ve rahatları t'emin edilmiş olmak üzere İncesu nâhiyesi gibi Çubuk ve Zîr'de de beş yüz gurus ma'âşla birer müdür ve emsâli ma'âşla bir kâtip bulundurulmak suretiyle birer nahiye teşkili halen mevkî'en ... olduğunun ve bu sûret rehiyye-i tensib-i âlî olmadığı takdirde kurânın sûret-i taksîmini mübeyyin defterinin takdim olacağını arzına mübâderet kılınmağa ol bâbda emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir."

⁵⁹ BOA. *DH.TMIK.S.55.2.10*.

⁶⁰ BOA. *DH.TMIK.S.51.41.2*.

vergiler, 2. Şerefiye, 3. Para cezaları, 4. Kantar, çeki ve kile vergisi, 5. Hayvan alım satım vergisi, 6. Zebhiye (kesim) vergisi, 7- Kontrato vergisi gibi kaynaklardır.⁶¹ Çubukâbâd'ın kaza statüsünün lağvedilmesinden önceki belediye ve hazine gelirleri, yeni oluşacak nahiyedeki görevlilerin maaşlarına karşılık gösterilmiş ve bu gelirler 11 Cemâziyelâhir 1322/ 23 Ağustos 1904 tarihli Dâhiliye Nezâreti'ne ait bir yazıya konu olmuştur. Burada, kazanın bir yılda belediye geliri, toplamda 5.905 kuruş, hazine geliri de yine 5.905 kuruş olmak üzere toplam 11.810 kuruş olarak tespit edilmiştir.⁶²

Tablo 1: Çubukâbâd Kazası'nın Belediye ve Hazine Gelirleri-Yıllık
(20. Yüzyıl Başları)

	Kile Vergisi	Zebhiye (Kesim Vergisi)	Hayvan Alım-Satım vergisi	Kantar Vergisi	Toplam / kuruş
Hazine Hissesi	3.350	1.050	1.200	305	5.905
Belediye Hissesi	3.350	1.050	1.200	305	5.905
<i>Yekûn</i>	6.700	2.100	2.400	610	11.810

Ankara vilâyetinin kazalıkları ilga edilen (kaldırılan) Zîr ve Çubukâbâd'ın merkezlerine birer nahiye kurulması hakkında, 14 Receb 1322/24 Eylül 1904 tarihinde Sadâret makamından Dâhiliye Nezâreti'ne* gönderilen tezkerede, padişahın bu konudaki irâde-i seniyyesi tebliğ edilmiş ve Nezaret'in bu hususta gereğini yapması istenmiştir.⁶³ Bu tarihi, yaklaşık iki sene önce kazalıktan düşürülen Çubukâbâd'ın, Ankara sancağına bağlı bir nahiye merkezi olarak idarî yapıda yerini alması olarak kabul edebiliriz.

Çubukâbâd'ın Ankara'ya kaza olarak bağlı olduğuna dair salnâmelerde yer alan son bilgi, yukarıda da bahsedildiği üzere en son H.1320/M.1902 tarihidir.⁶⁴

* Günümüzün Başbakanlık makamından İçişleri Bakanlığı'na gönderilen yazı.

⁶¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (IX), Rûsûm-ı Belediye Kanunu", s. 106. http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/d650cbd3b1c3ce9_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi / 08.04.2016.

⁶² BOA, DH.TMIK.S.55.2.3.

⁶³ BOA, Bâb-ı Âli Evrâk Odası (BEO). 2668.200054.1.1

⁶⁴ *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1320 /1902, s.181-182.

Osmanlı Devleti'nin vilâyetleri hakkında bilgilerin de yer aldığı Devlet Salnâmeleri'nin H.1321/M.1903, H.1322/M.1904, H.1323/M.1905, H.1324/M.1906 tarihli olanlarında, Ankara vilâyeti ile ilgili kısmında, 1320/1902'de kaza olarak kaydedilen Çubukâbâd'ın adına rastlamamaktayız. Tâ ki, H.1325/M.1907 tarihli Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin Ankara vilâyeti kısmında, "merkez vilâyete merbût (bağlı) nevâhi (nahiyeler)" kaydı yanında Çubukâbâd ve Zîr'in adları yer almaktadır.⁶⁵ Burada ayrıca merkez vilâyete bağlı köy sayısı 45 olarak verilmiştir.

Aynı duruma, Ankara vilâyetinin 15. defa olarak basıldığı belirtilen H.1325/M.1907 tarihli salnâmesinde de karşılaşmaktayız. Burada da daha önce Ankara livasının kazası olan Çubukâbâd ve Zîr (Yenikent, Sincan ve Kazan çevresi)'in, Ankara livasına bağlı iki nahiye olarak kaydedildiği görülmektedir. Çubukâbâd'da bu yılda Nahiye Müdürü Salih Fikri Efendi, Kâtip de Rıza Efendi'dir.⁶⁶ Bu tarihte, Ankara livasının kazaları arasında; Ayaş, Beypazarı, Nalluhan, Mihalıççık, Sivrihisar, Haymana, Bâlâ, Kalecik ve Yabanâbâd yer almıştır. Aynı tarihte Ankara merkeze bağlı Çubuk ve Zîr nahiyelerinin dışında, Ankara'nın diğer kazalarına bağlı nahiyeler ise şunlardır: Ayaş'a bağlı Güdül nahiyesi, Sivrihisar'a bağlı Günyüzü nahiyesi, Yabanâbâd'a bağlı Şorba nahiyesi, Beypazarı'na bağlı Karaşar nahiyesi, Kalecik'e bağlı Konur ve İnallu Ballı nahiyeleri.⁶⁷

Çubuk'un Yeniden Kaza Olması

Çubuk ve Zîr'in Ankara'ya nahiye olarak bağlılıkları, 1921 yılının ilk aylarına kadar devam etmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin açılışını takip eden aylarda bu iki nahiye'nin idarî bağlılığı ile ilgili düzenleme gündeme gelmiştir. Bu konu ile ilgili, 21 Teşrin-i evvel 1336/ 21 Ekim 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ve Hey'et-i Vekile (Bakanlar Kurulu)'nin imzasıyla, bir kanun teklifi meclise sunulmuştur.

İki maddeden oluşan kanun teklifinde:

Madde 1: Ankara kazasına merbut (bağlı) Çubuk ve Zîr nahiyeleri, yine Ankara'ya tâbî' olmak üzere kaza haline ifrağ (yükseltiştir) edilmiştir.

⁶⁵ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, H.1325/M.1907, 63. Sene, Dersaadet, Ahmed İhsan Matbaası, R.1322, s. 788.

⁶⁶ *Ankara Vilâyeti Salnâmesi*, 1325 /1907, s. 135.

⁶⁷ *Ankara Vilâyeti Salnâmesi*, Haz: K. Emiroğlu vd., 1325 (1907), s. 105-160.

Madde 2: Tarih-i neşrinden (yayın tarihinden) itibaren mer'î olan işbu kanun(un) icrâ-yı ahkâmına Hey'et-i Vekîle (Bakanlar Kurulu) memurdur. 21 Teşrinievvel [1]336/21 Ekim 1920.⁶⁸

Bu teklif, yaklaşık bir ay sonra, 28 Teşrin-i sâni 1336/ 28 Kasım 1920 (16 Rebiülevvel 1339) tarihinde kanun haline getirilmiş ve 4 Nisan 1337/ 4 Nisan 1921 tarihinde de Cerîde-i Resmiyye (Resmi Gazete)'nin 9. sayısında yayınlanmıştır.⁶⁹ Böylece, yaklaşık 18 yıl sonra Çubuk ve Zîr, yeniden Ankara'ya bağlı birer kaza haline dönüştürülmüştür.

1925-1928 yıllarına ait Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmeleri'nde Çubukâbâd kazası Ankara'ya bağlı bir kaza olarak görünmektedir.⁷⁰ Daha önceki salnâmelerde belirtilmediği halde, 1928-1929 yılına ait Devlet Yıllığı'nda, Çubukâbâd kazasının doksan yedi köyü ile Ravlı ve Sirkeli adında iki nahiyesi bulunmaktadır.⁷¹

Çubuk'un, Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki idarî durumunu aydınlatan elimizdeki bir başka belge, Çubuk Kaymakamı Niyazi Toker'in, 29 Kasım 1939 tarihinde Ankara valiliğine gönderdiği, kazanın idari durumu hakkında bilgi veren yazısıdır. Bu bilgi yazısı, Ankara valiliğinin Çubuk kaymakamlığından, 19 Temmuz 1939 tarihli isteği üzerine hazırlanmış ve burada, kazanın idarî yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Çubuk Kaymakamlığı Yazı İşleri Kalemi'nden, yukarıda belirtilen tarihte hazırlanan bilgi yazısında şu bilgiler yer almaktadır:

1. Çubuk kazasının 1338 (1922)'de kurulduğu belirtilmiştir. Burada, kazanın kuruluş tarihinin 1338 olarak verilmesi, belki uygulamadaki gecikmeden, kaymakam ve diğer görevlilerin tayinlerinin uzamasından kaynaklanmış olabilir.

2. Çubuk'un kuruluşundaki ilk adının Çubukâbâd olduğu, yazılışının uzun olduğundan zamanla "âbâd" ekinin kaldırılarak resmi muamelelerde Çubuk'un kullanıldığı belirtilmiştir.

3. Kazanın ilk kuruluşunda merkezinin Çubuk olduğu ve sonradan bir değişikliğin olmadığı belirtilmiştir.

4. Çubuk'un ilk kuruluşunda nahiyesi bulunmamaktaydı. Kazanın doksan iki köyü bulunmakta ve 1928 yılında Ravlı ve Sirkeli nahiyeleri kurulmuştur.

⁶⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Muamelat Evrakı, 01-15-18.

⁶⁹ *Düstur, Üçüncü Tertip*, c. I, Milliyet Matbaası, İstanbul 1929, s.153, No:164.

⁷⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1925-1926, Matbaa-i Âmiri, İstanbul 1926, s. 323; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926-1927, Matbûat Müdüriyet-i Umûmiyesi, İstanbul 1927 s.484-487; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927-1928, Matbûat Müdüriyet-i Umûmiyesi, İstanbul 1928, s.379.

⁷¹ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul 1929, s. 238.

Kaymakamlığın yazısından, Çubuk'un 1928'de kurulan nahiyeleri hakkında kısa da olsa bilgi sahibi olmaktadır. Çubuk bu dönemde, Çubuk merkez, Ravlı ve Sirkeli nahiyelerinden oluşmaktadır. Nahiyeler ilk kurulurken, Çubuk'un Ravlı nahiyesinin yirmi köyü bulunmaktadır. 1934 yılında, Akkuzulu köyü ikiye ayrılmış, ayrılan bu köye Uzunlar adı verilmiştir. Çubuk'un bir diğer nahiyesi olan Sirkeli'ye de ilk zamanlar yirmi beş köy bağlıdır. Mesafelerin uzaklığı nedeniyle 1934'te Tuğla köyünün merkez nahiye; Mahmudiye köyünün 1935'te Bağlum nahiyesine; Kızılcahamam'ın Uluğaç ve Karaçam köyleri de 1928 yılında Çubuk kazasının merkez nahiyesine bağlanmıştır. Burada ayrıca Çubuk kazası Ankara'ya bağlıdır ifadesi yer almaktadır.⁷²

Cumhuriyet Dönemi'nde Çubuk İlçesi'ndeki İdari Değişiklikler

Çubuk, Cumhuriyet döneminde Ankara ilinin bir kaza/ilçe merkezidir. Bu dönemde, yukarıda da bahsedildiği üzere Çubuk ilçesinde, 1928'de, Merkez, Sirkeli ve Akyurt (Ravlı)⁷³ adında üç nahiye/bucak kurulmuştur. Bu durum 1990'lara kadar devam etmiştir. 1990 yılında Akyurt, Çubuk'tan ayrılarak ilçeye dönüştürülmüştür.⁷⁴ Yeni düzenleme çerçevesinde, Sirkeli bucağı, önce Çubuk'a bağlı bir belde, takiben de 23.07.2004 tarih 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun geçici 2'nci maddesi gereği, Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırlarını belirleyen 50 km yarıçap içinde kaldığından, Büyükşehir Belediyesi sınırlarına girmiştir. 2008 yılında yapılan düzenleme ile de Pursaklar Belediyesi'ne katılmış ve ilçesi değişmiştir. Sirkeli, halen Pursaklar ilçesine bağlıdır.⁷⁵

10 Haziran 2004 tarihinde çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile belediyelere getirilen yeni düzenlemeler çerçevesinde, Çubuk ilçe sınırlarındaki 29 idari birim, 2014 yılına kadar, bu Kanunu'na göre 50 km yarıçaplı alan içinde kalmasından dolayı, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin mahalle statüsünde yer aldı. Bu mahallelere Çubuk ilçe merkezindeki 7 mahalle de dahil edildiğinde, ilçedeki toplam mahalle sayısı 36'ya ulaştı. Yine 2014 yılına kadar diğer idari üniteleri ise köyler oluşturmaktaydı. Bunların sayısı da 47 idi. Bunlardan 19'u Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin

⁷² T.C. Çubuk Kaymakamlığı Yazı İşleri Kalem, Sayı: 337. Çubuk Kaymakamlığının bu yazısı, İçişleri Bakanlığı'nda Mahalli İdarelerle ilgili kısımda bulunmaktadır.

⁷³ Moğol istilasından dolayı Asya'dan bölgeye gelen Türk Boyları bu bölgeyi de yurt edinmiştir. Akyurt'un eski adı Ravlı'dır. Alka Ravlı olarak da anılan bu boy Oğuz Türklerinden gelmektedir. Alka "Bölük", Ravlı ise "Avlu, Evli, İvli" yani "Yurt" demektir. Bu yüzden 1961 yılında alınan kararla Ak-yurt olarak kabul edilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Bkz. Taylan Köken, "Akyurt İlçesi", https://www.academia.edu/6995377/Ankara_Akyurt_K%C4%B1sa_Tarih%C3%A7esi_Arkeolojisi_T%C3%BCrbeleri_ve_Dini_Ziyaret_Yerleri../01.05.2016

⁷⁴ http://www.cubuk.gov.tr/default_B0.aspx?content=186/01.05.2016

⁷⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Sirkeli,_%C3%87ubuk/01.05.2016

50 km etki alanı dışında kalırken, Büyükşehir Belediyesi etki alanı içinde kalan 28 köy ise orman köyü statüsü kapsamında köy tüzel kişiliklerini kaybetmeden, mücavir alan içinde yer aldı. Ancak 30.03.2014 tarihi itibarıyla idarî anlamda, Çubuk ilçesindeki bütün birimler, mahalle statüsüne dönüştürülerek Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin sınırlarına dahil edildi.⁷⁶

Cumhuriyet döneminde, Dâhiliye Vekâleti / İçişleri Bakanlığı önerisi ve Bakanlar Kurulu kararı ile Çubuk ilçesinin sınırlarında, idarî anlamda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu konuda, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki kayıtlarda şu bilgiler yer almaktadır:

Ankara vilâyetinin merkez kazasına bağlı Karalar nahiyesinin Peçenek köyü, 11.06.1931 tarihinde, Çubuk kazasının Sirkeli nahiyesine bağlanmıştır.⁷⁷

Çubuk kazasının Sirkeli nahiyesine bağlı Mahmudiye köyü, 20.04.1935 tarihinde, bu nahiyeden alınarak Ankara merkez kazasının Bağlum nahiyesine bağlanmıştır.⁷⁸

Çubuk ilçesinin Sirkeli bucağına bağlı Ülumbüş köyü, 18.03.1946 tarihinde, Ankara merkez ilçenin Bağlum bucağına bağlanmıştır.⁷⁹

Kızılcahamam ilçesinin Merkez nahiyesine bağlı Yıldırım Alvıran köyü, 30.07.1953 tarihinde, Çubuk ilçesinin merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸⁰

Kızılcahamam ilçesinin Merkez nahiyesine bağlı Yıldırım Aydoğan köyü, 30.07.1953 tarihinde, Çubuk ilçesinin merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸¹

Kalecik ilçesinin Hasayaz nahiyesine bağlı Yeniçöte köyü, 04.04.1955 tarihinde Çubuk ilçesinin Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸²

Kızılcahamam ilçesinin Merkez nahiyesine bağlı Yıldırım Evcı köyü, 30.07.1953 tarihinde Çubuk ilçesinin Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸³

Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin Merkez nahiyesine bağlı Oymide ve Dalyasan köylerinin, 09.12.1957 tarihinde Çubuk ilçesinin Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸⁴

⁷⁶ Çubuk'un Cumhuriyet dönemindeki idari yapısı için Bekir Gökmen'in "Çubuk İlçesi'nin İdari ve Fiziki Coğrafya Özellikleri" tebliğine bkz.

⁷⁷ BCA, 030.11.1.63.15.5.

⁷⁸ BCA, 030.11.1.94.10.19.

⁷⁹ Karar No: 20084. BCA, 030.11.1.181.9.18.

⁸⁰ Karar 26180. BCA, 030.11.1.239.22.20.

⁸¹ Karar 26199. BCA, 030.11.1.239.23.19.

⁸² Karar 27655. BCA, 030.11.1.250.12.16.

⁸³ Karar 28195. BCA, 030.11.1.254.37.13.

⁸⁴ Karar 30199. BCA, 030.11.1.267.34.15.

Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin Merkez bucağına bağlı Dağkalafat köyünün, 17.01.1961 tarihinde Çubuk ilçesinin Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸⁵

Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin Merkez bucağına bağlı Sarısu köyü, 11.10.1968 tarihinde Çubuk ilçesinin Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸⁶

Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin Merkez bucağına bağlı Meşeli köyü, 08.03.1967 tarihinde Çubuk ilçesinin Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸⁷

Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin Merkez bucağına bağlı Demirci Köyü, 08.03.1967 tarihinde Çubuk ilçesinin Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁸⁸

Sonuç:

Günümüzde Ankara ilinin bir ilçesi olan Çubuk, Osmanlı dönemi kaynaklarında, bu ismin yanı sıra Çubukâbâd olarak da anılmıştır. Çubuk/Çubukâbâd, Osmanlı Devleti'nde idarî yapının klasik şeklini aldığı 16. yüzyıldan itibaren Ankara sancağının (livasının) bir kazası olmuştur. Çubuk'un idarî yapıdaki bu statüsü, 1902 yılının en geç ekim ayında sona ermiştir. Çubuk, artık bu tarihten itibaren, kendisi ile birlikte nahiyeliğe düşürülen Zir (Yenikent ve çevresi) ile birlikte, 28 Teşrin-i sâni 1336/28 Kasım 1920 tarihli kanunun, 4 Nisan 1337/4 Nisan 1921 tarihinde Cerîde-i Resmîyye (Resmî Gazete)'de yayınlanarak yürürlüğe girmesine kadar Ankara'nın merkez nahiyesi olarak idarî yapıda yer almıştır. Çubuk, bu kanunla, 4 Nisan 1921'den itibaren yeniden Ankara'ya bağlı kaza statüsüne yükseltilmiştir. Çubuk'un nahiye olduğu dönemde, en geç 1906'dan sonra, yöneticisi nahiye müdürüdür.

Osmanlı döneminde, bilhassa 1530-1571 yılları arasında **iki yüz elliye** yakın köy ve **kırk** kadar mezreadan oluşan bir kaza idi. Köy sayısı, Şorba'nın ayrı bir kaza olması ve bazı köylerin ona bağlanması ile köy sayısı düşen Çubuk'un, sonraki yıllarda, bilhassa 19. yüzyılın sonlarında **doksan üç**, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da **doksan yedidir**. Son yıllarda yapılan yeni idarî düzenlemeler sonrasında, köylerinin bir kısmının yeni kurulan Akyurt ilçesine, bir kısmının da Pursaklar ilçesine bağlanmasıyla, Çubuk'un köyleri nerdeyse yarı yarıya düşmüş; en son da merkez mahallelerle birlikte köyler, Ankara Büyükşehir'in birer mahallesi olmuştur.

⁸⁵ Karar 145. BCA, 030.11.1.284.2.15.

⁸⁶ Karar 5126. BCA, 030.11.1.326.13.14.

⁸⁷ Karar 5126. BCA, 030.11.1.339.41.10.

⁸⁸ Karar 8919. BCA, 030.11.1.360.52.14.

Çubuk kazasında belediye teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin genelindeki düzenlemelerden uzak kalmamış, en geç 1882 yılındaki kayıtlarda, İbrahim Ağâ'nın adı belediye başkanı olarak yer almıştır. Yine bu dönemde yapılan yeni idari düzenlemeler çerçevesinde, Hasan Hilmi Efendi'nin adı, 1871 yılında ilk kaymakam olarak kayıtlara geçmiştir.

Çubuk kazası, gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde, idari alanda çok sık düzenlemelere ve değişikliklere muhatap olmuştur. Bunun nedenleri arasında, etrafında erken Osmanlı döneminden itibaren çok yoğun bir iskanının gerçekleşmesi, yeni idari birimlerin ortaya çıkması ve bunlar üzerinde yöneticilerin sık sık idari tasarruflarda bulunması öne çıkmaktadır. Bir diğer neden de sancak merkezi olan Ankara'ya yakın olması, kazalıktan düşürülmede olduğu gibi, iktisadi alanda düşünülen tasarruflarda, ilk dikkati çeken idari birim olmasına neden olmuştur. Çubuk'taki yöneticiler ve halk, Ankara'ya yakın olmanın hem avantajlarını hem de dezavantajlarını, hep üzerlerinde hissetmişlerdir.

EKLER:

I) 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Çubukâbâd Kazasında Görev Yapan Kaymakamlar⁸⁹

<u>Adı</u>	<u>Görev Yılı</u>
Hasan Hilmi Efendi	1288/1871 Yılında
Musa Kazım Efendi	1289/1872 Yılında
Ahmed Necib Efendi	1291/1874 Yılında
Ahmed Necib Efendi	1293/1876 Yılında
Yusuf Ziyaeddin Efendi	1295/1878 Yılında
Şakir Bey	1299/1882 Yılında
Mehmed Şakir Bey	1300/1883 Yılında
Hüsni Efendi	1307/1889-90 Yılında
İsmail Hakkı Efendi	1311/1893 Yılında
Abdurrahman Efendi	1316-18/1888-1900 Yılında
İbrahim Nazmi Bey	1318/1900 Yılında
İbrahim Nazmi Bey	1320/1902 Yılında

⁸⁹ Kaymakam isimleri Ankara vilâyet salnamelerinden derlenmiştir.

II) Cumhuriyet Döneminde Çubuk İlçesinde Görev Yapan Kaymakamlar⁹⁰

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Göreve Başlama Tarihi</u>	<u>Görevden Ayrılma Tarihi</u>
Cemal Şahin	2011	...
Meftun Dallı	20.10.2007	21.04.2011
Mustafa Güler	12.10.2004	19.10.2007
Mehmet Niyazi Tanılır	15.10.2003	15.10.2004
Abdülhamit Erguvan	15.09.1999	15.10.2003
Cengiz Ata	19.09.1995	15.09.1999
Ramazan Södan	04.09.1992	19.09.1995
Hasan Özhan	07.12.1987	04.09.1992
Hamit Yüksel	26.01.1987	07.12.1987
N.Nazif Yalçın	15.12.1986	26.01.1987
A.Galip Kaya	13.04.1984	15.12.1986
İbrahim Turanlı	13.04.1984	24.08.1991
Ferit Ünal	1975	24.08.1981
Abidin Coşkun	1970	1975
Hayrettin Güven	1969	1970
Enver Hızlan	1968	1969
Tayfur Şekvek Özşen	1967	1968
Mümin Özışık	1966	1967
Oktay Engin	1966	1966
M.Zekâi Gümüşdeş	1964	1966
V.Rüştü Heper	1961	1964
Azmi Berker	1960	1961
Muzaffer Heper	1960	1960
A.Sadık Günel	1959	1960
Sebahattin Şentürk	1957	1959
İhsan Atınç	1955	1957
M.Kemâl Gürlük	1954	1955
A.Rıza Yaradanakul	1952	1954
Selahattin Esat	1951	1952
Celâl Balkanlı	1950	1951
Adil Aktan	1949	

⁹⁰ Cumhuriyet döneminde Çubuk'ta görev yapan kaymakamlar ve belediye başkanları listesini benimle paylaşan Çubuk Belediye Başkan Yardımcısı Zeki Metin Bey'e teşekkür ederim.

Niyazi Toker	1937?	1950
Muharrem Remzi Bey ⁹¹	1926	
Memduh Bey ⁹²	1925-1926	1929 ⁹³

III) Çubukâbâd'ın Osmanlı Dönemindeki Belediye Başkanları

<u>Adı</u>	<u>Görev Yılı</u>
İbrahim Ağa	1299/1882 Yılında
Osman Afif Efendi	1300/1883 Yılında
Abdülkerim Efendi	1307/1889-90 Yılında
Mehmed Ağa	1311/1893 Yılında
Sadık Efendi	1318?/1900 Yılında

IV) Cumhuriyet Döneminde Çubuk İlçesinde Görev Yapan Belediye Başkanları

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Görev Yılı</u>
Hasan Ahmet Ağa	1925-1926
Hamdi Gedikoğlu	1926-1930. 1933-1936. 1936-1944
Hüseyin Efendi	1931-1932
Mehmet Kocabaş	1936-1937
Osman Ağa Yılmaz	1938-1939
Zekeriye Tüzün	1944-1946
Ahmet Yılmaz	1946-1948
Muharrem Utlı	1948-1950
Ömer Öker	1950-1951
Faik Saygıdeğer	1951-1952

⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927-1928, s. 380.

⁹² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1925-1926, s. 323.

⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928-1929, s. 238.

İzzet Korman	1952-1956
Mustafa Gedikoğlu	1956-1961
Kaymakam Vahit R. Heper	1961-1963
Osman Balcıoğlu	1963-1973
Rıfat Gedikoğlu	1973-1977
Ali Yurt	1977-1980
Kaymakam Ferit Ünal	1980-1984
Kur. Hv. Alb. Selehattin Ozan	1981-1982
Kaymakam İbrahim Turanlı	1982-1983
Kur. Hv. Alb. Veli Ercan	1983-1984
Veli Neşeli	1984-1986
Ömer Ateş	1986-1970
Ali Yurt	1989-1994
Süleyman Haksever	1994-1999
Mustafa Gökmen	1999-2004
Adem Tuğluca	2004-2008
Lokman Özden	2009-2014
Tuncay Acehan	2014

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, 9 (1463 tarihli *Ankara Tahrir Defteri*); *MAD*, 2788, s. 43-44; *MAD*, 3833, s. 100; *ML. CRD*, 825, s. 26-28; *ML.CRD*, 839, s. 18; *ML. VRD. TMT*, 665; *DH.TMIK.S. (Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muâmelat ve Islâhat Komisyonu)*41.18.3; *DH.TMIK.S.41.18.5*; *DH.TMIK.S.41.18.7*; *DH.TMIK.S.47.32.7*; *DH.TMIK.S.47.32.8*; *DH.TMIK.S.51.41.2*; *DH.TMIK.S.55.2.3*; *DH.TMIK.S.55.2.5*; *DH.TMIK.S.55.2.10*; *DH.*

MKT. 620.73.3.1; *Bâb-ı Âli Evrâk Odası (BEO)*. 2668.200054.1.1; ML.VRD.TMT, 665, s. 13, 23.

Tahrir Defterleri (TT): 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

BAO, *Tapu Tahrir (TT)* 117, s. 153-268;

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Karar No: 20084. 030.11.1.181.9.18; Karar 27655. 030.11.1.250.12.16; Karar 145. 030.11.1.284.2.15; 030.11.1.94.10.19; Karar 28195. 030.11.1.254.37.13; Karar 30199. 030.11.1.267.34.15; Karar 5126. 030.11.1.339.41.10; Karar 8919. 030.11.1.360.52.14; Karar 5126. 030.11.1.326.13.14; 030.11.1.63.15.5; Karar 26180. 030.11.1.239.22.20; Karar 26199. 030.11.1.239.23.19; *Başbakanlık Muamelat Evrakı*, 01-15-18.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TKGMA): *Defter-i Mufassal-ı Ankara*, 74, v.104b-190a.

Şer'îye Sicilleri: Ankara Şer'îye Sicili (AŞS): Eski Numara 2/ Mikrofilm Numara (MF) 265, s.1391; 251/MF 937, s. 130-131; 310 /MF: 996, s. 3/8, 43-44/78; 310 /MF 996, s. 83/144, 86/151, 100/178; 313 / MF: 999, s. 3/5 ; 314 / MF: 1001, s. 108/159; 323/ MF 1009, s. 28/47; 323/MF 1009, s. 58/1-4; 323/MF 1009, s.420/262; 323/MF 1009, s.7/6, s. 6/2-5.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1325 (1907), Yay. Haz. Kudret Emiroğlu-Ahmet Yüksel- Ömer Türkoğlu-Ethem Çoşkun, Ankara 1995.

Ankara Vilâyeti Sâlnâmesi, Sene 1288/ Miladi 1871, Def'a 1, Yayına Hazırlayan: Süleyman Solmaz, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014.

Ankara Vilâyeti Sâlnâmesi, Sene 1289/ Miladi 1873, Def'a 2, Yayına Hazırlayan: Abdülkerim Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014.

Arıkan, Muzaffer, H.867 tarihli *Ankara Tahrir Defteri (Açıklamalarla Metin Tesbiti)*, AÜDTCE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MCMLVIII, Ankara 1958.

Beldiceanu, Nicora, XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1985.

- Çadircı, Musa, "Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim", *Tarih İçinde Ankara*, derleyen: Ayşıl Tükel Yavuz, Ankara 2000.
- Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.
- Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002.
- Çınar, Hüseyin, *H.1020-1021/1611-1612 Tarihli 13 Numaralı Ankara Şer'îye Sicili- Transkripsiyon ve Değerlendirme-*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.
- Çubuk Kaymakamlığı Yazı İşleri Kalemi, Sayı: 337.
- Duman, Hasan, *Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller) : Bibliyografya ve Bazı İstanbul Kütüphanelerine Göre Bir Katalog Denemesi* (İslâm Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1982.
- Düstur, Üçüncü Tertip*, c. I, Milliyet Matbaası, İstanbul 1929, s.153, No:164.
- Ergenç, Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI.Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, II. Kitap, Haz: Zekerîya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999.
- Gökçe, Turan, "Anadolu Vilâyeti'ne Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi (TİD)*, IX (İzmir 1994), s. 215-261.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı-1831*, Ankara 1943.
- Ortaylı, İlber, *Hukuk ve idare Adamı Olarak Kadı*, Ankara 1994.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000.
- Özdemir, Rifat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998.
- Salnâme (Salnâme-i Devlet-i Aliyye)*, Def'a 28, 1290.
- Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1288 /1871, Def'a 1, Ankara Vilâyet Matbaası, 1288.
- Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1289 /1872, Def'a 2, Ankara Vilâyet Matbaası. 1289.

Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, 1320 /1902.

Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, Def'a 10, 1299/1882.

Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, Def'a 7, 1295 /1878.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (IX), Rûsûm-ı Belediye Kanunu", http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/d650cbd3b-1c3ce9_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi/ 08.04.2016.

Şemseddin Sâmî, *Kâmusü'l-A'lâm*, I, İstanbul 1306.

Turan, Ahmet Nezihi, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Ankara 1999.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1925-1926, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1926, s. 323;

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926-1927, Matbûat Müdüriyet-i Umûmiyesi, İstanbul 1927 s.484-487; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927-1928, Matbûat Müdüriyet-i Umûmiyesi, İstanbul 1928, s.379.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul 1929, s. 238.

İnternet Siteleri

Köken, Taylan, "Akyurt İlçesi", http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/d650cbd3b1c3ce9_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi http://www.cubuk.gov.tr/default_B0.aspx?content=186/01.05.2016

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sirkeli_%C3%87ubuk/01.05.2016

ÇUBUKBAZARI'NDAN ÇUBUK İLÇESİ'NE (Nüfus ve Ekonomi)

Hayrettin Gültekin*

Özet

Günümüzde Ankara'ya bağlı bir ilçe olan Çubuk, Osmanlı döneminde, XV-XVI. yüzyıllara ait Ankara sancağı tahrir defterlerinde, bu sancağa bağlı bir kazadır. Kaza merkezi adını, aynı ismi taşıyan Çubukbazarı Köyü'nden almıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Dönemi'ne ait arşiv kayıtlarından yola çıkarak, günümüze doğru uzanan tarihi süreçte merkez köy olan Çubukbazarı'ndan, Çubuk Kazası'na / İlçesine geçiş nüfus, ekonomik kaynaklar ve sosyal yapı gibi konular ele alınacak ve arşiv kayıtlarına dayanılarak anlatılacaktır. Bu çalışma ile bir bakıma Çubuk'un merkezinin geçmişten günümüze uzanan tarihi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çubukbazarı Köyü, Çubuk Kazası, Çubuk'un Ekonomik Yapısı, Nüfus.

FROM ÇUBUKBAZAR TO ÇUBUK DISTRICT (Population and Economy)

Abstract

Today, Çubuk located within the boundaries of Ankara. During the Ottoman Period, in the cadastral record books which belong to XV. - XVI. centuries, it was also located in the

* Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime ve İlmi Araştırmalar Birimi Şube Müdürü
E-posta: hgultekin_06@hotmail.com

same boundaries. Çubuk takes its name from Çubukbazar village. In this study, based on the records from Ottoman Period to today, Çubukbazar's and Çubuk District's population, economic resources and social structure are mentioned. Within this study, Çubuk's centre's history is presented.

Keywords: Çubukbazar Village, Çubuk District, Social and Economic Structure of Çubuk.

Giriş

XV. ve XVI. yüzyıllarda para ekonomisinin gelişmemiş olması ve hazır para tedarikinin bazı gider kalemlerinin işleyişine fırsat vermemesi nedeniyle Tımar sistemi uygulanmıştır. Bu sistem aslında belli büyüklükte bir arazi parçasının da adıdır. Yani kendisine tımar verilen kişi, belli görevleri karşılamakla mükellefi. Bunların başında askeri görevler gelmekteydi. Öyle ki İstanbul'dan gelen sefer emrine müteakip tımarlı sipahi kendisinden beklenen ve tımar beratıyla şart kılınmış askeri cepheye sevk ve iâşe, silah ihtiyaçlarını karşılamakla vazifeliydi. En genel tabiriyle bu şekilde açıklayabileceğimiz tımar sistemi sayesinde taşrada hem tarımsal üretim ve hem de bu üretimin bir sonucu olarak gider kalemlerin merkez hazinesinden kaynak ayrılmadan sağlanması yoluna gidilmekteydi.

Yukarıda açıkladığımız sistem için öncelikle liva veya vilayet, sancak ya da nahiye ile karye yani köy organizasyonları olmazsa olmazlardandır. Sisteme dair tüm düzenleme ve değişiklikler bu organizasyonlar ekseninde yapılmaktaydı. Bir köy arazinin işlenmesi, vergilerin toplanması, tımar sisteminin yürütülmesi, askeri ve mali işlerin yürütülmesi vb. pek çok idarî, askerî ve mali iş/işlemlerin yürütülmesi için vazifelendirilmiştir. Bu vazifeye ya babadan intikalen ya da gösterilmiş üstün bir başarıdan sonra erişildiğini de ifade etmemiz gerekmektedir.

I. Araştırmalarda Başvurulan Kaynaklar

XV. ve XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, sosyal tarihi açısından oldukça önemli bilgiler ihtiva eden Tapu Tahrir Defterleri, son yıllarda mahalli tarih araştırmalarının özellikle demografik ve yer adlarıyla ilgili alanlarında başvurulan en önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir.

Çalışmalarımızda kullandığımız ilk kaynak; Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Dairesi Başkanlığında bulunan defterlerden, Fatih Sultan Mehmet Han zamanında yazılan 9 Numaralı, 1463 tarihli Maliyeden Müdevver Defteridir.¹

Daha sonra tutulan 117 numaralı ve 1522-1523 tarihli Ankara Sancağı Tahrir Defteri² ile 438 numaralı ve 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri³ ve son olarak da 1830, 1836⁴, 1840⁵ tarihli 665 numaralı nüfus ve 1840⁶ tarihli 1844 tarihli Temettuat Defteri'nden faydalanılmıştır.⁷

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer alan Sultan II. Selim zamanında tutulan Ankara Mufassal Tapu Tahrir Defterinden⁸ de yararlanılmıştır. Ayrıca 1871 ila 1909 tarihleri arasında tutulan Ankara Vilayet Salname Defterleri gibi birincil kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Özellikle son günlerde artan köy, yöre, semt veya kent tarihi araştırmaları insanlarda ait oldukları coğrafyanın geçmişine dair izlere rastlama fırsatı vermektedir. Bu bakımdan Yazır, Kuruçay, Kışlacık, Melikşah, Mahmutoğlan ve Yukarı Çavundur köyleri örneğinde olduğu gibi Çubuk merkeze bağlı bazı köylerin tarihlerine dair çalışmalar yapılmış ve yerel basın-yayın organlarınca ilgililerine ulaştırılmıştır.⁹Nihayet yöreye dair yapılmış araştırma ve inceleme eserlerinden de yararlanılmıştır.¹⁰

II. Çubuk Kazasının Hane ve Nüfus Durumu

Tahrir defterlerindeki verilere göre günümüzde ilçe merkezinin bulunduğu yerde “Çubukbazarı” köyü vardır. Bu gün Çubuk kazasının idari ve mülki sınırları içerisinde bulunan bölge, 1463 yılı kayıtlarında iki ayrı idari birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar “Taallükât-ı Çubuk” ve “Taallükat-ı Binârî İli” şeklinde ifade edilen birimlerdir.

¹ BOA. MADd. 9, s.103.

² TTd. 117, s. 156, 157.

³ BOA. Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu, No: 438, s. 381.

⁴ BOA. NFSd. 1772, T. 1830.

⁵ BOA. NFSd. 1772, T. 1836.

⁶ BOA. NFSd. 1774, T. 1842.

⁷ BOA. ML.VRD:TMT.d 665, Tarih: H. 1260.

⁸ TKG. KK. TTd.17 (Eski No: 305/74), T. H. 979 (M. 1571).

⁹ Hayrettin Gültekin, “Mahmutoğlan Köyü Tarihi”, ÇUDEP, Yıl 6, Sayı 8, Eylül 2012, ss.71-75. (Bu konudaki diğer makaleler için Bkz. Kaynakça)

¹⁰ Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2002.

Çubukbazarı köyüyle ilgili kayıtlara ilk olarak 1463 yılında tutulan bir defterde rastlamaktayız.¹¹ Bu kayda göre 24 haneden oluşan köyün nüfusunun, tahmini olarak¹² 120 olduğu anlaşılmıştır. (Bkz.,EK. I)

Yaklaşık yarım asır sonraki 1522-1523 tarihli kayıтта hane sayısının az da olsa arttığı, 28 haneli ve 34 neferli bir köy olduğu ve nüfusun 150'ye yükseldiği görülmektedir.¹³ Yedi yıl sonra (1530) tutulan bir defterde ise hane sayısında değişiklik olmadığı, bir imam ile birlikte 29 hanenin mevcut olduğu tespit edilmiştir.¹⁴ (Bkz. EK. II)

Elimizdeki 1571 tarihli Ankara Tapu Tahrir Defterinde Çubuk nahiyesine tâbi Çubukbazarı köyünde hane sayısının iki katından fazla arttığı, 67 haneli ve 80 neferli büyükçe bir köy durumundadır. Bu köy yaklaşık olarak 335 nüfusa sahiptir.¹⁵ (Bkz. EK. III)

Üç asra yakın bir zaman sonra tutulan Çubukâbâd kazasına bağlı Çubukâbâd köyüne ait 1830 tarihli Nüfus Defterinde 273 erkek nüfusunun olduğu, bir o kadar da kadın olduğu düşünülürse yaklaşık olarak 546 kişi yaşadığı (Bkz. EK. IV); 1836 tarihli Nüfus Defterinde 96 hanede 286 erkek nüfusun bulunduğu, kadınlarla birlikte yaklaşık 572 şahsın mevcut olduğu (Bkz. EK. V); 1842 tarihli Nüfus Defterinde ise yine 96 hanede 284 erkeğin bulunduğu, kadınlarla birlikte yaklaşık 568 kişinin bulunduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. EK. VI)

1844 tarihli Temettuat Defterinde Çubukâbâd kazasına bağlı Çubuk köyünde hane sayısının azaldığı, 88 hane olan köyden 5 hanenin de başka yerlere göç ettiği nüfusunun yaklaşık olarak 425 olduğu görülmektedir.¹⁶ (Bkz. EK. VII)

Cumhuriyetin ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayımda Çubuk'ta 311 hanede 1.096 kişi kayıtlıdır. 1844-45 nüfus bilgisine ve aradan geçen 83 yıla bakılırsa artış fazla değildir. Ama bu artış ve idari açıdan Çubuk'un kaza olmasına bakılırsa, artık köyden çıkarak bir kasaba görünümü kazandığı söylenebilir. Nüfusun 1950 tarihinde 3.143 ve 2000 yılında 46.605 olduğu, Türkiye İstatistik Kurumu 2011 yılı raporuna göre ise Çubuk İlçe Merkezinde nüfusun, 38.730 erkek ve 38.528 kadın olmak üzere toplam 77.258 olduğu tespit edilmiştir.

¹¹ BOA., MAD_d_0009, M. 1463, s. 103

¹² Tahrir Defterlerinde Nüfus Hesaplamaları, genel olarak hane sayısının beş ile çarpılması ve bekâr sayısının eklenmesi esasına dayanır., BOA. MADd. 0009, T. M. 1463.

¹³ BOA. TTd. 0117, Tarih, 1522- 1523, s. 156,157.

¹⁴ BOA. Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu, No: 438, Tarih: H. 937 (M. 1530), s. 381.

¹⁵ Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara Mufassal Defteri, TKG. KK. TTd.17 (Eski No: 305/74, Tarih H. 979 (M. 1571), Vrk. 123.

¹⁶ BOA Temettuat Defteri, ML.VRD:TMT.d 00665, Tarih: H. 1260, (M.1844), s. 1-23.

III. Çubuk Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu

Osmanlı Devleti has, zeamet, timar sistemi ile yönetilmektedir. Topladığı vergi geliri 100.000 akçeden fazla olan devlet görevlisine has sahibi, 20.000 ila 100.000 akçe geliri olana zeamet sahibi ve geliri 20.000 akçe olan görevliye timar sahibi denilmektedir. Bu görevliler aldıkları her 5.000 akçe için devlete asker besler, ayrıca arazinin işlenmesi, vergilerin toplanması, timar sisteminin yürütmesi, askeri ve mali işlerin yürütülmesi vb. pek çok idari, askeri ve malî iş/işlemlerin yürütülmesi için vazifelendirilmiştir.¹⁷ Bu vazife ya babadan intikâlen ya da gösterilmiş üstün bir başarıdan sonra erişildiğini de ifade etmemiz gerekmektedir.

Evli ve bir çift öküz ile bir yılda işletebilecek miktarda arazisi bulunanlardan çift vergisi alınırdı.¹⁸ Bu miktar arazinin durumu ve verimine göre değişse de Orta Anadolu için 60-150 dönüm olarak düşünülebilir. Bir çiftin yarısı kadar (30-75 dönüm) arazisi olan hane sahibine nim çift¹⁹ vergisi, Ayrıca evli, arazisi olmayan veya daha az miktarda toprak işleten hane sahibinden bennak vergisi, bekârlardan ise mücerret vergi alındığı görülmektedir.

1463 tarihli ilk kaynaktan hareketle Çubukâbâd köyünde toplam 24 vergiye esas hane vardır. Bu hanelerden 3 tanesinin çift vergisi verdiği, 12 hanenin de evli ve az toprağı olduğu anlaşılmaktadır.²⁰ Bu tarihte buğday, arpa, burçak, bostan, bağ ve meyve yetiştirilmektedir. Toplam 2.590 akçelik vergi geliri I. Murat (1362-1389) zamanında atası olan Muhammed'in yeri timar sahibi İskender Bey'e tahsis edilmiştir

1522-1523 tarihli kayıttaki biri imam olmak üzere 7 hanenin 60 ile 150 dönümlük (çift) arazi, 9 ailenin ise bunun yarısı kadar araziye işlettığını görmekteyiz. Ayrıca, evli fakat bu oranlardan daha az miktarda toprağı işleten 13 haneye rastlamakla beraber vergi alınan 5 adet bekâr'a rastlanılmıştır. Bu tarihte buğday, arpa, burçak, bostan, bağ ve meyve yetiştirilmektedir. İki adet de değirmen bulunmaktadır. Resm-i arus adı altında evlenen kadın ve erkekten vergi alınmaya başlanmıştır. Toplam 3800 akçenin vergi olarak tahsil edildiği ve bu verginin Ali Bekir oğlu Binârî isimli timar sahibinin aldığı anlaşılmaktadır.²¹

¹⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Timar" İA, XII/1, 1993, s.315-316; Emine Erdoğan, "Timar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi", OTAM, 19,2006, s.175-188.

¹⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler 1, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980, s. 789-797.

¹⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri I", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 2, 1940-41, 20-59.

²⁰ BOA. MAD_d_0009, s. 103.

²¹ BOA. Ankara Sancağı Tahrir Defteri, No: 117, s. 185.

Çubukta kurulan pazardan ilk tahrirde 1680 akçe olan pazar vergisinin 1523'te 2.000, 1571 tarihli son tahrirde de 3.500 akçeye yükselmesinden de anlaşılacağı üzere köy, hızlı bir şekilde gelişimini devam ettirmiş olmalıdır. Aynı gelişim başka göstergelerde de takip edilebilir. Mesela 1463 yılında 2 adet haraçla değirmen kaydı varken, 1523 yılında biri harap 4 değirmen ve 1571 yılında da 3 değirmen kaydı bulunmaktadır. Bu sayede Çubukbazarı merkeziliğini kuvvetlendirmiş olmalı ki Davut Bey'in kızı Selçuk Hatun, buradaki Câmî-i Kebir için bir vakıf kurmuştur.

Ekler kısmında yer alan belgelerde köydeki iktisadi hayata dair önemli ipuçları bulunmaktadır. Çubukbazarı köyünde 79 hane bulunmaktadır. Bunlardan 7 hanenin 60 ile 150 dönümlük (çift) arazisi olduğu, 10 hanenin 30 ile 75 dönümlük (nim çift) arazisi olduğu, 50 ailenin de evli ve daha az miktarda toprağı işlediğı, 7 kişinin vergi veren bekâr olduğu, 2 adet ser-piyade, 2 şahsın da vergi tahsil eden muhassıl olduğu, bir beratla görevlendirilmiş, kişileri mahkemeye getiren kolluk görevlisinin de ilavesiyle tamamlanan köy organizasyonunun toplamda 79 haneye tekâmül ettiği görülmektedir. Büyük ve orta büyüklükte arazi işleten hanelerin sayısındaki artışı evli fakat toprağı az olan hanelerin sayısındaki artış gölgede bırakmaktadır. Hemen hemen tüm Orta Anadolu kırsalında üretildiğine şahit olduğumuz, arpa, buğday, burçak, mercimek, soğanın yanında bostan-bahçe, arı kovanı, koyun, kır bekçisi, evlenenler ve suç işleyenler gibi pek çok gelir kaleminin varlığı göze çarpmaktadır. Ayrıca köyde 3 adet tek taş ile işleyen değirmen ve bir adet çayırın olduğu bilgisinde bulunmaktadır. Bu kişilerden toplanan 6000 akçe verginin Binârî oğlu Ali oğlu Binârî isimli bir sipahiye beratla verildiğı anlaşılmaktadır.²²

1844 tarihli Temettuat Defterlerinde²³ köyün, Çubukâbâd kazasına bağlı Çubuk köyü olarak yazılı olduğu, hane sahiplerinin ekonomik yapısı ile ilgili bütün ayrıntılı bilgilerin olduğu görülmektedir. Mesleğı, ektiğı ve ekmediğı arazi, yavrusu ile birlikte ne kadar hayvanı olduğu, vergi veremiyorsa sebebi ayrı ayrı bildirilmiştir.

Temettuat kayıtlarını genel olarak değerlendirdiğimizde; 88 hanelik köyde toplam olarak 2.022 dönüm ekilen, 1.720 dönüm ekilmeyen tarla; 42,5 dönüm bahçe, 12 dönüm bağ, 23,5 dönüm tütün tarlası, 71 sağmal inek, 4 dişi, 9 erkek buzağı, 27 sağmal manda, 11 malak, 210 sağmal koyun, 210 kuzu, 50 yoz koyun, 112 sağmal keçi, 96 oğlak, 20 yoz keçi, 28 merkep, 17 beygir, 15 kısraqla birlikte tay ve 2 adette at bulunmaktadır. Bu tarihte 43.105 kuruş gelirinin olduğunu, 18.646 kuruş vergi toplandığını tespit etmekteyiz.

²² TKG. KK. TTD.17 (Eski No: 305/74) numaralı 1571 tarihli Ankara Mufassal Tapu Tahrir 4, Tarih H. 979 (M. 1571), s. 118.

²³ BOA. ML.VRD:TMT.d 00665, Tarih: H. 1260.

Yine bu defterde, 5 hanenin köyden ayrılarak başka yerlere göç ettiği, köyün hatibi olan Hatip oğlu Mehmed'in Kozludere ve Mire Dağında boya yapımında kull cehrilik otu yetiştirdiği, Ömer Beyoğlu Mehmed'in, Bola Hatun Vakfının Mütevellisi olduğu anlaşılmaktadır. Esas mesleği çiftçilik olan Pehlivan oğlu Mehmed'in Gülbaba Vakfı Zaviyedarı olduğu da görülmektedir.

Temettuat Defterinde, zamanın en çok geliri olan kişisi 2.290 kuruşluk kazancıyla Hanım oğlu Mustafa'dır. Örnek olarak bu kişinin gelir kaynakları incelenecek olursa; Çiftçilik yaptığı ve değirmen işlettiği, 60 dönüm ekilen, 100 dönüm ekilmeyen, 150 dönüm icara verdiği, 2 dönüm bağı olduğu; Kızılöz Köyünde 130 dönüm ortak tarla ektiği, 50 dönüm icara verdiği, ayrıca 2 adet Manda öküzü, 3 adet sağmal ineği ve bir beygirinin olduğu bu defterde, Köseoğlu lakaplı (Osman, Osman, Murad, Mehmed) 4, Baloğlu lakaplı (imam Monla Osman, Hasan, Mustafa) 3, Hıdıroğlu lakaplı (Ali, Hasan, Ahmet) 3, Bezcioğlu lakaplı (Osman, Ali, Mehmed) 3, Türkmenoğlu lakaplı (Hüseyin ve Ali) 2, Gıgıoğlu lakaplı (Hasan ve Ahmed) 2, Kırısoğlu lakaplı (Mehmed ve Halil) 2, Arslanoğlu lakaplı (Seyid ve Hüseyin) 2 hane bulunmaktadır.

Temettuat ve Nüfus Defterlerindeki veriler çerçevesinde Çubuk'un köklü ve geniş sülaleleri hakkında bilgilere de sahip olabilmekteyiz. Nitekim Belediye Eski Başkanlarımız Hamdi, Mustafa ve Rifat Gedikoğlu'nun dedelerinden olduğu tahmin edilen çiftçi Gedikoğlu Mustafa temettuat defterinde geçmektedir.

Sonuç

Yukarıda da ifade edilen XV. ve XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar seyreden zaman sürecinden temel başvuru kaynaklarından hareketle Çubukbazarı kazasının ekonomik, sosyal ve idari yapısına dair genel bir görünüm sergilenmiştir. XVI. yüzyıl kaynaklarında bir köy olarak rastlamamız tarihsel geçmişine ve zenginliğine önemli bir işarettir. Yine günümüz ekonomik uğraşı ile kıyaslandığında da pek fazla bir farklılığın olmadığı söylenebilir. Nitekim Çubuk genel olarak buğday, arpa, burçak, bostan, bağ ve meyvenin yanı sıra mercimek, soğan, bahçecilik meşgalelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca arı kovanı, koyun, kır bekçisi, evlenenler ve suç işleyenlerden alınan vergiler olmak üzere pek çok gelir kaleminin varlığı da ifade edilebilir. Çubukbazarında anlaşılan XIX. yüzyılda tarımın yanında hayvancılıkta gelişmiştir.

1844 ila 1927 tarihleri arasında nüfus bilgisine bakıldığında ise aradan geçen 83 yıla rağmen nüfus artışı fazla değildir. XIX. yüzyılda daha ziyade bir köy görünümünde olan Çubuk, XX. yüzyılda sahip olduğu coğrafi konumunun bir sonucu olarak idari acıdan kaza olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi); *MADd.* 0009, T. M. 1463; *TTd.* 0117, T. 1522-1523; *NFSd.* 01772, T. 1830; *NFSd.* 01774, T. 1842; *Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu*, No: 438, Tarih: H.937 (M.1530), s. 381; *ML.VRD:TMT.d* 00665, Tarih: H. 1260, (M.1844)

TKG. KK. (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi); TKG. KK. *TTd.17* (Eski No: 305/74) Tarih H. 979 (M. 1571)

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Barkan, Ömer Lütfi, “Çiftlik”, *Türkiyede Toprak Meselesi*, Toplu Eserler 1, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980, s. 789-797.

Barkan, Ömer Lütfi, “Timar”, *İA*, XII/1, 1993, s.315-316.

Barkan, Ömer Lütfi, “Türkiyede İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri I”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2, 1940-41, 20-59.

Çınar Hüseyin - Gümüşçü Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2002.

Erdoğan, Emine, “Timar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi”, *OTAM*, 19, 2006, s.175-188.

Gültekin, Hayrettin, “Çubuk İlçesi Yukarıçavundur Köyü’nün Tarihi”, *Şâbb-ı emred Bürokrat Dergisi*, Sayı 6, Ağustos 2014, s. 79-82.

Gültekin, Hayrettin, “Çubuk İlçesi Kışlacık Köyü’nün Tarihi”, *ÇUDEF Haber Yorum ve Araştırma Dergisi*, Yıl 4, Sayı 6, Ağustos 2009, s. 66-72.

Gültekin, Hayrettin, “Çubuk İlçesi Kuruçay Köyü’nün Tarihi”, *ÇUDEF Haber Yorum ve Araştırma Dergisi*, Yıl 4, Sayı 6, Ağustos 2009, s. 73-79.

Gültekin, Hayrettin, “Çubuk İlçesi Mahmutoğlu Köyü’nün Tarihi”, *ÇUDEF Haber Yorum ve Araştırma Dergisi*, Yıl 6, Sayı 8, Eylül 2012, s. 71-75.

Gültekin, Hayrettin, “Çubuk İlçesi Melikşah Köyü'nün (Mahallesi) Tarihi”, ÇU-DEF Haber Yorum ve Araştırma Dergisi, Yıl 5, Sayı 7, Haziran 2011, s. 52-56.

Gültekin, Hayrettin, “Çubuk İlçesi Yazır Köyü'nün (Mahallesi) Tarihi”, ÇUDEF (Çubuk Denekler Federasyonu) Haber ve Araştırma Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, Şubat, 2008, s. 55-57.

Gültekin, Hayrettin, “Çubuk İlçesi Yazır Köyü'nün (Mahallesi) Tarihi”, ÇUDEF Haber ve Araştırma Dergisi, Yıl 3, Sayı 5 – Ağustos 2008, s. 59-61.

Gültekin, Hayrettin, “Çubuk İlçesi Yukarıçavundur Köyü'nün Tarihi”, ÇUDEF Haber Yorum ve Araştırma Dergisi, Yıl 6, Sayı 8, Eylül 2012, s. 76-82.

Taallukât-ı Binâri İli

Karye-i Çubukbazarı timâr-ı İskender Beg **Hüdavendigâr** zamanında atası **Muhammed Bey** yerimiş.

Aydın Hâcî	çift
İlyas	ortak
Mezid	ortak
Sevindik veled-i Mezid	bennak
Hamza veled-i Hıdır	ekinli bennak
Mehmed	ortak
Veli Şeyh	bennak
Hacı Emir	bennak
Sayis	bennak
Ahmet	çift
Yusuf	bennak
Ali veled-i İnebeyi	bâkir
Dede	bâkir
Yahya Han	bâkir
Hamza Müezzîn	bâkir
Murad	bennak
Hacı Elvan	bennak
Ömer oğlu Süleyman	bennak
Osman	bennak
Yusuf	çiftlu bennak
Polad	caba
Veled birader-i Polad	bennak
Bahşayış	bennak
Mezid Cavlan	bennak

Dört Muattal çiftlik vardır.

Üç hassa çiftliği vardır.

Ve üç haraçlu değirmeni vardır altı müd

An kıst-ı bazar-ı Çubuk bin altı yüz seksen akçe

Hinta yirmi bir müd 805

Şair on altı müd üç yüz yirmi akçe

Bekir İsa oğlu'nun bir haraçlu değirmeni vardır.

Karye-i Çubukbazarı tâbî'-i m. timar-ı Binârî veled-i Ali Bekrî Binârî yurtlarıdır

Memi Fakih veled-i Hıdır İmam	nim
Hıdır veled-i o	k (bennak)
Hüseyin birader-i o	m (mücerred)
Hacı Mustafa veled-i Pirmerd	ç (çift)
İlyas veled-i o	m
Mahmud veled-i Şirmerd	nim
Ahmed veled-i o	ç
Şirmerd mu'tak-ı İskender Bey	k
Ali veled-i o	ç
Veli veled-i Ahmed Fakih	nim
Ma'a zemin-i İslam Ulagu ve ağca bahçe yeri ve çayırılı yeri olan iki kıta mezra yeri	
Murad birader-i o	nim
Mehmed veled-i Hasan	ç
Halilbirader-i o	m
Ali birader-i o	m
Mehmedveled-i Karagöz	k
Alişar veled-i İbrahim	ç
Kara Yunus veled-i Ahmed	ç
Ali veled-i Recep Fakih	nim
Şahkulu veled-i Memi	k
İsmail birader-i o	k
Hasan veled-i Mustafa	k
Yusuf veled-i o	m
Ali birader-i o	k
Sevindik veled-i Yunus	nim
Budak veled-i o	k
Derviş veled-i Yakup	nim
Sevindik veled-i Halil	nim becây-ı pedereş
Dede birader-i o	nim becây-ı pedereş
Ali veled-i Mehmedi	k
Hıdır veled-i Mürüvet	ç
Mustafa veled-i Mehmed	k
Karagöz mu'tak Mahmud Fakih	k
Ramazan veled-i Halil	k

Mehmed veled-i Mustafa

k

Şahi bint-i Ali

ç

Nefer

34

Hane

28

Hâsıl:

3.800 (akçe)

Hınta

müd 18

1080 (kıymet/

akçe)

Şair

müd 11

550

Burçak

müd 1

50

Öşr-i bostan

300

Öşr-i bağ ve meyve

122

Resm-i çift

462

Resm-i bennak

156

Çiftlik-i hassa 2

600

Çayır-ı hassa

50

Asiyab kıt' a 3

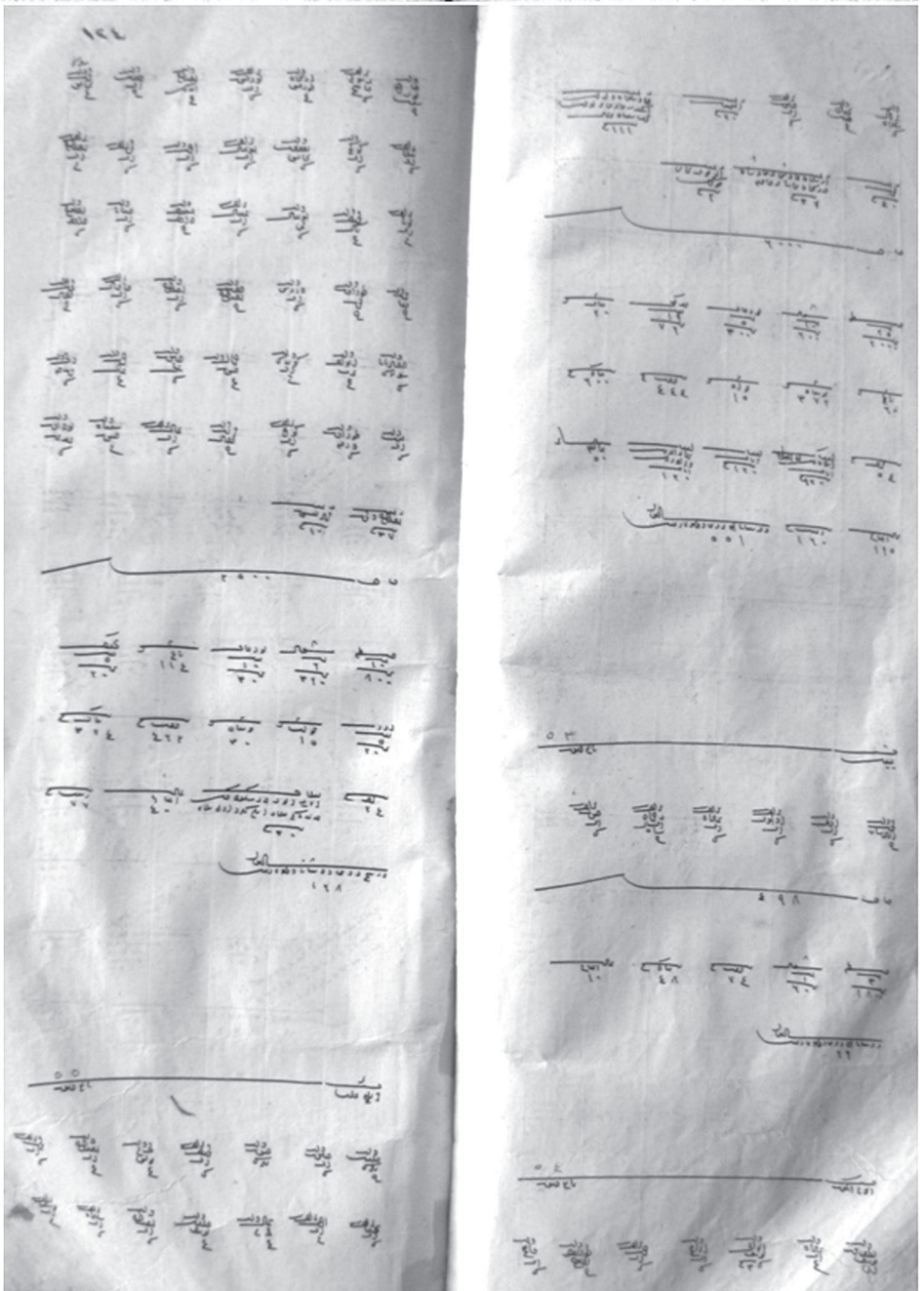
müd 3

330

Bâd-ı Hevâ

100

EK. III

TKGM Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan TKG. KK. T'Td.17
(Eski No: 305/74) numaralı Hicri 979 /Miladi 1571 Sayfa no: 123 a

Karye-i 'Çubukbazarı, tâbi'- i mezbûr

Timâr-i Binârî veled-i Ali bin Binârî yurtlarıdır deyu mukayyed der defter-i atîk
hâliyâ yine mukarrer.

Yusuf veled-i Hıdır	k (bennak)
Hıdır veled-i o	k
İlyas veled-i Hacı Mustafa	nim
Hıdır veled-i Davud	nim
Osman birader-i o	k
Ömer birader-i o	k
Ali birader-i Hıdır	m (mücerred)
Ahmed veled-i Mahmud	ç (çift), imam
İbrahim veled-i o	k
Osman birader-i o	k
İshak veled-i Mahmud	nim bahçevan
İsmail veled-i o	muhassıl
Musa birader-i o	ser-piyade
Mahmud birader-i o	muhassıl
Yusuf birader-i	ser-piyade
Yakub veled-i Mahmud	k
Mustafa veled-i o	k
Abdülkerim birader-i o	k
Hasan veled-i Mahmud	ihzar bâ-berât
İsa Bali birader-i o	k
Veli veled-i Ali	ç
Mustafa veled-i o	k
Bali veled-i Ali	nim
Mehmed veled-i o	k
Ahmed veled-i Veli Fakih	nim
Mehmed veled-i Murad	nim
Hasan veled-i Mehmed	ç
Allah Kulu veled-i Ali Paşa	ç müsterek
Mehmed birader-i o	k
Haydar birader-i o	k
Sultan Kulu birader-i o	k
İbrahim birader-i o	k
Murad birader-i o	m

Gülabi birader-i o	m	
Muzaffer veled-i Kara Yusuf	ç	resm 6
Mustafa veled-i Satılmış	k	
Kemal veled-i Aşık	k	
Kalender birader-i o	k	
Muharrem birader-i o	m	
Hasan veled-i Halil	m	
Karaca veled-i Sevindik	nim	
Musa birader-i o	k	
Yusuf veled-i Mehmed	k	
Budak birader-i o	m	
Yakub veled-i Derviş	nim	
Halil veled-i Sevindik	ç	
Bali veled-i Ali	k	
Hüseyin veled-i Hıdır	ç	resm 6
Halil veled-i Ramazan	k	
Ali veled-i o	k	
Hüseyin birader-i o	k	
Bekir veled-i Mehmed	nim	
Mustafa veled-i o	k	
Kasım veled-i Murad	k	
Abdi veled-i Pir Kulu	k	
Gilman birader-i o	k	
Kalender birader-i o	k	
İlyas veled-i Hıdır	k	
Abdi birader-i o	k	
Hamza veled-i Yolkulu	k	
Ali veled-i o	k	
Mustafa veled-i Hıdır	k	
Pir Gaib veled-i Mustafa	k	
Mustafa veled-i o	m	
Mehmed veled-i Ali	k	
İbrahim birader-i o	k	
Emir birader-i o	k	
Ali veled-i Memi	k	
Hüseyin birader-i o	k	
Hasan birader-i o	m	
Mehmed veled-i Ali	k	
Bali veled-i o	k	
Piri veled -i Mehmed	k	

Hasan veled-i Ramazan	k
Ahmed veled-i Hasan	k
Hüseyin veled-i Veli	k
Muttalib veled-i Hüseyin	k

Sayfa:123 b

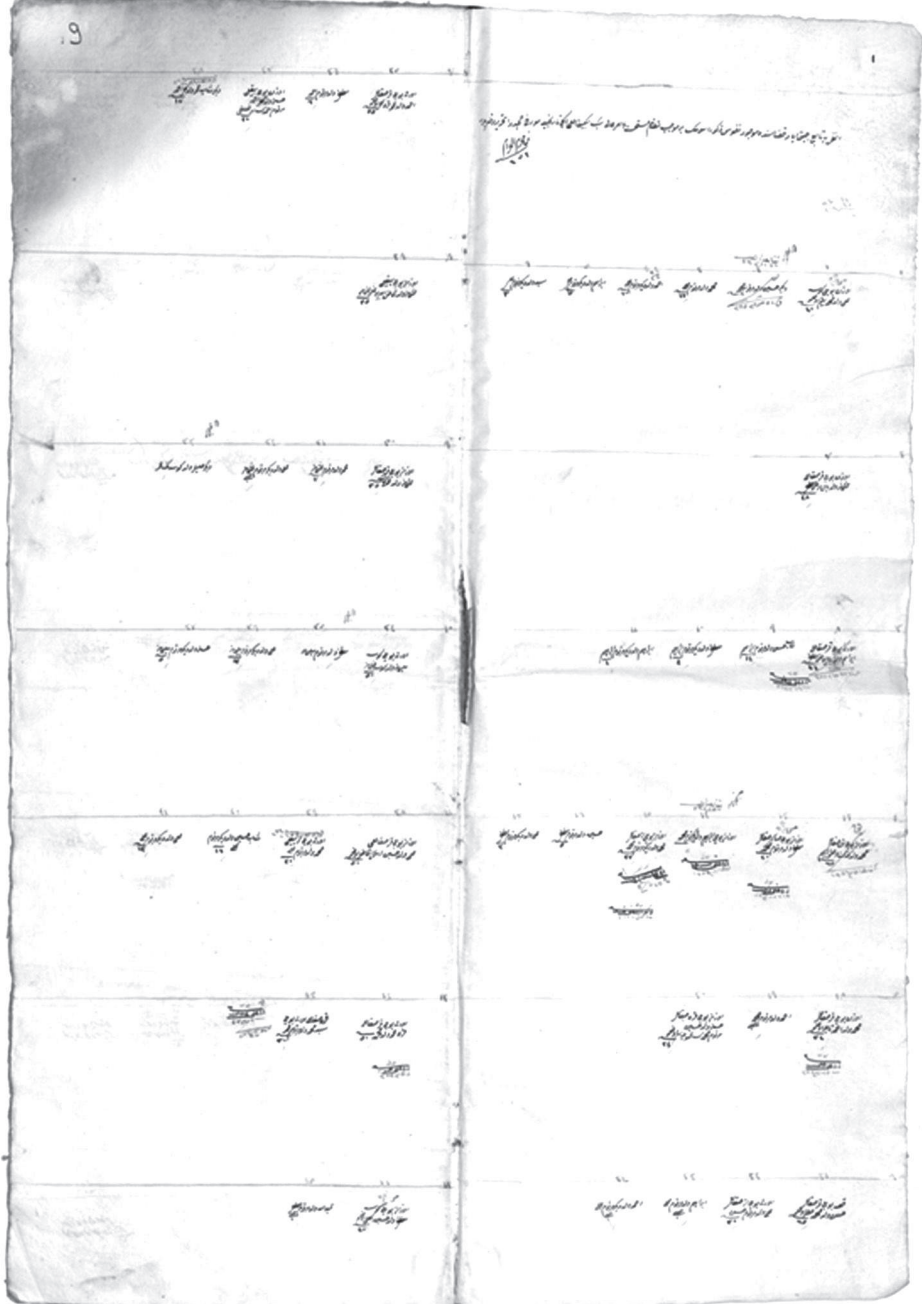
Ferhad veled-i Süleyman	k
Yahya veled-i Habib	ç
Hüseyin birader-i o	k

Zemin-i İsmail	resm 20
Zemin-i Ali ve Süleyman veledan-ı İskender Çavuş ber muceb-i hüccet-i Şaban Çelebi	resm 111
Zemin-i Mehmed	resm 40
Zemin-i Arslan Çavuş an Çavuşân-ı dergâh-ı âlî an hâssa	resm 37
Zemin-i el mezbur be cay-ı çevlik	resm 2

Hâsıl 6.000

Hınta	müd 25	kıymet 2.000
Şa'ir	müd 10	kıymet 600
Burçak	müd 5	kıymet 300
Çevlik	keyl 19	kıymet 76
Öşr-i piyaz		20
Öşr-i ba'ce		60
Öşr-i bostan		372
Öşr-i kovan		15
Resm-i çift		444
Resm-i bennak		600
Resm-i mücerred		54
Asiyab-ı Aslan Bey ma'a Mustafa	1 bâb	resm 120
Asiyab	1 bâb	resm 120
Asiyab-ı Bahaeddin ve biraderân	1 bâb	120
Çayır-ı hâssa		50
Adet-i ağnam		115
Resm-i zemin		160
Bâd-ı hevâ ve deştânî ma'a arûs ve tapu-yı zemin		551

T.C. BASIN VE KÜLTÜR BAKANLIĞI İZMİR İZMİRİ İZMİRİ İZMİRİ

EK. IV
BOA. NFS_d_01773 nüfus defteri

BOA. NFS_d_01773 nüfus defteri Tarih: H.1252/M.1836

Ankara'ya ' tâbi ' Çubukâbâd Kazâsında mevcut nüfus tezkre-i İslâm'ın ber-mûceb-i nizâm-ı mustahsene bâ-emr-i âlî 1252 tarihiyle muverreh muceddeden tahrir defterdir. Fî Muharremü'l-Haram sene H. 1252/M.1836

Hane: 96, Erkek Nüfus: 284

Hane

1)

- 1- Yetimoğlu Mehmed oğlu Ali, uzun boylu, köse, yaşı 40, müsin (yaşlı) 1253/M.1837
- 2- Mehmed oğlu Hüseyin, fevt 5 Muharrem 1255/ M.1839
- 3- Ali oğlu Mehmed, yaş:12
- 4- Ali oğlu Ahmed, yaş: 10
- 5- Ali oğlu İbrahim, yaşı:5
- 6- Ali oğlu Seyid, yaşı:3

2)

- 7- Baloğlu Mustafa oğlu Osman, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 48, emekli 5 Zilkade 1253/M.1838

3)

- 8- Baloğlu Mustafa oğlu İbrahim, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 44, fevt (ölümü): 25 Cemaziyelevvel 1255/M. 1839 oğlu Mustafa, tevellüd 18 Muharrem 1252/M.1836
- 9- İbrahim oğlu Hasan,şâbb-ı emred, yaşı 14
- 10- İbrahim oğlu Mustafa, yaşı 4
- 11- İbrahim oğlu İbrahim, yaşı 1

4)

- 12- Gedikoğlu İbrahim oğlu Mehmed, uzun boylu, ak sakallı, yaşı 65, fevt 12 Zilkade 1254/M.1838
- 13- Mehmed oğlu Mustafa, uzun boylu, sarı sakallı, yaşı 40, müsin 1253/M.1837 oğlu Ahmed, tevellüd 21 Rebiülevvel 1254/M. 1838
- 14- Mehmed oğlu İbrahim, uzun boylu, emekli 1253/M. 1837 oğlu Seyid Ali, tevellüd 2 Zilhicce 1254/M.1839
- 15- Mehmed oğlu Mehmed, uzun boylu, az sakallı, yaşı 27 oğlu Seyid Ahmed, tevellüd 15 Muharrem 1252/M.1836 Diğer oğlu Hüseyin, tevellüd8 Safer 1254/M.1838

- 16- Mustafa oğlu Hüseyin, yaşı 5
- 17- Mustafa oğlu Ali, yaşı 2
- 5)
 - 18- Taciroğlu Ahmed oğlu Mehmed, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 34
Oğlu Ali tevellüd 25 Rebiülahir 1252/M.1836
 - 19- Mehmed oğlu Ahmed, sabî (küçük çocuk)
 - 20- Mehmed'in amcası Hüseyin oğlu Hasan, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 24
Tevellüd diğer oğlu Hüseyin, 8 Safer 1254
- 6)
 - 21- Sataoğlu Mehmed oğlu Hasan, yaşı 65
 - 22- Hasan oğlu Ali, orta boylu, az sakallı, yaşı 30
 - 23- Ali oğlu İbrahim, sabî
 - 24- Ali oğlu Ahmed, sabî
- 8)
 - 29- Gazi Emir oğlu Osman oğlu Osman, yaşı 25
- 9)
 - 30- Ömer Köse oğlu Osman, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 35
 - 31- Osman oğlu Ömer, yaşı 7
 - 32- Osman oğlu Ali, sabî
 - 33- Ömer kösenin diğer oğlu Halil
- 10)
 - 34- Köse Osman oğlu Süleyman, orta boylu köse, yaşı 50
 - 35- Süleyman oğlu Mustafa
 - 36- Süleyman'ın diğer oğlu Ali, yaşı 13
 - 37- Süleyman'ın diğer oğlu Hasan yaşı 5
- 11)
 - 38- Arslan Kadioğlu Hüseyin oğlu Ali, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 50
 - 39- Ali oğlu Mehmed, orta boylu, ter bıyıklı, yaşı 20
 - 40- Ali oğlu Şâb Hüseyin, yaşı 16
 - 41- Ali oğlu Ali, yaşı 12
- 12)
 - 42- Mehmed oğlu Kara Ömer, orta boylu, kır sakallı, yaşı 50,
oğlu Ömer tevellüd Zilhicce 1253/M:1838
 - 43- Ömer oğlu Seyid Mehmed, orta boylu, kara sakallı, yaşı 30
oğlu Osman tevellüd 2 Ramazan 1252, ölümü Cemaziyel-ahir 1254
- 13)
 - 44- Beylioğlu Hüseyin oğlu Mustafa, uzun boylu, köse, yaşı 40, yaşlı 1252
 - 45- Mustafa oğlu Abdullah, sabî
- 14)
 - 46- Hüseyin oğlu Hasan, orta boylu, köse, yaşı 45, ölümü 17 Ramazan 1254/M. 1834
 - 47- Metan oğlu Ali, şâb, orta boylu, yaşı 22

- 15)
48- Hüseyin Arslangaz oğlu Seyid, orta boylu, kır sakallı, yaşı 50
- 16)
49- Kırıçoğlu Ahmed oğlu Mehmed, orta boylu, ak sakallı, yaşı 60
50- Mehmed oğlu Ahmed, kısa boylu
51- Mehmed oğlu İsmail,şab,yaşı 14
52- Mehmed oğlu Hasan yaşı 11, şâbb-ı emred, 1253/M.1837
- 17)
53- Turileroğlu Ahmed oğlu Mehmed orta boylu kara sakallı yaşı 30
oğlu Ahmed tevellüd , 17 Rebiülahir 1252/M.1856
- 18)
54- Türkmenoğlu Osman oğlu Ali, uzun boylu, köse, yaşı 37
55- Ali'nin damadı Halil oğlu Osman, uzun boylu, bıyıklı
oğlu Halil tevellüd Muharrem1253/M.1837
- 19)
57- Kocaoğlu Ali oğlu Memiş, uzun boylu,ak sakallı, yaşı 60
58- Memiş oğlu, Süleyman,şab,orta boylu, yaşı 20, 2 Muharrem 1252
59- Memiş oğlu İbrahim, yaşı 12
- 20)
60- Uzunoğlu Mustafa oğlu Musa, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 40,5 Ramazan 1252
- 21)
61- Ömeroğlu oğlu Mehmed, uzun boylu, bıyıklı, yaşı 23
Seyid Ahmed, tevellüd Muharrem 1254
- 22)
62- Yusuf Çavuş oğlu Mustafa, orta boylu, ak sakallı, yaşı 65
63- Mustafa oğlu Yusuf, orta boylu, bıyıklı, yaşı 28
64- Mustafa oğlu Mehmed, Mansûre (Asâkir-i Mansûre) (yardıma muhtaç)
65- Mustafa oğlu Hasan,şab,yaşı 13
66- Mustafa oğlu Osman, yaşı 7
- 23)
67- Kırıçoğlu Mehmed oğlu Halil, orta boylu, kara sakallı, yaşı 50
68- Halil oğlu Seyid Mehmed, yardıma muhtaç
69- Halil oğlu Ali, yaşı 13
70- Halil oğlu Hasan, yaşı 11,tüvana, 1253
71- Halil oğlu Mehmed, yaşı 6
- 24)
72- Mustafa oğlu Emir Ali,uzun boylu, kara sakallı, yaşı 30
oğlu Halil tevellüd Zilhicce 1253
73- Emir Ali oğlu Mehmet
74- Ali'nin oğulluğu Sadık oğlu Ali, yaşı 13, fevt 1254

25)

- 75- Şâb Sarı Ali oğlu Ömer, yaşı 18
- 76- Sarı Ali'nin diğer oğlu Hasan, yaşı 13

26)

- 77- Cirit Ali'nin diğer oğlu Hasan, Mansûre (Asâkir-i Mansûre)
- 78- Cirit Ali'nin diğer oğlu Osman, yaşı 20
- 79- Cirit Ali'nin diğer oğlu İsmail, orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 16
Bosna kazasına gitti. 21Şevval 1252
- 80- Cirit Ali'nin diğer oğlu Hacı Mehmed, yaşı 8
- 81- Cirit Ali'nin diğer oğlu Ali, yaşı 4

27)

- 82- Cincioğlu Ali oğlu Mehmed, uzun boylu, kara bıyıklı, yaşı 25

28)

- 83- Kayıkçı Mehmed oğlu Hasan, orta boylu, ak sakallı, yaşı 65
- 84- Hasan oğlu Osman, orta boylu, kara sakallı, yaşı 38

29)

- 85- Ali oğlu Mehmed Efendi, orta boylu, kumral sakallı, yaşı 42, nüfus katibi
Amasya'ya taşındı. 5 Cemaziyel-ahir 1255

30)

- 86- İsa Bal Yusuf oğlu Ömer, orta boylu, kır sakallı, yaşı 60
- 87- Ömer oğlu Mehmed Arif, yaşı 13, fevt 2 Zilhicce 1254

31)

- 88- Kayta Hasan oğlu Halil, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 31

32)

- 89- Kayıkçıoğlu Ahmed oğlu Ahmed, uzun boylu, bıyıklı, yaşı 23
- 90- Kayıkçıoğlu Ahmed'in diğer oğlu Ali, Mansûre (Asâkir-i Mansûre)
- 91- Kayıkçıoğlu Mehmed, şâbb-ı emred, yaşı 14
- 92- Kayıkçıoğlu Ahmed'in diğer oğlu Ömer, yaşı 10, tüvana 1254

33)

- 93- Cincioğlu Hüseyin oğlu Mustafa, orta boylu, ak sakallı, yaşı 65
- 94- Mustafa oğlu Hüseyin, orta boylu, kara sakallı, yaşı 28
oğlu Mustafa tevellüd 15 Muharrem 1253
- 95- Mustafa oğlu Hasan, orta boylu, ter bıyıklı, yaşı 17, ... 29 Muharrem 1252
- 96- Mustafa oğlu Mehmed, yaşı 12
- 97- Mustafa oğlu Ahmed, yaşı 10, tüvana, 1254
- 98- Hüseyin oğlu Bekir, yaşı 3
- 99- Hüseyin oğlu Seyid, yaşı 1

34)

- 100- Köse Ali oğlu Osman, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 43
oğlu İsmail tevellüd (tevellüd) 5 Muharrem 1253
- 101- Osman oğlu Ahmed, yaşı 8

- 102- Osman oğlu Osman, sabî (bebek)
- 35)
- 103- Köse Mustafa oğlu Mehmed ,orta boylu, kır bıyıklı, yaşı 22
- 104- Mustafa oğlu Hasan, Mansûre (Asâkir-i Mansûre)
- 105- Mustafa oğlu Ömer, yaşı 10, tüvana 1254
- 36)
- 106- Memiş oğlu Hacı Salih, orta boylu,ak sakallı, yaşı 70
- 107- Salih oğlu Mehmed, orta boylu, ter bıyıklı, yaşı 14
- 37)
- 108- Hüseyin Koca oğlu Molla Ömer, orta boylu, kır sakallı, yaşı 48, mahalle imamı
Eğriekin köyüne taşındı 25 Cemaziyelahir 1252
- 109- Hüseyin Koca oğlu Mehmed, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 52, âmâ
- 110- Mehmed oğlu Hüseyin yaşı 3
- 38)
- 111- Karakeçu Mustafa oğlu Mustafa, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 48
- 39)
- 112- Hacı Hüseyin oğlu Mehmed, yaşı 10, tüvana, 1254
- 113- Hacı Hüseyin oğlu Şerif, yaşı 6
- 114- Hacı Hüseyin oğlu Hüseyin, sabî
- 40)
- 115- Sinekoğlu Memiş oğlu Ahmed, orta boylu, kara sakallı, yaşı 35
oğlu Memiş tevellüd 3 Şevval 1255
- 41)
- 116- Köseoğlu Ali oğlu Süleyman, orta boylu, kara sakallı, yaşı 40, mûsin
oğlu Ahmed tevellüd 1254
- 117- Süleyman oğlu Ali, şâbb-ı emred, yaşı 13
- 118- Süleyman oğlu Seyid Mehmed, yaşı 8
- 119- Süleyman oğlu Mustafa, yaşı 4
- 42)
- 120- Haiz Ömer oğlu Mehmed, kısa boylu, kır sakallı, yaşı 65, ölümü Zilhicce1253
- 121- Mehmet'in kayını Yetim Mehmed oğlu Ali, Mansûre (Asâkir-i Mansûre)
- 43)
- 122- Mezak Osman oğlu Bekir, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 30
- 123- Bekir oğlu Osman, yaşı 3
- 124- Bekir oğlu Ali, sabî
- 44)
- 125- Hatıroğlu İsmail oğlu Ali, orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 15
- 45)
- 126- Bezci Hüseyin oğlu Osman Efendi, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 33
oğlu Hüseyin tevellüd 28 Cemaziyelevvel 1252, ölümü 25 Zilkade1253
diğer oğlu Ahmed, tevellüd 5 Muharrem 1253

46)

- 127- Bezcioğlu Ali oğlu Salih, orta boylu, kır sakallı, yaşı 50
- 128- Bezcioğlu Ali'nin diğer oğlu Ali, orta boylu, kara sakallı, yaşı 45
- 129- Salih'in kardeşinin oğlu Bekir oğlu Ahmed, orta boylu, kara sakallı, emekli 7

Muharrem 1253

- 130- Bekir'in diğer oğlu Mehmed, orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 20

47)

- 131- Bezcioğlu Ahmed oğlu Seyid Ahmed, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 45
- 132- Seyid Ahmed oğlu Mehmed, orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 14
- 133- Seyid Ahmed oğlu Mustafa, yaşı 9, tüvana 1255

48)

- 134- Kara Mehmed oğlu Ahmed, orta boylu, kara sakallı, yaşı 35
oğlu Mehmed, tevellüd (tevellüd) ,5 Muharrem 1253
- 135- Kara Mehmed oğlu Mustafa, Mansûre (Asâkir-i Mansûre)
- 136- Ahmed oğlu Seyid Mehmed, şab ül-emred, orta boylu, yaşı 15, fevt (ölümü)

Zilhicce 1254

- 137- Ahmed oğlu Ali, yaşı 6
- 138- Ahmed oğlu Hüseyin, sabî, fevt 5 Muharrem 1254

49)

- 139- Pehlivan oğlu Şahabeddin, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 51
- 140- Pehlivan oğlu diğer Mehmed, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 38, müsin, 1255
- 141- Şhabeddin oğlu Monla Hüseyin, orta boylu, yaşı 18, fevt (ölümü) 20

Cemaziyelahir 1253

- 142- Mehmed oğlu Halil, yaşı 4
- 143- Mehmed oğlu İbrahim, yaşı 2
- 144- İbrahim oğlu Mehmed, uzun boylu, bıyıklı, yaşı 30 Şahabeddin'in amucasının oğlu
oğlu Hasan tevellüd 5 Rebiülevvel 1256
- 145- Mahmed oğlu Ali, yaşı 3
- 146- Mehmed oğlu diğer Ahmed, sabî
- 147- İsmail oğlu İsmail yaşı 5, Şahabeddin'in diğer amucasının oğlu

50)

- 148- Kalyoncu Osman oğlu Hasan, uzun boylu, ter bıyıklı, yaşı 19
- 149- Osman oğlu Osman, yaşı 4

51)

- 150- Dede Çelebi oğlu Abdülbaki, orta boylu, ak sakallı, yaşı 60, fevt (ölümü) 25

Muharrem 1252

- 151- Abdülbaki oğlu Hüseyin, orta boylu, kara sakallı, yaşı 26
- 152- Abdülbaki oğlu Mehmed, yaşı 13

52)

- 153- Emir oğlu Mustafa, orta boylu, ak sakallı, yaşı 55, fevt (ölümü) 7 Ramazan 1250
- 154- Yusuf oğlu Mehmed, orta boylu, ter bıyıklı, yaşı 20, Mustafa'nın kardeşinin oğlu

155- Yusuf oğlu Hüseyin, Mansûre (Asâkir-i Mansûre)

156- Yusuf oğlu Ahmed, yaşı 10, tüvana, 1254

53)

157- Mehmed oğlu diğer Mecid, uzun boylu, kırca sakallı, yaşı 48

158- Değirmenci Mehmed oğlu Ali, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 28
oğlu Ömer tevellüd 25 Şaban 1254

159- Mehmed oğlu Mehmed, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 25

160- Mehmed oğlu Seyid Hasan, Mansûre (Asâkir-i Mansûre)
oğlu Hasan tevellüd Şevval 1254

161- Mehmed oğlu Hüseyin, yaşı 10, tüvana 1254

162- Mehmed oğlu Ahmed, yaşı 5

163- Mehmed oğlu Osman, yaşı 1

54)

164- Hüseyin Ali oğlu Hüseyin, uzun boylu, ak sakallı, yaşı 60

165- Hüseyin oğlu Mehmed, uzun boylu, ter bıyıklı, yaşı 17 ...

166- Hüseyin oğlu Mustafa, yaşı 10, tüvana 1254

55)

167- Satı oğlu Ahmed, uzun boylu, ter bıyıklı, yaşı 22

56)

168- Bezcioğlu İbrahim oğlu Ahmed, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 50, fevt 9 Zilkade
1254

169- Ahmed oğlu Mustafa, yaşı 3

170- Diğer Ahmed oğlu Mehmed, sabî

57)

171- Sinek oğlu Osman oğlu Mehmed, orta boylu, sarı sakallı, yaşı 35

172- Sinek oğlu Osman oğlu Ali, mansure

173- Mehmed oğlu Osman, yaşı 1

58)

174- Değirmenci Halil Koca ,orta boylu, ak sakallı, yaşı 70, fevt 2 Şevval 1252

59)

175- Demirci Ali oğlu Ali, orta boylu, kır sakallı, yaşı 50

176- Ali oğlu Mehmed yaşı 6

177- Ali oğlu Ali yaşı 4

178- Ali'nin oğulluğu Ahmed oğlu Ali uzun boylu kara sakallı yaşı 30

179- Ali oğlu Osman sabî

60)

180- Mehmed oğlu Abidin, orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 17

61)

181- Osman oğlu Hasan, orta boylu, sarı sakallı, yaşı 35

62)

- 182- Köse Ömer oğlu Mehmed ,uzun boylu, kara sakallı, yaşı 35
oğlu İbrahim tevellüd 5 Zilkade 1254
- 183- Köse Ömer oğlu Murad, orta boylu, kara sakallı, yaşı 30
oğlu Mehmet tevellüd 25 Zilhicce 1252
oğluHasan tevellüd 3 Muharrem 1251, ölümü 15 Zilhicce 1253

63)

- 184- Kürd Yusuf oğlu Ali, uzun boylu,ak sakallı, yaşı 65
oğlu ... tevellüd 1255
- 185- Ali oğlu Yusuf, uzun boylu, az sakallı, yaşı 25
- 186- Ali oğlu Ali yaşı 4, Fevt 28 Safer 1253
- 187- Ali'nin oğullu Faki oğlu Halil
- 188- Faki oğlu diğer İsmail, yaşı 13
- 189- Faki'nin diğer oğlu Mustafa, yaşı 1

64)

- 190- Veyistan oğlu Mustafa, orta boylu, kara sakallı, yaşı 43, fevt (ölümü) Rebiülevvel 1254
- 191- Mustafa oğlu Ali, yaşı 4

65)

- 192- Dede oğlu Memiş, orta boylu,ak sakallı, yaşı 70
- 193- Memiş oğlu Mustafa, orta boylu, sarı sakallı, yaşı 36
oğlu Seyid Mehmed tevellüd 5 Ramazan 1254
- 194- Memiş oğlu Ali, orta boylu, köse, yaşı 33
- 195- Memiş oğlu Salih,orta boylu, köse, yaşı 30
- 195- Salih oğlu İbrahim, sabî, fevt 29 Muharrem 1252
- 196- Salih oğlu İbrahim, yaşı 0

66)

- 197- İbrahim oğlu Mehmed, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 37
- 198- Mehmed oğlu Ali, yaşı 11, tüvana 1253, fevt (ölümü) 1253

67)

- 199- Osman oğlu Osman, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 43
oğlu Osman tevellüd 5 Muharrem 1253

68)

- 200- Kıyak Hasan oğlu İbrahim, orta boylu,ak sakallı, yaşı 62
- 201- İbrahim oğlu Ömer, şâbb-ı emred, yaşı 18, fevt 1 Zilkade 1253

69)

- 202- Bodur Hasan oğlu Mustafa, orta boylu, kara sakallı, yaşı 35
- 203- Mustafa oğlu Hasan
- 204- Mustafa oğlu Mehmed, yaşı 12
- 205- Mustafa oğlu Osman, yaşı 8

- 70)
206- Türkmenoğlu Veli oğlu Hüseyin, orta boylu, kara sakallı, yaşı 45
- 71)
207- Halil oğlu ...Hüseyin, kısa boylu, ak sakallı, yaşı .., ölümü Zilkade 1254
208- Hüseyin oğlu Mustafa, orta boylu, kara sakallı, yaşı 30
209- Hüseyin oğlu Satılmış, orta boylu, bıyıklı, yaşı 24
- 72)
210- Böcek İsmail oğlu Ahmed, uzun boylu, köse yaşı 35
211- Ahmed oğlu Osman, yaşı 6
212- Ahmed oğlu Hasan, yaşı 3
213- Ahmed oğlu Ali yaşı, sabî
214- Ahmed'in kayını Ali oğlu Ali, mensure
- 73)
215- Sert Ali oğlu Osman, orta boylu, ak sakallı, yaşı 65
216- Osman'ın damadı Babaoğlu
oğlu Ahmed, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 33
oğlu Hasan, tevellüd 2 Muharrem 1252
217- Ahmed oğlu Bekir orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 14
218- Ahmed oğlu Hüseyin yaşı 11, tüvana, 1257
219- Ahmed oğlu Mehmed, sabî
- 74)
220- İsmail oğlu monla Ahmed, kısa boylu , kara sakallı, yaşı 32, muallim-i sıbyan
221- İsmail oğlu monla İsmail, orta boylu, yaşı 26...
- 75)
222- Hasan oğlu Softa Mehmed, orya boylu, ak sakallı, yaşı 70
223- Mehmed oğlu Mehmed, orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 15
224- Mehmed oğlu Hasan, yaşı 5
225- Mehmed oğlu Ahmed, sabî
- 76)
226- Hanımoğlu Ahmet oğlu Mustafa, uzun boylu, sakallı, yaşı 52
227- Mustafa oğlu Osman, yaşı 5
- 77)
228- Baloğlu Salih oğlu Mustafa, yaşı 10, tüvana, 1254
229- Mustafa'ya tabi Kemal oğlu Dede, yaşı 65
- 78)
230- Ferid Ali oğlu Ali, yaşı 35
- 79)
231- Süleyman oğlu Deli Hasan, uzun boylu, ter bıyıklı, yaşı 23
232- Süleyman oğlu Hüseyin, yaşı 6
- 80)
233- Hüseyin oğlu Edalı Mehmed, uzun boylu, kır sakallı, yaşı 50

- 234- Mehmed oğlu Mehmed, yaşı 1
- 81)
- 235- Bekir oğlu Çılağa'nın Ali, orta boylu, kır sakallı, yaşı 60
- 236- Ali oğlu Hacer, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 32
oğlu Ali tevellüd 25 Zilkade 1256
- 82)
- 237- Hidayet oğlu Koca Mehmed, uzun boylu, ak sakallı, yaşı 60
- 238- Mehmed'in damadı Mehmed oğlu İsmail, uzun boylu, sakallı, yaşı 35
- 239- İsmail oğlu Mehmed, sabî
oğlu Mustafa tevellüd 11 Muharrem 1253
- 83)
- 240- Sofu Mehmed oğlu Ahmed, uzun boylu, şâbb-ı emred, yaşı 15
- 241- Ahmed'in eniştesi Abdullah oğlu Ahmed, uzun boylu, taze sakallı, yaşı 35
- 84)
- 242- Şahbaz Salih oğlu İbrahim, uzun boylu, sarı sakallı, yaşı 45
- 243- İbrahim oğlu Seyid, yaşı 12
- 244- İbrahim oğlu İbrahim, yaşı 7
- 245- İbrahim oğlu Mehmed, yaşı 4
- 246- Diğer İbrahim oğlu Hasan, yaşı 1
- 85)
- 247- Mehmed oğlu Halil, kısa boylu, kara sakallı, yaşı 38
oğlu Mustafa tevellüd 27 Muharrem 1252, ölümü 1 Ramazan 1252
oğlu Mustafa tevellüd 17 Şaban 1253
- 248- Halil oğlu Satılmış, yaşı 9, tüvana, 1255
- 249- Halil oğlu Mehmed, yaşı 2
- 86)
- 250- Kemaloğlu Süleyman oğlu Mustafa, orta boylu, kara sakallı, yaşı 42
- 251- Mustafa oğlu Salih orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 20 ... 29 Muharrem 1252
- 252- Mustafa oğlu Mehmed, yaşı 10, tüvana 1254
- 253- Mustafa oğlu Süleyman, yaşı 1
- 254- Mustafa'nın oğluluğu Ahmed oğlu Hasan, yaşı 4
- 87)
- 255- Cılızoğlu Mehmed oğlu Ali orta boylu kara sakallı, yaşı 35
- 256- Cılız Mehmed'in diğer oğlu Eyüb
- 257- Cılız Mehmed'in diğer oğlu Yusuf, yaşı 15
- 88)
- 258- Cılızoğlu oğlu Seyid orta boylu, şâbb-ı emred, yaşı 18
- 259- Cılızoğlu'nun diğer oğlu Hüseyin, yaşı 6
- 89)
- 260- Seyid oğlu Ömer, orta boylu, kara sakallı, yaşı 41
- 261- Ömer oğlu Hasan, Mansûre (Asâkir-i Mansûre) ...

262- Ömer oğlu Hüseyin, sabî
oğlu Mehmed tevellüd 2 Zilhicce 1252

90)

263- Ferid Ali oğlu Mehmed, orta boylu, kır sakallı, yaşı 60
264- Mehmed oğlu Mustafa, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 31
265- Mehmed oğlu İsmail, orta boylu, bıyıklı, yaşı 26, ... 2 Muharrem 1252

91)

266- Efendioğlu Halil oğlu Halil, orta boylu, az kara, sakallı, yaşı 30
oğlu Muhsin tevellüd 5 Muharrem 1252
267- Halil oğlu Ömer orta boylu bıyıklı, yaşı 28

92)

268- Yorgancı oğlu Şahabeddin, uzun boylu, kara sakallı, yaşı 36
269- Şahabeddin beyin oğulluğu Hasan oğlu Memiş, yaşı 5

93)

270- Gökmen oğlu Hacı Mehmed, orya boylu, kara sakallı, yaşı 40, yaşlı 1253
oğlu Osman tevellüd 21 Rebiulevvel 1253
271- Gökmen'in oğlu Hüseyin, yaşı 7
272- Gökmen'in oğlu Halid yaşı 5
273- Gökmen'in oğlu Mahmud, yaşı 3
274- Gökmen'in oğlu Said, yaşı 2
275- Gökmen'in oğlu İsmail, sabî
276- Gökmen'in kayını Hüseyin oğlu Mehmed, orta boylu, kumral sakallı, yaşı 38,
yaşlı 1255
oğlu İbrahim tevellüd 7 Muharrerm 1253

94)

277- Osman oğlu Süleyman, orta boyluü kara sakallı, yaşı 38, yaşlı 1255
Süleyman oğlu Mehmed tevellüd 15 Rebiülahir 1252
Diğeri Osman tevellüd Zilhicce 1252

95)

278- Abdullah oğlu Ali, orta boylu, kara sakallı, yaşı 38, yaşlı 1255
279- Yakuboğlu Ali oğlu Mehmed, orta boylu, kara sakallı, yaşı 35
oğlu Ali tevellüd 1253
280- oğlu Süleyman, yaşı 1
281- ... Ali, kara sakallı, yaşı 30
282- oğlu Mehmed,tevellüd 4 Zilkade 1253

96)

281- Mustafa oğlu Monla (Molla) Mustafa, orta boylu, kara sakallı, yaşı 45
282- oğlu Osman, yaşı 5
283- diğer oğlu Hasan, yaşı 3
284- oğlu Abdullah, tevellüd, 25 Muharrem 1253

EK.V

BOA. NFS_d_01774 numaralı Nüfus Defteri Tarih:H.1258/M.1842

Ankara Muhassılığına merbut Çubukâbâd Kazâsının Nüfus Defteridir.

Kazâ-i Çubukâbâd

Karye-i Çubuk

Hane 1 numra 1- Uzun boylu kır sakallı İmam Molla Osman veled-i Baloğlu Mustafa sinn (yaş) 50, imâm-ı karye

Hane 2 numra 2- Uzun boylu sarı sakallı Hatib Molla Mehmed veled-i Hatib Ali sinn 45
hatib-i karye-i mezbur
3- Ali Birhami veled-i Merkum Molla Mehmed sinn 1

Hane 3 numra 4-Uzun boylu kara sakallı Osman veled-i Bezcioglu Hüseyin sinn 37 nüfus
5-Oğlu Ahmed Rüşdi sinn 2

Hane 4 numra 6- Uzun boylu kırca sakallı Şehabeddin veled-i Pehlivanoglu Hasan sinn 55
muhtar-ı evvel
7-Oğlu orta boylu ter bıyıklı Hasan sinn 22 süvari redif
8-Karındaşı uzun boylu kara sakallı Mehmed veled-i Hasan sinn 43
9- şab emred Halil veled-i merkum Mehmed sinn 8
10- İbrahim diğer merkum veled-i Mehmed sinn 4
11- Amcazadesi orta boylu köse sakallı Mehmed veled-i İbrahim sinn 35
12- Ali veled- i Merkum Köse Mehmed sinn 7
13- Hüseyin diğer veled-i Köse Mehmed sinn 1
14-Diğer amucazadesi şab İsmail veled-i Süleyman emred sinn 12

Hane 5 numra15- Uzun boylu kır sakallı Kazcibaşı Seyid Ahmed veled-i Ahmed sinn 48
muhtar-ı sani
16-Oğlu şab emred Mehmed sinn 17
17-Diğer oğlu şab emred Mustafa sinn 11

Hane 6 numra18-Uzun boyluköse sakallı çiftçi Ali Yetimoğlu Mehmed sinn 43
19-Oğlu şab emred Mehmed sinn 15
20-Diğer oğlu şab emred Ahmed sinn 12
21- Diğer oğlu şab emred İbrahim sinn 8
22-Diğer oğlu Said sinn 5

Hane 7 numra 23- Uzun boylu ter bıyıklı çiftçi Hasan veled-i Baloğlu İbrahim sinn 22

Hane 8 numra 24- Uzun boylu sarı sakallı çiftçi Mustafa veled-i Gedikoğlu Mehmed sinn 40
 25- Karındaşı orta boylu kara sakallı İbrahim veled-i Mehmed sinn 45
 26- Diğer karındaşı uzun boylu kara sakallı Molla Mehmed veled-i Mehmed sinn 30
 27- Ali veled-i merkum Mustafa sinn 5
 28- Ahmed veled-i merkum Molla Mehmed sinn 3

Hane 9 numra 29- Uzun boylu kara sakallı çiftçi Mehmed veled-i Nazıroğlu Ahmed sinn 40
 30- Ammizadesi uzun boylu kara sakallı Hasan veled-i Hüseyin sinn 20
 31- Ahmed veled-i merkum Mehmed sinn 3
 32- Ali diğer veled-i merkum Mehmed sinn 1

Hane 10 numra 33- Kısa boylu kara sakallı Hasan veled-i Hadır sinn 60
 34- Oğlu orta boyu ter bıyıklı kara sakallı çiftçi Ali sinn 33
 35- Ahmed veled-i merkum Ali sinn 4
 36- Seyid İbrahim diğer veled-i merkum Ali sinn 1

Sayfa no:13

Hane 11 numra 37- Uzun boylu kır sakallı çiftçi Ahmed veled-i Kara Keloğlu Ömer'in sinn
 58
 38-Oğlu şab emred Mustafa sinn 8
 39- Oğulluğu uzun boylu kara sakallı Hasan veled-i Ahmed sinn 28
 40-Diğer oğulluğu uzun boylu ter bıyıklı Ömer sinn 22

Hane 12 numra 41- Uzun boylu kara sakallı ırgad Osman veled-i Kaz Eminoglu Osman sinn
 30

Hane 13 numra 42- Orta boylu kara sakallı çiftçi Osman veled-i Ömer sinn 40
 43-Oğlu şab emred Ömer sinn 8
 44-Diğer oğlu Ali sinn 4
 45-Karındaşı uzun boylu ter bıyıklı Halil veled-i Ömer sinn 21 mansura

Hane 14 numra 46- uzun boylu sakallı çiftçi Süleyman veled-i Köse Osman sinn 50
 47-Oğlu orta boylu ter bıyıklı Mustafa sinn 20 asker-i mansura
 48-Diğer oğlu Ali şab emred sinn 18

Hane 15 numra 49-Arslan ... veled-i Hüseyin'in veled-i Çiftçi Ali uzun boylu kır sakallı sinn
 55
 50-Veled-i Mehmed uzun boylu ter bıyıklı sinn 25
 51-Diğer veled-i Hüseyinşab emred sinn 20
 52- Diğer oğlu şab emred Ali sinn 14

Hane 16 numra 53- orta boylu kır sakallı ırgad Kara Ömer Mehmed sinn 55
54-Oğlu Ömer sinn 1

Hane 17 numra 55- Uzun boylu kara sakallı ırgad Seyid veled-i Ömer sinn 35

Hane 18 numra 56- uzun boylu köse sakallı çiftçi Mustafa veled-i Benlioğlu Hüseyin sinn 45
57- Abdullah veled-i Mustafa sinn 4

Hane 19 numra 58- Uzun boylu ter bıyıklı çiftçi Benli oğlu Hüseyin sinn 25

Hane 20 numra 59- Uzun boylu kır sakallı çiftçi Seyid veled-i Arslan Gazioğlu Hüseyin sinn
50

Hane 21 numra 60- Orta boylu kara sakallı ırgad Mehmed veled-i Ahmed sinn 35

Sayfa no:14

Hane 22 numra 61- Orta boylu ak sakallı çiftçi Mehmed veled-i Karışoğlu Ahmed sinn 35
62-Oğlu orta boylu ter bıyıklı Ahmed sinn 22 asker-i mansura
63- Diğer oğlu şab emred İsmail sinn 20
64- Diğer oğlu şab emred Hasan sinn 17

Hane 23 numra 65-Orta boylu köse sakallı çiftçi Ali veled-i Türkmanoğlu Osman sinn 40
66- Emmisi ak sakallı orta boylu Ağırç Hüseyin veled-i Hilmi sinn 75

Hane 24 numra 67- orta boylu kara sakallı çoban Osman veled-i Halil İbrahim sinn 38
68-Oğlu Halil İbrahim sinn 3
69-Diğer oğlu İbrahim sinn 1

Hane 25 numra 70- Uzun boylu ak sakallı çiftçi Memiş veled-i Ali Kocaoğlu Süleyman sinn
60
71-Oğlu uzun boylu ter bıyıklı Süleyman sinn 25 redif
72-Diğer oğlu şab emred İbrahim sinn 14

Hane 26 numra 73-Uzun boylu ak sakallı çiftçi Mustafa veled-i Çavuş Yusuf sinn 70
74-Oğlu orta boylu köse sakallı Yusuf sinn 27
75-Diğer oğlu şab emred Mehmed sinn 20 asker-i mansura
76-Diğer oğlu şab emred Hasan sinn 14
77-Diğer oğlu şab emred Osman sinn 10

Hane 27 numra 78- orta boylu kumral sakallı çiftçi Halil veled-i Karışoğlu Mehmed sinn 50
79-Oğlu ter bıyıklı orta boylu Mehmed sinn 20 mansura
80-Diğer oğlu şab emred Ali sinn 17

81- Diğer oğlu şab emred Hasan sinn 14

82-Diğer oğlu Mehmed sinn 5

Hane 28 numra 83- Orta boylu kara sakallı çiftçi Emir Ali veled-i Mustafa sinn 40

84- Oğlu Mehmed sinn 4

85-Diğer oğlu Halil sinn 2

Hane 29 numra 86- Uzun boylu ter bıyıklı Çiftçi Ömer veled-i Sarioğlu Mustafa sinn 23

87-Karındaşı şab emred Hasan sinn 18

Hane 30 numra 88- Uzun boylu ter bıyıklı ihraç çiftçi Osman veled-i Çirçiroğlu Ali sinn 25

89-Karındaşı orta boylu ter bıyıklı Hasan sinn 20 mansura

90-Diğer karındaşı orta boylu ter bıyıklı İsmail sinn 19 Bosnada

91-Diğer karındaşı şab emred Mehmed sinn 10

92-Diğer karındaşı Ali sinn 6

Hane 31 numra 93- Orta boylu kara sakallı çiftçi Mehmed veled-i Çıracıoğlu Ali sinn 30

Hane 32 numra 94- Orta boylu ak sakallı çiftçi Hasan veled-i çiftçi Mehmed sinn 65

95-Oğlu orta boylu kara sakallı Osman sinn 32

Sayfa 15

Hane 33 numra 96- Orta boylu kır sakallı Çiftçi Ömer veled-i Abbas Baloğlu Yusuf sinn 90

Hane 34 numra 97- Orta boylu kara sakallı çiftçi Halil veled-i Kaba Hasan sinn 42

Hane 35 numra 98- Uzun boylu kara sakallı çiftçi Ahmed veled-i Çiftçioğlu Ahmed sinn 28

99-Karındaşı şab emred Mehmed sinn 18

100-Diğer karındaşı şab emred Ömer sinn 13

Hane 36 numra 101- Orta boylu ak sakallı çiftçi Mustafa veled-i Çerçioğlu Hüseyin sinn 65

102- Oğlu orta boylu kızıl sakallı Hüseyin sinn 32

103-Diğer oğlu orta boylu ter bıyıklı Hasan sinn 22

104 -Diğer oğlu şab emred Mehmed sinn 16

105-Diğer oğlu şab emred Ahmed sinn 12

106-Bekir veled-i merkum Hüseyin sinn 5

107-Seyid diğer veled-i Hüseyin sinn 3

108-Osman diğer veled-i Hüseyin sinn 2

109-Ali diğer veled-i Hüseyin sinn 1

Hane 37 numra 110- Uzun boylu kır sakallı çiftçi Osman veled-i Köse Ali sinn 50

111-Oğlu şab emred Ahmed sinn 11

112-Diğer veled-i İsmail sinn 1

Hane 38 numra 113- Orta boylu ter bıyıklı çiftçi Mehmed veled-i Köseoğlu Mustafa sinn 25

114-Karındaşı şab emred Hasan sinn 20

115-Diğer karındaşı şab emred Ömer sinn 13

Hane 39 numra 116-Hacı Memiş veled-i Hacı Salih orta boyluak sakallı çiftçi sinn 73

117-Oğlu şab emred Mehmed sinn 17

Hane 40 numra 118- orta boylu kır sakallı ırgad Mehmed veled-i Hüseyin Koca sinn 55

119-Oğlu Hüseyin sinn 5 ma'zur

Hane 41 numra 120- uzun boylu kır sakallı bostancı Mustafa veled-i Karabacakoğlu Mustafa sinn 55

Hane 42 numra 121- Uzun boylu kır sakallı çiftçi Osman veled-i Cin Hüseyin oğlu Osman sinn 48

122-Karındaşı oğlu şab emred Mehmed veled-i Hacı Hüseyin sinn 13

123-Diğer karındaşı oğlu şab emred Şerif veled-i Hacı Hüseyin sinn 8

124- Osman veled-i merkum Osman sinn 1

Hane 43 numra 125- orta boylu kara sakallı çiftçi Ahmed veled-i Sinekoğlu Memiş sinn 40

126- Memiş veled-i Merkum Ahmed sinn 1

Sayfa no: 16

Hane 44 numra 127- Orta boylu kara sakallı çiftçi Süleyman veled-i Köse Ali sinn 45

128- Oğlu şab emred Ali sinn 17

129-Diğer oğlu şab emred Seyid Mehmed sinn 11

130- Diğer oğlu şab emred Mustafa sinn 7

131- Mehmed diğer veled-i Süleyman sinn 2

Hane 45 numra 132- uzun boylu kara sakallı çiftçi Bekir veled-i Mızrak Osman sinn 38

133- Oğlu şab emred Osman sinn 7

134-Diğer oğlu Ali sinn 4

Hane 46 numra 135- Orta boylu ter bıyıklı çiftçi Hızır Ali veled-i İsmail sinn 2

Hane 47 numra 136- Orta boylu kır sakallı çiftçi Salih veled-i Bezcioglu Ali sinn 52

Hane 48 numra 137- orta boylu kır sakallı çiftçi Ali veled-i Bezcioglu Bekir sinn 50
 138-Karındaşı orta boylu kara sakallı Ahmed veled-i Ali sinn 30
 139- Diğer karındaşı orta boylu sarı sakallı Mehmed veled-i Ali sinn 27

Hane 49 numra 140-Orta boylu kır sakallı çiftçi Ahmed veled-i Kara Mehmedoglu Ali sinn 45
 141-Veled-i Alişab emred sinn 10
 142-Diğer oğlu Mehmed sinn 2

Hane 50 numra 143- orta boylu kara sakallı çiftçi Seyid Mehmed veled-i Ömer Beyoglu Mehmed sinn 27
 144-Oğlu Seyid Ahmed sinn 2

Hane 51 numra 145- Uzun boylu kara bıyıklı çiftçi Hasan veled-i Kalyoncu Osman sinn 25
 146- Karındaşı şab emred Osman veled-i Kalyoncu Osman sinn 10

Hane 52 numra 147- Orta boylu ak sakallı çiftçi Abdalbaki veled-i Dedeoglu Dede Çelebi sinn 65
 148-Oğlu şab emred Mehmed sinn 17

Hane 53 numra 149-Uzun boylu kara sakallı İmam Molla Mustafa veled-i Hızıroğlu Mustafa sinn 45
 150- Oğlu şab emred Osman sinn 8
 151- Hüseyin diğer veled-i merkum Mustafa sinn 5
 152- Abdullah diğer veled-i merkum Mustafa sinn 2

Hane 54 numra 153-Orta boylu kara sakallı çiftçi Ahmed veled-i Hızıroğlu Mustafa sinn 30

Sayfa no:17

Hane 55 numra 154- Orta boylu kara bıyıklı çiftçi Mehmed veled-i Emiroğlu Yusuf sinn 25
 155--Karındaşı şab emred Hüseyin sinn 20 mansura
 156-Diğer karındaşı şab emred Ahmed sinn 15

Hane 56 numra 157- Uzun boylu kır sakallı çiftçi Mehmed veled-i Mehmed sinn 55
 158-Oğlu uzun boylu kara sakallı Ali sinn 32
 159- Seyid Mehmed veled-i Merkum Ali sinn 20 mansura
 160- Uzun boylu kara sakallı Mehmed veled-i Merkum Mehmed sinn 28 redif
 161- Şab emred Ahmed veled-i merkum Mehmed sinn 10
 162- Osman diğer veled-i Merkum Mehmed'in sinn 4
 163- Hüseyin diğer veled-i Mehmed sinn 3
 164- Ömer diğer veled-i Ali sinn 3

Hane 57 numra 165- Uzun boylu ak sakallı ırgad Hüseyin veled-i Cin Ali sinn 65
 166-Oğlu uzun boylu ter bıyıklı Mehmed sinn 22 asker-i redif
 167-Diğer oğlu şab emred Mustafa sinn 12

Hane 58 numra 168- Orta boylu sarı sakallı çiftçi Mehmed veled-i Sinekoğlu Osman sinn 30
 169-Karındaşı Osman veled-i Ali ter bıyıklı sinn 20 mansura
 170- Osman veled-i merkum Mehmed sinn 4

Hane 59 numra 171-Orta boylu sarı sakallı ırgat Abidin veled-i Mehmed

Hane 60 numra 172-Orta boylu sarı sakallı ırgad Hasan veled-i Sarı İmamoğlu Osman sinn 35

Hane 61 numra 173- Orta boylu kır sakallı Ağaçayak Molla Ali veled-i Timurci Mehmed sinn 55
 174-Oğlu şab emred Mehmed sinn 10
 175-Diğer oğlu şab emred Ali sinn 8
 176- Oğulluğu uzun boylu kara sakallı Ali veled-i Osman sinn 34
 177- Osman veled-i merkum Ali sinn 4

Hane 62 numra 178- Orta boylu kara sakallı çiftçi Mehmed veled-i Köse Ömer sinn 43
 179-Oğlu Mehmed sinn 2

Hane 63 numra 180- Orta boylu kara sakallı çoban Murad veled-i Köse Ömer sinn 35

Hane 64 numra 181- Uzun boylu ak sakallı çoban Ali veled-i Kürd Yusuf sinn 65
 182-Veled-i Yusuf orta boylu sarı sakallı sinn 30
 183- Oğulluğu şab emred İsmail veled-i Mehmed sinn 20
 184-Diğer oğulluğu şab emred Mustafa sinn 16
 185- Diğer oğulluğu şab emred Halil sinn 18 mansura

Hane 65 numra 186- Şab emred Bostanoğlu Ali veled-i Mustafa sinn 7

Sayfa no:18

Hane 66 numra 187- Orta boylu ter bıyıklı hizmetkar Mehmed veled-i Abdullah sinn 25

Hane 67 numra 188- Kısa boylu aksakallı çiftçi Memiş veled-i Dede sinn 70
 189-Oğlu orta boylu sarı sakallı Mustafa sinn 39
 190-Diğer oğlu uzun boylu köse sakallı Salih sinn 35
 191- Diğer oğlu orta boylu köse sakallı Ali sinn 33
 192- İbrahim veled-i merkum Salih sinn 1

Hane 68 numra 193- Uzun boylu kara sakallı ırgat Mehmed veled-i Topuz İbrahim sinn 40
194- Oğlu şab emred Ali sinn 15

Hane 69 numra 195- Uzun boylu ak sakallı Halil Baba İbrahim veled-i Hasan sinn 70

Hane 70 numra 196-Orta boylu kara sakallı çiftçi Mustafa veled-i Boduroğlu Hasan sinn 45
197- Oğlu şab emred Hasan sinn 20 mansura
198- Diğer oğlu şab emred Mehmed sinn 13
199- Diğer oğlu şab emred Osman sinn 10

Hane 71 numra 200- Orta boylu kara sakallı çoban Hüseyin veled-i Türkmanoğlu Veli sinn 50

Hane 72 numra 201- Orta boylu kara sakallı çiftçi Mustafa veled-i Hüseyin sinn 35
202-Kardındaşı orta boylu ter bıyıklı Satılmış veled-i Hüseyin sinn 27 redif

Hane 73 numra 203-Uzun boylu köse sakallı çiftçi Ahmed veled-i İsmail sinn 40
204-Oğlu Selman sinn 8
205-Diğer oğlu Hasan sinn 6
206-Diğer oğlu Ali sinn 4
207- Kaynı orta boylu ter bıyıklı Ali veled-i Ali sinn 20 asker-i mansura

Hane 74 numra 208-Orta boylu ak sakallı çiftçi Osman veled-i Hasret Ali sinn 70
209- Damadı kırca sakallı Ahmed veled-i Osman sinn 45
210- Uzun boylu ter bıyıklı Bekir veled-i merkum Ahmed sinn 20
211- Şab emred Hüseyin diğer veled-i merkum Ahmed sinn 14
212- Mehmed diğer veled- i merkum Ahmed sinn 4
213- Hasan Merkum diğer veled-i merkum Ahmed sinn 2

Hane 75 numra 214-Hüseyin veled-i Mantar Mehmed orta boyluak sakallı sinn 80
215-Oğlu orta boylu ter bıyıklı Mehmed sinn 22
216-Diğer oğlu şab emred Hasan sinn 8
217- Diğer oğlu şab emred Ahmed sinn 4

Hane 76 numra 218- Kısa boylu kara sakallı muallim ül-sıbyan Ahmed efendi veled-i İsmail sinn 40

219-Karındaşı orta boylu ter bıyıklı müellif Molla İsmail veled-i İsmail sinn 28 diyar-ıahirde

Sayfa no:19

Hane 77 numra 220- Uzun boylu kır sakallı çiftçi Mustafa veled-i Hanımoğlu Ahmed sinn 55

221-Oğlu şab emred Osman sinn 9

- Hane 78 numra 222- Şab emred Mustafa veled-i Baloğlu Salih sinn 13
223- Merhumun hizmetkarı uzun boylu ak sakallı Dede veled-i Kemal Mehmed sinn 80
- Hane 79 numra 224- orta boylu kara sakallı hizmetkar Ali veled-i Alioğlu Ahmed sinn 40
ma'zur
- Hane 80 numra 225- Uzun boylu kır sakallı çiftçi Adalı Mehmed veled-i Hüseyin sinn 55
226- Oğlu Mehmed sinn 5
- Hane 81 numra 227- Orta boylu kır sakallı çiftçi Ali veled-i Çil Ağa'nın Bekir sinn 65
228-Oğlu uzun boylu kumral sakallı çiftçi Ahmed sinn 40
229- Ali veled-i merhum Ahmed sinn 3
- Hane 82 numra 230- Orta boylu ak sakallı Koca Mehmed veled-i Hidayet sinn 90 alil
231- Damadı orta boylu sarı sakallı İsmail veled-i Mehmed sinn 40
232- Mustafa veled-i Merhum İsmail sinn 2
- Hane 83 numra 233-Orta boylu ter bıyıklı çiftçi Seyid Ahmed veled-i Suluoğlu Mehmed
sinn 22
234-Eniştesi uzun boylu köse sakallı Ahmed veled- Ömer i sinn 30
- Hane 84 numra 235-Uzun boylu sarı sakallı ırgad İbrahim veled-i Şahbazoğlu Salih sinn 50
236-Oğlu Seyid şab emred sinn 17
237-Diğer oğlu İbrahim şab emred sinn 9
238-Diğer oğlu Mehmed sinn 6
239-Diğer oğlu Hasan sinn 3
- Hane 85 numra 240- Kısa boylu kara sakallı çiftçi Halil veled-i Mehmed sinn 45
241-Oğlu şab emred Satılmış sinn 10
242-Diğer oğlu Mehmed sinn 6
243- Diğer oğlu Mustafa sinn 1
- Hane 86 numra 244- Orta boylu kara sakallı çiftçi veled-i Kemal Süleyman sinn 45
245- Oğlu uzun boylu ter bıyıklı Salih sinn 23 redif
246- Diğer oğlu Mehmed şab emred sinn 12
247-Diğer oğlu Süleyman sinn 4
248- Oğulluğu Hasan veled-i Hüseyin sinn 5
- Hane 87 numra 249 -Orta boylu kara sakallı çiftçi Ali veled-i Cılızoğlu Mehmed sinn 40
250-Karındaşı orta boylu kara bıyıklı Eyüb veled-i Mehmed sinn 25 mansura
251-Diğer karındaşı uzun boylu ter bıyıklı Yusuf veled-i Mehmed sinn 22

Sayfa no:20

- Hane 88 numra 252- Uzun boylu ter bıyıklı çiftçi Seyid veled-i Cılızoğlu Hasan sinn 22
253- Karındaşı şab emred Hüseyin veled-i Hasan sinn 9

Hane 89 numra 254-Orta boylu kara sakallı çiftçi Ömer veled-i Ömer Efendi oğlu Seyit sinn 45

255-Veled-i Hasan orta boylu ter bıyıklı sinn 23

256-Diğer oğlu Hasan sinn 4

257-Diğer oğlu Seyyid Mehmed sinn 2

Hane 90 numra 258- Orta boylu kır sakallı çiftçi Mehmed veled-i Ferid Ali oğluAhmed sinn 60

259-Oğlu uzun boylu kır sakallı Mustafa sinn 35

260-Diğer oğlu uzun boylu sarı sakallı İsmail sinn 26 redif

Hane 91 numra 261- Orta boylu kır sakallı çiftçi Halil veled-i Halil Efendioğlu Memiş sinn 32

262-Karındaşı orta boylu ter bıyıklı Ömer veled-i Memiş sinn 29

263- Mehmed veled-i Merhum Halil sinn 2

Hane 92 numra 264- Orta boylu kara sakallı çiftçi Hacı Mehmed veled-i Gökmen sinn 40

265-Oğlu şab emred Hasan sinn 9

266-Diğer oğlu Halit sinn 7

267-Diğer oğlu Mehmed sinn 5

268-Diğer oğlu Said sinn 4

269-Diğer oğlu İsmail sinn 2

270-Kaynı uzun boylu köse sakallı Mehmed veled-i Köse Hüseyin sinn 40

271- İbrahim veled-i merhum Mehmed sinn 1

Hane 93 numra 272- Uzun boylu kara sakallı çiftçi Şehabeddin veled-i Yorgancı Ahmed sinn 40

273- Oğulluğu şab emred Memiş veled-i Molla Hasan sinn 8

Hane 94 numra 274- Uzun boylu kara sakallı ırgad Ali veled-i Abdullah sinn 35

275-Oğlu Mehmed sinn 3

Hane 95 numra 276-Osman veled-i Süleyman uzun boylu kara sakallıırgadsinn 45

277-Oğlu Mehmed sinn 4

278-Diğer oğlu Osman sinn 2

Hane 96 numra 279-Orta boylu kır sakallı çiftçi Mehmed veled-i Bezciğlu İbrahim sinn 55

280-Biraderzadesi orta boylu ter bıyıklı İbrahim veled-i Ahmed sinn 20

281-Karındaşı Osman veled-i Ahmed sinn 15

282- Diğer karındaşı Mustafa veled-i Ahmed sinn 6

283- Diğer karındaşı Mehmed veled-i Ahmed sinn 4

284- Damadı uzun boylu kara sakallı İsmail veled-i Abdurrahman sinn 38

EK. VI
BOA, ML.VRD.TMT.00665

Çubukâbâd Kazasına Tâbi Nefs-i Çubuk Karyesinde Mukim Ahâli-i İslâmın
Arazi ve Emlak Temettularını Mübeyyin Defterdir.
(Tarih: H.1260/ M.1844)

7	6	5	4	3	2	1	HANE, NUMRA Hane Sahibinin Adı
Nuryeioğlu Mehmed ingat	Mağirbioğlu Hasan erbâb-ı ziraâtdan	Hidrioğlu Hasan erbâb-ı ziraâtdan	Yetimoğlu Ali ingat	Taciroğlu Mehmed erbâb-ı ziraâtdan	Gedikoğlu Mustafa erbâb-ı ziraâtdan	Baloğlu Monla (Molla) Osman imam	
20	Kıraladı 30	60	Kiraya verdiği 2	55	40	25	Ekilen tarla (dönüm)
0,5	1,5	1,5 bağ 1		1,5 bağ 1	1,5	Bağ 1	Ekilmeyen tarla (dönüm)
							Bahçe (dönüm)
							Çayır (dönüm)
							Tütün tarlası (dönüm)
1	2	Manda 1	Tosun 1	2	2	2	Öküz (adet)
	1	1	1	1	2	1	Sağmal inek (adet)
				1		1	Dişi Buzagi (adet)
		1		1	1		Erkek Buzagi (adet)
		2		1	1	1, malak 1	Sağmal manda (adet)
		10					Sağmal koyun (adet)
		10					Kuzu (adet)
							Yoz koyun (adet)
		5			5		Sağmal keçi (adet)
		5					Oğlak (adet)
							Yoz keçi (adet)
	Bargir 1	1	Bargir 1		Bargir 1		Merkep (adet)
						Er. 1	Kısrak maaTay (adet)
150	330	1290	200	910	750	545	Yıllık geliri diğer (kuruş)

16	15	14	13	12	11	10	9	∞
Ali Kocaoğlu Memiş erbâb-ı zîrâatdan	Halil İbrahim oğlu Osman davar çobanı	Beylioğlu Mustafa erbâb-ı zîrâatdan	Mehmedoğlu Kara Ömer irgat	Arslan oğlu Hüseyin	Tüysüz oğlu Ali irgat	Türkmenoğlu Ali erbâb-ı zîrâatdan	Kaz Emiroğlu Osman irgat	Köseoğlu Osman erbâb-ı zîrâatdan
40		50				35		60
30			Kiraya verdiği 3	Kiraya verdiği 20	Kiraya verdiği 10		Kiraya verdiği 4	
		1	2	2		0,5		
								1
								2
2		1				2		3
1		1	1		1	2	1	1
		1						2, malak 1
	12					15		20
	12					15		20
	5							6
	6					5		15
	6					5		15
								5
1	1				1	1		
		Er. 1						Er. 1
385	350	500	250	350	300	650	300	1290

34	Köse Alioğlu Süleyman erhâb-ı zîrâtdan	33	Karabacak oğlu Mustafa köşker	32	Sinek oğlu Ahmed ırgat	31	Çerçi oğlu Hüseyin erhâb-ı zîrâtdan	30	Mustafa oğlu Ömer davar çobanı	29	Köseoğlu Osman Kethuda erhâb-ı zîrâtdan	28	Hüseyin Kocaoğlu Mehmed Arslanoğlu Seyit hizmetkar	27	715	26	Gıgıoğlu Ahmed erhâb-ı zîrâtdan
	10, kiraladığı 30		Kiraya verdiği 2	0,5		kara tarla ekıyor				25						65	
										25					Kiraya verdiği 4		
										0,5						1	
1,5																	
2							2										
1		1		1			1			2							
										1							
Dişi malak 1																	
										6					1	1, Er. Malak 1	
																12	
										6						12	
																5	
								14								6	
								14		6						6	
								6								4	
		Bargir 1								Bargir 1							
														1		1	
650		250		250		425		250		750				280		1200	

43	42	41	40	39	38	37	36	35
Hasreioğlu Ahmed erbâb-ı zîrâatdan	Kalyoncuoğlu Hasan erbâb-ı zîrâatdan	Pehlivanioğlu Mehmed erbâb-ı zîrâatdan	Abdulhakî oğlu Mehmed erbâb-ı zîrâatdan	Hacı Memiş oğlu Hacı Salih erbâb-ı zîrâatdan	Cin Hüseyn oğlu Osman ırgat	Kara Mehmed oğlu Ahmed erbâb-ı zîrâatdan	Hidroğlu Ali erbâb-ı zîrâatdan	Hidroğlu Ahmed erbâb-ı zîrâatdan
15; Kiraladığı 20	30	100	35	30		5; Kiraladığı 20	20	25
0,5	20	Karban sarayı köyünden ortak 80	20	1	Kiraya verdiği 60		Kiraya verdiği 30	
					5; bağ 5		0,5	0,5
2		3	2				1	1
2	1	manda 4		Manda 2		1	1	2
1		1	2	1	2			1
		3; dışı malak 1	1	1			1	
		35						
		35						
		10						
			5					
			5					
1		1; Bağır 1	1	1		1	1	1
	335	Gülhaba Vakfı Zaviyesinden ve vakıftan 100 kuruş alıyor. 2200	600	580	480	300	325	275

52	Yorgancıoğlu Şahabeddin erbâb-ı zîrâatdan	51	Gökmenoğlu Hacı Mehmed erbâb-ı zîrâatdan	50	Çiğanoğlu Ali erbâb-ı zîrâatdan	49	Baloğlu Mustafa erbâb-ı zîrâatdan	48	Hanımoğlu Mustafa erbâb-ı zîrâatdan	47	Beziroğlu Osman nüfus ...	46	Seyit Ahmed oğlu Mehmed erbâb-ı zîrâatdan	45	Boduroğlu Mustafa ırgat	44	Mantaroğlu Mehmed erbâb-ı zîrâatdan
30	30	30	30	30	50, kızılöz'de ortak 55	50, kızılöz'de ortak 55	60, Kızılöz köyünde ortak ektiği 130					35				30	
20	25	25	25	25	30, Kızılöz'de kiraya verdiği 70	30, Kızılöz'de kiraya verdiği 70	100, Kiraya verdiği 150, Kızılöz köyünde kiraya verdiği 50			Kiraya verdiği 30						35	
				0,5			Bağ 2										
						4											
												2					
Manda 2		3		Manda 2	Tosun 1	Tosun 1	Manda 2			tosun 2		Manda 2					
1	1	1			2	2	3			1						1	
										2							
1																1	
1				1		Er. Malak 1						1				1	
2				3						6		10					
2				3						6							
												5					
1	1	1			Bargir 1	Bargir 1	Bargir 1			1, bargir 1							
																1	
Ortak değirmen 850		385		530		800	değirmen 1 2290			250		600		200		450	

61	Sofioğlu Seyit Ahmed bostancı	60	59	58	57	56	55	54	53
Bostan 2	Mireli oğlu İsmail bostancı	Eğrikulak oğlu Ali hizmetkar	Çuluzoğlu Seyit çoban	Hüseyin oğlu Edali Mehmed erbâb-ı ziraâtdan	Mehmed oğlu Halil erbâb-ı ziraâtdan	Ömer efendi oğlu Ömer erbâb-ı ziraâtdan	Bölükbaşı oğlu Mustafa ırgat	Halil Efendi oğlu Ömer erbâb-ı ziraâtdan	
				Kiraladığı 30	Kiraladığı 30	50		60	
						30		25	
							0,5		
						3		2	
				2	1	Manda 2		Manda 2	
					1	1	1	3	
						Er:1		2	
						1		Malak 1	
								3	
								3	
								5	
								5	
				1		Barkır 1	1	1, barkır 1	
						1		1	
300	200	Ankara'ya taşınmış	150	195	290	1100	300	1100	

	88	87	86	85	84	83	82	81	80
	Agacayaoglu Emin Aga	Mustafa oglu Emir Ali	Turkmenoglu Huseyin	Şahbazoglu Ibrahim	Osman oglu Selman	Sazakoglu Bekir	Hatip oglu Mehmed hatib-i karye	İsa Baloglu Ömer erbab-ı ziraattan	Ömer Beyoglu Mehmed Bola Hatun Vakıf Mürürlüsi
Ekilen tarla 2022 dönüm								40	
Ekilmeyen tarla 1720 dönüm	150, Kiraya verdiği 100 dönüm	40		40			Kiraya verdiği 50, Kulu köyünde kiraya verdiği 150	15	
Bahçe 42,5 ; Bağ 12 dönüm	3	1					2, Kulu'da armut 3	0,5	3
Çayır 18 dönüm							10		3
Tütün tarlası 23,5 dönüm									
Öküz 61; manda öküzü 25; tosun 4								2	Manda 3
Sağmal inek 71	Ankara Sabuni mahallesinde oturuyor. Ortak değirmen 1						2	2	1
Dış Buzagi 4									
Erkek Buzagi 9									
Sağmal manda 27, malak 11									1, malak 1
Sağmal koyun 210							30		20
Kuzu 210							30		20
Yaz koyun 50							10		10
Sağmal keçi 112									
Oğlak 96									
Yaz keçi 20									
Merkep 28, bağır (beygiri) 17									
Kısırak maaş 15, at 2,							1, At 1		2, At 1
Gelirleri 13105, vergileri 18646 kuruş	700	Boyabat'a taşınmış	Zir nahiyesine gitmiş	Ankara'ya taşınmış	Ankara'ya taşınmış	Ankara'ya taşınmış	Koalüdeceçilik 1 ktra Mine ağında cehilik 10 dönüm 1100 kuruş	600	vakfın haslatı 1050, 2370

Virgüleri 18.646 / ‘‘Temettü’ları 43.105

Ber vech-i bâlâ Çubuk Karyesi tahrir olundukda bir mal ve emlak vesair temettu’ve ticaretten bir şey ketm ü ihfa olunmayarak hak ve hakikati üzere sebt-i defter olunduğu işbu mahalle şerh virildi.

Muhtar-ı karye
(mühür)

İmam-ı karye
(mühür)

Vekil-i ziraat
(mühür)

Müdür-i kaza
(mühür)

.....
(mühür)

ORGANİK YETİŞTİRİCİLİĞİN YARARLARI VE ÇUBUK (ANKARA) İLÇESİNİN ORGANİK TARIM POTANSİYELİ

Emine Baydan *

Özet

Geleneksel (Konvansiyonel) yetiştiricilikte öncelikli amaç az maliyetle yüksek miktarda ürün elde etmektir. Bu sebeple, bitki ve hayvan yetiştiriciliğinde koruyucu ve sağaltıcı amaçla antibiyotik, hormon, pestisit gibi maddelerin kullanımı söz konusu olabilmektedir. Yapılan bilinçsiz uygulamalar kanser sıklığında artışa, tanımlanamayan hastalıkların ortaya çıkışına, zararlı mikroorganizmalarda ilaçlara karşı direnç gelişmesine, ekolojik dengede bozulmaya kadar varan çeşitli istenmeyen etkilere yol açmaktadır. Günümüzde insanlar daha sağlıklı ürünler tüketmeyi tercih etmektedir. Bu yaklaşım organik yetiştiricilik kavramının doğmasına neden olmuştur. Türkiye organik yetiştiricilik alanı bakımından dünya ülkeleri içerisinde oldukça iyi bir potansiyele sahiptir. Coğrafi özellikleri bakımından Türkiye'nin önemli bir bölgesini oluşturan Çubuk İlçesi de bu kapsamda umut vadeden yerlerden biridir. Ancak, Türkiye genelinde olduğu gibi Çubuk İlçesinde de organik yetiştiricilik üzerine etkili uygulamalar yoktur.

Anahtar kelimeler: Organik, Yetiştiricilik, Tarım, Çubuk, Ankara

* Prof. Dr, Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi
E-posta: baydan@veterinary.ankara.edu.tr

BENEFITS OF ORGANIC FARMING AND POTENTIAL OF ÇUBUK DISTRICT IN ORGANIC FARMING

Abstract

Primary purpose of conventional farming is to produce much with lower costs. So curative and preservative substances such as hormones, antibiotics and pesticides have been used in both farming and stockfarming. These unconscious use of substances caused increment in cancer and unidentified health problems and some harmful microorganisms developed immunity to curatives, and also caused disruption of the ecological balance. Today people choose to consume healthy products instead of eat their fills. This approach inspired the concept of organic farming. Turkey has real potential about organic production. Also Çubuk district promises hope in terms of its geographical features. However, in just like Turkey in general, also in Çubuk district there is no such effective application about organic farming. Improvement in organic farming will be a good gain for local community and also for Turkey's internal and external demands.

Keywords: Organic, Farming, Agriculture, Çubuk, Ankara

Giriş

Konvansiyonel (Geleneksel) tarım, tarımsal ürünlere yoğun talep üzerine, ürün miktarını artırmak amacıyla, yetiştiricilikte çeşitli kimyasalların kullanımıyla ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu tip yetiştiricilikte birim alandan ekonomik bir şekilde ve yüksek miktarda ürün alınması öncelikli amaç olduğundan, ekolojik denge ve ürün kalitesinde sağlık kriterleri ikinci plana atılmıştır (Bayram ve ark., 2013). Dünya'da artan nüfusun besin ihtiyacını karşılamak için tarım ve gıda bilimlerinde üretimi artırmaya yönelik yapılan uygulamalar mikroorganizmalarda antibiyotiklere karşı direnç gelişmesine (Refsdal, 2000), kanser görülme sıklığında artışa (Oates, ve ark. 2009), bu da tüketicilerin hayvansal ve bitkisel ürünlerdeki ilaç kalıntılarına odaklanmasına neden olmuştur. Günümüzde tüketiciler artık daha yüksek beslenme değeri olan ve aynı zamanda kimyasal kalıntılardan arı gıdaları tüketmeyi tercih etmekte, çiftlikten sofraya kadar üretimin her aşamasında güvenlik ve sağlık kriterlerine önem vermektedir. Bu konu çerçevesinde özellikle Avrupa'da organik ürün üretimi ve bunlarla ilgili uygulamalara ağırlık verilmiştir (Colom-Gorgues, A. 2009).

Organik Tarımın Yararları

Organik Tarımın Çevre Sağlığı Üzerine Yararları

Organik tarım, çeşitli ülkelerde organik, ekolojik ve biyolojik kelimeleri ile adlandırılır. Ülkemizde ise “Ekolojik veya Organik Tarım” eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. 1910 yılında ekolojik tarım görüşü ilk kez İngiltere’de gündeme gelmiştir. 1960’lı yıllarda “Yeşil Devrim” ile yoğun tarım teknikleri uygulanarak verimde %100’e varan artışlar sağlanmış; ancak, yoğun üretim teknikleri ile ekosistem bozulmuş, hava, toprak, su kirletilmiş, aşırı ilaç ve gübre kullanılarak üretilen gıdalar tüketicilerde sağlık sorunlarına yol açmıştır. Bu durumu kontrol altına almak üzere 1972 yılında Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (International Federation of Organic Agriculture Movement-IFOAM) kurulmuştur (Arslanbaş, 2010).

Organik yetiştiricilik, insan sağlığı, çevre korunması ve hayvan refahının öne çıktığı, son tüketiciye zararlı hiçbir maddeyi kapsamayan bir üretim şekli olarak tanımlanır (Colom-Gorgues, A. 2009). Çoğu tarım alanlarında sulama sularının sentetik gübreler ve pestisitlerle kirlenmesi en büyük problemdir. Organik yetiştiricilikte bu maddelerin kullanımı yasaktır. Bunların yerine kompost, hayvan gübresi, yeşil gübre gibi organik gübrelerin kullanılmasına izin verilir (Verma, 2015). Bu şekilde organik hayvan yetiştiriciliği yapılan yerlerde gübrelerden kaynaklı kimyasal kirleticilerin (ilaç vb) miktarındaki azalmayla ekolojik dengenin korunmasına hizmet edildiği düşünülmektedir (Gökçe ve Usta, 2013).

Organik tarımın besin kalitesi ve insan sağlığı üzerine yararları

Organik yetiştiricilik ürünlerinin kalitesi ve sağlık üzerine etkilerine yönelik çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda geleneksel ürünlerle organik ürünler arasında besin kalitesi yönünden kimi zaman çok önemli farklılıklar olmadığı ileri sürülürken (Magkos, ve ark., 2006), kimi zaman da vitamin, mineral gibi bazı besinsel değerler yönünden farklılıklar olduğu, antioksidan etkinlik, kuru madde, fenolik bileşikler, esansiyel amino asitler, şeker, demir ve magnezyumun ile Vit C içeriğinin organiklerde genellikle daha yüksek, pestisid ve nitrat içeriğinin daha düşük, genetiği değiştirilmiş organizmaların ise bulunmadığı bildirilmiştir (Crinnion 2010; Williams, 2002; Bourn, ve Prescott, 2002; Lairon, 2009; Huber ve ark., 2011). Türkiye’de yapılan bir araştırmada da organik mercimek ürünlerinde demir düzeyi daha yüksek, fakat kabul edilebilir limitler içinde bulunmuştur (Arslanbaş ve Baydan, 2013). Tüketime sunulan organik ve geleneksel süt ve süt ürünlerinin bazı metal düzeyleri yönünden

karşılaştırılması amacıyla Türkiye’de yapılan bir diğer araştırmada ise gerek geleneksel, gerekse organik süt ve süt ürünlerinde cihaz belirleme limitleri (LOD) üzerinde en sık rastlanan elementin kurşun (Pb) olduğu, element çeşidine rastlama sıklığının organiklerde geleneksellere göre daha düşük olduğu bildirilmiştir (Seğmenoğlu, 2012). Yapılan az sayıdaki çalışma, organik ürünlerin daha az allerjiye sebep olduğunu, organik ürün tüketicilerinin yaşam kaliteleri (sigara içme, fiziksel aktivite, kilo kontrolü vb bakımından) bakımından da diğer tüketicilerden farklılık gösterdiğini (daha iyi olduğu) ortaya koymuştur (Rembialkowska ve Srednicka, 2009; Eisinger-Watzl ve ark., 2015).

Organik hayvansal üretim, tercihen bölgeye adapte olabilen hayvanlar kullanılarak yapılan, sağlıklı organik ürünlerin elde edildiği bir üretim şeklidir (Bayram, 2013). Organik hayvansal ürünlerin besin kalitesi üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalardan birinde organik hayvan etlerinin yağ, doymuş yağ asitleri ve kolesterol içeriği yönünden konvansiyonellerden daha düşük; buna karşılık omega-3 yağ asitleri ve konjuge linoleik asit (KLA) düzeyleri yönünden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Keza, organik sütlerin de KLA ve omega-3 yağ asitleri bakımından konvansiyonel olanlara göre daha zengin olduğu bildirilmiştir (Hansson et al., 2000; Revilla et al., 2008).

Dünyada Organik Tarım

Dünyada ekolojik tarım yapılan alanlar geçmiş yıllara göre 2005 yılı itibarıyla oldukça artmış gözükmektedir. Bu konuda en geniş uygulama yapılan alana Avustralya (11,300,000 hektar) sahiptir. Bunu Arjantin, İtalya, Amerika olmak üzere 104 (toplam 108 ülke) ülke takip etmektedir. 2005 yılı itibarıyla toplam organik üretim alanı 26,458,270 hektar olmuştur. Bu sıralamada Bangladeş ve Uganda gibi ülkeler Türkiye’nin önünde yer almış, Türkiye sıralamada 29. olmuştur. Bununla birlikte dünya geneline göre yine de iyi bir konuma sahip çıkmıştır (Colom-Gorgues, 2009). Bu dağılım 2013 yılı verilerine göre, ilk 10 üzerinden Avustralya (%17.2), Arjantin (%3.2), Amerika (%2.2), Çin (%2.1), İspanya (%1.6), İtalya (%1.3), Fransa (%1.1), Almanya (%1.1), Uruguay (%0.9, Kanada (%0.9) şeklinde olmuştur. Türkiye bu sıralamada 461,396 hektar alanla 2005 yılına göre oldukça ilerleme kaydetmiş ve 172 ülke içerisinde 19. olmuştur; dünya genelinde organik tarım alanı toplamı ise 43,091,113 hektara ulaşmıştır. Kıtalarla göre organik tarım alanı dağılımı ise 2013 yılı verilerine göre %40.2 ile Okyanusya, %26.6 ile Avrupa, %15.3 ile Latin Amerika, %8.0 ile Asya, %7.1 ile Kuzey Amerika, %2.8 ile Afrika şeklinde olmuştur (FİBL-IFOAM, 2015).

Türkiye’de Organik Tarım Ve Mevzuatı

Türkiye’de 1980’li yılların ortalarından itibaren Avrupalı organik tarım firmalarının öncülüğünde sözleşmeli tarım sistemi ile ihracata yönelik olarak kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı ve fındık ile başlatılan organik üretim, 2002 yılında 14 çiftçi, 250 hayvan (büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı) ve 25.664 ürün ile başlatılan organik hayvancılık 2014 yılı itibarıyla 375 çiftçi sayısı, 825.263 hayvan sayısı, 1.406,08 ton dana eti, (geçiş süreci dahil), 4.970,07 ton et (geçiş süreci dahil), 15.509,72 ton süt, 64.898.912,00 adet yumurta ve 11,00 ton peynir olmuştur (Tablo 1, 2 ve 3). Türkiye’de organik yetiştiricilik ağırlıklı olarak hayvansaldan ziyade bitkisel ürünler üzerinden yapılmaktadır. Ancak 2005’den 2013 yılına kadar organik hayvan yetiştiriciliğinde bir artış söz konusu olmuştur. Organik balık yetiştiriciliği ise alabalıkla 2012 yılında başlamış ve henüz gelişme gösterememiştir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. İstatistikler., 2016).

Tablo 1. 2012-14 Yılları Büyükbaş, Küçükbaş ve Kanatlı Organik Yetiştiricilik Verileri
(+ Geçiş süreci dahil)

Genel toplam	2002	2012	2013	2014
Çiftçi sayısı	14	151+1436	1632+1638	216+159
Hayvan sayısı	250	253.783+117538	1.021.382+147436	774.870+50393
Et (dana-ton)	8	480,69	4.970,07	1.406,08
Et (koyun-ton)	5	0	0	0
Et (tavuk-ton)	375	0	0	0
Süt (inek-ton)	40	17.627,06	54.780,93	15.509,72
Yumurta (adet)	25000	36.105.556	48.040.778	64.898.912,00
Peynir (ton)	0		0	11,00
Yoğurt (ton)	0		0	0
Tereyağı (ton)	0		0	1

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, **İstatistikler**, 2016

Tablo 2. 2002-14 Yılları Organik Arıcılık Verileri Genel Toplam
(+ Geçiş süreci dahil)

	2002	2012	2013	2014
Üretici sayısı	-	355+395	279+471	321+213
Kovan sayısı	2000	47.065+45077	32.342+62836	36.391+22634
Bal üretim miktar (ton)	-	516,835	344,04	280

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İstatistikler, 2016

Tablo 3. 2012-14 Yılı Organik Su Ürünleri Verileri

Tür		2012	2013	2014
Alabalık	İşletme sayısı	1		
	İşletme kapasitesi (Ton/yıl)	50	-	-
	Yıllık Üretim Miktarı (Kg)	50000	-	-

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İstatistikler, 2016

Tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plan ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlenmesini amaçlayan 5488 no'lu Tarım Kanunu (Resmi Gazete, 2006) üretici örgütlerinin ve sözleşmeli üretimin desteklenmesini öngörmekte ve organik üretim desteğini tarımsal destekleme araçları arasında saymaktadır.

Türkiye'de organik tarım faaliyetlerinin bir arada toplandığı ilk resmi teşkilat Ege Üniversitesi'nin öncülüğü ile İzmir'de 1992 yılında kurulan "Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği" (ETO)'dir. "Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik" 18 Aralık 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 5262 Sayılı Organik Tarım Kanunu, 3 Aralık 2004 tarih ve 25659 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2005 yılında Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik kabul edilmiş, daha sonra 2006, 2008, 2009 yıllarında değişiklik ve ekler yapılmıştır. Eski mevzuat yürürlükten kaldırılarak AB'de 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe giren mevzuata göre yeniden düzenlenen ve 18 Ağustos 2010 tarih ve 27676 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" hali

hazırda geçerli olan en son yönetmeliktir. Bu yönetmelikte de 2015’de değişiklik yapılmıştır. Organik tarımın esasları ve uygulanmasına yönelik yönetmeliğin Madde 5, c bendinde “ Organik tarım, yetkilendirilmiş kuruluşun kontrolünde yapılır” ifadesi yer almaktadır. Yine aynı yönetmelik uyarınca, “organik tarımsal ürün veya organik tarımsal madde üreten ve pazara sunanlar ambalajlarında yönetmeliğin Ek 10’unda belirtilen logo örneklerini kullanmak zorundadırlar. Bu logoları üzerinde bulundurmayan ürünler, organik (ekolojik veya biyolojik) olarak iç ve dış pazarlara sunulamaz, reklam ve tanıtımı yapılamaz” denilmektedir (Resmi Gazete, 2015).

Türkiye’de organik hayvancılık açısından büyük bir potansiyel bulunmaktadır. Özellikle doğal kaynakların zengin ve yerli ırkların egemen olduğu Karadeniz, Akdeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri organik büyükbaş hayvan yetiştiriciliği için uygun bölgelerdir (Hanoğlu, 2013; Özen ve ark., 2010).

Küçükbaş hayvancılık hastalıklara karşı dayanıklı yerli ırklarla yapıldığı ve hayvanlar büyük ölçüde çayır-mera ve anıza dayalı olarak beslendiği için organik yetiştiriciliğe geçiş olanakları daha fazla gözükmektedir. Ancak, ülkemizde organik tarım ihracatında arıcılık dışındaki hayvansal ürünlerin ihracat şansı düşüktür. İç pazarda da tüketici bilinci ve alım gücü yetersizdir. Bu durum, bal dışındaki organik hayvansal ürünlerin üretimi ve tüketimini çok kısıtlamaktadır. Bu nedenle, organik hayvancılığımızın gelişebilmesi için mutlaka desteklenmesi gerekmektedir (Merdan ve Kaya, 2013).

Çubuk İlçesi Organik Hayvancılık Potansiyeli

Ankara’nın organik tarım potansiyelinin üretim yönünden değerlendirilmesine yönelik ilk çalışma 2002-2004 yıllarında, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ayaş Bahçe Bitkileri Araştırma ve Uygulama İstasyonu ile bölüm laboratuvarlarında yürütülmüş olan “Ankara (Ayaş) Koşullarında Organik Çilek Yetiştiriciliği Olanaklarının Araştırılması” konulu çalışmayla olmuştur. Camarosa ve Fern çeşitlerine ait frigo fidelerle yapılan çalışma sonucunda farklı gübreleme uygulamaları ile Ankara ekolojik koşullarında organik çilek yetiştiriciliğinin daha verimli yapılabileceği bildirilmiştir (Polat, 2005).

Ankara Kalkınma Ajansı’nın kayıtlarına göre (2012), 2004-2010 yılları arasında, Türkiye’nin organik bitkisel üretim değerinin %254 arttığı, Ankara üretiminde %416’lık bir artış gerçekleştiği bildirilmiştir. Ulusoy Deniz (2013) Ankara-Kalecik ilçesinin coğrafi konumu ve mikro klima özelliği sınırlı da olsa organik tarıma elverişli

olduğunu ve 2012 yılında Ankara-Kalecik ilçesinde toplam 247.403 dekar alanda organik tarım yapıldığını bildirmiştir.

Ankara Çubuk ilçesinde organik yetiştiricilikle ilgili ilk girişim 2014 dönemi belediye başkanı olan Lokman Özden zamanında olmuştur. Bu dönemde yurt dışından gelen heyetle organik yetiştiricilik için incelemeler yapılmış, ancak uygulamaya geçirilememiştir (Özden, 2015- Karşılıklı görüşme). Veteriner Hekim Bekir Kılınç (Karşılıklı görüşme, 2015)'ın verdiği, Tarım İlçe Kayıtlarına dayalı bilgilere göre, 2015 yılında 2014 yılına göre büyük başta % 34 küçük başta %60, kovan sayısında %30 artış kaydedilmiştir. Bölgenin henüz yoğun tarım ve sanayi yoluyla kirlenmemiş olması, meranın yeterli/elverişli olması (hayvanların Ekim sonuna kadar merada kaldığı ifade edilmektedir), yeraltı suları yönünden zengin (sektöre kolaylık sağladığı ifade edilmektedir) olması, Çubuk ilçesini organik yetiştiricilik (bitki ve hayvan) yönünden uygun hale getirmektedir. Nitekim bölgede kuzeye doğru büyük işletmelerin yer aldığı, Kazan'a doğru kurulmuş olan işletmenin gübrelerini TEDAŞ'a vererek doğal gaz üretimine de katkı sağladığı ifade edilmiştir. Kısacası, coğrafi özellikleri bakımından Türkiye'nin önemli bir bölgesini oluşturan Çubuk İlçesi organik yetiştiricilik kapsamında umut vadeden yerlerdendir. Ancak, Türkiye genelinde olduğu gibi Çubuk'ta da henüz bu alanda etkin bir uygulama söz konusu değildir. Bu sektörün geliştirilmesi hem bölge halkı, hem de Türkiye adına iç ve dış talebin karşılanması yönünden önemli bir kazanım olacaktır.

Organik yetiştiricilik yapılacak herhangi bir yerde, keza Çubuk'ta sadece algılarla değil, bilimsel değerlendirmeler çerçevesinde bölgenin organik yetiştiriciliğe uygunluğunun belirlenmesi gerekir. Geographic Information System (GIS) ve Analytical Hierarchy Process (AHP) veya Analytical Hierarchy Process (AHP) ve Geospatial (Coğrafi-Mekansal) uygulamalarla arazinin konumu, doğallığı, topografyası (yükseklik, eğim), ulaşım, yaşam yerlerine/yollara yakınlığı gibi kriterler değerlendirilerek organik yetiştiriciliğe elverişliliği belirlenir. Bu bilimsel değerlendirmeler kapsamında organik yetiştiricilik açısından bir bölge yol, drenaj, eğim, toprak ve jeoloji esas alınarak 5 kategoride sınıflandırılır. En yüksek öneme sahip yerler (No 1) yola uzaklığı 5 km'den az, drenajı 5 km'den az, eğim 0-5°, toprak daha taze alüvyonlu, jeolojik bakımdan da alüvyonlu olan yerlerdir. En düşük değere sahip yerler ise (No 5) yola yakınlığı 40 km'den fazla, drenajı 40 km'den fazla, eğimi 34-74 °, toprak dağ altı toprağı ve jeoloji pliyosen olanıdır (Mishra et al., 2015). Dolayısıyla organik yetiştiricilik yapılacak yerlerin ve keza Çubuk ilçesinin bu kapsamda değerlendirilmesi gerekir.

Organik Yetiştiriciliğin Zorlukları

Organik sistemde hayvanların organik yemlerle beslenmeleri zorunludur. Mevzuata göre, organik yem bitkileri yetiştirilecek olan arazilerin iki yıllık geçiş sürecine alınmaları gerekmektedir. Kontrol ve sertifikasyon hizmetleri ile pazarlama maliyetlerinin yüksek olması küçük ölçekli işletmeleri zorlamaktadır. Özellikle üretimden tüketime kadar araçların fazla olması maliyeti artırmakta, yüksek maliyette hem üretici hem de tüketici açısından organik ürüne bakış konusunda caydırıcı olmaktadır (Özen ve ark. 2010; Hanoğlu, 2013).

Hayvan hastalıklarında kimyasal ilaçlar (zorunlu haller dışında) kullanılamaması mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Tedavi, ancak alternatif uygulamalarla yapılabilmektedir. Organik yetiştiricilikte hayvan sağlığının korunması için veteriner hekim önerileri ile dezenfeksiyon ve aşı gibi önlemler alınabilir. Buna rağmen sağlık problemleri meydana gelirse hayvansal ürünlerde kalıntı bırakmayan alternatif tedavi teknikleri ve preparatlarından (bitkisel ilaçlar, probiyotikler, homeopati, biyodinamik teknikler ile akupunktur, ayurveda) yararlanılabilir (Arslanbaş, E., 2010). Aslında, yapılan araştırmalar iyi bir seleksiyon ve ahır bakımıyla, hayvan sağlığı ve fertilitesinde fazla ilaç kullanmaksızın iyileşme kaydedilebileceğini göstermektedir (Refsdal, 2000).

Nihai organik ürünlerde koruyucuların kullanılamaması, organik yetiştiriciliğin diğer bir zorluğudur. Bu durum organik ürünlerde mikrobiyal bulaşma, küflenme gibi faktörlere bağlı olarak kolay bozunmaya sebep olmaktadır (Kouba, 2003).

Organik yetiştiricilikle ilgili yeterince tüketici ve tüketim bilincinin oluşmaması organik ürün üretim ve tüketimini kısıtlayan önemli faktörler arasındadır (Sangkumhaliang ve Huang, 2012). Organik yetiştiriciliğin yaygınlaşması için TV, radyo gibi iletişim araçlarından yararlanılması, halkın bilinçlendirilmesi, hastane, okul, restoran mönülerinde organik ürünlerin yer almasının sağlanması, organik ürün tüketiminde en caydırıcı faktör olan fiyatın devlet desteği ile düşürülme yollarına bakılması, Türkiye’de organik hayvancılık açısından büyük sorun olan mera sorununun çözülmesi, organik mera alanlarının genişletilmesi yararlı uygulamalar olacaktır (Colom-Gorgues, 2009; Özen ve ark., 2010; Okuyucu ve Okuyucu, 2006)

Sonuç

Çubuk (Ankara) ilçesinde organik hayvancılığın desteklenip yaygınlaştırılması, doğa ve ekosistemin korunmasına, küçük çiftçilerin kar marjı yüksek bu organik ürünler

vesilesiyle gelir düzeyinin artmasına, kırsal kalkınmanın teşvik edilmesine, köyden kente göçün önlenmesine, insanlarımızın daha sağlıklı beslenmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ankara Kalkınma Ajansı. Ankara ve Tarım.

<http://www.ankaraka.org.tr/tr/files/yayinlar/ankara-ve-tarim-2012.pdf>. Erişim Tarihi: 06.04.2016

Arslanbaş, E. (2010). Türkiye’de organik ve geleneksel olarak üretilen bazı hayvansal ve bitkisel ürünlerdeki metal (Kursun, Kadmiyum, Bakır, Çinko, Demir) düzeylerinin karşılaştırılması, Ankara Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü/Farmakoloji ve Toksikoloji (Veterinerlik) Anabilim Dalı, Doktora Tezi

Arslanbas E, Baydan E. (2013). Metal levels in organically and conventionally produced animal and vegetable products in Turkey. Food Additives & Contaminants Part B-Surveillance , 6: 130-133.

Bayram, B., Aksakal, V. Karaalp, M., Daş, H. Organik et ve süt sığırı yetiştiriciliği. Doğu Karadeniz 1. Organik Tarım Kongresi. 26-28 Haziran 2013, Kelkit

Bourn, D., Prescott, J. 2002. A comparison of the nutritional value, sensory qualities, and food safety of organically and conventionally produced foods. Crit Rev Food Sci Nutr. 42: 1-34

Colom-Gorgues, A. 2009. The Challenges of Organic Production and Marketing in Europe and Spain: Innovative Marketing for the Future With Quality and Safe Food Products. Journal of International Food & Agribusiness Marketing, 21:166–190

Crinnion, W.J., 2010. Organic Foods Contain Higher Levels of Certain Nutrients, Lower Levels of Pesticides, and May Provide Health Benefits for the Consumer. Alternative Medicine Revi. Volume 15:4-12,

Eisinger-Watzl, M., Wittig, F., Heuer, T., Hoffmann, I. 2015. Customers Purchasing Organic Food - Do They Live Healthier? Results of the German National Nutrition Survey II. European Journal of Nutrition & Food Safety. 5: 59-71

FİBL-IFOAM. 2015. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends. <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1663-organic-world-2015.pdf>. Erişim Tarihi: 09.01.2016

Gökçe, G.F, Usta, C. 2013. Biyolojik kontrol, organik tarım ve çevre kirlenmesi. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi. 6: 63-67

- Hanoğlu, H. 2013. Organik Tarım Mevzuatına Göre Türkiye’de Büyükbaş Ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*. 19: 27-34
- Hansson, I., Hamilton, C., Ekman, T., Forslund, K. 2000. Carcass quality in certified organic production compared with conventional livestock production, *Journal of Veterinary Medicine. Series B*, 47: 111-120.
- Huber, M., Rembialkowska, E., Srednicka, D., Bügel, S., van de Vijver, L.P.L. (2011). Organic food and impact on human health: Assessing the status quo and prospects of research. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*. 58: 103-109
- Kılınç, B. Karşılıklı görüşme. 2015. Ankara, Çubuk Belediyesi Sağlık İşleri Müdürlüğü Veteriner Hekimi.
- Kouba, M. Q uality of organic animal products. *Livestock Production Science*. 80: 33-40
- Lairon, D. 2009. Nutritional quality and safety of organic food. A review. *Agron. Sustain. Dev*. 30: 33-41
- Magos, F., Arvanıttı, F., Zampelas, A. 2006. Organic Food: Buying More Safety or Just Peace of Mind? A Critical Review of the Literature. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 46:23–56
- Merdan, K., Kaya, V. 2013. Türkiye’deki Organik Tarımın Ekonomik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.17: 239-252
- Mishra, A.K., Deep, S., Choudhary, A. 2015. Identification of suitable sites for organic farming using AHP & GIS. *The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Sciences*. 18: 181-193
- Oates, L., Cohen, M. 2009. Human Consumption Of Agricultural Toxicants From Organic And Conventional Food. *Journal of Organic Systems* .4: 48-57
- Okuyucu, B.R., Okuyucu, F. 2006. Çayır-Meralarda Organik Tarım Uygulamaları ve Yararları. *Hayvansal Üretim* 47: 54-61
- Özden, L. Karşılıklı görüşme. 2015. ASKİ Genel Müdürlüğü Yönetim Kurulu Üyesi ve 1999-2014 Dönemi Çubuk Belediye Başkanı.
- Özen, N., Şayan, Y., Ak, İ., Yurtman, İ.Y., Polat, M. Hayvansal Üretim-Çevre İlişkileri ve Organik Hayvancılık. *Ziraat Mühendisliği VII, Teknik Kongresi* 11 -15 Ocak 2010, Ankara
- Polat, M. 2005. Ankara (Ayaş) Koşullarında Organik Çilek Yetiştiriciliği Olanaklarının Araştırılması. *Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Refsdal, A.O. 2000. To treat or not to treat: a proper use of hormones and antibiotics. *Anim Reprod Sci.*60-61: 109-119
- Rembialkowska, E.ve Srednicka, D. 2009. Organic food quality and impact on human heal. *Agronomy Research* 7(Special issue II): 719-727
- Revilla, I., Vivar-Quintana, A.M., Luruena-Martinez, M.A., Palacios, C., Severiano-Perez, P. Organic vs Conventional Suckling Lamb Production: Product Quality and Consumer Acceptance. 16th IFOAM Organic World Congress, Modena, Italy, June 16-20, 2008
- Resmi Gazete. Tarım Kanunun. 25.4.2006 gün ve 26149 sayılı
- Resmi Gazete. Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. 25.7.2015 gün ve 29422 sayılı
- Revilla, I., Vivar-Quintana, A.M., Lurueña-Martínez, M.A., Palacios, C., Severiano-Pérez, P. 2008. Organic vs Conventional Suckling Lamb Production: Product Quality and Consumer Acceptance. 16th IFOAM Organic World Congress, June 16-20, Modena, Italy.
- Sangkumchaliang, P., Huang, W. 2012. Consumer's Perceptions and Attitudes of Organic Food Products in Northern Thailand. *International Food and Agribusiness Management Review*. 15: 87-102
- Seğmenoğlu, M. S. (2012). Türkiye'de tüketime sunulan organik ve geleneksel süt ve süt ürünlerinin bazı metal düzeyleri yönünden karşılaştırılması, Ankara Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü/Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. İstatistikler. <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler-Erisim> Tarihi: 25.03.2016
- Ulusoy Deniz, M. 2013. Ankara İli Kalecik İlçesi Organik Bitkisel Üretim Potansiyelinin Belirlenmesi. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*. 6: 62-64
- Verma, R. 2015. Environmental Benefits of Organic Food and Agriculture. *Social Issues and Environmental Problems*. 3: 1-3
- Williams, C.M. 2002. Nutritional quality of organic food: shades of grey or shades of green? *Proceedings of the Nutrition Society*. 61: 19-24

GELENEKSEL ÇUBUK TURŞUSU ÜRETİMİ, PAZARLAMASI VE GELECEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlkay Çağlar-Erdoğan Güneş*

Özet

Sanayileşme sürecini belirli bir düzeyde tamamlamış toplumlar, ekstansif tarım yöntemlerinden entansif yapıya yönelmektedir. Bu süreçte doğa dostu üretim olarak kabul edilen organik ya da iyi tarım/eko-tarım gibi arayışlar artmaktadır. Bu yapıda geleneksel gıdalara tüketici ilgisi de fazlalaşmaktadır. Son yıllarda kültürel miras olarak kabul edilen geleneksel gıdalar önemsenmektedir. Bunların bazıları kayıt altına alınmakta ve korunarak coğrafi olarak işaretlenmektedir. Bu çalışmanın konusu olan Çubuk Tursusu, uzun tarihi bir sürece sahiptir ve yörenin önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Bölgedeki işletmelerin üretim, maliyet, pazarlama, finansman, işgücü gibi alanlarda sorunlar yaşadığı bilinmekte, buna karşılık kamu ve özel finans kuruluşları destek ve teşviklerinin ürünün geleceği için önemli olacağı ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk Turşusu, Geleneksel Gıda, Coğrafi İşaret, Üretim, Pazarlama

* Ziraat Yüksek Mühendisi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
E-posta: ilkaycaglar@gmail.com

** Prof. Dr, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
E-posta: egunes@agri.ankara.edu.tr

GTRADITIONAL CUBUK PICKLES PRODUCTION, MARKETING AND EVALUATION OF THE FUTURE

Abstract

Societies which have completed its industrialization process at a certain level tend to from extensive farming to the intensive nature of methods. In this process, some alternatives are increasing such as organic or environmentally friendly production which is accepted eco-agricultural practices. At this stage is also increasing consumer interest in traditional food. In the recent years, the traditional food as acceptable cultural heritage is negligible. Some are recorded and protected as a geographical indicator. Cubuk Pickles which is the main subject of this study has a long history and form major income source of this area's. As it is known that most of the pickles enterprises has faced many problems production, cost, marketing, finance, labor as well, however it is expressed important that supports and incentive of public and private financial institutions to benefit for the future of product.

Keywords: Cubuk Pickle, Traditional Foods, Geographic Indicators, Production, Marketing

Giriş

Geleneksel gıdalar; her kültürde olduğu gibi Türkiye'de de coğrafya, iklim, üretim imkanları ve geleneksel yaşam tarzının etkisi ile şekillenmiş, üretim ve tüketimleri devam etmiştir. Bu ürünler, mevcut imkanların yanı sıra gıda muhafazasının temel faktörlerini sanatsal bir incelikle kullanarak oluşturulan özgün ürünler olarak dikkati çekmektedir. Bu nedenle, sadece Türkiye'de değil, aynı zamanda tüm dünyada geleneksel gıdalara giderek artan bir ilgi oluşmaya başlamıştır. Geleneksel gıdaların üretimi, daha çok hammaddenin üretildiği yerdeki sanayi bölgesinde yoğun olarak faaliyette bulunan, yerel çapta küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından gerçekleştirilmektedir[1]. Artan talebe bağlı olarak butik yapıdan bu ürünlerin sanayileşmiş kütleli şekilleri de üretilerek yoğun üretimi mümkün olmaktadır. Çalışma konusu olan Çubuk turşusu üretimi de tüketici talebinin etkisiyle ülkemizde önceleri ev ölçeğinde yapılırken, daha sonraları ticari amaçla pazara yönelik yapılmaya başlanmıştır[2]. Turşunun ek gıda ürünü olarak çeşitli alanlarda (çiğköfte, hazır yiyecek sektörü vb.) kullanımının artması da bu alanda yatırımcıları harekete geçirmektedir. Son zamanlarda üretim alanında yatırımcıların üretim ve pazarla ilgilendikleri de görülmektedir. Bu yönüyle üretim

alanı dışında da ürünün üretilmesi için girişimler de olabilmektedir. Kullanımı artan önemli ve örnek bir ürün olarak dikkati çeken “Çubuk Turşusu”, geleneksel bir ürün niteliği ile yemeklerin yanında tüketilen bir gıda ürünü olarak yerini almıştır. İlçede eski bir tarihe sahip olan, yörenin kültürel ve ekonomik unsurlarını tanıtarak ilçe için maddi ve manevi kazanç sağlayan “Çubuk Turşusu” sosyo ekonomik yönleriyle önemli bir konu alanını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Ankara İli Çubuk İlçesinde, turşu üreten ve bu işte aracı olarak çalışan kişi ve işletmelerle yapılan görüşmeler ve bilgilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili olarak daha önce yapılmış olan çalışmalar da kullanılmıştır. Yörede turşu üreten işletmeler, Kooperatif ve Çubuk Belediyesi’nden alınan verilerden hareketle görüşmelere esas teşkil etmiştir. İşletmelerin turşu üretim yapıları, üretim miktarı, kapasite büyüklüğü, teknoloji kullanım düzeyi, pazarlama hizmetleri ortaya konulmuş, sorunlarına ilişkin öneriler ve bu alanda gelişmelerle çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Araştırma Bulguları

Araştırma alanında turşu üretimi yapan üretim izni olan işletmelerin (12 işletme) %33,30’unun son 10 yıl içerisinde turşuculuk faaliyeti ile uğraştıkları; üretim izni olmayan işletmelerde (32 işletme) ise bu oranın %90,60 olduğu tespit edilmiştir. Üretim izni olan işletmelerin tamamında turşuculuk üretim faaliyeti birincil iş kolu iken, diğer işletmelerde ikincil üretim faaliyeti olarak görülmüştür. İşletmelerde turşu üretim miktarını etkileyen faktörlerin başında, hammadde miktarı ve işletmenin kapasitesi gelmekte, ayrıca tüketici talebi de etkili faktör olmaktadır. Bölgenin tarımsal potansiyeli nedeniyle İşletmelerin %41,80’i hammadde alımında sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak özellikle iklim koşulları, nakliye ve üreticiden kaynaklanan fiyat anlaşmazlıkları pazar yapısı içinde sıkça görülmektedir. Üretim izni olan işletmelerin %58,30’unun işletme dışı sermaye olarak kredi kullandığı tespit edilmiş, alınan kredinin; hammadde alımı, paketleme, ambalajlama, nakliye masraflarını karşılamak üzere kullanıldığı belirlenmiştir. Diğer işletmelerde kredi kullanımına rastlanılmamıştır. Ancak işletmelerin artan taleple kredilere başvurmaları beklenmektedir.

İşletmelerin ürün pazarlarını başta Çubuk İlçesi olmak üzere Ankara ve diğer iller oluşturmaktadır. Turşuların %80’i Ankara ili sınırları içinde satılırken, %20’lik kısmı ise Ankara dışına pazarlanmaktadır. Ankara dışına satışı yapılan turşuların büyük bir kısmının pazarlanmasında Çubuk Festivali önemli rol oynamaktadır. Festival zamanında ilçeye gelen restoran sahipleriyle anlaşma yapan işletmeler, daha çok İstanbul ilindeki restoranlara ürün satmaktadırlar.

Araştırmada incelenen işletmelerin turşu satış fiyatını; arz-talep miktarı, piyasa-daki fiyatlar, ürün maliyeti ve hammadde fiyatı gibi faktörlerin etkilediği belirlenmiştir. Üretim izni olan işletmelerde, satış fiyatını belirlemede en önemli etken üretim maliyeti, üretim izni olmayan işletmelerde ise piyasa fiyatlarıdır. Üretim izni olmayıp, pazar araştırması yapan işletmeler; satış yapısındaki değişiklikler, dağıtım kanalları, reklam ve talep tahmini gibi konularda araştırma yaparak üretim izni olan işletmelerin bu konulardaki stratejilerini izlemektedirler. Araştırmada incelenen üretim izni olmayan işletmeler satışlarının %21,80'ini tüketici talebine yönelik olarak (ürün siparişi üzerine) yaptıkları için, piyasa talebini izlemeyi gerekli görmemektedir. İncelenen işletmelerde pazarlama, müşteri tatmini ve uzun dönemde tüketicinin ürüne olan güvenini sağlamayı hedefleyecek şekilde yapılmaktadır. Üretim izni olan işletmelerin %66,66'sı ürün tanıtımı ve talep yaratma için internetten yararlanmaktadır. Bu işletmelerin %80'i sadece tanıtım amaçlı, %20'si ise hem tanıtım hem satış amaçlı olarak e-ticareti kullanmaktadır; ancak, ürün satışı amacıyla e-ticaret kullanan işletmelerin toplam satış miktarı içinde e-ticaretin payı oldukça düşüktür. Ürün ambalajlanmasında üretim izni olan işletmeler; gıda güvenliği (%33,33), TSE standartları (%25,00) ve ürünü koruma özelliğine (%25,00) dikkat ederken; üretim izni olmayan işletmeler daha çok ambalaj malzemesinin kullanışlı olmasına (%37,50), ürünü koruma özelliğine (%25,00) ve gıda güvenliğine (%18,75) dikkat etmektedir.

Bölgede turşu üretimi ve pazarlama sürecinde karşılaşılan sorunlar, diğer tarıma dayalı sanayi işletmelerinin karşılaştıkları sorunlarından farklı değildir. Bu sorunlar, turşu yapımında kullanılan hammadde üretiminin ekolojik koşullara bağlı olması ve zaman zaman istenilen kalitede üretimin yapılamaması, işlenecek yeterli ve nitelikli hammadde olmaması (üretim izni olan işletmeler), işletmelerin büyük bir kısmında (üretim izni olmayan işletmelerde) finansman olanaklarının yetersiz olması, pazarlama sürecinde ve hammadde temininde etkili olabilecek kooperatiflerin aktif halde olmaması, belirli büyüklüğe erişemeyen (üretim izni olmayan işletmelerde) organizeli bir pazarlama sisteminin olmaması, dış kaynaklı ürünlerin (hammaddeden işlenmiş ürüne kadar) kontrolsüz olarak piyasaya girmesi, ürünlerin içerik ve doğallığı (coğrafi işaret alan ürün olup olmaması) konusundaki tereddütler şeklinde belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre; İlçede turşu üretim, işleme ve pazarlamasının gelişmesi ve gelecekte arzu edilen yere ulaşması için çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir:

Geleneksel gıdaların orijinal niteliklerinin muhafazası koşuluyla, endüstriyel üretime aktarılabilmesinin yöresel tatların kaybolmasını önleyebileceği gibi, daha geniş kitlelerin bu tip ürünleri tatmasına ve tanınmasına da yardımcı olabileceği ifade edilmektedir [3]. Öncelikle üretim izinli işletmelerin büyük bir kısmının yeni, çoğunluğu oluşturan üretim izinli olmayan işletmelerin **ruhsatsız ve küçük ölçekli olduğu ve en büyük problemlerinin finansman** sorunu olduğu ele alındığında, işletmelerin finans kaynaklarına ulaşım için gerekli bilgiye erişimin artırılması gerekir.

- Turşu çeşitliliği, markalaşma, ambalaj kalitesi işçilik ve sözleşmeli üretim gereksinimlerini karşılamak önemlidir. İlçe Kaymakamlığı ve Kooperatifler öncülüğünde yapılacak girişimler neticesinde İl özel idare bütçesi Ziraat Bankası kredileri ve KOSGEB destekleri yanında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kırsal Kalkınma destekleri için yeni ya da mevcut işletmelerin finansman sorunlarına çözüm getirilebilir.

- Kooperatif ve Belediye vasıtası ile Coğrafi İşaret Tescil Belgesi sahibi bu ürünün tanıtımının web tabanlı olarak yapılmasıyla tüketicilerin üreticilerle buluşturulması sağlanmalıdır.

- İşletmelerde üretilen turşunun **kalite standartları ve fiyat politikasının** oluşturulması yönünden; üreticilerin pazar ve pazarlama bilgileri artırılmalıdır.

- Turşu üretim maliyetini düşürebilmek için etkin örgütlenmeye ağırlık verilmeli, üretici pazar ve pazarlama bilgileriyle piyasada rekabet gücünün artırılması sağlanmalıdır.

- Üreticinin kaliteli ürüne yöneltmesi için ürün özelliklerini dikkate alan farklı fiyat uygulamaları esas alınmalı, sözleşmeli üretim modeli bilincinin işlenmesi ve bu bağlamda Coğrafi İşaret tescili zorunluluğunun yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

- Coğrafi İşaretten tam olarak faydalanabilmesi için ürün korumalarının yurt dışına da taşınması, yöresel üretimin ticarileştirilerek sadece Türkiye içinde değil, Türkiye dışında da pazarlanabilmesi gerekmektedir [5].

- Üretim izinli olmayan işletmelerin kontrol altına alınması, bunların ruhsatlandırılarak üretimde Coğrafi İşaret kapsamında tekdüzeliğin kurulması sağlanmalıdır.

- Bölgede kurulan ve küçük olan kooperatifin üye sayısının artırılması, küçük aile işletmelerinin bilgi ve deneyimlerinin kooperatif model içinde değerlendirilerek belirli markalar üzerinden pazarlamanın gerçekleştirilmesi, belli standart ve kalitenin korunması sağlanmalıdır.

- Salatalık ve karışık turşu yerine markalaştırmanın getirdiği zorunluluk çerçevesinde bölgeden temin edilecek diğer ürünlerle yapılacak çeşitli turşularla marka reklamının daha fazla yapılması sağlanmalıdır. Bu durum; turşu gibi kültürel zenginlikleri yansıtan yöresel gıda ürünlerinin farkındalığını ve yerel ekonomiye katkısını arttıracaktır.

- Bölgede üretimde oluşacak rekabetin doğrallık sağlama, taklit ve taşıması önleyici yapısı teşvik edilmelidir. Ürün çeşitliliği ve kaliteli üretimle birlikte ticari değeri artacak olan turşunun ayırt edici özelliklerinin bilimsel olarak tanımlanmasıyla yörenin ve ürünün tanıtımı artacaktır.

- Pazarda Coğrafi İşaretin zorunlulukları yerine getirilerek doğal ve talep gören ürünün tüm özellikleri ile yer alması sağlanacak ve tüketici güveni artacaktır.

- Kültürel miras ve geleneklerin bir parçası olan turşu gibi geleneksel gıdalar küçük işletmelerde istihdam yaratarak yöre ekonomilerini teşvik etmektedir [4]. Bu şekilde yerelde küçük girişimlerin gücünden de yararlanmak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Albert, P. C. ve Munoz A.C.G. 1997. Typical products, technical innovation and organizational innovation, typical and traditional products : Rural Effect and Agro industrial problems. June 19-21, 52nd EAAE Seminar, Parma, Italy, 77-88
- Aktan, N., Yücel, U. ve Kalkan H. 1998. *Turşu Teknolojisi*. Ege Üniv. Ege M.Y.O. Yayınları No: 23.138 p.
- Sarıçoban, C. ve Karakaya, M. 2004. "Geleneksel Gıdalardan Helvanın Endüstriyel Ölçekte Üretimi". *Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 23-24 Eylül, Van, 104-105.
- Arslan, K. (2007). *Rami Gıda Toptancılarının Rekabet Gücünün Geliştirilmesi*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2007-31. İstanbul s68.
- WIPO (2003). 'Economic Importance of Trademarks and Geographical Indications and Their Use in Commerce', National Seminar on the Protection of Trademarks and Geographical Indications, March 17-19, Beirut.

HAYVANSAL GIDALARDA İLAÇ KALINTILARI VE TÜKETİCİ SAĞLIĞI

Sezai Kaya*

Özet

Hayvanlarda hastalıkların sağaltımı veya önlenmesi için kullanılmalarını takiben, yenilebilir doku ve organlarda ilaç kalıntıları bulunabilir. Gıda elde edilen hayvanlarda büyüme faktörlerinin kullanılması da kalıntılara yol açabilir. Hayvansal gıdalardaki ilaç kalıntıları halk sağlığı ve ekonomik yönden önemlidir. Özellikle uzun etkili ilaç formülasyonları ile vücuttaki yarı ömrü bazı ilaçlar (gentamisin, neomisin, oksitetrasiklin, penisilin G, streptomisin, tildipirosin, tilmikosin gibi) gıdalarda kalıntıya sebep olurlar. Gıdalarda ilaç kalıntılarının önlenmesi; yetkili kurum, veteriner hekimler, yetiştiriciler, ilaç firmaları, gıda üreticilerinin sorumluluğundadır. Buna göre de; yetkili kurumlar kalıntı izleme planı yapar ve uygularlar.

Anahtar sözcükler: Hayvansal gıda, ilaç, kalıntı, tüketici sağlığı.

ANIMAL FOOD REMAINS DRUG AND CONSUMER HEALTH

Abstract

Following the usage of veterinary drugs to prevent or treat diseases in animals, or growth promoters in food-producing animals, drug residues may be resulted in eddible

* Prof. Dr, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı;
E-posta: skaya@veterinary.ankara.edu.tr

tissues (such as meat, liver, kidney) and products (such as milk, eggs, honey). Drug residues in animal foods are public health and economic respect. Especially, long action formulations give rise higher residues in animal foods. Gentamicin, neomycin, oxytetracycline, penicillin G, streptomycin, tildipirosin and tilmicosin are the most antibiotics found in animal foods. Preventing of drug residues in food-producing animals is the responsibility of governmental authority, veterinarians, food and drug producers and marketing firms. For preventing of drug residues in animal foods, governmental authority has been established withdrawal times, maximal residue levels, authorised drugs for usage in food-producing animals, residue control ve monitoring programme.

Keywords: *Animal foods, drug, residue, consumer safety.*

Giriş

Hayvanlarda hastalıkların sağaltımı ve önlenmesi, gelişmenin hızlandırılması, verim ve yemden yararlanmanın artırılması, paraziter hastalıkların kontrolü ve beslenmenin desteklenmesi amacıyla çok sayıda ilaç, hormon, vitamin, mineral ve benzeri maddeler kullanılmaktadır. Öyle ki, hangi amaçla yetiştirilirse yetiştirilsin, özellikle etlik civciv ve piliçler olmak üzere, hayvanların hemen tamamı yaşamları süresince bir veya birkaç ilaca yine bir ya da birkaç kez maruz kalırlar (Gustafson 1986, Kaya 1984). Özellikle antibiyotiklerin kullanılması ile, geçmişte hayvanlarda önemli telefata ve ekonomik kayba yol açmış olan birçok hastalık bugün daha ortaya çıkmadan engellenebilmektedir.

Etlik piliçlerde olduğu gibi, hayvanlardan bazıları son derece kısa süreli olan yaşamlarını tümüyle ilaçlı olarak geçirmektedirler. Ama, 1950'li yıllardan itibaren, özellikle gelişmenin hızlandırılması amacıyla, büyütme faktörü olarak antibiyotiklerin yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmasıyla, yararlı etkileri yanında, başlıcasını duyarlı bakteri, protozoa, iç ve dış parazit türleri arasında dirençli suşların ortaya çıkmasıyla kendisini gösteren birçok sorunla karşılaşmıştır (Guest ve Paige 1991, Sogaard 1976).

Gerek hayvanlar ve gerekse bitkiler veya tarım ürünleri ile bunların çevresinde kullanılan ilaç ve kimyasal maddelerin birçoğu uygulandıkları alan ve canlıların vücudunda kısmen parçalanarak etkisiz veya zararsız hale gelirken ve/veya getirilirken, bazıları (organik klorlu bileşikler, poliklorobifeniller, polibromobifeniller, metaller, bazı mantar ilaçları gibi) da son derece yavaş ayrışmaları dolayısıyla, bunlarda giderek

birikirler; böylece, gıda zincirine girerek, nihai tüketici durumundaki insanlara kadar ulaşırlar. Gıdalarda bulunan ilaç kalıntılarının aşağıdaki etkilere yol açabileceği kabul edilir (Hays 1986, Nouws 1981, Kaya 2013, Roche 1991, Sundloff 1993).

- *İnsanlarda hafif bir alerjiden başlayarak, çeşitli doku ve organlarda hasara ve anafilaktik şoktan ölüme kadar değişen şiddette zehirlenmelere ve etkiler (teratojenik, mutajenik, karsinojenik etkiler gibi).*

- Cinsiyet özellikleri ve davranışlarında değişiklikler (dişilerde erkeksi, erkeklerde dişimsi davranış, belirti ve özelliklerin ortaya çıkması gibi).

- Üreme yeteneği bozuklukları.

- Bakteri, parazit ve protozoa türleri arasında dirençli suşların ortaya çıkması, böylece ilaçların sağaltıcı ve koruyucu etkilerinin azalması, kullanım ömrünün kısalması.

- Özellikle yoğurt, peynir ve sucuk imalatı olmak üzere, gıda endüstrisinde üretim hatalarının ortaya çıkması.

- Tüketicilerde ince ve kalın bağırsaklardaki bakteri topluluğunun değişmesi.

Özellikle gıda değeri olanlarda olmak üzere, hayvanlarda ilaç kullanımı söz konusu olduğu sürece, bunlardan sağlanan et, süt, yumurta, bal gibi gıdalarda ilaç kalıntılarının bulunması güncelliğini koruyacaktır. Bu durumda, veteriner hekimliği ilaçları hayvanlarda bilinçli ve kontrollü kullanılarak, hayvan kaynaklı gıda maddelerinin ilaç kalıntılarıyla kirlenme tehlikesi ve boyutu en aza indirilebilir. Gıdalardaki ilaç kalıntılarına karşı tüketici sağlığının etkin biçimde korunabilmesi ve gıda güvenliğinin sağlanabilmesi için her çeşit hayvansal gıdada bulunacak ilaç kalıntısı çeşitleri ve kirlenme düzeylerinin sınırlandırılması son derece önem taşır.

Bu bildiri kapsamında çeşitli amaçlarla veteriner hekimliği ilaçlarının kullanılmasından ileri gelebilecek gıda kirlenmelerinin sebepleri, olabilecek kirliliklerin tüketi yönünden değerlendirilmesi, ilaç kalıntılarıyla bulaşık gıdaların tüketiciye ulaşması veya yansımalarının engellenmesi amacıyla dikkate alınan başlıca bilimsel ve yasal denetim ölçütleri ile ülkemizdeki mevcut durum hakkında kısa bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Bazı rakamlar

Ülkemizde veteriner ilaçları ile ilgili yetkili kurum Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü'dür. Bakanlık tarafından bugüne kadar

ruhsat veriler veteriner tıbbi ürün sayısı 3250'den fazladır; bunların 900 kadarının ruhsatı çeşitli sebeplerle iptal edilmiştir; etkin madde ve ilaç grubu olarak antibiyotikler 70 dolayında etkin madde, 950 dolayında tıbbi ürün, antelmintikler 25 dolayında etkin madde, 320 dolayında tıbbi ürün, insektisitler 25 dolayında etkin madde, 150 dolayında tıbbi ürün, ağrı kesici-ateş düşürücüler 10 dolayında etkin madde ve 100 dolayında tıbbi ürünle en fazla bulunanlardır (www.gkgm.gov.tr).

İlaç kullanımının amaçları ve sonuçları

Veteriner ilaçları hayvanlarda; hastalıkların iyileştirilmesi ve hafifletilmesi, hastalıklardan korunulması ve önlenmesi, gelişmenin hızlandırılması ve verimin artırılması, gıda kalitesinin iyileştirilmesi için kullanılırlar. Bu amaçlarla kullanılırken de; birçok ilacın hastada doku ve organlar için zararlı etkileri olabilir, ilaçlar bağışıklık sistemini baskılayabilir veya uyarabilir, bakteri, protozoa, böcek gibi hedef canlılarda ilaca dirençli suşlar ortaya çıkabilir, gıda değeri olan hayvanlardan elde edilen gıda maddelerinde (et, süt, bal, yumurta gibi) kalıntılara yol açabilir. Bunlardan özellikle ilaç kalıntıları; tüketicilerde (insan gibi) zararlı etkilere, ruhsal durum ve psikolojik doyum sorunlarına, gıdalarda üretim hatalarına yol açabilir (Kaya 2013).

Bası terimler ve tanımlar

Kalıntı

Hayvanlarda hastalıkların sağaltımı, önlenmesi ve kontrolü ile gelişmenin hızlandırılması amacıyla doğrudan veya dolaylı olarak (yem ya da suya katılarak uygulanan) ilaç ve diğer kimyasal maddelerin kullanılmalarını takiben gıda değeri taşıyan hayvanların doku ve organları ile bunlardan elde edilen gıdalarda biriken veya depolanan *değişmemiş, metabolitleri, parçalanma ürünleri, serbest veya bağlı haldeki* madde kalıntı olarak tanımlanır; doku ve organlarda güvenli miktarın üzerindeki tüm kalıntılar tüketiciler için tehlikeli kabul edilirler (Kaya 2013, Kaya ve Baydan 1999).

Etkisiz miktar

Bir ilaç veya kimyasal madde tarafından hedef yapı ya da biyolojik sistemlerde herhangi bir uyarı veya etkinin oluşturulabilmesi için bir *uyarı eşik değeri* vardır; bunun altındaki miktarlarda etkiye yol açılmaz; bu terim etkisiz miktar, görülebilir etkiye yol açmayan en küçük miktar veya düzey diye bilinir. Yani, bir ilaç, kimyasal madde veya biyolojik maddenin bir etkiyi veya uyarıyı başlatabilmesi ve bunu sürdürebilmesi

için ortamda belli bir miktarda ve süre ile bulunması gerekir. Bir ilaç veya maddenin etkisiz miktarı terimi; insan ve hayvanlarda zararlı bir etkiye yol açmayan, vücutta fizyolojik veya biyokimyasal olayların hızını ve seyrini etkilemeyen veya değiştirmeyen, gelişme hızı, organ ya da doku ağırlıklarında değişikliklere yol açmayan, hücrelerde enzimatik etkinliği değiştirmeyen ve yapısal bozukluklara sebep olmayan miktarını ifade eder (Kaya 2013).

Kabul edilebilir günlük alım (KGA)

Bu terim gıdalarda kalıntı halinde bulunan bir ilaç veya kimyasal maddenin, tüketicilerin sağlığı üzerinde hiçbir olumsuz etkisi olmaksızın, ömür boyunca ve günlük olarak alınabilir miktarını ifade eder; birimi $\mu\text{g}/\text{kg}$ canlı ağırlık/gündür. Diğer bir anlatımla, herhangi bir ilaç veya kimyasal madde kalıntısı bakımından KGA tüketici yönünden bir tehlike doğurmaksızın gıdalarla günlük olarak alınabilecek en yüksek miktardır; Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği'ne göre bazı veteriner hekimliği ilaçları için bu değerler $\mu\text{g}/\text{kg}$ canlı ağırlık/gün olarak aşağıdaki gibidir: Abamektin 0-1, danofloksasin 0-20, gentamisin 0-4, oksitetrasiklin 0-3, streptomisin 0-30 (Kaya 2013, Kaya ve Şahal 1989, www.gkgm.gov.tr).

Güvenli miktar (Tolerans düzeyi)

Bu terim bir ilaç veya kimyasal maddenin, insan ya da hayvanlar tarafından tüketilene (veya hayvanlar kesilene kadar) kadar, gıdalar veya yemlerde bulunmasına izin verilen ***en fazla miktarı*** veya ***yoğunluğu*** olarak tanımlanır; birimi ağırlık/kısım ve yaş-taze doku esasına göre mg/kg (ppm) veya $\mu\text{g}/\text{kg}$ (ppb) olarak ifade edilir. Gıdalarda bulunmasına izin verilen ilaç veya kimyasal madde miktarıyla ilgili olarak ***sınırlı, ihmal edilebilir, sıfır*** ve bazen de ***geçici tolerans*** diye dört tip tolerans düzeyi uygulanır. Bazı ilaçlar için güvenli miktarlar şöyledir: Amoksisilin için gıda üreten tüm türlerde kas, karaciğer, böbrek, yağ doku $50 \mu\text{g}/\text{kg}$, süt $20 \mu\text{g}/\text{L}$., diklofenak için kas ve karaciğer $5 \mu\text{g}/\text{kg}$, böbrek $10 \mu\text{g}/\text{kg}$, yağ doku $1 \mu\text{g}/\text{kg}$ (Kaya 2013, Tebliğ No: 2011/20).

Güven faktörü

Farklı hayvan türlerinde, yem veya gıdalarda kalıntı halinde bulunan maddelerle yapılan zehirlilik denemelerinden elde edilen etkisiz miktarın insanlara uyarlanması da dikkate alınan faktördür; faktör, hayvanlardaki denemelerden elde edilen sonuçlara

göre genel olarak en yüksek etkisiz miktarın 1/100'nü ifade eder. Oran, insanların en duyarlı hayvan türüne göre o maddeye 10 kez daha duyarlı olduklarını, insanlar arasında da 10 kata varan oranda duyarlılık farkı bulunabileceğini gösterir (yani, $1/10 \times 1/10 = 1/100$). Güven faktörü 100'den küçük veya büyük olabilir; bazı ilaçlar için oran şu şekildedir: Abamektin 100, levamizol 500, flumekuin 1000 (Kaya 2014).

Gıda tüketim miktarları

Tüm ülkelerde toplum katmanlarına yönelik koruyucu uygulamalar oluşturmak için Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Gıda Tarım Örgütü (GTÖ) ortak komitesi 1989 yılında aldığı bir kararla hayvansal doku ve ürünlerin günlük olarak tüketilebilir miktarlarını aşağıdaki gibi belirlemiştir (Kaya 2013).

- Et (Kas eti): 500 g
- Kas eti: 300 g
- Karaciğer: 100 g
- Böbrek: 50 g (kanatlılarda 10 g)
- Yağ (domuzlarda doğal oranlarda yağ+deri): 50 g (kanatlılarda doğal oranlarda 90 g)
- Balık eti: 300 g
- Yumurta: 100 g (2 yumurta)
- Süt: 1.5 L
- Bal: 20 g

İlaç kalıntılarının sebepleri

İlaça, ilacın formülasyonuna, kullanım yoluna, hayvan türüne bağlı birçok sebep hayvansal gıdalarda ilaç kalıntılarına yol açabilir; bunların bazılarını aşağıda kısaca değinilmiştir.

Kesim öncesi bekletme süresi

Bu terim gıda değeri olan doku ve organlarda, istenmeyen veya zehirleyici etkileri bakımından önem taşıyan ilaç veya kimyasal madde kalıntılarının, tüketiciler için güvenli bir düzey veya yoğunluğa inene kadar ilaç uygulanan hayvanların kesilmemesi

gereken süreyi ifade eder; bu, aynı zamanda, hayvanlarda sağaltımın durdurulması ile kasaplık olarak kesilmeleri arasında geçmesi gereken süre anlamına da gelir. Belirtilen sürede yenilebilir hayvansal doku ya da organlardaki (et, karaciğer, böbrek, yağ doku gibi) ilaç veya kimyasal madde veya metabolit kalıntılarının tüketici sağlığı bakımından tehlike oluşturmayacak miktara veya düzeye indiği kabul edilir. Kesim öncesi bekletme süresi hayvanda kullanılması onaylı-ruhsatlı ilacın önerilen doz, hedef hayvan türü, uygulama yolu ve doz aralığında kullanılması durumunda geçerlidir. Kesim öncesi bekletme süresi sağlıklı-hedef hayvanlarda yapılan deneysel çalışmalarla belirlenir; bu süre, kullanılan ilaç çeşidi, üretici firma, ilaç formülasyonu ve şekli (suda çözünabilir veya dağılabilir toz, kısa veya uzun etkili enjeksiyonluk çözelti gibi), ilacın vücuttaki hareketi, uygulama yolu, hayvanın türü gibi çeşitli faktörlere göre ve genellikle birkaç günle-birkaç hafta arasında değişir. İlaçla ilgili herhangi bir kayıt yoksa, kanatlı ve memeliler için kesim öncesi bekletme süresi geçici olarak **28 gün** olarak uygulanır (Booth 1988, Kaya 2013, Van Dresser ve Wilcke 1989).

Yumurta ve sütün kullanılmama süresi

Sağaltıcı ve koruyucu olarak ilaç uygulanan süt hayvanları ve yumurta tavuklarında ilaç kullanımı devam ettiği sürece ve uygulamanın kesilmesini takiben belli bir süre ilaç veya metabolit kalıntıları süt ve yumurtaya da yansır; dolayısıyla, bunlardaki ilaç kalıntıları tüketici sağlığını olumsuz yönde etkilemeyecek düzeye inene kadar bu tür gıdaların tüketilmemesi gerekir. İlaçla ilgili herhangi bir kayıt yoksa, geçici olarak sağaltım süresince ve sağaltımı izleyen **7 gün** boyunca elde edilen yumurtalar ve sütlerin insan tüketiminde kullanılmaması gerekir (Kaya 2013).

Balıkların avlanmama süresi

Balıkların fizyolojisi ve metabolizması ortam sıcaklığına göre değişir; bu sebeple, beslenmeleri, metabolizmaları ve ilaçların farmakokinetik özellikleri suyun sıcaklığına sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla, birçok ilaç için, bunlarda kullanımı takiben, avlanmama süresinin belirlenmesi son derece zordur. Onun için, çoğu kez, genel bir ilke-den hareketle ilaçla ilgili bekletme süresi belirlenir. Buna göre, **500 derece gün** birimi dikkate alınır; burada iki hareket tarzı vardır; ya 500 rakamı ortalama su sıcaklığına bölünerek ya da günlük su sıcaklıkları toplanarak 500'e ulaştığı gün balığın avlanmama süresi olarak belirlenir (Kaya 2013).

Farmasötik şekil

Kalıntıya yol açma tehlikesi bakımından ilaç formülasyonları çok önemlidir; bu bakımdan özellikle enjeksiyonluk olanlar olmak üzere, tabletler, yem katkı maddeleri ve meme-içi kullanılan tıbbi ürünler diğerlerine göre daha fazla önem taşırlar; enjeksiyonluk preparatlar içinde de en önemlilerini kas-içi ve deri-altı yolla verilen uzun etkili-yavaş salıveren formülasyonlar (penisilin, amoksisilin, oksitetrasiklin gibi ilaçların uzun etkili şekilleri) oluşturur; bu formülasyonlarda ilacın vücuttan atılma hızını başlıca uygulama yerinden emilme hızı belirler (Kaya 2013, Van Dresser ve Wilcke 1989).

Kullanılma yolu

İlaçların uygulama yolu da farmasötik şekillerinde belirtilen sırayı izler; yani, enjeksiyon, ağızdan tablet ve yeme katılarak verilme, meme-içi uygulama kalıntılara yol açma bakımından diğer yollara göre daha önemlidir. Özellikle uzun etkili müstahzarların kullanılması halinde, ilacın plazma ve doku-organlardaki seviyesi tolerans düzeyinin altına indiğinde bile kas-içi uygulama yerinde uzun süreyle kalıntı bulunabilir (Kaya 2013, Van Dresser ve Wilcke 1989).

İlaç çeşidi

Kalıntıya yol açan ilaçlar içinde başlıca streptomisin, penisilin, oksitetrasiklin, gentamisin, neomisin, sülfonamidler, tildipirosin, tilmikosin gibi antibiyotikler bulunmaktadır. Burada penisilin, oksitetrasiklin gibi ilaçlarda esas sebebi uzun etkili tuzların veya tıbbi ürünlerinin kullanılması; tildipirosin, tilmikosin gibi ilaçlarda yarı ömrün uzun olması; streptomisin, neomisin, gentamisin gibi ilaçlarda ise böbreğe özel ilgiyle bağlanmaları oluşturur (Kaya 2013, Van Dresser ve Wilcke 1989).

Etiket dışı-ilaç kullanımı

Bu terim kullanılması onaylanmamış bir ilaç veya formülasyonun gıda elde edilen hayvanda kullanılmasını veya onaylı ilaç veya formülasyonun hayvanda onanmamış bir şekilde (dozun artırılması, uygulama yolunun değiştirilmesi, doz aralığının kısaltılması gibi) kullanılmasını ifade eder; buna göre, prospektüste belirtilen dışında, hekim tarafından yapılan değişiklikler etiket dışı-ilaç kullanımı kapsamına girer. Genel bir kural olarak, herhangi bir ilaç prospektüsüyle uygun olmayan bir biçimde gıda değeri taşıyan veya gıda elde edilen hayvanlarda kullanılmamalıdır (Kaya 2013).

Beşeri ilaçların kullanılması

Beşeri hekimlik için ruhsatlı ilaçlardan bazıları (kalp ilaçları, ağrı kesiciler, bazı anestezikler, insülin, antidotlar gibi), veteriner hekimlikte ruhsatlı tıbbi ürünleri olmadığından, bazen zorunlu olarak kullanılırlar; bunlar için kalıntılara yönelik herhangi bir düzenlemede bulunmadığından, gıda değeri olan hayvanlarda kullanılırlarsa, gıda kirlenmesi bakımından tehlike oluştururlar. Bu sebeple, bu ilaçlar zorunlu olmadıkça kullanılmamalı; kullanıldıklarında da hekim tarafından kalıntı tehlikesi sebebiyle hayvanlar izlenmelidir (Kaya 2013, Teske 1993).

Kullanım sorumluluğu

Kalıntılara yol açma bakımından hayvan sahipleri tarafından yapılan uygulamalar önemli yer tutar; Amerika'da 1983-1988 tarihleri arasında yapılan bir kalıntı izleme programında, veteriner hekimlerin işe karışmadığı durumlarda yetiştiricilerin katkısının %80'in üzerinde olduğu, veteriner hekimden ilaç satışı veya temininin söz konusu olduğu ama uygulamanın hayvan sahipleri veya yetiştiriciler tarafından yapıldığı durumlarda bunların yine yüksek oranda (%63 dolayında) etken oldukları belirlenmiştir; burada veteriner hekimler tarafından yapılan doğrudan uygulamalarda hekimin sorumluluğu %12.5 dolayında bulunmuştur (Van Dresser ve Wilcke 1989).

İlaç kalıntılarının etkileri

Gıdalarda bulunan ilaç ve benzeri madde kalıntıları; ilaç alerjisi, farmakolojik etki, karsinogenik etki, cinsiyet özellikleri ve davranışlarda değişme, gıda endüstrisinde üretim hataları, gıda kaynaklı zehirlenmeler, sindirim kanalı mikroorganizma topluluğunda değişme gibi etkilere sebep olabilirler; bunlardan bazıları aşağıda incelenmiştir.

İlaç alerjisi

İlaçlardan çoğu bağışıklık sistemini uyararak, çeşitli tiplerde alerjik tepkimeye yol açarlar; dolayısıyla, bu türden ilaçların kalıntısını içeren gıdalarında da benzeri etkileri söz konusu olabilir. Bunlardan penisilinler çok küçük miktarlarda (5 ünite veya 3 µg) alerjik tepkime sonucu ölüme yol açabilirler. Keza, kloramfenikol gibi bazıları yine alerjik tepkime ile ölüme götürecek ölçüde kemik iliğini baskı altına alabilir. Kloramfenikolle yol açılan aplastik anemi sıklığı 1/20-100 bin, penisilinle yol açılan alerjiden ölüm oranı da 1/65 binden azdır (Kaya 2013, Nouws 1981).

Farmakolojik etki

İlaç kalıntıları gıdalarda genellikle farmakolojik etkiye yol açabilecek miktarlarda bulunmazlar; ama, son derece etkin bazı maddeler, kesim öncesi bekletme süresi öngörülmeden hayvanların kesilmeleri durumunda, kendilerini içeren gıdaların tüketilmesiyle insanlarda istenmeyen etkilere sebep olabilmektedirler (Gürel 2002). Örneğin, 1990 yılında Fransa'da klenbuterol kullanılmış buzağuların karaciğerini yiyen 22 kişide böyle bir durumla karşılaşılmıştır (Pulce ve ark. 1991). İlaç kalıntısı içeren hayvansal gıdaların tüketilmesi ile karşılaşılan durumlar hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

Karsinojenik etki

Deney hayvanlarında yapılan çalışmalarla karsinojenik olduğu ortaya konulan maddelerin gıda değeri olan hayvanlarda kullanılmasına izin verilmez; böyle maddelerin kalıntılarının uzun süreyle tüketilmesi insanlar için de karsinojenisite tehlikesi taşır. Bu sebeple, kloramfenikol, nitrofuranlar (furazolidon, nitrofurantoin gibi), imidazol bileşikler (metronidazol, ronidazol gibi), progestinler, bazı sülfonamidler, aristoloşiya türleri, kolşisin, bazı ağrı kesiciler (ksilazin gibi), bazı pestisitlerin (alaklor, aldrin, DDT, dieldrin, lindan, kaptan, heksaklorobenzen, etilendibromür, malatyon, monuron, zineb, ziram gibi) gıda elde edilen hayvanlarda kullanılmasına ve gıdalarda kalıntılarının bulunmasına izin verilmemektedir (Kaya 2013, Riviere ve Spoo 1995, IARC 2015).

Furazolidon 12-47 mg/kg dozlarda 13 ayda farelerde lenfosarkom ve bronşlarda adenokarsinom; sıçanlarda meme bezi, tiroid bezi tümörlerine; sülfadimidin sıçanlarda 1200-2400 ppm miktarda yeme katılarak 24 ay süreyle verildiğinde %16-33 sıklıkta tiroid bezinde büyüme ve tümör sıklığında artışa; aristoloşiya sıçanlarda 0.1-10 mg/kg dozlarda 3 ay süreyle verildiğinde mide, idrar kesesi ve böbrekte yüksek sıklıkta tümöre; ksilazin 15-150 mg/kg dozlarda dişi ve erkek sıçanlarda burun boşluğunda papillom, rabdomiyosarkom, karsinom, deri altında fibrom, fibromiyosarkom, karaciğerde tümöral üremelere sebep olmaktadır. Ksilazinin karsinojenik etkiden sorumlu metabolitinin 2,6-ksilidin olduğu sanılmaktadır (Kaya 2013).

Gıda endüstrisi

Antibiyotikler vücudu, diğer yollar yanında, sütle de terk ederler. Sütlerdeki ilaç kalıntıları (bulunmasına izin verilen miktarların altında olsalar bile) bunların teknolojik

olarak işlenmesini (yoğurt, peynir yapımı gibi) ciddi biçimde etkiler. Bazı antibiyotikler plazmadakinin birçok katı miktarlarda süte geçebilir; günlerce bir yandan tüketici sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek, diğer yandan da sütteki bakteri kültürünü baskılayabilecek miktarlarda çıkarılır; Örneğin 10 mg/kg dozda kas-ıçi yolla verilen linkomisin 36 saat süreyle sütle 2 µg/ml, 10 mg/kg dozda verilen oksitetrasiklin 12 saat süreyle 0.5 µg/ml, 4X10⁶ Ü/inek dozda uygulanan penisilin G benzatin 24 saat süreyle >0.05 µg/ml miktarda çıkarılır (Kaya 2013, Ziv 1975).

Antibiyotik uygulanmış hayvanların etleri sucuk ve benzeri ürünlerin hazırlanmasına uygun değildir; zira, etlerde bulunan ilaç kalıntıları nitratın nitrite indirgenmesini sağlayacak *nitrat redüktaz* gibi enzimlerin etkinliğini engeller; böylece, nitrozomiyogloblin şekillenemez ve sucuğun doğal rengi oluşamaz (Kaya 2013).

Dirençli suşların ortaya çıkması

Et, süt gibi gıdalarda kalıntı halinde veya düşük yoğunlukta bulunan antibiyotiklerin bu türden ortamlarda bakterilerde dirençli suşların ortaya çıkmasına yol açabileceği kabul edilir; ama, bu durumla ilgili yeterli bilgi de yoktur. Yalnız, antibakteriyel madde uygulanmış hayvanlardan elde edilen gıdalar tüketicilerde daha sık ve şiddetli gıda zehirlenmelerine sebep olurlar; bunun, ilaç verilen hayvanlarda dirençli bakteri suşlarından ileri geldiği sanılmaktadır (Hays 1986, Lahmann 1972).

Cinsiyet özelliklerinin değişmesi

Anabolik etkili maddelerin kullanılması neticesi gıdalarda bulunacak kalıntıların insanlarda cinsiyet özelliklerinde değişikliklere yol açabilecekleri kabul edilir. Yalnız, hayvanlarda uygulama hatası veya zorunlu kesim yapılması durumları hariç, böyle bir kullanımla hayvansal gıdalarda bulunan ilaç/hormon kalıntısının miktarı insanlarda cinsiyet özelliklerinde değişikliğe yol açabilecek ölçüde yüksek değildir. Şöyle ki, uygun şekilde kullanılan ve kesilen hayvanlardan sağlanan etten 500 g miktarda yenildiğinde, bununla vücuda giren kalıntı halindeki östradiol-17b miktarı erkeklerde günlük olarak salgılananın 1/15.000'i, dişilerde 1/birkaç milyonu; progesteron miktarı erginlik öncesi çocuklarda salgılanan miktarın (150 µg) 1/500'ü (300 ng); testosteron miktarı da 1/birkaç bini kadardır (Anon 1988, Kaya 2013, Rico 1983).

Süt veya diğer gıdalarda vücuda giren hormon veya hormonal etkili madde miktarı da çok fazladır; örneğin sütte 0.125 µg/L miktarda östrojen vardır; lahanada 25 µg/

kg, bezelyelerde 4-6 µg/kg, şerbetçi otlarında 0-300 mg/kg arasında değişen miktarlarda östradiol-17b eşdeğeri miktarda bitki östrojeni vardır (Neuman 1976).

Sindirim kanalı bakteri topluluğunun değişmesi

Gıdalarda bulunan antibiyotik kalıntıları bu türden gıdaları yiyen insanların bağırsaklarında bulunan bakteri topluluğu (400'den fazla tür vardır; bunların >%90 obligat anerobik 30 türde "bilhassa *Bacteroides*, *Fusobacterium*, *Eubacterium*, *Clostridium*, *Ruminococcus*, *Peptostreptococcus*, *Peptococcus* olmak üzere" bulunur) arasındaki ekolojik dengeyi bozabilir. Bağırsak içeriğinde 1×10^{11} /g bakteri bulunur; bunlar, sindirim işlemine yardımcı olmaları yanında, hastalık yapıcı bakterilerin üremeleri ve vücuda girişine karşı engel olarak iş görürler; yani, önemli fizyolojik görev yaparlar. Bu şekilde istenmeyen etkiye yol açmamak için kalıntı halinde en çok 1.5 mg/60 kg c.a. miktarda antibiyotik alınmasına izin verilmektedir; bu miktar bir insanın günde 1.5 kg gıda tüketeceği ve 1 kg gıdada bulunacak ≤ 1 mg antibiyotiğin de mikrobiyolojik bir zararının olmayacağı esasına dayanır. Bugün antibiyotiklerin kabul edilebilir günlük alım miktarları ve tolerans düzeylerinin belirlenmesinde bu durum da göz önüne alınmaktadır (Anon 1998, Kaya 2013).

Ruhsal-psikolojik etki

Tüketiciler bugün et, süt, yumurta gibi gıda maddelerinin eskisi kadar doğal ve güvenli olmadıklarını düşünmekte; bunların elde edildiği hayvanların nerede yetiştirildikleri ve ne ile beslendikleri; gelişmeyi-büyümeyi hızlandırıcı-verim artırıcı maddeler (özellikle antibiyotikler, hormonlar gibi) kullanılmış mı, dolayısıyla ilaç kalıntısı içeriyor mu; kesim-taşıma-hazırlama-depolama sırasında temizlik-hijyen kurullarına uyulmuş mu gibi soruları sormakta; bunlara yeteri ölçüde de cevap bulamamaktadırlar. Bu durum; tüketicinin ruhsal durumunu, sosyal yaşamını ve beslenmesini olumsuz etkilemektedir (Kaya 2013).

Tüketicilerde kalıntı kaynaklı etkilenmeler

Gıdalarda bulunan tolerans düzeyi üzerindeki kalıntılar toksikolojik yönden tehlikeli kabul edilirler; yani, bu şekilde kalıntı içeren gıdalar tüketiciler için potansiyel tehlike oluşturur. Kalıntıların izlenmesi ve kontrolü ile ilgili düzenlemeleri yapan ve bunu yıllık/çok-yıllık programlar halinde uygulayan ülkelerde kalıntı içeren gıdaların

sıklığı genellikle %1 iken, bu konuya ileri derecede duyarlı olmayan ülkelerde sıklık daha yüksek (%20'ye kadar) olabilmektedir (Kaya 2013).

Kalıntı içeren gıdaların tüketilmesiyle karşılaşılan ve hekime başvuran olayların sayısı son derece azdır; bilhassa penisilinler, sülfonamidler, streptomisin, tetrasiklin, klenbuterol olmak üzere, bazı ilaçların kalıntılarını içeren gıdaların tüketilmesiyle alerjik olaylar (anafilaksi, kronik ürtiker gibi) ve zehirlenmelerle karşılaşmıştır. Anafilaktik tepkimeler ve abartılmış farmakolojik etkilerle seyreden bazı etkilenme/zehirlenme durumlarına aşağıda değinilmiştir.

Penisilin uygulanmış ve 3 gün sonra kesilmiş domuzdan elde edilen eti kıyma yapıp yiyen bir kasap alerjiye yakalanmış ve hekime gittiğinde, yapılan inceleme neticesinde olayın yediği ette bulunan penisilinden ileri geldiği anlaşılmıştır; ette yapılan analizlerde bunun 180 ppb penisilin içerdiği ve kasabın da 18-60 µg arasında penisiline maruz kaldığı hesaplanmıştır (Nouws 1981).

Pulce ve ark. (1991) tarafından bildirilen bir olgu takdiminde 2 yerleşim yerinde 8 aileden 22 kişiden baş ağrısı, baş dönmesi, tremor gibi belirtilerle seyreden bir duruma kalıntı halinde 375-500 µg/kg miktarlarda klenbuterol içeren buzağı karaciğeri yemelerinin sebep olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu miktarda kalıntı içeren karaciğerden 100 g yenilmesi bir insan için farmakolojik etkiye yol açabilecek miktarlarda (37.5-50 µg/60 kg c.a) klenbuterolün vücuda girmesine yol açar; insanlarda klenbuterolün normal dozu 1-2 µg/kg c.a. arasındadır.

İspanya'da 1989'da klenbuterol içeren sığır karaciğerlerinin yenilmesi sonucu 43 kişi çeşitli şikayetlerle (baş dönmesi gibi) hastaneye başvurmuştur. Etkilenen kişilerin kan ve idrarlarında 2-4 µg/kg; sığır karaciğerlerinde 160-290 µg/kg miktarlarda klenbuterol bulunmuştur (Martinez 1990).

İspanya'da 1992'de Katalanya'da 113 olgu klenbuterol içeren kalıntılardan zehirlenme yönünden incelenmiştir; 47 idrar örneğinde 11-486 µg/L miktarlarda klenbuterol kalıntısı bulunmuştur. Zehirlenme sebebinin dana karaciğeri olduğu bildirilmiştir (Salleras ve ark. 1995).

İspanya'da dana karaciğeri yiyen 15 kişi zehirlenmiş ve kalp çarpıntısı şikayeti ile hastaneye başvurmuşlardır. İdrarlarında 42-50 µg/kg; karaciğerlerinde 500 µg/kg miktarda klenbuterol bulunmuştur (Garay ve ark. 1997).

İtalya'da 1999'da yedikleri etten 15 kişi zehirlenmiştir (kalp çarpıntısı, baş ağrısı, solunum güçlüğü, şeker seviyesinde artma gibi belirtiler). Bunların idrarında yapılan

analizlerde 28 µg/L; yenilen etlerde 1140-1480 µg/kg miktarlarda klenbuterol kalıntısına rastlanmıştır (Brambilla ve ark. 2000).

İtalya'da 1996'da Caserta'da 62 kişi dana eti ve karaciğeri yedikten 2-3 saat sonra zehirlenme şüphesi ile hasteneye başvurmuştur. Etlerde 0.8-7.4 µg/kg miktarda klenbuterol bulunduğu ortaya konulmuştur (Sporano ve ark. 1998).

Kalıntıların izlenmesi ve önlenmesi

Gıdalarda ilaç ve kimyasal madde kalıntılarının bulunmasına yol açabilecek faktörler ile bilimsel ve yasal kısıtlamalara dayanak oluşturan bilgilere yukarıda değinilmiştir. Hayvan kaynaklı gıdalarda veteriner hekimliği ilaçlarından ileri gelebilecek kalıntıların önlenmesi; kamunun, reçeteyi düzenleyen veya sağaltımı yapan hekimlerin, hayvan sahipleri, yetiştiriciler-bakıcıların (çiftlik, kümesler gibi), ilaç firmalarının ve gıda sanayii-tesislerin (mezbahalar, et, süt, bal işleme tesisleri gibi) ortak sorumluluğunda bir görevdir.

Veteriner hekim

Veteriner hekimin, sağaltımında kullandığı ilacın gıdalara geçen kalıntılarıyla insan sağlığına yönelik sakıncaları bilmesi, hayvan sahibi veya yetiştiriciyi eğitmesi ve uyarması gerekir. İlaç verilmiş hayvanların gıda üretiminde kullanılma durumunu da, konuyla ilgili mevzuata uygunluğu yönünden sürekli izleme yükümlülüğündedir.

Yetiştirici, gıda üreticisi

Ticaret ahlakı ve toplumsal değerler yönünden hayvan yetiştiricileri ve gıda maddesi üreticileri ve/veya hazırlayıcıları insan sağlığı üzerinde tehlikeli olmayacak gıda maddelerini üretmek zorundadırlar. Kalıntıya yol açan en önemli sebeplerden birisi olan kesim öncesi bekletme süresine uyulmamasının özellikle hayvan sahipleri veya bakıcılarınca yapılan ilaç uygulamalarından ileri geldiği unutulmamalıdır.

İlaç firması

Gıdalarda bulunacak kalıntıları vasıtasıyla insan sağlığı üzerinde sakıncalı olabilecek ilaç çeşitlerini üreten veya hazırlayan ilaç firmaları etiket/prospektüslerde bu

ilaçların, yararlı etkileri yanında, bilinçsizce kullanılmaları halinde yoI açabilecekleri sakıncaları da belirtmelidirler. Firmalar ilaçların dağıtım ve satış kanallarına uymalı; tanıtım broşürleri ve mesleki toplantılarda meslek ahlakı ilkelerini ihlal etmemelidirler.

Kamu

Kamu, tüketiciler için halk sağlığı ve gıda güvenliğinin tam güvencesi olmalıdır. Yetkili kurum, ilaçların etkinliği ve güvenli kullanımı yanında, gıda güvenliği bakımından gerekli, kalıntıları izleme programları da dahil, kalıntıya yol açabilecek tüm uygulamalar ve uygulama hatalarının tespit edilmesi ve giderilmesi, konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili kişilerin/kurumların bilgilendirilmesiyle ilgili politikaları belirlemeli ve uygulamaya koymalıdır.

Bu kapsamda ülkemizde yetkili kurum (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü, Gıda Kontrol ve Laboratuvarlar Daire Başkanlığı); 1999'da "Ulusal Kalıntı İzleme Planı"nı uygulamaya koymuştur. Yetkili kurum; planın hazırlanması ve yürütülmesi için birincil ve ikincil mevzuatı (kanun, yönetmelik, genelge, tebliğ gibi) hazırlayıp yayınlamıştır; yeni bilgilere ve gelişen duruma göre mevzuatta devamlı güncellemeler yapılmakta ve yayınlanmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan mevzuatın önemlilerinden bazıları aşağıdaki gibidir.

Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu (5996 sayılı kanun). 13.06.2010 Tarih, 27610 sayılı RG.

Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerde Belirli Maddeler ile Bunların Kalıntılarının İzlenmesi için Alınacak Önlemlere Dair Yönetmelik. 17.12.2011 Tarih, 28145 Sayılı RG.

Genelge No: 2012/9. Canlı Hayvan, Hayvansal Birincil Ürün ve Etlerde Kalıntı İzleme Genelgesi. 16.03.2012.

Genelge No: 2005/74. Gıda Olarak Değerlendirilen Hayvanların Bulunduğu Hayvancılık İşletmelerinde İlaç Kullanımı Kontrolleri. 09.12.2005 Tarih, 15597/027676 Sayılı Yazı.

Talimat No: 2013/10. Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü'nün 12.03.2013 Tarih, 009167/198 Sayılı Yazısı.

Talimat No: 2003/11. İlaç Kalıntıları Arınma Süreleri Hakkında Talimat.

Tamim No: 2002/11. Gıdalardaki İlaç Kalıntı Uyarıları Hakkında Talimat.

Tebliğ No: 2002/68. Gıda Değeri Olan Hayvanlara Uygulanması Yasak Olan Maddeler Hakkında Tebliğ. 19.12.2002 Tarih, 24968 Sayılı RG.

Tebliğ No: 2003/18. Gıda Değeri Olan Hayvanlara Uygulanması Yasaklanan ve Belli Başlı Şartlara Bağlanan Hormon ve Benzeri Maddeler Hakkında Tebliğ. 19.06.2003 Tarih, 25143 Sayılı RG.

Tebliğ No: 2003/21. Sığır Somatotropin Hormonunun Yasaklanması Hakkında Tebliğ. 26.07.2003 Tarih, 25180 Sayılı RG.

Tebliğ No: 2005/12. İlaçlı Yem Tebliği. 24.03.2005 Tarih, 25765 Sayılı RG.

Tebliğ No: 2011/20. Türk Gıda Kodeksi Hayvansal Gıdalarda Bulunabilecek Veteriner İlaçlarına Ait Farmakolojik Aktif Maddelerin Sınıflandırılması ve Maksimum Kalıntı Limitlerinin Belirlenmesi Hakkında Tebliğ. 29.04.2011 Tarih, 27919 Sayılı RG (Mükerrer).

Tebliğ No: 2012/58. TKG Bal Tebliği. 27.07.1012 Tarih, 28366 Sayılı RG.

Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği. 29.12.2011 Tarih, 28157 Sayılı RG.

Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği. 16.11.1997 Tarih, 23172 Sayılı RG.

Veteriner Tıbbi Ürünler Hakkında Yönetmelik. 24.12.2011 Tarih, 28152 Sayılı RG.

Bakanlık; her yıl Mart ayının sonuna kadar o yıl uygulanacak olan “Ulusal Kalıntı İzleme Planı”nı genelge olarak yayınlamaktadır. Genelgede; ilgili mevzuat kapsamında (5996 Sayılı Kanun, Yönetmelik 2011), kalıntı izleme planının çerçevesi, kalıntı izleme planı kapsamında izlenecek hayvansal gıda madde grupları, kalıntı izleme planında örnekleme seviyesi ve sıklığı, kalıntı izleme planı kapsamında hayvan ve hayvansal gıdalarda aranacak maddeler, işletmelerin kendi kontrol ve sorumlulukları, ulusal referans ve yetkili laboratuvarlar, izin verilmeyen bir uygulamanın tespiti ve bu durumda alınacak tedbirler, gıda maddesinde bulunmasına izin verilenin üzerinde ve/veya yasaklı madde kalıntısı tespit edildiğinde alınacak tedbirler (idari uygulama, para cezası, adli ceza gibi) hakkında maddeler bulunmaktadır.

Kalıntı izleme planı sonuçlarının değerlendirilmesi

Yukarıda belirtildiği gibi, ülkemizde 1999’dan beri “Ulusal Kalıntı İzleme Planı” uygulanmaktadır. Plan, önce beyaz et, süt, bal ve su canlılarında başlatılmıştır; plana,

2013'de yumurta ilave edilmiş, aynı yıl kırmızı ette de pilot uygulama başlatılmıştır. Plan sonuçlarının 2000-2006 arasını kapsayan dönemle ilgili yıllık sonuçları açıklanmış veya yayınlanmıştır; plan sonuçlarının ilgili mevzuat gereği (Madde 10/2. Yetkili merkezi makam her altı ayda bir uygulama sonuçlarını ilgili kuruluşlara ve kamuya açıklar) yetkili kurum tarafından açıklanması zorunlu olması rağmen, 2007'den sonra sonuçlar açıklanmamakta; hatta resmi yazı ile istenilmesine rağmen verilmemektedir.

Eldeki 2000-2006 yılları arasındaki kalıntı izleme sonuçlarına göre; ilk yıllarda plan bazı aşamalarda (örnek ve analiz edilen ilaç kalıntısı sayısı gibi) yetersiz olmuştur. Bazı gıda maddelerindeki (kanalı eti, bal gibi) kalıntı çeşidi ve sıklığı (beta-laktam antibiyotikler, kloramfenikol, sülfadimidin, aflatoksin M1, naftalen gibi) ilk yıllarda çok olmuştur. Son yıllarda (2006 yılı sonuçlarına göre) planlanan ve alınan örnek sayısı ile bunlarda aranan ilaç ve bulaşan madde sayısı önemli ölçüde artarken, bunlarda kalıntı olarak rastlanan madde sayısı ve sıklığı önemli ölçüde azalmıştır. Bu durum; Ulusal Kalıntı İzleme Planı'nın ciddi biçimde yürütüldüğü şeklinde değerlendirilebilir.

Sonuç

İlaç kalıntılarından kaynaklanan "Gıda Güvenliği-Halk Sağlığı" sorunu; kamu-nun, veteriner hekimlerin, hayvan sahipleri ve yetiştiricilerin, gıda sanayi ve tesisler ile ilaç firmalarının sorumluluğundadır. Buna göre; hepsi de mevzuatın kendileri ile ilgili kısımlarını dikkatle uygulamalı ve bu durum da kamu tarafından takip edilmelidir. Gıdalarda ilaç kalıntıları konusunda tüketicinin duyarlılığı çok fazladır; tüketiciler bu hususta doğru bilgilendirilmeli, tedirginliği giderilmeli ve kamu tarafından doğru bilgiye ulaşması sağlanmalıdır.

Medyada çok önemli bilgi kirliliği vardır. Zira, her kalıntı antibiyotik/hormon kalıntısı gibi sunuluyor ve algılanıyor; ülkemizde halen büyütme faktörü (antibiyotik gibi) ve anabolik madde (hormon gibi) kullanımına izin verilmemektedir. Konunun uzmanı olmayanlar ve/veya yeterli bilgi birikimi olmayanlar tarafından her kalıntı kansere yol açıyor gibi ifade ediliyor; bu yanıltıcı; ülkemizde karsinogenik etkili hiçbir maddenin gıda değeri olan hayvanlarda kullanılmasına izin verilmemektedir.

KAYNAKÇA

Anon. 1988. Evaluation of Certain Veterinary Drug Residues in Food. Technical Report Series: 763. WHO. Rome.

- Booth,N.H. 1988. Drug and Chemical Residues in the Edible Tissues of Animals. 1149-1206. In: Booth,N.H. and McDonald,L.E. (Eds.). Veterinary Pharmacology and Therapeutics. 6th Ed. Iowa State Univ. Press. Ames.
- Brambilla,N.L., Cenci,T., Franconi,F., Galarini,R., Macri,A., Rondoni,F., Strozzi,M. And Laizzo,A. 2000. Clinical ve Pharmacological Profile in a Chemical Growth Regulatory in Animal Productin. Proc.Aust.Soc.Anim. Product. 18:26-28.
- Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerde Belirli Maddeler ile Bunların Kalıntıları'nın İzlenmesi için Alınacak Önlemlere Dair Yönetmelik. 17.12.2011 Tarih, 28145 Sayılı RG.
- Codex Alimentarius. 1996. Residues of Veterinary Drug Residues in Foods. Volume 3. Rome.
- Garay,J.B., jimenez,J.F.H., Jimenez,L., Sebastian,M.V., Matesanz,J.OP., Moreno,M.P. and Galiana,R.J. 1997. Clenbuterol Poisoning: Clinical and Analytical Data on an Outbreak in Mostoles, Madrid. Rev.Clin:Esp. 197:92-95.
- Gustafson,R.H. 1986. Antibiotics Use in Agriculture: An Overview. 1-6. In: Moats,W.A. (Ed.). Agricultural Uses of Antibiotics. Amer.Chem.Soc. Washington, DC.
- Guest,G.B. and Paige,J.C. 1991. The Magnitude of The Tissue Residue Problem with Regard to Consumer Needs. JAVMA. 198:805-808.
- Gürel,Y. 2002. Bolu, Ankara, Sakarya ve İzmir İllerindeki Kanatlı Mezbahalarından Elde Edilen Etlik Piliçlerin Et ve Karaciğerlerinde Klenbuterol Kalıntılarının İncelenmesi. Doktora Tezi. Ankara Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Hays,V.W. 1986. Benefit and Risks of Antibiotics Use in Agriculture: An Overview. 75-85. In: Moats,W.A. (Ed.). Agricultural Uses of Antibiotics. Amer. Chem.Soc. Washington.
- <https://www.gkgm.gov.tr>.
- IARC Listesi. 2015. www.inchem.org. Eritim Tarihi: Eylül-2015.
- Kaya,S. 1984. Hayvansal Üretimde Gelişmeyi Hızlandırıcı Maddeler ve Sakıncaları. Ankara Üniv.Vet.Fak.Derg. 31:410-423.

- Kaya, S. 1994. Besinlerdeki Veteriner İlaç Kalıntıları, Bilimsel ve Yasal Denetim. Türkiye'de Veteriner İlaçları Üretimi, Pazarlanması, Güvenli Kullanımı ve Kalıntı Sorunları Sempozyumu. 13-14 Ekim 1994. s.152-174. Ankara.
- Kaya, S. ve Baydan, E. 1999. Türkiye'de Veteriner İlaçları ve Yetiştiricilik Ürünlerinin Kullanımından Kaynaklanan Kalıntı Sorunları. Veteriner İlaçlarının Ruhsatlandırılması, Kalite ve Piyasa Kontrolü, Pazarlanması ve Güvenli Kullanımı, Veteriner İlaç Sektöründe Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu. 17.06.1999. s.46-76. Ankara.
- Kaya, S. ve Şahal, M. 1989. Besinlerimizdeki İlaç Kalıntıları, Bunlara İlişkin Tolerans Düzeyleri, İlaç Verilmiş Hayvanlarda Uyulması Gereken Kesim Öncesi Bekletme veya Sütün Kullanılmama Süreleri. Ankara Üniv.Vet.Fak.Derg. 36:390-403.
- Kaya, S. ve Ünsal, A. 2013. Besinlerde İlaç Kalıntıları. 701-728. Veteriner Farmakoloji. Kaya, S. (Editör). Cilt 2. Baskı 5. Medisan Yayınevi. Ankara..
- Martinez, J.F. 1990. Food Poisoning Related to Consumption of Illicit β -Agonist in Liver. Lancet. 33:1311.
- Neuman, F. 1976. Pharmacological and Endocrinological Studies on Anabolic Agents. In: Lu, F.C. and Rendel, J. (Eds.). Anabolic Agents in Human Production. Environmental Quality and Safety. Supp. Vol V. pp. 253-265. Georg Thime Publishers. Stutgard.
- Nouws, J.F.M. 1981. Tolerances and Detection of Antimicrobial Residues in Slaughtered Animals. Arc.für Lebensmittelhyg. 32:103-110.
- Pulce, C., Lamason, D., Keck, G., Bostvironnois, C., Nocilas, J. and Descotes, J. 1991. Collective Human Food Poisoning by Clenbuterol Residues in Veal Liver. Vet.Hum.Toxicol. 33:480-481.
- Rico, A.G. 1983. Metabolism of Endogenous and Exogenous Anabolic Agents in Cattle. A.Anim.Sci., 57: 226-232.
- Riviere, J.E. and Spoo, J.W. 1995. Chemical Residues in Tissues of Food Animals. 1148-1158. In: Adams, R.H. (Ed). Veterinary Pharmacology and Therapeutics. 7th Ed. Iowa State Univ.Press. Ames.
- Roche, J.F. 1991. Growth Promoters. 279-290. In: Brander, G.C., Pugh, D.M., Bywater, R.J. and Jenkins, W.L. (Eds.). Veterinary Applied Pharmacology and Therapeutics. 5th Ed. Bailliére Tindall. London.

- Salleras,L., Dominquez,A., Mata,E., Taberner,J.L., Moro,I. and Salva,P. 1995. Epidemiologic Study of an Outbreak of Clenbuterol Poisoning in Catalonia, Spain. Pub.Healt.Rep. 110:338-342.
- Sogaard,H. 1976. The Incidence of Antibiotic Resistance Among Coliform Bacteria Isolated from Food. Acta Vet.Scand. 17:271-278.
- Sporano,V., Grasso,L., Esposito,M., Oliviero,G., Brambilla,G. and Laizzo,A. 1998. Clenbuterol Residues in Non Liver Containing Meat as a Cause of Collective Food Poisoning. Vet.Hum.Toxicol. 40:141-144.
- Sundlof,S.F. 1993. Antimicrobial Drug Residues in Food-Producing Animals. 569-591. In: Prescott,J.F. and Baggot,J.D. (Eds). Antimicrobial Therapy in Veterinary Medicine. Iowa State Univ.Press. Ames. USA.
- Tebliğ No: 2011/20. TGK Hayvansal Gıdalarda Bulunabilecek Veteriner İlaçlarına Ait Farmakolojik Aktif Maddelerin Sınıflandırılması ve Maksimum Kalıntı Limitlerinin Belirlenmesi Hakkında Tebliğ. 29.04.2011 Tarih, 27919 Sayılı RG (Mükerrer).
- Teske,R.H. 1993. Current FDA Policy on Use of Human-Labeled Drugs in Animals. JAVMA. 202: 1632-1633.
- Van Dresser,W.R. and Wilcke,J.R. 1989. Drug Residues in Food Animals. JAVMA. 194: 1700-1710.
- Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu (5996 Sayılı Kanun). 13.06.2010 Tarih, 27610 sayılı RG.
- Veteriner Tıbbi Ürünler Hakkında Yönetmelik. 24.12.2011 Tarih, 28152 Sayılı RG.
- Ziv,G. 1975. Pharmacokinetic Concepts for Systemic and Intramammary Antibiotic Treatment in Lactating and Dry Cows. In: Dodd,F.H. et all. (Eds). Proceedings, Seminar on Mastitis Control. Int.Dairy Fed. 85: 341.

EKOLOJİK KİRLİLİĞİN CANLILAR ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Ender Yarsan*

Özet

Çevre; bir ya da bir grup organizmanın büyümesini, gelişmesini ve canlılığını etkileyen özellikle dış faktörlerin bütünüdür. Çevre kirliliği ise; çevrenin fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenlerle doğal durumunun bozulmasıdır. Çevredeki bozulma ve kirlilik sonucunda kimyasal maddeler yada enerji kaynakları gürültü, ısı ya da ışık şeklinde farklı formlara dönüşmektedir. Bugün için Dünya'daki en önemli problemlerden biri Çevre Kirliliği olarak kabul edilmektedir ki bu durum her geçen gün daha da artan oranlarda zararlar oluşturmaktadır. Çevre kirliliği en temel şekliyle dört farklı tipte ortaya çıkar; hava, su, toprak, hava, su ve gürültü kirliliği şeklinde.

Anahtar kelimeler: Çevre, hava, su, toprak, kirlilik.

CREATURES OF ECOLOGICAL POLLUTION ON THE NEGATIVE EFFECTS

Abstract

The totality of circumstances surrounding an organism or group of organisms, especially the combination of external physical conditions that affect and influence the growth,

* Prof. Dr, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı;
E-posta: eyarsan@gmail.com

development and survival of organisms. Pollution is the introduction of contaminants into the natural environment that cause adverse change. Pollution can take the form of chemical substances or energy, such as noise, heat or light. One of the greatest problems that the world is facing today is that of environmental pollution, increasing with every passing year and causing grave and irreparable damage to the earth. Environmental pollution consists of four basic types of pollution, namely, air, water, soil, and noise.

Keywords: *Environment, air, water, soil, pollution.*

Giriş

Çevre; bir organizmanın var olduğu ortam ya da şartlardır. İnsanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır.

1. Çevre Kirliliği

Çevrenin fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenlerle doğal durumunun bozulmasıdır. Bütün canlıların sağlığını olumsuz yönde etkileyen, cansız çevre öğeleri üzerinde yapısal zararlar meydana getiren ve niteliklerini bozan yabancı maddelerin; hava, su ve toprağa yoğun bir şekilde karışması olayıdır.

İnsanlığın başlangıcından itibaren yaklaşık 6 milyon kimyasal bileşik üretilmiştir. Bu bileşiklerin çoğu da 20. yüzyılda sentezlenerek kullanıma girmiştir. Endüstriyel değişimle birlikte kontrol edilemeyen atıkların zamanla artmasıyla başta metal ve bileşikler olmak üzere birçok atık türünde doyumluğa ulaşılmış ve zararlı etkileri görülmeye başlamıştır. Üretilen bu kimyasal maddeler endüstriyel faaliyet, modern zirai faaliyet, fosil yakıtlarının kullanılması, radyonüklit kazaları başta olmak üzere ekolojik bozulmaya neden olmakta ve canlıları olumsuz etkilemektedir.

1970'li yılların başından itibaren giderek artan ve insanlığın en büyük ortak sorunu ve ortak endişesi haline gelmiş olan kavram çevre ve çevrenin bozulmasıdır. Çevredeki fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulma; **hava, su ve toprak kirlenmesi** olarak sınıflandırılabilirse de bunlar çok çabuk birbirine dönüşebilir. Çevresel kirliliğe neden olan kimyasal bileşikler arasında beklenmeyen etkileşimler de şekillenebilir.

Doğal kaynakların aşırı ve dengesiz kullanımı sonucu oluşan çevre sorunları ve tahribatları, insanlar dahil dünyadaki her türlü canlının yaşamını tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Kaldı ki bu durum bilimsel araştırmalarla da ortaya konulmaktadır.

1.1. Canlılar Üzerinde Etkileri

Çevre kirliliğine sebep olan bu kimyasal maddeler sadece o çevrede kalmayıp hava, su ve canlı organizmalarla taşınarak bütün biyosferde yayılmakta, o çevrede bulunan organizmaların yapısına girmekte, doğadaki madde döngülerine katılarak besin zincirine ulaşmakta ve besin zincirlerinde birikmektedirler. Bütün organizmaları hatta insanları bile etkileyerek çeşitli toksik, neoplastik, mutajenik etkilere; doku-organ hasarlarına, fonksiyon bozukluklarına sebep olmaktadır.

Canlılar, bu bileşikler doku ve organlarında akümüle edebilirler. Bu maddelerin büyük bir bölümü, biyolojik sistemlerde birikip etkili yoğunluklara ulaşarak, ciddi hastalıklara hatta ölümlere sebep olabilirler. Bu nedenle çevresel ve biyolojik örneklerdeki metal ve bileşiklerinin düzeyini takip etmek oldukça önemlidir.

2. Kirlilik Türleri

2.1. Hava Kirliliği

Hava kirliliği havada katı, sıvı ve gaz şeklindeki yabancı maddelerin insan sağlığına, canlı hayatına ve ekolojik dengeye zarar verecek ya da yaşamdan maddi nesnelerden yararlanılmasını engelleyecek miktar, yoğunluk ve sürede atmosferde bulunmasıdır. Başka bir ifade ile normal havanın canlılara ve çevreye zarar verici hale gelmesine hava kirliliği ve buna sebep olan maddelere de hava kirleticileri adı verilir. Hava kirleticileri kaynaktan çıkışlarına göre **primer** ve **sekonder** kirleticiler olmak üzere iki ye ayrılırlar.

2.1.1. Hava Kirliliği Sebepleri

Yer seçiminin yanlış yapılması ve atık gazlarının yeterince önlem alınmadan atmosfere verilmesinden ileri gelir. Bu noktada önemli faaliyet alanlar;

Demir-çelik (baca gazları, duman, katran bileşikler, aromatik hidrokarbonlar, kükürtdioksit); **Gübre** (Kükürtdioksit, kükürtlü hidrojen , karbonmonoksit, amonyak, florlu gazlar, toz , kül vs.); **Kağıt-selüloz** (Baca gazları, koku, toz, duman); **Şeker** (Kükürtdioksit); **Tekstil** (Kükürtdioksit); **Petro Kimya**(Kükürtdioksit, Hidro karbonlar,amonyak); **Tarım ilaçları**.

Kentlerde hava kirlenmesi, özellikle ısıtma sistemlerinde kullanılan yakıtın kalitesi ve yakma tekniği, şehrin topoğrafik yapısı ve iklim şartları ile ilgilidir.

Taşıt araçların çevreye hidrokarbonlar, karbonmonoksit ve azotoksitlerin yanında, kurşun, çinko, kadmiyum gibi metaller atılır. Uçaklardan çıkan buhar-duman, yükseklerde hava hareketlerinin yavaş olması sebebiyle havada uzun süre kalır. Kömür, petrol ve gaz karışımlarının yetersiz yanmasına bağlı olarak karbonmonoksit açığa çıkar.

2.1.2. Hava kirliliğinin etkileri

Cansız çevreye etkileri

Hava kirliliği bölgesel olarak iklim değişikliklerine ve bölgedeki ahşap, taş, beton ve metalik yapıların aşınmasına sebep olabilir.

Hava kirliliği olan bölgelerde atmosferin yapısı değişir.

Hava kirliliği olan bölgelerde ısı normalden yüksektir ve dikey yöndeki ısı giderek yükselir.

Atmosferde biriken gaz ve tozlardan oluşan tabaka güneş ışınlarının yere ulaşmasını sınırlandırır.

Yeryüzüne gelen ışınların büyük bir kısmı yüzeyden yansır ve kısa dalgalı ışık (enerji) yeryüzüne çarpınca uzun dalgalı ısı enerjisine dönüşür.

Canlı çevreye etkileri

Toz ve gazlar tüm canlılar için zararlı olabilirler.

Bacalarından kükürtdioksit ve azotdioksit çıkaran sanayi ve enerji tesisleri bölgesel ve sınır ötesi ülkelerde asit yağmurlarının oluşmasına yol açabilir.

Toz, gaz ve asit yağmurları bitkilerde fotosentez ve solunumu etkiler.

Hava kirlenmesinden yem bitkileri, süs bitkileri ve sebzeler büyük ölçüde etkilenir.

Bitkiler üzerinde en tehlikeli etkiler kükürtdioksit, florür ve peroksiasetil nitratlar (PAN) tarafından oluşturulur.

Hava kirliliği yörede bulunan insan ve diğer tüm canlıları da olumsuz yönde etkiler.

Kirli hava insanların psikolojisini bozar; vücut direncinin ve korunma mekanizmalarının zayıflamasına sebep olmakta ve özellikle çocuklar ve yaşlılar üzerinde daha etkili olmaktadır.

2.1.3. Hava Kirliliği İle İlgili Başlıca Zehirlenme Olayları

Aralık 1930'da Belçika'nın önemli merkezlerinden birisi olan Mouse Vadisi'nde hava durgunluğu ortaya çıkmıştır; ilk iki gün çok şiddetli olmak üzere, 6 gün devam eden olay sırasında 60 kişi ölmüş ve binlerce kişi de akciğer rahatsızlıklarına yakalanmıştır.

Londra'da 1952, 1956 ve 1962 yıllarında görülen olaylar sırasında, sırasıyla 4000, 1000 ve 300 kişi ölmüş ve çok sayıda kişide de akciğer rahatsızlığı ortaya çıkmıştır.

Ekim 1948'de Pensilvanya'da görülen olay sırasında 20 kişi ölmüş ve 6000 kişi etkilenmiştir.

2.2. Toprak Kirliliği

Modern tarıma geçilmesi ve sanayileşmenin hızlanması ile birlikte, toprak kirliliği de bir çevre sorunu olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Toprağa karışan her türlü katı, sıvı ve gaz halindeki atıklar, hava ve su kirliliğinden kaynaklanan kirleticiler, tarım ilaçları ve yapay gübre kullanımı, çeşitli sebeplerle oluşturulan topraktaki aşınma gibi etkenlerin hepsi toprağın kirlenmesine sebep olur. Toprak kirliliği özellikle su kaynaklarının kirliliği ile de yakından ilişkilidir. Toprakta bulunan kirleticiler yağmur suları ve yüzeysel akıntılarla diğer alanlara taşınarak bu kesimin kirlenmesine de yol açar.

2.2.1. Toprak Kirliliği Sebepleri

Türkiye'de de toprak kaybı sürecinin en önemli etkeni erozyondur. Arazi eğimi, iklim, bitki örtüsü ve toprak özelliklerinin etkileşimi sonucu oluşan doğal erozyonun yanısıra, insanın doğaya müdahalesi temeline dayanan bir dizi yapay etken, erozyonu bir afet niteliğine dönüştürmektedir.

Evsel ve endüstriyel atıkların akarsulara boşaltılması ile kirlenmiş suların tarımsal sulamada kullanılması sonucu kirleticiler (mikrobiyolojik, ağır metal vb) toprak bünyesine geçmektedir.

Kentlerde toplanan çöpler zamanla çevreye yayılarak hem görüntü kirliliğine hem de çevrenin kirlenmesine yol açar.

Endüstriyel faaliyetler sonucu atmosfere karışan kükürtdioksit asit yağmuru halinde yeryüzüne düşerek toprağın özelliklerinin bozulmasına, tarım ürünleri ve bitkiler olmak üzere, orman alanlarının da yok olmasına sebep olmaktadır.

Tarımda, ürün miktarı ve kalitesini artırmak için kullanılan gübreler önemli problemlere yol açmaktadır. Gereğinden fazla ve uzun süreli gübre kullanıldığında; topraklarda tuzlanma, ağır metal birikimi, besin maddesi dengesizliği, mikroorganizma etkinliğinin bozulması, sularda ötrofikasyon ve nitrat birikimi, havaya azot ve kükürt içeren gazların verilmesi, ozon tabakasının incilmesi, sera etkisi gibi çevresel problemler oluşmaya başlamaktadır.

Gübrelerden kaynaklanan kirlilik kapsamında en önemli kirlilik çeşidi sulardaki nitrat kirliliğidir. Sulardaki yüksek nitrat seviyesi, canlılığın azalmasına, ölü çocuk doğumlarına, düşük doğum ağırlıklarına ve çiftlik hayvanlarında düşük ağırlıklara neden olmaktadır. Nitrat iyonu insan vücudu için toksik değildir. Fakat nitratın indirgenmesi ile oluşan nitrit iyonları bebeklerde ölüme kadar varabilen sonuçlar doğurabilmektedir.

Tarımsal ürünü hastalık, zararlı ve yabancı otların zararından koruyabilmek, kaliteli üretimi güvence altına alabilmek için pestisitler kullanılır. Tarım ilaçlarının bazıları (klorlu hidrokarbonlar, üre, triazin türevleri, pikloram gibi) uygulandıkları alanda yıllarca, bazıları da (karbamatlar, OF bileşikler, fenoksi bileşikler gibi) aylarca kalırlar. Böylece uzun, orta-kısa süreli kirliliğe yol açarlar. Ayrıca, pestisitlerin kullanımı insan sağlığı ve çevreye olumsuz etkileri gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir.

En verimli ve düz arazilere kurulan yerleşim yerleri ve endüstri alanları, buradan geçirilen yollar bu kesimlerin kirlenmesine ve yaşanmaz hale gelmesine sebep olmaktadır.

Nükleer atıkların toprağa gömülmesi, yer altı denemeleri, nükleer atık sular, reaktör kazaları önemli kirlenme sebepleridir.

Özellikle otomobil yakıt istasyonlarındakiler olmak üzere, yakıt depolama tankları yer altı suyu ve toprağın kirlenmesine sebep olurlar. Toprak ve yer altı sularının kirlenmesine yol açan sızıntı ve kaçaklar son derece ciddi olabilmektedirler.

Metaller ve diğer artıklardan oluşan kirleticiler çok çeşitli kaynaklardan ortaya çıkabilmeleri, yaygın kirlenme nedeni oluşturmaları, çevre koşullarına dayanıklı olmaları, daima biyolojik sistemlere yönelik etki göstermeleri ve kolaylıkla besin zincirine girerek canlılarda artan yoğunluklarda birikebilmeleri nedeniyle diğer kimyasal kirleticiler arasında ayrı bir önem taşırlar.

2.2.2. Toprak Kirliliğinin Etkileri

Toprağın fiziki ve kimyasal kirlenmesine katılan etmenlere göre çevrede doğrudan veya dolaylı etkiler dikkat çeker.

Toprağın çeşitli sebeplerle aşınması toprak profilini ve arazinin şeklini değiştirir. Katı ve sıvı atıklar içerdikleri zehirli maddeye göre gübreler, tarım ilaçları, maden ocağı ve madencilikten kaynaklanan maddeler çevrede ve canlılarda hemen veya gecikmiş etkilere sebep olabilirler.

Toprakta bulunan bu maddeler yağmur suları ve yüzeysel akıntılar aracılığıyla diğer yerler ve suların da kirlenmesine yol açabilirler.

2.3. Su Kirliliği

Sularda doğal veya insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ve kullanımını kısıtlayan ya da tamamen engelleyen ve ekolojik dengeyi bozabilen nitelik değişimi su kirliliği olarak bilinir. Yağış halinde yeryüzüne dönerken, havada bulunan bazı gazlar, inorganik maddeler ve radyoaktif maddeler karışabilir.

2.3.1. Su Kirliliği Sebepleri

Kaynaklarına göre: Endüstriyel, Evsel, Tarım atıkları, Taşımacılık, Nükleer santrallerden ileri gelen etkenlerdir.

Yapılarına göre: Mikroorganizmalar, Organik ve inorganik maddeler, Besleyici tuzlar, askıdaki katı maddeler, Pestisidler, Temizlik maddeleri, Petrol ürünleri, Atık su Radyo etkin maddelerdir.

2.3.2. Su Kirliliğinin Etkileri

Cansız çevreye etkileri

Sular alıcı ortama ulaştıklarında burada birçok fiziko-kimyasal değişikliğe yol açabilirler.

Askıdaki katı maddeler suya bulanıklık verirler,

Işığın girişini zorlaştırırlar

Isısal kirlenme suyun oksijen bakımından fakirleşmesine;

Yağlar ve petrol ürünleri suda atmosfer-su temas yüzeyinde gaz alışverişinin bozulmasına;

Yüzeyde etkin maddeler oluşturdukları köpükle ışık girişinin zorlaşmasına sebep olurlar.

Canlı çevreye etkileri

Su kirliliğinin ortamda bulunan canlılara etkileri kirleticinin çeşidine ve alıcı ortamın sakin ve akıntılı olup-olmamasına göre değişir.

Etki, ayrıca, doğrudan veya dolaylı olarak kısa ya da uzun sürede ortaya çıkabilir.

Pestisidler ve ağır metallerin etkisi doğrudan; ısısal ve besleyici tuzlarla olan kirlenme ise dolaylı etkiye sebep olur.

2.4. Hava Kirliliğine Karşı Alınabilecek Önlemler

Öncelikle fosil yakıt kullanım yerine doğalgaz, güneş enerjisi ve jeotermal enerji kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Sanayi tesisleri kurulurken yeşil alanların artırılması planlanmalı ve sanayi atıkları havaya verilmemelidir.

Arabaların egzozlarından çıkan gazlara önlem alınmalıdır.

İnsanlar toplu taşımacılığa özendirilmeli ve yakıt olarak doğalgaz kullanılmalıdır.

Orman tahribatı önlenmeli, ağaçlandırma çalışmalarına hız verilmeli ve ozon tabakasına zarar verilmemelidir.

2.5. Toprak Kirliliğine Karşı Alınabilecek Önlemler

Evsel atıklar toprağa zarar vermeyecek şekilde toplanmalı ve imha edilmelidir.

Verimli tarım alanlarına sanayi tesisleri ve yerleşim alanları kurulmamalıdır.

Sanayi atıkları arıtılmadan toprağa verilmemelidir.

Tarım ilaçlarında ve gübrelemede yanlış uygulamalar önlenmelidir.

Ambalaj sanayisinde cam, karton gibi yeniden kullanılabilir maddeler seçilmelidir.

Toprağı yanlış işleme ve yanlış sulama uygulamaları durdurulmalıdır.

Otlak ve ormanlar korunmalı ve çoğaltılmalıdır.

Nükleer santraller toprağa zarar vermeyecek yerlere kurulmalıdır.

Ağaç sevgisi ve ormanların korunması konusunda insanlar eğitilmelidir.

2.6. Su Kirliliğine Karşı Alınabilecek Önlemler

Arıtma tesisleri kurulmalı ve özenle işletilmelidir.

Belirli yerlerde nüfus artışının önüne geçilmelidir.

İnsanlar bilinçlendirilmelidir.

Su kaynaklarının korunması için iyi politikalar geliştirilmeli, plan ve programlar yapılmalıdır.

Hava ve toprak kirliliğine sebep olan faktörler ortadan kaldırılmalıdır.

Son ağaç kesildiğinde, Son nehir kurduğunda, Son balık avlandığında, İşte o zaman paranın yenmediğini anlayacaksınız.

— Kızılderili Atasözü

KAYNAKÇA

- Clarke, M.L ve ark. (1981). Veterinary Toxicology. 2nd Ed. Macmillan Publishing Co. Inc. New York.
- Ekici, H., Yarsan, E. (2009). Akuakültür Canlılarında Zehirli Etki Oluşturabilecek Maddeler. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi. 26(3): 229-233.
- Karakaya, A.E. (1994). Hayvansal Gıdalardaki Kimyasal Kirliliklerin Toksikolojik Risk Değerlendirilmesi. Türkiye'de Veteriner İlaçları Üretimi, Pazarlaması, Güvenli Kullanımı ve Kalıntı Sorunları Sempozyumu. 13-14 Ekim. Ankara.
- Kaya, S., Pirinçci, İ. (2002). Çevre Toksikolojisi. (Editörler: S.Kaya, İ.Pirinçci, A.Bilgili. Veteriner Hekimliğinde Toksikoloji. Medisan Yayın Serisi: 53. Ankara) ISBN 975-7774-50-2.
- Klaassen C.D. (1991). Heavy Metals and Heavy Metals Antagonists. 1592-1614. In: Gilman, A.G., Rall, W., Nies, A.S. and Taylor, P. (Eds). The Pharmacological Basis of Therapeutics. 8th. Ed. McGraw-Hill, Inc. New York.

- Klaassen C.D. (1991). Non Metalic Environmental Toxicants: Air Pollutants, Solvents and Vapors, and Pesticides. 1615-1639. In: Gilman,A.G., Rall,T.W., Nies,A.S. and Taylor,P. (Eds). The Pharmacological Basis of Therapeutics. 8th. Ed. McGraw-Hill, Inc.New York.
- Topyıldız,M., Yarsan,E. (2014). Çevresel kirliliğin izlenmesinde biyoindikatör canlılar. Türk Veteriner Hekimleri Birliği Dergisi. 14(1-2):83-93.
- Yarsan,E. ve Eraslan,G. (2000). Çevre kirleticilerinin kanatlı yumurtalarına yönelik embriyotoksik ve teratojenik etkileri. Türk-Koop EKİN. 4(13): 82-88.
- Yarsan, E., Yipel M (2013) The Important Terms of Marine Pollution “Biomarkers and Biomonitoring, Bioaccumulation, Bioconcentration, Biomagnification”. J Mol Biomark Diagn S1: 003. doi:10.4172/2155-9929.S1-003.
- Yipel,M., Yarsan,E. (2015). Güncel Endişe “Su Ürünlerinde Kirlilik”. “Hatay’ın Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu” 28-30 Mayıs 2015, Hatay. Poster Bildirisi. Sempozyum Kitabı, sf:49.

ÇUBUK YÖRESİNİ MESKEN TUTAN HORASAN ERENLERİ

Gıyasettin Aytaş*

Özet

Hz. Ali ve On İki İmam sevgisini esas alan, genel adıyla Alperenler olarak adlandırılan Horasan Erenleri, başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere dünyanın birçok coğrafyasında varlıklarını sürdürmüşler, bulundukları yerlerde huzur ve hoşgöründe sınır tanımamaları yüzünden bölge insanının gönül fatihleri olmuşlardır. Bu erenlerin önemli bir kısmı Hz. Muhammed'i mürşit, Hz. Ali'yi rehber, Hacı Bektaş Veli'yi de kendilerine pir olarak kabul etmişlerdir. Horasan bir kültür ve inanç pınarı olarak Anadolu erenlerinin hemen tamamına yakınının olduğu gibi Çubuk'u da kendilerine yurt tutan erenlerin doğuş kaynağıdır. Bu kaynaktan beslenen erenler, Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Çubuk ve çevresini de yeşertmişler, huzur ve barış ortamlarının oluşmasını sağlamışlardır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de onların manevi etkileri devam etmekte, bu manevi nüfuz alanları ile insanları etraflarında toplayabilmektedirler. Bu çalışmada, Horasan erenlerinin Çubuk ve çevresindeki izleri, etkileri ve günümüze uzanan ritüelleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çubuk Kazası, Ankara, Horasan Erenleri, Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Kalender Baba

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü;
E-posta: giyastas@gazi.edu.tr

HORASAN SAINTS LOCATED IN ÇUBUK AREA

Abstract

Horasan Sanits are predicate on love of Prophet Ali and Twelvers, and they are generally known as Alperens, have been carried on their existence in Anatolia and The Balkans. Due to they never know limits about peace and tranquility, they captured hearts of people who live in the area. An important number of these Saints regard Prophet Muhammed as their mentor, Prophet Ali as their guide, and Haji Bektash Veli as their father. As Horasan is culture and belief source for Anatolian Sanits, it is also cause of birth of Saints located in Çubuk area. Saints who are fed from this resource, provide peace and tranquility in Çubuk area. As in the past, their spiritual effects continues today, so they can gather people around. In this study, effects of Horasan Saints in Çubuk area and their rituals which proceed today are mentioned.

Keywords: Çubuk District, Ankara, Horasan Saints, Ahmet Yesevi, Haji Bektash Veli, Father Kalender

Hız. Ali ve On İki İmam sevgisini esas alan, genel adıyla Alperenler olarak adlandırılan Horasan Erenleri, başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere dünyanın birçok coğrafyasında varlıklarını sürdürmüşler, bulundukları yerlerde huzurun bekçileri ve hoşgöründe örnek insan olmaları yüzünden bulundukları bölgelerde gönülleri fethetmişlerdir. Bu erenlerin önemli bir kısmı Hız. Muhammed'i mürşit, Hız. Ali'yi rehber, Hacı Bektaş Veli'yi de kendilerine pir olarak kabul etmişlerdir.

Horasan Erenlerinin en önemli hasletleri arasında canlarını din ve devlet uğruna feda etmekten çekinmeyen cengâverlikleri gelmektedir. Diğer yandan ikbal ve devlet katında gözü olmayan bu insanlar, kendi emekleriyle geçinen ve etraflarına şefkat ve merhametle muamele ederek dikkat çekmişlerdir.

Horasan Erenlerinin tarihsel süreç içerisinde nasıl bir seyir takip ettiklerini ve böyle bir adı nasıl aldıklarına kısaca bakmak gerekmektedir. Bilindiği gibi Anadolu fetih hareketi içinde iki önemli zümreden söz edilmektedir. Bunlardan birincisi

Gaziyan-ı Rum, diğeri de Abdalan-ı Rum veya bir başka adlandırma ile Alperenlerdir. Her iki zümrenin ortak özelliği hem savaşçı hem de eren kimliğine sahip olmalarıdır. Alplikleri ile savaş meydanlarında gaza etmişler, devle ve millet yolunda canlarını feda etmekten çekinmemişlerdir. Bunlar arasında adları en çok bilinen erenler arasında Ge-yikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murat'ı sayabiliriz. Bu erenler devletin bekasında hem bilgileri, hem de irfanları ile önemli bir sorumluluk üstleniyorlar, devletin şekillenmesinde aktif bir görev üstleniyorlar.

Horasan erenlerinin en önemli özelliklerinden biri de teşkilatçı olmalarıdır. Bu özellikleri ile toplumsal birliğin ve dayanışmanın öncüsü olan bu erenler, hem devletin sosyal nizamının korunmasına katkı sağlamış hem de ekonomik olarak gelişimine zemin hazırlamışlardır.

Türkler, başta Orta Asya olmak üzere, birçok coğrafyada devlet kurmuş, farklı felsefi ve inanç sistemlerine dâhil olmuşlardır. Türklerin bu serüveni, tarihsel süreç içerisinde sosyal ve kültürel hayatlarını da biçimlendirmiştir. Bu biçimlemede değişmeler ve farklılaşmalar ortaya çıkmasına karşın Türklerin kendi öz değerlerini mümkün olduğunca korumuşlardır.

Türklerin İslam dini ile tanışmaları, onların daha önceki inançlarının oluşturduğu zeminle daha kolay olmuştur. Çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olmayan Türklerin İslam'ı dinini benimsemeleri açısından daha kolay bir zemin oluşturduğunu söyleyebiliriz. İslam dini, Türk milletini daha önceki inançlarına göre daha derinden etkilemiş, bu etki demografik yapılarını da biçimlendirmiştir. Bu hususta ileri sürülen görüşler birbirinden farklı olsa da İslamiyet'in Türkler arasında yayılması, onuncu yüzyıldan itibaren artmaya başlar. Bu yayılmada başta ilim adamları olmak üzere ticari faaliyetlerin de rolü büyüktür. Medreselerde yetişen ilim ve tasavvuf erbabı dervişler; ticaret kervanları ile birlikte geçerek İslamiyet'in esaslarını halka anlatmışlardır.

Eski Türk din ve kültüründe, bilge önder gibi sıfatlara sahip inanç önderleri, İslamiyet'le birlikte eren adını aldılar. Bu erenlerin ilki Türklerin manevi hayatı üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Hoca Ahmed Yesevî'dir 12. yüzyılda Türkistan'da kurduğu Yesevîlik tarikatı ile başta Türkistan olmak üzere, Asya, Avrupa ve Afrika'ya kadar birçok bölgede etkili olan Hoca Ahmed Yesevî, Muhammed Hanefi soyundandır. Sekizinci İmam Ali ibni Musa el-Rıza'nın öğrencisi Arslan Baba'dan icazet almış olup bir rivayete göre, Yesi şehrinde, doksan dokuz bin halife yetiştirmiştir. Bu yüzden

kendisine, doksan dokuz bin Türkistan pirinin ulusu denilmektedir. Anadolu'da var olan birçok ocaklı dedeler, kendi geçmişlerini Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlamaktadırlar.

Ahmed Yesevî'nin manevi ocağında pişen Horasan erenleri, XII. Yüzyıldan itibaren Türkistan'dan Anadolu'ya gelmeye başlarlar. Batılı Türkologlar tarafından Küçük Asya olarak kabul edilen Anadolu, özellikle 1071 Malazgirt Zaferi ile birlikte Türkmenlerin akın akın gelip yerleştikleri bir coğrafya olur. Anadolu'nun değişik bölgelerine yerleşen ve daha çok Horasan Alperenlerinin önderliğinde hareket eden Türkmenler, Ocaklar ve Oymaklar halinde Anadolu coğrafyasında yerleşimlerini gerçekleştirirler.

Günümüzde bencillik, hoşgörüsüzlük, kibir, gurur, haset ve fesat artmakta, bunun önüne geçmek için de çeşitli çareler aranmaktadır. Bundan asırlar önce Anadolu'yu kendilerine yurt tutarak bu topraklarda barış ve hoşgörünün tohumlarını atan Horasan erenleri, insanı merkeze alan anlayışları ile geniş bir nüfuz alanı oluşturdular. Horasan erenlerinin ser çeşmesi Hacı Bektaş Veli, "İncinsen de incitme" "Her ne ararsan kendinde ara" sözleri ile bütün insanlığa sevgi, barış ve kardeşliğe çağırması; "Düşmanın bile insan olduğunu unutma" sözü ile de insana verdiği değeri ortaya koymuştur. Onun bu yaklaşımını bütün Horasan erenlerinde görmek mümkündür.

Horasan Erenleri, Anadolu'da dört gruba ayrıldığı görülür. Bunlar:

1. Anadolu gazileri,
2. Anadolu ahileri,
3. Anadolu abdalları,
4. Anadolu bacılarıdır.

Bu derviş grupları, dini önder olmanın yanında Türkmen topluluklarının iskân ve yerleşiminde, önemli hizmetler görmüşlerdir. Boy, oba, aşiret ve oymak şeklinde örgütlenen Türkmen erenleri, bir yönü ile sosyal, bir yönü ile de dinî lider konumunda olmuşlardır. Türk erenleri Anadolu'da dini-sosyal hayatın belirleyici unsurlarından oldukları gibi buna bağlı olarak Anadolu'da Türk nüfuzunun korunmasında Türk hâkimiyetinin temin edilmesinde de stratejik görevler üstlenmişlerdir. Anadolu Türk siyasi, askeri temsilcileri üzerinde güçlü nüfuz oluşturan Türkmen dede ve babaları, dönemlerinde Türk idarecilerinin sevgi ve saygılarını da kazanmışlardır.

Horasan erenleri, iyi ahlâk ve davranışları ile ileriye gören, "İnsan-ı Kâmil" mertebesine yükselmiş ulu kişilerdir. Onlar, yaşamları boyunca kendi çevrelerinde halka yol

göstermiş, onları her türlü tehlike ve badirelerden kurtarmış, halklarına mutluluklar vermiş ulu kişilerdir. Bunlar, gösterdikleri üstün davranışları ile toplumlarının önderleri olmuşlardır. Kimi zaman kendilerini toplumlarına kabul ettirebilmek için, mucize denilebilecek olağanüstü hal ve davranışlar da göstermişlerdir.

Anadolu Evliyalarının iki dünyası vardır: Birincisi, insana en yüce değeri veren ilkeleri, insancıl davranışları ve barış dolu, hoşgörülü, üstün kişilikli dünyaları; ikincisi ise, bunun bilincinde olan insanların, kendilerine atfedilen dünyaları. Haklarında söylenegelen menkıbelerle, insanların dileyip de yapamadığı olağanüstülükler, bu ulu kişilere insanların bağlamaları sonucunu doğurmuştur. Onlar, yerine göre kayaları yürüten, deniz üstünde yürüyen, yedi arşın uzayan tahta kılıçları ile kahramanlıklar gösteren, fırına sokuldukları halde yanmayan, bastıkları taşlarda iz bırakan, zaman içinde zaman, mekân içinde mekân oluşturan kimselerdir.

Anadolu erenlerinin her menkıbesinde, halkın bir dileği, bir görüşü vardır. Onlara atfen anlatılan menkıbelerin özünde, mutlaka bir gerçek vardır. Bu yüzden menkıbenin kendisinden çok sonuçta elde edilmesi gereken ders önemlidir. Menkıbeler, ders verici olmakla beraber, inişli-çıkışlı, uzun soluklu bir yürüyüşün, demir çarıklı pirlerrin, kıvı sarıklı erlerin, kanayan yaranın, sönmeyen çırarın ve sözün kısacası, bu soylu inancın iz sürücülerı olmuşlardır.

Geçmişte gönüllerde taht kurmuş, ama bu gün aramızda bulunmayan Anadolu Evliyaları'nın yatır ve türbelerine, burada olduğu gibi Anadolu'nun her karış toprağında rastlamak mümkündür. Kimi zaman büyük şehirlerde ve kasabalarda etrafı düzenlenip, üzerine bina yapıldığı için türbe, kırsal kesimlerde ise mezarlarının etrafı sadece taşlarla çevrildiği için yatır olarak kalmışlardır. Nerede olursa olsun, bu insanlara inanan ve gönül verenler, belli zamanlarda bu yatırıların başlarına gider, dua eder, dileklerde bulunur, kurban ve adaklar keserler.

Söz bu noktaya gelmişken, bizi buraya getiren ve bu sempozyumun gerçekleşmesine vesile olan Çubuk yöresini mesken tutan Horasan Erenlerinin hangi iklimden nasıplendiklerine de kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Çubuk'ta Horasan Erenlerinin İzleri

Dünyada sadece kendisi için yaratılmış bir canlıdan söz edilemez. Bütün canlılar, var olma gerekçelerine bağlı olarak bir görevi yerine getirirler. Yaratılmışların en üstünü olan insanoğlu da yaratanın mükemmeliyetinin en önemli işaretlerinden biri olarak

farklı din, dil, ırk, cinsiyet özellikleri taşısa da yaratanın güzelliğini hem kendinde hem de bütün yaratılmışlarda görür. Bu yüzden Yunus Emre,

“Yaradılanı severiz, yaradandan ötürü” demektedir.

İnsanı sevmek, ona muhabbetle yaklaşmak demek, yaratanı sevmek ve ona muhabbetle yaklaşmak demektir. Gönül kırmayı, “iki cihanda bedbaht olmak”la eş tutan bu anlayışa bağlı olan Horasan erenleri, hoşgörü iklimini Anadolu’ya yayarak, engin bir gönül deryası oluşturmışlardır.

Çubuk’ta Horasan erenlerinin izini sürmeden önce, bu bölgede var olan yatır ve türbelerden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır. Bunlar arasında, Aşağı Emirler köyünde bilinen “Emir Dede” bir makam mezarı olmanın yanında, bu bölgenin önemli bir manevi kimliği olarak dikkat çekmektedir. Afyonkarahisar Emirdağ yöresine de adını veren Emir Dede hakkında rivayetlerden öte bir bilgiye sahip olmamakla birlikte, birçok Horasan ereni gibi, zahiri kimliğinden çok manevi etkileri ile varlığını sürdürmüş biridir. Emir Dede her türlü istek ve özel günlerde ziyaret edilmektedir.

Aşağı ve Yukarı Karaköy’de yaşayanların tamamı Mehmed Abdal talibidir. Mehmed Abdal hakkında diğer Horasan erenlerde olduğu gibi yeterli bilgiye sahip değiliz. Kendisinin Horasan’dan geldiği, Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin dergâhında piştiği ve onun manevi işareti ile birlikte Çubuk’ta Avreteli olarak da kabul edilen yöreyi kendine yurt tuttuğu ve burada taliplerini yetiştirdiği bilinmektedir.

Seyid Kalenderveli Ocağının taliplerinin yaşadığı, Çit Köyü’nde bulunan yatırlar, bu yörenin manevi kimliğinin önemli göstergeleri arasında yer alır. Mekânların maddi özelliklerinin yanı sıra manevi özellikleri de önemlidir. Söz gelim Yakupabdal Köyünde bulunan Gülbaba türbesi, Horasan Erenleri içinde önemli bir yere sahip olan ve Anadolu ve Balkanlar’da makam mezarları bulunan Gülbaba’nın Çubuk’ta da bir makamının olması dikkat çekicidir.

Çubuk’ta bulunan yatırların önemli bir kısmı, bu yörenin manevi özelliğini ortaya koymanın yanında, halkın ortak değerler etrafında birleşmesinde de rol oynamaktadır. Dalyasan Köyü’nde bulunan Bayram Dede ve Silcan Evliya yatırları, yöre insanının önem verdikleri makamlardır. Aynı şekilde Demirci Köyü’nde bulunan Ağa Tekkesi, Turabî Ocağından Martlı Arif Dede Yatırı, Karaağaç Köyü’nde bulunan Sarı Dede, Zırâh Dede, Ulupınar Dede ve Hamamkaya Dede yatırları da bu manevi kimliğe ayrı bir önem katmaktadır. Kösrelik Köyü’nün batısında Aydoğdu Dağı’nın dibinde Meh-

met Tekke adlı yatır bulunmaktadır. Kuyumcu Köyü'nde özellikle felçlilere iyi geldiği kabul edilen Pabuç Ziyaretgâhı dikkat çeker. Aynı köyde İsmail Gökçe Dede yatır bulunmaktadır. Meşeli Köyü'nde Eski Yayla, Kuzukıran ve Muradi makamları bulunmaktadır.

Ovacık Köyü'nde Hacı Bayram Dede, Setlik Dede, Karakaya Dedesi, Seyidim Dede ve Balca Dede yatırları bulunmaktadır. Hacı Bayram Dede, Seyit Kalender Veli Ocağı dedelerindendir. Ömercik Köyü'nde Dede Türbesi veya Dede Çalısı Yatırı bulunmaktadır. Sele Köyü, Çubuk'un en önemli merkezlerinden biridir. Seyit Kalender-veli burada yatmaktadır. Kalender Veli'nin babası Siyami Dede, Sele Köyünü 1210 yılında Balkanlar üzerinden veya Horasan'dan gelerek bu köyü oğlu Kalender Veli ile birlikte kurduğu iddia edilmektedir. Sarısu Köyü'nün güneyinde Murad adında bir evliya türbesi vardır. Yine köyün yakınındaki bir tepede Horasan Erenlerinden olduğu söylenen Mustafa Şih adlı bir yatır daha bulunmaktadır. Susuz Köyü Köyde Seyit Süleyman'ın yatırını mevcuttur. Bundan başka köyde Murad Dede, Üçbaş ve Ali Baba yatırları da bulunmaktadır. Yukarı Emirler Sııklı Baba, Sııklı Baba'nın hayatıyla ilgili fazla bilgi yoktur. Dede Pınarı Türbesi de köyün kuzey bölümünde yer almaktadır. Garip Baba Türbesi köyün içindedir.

Çubuk yöresinde Horasan'dan sökün ederek geldiklerine inanılan inanç önderlerinin türbelerin yanı sıra, özellikle kendisinden ayrıca bahsetmemiz gereken Horasan Erenlerinin başında Seyyid Siyam ilk sırada gelir. Seyyid Siyam, Hacı Bektaş Veli ile birlikte Horasan'dan geldiği kabul rivayet edilmektedir. Hakkında yeterli bilgiye sahip olmamakla birlikte 1307 ve 1320 hicri yılı Ankara Vilayeti Salmelerinde, Çubuk kazası Sele köyünde Hz. İmam Bakır sülalesinden Siyam Fakih ve oğlu Kalender Veli türbesinden söz edilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde Ankara ili, Çubukabad (Çubuk)'a bağlı Sele köyünde "Kalender Veli Zaviyesi Vakfı" kaydı da mevcuttur. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadar her iki isim de bugünkü varlıklarının rivayet olmaktan çıktığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Haydar Teberoğlu'nun Kalender Veli hakkında söylenen menkıbelerden yola çıkarak yayınladığı "Kalender Veli Velayetnamesi"nde, Seyyid Siyam Fakih'in Hz. İmam Bakır soyundan geldiğini, Ahmed Yesevi'nin halifesi olduğunu ileri sürmektedir. Horasan'dan Anadolu'ya beraberinde Seyyid Muhammed Abdal, Seyyid Cibali Sultan, Seyyid Hacı Murad-ı Veli ve babası, Seyyid Hacı Ali Turabi Veli ile birlikte gelerek Çubuk bölgesine yerleştiğinden söz eder. Rivayet olarak anlatılan bu bilgilerin

doğruluğu tartışılrsa da yöre insanı tarafından bu anlatılanlara inanılmaktadır. Şurası muhakkak ki, Seyyid Siyami, bir eren olarak bu bölgeyi yurt tutmuş ve bölgenin manevi kimliğine olduğu kadar. Maddi dünyasına da katkıda bulunmuş bir erendir. Onun evladı olan Seyyid Kalender Veli, babasından aldığı mirası daha da geliştirerek, Çubuk yöresinden önemli ocaklardan biri olan Kalender Veli Ocağı'nın piri olmuştur. Yukarıda da kısaca bahsedildiği gibi 13. yüzyılda babası ile birlikte Çubuk Sele köyüne gelerek, bu bölgeyi yurt tutmuş ve talipler yetiştirmiştir.

Çubuk yöresinde Horasan'dan geldiği kabul edilen ocak pirleri tek tek ele alındığında bunların önemli bir kısmı merkez olarak Çubuk sınırları içinde bulunmasalar bile bu bölgenin daha çok nüfuz alanında bulunduğu görülmektedir. Çubuk'ta türbesi olmamakla birlikte bu bölgede en etkili ocak pirlerinden ve Horasan erenlerinden bir diğeri de Cibali Sultan'dır. Cibali Sultan'ın büyük oğlu Cebe Ali, Cebeci Ocağını kurucusudur. İstanbul'un alınışında büyük yararlılıklar göstermiştir. İstanbul'da Cibali semti onun adına atfen verilmiştir. Cibali Sultan'ın Hakk'a yürümesinden sonra, onun soyundan gelenler, önce Eskişehir, ardından Bursa daha sonra da Çubuk İlçesi Susuz Köyü'ne yerleşmişlerdir.

Çubuk yöresinde en etkili ocak pirlerinden biri de Seyyid Ali Tütabi Ocağı'dır. Elde edilen bilgilere göre kendisi Hoca Ahmed Yesevî'nin oğlu Haydarî Sultan'ın sancaktarıdır. Hacı Bektaş Velî'den önce Anadolu'ya geldiği, böylece il manevi gönül fatihlerinden ve alperenlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Hicaz, Şam ve Şanlıurfa güzergâhını takip ederek 12. Yüzyılda Anadolu'ya gelerek kendisine Tosya ve Çankırı civarlarını yurt tutan Alüyülbeka'nın oğlu olan Hacı Murad-ı Velî, Çubuk yöresinde en fazla nüfuz alanına sahip velilerden biridir.

Sonuç

Horasan bir kültür ve inanç pınarı olarak Anadolu erenlerinin hemen tamamına yakınının olduğu gibi Çubuk'ta kendilerine yurt tutan erenlerin de doğuş kaynağıdır. Bu kaynaktan beslenen erenler, yaşadıkları bölgeleri yeşertmişler, huzur ve barış ortamlarının oluşmasını sağlamışlardır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de onların manevi etkileri devam etmekte, bu manevi nüfuz alanları ile insanları etraflarında toplayabilmektedirler.

Çubuk erenleri, erenlerin Piri Hacı Bektaş Veli'nin deyimiyle “*Bilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır*” sözünü kendilerine düstur etmişler, her işlerini akıl hakemliği, gönül zenginliği ile yerine getirmişlerdir. Onların izini takip ederken Orta Asya'ya ve bu bölgede yaşayan Türklerin eski inançlarına gitmiş oluruz. Kazakistan'dan Macaristan'a, kadar geniş bir coğrafyada etkilerini gördüğümüz hoşgörünün temsilcileri, kötülüklerin, adaletsizliklerin üzerine kuşandıkları tahta kılıçla gitmişler, her türlü yanlışlığın karşısında olmuşlardır.

Ahmet Yesevi ve onun öğrencileri, düşüncelerini ve inançlarını yayarken, herkesin anlayabilecekleri bir dil ve anlatımı kullanarak büyük başarı elde etmişlerdir. Yüzyıllardır var olmaları ve bu varlıklarını sürdürmelerinin altında bu anlayış yatmaktadır.

KAYNAKÇA

Akçay, İlhan, *Ankara Harikası Çubuk Kalender Dede*, Eser Matbaası, Ankara 1969.

Akçay, İlhan, *Çubuk-Kalender Dede*, Ankara 1969.

Ana Hatlarıyla Horasandan Anadoluya Alevilik-Bektaşilik (Erenler, Evliyalar, Ocaklar, Ritüeller), 2008, Ankara.

Kızılbaş Alevi Ocakları, Elips Kitap, İstanbul 2006.

Saltık, Veli, *İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları*, Kişisel Yayınlar, İstanbul 2004.

Teberoğlu, Haydar, *S. Hacı Ali Türebî Veli Velayetnamesi*, Ankara 1999.

Teberoğlu, Haydar, *Seyyid Kalender Veli Velayetnamesi*, Ankara 1998.

Teberoğlu, Haydar, *S. Mehemmed Abdal Velayetnamesi*, Ankara 1997.

Yaman, Ali, *Alevilikte Dedeler ve Ocaklar*, İstanbul 2004.

Yaman, Ali, “Dünden Bugüne Kızılbaş Alevi Dedeleri”, *Pertev Naili Boratav'a Armağan*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

ÇUBUK SELE KÖYÜNDE BİR ALEVİ OCAĞI: ŞAH KALENDER DEDE TEKKESİ

Sıddık Çalık*

Özet

Ankara'nın Türkleşmesinde önemli rol oynayan ve Anadolu'daki Kolonizatör Türk Dervişleri'ne mükemmel bir emsal teşkil eden Şah Kalender Tekkesi, Çubuk'a tâbi Sele köyünde tesis edilmiş bir alevi ocağıdır. Horasan erenlerinden olan eden Siyami Fakih, muhtemelen 13. yüzyılın başlarında şeyhinin icazetiyle ve müritleri ile birlikte Çubuk'un Sele köyünde tekkesini kurmuştur. Çubuk ve çevresinde faaliyete başlayan Siyami Fakih'in şöhreti artmış ve oğlu Şah Kalender zamanında Cücük ve Karkın köyleri teşkil edilerek ocağın faaliyet alanı genişlemiştir. Elde edilen bilgilere nazaran, Çubuk çevresindeki beş ocağın hiyerarşik olarak en üst kademesinde yer alması Siyam Fakih'in şöhret ve manevî nüfuzunu gittikçe artırmıştır. Özellikle oğlu Şah Kalender zamanında ocağın etkinliği çevre beldelere de yayılmıştır.

Bu çalışmamızın ana gayesi, Şah Kalender Veli ocağının; tarihi süreç içerisinde bölgede meydana getirmiş olduğu manevî etkileşim alanını belirlemek, gerçekleştirmiş olduğu dinî ve sosyal faaliyetin hasılası olan kültürel birikimin, tarihten günümüze uzanan derin çizgilerini ortaya koymaktır. Çalışmamız, tarih metodunun önemli alanlarından biri olan mikro tarih bakış açısı çerçevesinde hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra, tarih çalışmalarında diğer önemli bir usul olan, parçayı bütünden hareketle orta çıkarma olarak da ifade edilen holistik yöntemi tatbik edilmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifade ile üzerinde çalıştığımız ocağı daha iyi tahlil edebilmek için, Anadolu'da ki sufi geleneğinin mantığını anlamak, alevi ocaklarının genel yapısını özümseme gereği hasıl olmuştur.

* Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü;
E-posta: siddikcalik@gmail.com

IN A VILLAGE CUBUK SELE ALAWI RANGE: ŞAH KALENDER DEDE DERVISH LODGES

Abstract

Şah Kalender Tekke which is an Alawi ocak that played an important role in Turkification of Ankara and is a perfect example for Colonizer Turkish Dervishes in Anatolia, was established in the village of Sele that was subject to Çubuk. Siyami Fakih, who was one of the erens (sufis/saints) of Horasan, established this tekke in this village with his followers by the permission of his sheikh, most probably in the beginning of the 13th century. Gone into action in Çubuk and surroundings, he became popular and during his son Şah Kalender's time two other villages, Cücük and Karkın, were established and the scope of the lodge was expanded. According to the acquired information, since the tekke was in the top among the other five tekkes in Çubuk's surroundings, reputation and spiritual influence of Siyami Fakih grew steadily. Especially during his son Şah Kalender's time, the influence of the tekke spread among the neighboring towns.

The main object of this work is to reveal the spiritual interaction and the cultural accumulation of the tekke of Şah Kalender Veli in the region during the historical process. This study is based on micro historical perspective which is one of the main methodology of historiography. On the other hand, holistic approach which is an other important method of historiography, was also applied. In other words, in order to better analysis of the tekke that was handled, understanding the logic of Anatolian Sufi tradition and the general structure of Alawi associations are necessary.

Giriş

Ankara'nın Türkleşmesinde önemli rol oynayan ve Anadolu'daki "Kolonizatör Türk Dervişleri" ne mükemmel bir emsal teşkil eden Şah Kalender Tekkesi, Çubuk'a tâbi Sele köyünde tesis edilmiş bir alevi ocağıdır.

Horasan erenlerinden olan Siyami Fakih, muhtemelen 13. Yüzyılın başlarında şeyhinin icazetiyle ve müritleri ile birlikte Çubuk'un Sele köyünde tekkesini kurmuştur. Çubuk ve çevresinde faaliyete başlayan Siyami Fakih'in şöhreti artmış ve oğlu Şah Kalender zamanında Cücük ve Karkın köyleri teşkil edilerek ocağın faaliyet alanı genişlemiştir. Elde edilen bilgilere nazaran, Çubuk çevresindeki beş ocağın hiyerarşik

olarak en üst kademesinde yer alması Siyam Fakih'in şöhret ve manevî nüfuzunu git-tikçe artırmıştır. Özellikle oğlu Şah Kalender zamanında ocağın etkinliği çevre belde-lere de yayılmıştır.¹

Şah Kalender Veli ocağı ile ilgili bir çok çalışma yapılmıştır. Bunların bir kısmı menkıbe ve şifahi bilgilere dayalı amatör çalışmaları içerirken, bir kısmı da hem şifahi hem de arşiv ve saha araştırmalarını esas alan akademik araştırmalardan meydana gelmektedir. Bu araştırmalarda ocağın; tarihi süreç içerisindeki, işleyişi, inanç ritüelleri ve diğer ocaklarla hiyerarşik yapıları üzerinde yeterince durulduğunu kanaatindeyiz.²

Bu çalışmamızın ana gayesi, Şah Kalender Veli ocağının; tarihi süreç içerisinde bölgede meydana getirmiş olduğu manevi etkileşim alanını belirlemek, gerçekleştirmiş olduğu dinî ve sosyal faaliyetin hasılası olan kültürel birikimin, tarihten günümüze uzanan derin çizgilerini ortaya koymaktır.

Çalışmamız, tarih metodunun önemli alanlarından biri olan *mikro tarih* bakış açısı çerçevesinde hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra, tarih çalışmalarında diğer önemli bir usul olan, *parçayı bütünden hareketle orta çıkarma* olarak da ifade edilen *holistik* yöntemi tatbik edilmeye çalışılmıştır.³ Diğer bir ifade ile üzerinde çalıştığımız ocağı daha iyi tahlil edebilmek için, Anadolu'da ki sufi geleneğinin mantığını anlamak, alevi ocaklarının genel yapısını özümseme gereği hâsıl olmuştur.

Bu çerçevede, Şah Kalender Ocağı ile ilgili mevcut kaynaklar son derece yetersiz olduğu için, inter-disipliner çalışma ön plana çıkarılmıştır. Her şeyden önce, menkıbe-vi anlatımları tarihî belgelerle tevsik etmeye çalıştık. Bu usulü gerçekleştirmede, tarih dışı alanlardan yararlandık. Meselâ, menkıbevi söylemlerde geçen coğrafi bilgileri, saha

¹ Mehmet Ersal , *Alevi Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Doktora Tezi), İzmir, 2013, s. 133-134.

² Richar Leonhard (1915). *Paphlagonia, Reisen Und Forschen Im Nörflichen Kleinasien*, Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen); Yusuf Ziya Yörükân (Haz. Turan Yörükân). (2002). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara: Kültür Bakanlığı. İlhan Akçay, *Çubuk-Kalender-Dede: Kerametli Delilerin Tedavisi Hz. Ali'ye Ait Makam ve Mum Söndü Üzerinde Bir İnceleme*, Eser Matbaası, 1969, Ankara; Mehmet Ersal, *Alevi Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı : Çubuk Havzası Aleviliği Örneği* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Doktora Tezi), İzmir, 2013; İbrahim Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Alevi Ocakları ve Kurucuları", **Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi**, 1990/10. 61-72 ; Alemdar Yalçın; Hacı Yılmaz (2003a). "Bir Ocağın Tarihi: Seyyit Hacı Ali Turabi- II" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2003/27. 121-140. Seyyit Hacı Ali Turabi Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2003/26. 83-120.; Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, (2003b). "Bir Ocağın Tarihi; Haydar Teberoğlu, Seyid Kalender Veli Velayetnamesi, Kale Matbaacılık, Ankara, 1998.

³ *Holistik Düşünce*, Evrende var olan her birimin, bütünün parçaları olarak gören bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu yöntemle ilgili bak. Ahmet Şimşek, "Tarih derslerinde bütünsel öğrenme: Gestaltçı yaklaşımdan Holistik yaklaşıma bir bakış denemesi" *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, sayı:2 , yıl: 2008. Bu yöntemle ilgili örnek araştırma için bak. Alemdar Yalçın, "Kargın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler" *Türk Kültürü Hacı Bektaşî Velili Araştırma Dergisi*, 2002/21, s.13-89.

araştırmalarından elde edilen bilgilerle mukayese ettik. Yine menkıbevî gelenekten elde edilen bazı dinî ve beşerî umdeleri, bölge insanlarıyla yapılan mülakatlarla doğrulamaya çalıştık.

Konuya girmeden önce ocak kavramı üzerinde durmamız icap etmektedir. Ocak kavramının çok geniş ve çeşitli manaları vardır. Sözlüklerde; ateş, yakılan yer, evin ortasında yakılan ateş, ısınma amaçlı kullanılan, yemeği pişiren suyu ısıtan alet gibi anlamları içermektedir. Soyut kavram olarak ise ocak, aile, yuva, soy gibi belirli sayıda insan topluluklarını ifade etmektedir.⁴

Alevi ocağı kavramına gelirsek, en geniş manasıyla şöyle bir değerlendirme yapabiliriz; Manevi nüfuzu olan dini önderlerin soyuna silsile yoluyla bağlı olarak, on iki imamdan gelen ve ya geldiğine inanılan, dinî hüviyeti sıfatıyla karizmatik bir yapıya sahip olan, kendi bulunduğu topluluğun içerisinde kendisinin de *rehber*, *pir* ve *mürşit* vasıfları bulunan, alevi inanç sistemine ait ritüelleri yürüten bir topluluktur.⁵

Alevi inanç sistemi üzerine yapılan araştırmalarda, genellikle bu inanç alanını iki ana çizgi üzerinde ifade etmeye çalışmışlardır. Her şeyden önce, her bir yolun ilham kaynağı Ahmet Yesevî düşüncesi ve tarikatıdır. Bunun haricinde geldikleri coğrafyalara göre Yesevîlik anlayışı çerçevesinde gelişen; Haydarî, Kalenderî ve Vefai ve tarikatlarından yakinen beslenmişlerdir.⁶

Bunlardan biri Hacı Bektaş Dergahı etrafında şekillenen ve daha çok şehir şehirlerde teşkilatlanan sufi harekettir. Hacı Bektaş'ın karizmatik yapısı sayesinde Anadolu'dan Balkanlar'a hatta Irak coğrafyasına kadar geniş bir alana yayılmıştır.⁷ Osmanlı devletinin kuruluş döneminden itibaren devlet içerisinde, özellikle Yeniçeri askeri teşkilatı içerisinde varlığını hissettiren Bektaşilik, 16. yüzyıldan itibaren Balım Sultanla birlikte devletin meşru gördüğü bir tarikat olarak hayatîyetini sürdürmüştür.

Diğer bir kesim, ise Bektaşilikle birlikte aynı kaynaktan beslenen ve ocaklar halinde aynı coğrafyada yayılan, daha çok kırsal alanlarda kendini gösteren bir toplumsal ve dini harekettir. Bunlar, Hacı Bektaşî Velî'nin manevi otoritesini kabul etmekle birlikte, hiyerarşik olarak bağları yoktur, bu daha çok pir olarak kabul edilen manevi bağlılıktır. Tarihi süreç içerisinde bir *veli kültü* etrafında şekillenen ve Alevi olarak genel kabul gören bu anlayış, Bektaşiliğin aksine, Osmanlıya karşı siyasi bir güç olan Şah İsmail'in Erdebil tekkesi etkisinde kalarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.⁸

⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet, 1317, s. 190

⁵ Ersal, a.g.e., s. 60.

⁶ Ersal, a.g.e., s. 55.

⁷ Irene Melikof, *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s. 87.

⁸ Melikof, a.g.e., s. 193-194.

Şah Kalender Veli, Alevi ocakları adı altında ifade ettiğimiz ikinci kısma dâhil etmekteyiz. Çubuk ve çevresinde etkin bir ocak olan Şah Kalender ocağı, dört alevi ocağıyla hiyerarşik bağları bulunmaktadır.

Çubuk Alevileri ilgili çok önemli bir doktora çalışması yapan Mehmet Ersal'ın, Çubuk Havzası ocakları olarak adlandırdığı bahsi geçen beş ocağın en üst postunu Şah Kalenderi ocağının temsil ettiğini ifade ederek, aralarındaki hiyerarşik yapıyı izah etmektedir.⁹ Buna göre, ocakların hiyerarşik yapısını ifade eden talip-pir ve mürşid sistemi ile işleyen bir düzen mevcuttur. Bu yapılar: Çankırı Orta kazasının Doğanlar köyü merkezli Mehmed Abdal ocağı ve Çankırı Eldivan Seydi merkezli Seyid Hacı Muradı Veli ocağı, Çankırı Şabanözü Mart köylü merkezli Seyyid Hacı Ali Turabî ocağına bağlıdır. İstanbul'da medfun Cibali Sultan adına kurulu Seyid Cibali Sultan ocağı ile Seyid Hacı Ali Turabî ocağı da Şah Kalender ocağına bağlıdır. Şah Kalender Veli ocağı Kırıkkale Hasan Dede beldesi merkezli Hasan Dede ocağına bağlıdır. Hasan Dede ocağı Eskişehir Seyid Gazi Arslanbeyli köyü merkezli Şücaeddin Veli ocağına bağlıdır. Şücaeddin Veli ocağı ise, Hacı Bektaşî Veli ocağına bağlıdır. Bu ocakların rehber ocağı da Kırıkkale Keskin haydar Dede köyündeki Haydar Sultan ocağıdır. Bu yapıya göre, Şah Kalender Veli ocağı, Cibali ve Turabi ocaklarının piri, Seyit Mehmed Abdal, Seyit Muradı Veli ocaklarının mürşididir.¹⁰

Şah Kalender veli ocağı dedesi Arif Kalender ile yaptığımız mülakatta, ocaklarının esasında Bulgaristan Hasköy'deki Otman Baba ocağına bağlı olduğunu, Balkan Savaşlarında sonra buraların elimizden çıkması üzerine, uzak mesafe ve bazı zorluklar nedeniyle talibi olan Hasan Dede ocağının vekâlet ettiğini söylemiştir.

Söz konusu beş ocak, Çubuk'tan Şabanözü'ne kadar uzanan geniş vadiye toplanmıştır. Ankara'nın çevresinde de bir bağlantı alanı bulunan ocakların, aslında geniş bir Alevi bölgesinin inançsal bir kesişme ve buluşma noktasını teşkil etmektedir.

Sele köyündeki coğrafi saha araştırmalarımızda, başta kalender Veli ocağı tekkesi Arif Kalender ve diğer köylülerle yaptığımız söyleşilerde, ocağın geçmişten günümüze ulaşan tarihi ve kültürel birikimini doğrulama imkânı elde ettik. Bu köyündeki sufi kültüründe yaşan söylencelerle, buranın coğrafi unsurları adeta içselleşmiş vaziyettedir. Benzer bir şekilde bazı tarihi verilerle, söylenceler arasındaki uyumu doğrulama imkânı elde etmiş bulunmaktayız.

Sele köyü ve Kalender Veli'ye ait tarihi veriler çok kısıtlı olduğunu ifade etmiştik. Az da olsa bazı arşiv kayıtları, bahsettiğimiz tarih perspektifine ait ipuçlarını barındırmaktadır.

⁹ Ersal, *a.g.e.*, s. 81-82.

¹⁰ Ersal, *a.g.e.*, s. 88-89.

Şah Kalender Veli dergâhının bulunduğu Sele köyü ile ilgili arşiv kayıtları Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar gitmektedir. 1463 tarihli vergi gelir defteri olan Tapu Tahrir Defteri'ndeki kayıta göre, Sele karyesinde 19 hane yaşamaktadır 1523 tarihinde ise, Sele'nin vergi hanesi 10'a düşerken, 1571 sayımında, 39'a çıkmıştır. 15-16. yüzyıllara ait, tahrir defterlerindeki verilerde Şah Kalender Veli'ye ait veya başka birine ait her hangi bir kayda rast gelinememiştir. Vakıf kayıtları ancak son dönemlerde Şah Kalender Zaviyesi kayıtları görülmektedir ki bunlar arasında, bu gibi müesseseler için hayati önemi olan vakfiye bulunamamıştır.¹¹

Osmanlı Arşivi'nde mevcut, 1463 tarihli Tapu Tahrir Defteri'ndeki kayıta göre, Sele karyesinde 19 hane sahiplerinin isimleri; Tanrıvirmiş, İbrahim, Seydi Ali, Elvan, Sele, Mahmut Fakih, Fazlullah, Hacı İvaz, İbrahim, Mehmet, Ahmet, Kasım, Avcı Yakub, Abdullah, Hacı Ali, Aslıhan, Cemal, Hacı Fetullah ve Musa'dır.¹²

İsimleri ve lakaplarından anlaşılacağı üzere, karyede yaşayan şahıs adları Şah Kalender Ocağı'na uygun bir anlayışı sergilemektedir. Tahrir kayıtlarında geçen isimlerin, köydeki yaşayan inşaların şifahi bilgilerinde geçen, dede ve diğer manevi nüfuzlu şahsiyetlerin isimleriyle de örtüşmektedir.

Sele köyünün coğrafyasına gelince, her şeyden önce son derece korunaklı ve saklanmaya müsait bir coğrafyadır. Köy, Çubuk çayı üzerinde yaklaşık 100 metre genişliğinde 1000 metre boyunda derin bir der yatağı üzerinde kurulmuş bir köydür. Başlangıçta Çubuk Barajı tarafında doğuya doğru Siyami Fakih mezarı karşısında kurulan köy, sel tehlikesine karşı 300 metre batı cenahına çekilmiştir.

Köyündeki çayın her iki tarafının mevki adları, Çam İçi ve Çam Kolu olmasından dolayı muhtemelen çamlıklarla kaplı ormanlıktı.

Ilıman bir iklime sahip olan Sele köyünün geçim kaynağı, hayvancılık ve meyvecilikten ibaretti. Çay kenarlarında küçük sebze ekilmeye uygun küçük bostanlar bulunurken, ekin alanları son derece kısıtlı olup, toplam 250-300 dönümü geçmemektedir.

Sele köyündeki sözlü geleneklerde, Siyami Fakih ve Kalender Dede ile ilgili menkıbeler oldukça yaygındır. Bu menkıbe ve söylencelerden bazıları ocağın yapısına dair önemli bilgiler sunmaktadır.

Siyami Fakih'in Mezarı:

Mezar köyün ilk yerleşim yerinin karşı yakasındadır. Söylenceye göre Siyami Fakih, keramet sahibi olmadığından, öldüğünde kendisinin üzerine türbe yapılmaması

¹¹ Hüseyin Çınar-Osman Gümüüşü, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Çubuk Kazası*, Ankara, 2002, s. 258.

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterleri, numara 9, varak 114-a.

hususunda müritlerine nasihatte bulunmuş, türbeyi, keramet sahibi oğlu Kalender'e yapın diye öğüt vermiş. Ancak, müritleri üç kere Siyami Fakıf'ın mezarının üzerine üç kez türbe yapmışlar, üçünde de yaptıkları sabahı türbe yıkılmış ve sonradan artık türbe yapmaktan vazgeçmişler.

Siyami Fakıh Mezarı

Ağlar Kaya Mağarası:

Şah Kalender Veli kervanıyla Sele köyüne gelirken, yakın köylerden birinin ileri gelenlerinin kızı, oğlu Mustafa'ya vurulmuş, bunu üzerine kız Şah Kalender'e gelerek oğluyla evlenmek istediğini söylemiş. Ancak, bölgede otorite sahibi kızın ailesi, vermek istememiş ve evliliklerine müsaade etmemesi için de Kalender Veli üzerinde baskı kurmuşlar. Bunun üzerine veli kerametini göstererek, oğlan ve kızın Gelin Kaya mağarasına saklanmalarını ve burada gaiblere karışmalarını dilemiş ve bu gerçekleşerek kırklar âlemine gitmişler. Daha sonra mağaradan sürekli yaşları su gibi göz yaşları akmaya başlamış. Mağaraya gelen olduğu zaman, su akması dururken, uzaklaşınca akmaya devam ediyor. Bugün hâlâ bu maksatla Ağlar Kaya mağarası ziyaret edilmektedir.

Ağlar Kaya Mağarası

Kalender Veli Türbesi Kuyusu:

Söylenceye göre, türbe bahçesinde bulunan kuyudaki su, her hangi bir savaş meydana geldiği zaman kurumaktaydı. Bu durum, bahar zamanının su ve sellerin bol olduğu dönem de bile yaşanmaktaydı. Söylenceyi anlatan, Arif Kalender Dede, ben iki hadiseye şahit olduğunu söylemektedir. Biri, Kıbrıs Barış Hareketi'nde, diğeri İran-Irak savaşında kuyu suyunun kuruduğunu anlatmaktadır.

Kalender Veli Türbesi:

Velinin türbesinin sel felaketinden korunduğuna inanılır. Sele köyü defalarca büyük sel felaketlerine maruz kalmasına ve bu yüzden köy yerleşim yerinin değişmesine rağmen, dere yatağının en tehlikeli yerinde bulunan Şah Kalender veli türbesi hiç bir zaman sel felaketi ile karşı karşıya kalmamıştır.

Şah Kalender Veli Türbesi

Şah Kalender Veli'nin Namaz Dağı:

Köyün yaklaşık beş yüz metre yakınlığında Çankırı yönüne doğru olan mevkide büyük kaya kütlelerinden meydana gelen bu dağ Şah Kalender Veli'nin namaz kıldığı yerdir. Velinin birçok kerametinin burada gösterdiğine inanılır.

Netice itibarıyla, Şah Kalender Veli üzerine yürüttüğümüz bu araştırma, esas itibarıyla Mikro tarih çalışmalarına örnek teşkil edebilecek nitelikte bir denemedir. Saha araştırmaları ve arşiv çalışmalarından elde edilen veriler çerçevesinde, bazı tarih usulleri kullanarak Çubuk ve çevresinde faaliyet gösteren bir alevi ocağının tarihi fonksiyonunu ortaya koymaya çalıştık.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Maliyeden Müdevver Defterleri, numara 9, varak 114-a.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Arslanoğlu, İbrahim, “Çubuk Yöresi Alevi Ocakları ve Kurucuları”, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1990/10.

Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002.

Ersal, Mehmet , *Alevi Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Doktora Tezi), İzmir 2013.

Akçay, İlhan, *Çubuk-Kalender-Dede: Kerametli Delilerin Tedavisi Hz. Ali’ye Ait Makam ve Mum Söndü Üzerinde Bir İnceleme*, Eser Matbaası, Ankara 1969.

Leonhard, Richard. *Paphlagonia, Reisen Und Forschen Im Nörflichen Kleinasien*, Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen) 1915.

Yalçın, Alemdar, “Kargın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler”, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2002/21, s.13-89.

Melikof, Irene, *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet, 1317.

Şimşek, Ahmet, “Tarih derslerinde bütünsel öğrenme: Gestalcı yaklaşımdan Holistik yaklaşıma bir bakış denemesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, sayı:2 , yıl: 2008.

Teberoğlu, Haydar , *Seyid Kalender Veli Velayetnamesi*, Kale Matbaacılık, Ankara, 1998.

Yalçın, Alemdar-Yılmaz, Hacı, “Bir Ocağın Tarihi: Seyyit Hacı Ali Turabi-II”, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2003/27. 121-140.

Yalçın, Alemdar-Yılmaz, Hacı, Seyyit Hacı Ali Turabi Ocağı’na Ait Yeni Bilgiler I”, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2003/26. 83-120.

Yörükkan, Yusuf Ziya, *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*, (Haz. Turan Yörükkan) Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.

ÇUBUK VE ÇEVRESİNDEKİ HALK İNANIŞLARI

Durmuş Arık*

Özet

İnanışların ve inanışlara bağlı uygulamaların, örf ve adetlerin genellikle “tarih aşan” bir yönü vardır. Türk topluluklarının çoğu İslam’ı benimsemekle birlikte İslam öncesi inanış, örf ve adetlerini tamamen terk etmemiş, bu inanış, örf ve adetlerini İslam’la kaynaştırarak günümüze kadar yaşatmışlardır. Hatta İslam dışında başka bir dini benimsemiş olan Türk topluluklarında da rastlanabilecek ortak inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Genel olarak Türk halk inanışları incelendiğinde; doğumdan ölüme kadar hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili birçok ortak motife rastlanmaktadır. Bildiride Çubuk ve çevresinde geçiş dönemleri olarak nitelendirilen doğum, evlilik ve ölüm etrafında yaşatılan halk inanışları ile birlikte yaygın başka inanışlar da incelenecektir.

THE FOLK BELIEFS IN ÇUBUK AND AROUND

Abstract

Beliefs and the practices linked to beliefs, customs and traditions generally have an trans-historical side. By adopting Islam, most of the Turkish communities did not completely leave their pre-Islamic customs and traditions but they maintained them combining these beliefs, customs and traditions with Islam up to nowadays. Moreover there are common beliefs and practices which can be found among Turkish communities who adopted another religion except for Islam. In general when Turkish folk beliefs analyzed; so many common things can be found related to various fields of life from birth to death. In the notification, together with the folk beliefs relate to birth, marriage and death which are called as rites of transition, some other common beliefs are going to be analyzed in Çubuk and around.

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Giriş

Tarihte geniş bir coğrafyada varlık gösteren Türk toplulukları geleneksel inançları yanında Budizm, Maniheizm, Zerdüştilik, Yahudilik, Hristiyanlık ve nihai olarak İslam ile karşılaşmış, İslam'la karşılaşınca kadar sınırlı da olsa bir kısmı bu inanç sistemlerini benimsemiş, son olarak Türk topluluklarının tamamına yakını İslam'da karar kılmıştır. Hangi inanç sistemini kabul etmiş olursa olsun bütün Türk topluluklarında ortak ve benzer inanış ve uygulamalar az ya da çok, özgün ya da müesses bir dinle karışmış, kaynaşmış olarak veya yeni inanç sisteminin motiflerine bürünerek varlığını sürdürmüştür. Çünkü inançların ve bu inançlara bağlı olarak yapılagelen uygulamaların “tarih aşan” bir yönü ve özelliği vardır. Yeni bir dini benimsemiş topluluk ya da milletler eski inanışlarını bütünüyle terk etmemişler/edememişlerdir. Bu bağlamda Anadolu'nun herhangi bir yerindeki inanış ve uygulamalar ile Orta Asya'da Kırgız, Kazak, Türkmen ya da Özbeklerin, Sibiryâ'da Hakas, Tuva ve Altayların, Kırım'da Tatarların, Musevi Karay ve Kırımçakların, Rusya'da Tatar, Başkurt ve Hristiyan Çuvaşların inanç ve uygulamaları ortaklık ve benzerlik gösterebilmektedir. “Halk Dini” ya da “Popüler Dindarlık” kavramıyla ifade edilebilecek yapı içerisinde eski kültüre ait unsurların, çoğu zaman şekil değiştirerek yeni motiflerle varlığını sürdürdüğü gözlemlenebilmektedir. Halk arasında yaşayan, geçmişten günümüze taşınan ve her hangi bir müesses dine ait olmayan inanışların bütününe “halk inanışları” denir. Bu inanışlar mutlaka her toplumda kendini hissettirir. Bu açıdan halk inanışları evrensel bir yaygınlık arz eder. (Eroğlu, 2006: 87)

Bildiride, bu köklü bakış açısıyla, Çubuk ve çevresinde tespit edilen halk inanışları ve uygulamaları incelenecektir. Bu bağlamda ilk önce geçiş dönemleri olarak bilinen doğum, evlilik ve ölümlle ilgili inanış ve uygulamalar ele alınacaktır. Daha sonra yaygın bazı halk inanışları, halk hekimliği uygulamaları ve ziyaret kavramı etrafında oluşan inanış ve uygulamalar incelenecektir.

Geçiş Dönemleri

Türk dünyasının hatta Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi (Arık, 2005: 115-155; Özbay, 2007: 38 vd.) Çubuk ve çevresinde de yaşamın bütün safhaları din ve inanışlarla iç içedir denilebilir. (Zeki, 2002: 14 vd.)

Geçiş dönemleri ile ilgili inanış, örf ve adetler belli bir yörenin geleneksel kültürünün temelini oluşturur. İnsan yaşamında başlıca üç geçiş dönemi vardır: Doğum, Evlilik ve Ölüm. Her biri kendi içinde belli aşamalara ayrılan bu geçiş evrelerinde birçok inanış, örf, adet, töre, tören ya da dini ve büyüsel işlemlerin yapıldığı görülür. Bu

işlemler zaman zaman yörede İslami motiflerle dini ya da dinin bir parçasıymış gibi algılanır. Hemen her inanç sisteminde bu geçiş dönemlerinde insanın güçsüz, zayıf ve zararlı etkilere açık olduğu kabul edilir.

Doğum

Doğum, yalnızca anne-baba için değil, akrabalar, komşular için de her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilir. Yenidoğan sevinçle karşılanır. Anne ve Babanın, doğumla ve çocuk sahibi olmakla saygınlığı artar. Doğum, bir geçiş olduğu için çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak çeşitli inanışlara, adetlere, dini ve büyüsel işlemlere uyulması gerekir.

Doğum Öncesi

Çocuk sahibi olamayan kadın kısırlığı gidermek için hocalara, büyücülere başvurur, onlardan muska alır. Hocaların okuduğu ve afsunladığı sular içilir, yemişler yenir. Ayrıca aynı amaçla yatırırlar ve türbeler ziyaret edilir. Ziyaret edilecek türbe ve yatırı belirlemek için “iğne atma” uygulaması yapılır. Bu uygulamada, ayın ilk Çarşamba günü bir su kabı, yönü Kabe’ye dönük bir biçimde yüksekçe bir yere asılır. Daha sonra çevrede gidilebilecek türbelerin adına bir iğne seçerek çörtene asılan suyun içine atılır. Birkaç gün içinde ilk önce hangi iğne paslanmışsa o iğnenin adına bırakıldığı türbe usulüne uygun ziyaret edilir. Benzer uygulama Çubuk çevresindeki ilçelerde de görülür. Örneğin Kızılcahamam ve Kazan çevresinde bu uygulama suya iğne ya da bıçak bırakma şeklinde gerçekleştirilir. (Baykurt, 2003: 170)

Halk hekimliği uygulamalarında genellikle bel çektirilir, bele yakı vurulur, kasıklar sarılır ya da kaplıca ve içmecelere gidilir.

Kadın, gebe kalıp aşerme aşamasına geldiğinde bazı yiyeceklerden kaçınır ya da tersine bazı yiyecekleri yemek ister. Tatlı yiyecek ve içecekleri yiyen kadının erkek çocuk doğuracağına, acı ve ekşili şeyleri yemek isteyen kadının ise kız çocuğu olacağına inanılır. Yaygın bir inanışa göre aşeren kadın canının çektiğini yemelidir. Canının çektiğini yemeyen kadının çocuğunun şaşı, eğri kulaklı ve bükük boyunlu olacağına inanılır.

Gebe kadının, çocuğu olumlu ya da olumsuz etkileyeceğine yaygın olarak inanılan bazı eylemlerden kaçınması gerekir. Gebe kadın ayıya, maymuna, kediye, köpeğe ve deveye bakmamalıdır. Bakarsa çocuğun onlara benzeyeceğine inanılır. Gizli, saklı bir şey alıp yemesi de doğru değildir. Herhangi bir şeyi saklı, gizli yerse, yemeden önce bu yiyeceği nerede saklamışsa doğacak çocuğun aynı bölgesinde kabarık et, gül veya

bir leke olacağına inanılır. Bir başka yaygın inanış; çocuğun anne karnında ilk hareket etmeye başladığında annenin baktığı, gördüğü, kınadığı kimselerin etkileyici gücünün çocuğa geçeceği inancıdır. Gebe kadın, huyunu hiç beğenmediği bir kimseyi eleştirir, kınar ve kızarsa çocuğun ona benzeyeceği inancı yaygındır. Çünkü çocuğun oluşumu o anda başlamıştır.

Doğum Sonrası

Yeni doğum yapmış kadın ve çocuğuna albasacağı inanışı yaygındır. Çeşitli Türk topluluklarında halk dilinde al, alanası, alkızı, alkırı, albası ve albıs adlarıyla da anılan alkarısı kötü ruhlardan sayılır. Cin, peri, dev veya şeytan şeklinde tasavvur edilir. İnaniş göre albastı (lohusa humması) onun tesiriyle ortaya çıkar ve tedbir alınmazsa lohusa kadınla çocuğunun ölümüne sebep olur. Alkarısının ahır ve samanlıklarda, viranelerde, nehir kenarlarında, çeşme ve kaynak başlarında bulunduğu lohusa kadın ve çocuklarına musallat olduğuna inanılır. (Küçük, 1989: 469) Bu varlık yenidoğum yapmış loğusaya ve çocuğuna zarar verebilir, hatta öldürebilir. Onun zararlarından korunmak için loğusalar ve çocukları yalnız bırakılmaz. Loğusa kırmızı elbise giymez, yemenisi ve yatak takımı yöreye özgü bir giysi olan mavi bindallıdan yapılır. Albasmasından korunmak için loğusanın yatağının altına soğan, sarımsak, çörek otu, cin gelmesin diye de yastığın altına bir bıçak ya da Kur'an, yatağın altına da süpürge ve su konur.

Yeni doğan bebeği görmeye önce doğum yapan kadının annesi gider. Buna "Çocuk Görümü" denir. Beşik düzen kız anası, komşu ve akrabalarını beşik götürmek için okur, yani davet eder. Orta Asya'da bu uygulama "Beşik Toyu" adıyla gerçekleştirilir. (Polat, 2005: 122-127) Davetliler kızın annesinin evinde toplandıktan sonra, beraberlerinde getirdikleri hediyelerle birlikte oğlan evine giderler. Bu uygulama genellikle Cuma veya Pazar akşamları gerçekleştirilir, ziyarette ise konuklara yemek verilir.

Çubuk ve çevresinde "Kırk Çıkarma" adıyla bilinen bir uygulama da vardır. Doğum yapan kadın kırk gün dışarı çıkmaz, çocuğun kırkı çıkıncaya kadar bulaşık yıkamaz, yıkasa da bulaşık suyunu dökemez.

Çocuğu yaşamayan kadınlar yeni doğum yapmış kadını ziyaret edemez.

İki loğusa kadın kırkları çıkmamışsa, yani doğumdan sonra 40 gün geçmemişse birbirlerini ziyaret edemezler. Birbirlerini ziyaret etmek zorunda kalırlarsa, arka arka ya gelerek, birbirlerinin yüzünü görmeden ellerine aldıkları iğneleri değiştirirler.

Kırkı çıkmamış çocuğun bulunduğu yere kırkı çıkmayan bir çocuğun gelmesine de izin verilmez. Kırkı çıkmayan iki çocuk bir yerde karşılaşırsa, bünyesi güçlü olan

çocuğun bünyesi zayıf olan çocuğa zarar vereceğine inanılır. Halk arasında bu duruma “Kırk Basması” denir. Kırk basan çocuk huzursuz olur, sürekli ağlar ve kilo alamaz. Sonuçta çocuğun öleceğine ya da zayıf, çelimsiz ve sağlıklı büyüyeceğine inanılır. Bu nedenle Kırkbasan çocuk tedavi edilmeli, “Kırklama” işlemine tabi tutulmalıdır.

Kırklama şöyle yapılır: Cenaze yıkanan suyun artanından bir miktar getirilir. Getirilen su bir kalburdan geçirilir veya bu suya 40 tane küçük taş sayılarak teker teker atılır. Bu kırklanan suyla Kırkbasan çocuk yıkanır. Çocuk kırlandıktan sonra eğer düzelmezse, üç hafta boyunca tezek ile tartılır. Terazide çocuğu tartma uygulaması çocuğu nazardan ve kötü ruhlardan koruma amaçlıdır. Benzer bir uygulamaya Orta Asya’da Kırgızlarda da rastlanır. (Arık, 2010: 9) Bu süre içinde çocuk kilo alırsa düzelmeye başladığına inanılır. Yaygın olmamakla birlikte Y.Elören, Kılıçlar ve Peçenek köylerinde Kırkbasan çocuk cenazenin gasil suyuyla yıkandıktan sonra mezarlıkta, herhangi bir mezarın üstüne annesi tarafından yatırılır. Annesi arkasına bakmadan oradan uzaklaşır. Çocuk ağlarsa, kurtulur. Ters durumda, öleceğine inanılır. Bu işlemlerin sonunda çocuğu mezarın üzerinden başkası alır.

Ad Verme

Ad, genellikle aile büyükleri tarafından verilir. Çocuğun sağ kulağına önce ezan, sol kulağına kamet okunur. Verilecek ad, daha sonra çocuğun kulağına üç kez söylenir ve ad verme işlemi gerçekleşmiş olur.

Diş Çıkarma

Çocuğun ilk süt dişinin çıktığını gören ona para ya da hediyeler verir. Buna bağlı olarak “hedik” denilen yarma kaynatılır, “diş bulguru” adıyla komşu ve akrabalara dağıtılır. Diş bulguru ikram edilen akraba ve komşular bu tabaklara hediyeler koyarak çocuğu görmeye gelir. Çocuğa sağlık ve uzun ömür dilenir. Bu işlemle çocuğun dişlerinin ve kendisinin sağlıklı olacağına inanılır.

Sünnet

Çocuk 3, 5, 7, 9, en geç 11 yaşlarında sünnet ettirilir. Çocuğunu sünnet ettiren aile mevlit okutur, davetlilere yemek verir, şerbet ve şekerleme ikram eder. Konuklar da sırayla çocuğa çeşitli hediyeler verir.

Evlilik

Yörede evlenme çağının belirlendiği kesin bir yaş yoktur. Bununla birlikte erkeklerde evlenme çağı askerden gelme ve bir meslek sahibi olmakla başlar. Kısmeti açılan,

kapısı çalınan kızın da evlilik çağı gelmiş demektir. Kızın yaşı küçükse nişanlı olarak birkaç yıl bekletilebilir. Kızın, güzel, marifetli, ev işlerini bilmesi, soylu ve zengin bir aileden olması, dikiş, nakış, örgü ve el işlerini biliyor olması tercih sebebidir. Kız, “marifetli olsun, büyüğünü küçüğünü bilsin, huyu güzel olsun. Çünkü güzelliğe doyulur, fakat huy güzelliğine doyulmaz.” sözü yörede bir kızda aranacak temel özelliklerdir.

Kız istemede, önce bir araştırma yapılır. Kızın sevdiği veya evlenmek istediği birisinin olmadığı anlaşıncı erkeğin annesi, kız annesine kızlarını gelin almak istediklerini duyurur. Daha sonra da dünür olunur. Kız istemeye “elçi” ya da “dünürücü başı” ile gidilir. Bunlar sözü dinlenen, aklı başında ve bu işlerde tecrübeli kişilerden seçilir. Dünürücü başı: “Allah’ın emri, Peygamberin kavli ile kızınızı, oğlumuza istiyoruz” diyerek isteklerini kız tarafına bildirir. Son derece kısa tutulan bu görüşmede yalnız çay içilir. Kız tarafı kızlarını vermek istemezse de bunu ilk görüşmede söylemez. Bir iki hafta sonra gerçekleşen ikinci ziyarette erkek tarafı yine dünürücü başıyla birlikte kız evine gider. Bu sürede kız tarafı araştırmasını yapar ve sonra kararlarını verirler. Kızlarını vermek istemiyorlarsa çeşitli bahaneler içeren bir cevap verilir. Karar olumlu ise “söz kesilir”. “Söz Kesme” törenine Çubuk’ta ve çevresinde “Dua” veya “Yüzük” denir. Kız ve erkek tarafından sınırlı sayıda akraba, kız ve erkeğin “Dua”sına çağrılır. Bu törende imam da hazır bulunur. İmam, Kur’anı Kerim okur, dua eder. Bundan sonra evlenecek adaylara yüzük takılır. Çeşitli hediyeler verilir, para, altın gibi takılar takılır. Sözlünen çiftler bundan sonra birbirlerini daha yakından tanımaya çalışır. Damat adayı bu amaçla sözlüsünün evine rahatça gidip gelebilir. Fakat gelin adayı sözlüsünün evine ailesiyle birlikte gidebilir, tek başına gidip, orada hizmette bulunamaz. Çünkü “kız, nikah kıyılmadan önce oğlan evine gider ve orada hizmet ederse, gelin geldiğinde evine ve erkeğine ısınmaz” şeklinde bir inanç yaygındır.

Çubuk ve çevresinde “Fes Atma” adıyla bilinen bir uygulama daha vardır. Fes Atma Söz ile Düğün arasında uygulanan bir adettir. Damadın erkek arkadaşları bayramlarda toplanır, kız evini ziyarete gider, orada eğlenirler ve ağırlandılar. Damat gelin kıza bir altın bilezik hediye eder, arkadaşları da para verirler. Bayramlarda da oğlan evinden kız evine çeşitli hediyeler götürülür.

Oğlan evi ile kız evi düğün için belli bir tarihte anlaşır. Kız evi bundan sonra çeyiz hazırlığını hızlandırır. Kızın çeyizi, aslında kız anasının çok önceden başladığı hazırlıklarla oluşmaya başlamıştır. Kız da yetişkin olmaya başladığında örgü, dikiş, nakış işlerini öğrenip çeyiz hazırlıklarına katılmıştır. Sözlendikten sonra hazırlıklar daha da hızlanır. El emeği ve göz nuru çeyizde danteller, oyalar, nakışlar, işleme ve kanaviçe gibi çeşitli eşyalar bulunur.

Düğün, çoğunlukla güzün yani sonbaharda, özellikle köylerde ürün kaldırıldıktan sonra yapılır. Yörede “iki bayram arasında nikah olmaz” inancı vardır. Bu yüzden Ramazan ayı başlamadan önce düğün yapılmalı ya da Kurban bayramından sonraya bırakılmalıdır. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra düğüne çağırılacak özel kişilere havlu, mendil, yazma gibi hediyelerle davet gerçekleşir. Buna yörede “Okuylu Vermek” denir.

Çubuk ve çevresinde genellikle düğün merasimi Cuma namazından sonra başlar. Cuma Namazı’ndan sonra cemaat ve düğün sahibi imamı yanlarına alarak düğün evine gider. Dualarla düğün evine bir bayrak asılır. Davul ve zurnalar çalınır. Aynı gün kız ve oğlan evine “hayırlı olsun”a gidilir. Cumartesi günü, oğlan evinin kız evine aldığı eşyalar kız evine, kızın çeyizi ile birlikte sergilenmek üzere götürülür. Yörede buna “Yük Çıkması” denir. Sergilenen çeyiz bir kağıda yazılır, kız ve erkek tarafından birer kişi ile bir de şahit bu kağıdı imzalar. Bu uygulamaya ise “Kıvırdım Kıvırmak” denir. Düğün günü gelin almaya gelenler bu eşyalarla birlikte gelini oğlan evine götürür.

Gelin baba ocağından çıkmadan önce yörede bazı etkinlikler yapılır. Düğünden önceki gün kına gecesi gerçekleştirilir. Kına, önce oğlan evinde damada yakılır, sonrada topluca kız evine kına yakmaya gidilir. Kız kınasında kına yakma işlemine yalnızca kadınlar katılır. Geline kına mum ışıkları altında ve ilahilerle yakılır. Gelin bu arada kibleye dönük olmak üzere bir yastığa oturtulur. “Başı bozulmamış” yani eşinden boşanmamış ya da eşi ölmemiş iki kadın, kına yakmak üzere gelinin sağ ve sol yanına oturur, ilahilerle ve dualarla kına yakılır. Kına yakma sırasında oğlanın annesinden alınan sembolik bir para gelinin sağ eline konur. Ayaklarına ip geçirilerek kına yakılır. Avuç içine konulan para daha sonra damada verilir. Bu paranın yeni evli çiftte “bolluk ve bereket” getireceğine inanılır. Kızın ayağına bağlanan ip ise, gelinin kocasına sadık kalması içindir. Bu gece gelin adayı türkülerle ve manilerle ağlatılır.

Boğ

Kız evinin damada aldığı beyaz gömlek, iç çamaşırı, çorap süeter, namaz takkesi, pullu kuşak ve yanında sağdıç elbisesi iki ayrı tepsi ile düğünden bir gün önce oğlan evine gönderilir. Oğlan evi yakınsa davul-zurna ile uzaksa araba ile götürülür. Buna yörede “Boğ” denir. Boğu getirene oğlan evinden bahşiş verilir. Boğ tepsisi ile gelen giysiler gelin almaya gitmeden önce “Güvey Giydirme” töreninde damada giydirilir. (Zeki, 2002: 29)

Güvey Giydirme

Oğlan tarafı gelin almaya gitmeden önce köy meydanında dua ve ilahilerle damadı giydirir. Buna yörede “Güvey Giydirme” denir. Gelenekleri bilen biri topluluk önünde

damada gömleğini, ceketini giydirir, beline ve sağ koluna kuşak bağlar, başına da bir namaz takkesi takar. Bunları damada tek tek giydirirken yörede şu dizeler söylenir:

Bu biçimi kim biçti?
İdris Aleyhisselam biçti.
İdris Aleyhisselam aşkına,
Beş vakit namaz sahibine,
Dinimizin hürmetine,
Salavat verelim Hz. Muhammed'e.
Kuşak (veya Kılıç) kuşatmak kimden kaldı?
Yusuf Aleyhisselamdan kaldı.
Yusuf Aleyhisselam aşkına,
Dinimizin hürmetine,
Beş vakit namaz sahibine,
Salavat verelim Hz. Muhammed'e.
Cennetin kapısını kimler açtı?
Cömert canlar açtı,
Cömert canlar aşkına,
Dinimizin hürmetine,
Beş vakit namaz sahibine,
Salavat verelim Hz. Muhammed'e.
Eli kan, kılıcı kan,
Ciğeri püryan şehitler aşkına,
Dinimizin hürmetine,
Beş vakit namaz sahibine,

Salavat verelim Hz. Muhammed'e. Orada bulunanlar bu dizeler eşliğinde damadı giydirir, hem de Salavat getirirler. Orada hazır bulunan imam dua ettikten sonra güvey giydirmeye işi de tamamlanmış olur ve topluca gelin almaya gidilir. (Zeki, 2002: 28-29) Aynı uygulama Ankara'nın diğer bazı ilçelerinde de benzer sözlerle gerçekleştirilir. (Arık, 1997: 118-119)

Delikanlı Parası

Kız tarafı köyünden gençler kendi aralarında bir delikanlı başı seçer. Gelin almaya gelen damat tarafı bu delikanlı başına yüklüce bahşış verir. Bahşış gençler arasında paylaşılır ya da ortak bir ziyafet çekilir. Köyün gençleri Delikanlı Parası almadan gelinin evden çıkmasına izin vermezler.

Gardaş Gazekesi (Kardeş Hakkı)

Damat evi düğünden önce gelin kızın ağabeyine, ayabeyi yoksa erkek kardeşine bir takım elbise alır. Buna “Gardaş Gazekesi” denir.

Süt Hakkı

Damat evi, düğünden önce gelin kızın annesine bir miktar para verir. Buna yörede “süt hakkı” denir. Bu para genellikle kızın çeyizi için harcanır. Para yerine kız annesine güzel hediyeler de alınabilir.

Güvey Önü

Düğünün bittiği akşam, kız evinden oğlan evine baklava götürülür. Tatlıyı götüren bahşış almadan baklavayı vermez. Gerdek gecesinde damat ve gelin bu tatlıdan birkaç parça yedikten sonra, damat kapıda bekleyen tatlıyı ikram eder.

Duvak

Gerdek gecesinden sonraki gün erkek tarafında yapılan törendir. Damadın akraba ve komşu hanımları törene katılır. Duvakta türkülerle eğlenilir. Gelinliğini duvak günü giyen gelinin duvağını orada hazır bulunan kadınlardan biri oklava ile açar kapatır, saçından da bir tutam keser. Tören böylece bitmiş olur.

El Öpme

Düğünden birkaç hafta sonra yeni damat ve gelin, damadın yakın akrabalarını amca, dayı, teyze, hala gibi yakınlarını ziyaret eder. Ziyarete içinde gömlek, çorap, mendil gibi hediyelerin yer aldığı bohça ile gidilir. Bu ziyaret yörede “el öpme” ya da “dürü” olarak bilinir.

Ölüm

Ölüm ile ilgili inanışlar, ölüm öncesi, ölüm esnasındaki inanışlar ve ölümden sonrakiler olmak üzere birkaç aşamada incelenebilir.

Ölüm Öncesi İnanış ve Uygulamalar

Ölüm öncesinde en çok ölüm belirtisi olarak değerlendirilen inanışlar dikkat çeker. Ölümün belirtisi olarak görülen inanışlar şunlardır:

Tavan, direk, kapı, dolap gibi şeylerin gıcırdaması, çatlaması ya da kırılması.

Herhangi bir eşyanın kendiliğinden kırılması.

Gece beklenmedik bir zamanda kapının çalınması.

Gece evden dışarıya kara kazan verilmesi.

Köpek uluması.

Evin çatısına baykuş konması.

Rüyada dişlerin dökülmesi, diş çekilmesi, kırılması, yılan sokması, köpek ısırması.

Daha önce ölen birinin rüyayı göreni ya da başka birini yanına çağırması.

Rüyada evin önünde düğün, gelin alayı ya da bir kalabalık görmek.

Tabut taşınırken gıcırdarsa.

Hastanın ayağa kalkmak isteyerek “gitmem gerek” ya da “ben gidiyorum” derse.

Hasta, sevdiği birini görmek isterse, ölümden söz açarsa, gaipten ses duyduğunu söylerse, bazı kişileri gördüğünü söylerse.

Hastanın iştahı birden açılırsa, bedeni soğumaya başlarsa.

Ölümden Kaçınmalar

Ölümü uzaklaştırmak, saptırmak ve etkisiz hale getirmek için yörede bazı kaçınmalar vardır. Bu amaçla:

Ölenin olduğu mahalledeki su dolu kaplar boşaltılır.

Ölü evinde yemekler, kap kakak boşaltılır.

Ölü yıkanırken uyuyanlar uyandırılır.

Ölü yıkandıktan sonra ölü için su kaynatılan kaza ter çevrilir.

Mezarlıktan dönüşte ölenin yakınları arkalarına bakmadan gelirler.

Defin

Komşular, dostlar ve yakınlar cenaze evine baş sağlığına gelirler. Cenaze bu işi bilen birisi ya da din görevlisi tarafından yıkanır. “Ölüm ağırlığı üzerimizde kalmasın” diye eş, dost ve yakınlar defin günü erkenden kalkarlar. Mezar önceden kazılır ve hazırlanır. Mezarın tabanında kibleye gelen tarafta cenazenin yerleştirileceği kadar bir

genişlikte kertik açılır. Bu kertiğe “sapıtma” denir. Cenaze buraya yüzü kibleye gelecek şekilde yerleştirilir ve üzerine doğrudan toprak gelmesini engellemek için sapıtma tahta parçaları (mertek) ile kapatılır. Yakınlarında başlamak üzere mezara besmele ile toprak atılır. Mezarın üzerine arpa-buğday gibi tohumlar atılır, su dökülür. Kuran okunur, sevabı o gün defnedilen ölüye ve mezarlıkta bulunan bütün ölülerin ruhlarına bağışlanır. Cenaze defnedildikten sonraki üç gün kesinlikle ölü evinde yemek pişirilmez. Yakın komşuları bu üç gün içinde cenaze evine yemek getirirler. Bu yemeğe “Kıt Yemeği” denir. (Zeki, 2002: 33-34)

Devir

Ölen kimse için “Devir Çevirmek” ya da “Altını Üstünü Kaldırmak” diye bilinen bir gelenek vardır. Bu gelenek, ölenin sağlığında kılamadığı namazlar, tutamadığı oruçlar ve boş yere ettiği yeminleri için kefaretsin olsun diye verilen fidyedir.

Telkin

Defin işlemi tamamlandıktan sonra herkes mezarlıktan ayrılır, burada yalnızca din görevlisi imam kalır. İmam, Münker-Nekir sorgusunun kolay olması için kabrin başında ölüye şunları söyleyerek telkinde bulunur: Rabbim Allah, Dinim İslam, Kitabım Kuran, Kiblem Kabe. Bu uygulamada, ruhun bu telkinleri duyup tekrarlayacağına, meleklerin sorularına kolayca cevap verebileceğinin inanılır.

Defin Sonrasında Ölünün Mezardaki Durumu ile İlgili İnanışlar

Defin işleminden sonra cenaze törenine katılanlar mezarlığı terk ederken ölünün de onlarla birlikte kalkıp gitmek istediğine inanılır. İnanışa göre ölü, başını mezara konulan merteklere çarparak durur. Ölünün bu olaya kadar kalabalık içinde gezip dolaştığına, ölen birinin olduğunu bildiğine, ancak ölenin kim olduğunu anlayamadığına, ne zaman kalkıp gitmek istediğinde ölenin kendisi olduğunu anladığına inanılır. Halk arasında cesedin, 40. gün şişeceğine, 52. günde ise uzuvlarının dağılacağına inanılır. Bu günlerde ölenin ruhunun azap çekmemesi için onun adına hayır yapılır. Yapılan hayırların ruhu rahatlatacağı inancı yaygındır.

Ölünün Ardından Yapılan Uygulamalar

Ölümün “40. Günü”, “52. Günü” ve “Yılı”nda anmalar yapılır. 40. Günde ölü aşı verilir, helvası (Kırklık) dağıtılır, Mevlit ve Hatim okunur.

52. Günde, ölünün kemiklerinin etinden ayrıldığına inanılır. İnanışa göre özellikle burun kemiğinin düşmesi ölüye büyük acı verir. Bu acıyı hafifletmek için 52. Günde yemek verilir, mevlit ve Kur’an-ı Kerim okutulur, hayır yapılır.

Ölümün yıl dönümünde duruma göre aileler evinde ya da camide mevlit okuturlar. Arefe günü, bayram günleri mezar ziyareti yaygındır.

Ölü Yemeği

Ölenin ruhu ya da canı için yakınlarla, eş-dost ve komşulara verilen yemektir. Bütün Türk topluluklarında bu yemek “Ölü Aşı” adıyla geçmişten günümüze kadar uygulanagelmıştır. Ölenin öbür dünyaya uğurlanışının tamamlanması için dini kuralların yanında geleneksel olarak ölü yemeğinin de verilmesi gerekir. Aksi halde ölen kişinin ruhunun, geride kalanları rahatsız edeceğine inanılır.

Yas Uygulamaları

Acıyı ve hüznü belli etme, belli bir süre yeni duruma alışma, acıyı azaltma ve bu durumdan kurtulma amacına yönelik olarak yas uygulaması gerçekleşir. Yas süresi kesin bir zamanla sınırlı değildir. Bu süre üç gün ile birkaç ay sürebilir, ancak yörede kırk günlük yas uygulaması yaygın olarak görülür.

Yas süresince aile üyeleri süslü ve gösterişli giysiler giymez, süslenilmez, eğlence ye gidilmez. Yas giyiminin rengi karadır. Kadınlar koyu renk elbiseler giyer ve özellikle başörtülerinin siyah olmasına dikkat ederler. Erkeklerin yas giysisi biçimi ve rengi yoktur.

Ölenin ardından ağıtlar okunur.

Geçiş dönemlerinde –doğum, evlenme ve ölüm- birçok inanış, adet ve tören uygulamaları vardır. Özellikle ölümle ilgili inanışlarda ve uygulamalarda amaç; ölen kişinin ruhunun öbür dünyaya gidişini kolaylaştırmak; ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek, öleni öbür dünyada rahat ettirmek; ölenin yakınlarının acılarını azaltıp, yeniden topluma katılmalarını sağlamaktır.

Nazar ve Korunma Yolları

Çubuk ve çevresinde “nazar” a veya “göz değmesi” ne inanış oldukça yaygındır. Nazar, göz, göz değmesi, göze gelme, kem göz gibi çeşitli adlarla anılan, zararlı bir güç aktarıldığına inanılan bir durumdur. Yöredeki insanların çoğu nazara inanır.

Genellikle haset eden, tamahkar insanların nazarının degeceğine inanılır. Bu tür insanlar yörede “Karnı Kara” kişiler olarak anılır. Bunlar başkasında bir şey görüp kıskanan insanlardır ve baktıkları şeyi ortadan çatlatacaklarına dair bir inanış vardır.

Nazardan korunmak için çeşitli yöntemlere ve önlemlere başvurulur. Genellikle çocukların omuzlarına, giysilerinin iç kısımlarına nazarlık denilen mavi boncuklar ya da küçük iğde dalından bir parça, hurma, zeytin, iğde çekirdeği, üzerinde maşallah yazılı bir altın, gümüş ya da bez parçası nazarlık olarak takılır.

Nazar yalnızca insana değmez, her şeye değebilir. Bu yüzden nazarlıklar yalnızca insanlara değil, eşya ve hayvanlara da takılır. Evlerde giriş kapısı üstüne at nalı ya da mavi boncuk asılır. Hatta arabalara, bahçelere nazardan korunmak için çeşitli nesneler asılır. Takılan nazarlıklarla nazardan korunulacağına inanılır.

Kurşun Dökme

Nazar ya da göz değmesinin tedavi usullerinden biridir. Anadolu'da hemen her bölgede farklı uygulama örneklerine rastlanan Kurşun Dökme Çubuk ve çevresinde de uygulanır. Göz değdiğine inanılan hastanın, başı ve yüzü bir örtü ile kapatılır. Bir kalbur içine soğan, ayna, iğne, tuz ve içinde su bulunan geniş bir kap konur. Kurşun, bir tava içinde eritildikten sonra kalbur içindeki su dolu tencerenin içerisine dökülür. Bu işlem üç kez hastanın başının üzerinde yapılır, bir kez de eşikte işlem tekrarlanır. Kızgın ve erimiş olan kurşun, suya dökülünce çeşitli şekiller alır. Kurşunu döken, bu şekillere bakarak değişik yorumlar yapar. Yörede rahatsızlanan, özellikle "Sancı tutan" hayvanlara da kurşun dökülür. Benzer biçimde kurşun dökme uygulaması Çubuk çevresinde de yaygındır. (Baykurt, 2003: 170)

Kurt Ağzı Bağlama

Otlamak için dağa veya ormana çıkıp, geri dönmeyen ve kaybolan hayvanlara vahşi hayvanların zarar vermesini engellemek amacıyla yapılan bir uygulamadır. Kuran'dan bazı ayetler ve dualar okunarak bir bıçak ve iple bu işlem uygulanır. Kurt ağzı bağlandığında vahşi hayvanların kaybolan hayvana zarar veremeyeceğine inanılır.

Halk Hekimliği İle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Halk arasında bazı hastalıklar, çeşitli tedavi yöntemleri ile iyileştirilmeye çalışılır. Halk arasında, Bakır Basması, Temre, Yakma, Köstü, Gelincik, Kulunç, Alazlama adıyla bilinen çeşitli rahatsızlıklar geleneksel yöntemlerle iyileştirilmeye çalışılır.

Bakır Basması

Üzüntü, can sıkıntısının neden olduğu bir hastalıktır. Vücutta yüksek ateşle birlikte ortaya çıkan kaşıntılı kabarcıklar önemli bir belirtidir. Hasta sürekli üşür. Tedavisi ocak eli ile gerçekleşir. Ocaklı kişi, önce bakır bir kabı ateşte kızdırır, kızdırdıktan sonra

hastanın vücudunda gezdirir. Bu işlem üç kez tekrarlanır. Hastaya yedi gün, mayalı ekmek, bulgur, acı yiyecek, soğan ve sarımsak yememesi, bolca bal yemesi öğütlenir.

Temre

Vücudun çeşitli bölgelerinde sulu veya kuru temre çıkar. Ocak eli, tedavi için temrenin çıktığı yerleri renkli kalemle okuyarak karalar. Acı ve tuzlu yiyecekleri yememesi perhiz olarak verilir.

Yakma

Mikrobik bir hastalıktır. Elde ve yüzde sulu yaralar çıkar. Ocak eliyle tedavisi mümkündür. Bir çaput parçası tavada yakılarak hastanın üzerinde üç kez gezdirilir. Daha sonra yanık bez parçaları, yara olan yerlere tükürülerek sürülür. Hasta verilen perhize uyar ve üç gün acı, tuzlu, soğan, sarımsak ve bulgur yemez.

Köstü

Başta, boğazda ve koltuk altlarında ceviz büyüklüğünde yaralar ve kabartılar oluşur. Köstü hastalığının tedavi ocağı, Sirkeli beldesi Abadan Köyünden gelen kimselerdir. Ocak eli, köstebek yuvasından alınan toprağı su ile karıp çamur haline getirir. Bu çamur hastaya sürülür. Kalan toprak ise kuru bir yerde saklanır. Ocak eli, hastaya tuzlu ve acı yiyecekleri yememesi şeklinde perhiz verir. Bu yaralar iyileşse de vücutta izi kalır.

Gelincik

Vücutta kalçadan dize kadar yanık şeklinde iltihaplı yaralar oluşur. Bu hastalık genellikle çocuklarda görülür. Ocak eli, “gelincik” adı verilen hayvanın kurutulmuş etinden küçük bir parçayı hastaya yedirir. Ocak elinin verdiği toprak çocuğun kundağına ya da yatağına serilir. Çocuk bu toprağın üzerinde yatar. Ocak elinin verdiği suyla çocuk beşikten kalktıktan sonra üç gün yıkanır. Bunlar yapılmadığı takdirde gelincik hastalığının öldürücü olduğuna inanılır. Bir Ocak eli, Alpogut Köyünün yanındaki Kayı Köyündedir.

Kulunç

Omuzda oluşan ağrılar ve kulunç için de bir iyileştirme yöntemi vardır. Ocak eli, omuzda ağrıyan yere iğneler batırır. Bu iğneler 20-25 dakika kadar batırıldığı yerde durur. İğneler çıkarıldıktan sonra ağrı yavaş yavaş geçer.

Alazlama

Vücudun çeşitli yerlerinde kızarıklıklar ortaya çıkar. Bu kızarıklıklar kaşınır ve rahatsızlık verir. Tedavisi için Ocak eli, “Eysiran” ateş üzerinden kızdırır. Hastanın üzeri

beyaz bir örtü ile örtüldükten sonra, bazı ayetler okuyarak, kızgın demir parçasını üzerinde gezdirir. Bilinen Alazlama Ocak eli Çubuk Yuva Köyüdür.

Diğer Halk İnanışları

Göz seğirmesi bir haber alınacağına işarettir. Sağ göz seğirirse iyi bir haber, sol göz seğirirse kötü bir haber geleceğine inanılır.

Gözü seğiren kimse, “sağ gözüm sağlığa, sol gözüm varlığa” diye temennide bulunur.

Gözü seğiren kimse kendisine bir haber ulaşacağına inanır, hayırlı haberler gelmesi için Allah’a dua eder.

Kulağı çınlayan kişi anıldığına inanır.

Avucun kaşınması, o kişiye para geleceğine; sırtı kaşınan kimsenin dayak yiyeceğine, yağının altı kaşınan bir kimsenin ise yolculuğa çıkacağına inanılır.

Dudakları uçuklayanların gece rüyalarında korktuklarına inanılır.

Geceleri tırnak kesilmez.

Gece sakız çiğnenmez. Ölü eti çiğnendiğine inanılır.

Köpek uluması hoş karşılanmaz. Köpek hangi evin kapısında birkaç gün üst üste ulursa o evden bir cenaze çıkacağına inanılır.

Çatıya konan baykuş uğursuzluktur.

Kargaların çatıya konması, eve misafir geleceğinin habercisidir.

Evde hamur yoğururken sıçraması, küçük çocuğun apalaması eve misafir geleceğinin işaretidir.

Makas, bıçak ve diğer kesici aletler elden ele verilmez. Bir yere bırakılır ve o kesici aleti isteyen kişi onu yerden alır. Kesici aletlerin elden ele alınması uğursuzluktur.

Eşiğe oturmak, kolları göğsün üzerinde bağlamak hoş karşılanmaz. Kismetin kesik olacağına yorulur.

Bazı Nesnelerle İlgili İnanışlar

Taş

Türk kültüründe taşla ilgili çok sayıda inanış ve efsanelere rastlamak mümkündür. (Tanyu, 1968)

Y. Elören ile Kızılcahamam'a bağlı Çatak Köyü arasındaki bağlantı yolu üzerinde bulunan bir kayalık "Gelin Kayası" olarak bilinir. İnaniş'a göre Çatak Köyü'nden Elören Köyüne bir gelin getirilirken olay gerçekleşir. Gelin, baba evinden ayrılırken Annesine ait bazı eşyaları da yanında götürür ve annesinin bedduasını alır. Bedduayı alan gelin ve yanındakiler yarı yolda tamamen taşa dönüşür. Günümüzde şekli kısmen bozulmuş olan kayalığı görenler davulcuyu, zurnacıyı, gelini atların öylece kaldığını anlatırlar.

Kalender Sultan Türbesinde, Damlalı Taş adıyla bilinen oyuk, Hz. Ali hakkında bir rivayetle ilişkilendirilir. Burada bulunan izlerin Hz. Ali'nin atının ve kılıcının işareti olduğuna inanılır. Bir başka rivayette; karşı tepede yatan yatır tarafından izlenen damlalı taşın içine bir kız girmiş ve taş kızı içine aldığı için; yatır ilelebet gözünün yaşı dinmesin diyerek beddua etmiştir. Bundan dolayı kayadan suz sızması, damlaların akışı sürmekteymiş. Kalender Sultan Türbesinde köşede ters konmuş bir sütun başlık üzerine bırakılan sekiz on tane küçük taş vardır. Bu taşlara "fal taşı" denir. Bu taşlar niyete göre tek ve çift ayrılarak niyetin olup olmayacağı anlaşılmaya çalışılır.

Ateş

Akşam vakti ateş isteyenlere ateş verilmez.

Soğan ve sarımsak kabukları cinlerin evleri olduğu için ateşte yakılmaz.

Ateşin üzerine abdest bozulmaz.

Baba ocağını erkek evlat tütündür.

Su

Su içene yılan bile dokunmaz. Su üzerinden geçilirse büyü bozulur. Yöredeki Karagöl ile ilgili halk arasında şöyle bir efsane vardır: Karagölün yerinde eskiden bir köy vardır. Köye bir gün dilenci kılığında bir ermiş gelir. Dilenci, köylülerden yiyecek bir şeyler ve ekmek ister ama kimse bir şey vermez. O da bütün köylüye beddua eder. Bu olay üzerine bütün köy sular altında kalır. İşte bu göl, inaniş'a göre, o köyü sular altında bırakan bu olaydan sonra oluşmuştur.

Kutsal Mekanlar ve Ziyaret Yerleri

Çubuk ve çevresinde çok sayıda kutsal kabul edilen mekan ve ziyaret yeri vardır. Gülbaba Türbesi, Kalender Sultan Türbesi, Musa Dede Yatırı, Emir Dede Yatırı, Halil Dede Yatırı, Baba Sultan, Dapkız Mezarlığı, Dedelik, Dikmen Dede, Hamam Yatırı, Kargacı Mezarı, Kuru Dede Yatırı, Kuzukıran ve Muradi Yatırları, Murat, Murat Dede, Üçbaşı ve Ali Baba Yatırları, Ömercik Türbesi, Samut Sultan, Türkmen Mezarı, Yakup Derviş, Yalın Gazi, Çöpdüşmez tespit edebildiğimiz kadarıyla Çubuk ve

çevresindeki kutsal mekanlar ve ziyaret yerleridir. Bu ziyaret yerlerinin her biriyle ilgili kendine özgü inanış, uygulamalar ve kerametler vardır. (Tanyu, 1967: 56-86)

Ziyaret amaçları:

İyi dilek dileme, hayırlı evlat, rızık, sağlıklı yaşam.

Murad (evlilik) dileme.

Yağmur duası, yağmur dileme.

Uzun ömür dileme.

Kaza ve belalardan korunma.

Geçimsizliklerin sona ermesi.

Çocuğu olmayanların çocuk istemesi vb.

Yapılan Uygulamalar:

Mum yakma (Gülbaba, Kalender Sultan)

Kurban Kesme (Kalender Sultan)

Çaput bağlama (Kalender Sultan)

Türbe etrafında dönme (Kalender Sultan)

Türbe duvarını öpme (Kalender Sultan)

Türbede uyuma (Kalender ve Hamdi Sultan)

Dua etme (hepsinde)

Para atma (Kargacı Mezarı)

Türbeden toprak götürme (Dikmen Dede)

Ziyaret yerlerinin bir kısmı somut olarak tarihi şahsiyetlerle ilgili mezarlardır. Bazıları ise (Kuru Dede Yatırı, Dikmen Dede, Dedelik gibi) “hayali veliler”dir. Bu ikincisi ile ilgili inanışların kökleri İslam öncesi Türk kültüründe yer alan ve Orhun Kitabelerinde “Idık Yer-Sub” olarak anılan Türklerin natürist inançları ile doğrudan ilgilidir.

Sonuç

Çubuk örneğinde görüldüğü gibi; geçiş dönemleri ile ilgili inanış ve uygulamalar, nazar, nazara karşı alınan önlemler, kurşun dökme, kurt ağzı bağlama, özellikle bazı cilt hastalıklarına karşı halk hekimliğinde uygulanan geleneksel tedavi yöntemleri ve bu yöntemlerin icracısı ocaklar, hem müesses din İslam’ın hem de geçmişten günümüze taşınan

geleneksel kültür unsurlarının etkileriyle şekillenerek varlığını sürdürmektedir. Hem halk inanışları hem de geçiş dönemleriyle ilgili inanış ve uygulamalar modernleşmeyle birlikte şekil değiştiriyor gibi görünse de bu inanış ve uygulamaların bütünüyle ortadan kalkacağını söylemek mümkün değildir. Zaman içinde değişmelerin olması elbette kaçınılmazdır. Bunlardan başka, ziyaret yerleri, ziyaret amaçları ve bu yerlerle ilgili inanışlar halk dindarlığında kutsala yakın ve kutsalla iç içe yaşama arzusunun bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Arık, Durmuş, “Kızılcahamam ve Çamlıdere’de Gelenek ve Görenekler”, *Tarihte ve Günümüzde Kızılcahamam-Çamlıdere Yöresi*,); ESYAV Yayını, Ankara 1997, ss. 114-125.
- Arık, Durmuş, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Öztepe Matbaacılık, .Ankara 2005,
- Arık, Durmuş, “Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme İle İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği”, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 13, Sayı: 36, Ankara 2010, ss. 1-20.
- Baykurt, Burhanettin, *Ankara Akıncı Ovası Tarihi ve Kültürü*, Ankara 2003.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, “Türk Halk İnançlarının Güncel Değeri,” *I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Hacettepe Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Ankara 2006, ss. 87-97.
- Küçük, Abdurrahman, “Alkarısı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 2, Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, s. 469.
- Özbay, Ekrem, *Türkmenistandan Anadolu’ya Örf Adet ve Halk İnançları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Polat, Kemal, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2005.
- Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967.
- Tanyu, Hikmet, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.
- Zeki, Ayhan, *Çubuk ve Çevresinde Halk İnanışları Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002.

TARİH, DİN VE GELENEK PERSPEKTİFİNDE ÇUBUK VE ÇEVRESİNDE MÜZİKAL HAREKETLİLİK

Arif Demir*

Özet

Toplumsal ilişkileri güçlendirme, insanları ortak değerlerde buluşturma gücüne sahip olan müzik, dün olduğu gibi günümüzde de önemli bir araçtır. Özellikle 90'lı yıllardan sonra post modernizm ve küreselleşme ile birlikte tüm dünyaya hükmeden popüler kültür, müzikal dönüşümde etkin bir rol oynamıştır.

Yüzlerce yıllık medeniyet tarihi içinde çokkültürlü ve kozmopolit bir müzik yaşantısına ev sahipliği yapmış olan Çubuk ve çevresi; halay, semah, bozlak ve zeybek gibi Anadolu müziğinin farklı türlerini bünyesinde yaşatmayı başarabilen önemli müzik havzalarından biridir.

Bu çalışmada; Geçmişten günümüze çubuk ve çevresinde yapılan müzikal hareketlilik ele alınacaktır. Ayrıca bu çalışmada Çubuk ve çevresinde oluşan yeni müzik anlayışı; tarih, din ve gelenek perspektifinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk ve çevresi, müzik, seymen, semah, gelenek

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı;
E-posta: arif-demir@hotmail.com

IN THE PERSPECTIVE OF HISTORY, RELIGION AND TRADITION MUSICAL MOBILITY IN ÇUBUK AND SURROUNDING AREA

Abstract

In The Perspective Of History, Religion And Tradition Musical Mobility in Çubuk And the Surrounding Area. Music who has the capacity to strengthen social relations, to bring together people with common values stands as an important tool for cultural transmission today as it was yesterday. Especially since the 90's with the effect of postmodernism and globalization, the popular culture that have dominated the entire the whole world, has played an active role in the musical transformation.

Within its history reaching hundreds years back, Çubuk District has acted as a host for a multicultural and cosmopolitan musical culture. This experience turned Çubuk district into an important musical center that had collected many of the different genres of Anatolian music culture like 'halay, semah, bozlak and zeybek' within its collective memory.

In this study; Musical mobility within Çubuk District from past to the current time will be discussed. Also in study, new mentality of musical conception in Çubuk District will be considered in the perspective of history, religion and tradition.

Keywords: Çubuk and Surrounding Area, music, seymen, ritual, tradition.

Giriş

Çubuk ve çevresi, tarihi hareketliliği ve coğrafi konumuyla en çok bilinen merkezlerden biridir. Çubuk ve çevresinin Ankara'nın sınırları içerisinde olması da bölgenin müzik hareketliliği açısından oldukça önemli bir etkidir. Çünkü kadim seymen kültürü yörenin karakteristik müzik yapısını pekiştirirken, Orta Anadolu'dan gelen bozlak-halay unsurları ve Batıdan gelen zeybek ve düz oyun geleneği, bu yörede önemli oranda yaygınlık kazanmıştır. Bu durum şüphesiz Çubuk ve yöresinde; halay, bozlak, semah, düz oyun ve oturak havaları ve zeybek gibi zengin tınların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Moderniteninin geleneğe hükmetmeye başladığı 90'lı yıllardan sonra Çubuk ve yöresindeki müzik hareketliliğinde gözle görülen önemli değişimler yaşanmıştır. Bu

dönemde popüler kültürden beslenerek farklı bir tarz ile kendini gösteren yeni Ankara müzik anlayışı şüphesiz bu yörede yapılan müzik pratiklerini de değişime uğratmıştır. Bu yeni müzik tarzıyla

beraber mekân, ritüel ve repertuar hususunda gözle görülür önemli değişimler yaşanmıştır. Ankara oyun havaları temasıyla gazino, pavyon ve gece kulübü tipi eğlence mekânlarda yapılan bu yeni müzik tarzıyla Ankara havzası içinde gerçekleştirilen kadim bir geleneğe bağlı Cümbüş, Muhabbet, Oda Eğlencesi/Sohbeti ve Ferfene gibi eğlence pratikleri maalesef önemli oranda zarar görmüştür. Finans, medya ve teknoloji faktörleri sayesinde ise yöredeki geleneksel müzik tarzı, ne yazık ki popüler müzik modellerinin malzemesine dönüşmüştür.

Son yıllarda TV, radyolar ve internet vasıtasıyla Çubuk ve çevresinin sahip olduğu geleneksel müzik ve eğlence pratikleri, günümüzde yerel sınırlarını aşarak popüler kültürün önemli bir dinamiği haline gelmiştir. Elektro bağlama, kaşık ve zil eşliğinde oynayan, içinde küfür ve erotik sözler barındıran bu yeni müzik tarzı gerçek yöre müziğine ciddi zarar vermektedir.

Çubuk ve Çevresinde Yapılan Müzik ile İlgili Son Dönem Çalışmaları

Çubuk ve çevresinin müzik yapısı ile ilgili yapılan çalışmalar ne yazık ki sınırlıdır. Bu yöre ile ilgili çalışmalar daha çok Ankara müziği ile ilgili Cumhuriyet sonrası yapılan çalışmalardır. Ankara ve çevresinde var olan müzik ve folklor kültürü üzerine yapılan çalışmalar ise Cumhuriyet döneminden sonra başlamıştır. Yapılan derleme çalışmaları, akademik araştırmalar, makaleler ve kitaplardan oluşan bu çalışmalarla bölgenin müziğine dair çeşitli bilgilere ulaşılmıştır.¹

Çubuk ve çevresini de içine alan Ankara müziğine ilişkin ilk derleme, 1928 yılında İstanbul Belediye Konservatuvarı tarafından yapılmıştır. Y. Ziya Demircioğlu, Ekrem Besim, Muhittin Sadak, Ferruh Arsunar'dan oluşan bir ekibin çalışmaları ve derlenen eserleri 12 ve 14 numaralı derleme defterlerinde yayımlanmıştır. Hamit Zübeyr Koşay'ın 1935 yılında basılan *Ankara Budun Bilgisi* adlı kitabında; ilahi, ağıt, destan, ninni ve manilerin yanında, *Mavilim*, *Köçek Türküsü* ve *Sarı Mavi Yıldız* gibi türküler notasız olarak yer almaktadır. Kitapta ayrıca bazı türkülerin öyküleri de bulunmaktadır.

Müzikolojik bir yaklaşımla Hulusi Suphi Karsel ve Mahmut Ragıp Gazimihal'in 1939'da yazdıkları *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru* adlı eser, Çubuk ve çevresinin halk

¹ Tan, N. ve Turhan, S., *Ankara Halk Müziği*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

müzik kültürünü anlatan ilk eserdir. Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde; bölgenin geleneksel halk müziği kaynakları tanıtılmış, ikinci bölümde; zeybekler, düz ve kaşıkli oyunlar anlatılmıştır. Üçüncü bölüm de ise yörede kullanılan çalgılar resimlerle anlatılmıştır.

1940 yılında Mehmet Tuğrul'a ait bir araştırmada Kızılcahamam çevresindeki Örencik ve Ahi köylerinden derlenen türküler anlatılmaktadır. Hamit Zübeyr Koşay'ın 1944 yılındaki *Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme* adlı çalışmasında yine yöreye ait düğünlerde yapılan müziklerden ve oynanan oyunlardan söz edilmektedir. 1945 yılında Muzaffer Sarısözen, Halil Bedi Yönetken ve Rıza Yetişen'den oluşan Ankara Devlet Konservatuvarı'na bağlı derleme ekibi, Ankara ve çevresinden 232 ezgi derlemiş ve bunlardan 118 eser notaya alınarak repertuara kazandırılmıştır.²

Ankara halk müziği geleneğine ilişkin Halil Bedii Yönetken'in 1937-1952 yılları arasında yaptığı çalışma ise, halk müziğine ilişkin notlar ve Ankara müzik folkloruna dair yazılar içermektedir. Yönetken, *Ankara Müzik Folkloru* başlıklı bir çalışmasında seymen-zeybek, oyun havaları ve bozlaklarla kent merkezindeki icracılar hakkında bilgi vermektedir. Kitapta yazar ayrıca Çubuk, Kızılcahamam, Koçhisar, Bala, Beypazarı, Ayaş, Nallıhan, Kırıkkale ve Keskin'de var olan müzik geleneklerini de anlatmaktadır. Gazimihal'in 1961 yılında yayımladığı *Türk Halk Oyunları* adlı çalışmasında ise; *Mis-ket, Sinsin, Sirt Oyun Havası, Sürdüm, Şeve Kıрма, Şıkırdım, Zamah ve Zeybek* gibi oyun türküleri hakkında bilgi verilmektedir.

Osman Saygı'nın 1963 yılında Türk Folk Araştırmaları'nda yayınladığı *Ankara Folklorundan Düğün ve Türkü*, Ali Esat Bozyiğit'in 1977'de *Türk Folklor Araştırmaları*, Haydar Avcı'nın 1986 yılında *Türk Folkloru Belleten* dergisindeki Ankara'nın Kalecik İlçesi Folklorunu açıkladığı makalesi yöre ile ilgili önemli çalışmalardır.

Murat Akbulut'un 1988 yılında *Ankara Çubuk Köşrelilik Köyünde Halk Müziği Derleme Çalışması* başlıklı raporu Çubuk ve çevresinin türkü ve oyun havalarını ele aldığı önemli bir çalışmadır. Bu çalışmaların dışında Çubuk ve çevresindeki müzikal hareketliliği doğrudan ya da dolaylı olarak ele alan bazı araştırmacı ve eserleri şunlardır:

Mehmet Öcal ve Süleyman Bara-*İl İl Halk Müziğimiz ve Halk Oyunlarımız* (1991), Remzi Uydum-*Atatürk, Ankara ve Seymenler* (1992), Ankaralı Kemal Bağlum-*Beş Bin Yılda Nereden Nereye Ankara* (1992), Yener Altuntaş, Ahmet Çakır, Ali Esat Bozyiğit, A. Kazım Güner ve Koreograf Suna Şenel-*Ankara Seymen Oyunları ve Kıyafetleri*

² Çubuklu Ahmet Korkmaz'dan beş, Kızılcahamamlı Ali Osman Dökük'ün yedi, Osman Gençtürk'ün (Genç Osman) altı, Kalecikli Kazım Coşan'ın yedi, Dursun Çayır'ın beş ezgi derlediği bu eserler, bağlama ve kaval olmak üzere davul-zurna, kemane, tef, kaşık gibi çalgılarla icra edilmiştir.

(1992), Araştırmacı Ahmet Çakır-*Ankara Seymen Oyunları* (1992), Reyhan Soykarıcı-*Ankara'nın Geleneksel Eğlenceleri* (1994), Necla Engin-*Ankara İlçelerinden Derlenmiş Türkülerin Müzik Yönünden İncelenmesi* (1996), ODTÜ Türk Halk Bilimi, Hüseyin Şimşek ve Necmettin Palacı-*Ankara Halk Türküleri ve Oyun Havaları*.³

Başlangıçtan Günümüze Çubuk ve Çevresinde Yapılan Geleneksel Müzik Türleri

Çubuk ve çevresi tarihi ve coğrafi konum olarak birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış plması, bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel ve sanatsal yaşamına da doğrudan etki etmiştir. Bu çevrenin güçlü bir müzik geleneğine sahip olması temsil ettiği bu önemli tarihi mirasın en açık göstergesidir. Ayrıca Çubuk ve çevresinin köklü bir geçmişe sahip olan Başkent Ankara sınırları içerisinde olması yine yörenin kültürel ve sanatsal hareketliliği açısından da önemli bir etkidir. Zira Çubuk ve çevresini de içine alan Ankara halk müziği, Eri uygarlığını takip eden Frigya, Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı kültüründen izler taşımaktadır. Bölgede hüküm süren Frigya, Anadolu'nun en kuvvetli müzik merkezlerinden biridir.⁴ Bizans ve Türklerin egemenliğindeki bu bölgede önemli çalgıların karışımıza çıkması, bu bölgedeki müzik dağarının sahip olduğu tarihsel dinamizmin belki de en önemli delili olsa gerektir.

Çubuk ve çevresinde var olan müzik uygulamalarına ilişkin kaynaklar çok eski değildir. Eldeki kaynaklar ise yörede çok kültürlü bir müzik yaşantısını göstermektedir. Müslüman Türklerin müzik yaşantısında da var olan Seymen geleneği, divânlar, oyun havaları, bozlak, ağıt ve zeybek bölgenin en önemli müzik kültürüdür. Osmanlı müziğinin popülerleşen yüzü olan "Alaturka" da bölgenin önemli müzik pratiklerindendir. Bu yörede biraz da gizli kalsa da günümüze kadar devam eden bir diğer müzik pratiği ise, Tekke müziğidir. Mevlevî ve Bektaşî tekkeleri başta olmak üzere bazı tekelerde ve dini mekanlarda icra edilen dini içerikli müzik, bu bölgenin en önemli müzik pratiklerindendir. Şimdilerde pek yaygın olmasa da Çubuk ve çevresinde yapılan müziğinin en önemli unsurunu, şüphesiz *seymenlik* geleneği oluşturmaktadır. Seymenler, kurdukları müzik meclisleriyle geleneğin devamlılığını ve aktarımını sağlarken zeybekler, düz oyunlar, divân, kırat ve oturak havaları da Ankara halk müziğinin kimliğini inşa etmişlerdir.⁵

³ Ömer Can Satır, *Yeni Ankaralı Müzik Anlayışı ve Eğlence Pratiklerinin Dönüşümü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 55-62

⁴ Kösemihal, M. R. ve Karsel, H. S., *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru*, Numune Matbaası, İstanbul, 1939.

⁵ Satır, s. 66-67

Çubuk ve çevresinde bağlama öne çıksa da davul, zurna, def, darbuka, kaşık, zilli maşa, dilli/dilsiz kaval, madeni kaval, dilli ve dilsiz çobandüdüğü gibi sazlar da eskiden en çok icra edilen diğer önemli sazlardır.⁶ Ankara'nın kuzey doğusunda yer alan Çubuk'ta *sinsin*, *deve*⁷, *arap*⁸, *ayı*⁹ ve *elekçi* adı verilen oyunlar oynanmaktadır.¹⁰

Cümbüş adı verilen müzikli toplantılar, Çubuk'ta icra edilen önemli bir müzikal pratiktir. Muhteva olarak şehirde icra edilene benzeyen cümbüşlerde saz çalınmakta, kadın oynatılmakta ve *Misket*, *Ankara Koşması*, *Konyalı* gibi türküler icra edilmektedir. Cümbüşlerde kadınlar zillerle oynarken, köçekler dışında erkeklerin zil takması ise ayıp karşılanmaktadır.

Çubuk, aynı zamanda halayın sıkça çekildiği bir bölgedir.¹¹ Halay, ağırlama ve hoplama olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Ağırlama, ağır başlayan ilk bölümdür ki davul ve zurna eşliğinde icra edilmektedir. Hoplama bölümü ise halayın hızlanan bölümüdür ki bu bölüm sözlü icra edilir. Genellikle Türkmen köylerinde kalabalık bir grupta icra edilen halaylar, kadınların da teveccüh ettiği önemli bir müzikal pratiktir.¹²

Ankara'nın kuzeyinde yer alan Çubuk ve çevresinde icra edilen geleneksel müzik kültürü, diğer yakın yerleşim bölgelerle de benzerlikler göstermektedir. Örneğin Kızılcahamam ve çevresinde de halaylar çekilmekte *düz oyunlar* ve *sinsin* oynanmaktadır.¹³ Burada en yaygın türkülerden biri de tüm Orta Anadolu müziğinin ortak repertuarından olan Çiçek Dağı'dır.

Çubuk ve yöresi Alevi müzik geleneğinin de önemli bir merkezidir. Yörede bulunan onbeş'in üzerindeki Alevi köylerinde belli zaman dilimlerinde *cem* törenleri gerçekleştirilmektedir. Cem'de bağlama eşliğinde *Hatai*, *Nesimi*, *Verani*, *Pir Sultan*, *Kaygısız Aptal*, *Aptal Murat Sultan*, *Deli Boran*, *Âşık Ali*, *Asi Ahmet*'ten nefesler ve deyişler okunmaktadır. Cem bittikten sonra ise herkes mürşide niyaz ederek dağılmaktadır.¹⁴

⁶ Kösemihal ve Karsel, a.g.e., s. 1939.

⁷ Devenin taklit edilmesi dayalı toplu icra edilen müziksiz seyirlik bir oyun.

⁸ Oyuncunun yüzünü siyaha, dil ve dudaklarını ise kırmızıya boyadığı, mizah unsurları taşıyan seyirlik bir oyundur.

⁹ İki kişi tarafından davul ve tef eşliğinde oynanan bir oyun. Bkz. Gazimihal, M. R., *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

¹⁰ Satır, a.g.e., s. 71.

¹¹ Çubuk ve çevresinde halaya alay da denilmektedir.

¹² Yönetken, H. B., *Derleme Notları*, Sun Yayınevi, Ankara 2006, s. 53.

¹³ Sinsin, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde olduğu gibi bu yörede de genelde davul ve zurna eşliğinde oynanan bir oyundur. "Büyükçe yakılan ateşin etrafında oyuncular halkalanırlar. Bir kişi ortaya çıkıp çalımla ateşin çevresinde dolaşarak koşmaya başlar. O sırada bir başkası ona karşı cepheden ileri atılır ve onu kovalayarak oradan uzaklaşması için sıkıştırır. Daha sonra bir başkası meydana çıkıp bu kişiyi sahadan zorla uzaklaştırır. Oyun bu minvalde sürer ve biter" Gazimihal, s. 23.

¹⁴ Yönetken, a.g.e., s. 16.

Çubuk ve çevresinde, içkisiz, kadınsız ancak yemekli ve müzikli olarak gerçekleşen Ferfene ve Sıra Gezmesi gibi eğlenceleri görmek de mümkündür. Ferfene, Anadolu'da mevsimlik olarak kapalı mekânlarda belirli bir topluluk tarafından gerçekleştirilen yemekli bir müzikal eğlence biçimidir. *Erfane, ferfane, ferfene, arıfane, erfene, örfene* gibi isimlerle de anılabilen bu kavramın kökeni, Arapça-Farsça "herkes masraftan kendi hissesini vererek ortaklaşa yapılan ziyafet" anlamına gelen "harif-ane" kelimesinden gelmektedir. Nitekim ferfenelerde masraf katılımcılar tarafından ortaklaşa karşılanmaktadır.¹⁵ Burada yapılan müzik etkinlikleri aslında cümbüş ve muhabbet âlemleriyle de benzerlikler taşımaktadır. Çubuk ve çevresi üzerine yapılan çalışma ve araştırmalarda, yörede icra edilen müzik türleri,¹⁶ oyunlar ve türküler olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Oyunlar başlığı altında zeybekler ve düz oyunlar yer alırken; türküler başlığı altında ise divân, kırat, muhabbet-oturak-zil havaları, bozlaklar ve ağıtlar ele alınmaktadır.¹⁷ Yaygın olan bağlama icrası, divân denilen musiki meclislerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kentin ileri gelenlerinin, seymenlerin ve diğer musikişinasların toplanıp sazlı-sözlü muhabbet yaptıkları seymen toplantıları ise belirli bir kurallar bütünü dâhilinde işleyen hiyerarşik kapalı musiki ortamlarıdır.

Divanlar ve cümbüşler de bölge insanının en çok rağbet gösterdiği diğer önemli müzik pratikleridir. Bağlama ailesine zilli maşa ve şimşir kaşıkların eşlik ettiği divanlarda repertuar olarak divân ayağı, kırat, muhabbet havaları, zil havaları, oyun havaları, bozlak ve ağıt öne çıkmaktadır.

Sıra Gezmesi ise, gençlerin haftanın ya da ayın belirli günlerinde sırayla evlerde toplanmak suretiyle yemekli sazlı-sözlü eğlence çeşididir. Burada tüm masrafı ev sahibi tarafından karşılanmaktadır. Ankara'da, saz çalma ve buna bağlı saz âlemleri oldukça köklü bir geleneğe sahiptir. Evliya Çelebi 17. yüzyıl Ankara'sını anlatırken çöğür ve tamburalı bir saz âleminde söz etmektedir:

*İmdi şu keçe kaplı küçük kapudan içeri girmiş ola, deyü hemân kapuyu açup içeri girdim. Meğer ne gördüm, bozahâne imiş. Bu kadar paşalı ve bu kadar harbende ve harkeşân ve kimi çöğür ve kimi tambura çalup bir hây-hûy kim ta'bir ü tavsîf olunmaz. Hemân biri "Evliyâ Çelebi! Gel bir bozacığımız iç" dedi. "Hay benim bozahâneye girdiğim gördüler" deyü hicâbımdan yire geçdim.*¹⁸

¹⁵ Özdemir, N., *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları, Ankara: 2005.

¹⁶ Müzikte türleri belirleyen öğeler; makam, ritim (düzüm), söz, çalgılar, seslendirme biçimleri (tavır), kullanılan perde ya da ses dizgeleri ile yaşam biçimidir. Bkz. Onur Akdoğan, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, Meta Basım, İzmir 2003.

¹⁷ Erdoğan, Ş., *Ankaram*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

¹⁸ Evliya Çelebi, D. M., *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, II. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1988, s. 214.

Çubuk'ta Zeybek-Seymenlik Geleneği

Seymenlik, bağlama ile birlikte ses ve saz icralarıyla öne çıkmış bir gelenektir. Geçmişte önemli bir zeybek bölgesi olan Çubuk ve çevresinde zeybeğe ziybek veya zibek; müziğiyle, dansıyla ve kıyafetiyle bu kültürü yaşayan ve yaşatanlara ise *Seymen* denilmiştir.

Tarihsel derinliği olup bir çeşit dans ve müzik türü olan zeybek, belirli bir yaşam biçiminin sanatsal karşılığıdır. Ankara halk müziğinin temel dinamiğini de oluşturan zeybek, bir görüşe göre *say* ve *bak* kelimelerinin birleşiminden oluşan *saybak* kelimesinden gelmektedir. *Say* kelimesi vücut, göğüs, beden ya da koruyucu anlamında; *bak* kelimesi ise Divân-ı Lugat'it Türk'te "sağlam, sıkı, güçlü" olarak nitelendirilmektedir. Sağlam ve koruyucu anlamındaki saybak zamanla zeybek şeklinde telâffuz edilegelmiştir.¹⁹ Ancak zeybek kültürünün, coğrafi konum, sosyo-kültürel ve ekonomik yapı ve kültürleşme gibi faktörler temelinde, yayıldığı yerin/bölgenin şartlarına uyum sağlamak için çeşitlenmesi kaçınılmazdır.²⁰ Bu açıdan Çubuk'ta yer aldığı Ankara, zeybek kültürünün etki alanı içindedir. Bu bölge tarihsel süreçte zamanla kendine özgü bir zeybek müziği inşa edebilmiştir. Seymen adı da verilen Ankara zeybeğinin hem müzik hem oyun bakımından kendine mahsus ayrı bir özelliği vardır.²¹ Seymen oyununda, simgesel olarak kılıç sallama ve ok çekme yiğitliği; çökerek yere diz vurma, toprağa bağlılığı; kucaklaşma ise insan sevgisiyle birlikte vatan sevgisini anlatmaktadır.²² Bir yönüyle savaş figürlerini de çağrıştıran seymen oyununda müzik-oyun ilişkisini birbirini desteklemektedir. Kasılma hareketi ile başlayan seymen oyununda sağ el başparmağı açık diğer dört parmak yapışık vaziyette silahlıkta durmaktadır. Sol el sırtta böbrek hizasında avuç içi dışı dönük vaziyette iken ayak üstünde yiğitçe durularak heybetli bir şekilde durulmaktadır. Bu sıkı ve yiğitçe duruş aynı zamanda bir seymen selâmıdır.²³ Günümüzde notalarıyla kayıt altına alınan zeybekler şöyle sınıflanabilir:

a) Vokal-Enstrümantal zeybekler: *Âlim Gitme Pazara, Höyüklünün Edirafı Köşk Olsun, Silindi mi Maşrapamın Kalayı, Vara Vara Vardık Bağa, Kolcu Başı Zeybeği.*

b) Enstrümantal zeybekler: *Ankara Zeybeği, Karaşar Zeybeği, Mendil Zeybeği, Misket Zeybeği ve Seğmen Zeybeği*²⁴

¹⁹ Akdoğan, a.g.e., s. 2005.

²⁰ Çobanoğlu, Ö., *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Taribine Giriş*, Akçağ Yayınlar, Ankara, 1999, s. 8.

²¹ Yönetken, 2006, s. 8.

²² Şimşek, H. G. ve Palacı, N., *Ankara Halk Türküleri ve Oyun Havaları*, Vekam Yayınları, Ankara, 2001.

²³ Şimşek ve Palacı, 2001, s. 34.

²⁴ Şimşek ve Palacı, s. 26.

Ankara zeybekleri, makamsal olarak ağırlıklı olarak, hicaz, evç, hüseyinî ve uşşak makamına ait ezgisel seyir yapmaktadırlar. Hüseyinî ve uşşak makamlarının yoğunluklu kullanılması, üretilen zeybeklerin kökeninde daha çok kır-kent olgusunun bulunmasından kaynaklanmaktadır.²⁵

Çubuk ve çevresinde seğmenlik geleneği müzik ve inanç ilişkisi açısından yöre müziğini önemli derecede etkileyen ve şekillendiren önemli bir dinamiktir. Seğmen ve düz oyun kültürü, yöre müziğinin adeta kimliğini inşa etmiş ve estetik kodlarını belirlemiştir. Seymenler ayrıca müziğin tarihsel serüvenini taşıyarak geleceğe de aktarmıştır.

Etimolojik olarak Farsça *seğban* kelimesi ile ilişkilendirilen seğmen, *bayram günlerinde, düğünlerde törene yerli giysilerle, atlı ve silâhlı olarak katılan yiğit* olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer görüşe göre ise seğmen *Sekban'dan* gelmektedir ki bunun da Türkçe olan *Sökmen* kelimesinden türediği düşünülmektedir. Sökmen ise, savaş saflarını yaran öncü kuvvetlere verilen addır. Zamanla halk ağzında bu terim *Seymen* sözcüğüne dönüşmüştür.²⁶

Tarihçi Şapolyo'da seymen terimini sekban ile ilişkilendirmektedir. Şapolya'ya göre, II. Mahmud'un kurduğu Sekban Teşkilâtı, adını Seymen kelimesinden almıştır. Sekban, Osmanlı'da *bekçi-muhafız* anlamında kullanılmıştır.²⁷

Orta Asya Oğuz Türklerine kadar uzanan seymenlik geleneği, XIV. yüzyılda, Ankara'da devlet kuran Ahiler döneminde yeniden biçimlenmiştir. Anadolu birliğinin oluşmadığı bu dönemde Seymenler, Ankara ve çevresinde hüküm süren Ahi teşkilâtının askeri kanadını oluşturmuşlardır. Kurtuluş savaşında da yeni bir devletin kurulmasında Seymen alaylarının toplandığı bilinmektedir. En son alay, 27 Aralık 1919'da Kurtuluş Savaşı için Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde kurulmuştur. Zafer sonrası ve Cumhuriyet döneminde ise Seymen Alayları, artık bayram ve düğünlerde kurulur olmuştur. Düğünlerde alay önünde davul ve zurna eşliğinde ellerinde pala, bıçak veya kılıçlarla giden ve zeybek oynayan Seymenler, bayram ve düğün günlerinde de Sinsin denilen bir ateş oyunu oynamaktadırlar.²⁸

Bayram günlerinde ellerinde kenarları sırmalı bir bayrak ile camiye giden seymenler, dualar okunup kurban kesildikten sonra harekete geçmektedir. Alayın önünde davulcu ve zurnacılar vardır. Çalgıcılar beyaz şalvar ve sırmalı elbiseler giymektedir.

²⁵ Akdoğu, Onur, *Bir Başkaldırı Öyküsü: Zeybekler*, Sade Matbaacılık, İzmir, 2004, s. 1069.

²⁶ Özaslan, M., *Ankara Kulübü Derneği ve Seymenlik Geleneği*, Bilge Dergisi (35), 2002, 27-41.

²⁷ Özaslan, s. 27-41.

²⁸ Şapolyo, E., *Atatürk ve Seymen Alayı*, TOSOTBB Matbaası, Ankara 1971, s.69-70.

Bellerinde geniş bir meşin silâhlık ve bunun içinde tel sırmalı bir mendil sarmaktadır. Göğüslerinde paralar, boynuzlar ve bir takım taşlar asılıdır. Bir ayakları üzerinde dönen ve davullarını havaya kaldıran çalgıcılar, sanki gökten ruh çağırır gibi garip hareketler yaparak omuzlarını kımıldatmaktadırlar. Ayaklarıyla zeybek oynar gibi dans edip davullarıyla sıçrayıp yere diz çökmektedirler. Zurnacılar da bu esnada durmadan icralarına devam etmektedirler.²⁹

Davulcuların arkasında en iri yapılı efe alayın bayrağını taşımaktadır. Bayrağın iki tarafında *Bölükbaşı* denen yörenin iki meşhur kabadayısı bulunmaktadır. Bunların önünde yeni yetme denin çocuk efeler ellerinde som saplı bıçaklarla yürümektedir. Davulcularla efe sancağı arasında *Seymen Baltacısı* olarak tanımlanan iki kişi bulunmaktadır. Seymenler sağlı-sollu iki dizi şeklinde yürümektedirler. Hepsinin elinde *te-kepala* dedikleri kesici bir alet bulunmaktadır. Seymen Başı ise yanında ikinci efe ile diziliş biçiminin bıraktığı boşluk arasında yürümektedir. Yürüyüş sırasında Seymen başı kılıcını havaya kaldırarak *doh, doh* diye bağırdığı zaman ise buna cevap olarak tüm Seymenler aynı şekilde bağırılmaktadırlar. Devamında ise davul ve zurna zeybek çalmaktadır. Bu süreçte efeler kılıçlarıyla zeybek oynayarak ağır şekilde ilerlemektedir.³⁰ Günümüzde temsili olarak yaşatılan Seymenlik geleneği, Ankaralıları için “sırf taşıdığı simgesel içeriği ve kültürel bağlamda bir kimlik ve kişilik ifadesiyle folklorik-turistik olarak dernek ve vakıf eliyle gelecek kuşaklara aktarılmaktadır”³¹

Düz Oyun ve Divan

Çubuk ve çevresinde belirli oyun kuralları içerisinde oyun havası niteliği taşıyan sözlü eserlere *düz oyun* adı verilmektedir. Düz oyunlar, bağlama eşliğinde yalnızca müzisyenler tarafından söylenen; kaşık kullanılmadan parmak, vücut ve ayak hareketleriyle oynanan bir dans ve müzik türüdür. İki ya da daha fazla kişi kendi mihverleri etrafında yahut birbirlerinin peşinde döne döne daire çizerek karşılıklı oynanmaktadır. Havasının kuvvetli ve hafif çalınmasına göre kollar ve ayaklar çeşitli figürler üretmektedir.³² Oyun esnasında dirsekler omuz hizasında olup göğüs ileridedir. Baş daima dik, gözler ileriye bakmakta, vücut ise hiç sallanmamaktadır. Kol hareketlerinin ahenk ve düzeni sağladığı bu oyun esnasında bağlamadan başka bir çalgı kullanılmamaktadır.³³

²⁹ Şapolyo, 1971, s. 69-70.

³⁰ Şapolyo, 1971, s. 70.

³¹ Öztürk, O. M., *Zeybek Kültürü ve Müziği*. İstanbul, 2006, Pan Yayıncılık, s. 26.

³² Gazimihal, M. R., *Türk Halk Oyunları Kataloğu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 172.

³³ Şimşek ve Palacı (2001)

Dans figürleri zeybeklerde olduğu gibi el, kol ve ayak hareketlerinde toplanmıştır. Dansı etkileyen ezgisel yapı ise başlangıç ve bitiş itibarıyla sabit metronomdadır. Oyun müziği, aynı ritmik yapıyla başlayıp bitmektedir.

Çubuk ve çevresinde görülen kaşıklı ve zilli oyunlar, düz oyunlar kadar yaygın değildir. Zilli oyunlar ise, ücret karşılığı tutulan kadın oyuncular tarafından icra edilir. Her oyunun kendi karakterine uygun havaları vardır. Oyuncular bu havaları iyi tanımakta ve iştince de şevke gelerek harekete geçmektedirler.³⁴ Düz oyunlar vokal-enstrümantal ve enstrümantal olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır.

a) Vokal-Enstrümantal: *Açıl Ey Ömrümün Varı, Atım Araptır, Çiçek Dağı, Fidayda (Hüdayda), Güvercin Uçu Verdi (Misket), Yandım Şeker Oğlan, Mor Koyun ve Name Gelin.*

b) Enstrümantal: *Cezayir, Çarşamba Oyun Havası, Sabahi Oyun Havası, Hicaz Oyun Havası, Karaşar Selâmlığı, Topal Koşma, Ankara Çeşitlemesi/Yıldız Oyun Havası*³⁵

Divân, âşık edebiyatı ve müziğinin yaygın bir türü olmakla birlikte, âşık meclislerinde ilk okunan eserlerin başında gelmektedir. Edebi olduğu kadar müzikal bir karaktere de sahip olan divanlar, usullü veya usulsüz olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Divânlarda ayak ezgisinin çalınmasının ardından serbest vezinli güfte okunmaktadır.³⁶ Çubuk ve çevresinde divân, şehir musikisine özgü bir ürün olduğu için zeybek ve düz oyun kadar güçlü değildir. Divân, müzikli toplantılarda ağanın saziyla yaptığı *divân ayağı* açılışıyla başlamakta ve sırasıyla *Kalenderi, Sabâhî, Garip, Müstezad* ve *Kerem* ayaklarından oluşan divânlarla devam etmektedir.³⁷ Divanlar konu itibarıyla, felsefi ve nasihat verici, tasavvuf ve ahlâk temaları ekseninde eğitici temalar içermektedir.³⁸ Daha çok hicaz, sabâ, uşşak-hüseynî gibi makamlarla icra edilen divanlardan bazıları şunlardır: *Anasır Gömleğini, Asalet Bir Altın İdi, Bir Suç ile Atın Ayağı Kesilmez, Dilbere Arz Ettim Aşkın Badesin, Kul Başına Gelen.*³⁹

Muhabbet-Oturak ve Zil Havaları

Muhabbet havaları genellikle yetişkin erkeklerin düzenlediği yemekli, içkili, müzikli ve oyunlu bir eğlence esnasında ortama özgü çalınan türkülerdir. Muhabbet-oturak ve zil havaları, divanlardan sonra, düz oyunlardan önce çalınmaktadır.

³⁴ Gazimihal, 1991, s. 41.

³⁵ Satır, s. 81

³⁶ Şenel, S., Türk Halk Musikisi Bilgileri, İTÜ TMDK Yayınlanmamış Ders Notları, İstanbul, 1998, s. 11.

³⁷ Şimşek ve Palacı, 2001, s. 31.

³⁸ Satır, s. 83-84.

³⁹ Şimşek ve Palacı, 2001, s. 24-26.

Daha çok ayrılık, hasretlik, özlem ve seveda gibi konuların mizahî bir dille işlendiği muhabbet-oturak ve zil havaları, makamsal açıdan başta uşşak-hüseyinî ailesi olmak üzere, kürdî-muhayyer, kürdî, hicaz, muhayyer-tahir, hüzzam ve segâh makamlarda icra edilmektedir. Muhabbet-oturak havaları, metronom açısından hareketli ve daha hareketli olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Hareketli Muhabbet-Oturak Havaları: *Ankara Sürmelisi, Atım Kara Ben Kara, Başına Bağlamış Oyali Yazma, Gökte Yıldız Tekerlendi, Karpuz Kestim Yiyen Yok, Kız Saçların Taralı, Madem Dilber Meylin, Merdivenin Altında(Fındık Fıstık), Sarı Kızın Saçları.*

b) Daha Hareketli Muhabbet-Oturak Havaları: *Bacacılar Yüksek Yapar Bacayı, Bağda Gülü Budadım, Başına Bağlamış Karalı Yazma, Denize Dalmayınca, Gayadan Bakan Oğlan, Cimdallı, Harman Yeri Yaş Yeri, Kara Kaşlar Kara Gözler Sende Var, Kara Koyun Etli Olur, Oyali Yazma, Dalları Bastı Kiraz, , Su Sızıyor, Ankara Koşması/Yürü Dilber Yürü.*⁴⁰

Zil havaları ise, vokal ve enstrümantal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a) Vokal Zil Havaları: *Deveyi Düzde Gördüm, Ne Hoş Olur Ankara'nın Şarabı.*

b) Enstrümantal Zil Havaları: *Ankara Koşması ve Sivastopol Oyun Havası*

Bozlak

Bozlak, Ankara halk müziğinin uzun hava karakterindeki formudur.⁴¹ Bozlaklar, daha çok Orta Anadolu, Doğu Anadolu'nun batısı ile Batı Anadolu'nun doğu kesimi ve Çukurova'nın bulunduğu geniş bir alanda yaygınlık gösterse de Çubuk ve çevresinde de yaygındır. Bozlak; ağlamak, sızlamak anlamına gelen *bozlamak* sözcüğünden türemiştir.⁴² Bozlamak ise ses vermek, yüksek sesle feryat etmek ve acı acı ağıtlar söylemektir.⁴³ Ağırıklık olarak yiğitlik, kahramanlık, aşk, gurbet, göç, ölüm, kaza, afet, kavga ve sıla özlemi gibi temaları konu edinen bozlak geleneği şüphesiz Çubuk ve çevresini de etkilemiştir.⁴⁴

⁴⁰ Satır, s. 85

⁴¹ Uzun hava; ölçü ve ritim bakımından serbest olduğu halde dizisi bilinen ve dizi içindeki seyri belli kalıplara bağlı bulunan bir ezgidir (Evin-Küçükçelebi, 2002'de atıfta bulunulduğu gibi). Bkz. Evin-Küçükçelebi, A., *Uzun Havalar*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 2002.

⁴² Özkırımlı, A., *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. Cem Yayınevi, İstanbul, 1984.

⁴³ Evin-Küçükçelebi, 2002.

⁴⁴ Satır, s. 86-87

Çubuk ve çevresinin kendine özgü bir bozlak üslubu olmamakla birlikte yörede Orta Anadolu bozlak kültürünün etkisi hüküm sürmektedir. Genelde cümbüş, divan ve muhabbet havaları gibi müzikli toplantılarda icracının o anki ruh durumuna göre aralarda ya da oyun molalarında icra edilen bozlaklar üç grupta incelenmektedir.⁴⁵

a) Ağıt Bozlaklar: *Ben de Düştüm Bir Geyik Avına, Kurban Olurum Mezeriyin Taşına.*

b) Kırat Bozlağı: *Gezdir Anam Gezdir Kır Atı Gezdir.*

c) Bozlak: *Gine Bir Ayrılık Düştü Serime, Gökyüzünde Bölük Bölük Uçarsın.*⁴⁶

Çubuk ve Çevresindeki Son Dönem Müzik Uygulamaları

İçinde yaşadığımız global çağ, toplumlar arasındaki sınırların ortadan kalktığı ve müziğin küresel dolaşıma açıldığı bir dönemdir. Sanayi toplumuyla gelişen modern dünya ve son dönem popüler kültür anlayışı ülkemizde icra edilen müzik tarzını da şüphesiz ziyadesiyle etkilemiştir. Küresel ölçekte yapılan müzik organizasyonları yerel ve ulusal düzeyde tüm müzik pratiklerini etkilemektedir.⁴⁷

Çubuk ve çevresinde son yıllarda gelişen bu yeni müzik olgusu, müzikal unsurlar kadar sosyo-ekonomik analizler de içermektedir. Doksanlı yıllarda ilk örneklerini vermeye başlayan bu yeni müzik tarzı, son yıllarda yerel sınırlarını aşarak tüm ülke tarihinde popüler bir hüviyet kazanmıştır. Popüler kültürün önemli bir dinamiği haline gelen bu müzik, temelini yerel bir müzik geleneğinden alsa da gelişimini popüler kültür üzerinden sürdürmektedir. 90'lı yıllardan itibaren özellikle Ankaralı müzisyenlerin gelenek ve çağdaş kentle kurduğu ilişkilerin kültürel bir birlikteliği olan bu müziğin ortaya çıkışı ile arabesk⁴⁸ müziğin yakın tarihteki serüveni aslında birbirine oldukça benzemektedir.

Çubuk ve çevresinde oluşan yeni müzik tarzı, her ne kadar son otuz yıllık bir süreç gibi görünse de aslında tarihi seymen geleneği ve Orta Anadolu müzik kültürü bu müziğin oluşumunda önemli katkılar sunmuştur. Bu yeni müzik tarzının oluşumunda önemli

⁴⁵ Yönetken, 2006, s. 14.

⁴⁶ Tan ve Turhan, 2000; Şimşek ve Palacı, 2001; TRT Uzun Hava Repertuarı.

⁴⁷ Frith, S., *World Music, Politics and Social Changes*, Manchester Press, Manchester, 1989

⁴⁸ İçinden çıktığı toplumsal ve kültürel çevreye göre biçimlenmiş, ezgi yönünden Arap müziğinden çalgı yönünden de Batı müziğinden esintiler taşıyan, zamanla toplumun tüm kesimlerinden gelen yaygın bir kitleye özgü bir tür müziktir. Öztuna'ya göre, homojen bir müzik türünün aksine, geniş bir koalisyona dayanan kozmopolit bir müzik anlayışının ürünüdür. Geniş bilgi için bakz. Stokes, M., *Türkiye'de Arabesk Olayı*. İletişim Yayınları, İstanbul 1998; Güngör, N., *Sosyokültürel Açısından Arabesk Müzik*, Bilgi Yayınevi. Ankara, 1990, s. 18; Ergur, A., *Müzikli Aklın Defteri*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 159; Özbek, M., *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

isimler yer almaktadır. Bunlar arasında uzun bir süre Ankara çevresindeki köy ve kasabalarda gezici müzisyenlik yapan Ürgüplü Refik Başaran (1907-1947) ismi önemlidir. Yöre müziğinin tarihinde iz bırakan bir diğer önemli isim ise Bayram Aracı (1920-1969)'dır. *Misket, Hüdayda, Atım Arap, Yandım Şeker, Ankara Zeybeği* gibi geleneksel Ankara türküsü ve oyun havalarına büyük bir canlılık ve dinamizm kazandıran Aracı; Neşet Ertaş, Çekiç Ali, Arif Sağ ve Orhan Gencebay gibi üstatlara da esin kaynağı olmuştur.⁴⁹ Yeni müziğin oluşmasında bu iki ismin dışında Zekeriya Bozdağ, Güngör Onurlular, Nuri Erkaya, Nurhak Gün, Necati Coşkunes ve Savaş Göçer gibi müzisyenler de yaptıkları icralarla adeta günümüz müziğinin temellerini atmışlardır. Bu kuşağın bir sonraki en ünlü temsilcilerin başında ise Oğuz Yılmaz, Peçenekli Süleyman, Mehmet Demirtaş ve Ankaralı Turgut gelmektedir. Bu sanatçıların en belirgin ortak özellikleri; düğün eğlenceleri ve gazino ortamlarında çalışmaları, hem saz çalıp hem söylemeleri, albüm kayıtlarında ve canlı performanslarda hem arabesk hem bozlak hem de oyun havalarını aynı repertuar içinde icra etmeleridir. Bunlardan bazıları aslında Ankara'da doğmayıp çocukluk veya gençlik çağlarında şehre gelmiş kişilerdir.

Oyun havalarında en çok icra edilen eserler; *Misket, Atım Arap, Yıldız, Kozandağı, Karpuz Kestim Yiyen Yok, Alim Gitme Pazara* gibi türkülerdir. Çubuk ve çevresinde insanların şehir merkezinde iştirak ettiği pek çok mekan bulunmaktadır. Bu tür müziğin icra edildikleri gazino,⁵⁰ pavyon⁵¹ ve gece kulübü⁵² gibi eğlence mekânları Ulus, Cebeci ve Maltepe olmak üzere üç bölgede toplanmaktadır Yoğunluk ise Ulus'tur. Özellikle Çankırı Caddesi ile Rüzgârlı Sokak'ta bulunan mekânlar köklü bir gazino geleneğine sahip mekanlardır. 90'lı yıllardan itibaren burada bulunan düğün salonları zamanla gece gazino, pavyon ve gece kulübü tarzı yerlere dönüşmüştür. Çubuk ve çevresinde, Ankara Oyun Havası konseptiyle hizmet veren eğlence mekânlarının sayısı kent merkezindekilere oranla son derece azdır.

Bu mekânlarda Ankaralı müziğini ulusal çapta temsil eden ve bu müziğin popülerleşme sürecine en büyük katkıyı sağlamış olan Oğuz Yılmaz, Ankaralı Turgut, Ankaralı Namık, Hüseyin Kâğıt, Ankaralı Coşkun vb. önemli isimler yer almaktadır. Bu mekanlarda vokal-bağlamalar, darbuka, zilli def, bendir gibi geleneksel saz ya da elektro davul ve klavye ile yapılan bu yeni müzik tarzı, medya desteğini de arkasına alarak kısa bir süre içinde popüler kültüre eklenilerek özerkliğini ilân etmiştir. İlerleyen

⁴⁹ Tokel, Bayram Bilge, *Neşet Ertaş Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 189.

⁵⁰ Gazino, yemek yenilen, gösteri izlenen, müzik dinlenen ve oyun sergilenen eğlence yeridir. Gazino, İtalyanca casino kelimesinden Türkçeye uyarlanmıştır.

⁵¹ Pavyon, geceleri geç saatlere kadar açık olan içkili eğlence yeridir. Pavyon, Fransızca pavillon kelimesinden dilimize geçmiştir.

⁵² Gece kulübü, geceleri açık olan, dans etmek, müzik dinlemek ve gösteri izlemek için gidilen eğlence yeridir.

yıllarda bu müzik, içinde halk müziği motifleri ile birlikte arabesk müziğin dinamiklerini de barındıran bir tarza doğru evrilmiştir.

Mekân ve yerleşim yeri ile sıkı bir ilişki kuran müzisyenler, Sincanlı, Peçenekli, Çubuklu, Kazanlı, Kızılcahamamlı gibi yerel çevre yerleşimleri niteleyen isimleri tercih etmişlerdir. Günümüzde Ankara'da, neredeyse ilçe veya semt olarak kendi sanatçısını çıkarmayan yer neredeyse yok gibidir. *Çubuklu Yaşar, Sincanlı Fehmi, Peçenekli Süleyman, Sincanlı Oğuz Yılmaz, Yenikentli Nadir, Gündüllü Mustafa, Polatlılı Solak Zeki, Gölbaşılı Erdoğan, Demetli Emre, Ankaralı Namık* vb. bu isimlerden bazılarıdır.

Müzikal unsurların yanında din, etnisite, cinsiyet ve göç gibi sosyal öğeler de bu müziğin oluşumunda önemli katkı sunmuştur. *Delikanlı, adamın hası-dibi* gibi nitelgeler, cinsel içerikli şarkı sözleri ve eğlence ortamlarında edilen galiz küfürler bu müziğin erkek egemen olduğunu göstermektedir.

Çubuk ve çevresinde papılan müziğin finans alanı son yıllarda gittikçe genişlemektedir. Örneğin, MÜYAP'ın 2006 yılında düzenlemiş olduğu *Türkiye Müzik Endüstrisi Ödülleri* kapsamında Ankaralı Namık, en çok satış yapan albümler sıralamasında Plâtin ödüle layık görülmüştür. Çubuk ve çevresinde yerel sanatçıların albümlerinin birçoğunun prodüktörlüğünü İstanbul'da bulunan büyük yapım şirketlerinin üstlenmiş olması bu müziğin finans açısından geldiği nokta açısından önemli bir göstergedir. Medya alanı da oldukça genişleyen bu müziği konu alan televizyon programları, müzik videoları ve gazete haberlerini sıkça görmek mümkündür. Bunda muzip ve erotik söyleminin payı büyüktür.

Gazino, pavyon ve gece kulübü gibi eğlence mekânlarında çok daha fazla rağbet gören bu müzikte kadın önemli bir unsurdur. Bu mekanlarda kadın aktörler, konso-masyon hizmeti vermenin yanı sıra, müşterilerle sahnede karşılıklı oynamakla da yükümlüdürler. Bu mekânların işletme sahipleri ve personelleri de yine bu müziğin diğer önemli aktörleridir. Eğlence mekânlarında erkek egemen bir müşteri profili hakimdir. Şehrin merkezinde yer alan bu mekanlar müdavimleri çoğu zaman ekonomik olarak da olumsuz etkilemektedirler. Son yıllarada bu mekanlarda eğlence uğruna toprak ve gayrimenkullerini kaybeden pek çok insan bulunmaktadır. Bu olayların bir dönem çok yaygınlaşması üzerine birçok eser bestelenmesine bile sebep olmuştur. Hatta bu eserler gerek medyada gerekse bu mekânlarda en çok istenen, dinlenen hatta oynanan parçalar arasında yer almıştır. Bunlardan biri *Çubuklu Yaşar*'ın *Ali Dayı* adlı oyun havası, diğeride *Ankaralı Namık*'ın *Dar Geldi Sana Ankara* adlı oyun havasıdır.⁵³

53 "Ali Dayı Ali Dayı/Bir gecede yedin tarlayı dayı." ".../dar geldi sana Ankara/Şaziye de kaçmış Osmana/çek çek dünyanın kahrını da/vur vur rakı bira şaraba (nakarat)." Bu şarkının video klibinde, Kırıkkale plâkalı Murat 124 Serçe'ye binen bir arsa sahibi, tarlasını satarak aldığı paraları pavyonda harcamaktadır.

Çubuk ve Çevresi Müziğinde Repertuar

Başlangıçtan günümüze Çubuk ve çevresinde yapılan müzik ve eğlence pratiklerinde repertuar önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel müzik kültüründe ahlâkî ve manevî yönü ağır basan güfte anlayışı hakimdir. Günümüzde ise bu daha çok mizahi ağırlıkta ve çoğu zaman da ahlak anlayışımızla uyuşmayan bir güfte anlayışı repertuara hakimdir.

Çubuk ve çevresinde yapılan müzik sayesinde genel müzik repertuarımıza önemli pek çok eser kazandırılmıştır. Yörede icra edilen müzik örneklerinden pek çok eser, TRT'nin arşivine de girmiş ulunmaktadır. Bu yörenin repertuarından öne çıkan örneklerin de yer aldığı Abdullah Sözen'in THM Repertuar Kitabı önemli bir çalışmadır. Repertuar numarası, ezgi adı, yöresi, kaynak kişisi ve derleyenin de yer aldığı kitapta Çubuk müziğinden derlenen eserlerden bazıları şunlardır:⁵⁴

Sıra	Rep. No	Yöre	Kaynak Kişi	Derleyen	Eser
1	2980	Çubuk	Ali Kayıkçı	Ankara Devlet Konservatuarı	Ak Üzümün Üzümlü
2	3233	Çubuk	Burhan Gökcalp	TRT Müzik Dai. Başk.	Tren Gelir Gışladan
3	-	Çubuk	Burhan Gökcalp	Nida Tüfekçi	Garanfilli Yar Alı Yar
4	3815	Çubuk	Burhan Gökcalp	Burhan Gökcalp	Evlerinin Önü İnce Yokuş
5	2902	Çubuk	Baki Kılıçaslan	TRT Müzik Dai. Başk. THM Md	Aslı Pektir
6	3808	Çubuk	Burhan Gökcalp	Burhan Gökcalp	Çekin Halay Yürüsün
7	1255	Çubuk	Burhan Gökcalp	Burhan Gökcalp	Seher Vakti Kalkan Kervan
8	1044	Çubuk	Burhan Gökcalp	Burhan Gökcalp	İndim Goç Babayı Tavaf Eyledim
9	3835	Çubuk	Burhan Gökcalp	Burhan Gökcalp	Viran Bahçelerde Bülbül Öter mi

⁵⁴ Abdullah Sözen, *THM Repertuar Kitabı*.

10	3802	Çubuk	Burhan Gökarp	Burhan Gökarp	Başında Acem Şalı
11	875	Çubuk	Burhan Gökarp	Nida Tüfekçi	Dama Goydum Yakacak
12	3821	Çubuk	Burhan Gökarp	Burhan Gökarp	Ela Gözlerini Sevdığım
13	1911	Çubuk	Ahmet Korkmaz	Ankara Devlet Konservatuarı	Garşıda Çam Kesiyor
14	3826	Çubuk	Burhan Gökarp	Burhan Gökarp	Gönül Arzulamanım Sensin Ezelden
15	885	Çubuk	Burhan Gökarp	Nida Tüfekçi	Samanlıktan Kaldıramadım Samanı da Zühtü
16	1043	Çubuk	Burhan Gökarp	Burhan Gökarp	Tarlalarda Örene
17	147	Çubuk	Bilinmiyor	Halk Bilim Araş.	Çıbık Çayı Ağıdı

Son yıllarda repertuar olarak düşün ve eğlence ortamlarında genelde popüler olan Ankara oyun havaları seslendirilmektedir. Seymen geleneğiyle taşınıp halk müziği literatüründe düz oyun olarak adlandırılan ve Ankara ile özdeşleşen *Misket*, *Mor Koyun*, *Yandım şeker Oğlan*, *Atım Araptır* ve *Fidayda* gibi sözlü oyun havaları yörede en çok icra edilen eserlerdir.

Düz oyunların dışında, Seymenlik geleneğinde *muhabbet-oturak havaları* olarak bilenen türküler de, oyun havası olarak icra edilen repertuar arasındadır. Uzun hava niteliğindeki, Orta Anadolu müzikal kimliğinin en önemli göstergesi olan *Ankara'da Yedim Taze Meyvayı* ve *Sabahınan Doğar Seher Yıldızı* gibi bozlaklar ayrıca Çubuk ve çevresinin önemli repertuar bileşenlerindendir. Bozlaklardan sonra Ankara çevresindeki yörelere ait oyun havası niteliği taşıyan hareketli türküler de bu yörede icra edilen önemli eserlerdir. Yine *Tiridine Bandım* ve *Cimdallı* gibi türküler Çubuk ve çevresinde sıklıkla icra edilen anonim eserler arasındadır.

Günümüzde Çubuk ve çevresinde mizah yönü ağır basan, yalnızca elektro bağlama ve ritim eşliğinde icra edilen, arabesk, bozlak ve oyun havalarıyla harmanlanmış bir repertuar karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda gerek güfte içerisinde ve gerekse oyun esnasında kulağa hoş gelmeyen çok sayıda argo sözler söylenmektedir. Popüler

kültürün etkisini ziyadesiyle hissettirdiği repertuar içerisinde çok kullanılan argo sözcüklerden bazıları şunlardır: *Hadi gari, başımı yesin gardaş, adamın dibisin, nörüyon lan, goçum dakma gafana, goley gelsin, zabahınan stresi atalım gardaş, bak hele şu tespahi ver de iki sallıyak*.⁵⁵

Sonuç

Çubuk ve çevresi, binlerce yıllık medeniyet tarihi içinde çokkültürlü ve kozmopolit bir müzik yaşantısına ev sahipliği yapmış önemli merkezlerden biridir. Halay, semah, bozlak, düz oyun, muhabbet-oturak havaları ve zeybek gibi Anadolu müziğinin farklı türlerini bünyesinde yaşatmayı başarabilen Çubuk ve çevresi, önemli müzikal kültür havzalarından biridir.

Çubuk ve çevresi, Ankara'nın sahip olduğu coğrafi ve tarihsel kimliği sayesinde din dışı formlardan dini formlara kadar geniş bir yelpazede zengin bir müzik dağına sahip olmuştur. Bölgede bağlama, cura, divan, üçtelli, tambura, kabak kemane, sipsi, kaval, mey, davul ve zurna ile usullü ya da usulsüz olarak yapılan icralarda genel olarak bir bölümlü formlar egemendir.

Günümüzde ise Çubuk ve çevresi, müziğini gelenek ile modernite arasında şekillendirerek kendine özgü müzikalite, güfte, sound ve modern eğlence mekânları ile değişim ve yeniliğe açık hale getirmiştir. Bu çevrede icra edilen kendi nev-i şahsına münhasır müziğin birtakım sosyolojik analizler içermesi ve müzikalite yönüyle de tanımlanmaya ihtiyaç duyduğu aşikardır. Bir yönüyle Ankara'nın yaşadığı modernleşme öyküsünü de anlatan bu yeni müzik, bazı problemlere kendine özgü bir çeşit cevap niteliği de taşımaktadır. Etnik, teknolojik, finans, medya ve ideolojik pek çok etkiler bırakan bu kendine özgü müzik, seymen geleneğinden aldığı müzikal kimliği harmanlayarak Ankara ve çevresinin yaşadığı modern deneyimin bir göstergesidir.

Çubuk ve çevresinde yapılan müzik ve eğlence pratiklerinde repertuar önemli bir yer tutmaktadır. Eski müzik kültüründe sıklıkla görülen *ahlâkî ve didaktik* güfteler, günümüzde *mizahî* bir güfte anlayışıyla yer değiştirmiştir. Medya, teknoloji ve kayıt teknolojilerinin etkili bir biçimde kullanılması, bu müziğin yerel sınırlarını aşarak daha üst boyutlara taşınmasına da sebep olmuştur.

55 RTÜK, yöresel dilin dışında düzensiz, kaba ve argo bir dil ile kullanması nedeniyle, Radyo Seymen'e uyarı cezası vermiştir. Takvim, 13.08.2012.

KAYNAKÇA

- Akdoğu, Onur, *Bir Başkaldırı Öyküsü: Zeybekler*, Sade Matbaacılık, İzmir, 2004.
- , Onur, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, Meta Basım, İzmir 2003.
- Çelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, II. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1988.
- Çobanoğlu, Ö., *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınlar, Ankara, 1999.
- Erdoğdu, Ş., *Ankaram*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.
- Ergur, A., *Müzikli Aklın Defteri*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Evin-Küçükçelebi, A., *Uzun Havalalar*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 2002.
- Frith, S., *World Music, Politics and Social Changes*, Manchester Press, Manchester, 1989
- Gazimihal, M. R., *Türk Halk Oyunları Kataloğu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
-, M. R., *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Güngör, N., *Sosyokültürel Açından Arabesk Müzik*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Kösemihal, M. R. ve Karsel, H. S., *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru*, Numune Matbaası, İstanbul, 1939.
- Özaslan, M., *Ankara Kulübü Derneği ve Seymenlik Geleneği*, Bilge Dergisi (35), 2002.
- Özbek, M., *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul 2010; Stokes, 1998.
- Özdemir, N., *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Özkırımlı, A., *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. Cem Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Öztürk, O. M., *Zeybek Kültürü ve Müziği*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2006,

- Şapolyo, E., *Atatürk ve Seymen Alayı*, TOSOTBB Matbaası, Ankara 1971.
- Satır, Ömer Can, *Yeni Ankaralı Müzik Anlayışı ve Eğlence Pratiklerinin Dönüşümü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- Şenel, S., *Türk Halk Musikisi Bilgileri*, İTÜ TMDK Yayınlanmamış Ders Notları, İstanbul, 1998.
- Şimşek, H. G. ve Palacı, N., *Ankara Halk Türküleri ve Oyun Havaları*, Vekam Yayınları, Ankara, 2001.
- Sözen, Abdullah, *THM Repertuar Kitabı*.
- Stokes, M., *Türkiye’de Arabesk Olayı*. İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Takvim Gazetesi*, 13.08.2012.
- Tan, N. ve Turhan, S., *Ankara Halk Müziği*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Tokel, Bayram Bilge, *Neşet Ertaş Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Yönetken, H. B., *Derleme Notları*, Sun Yayınevi, Ankara 2006.

ÇUBUK VE ÇEVRESİNDE DİNİ MUSİKİ YAKLAŞIMLARI

Arif Demir*-Cenk Güray**

Özet

Tarih Öncesi uygarlıklardan günümüze kadar geçen binlerce yıllık süreye dayalı bir kültür geleneği üzerinde yükselen Çubuk İlçesi, geçmişindeki bu kültür zenginliğini günlük yaşamın her alanına sinmiş çok önemli manevi değerlerler aracılığıyla günümüze taşımaktadır. Günümüzde Çubuk'ta yaşanan zengin dini hayat ve bu hayatın doğal yansıması olarak göze çarpan dini müzik icraları, geçmişten geleceğe aktarılan bu güçlü mirasın en güzel örnekleri arasındadır.

Bu çalışmada, Çubuk ilçesindeki dini hayat ve bu hayata eşlik eden dini müzik gelenekleri, özellikle 'Sünni ve Alevi' nüfusların uygulamaları temel alınarak tartışılacak, söz konusu uygulamalardaki benzerlik ve farklılıklar dikkate alınarak, Çubuk ve çevresindeki müzikal zenginliğine dair bir fikir ortaya konmaya çalışılacaktır. Sunum ve bildiride, yöresel araştırma kayıtlarına başvurulacağı gibi, tarihsel vesikalar da gözden geçirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk İlçesi, dini müzik, semah, sema, ayin, cem törenleri

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı;
E-posta: arif-demir@hotmail.com

** Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı;
E-posta: cenk.guray@gmail.com

AROUND THE RELIGIOUS MUSIC ÇUBUK AND APPROACHES

Abstract

Çubuk Town, living on a historical background starting with the ancient civilizations up to the current time, carries this cultural versatility and richness in time through various 'intangible cultural heritages' reflected through the experiences of daily life. The rich religious life and the religious music examples acquired from this tradition are among the most prominent examples of this cultural heritage.

In this study, the religious music traditions of Çubuk district will be discussed basing especially on the applications of 'Sünni and Alevi' populations, with a comparative approach discussing the similarities and the differences among the religious musical experiences of these populations. With this aim, the rich religious music culture of Çubuk will be enlightened, depending on the data acquired from the field research and historical written sources as well.

Keywords: Çubuk Town, religious music, semah, sema, ritual, cem ceremonies

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca ifade kültürünü oluşturan dil, din ve müzik sürekli etkileşim içinde olmuştur. Sosyal ve kültürel yaşamın birçok alanında kendini fazlasıyla hissettiren müziğin insan yaşamındaki yeri önemlidir. Yüzlerce yıllık tarihi geleneğe ve kozmopolit bir müzik yaşantısına sahip Çubuk; geleneksel Anadolu müziğinin farklı türlerini bünyesinde yaşatmayı başarabilen önemli müzik havzalarından biridir. Halaydan, seymen ve zeybeğe, muhabbet-oturak havalarından düz oyuna, bozlaktan deyiş ve semaha kadar geniş bir yelpazede zengin bir müzik kültürü yörede bütün canlılığı ile yaşanmıştır.

Günümüzde ise gelenek ile modernite arasında sıkışan halk müzik kültürü yerini popüler kültürün ürettiği kendine özgü yeni bir müzik tarzına bırakmıştır. Çubuk'un eski halk müzik kültüründe sıklıkla görülen *ahlâkî* ve *didaktik* güfte anlayışı da günümüzde maalesef *dünyevi* ve *mizahi* bir anlayışla yer değiştirmiştir. Çubuk'ta popüler kültürün erozyonuna uğrasa da en az zararlı kurtulan müzik ise dini müziktir. Gerek cami müziği ve gerekse tekke müziği pratikleri Çubuk'ta bütün canlılığı ile devam etmektedir. Cami müziğinde eskiden uygulanan formların bir kısmı günümüzde uygulanmıyor

olsa da özellikle tekke müziğine ait bazı formların büyük bir titizlik ve canlılıkla uygulandığı aşikardır. Yörede yüzlerce yıldır yaşayan halkın hem dini inançlarına hem de müzik geleneklerine son derece bağlı olması bu durumun doğal sonucu olsa gerektir.

Çubuk ve Çevresinde Geçmişten Günümüze Müzik Pratikleri

Çubuk'un müzik yapısı ile ilgili yapılan çalışmalar ne yazık ki sınırlıdır. Çubuk ve çevresini de içine alan Ankara halk müziği, Eti uygarlığını takip eden Frigya, Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı kültüründen izler taşımaktadır. Bölgede hüküm süren Frigya uygarlığı, Anadolu'nun en kuvvetli müzik merkezlerinden birini oluşturmuştur.¹ Çubuk ve çevresinin de yer aldığı Ankara'nın müzik ve folklor kültürü üzerine yapılan çalışmalar ise Cumhuriyet döneminden sonra başlamıştır. Cumhuriyet sonrası yapılan derlemeler ve akademik araştırmalarda bu bölgenin müziğine dair çeşitli bilgilere ulaşılmıştır.²

Çubuk bölgesini de içine alan Ankara müziğine ilişkin ilk derleme, 1928 yılında İstanbul Belediye Konservatuarı tarafından yapılmıştır.³ Hamit Zübeyr Koşay'ın 1935 yılında basılan *Ankara Budun Bilgisi* adlı kitabında; ilahi, ağıt, destan, ninni ve maniler yer almaktadır. 1945 yılında Muzaffer Sarısözen, Halil Bedi Yönetken ve Rıza Yetişen'den oluşan Ankara Devlet Konservatuarı'na bağlı derleme ekibi, Ankara ve çevresinden 232 ezgi derlemiş ve bunlardan 118 eser notaya alınarak repertuara kazandırılmıştır.⁴

Halil Bedii Yönetken'in 1937-1952 yılları arasında yaptığı çalışma, Gazimihal'in 1961 yılında yayımladığı *Türk Halk Oyunları* adlı çalışması, Osman Saygı'nın 1963 ve 1965 tarihli *Ankaram* adlı eseri, Ali Esat Bozyiğit'in 1977'de yaptığı *Türk Folklor Araştırmaları* adlı çalışması Çubuk ve yöresi ile ilgili kısmi bir bilgiler verirken Murat Akbulut'un 1988 yılında kaleme aldığı *Ankara Çubuk Köşrelik Köyünde Halk Müziği Derleme Çalışması* Çubuk'un türkü ve oyun havalarını ele aldığı önemli bir çalışmadır.⁵

Çubuk'ta var olan müzik uygulamalarına ilişkin kaynaklar çok eski değildir. Eldeki kaynaklar ise yörede çok kültürlü bir müzik yaşantısını göstermektedir. Bölgenin en

¹ Kösemihal, M. R. ve Karsel, H. S., *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru*, Numune Matbaası, İstanbul, 1939.

² Tan, N. ve Turhan, S., *Ankara Halk Müziği*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

³ Y. Ziya Demircioğlu, Ekrem Besim, Muhittin Sadak, Ferruh Arsunar'dan oluşan bir ekibin çalışmaları ve derlenen eserleri 12 ve 14 numaralı derleme defterlerinde yayımlanmıştır.

⁴ Bu kitapta Çubuklu Ahmet Korkmaz'ın beş, Kızılcahamam'lı Ali Osman Dökük'ün yedi, Osman Gençtürk'ün altı, Kalecikli Kazım Coşan'ın yedi, Dursun Çayır'ın beş ezgisi vardır.

⁵ Ömer Can Satır, *Yeni Ankaralı Müzik Anlayışı ve Eğlence Pratiklerinin Dönüşümü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 55-62

önemli müzik kültürü, Müslüman Türklerin müzik yaşantısında da var olan Seymen geleneği, divânlar, oyun havaları, bozlak, ağıt ve zeybeklerdir. Yörede biraz da gizli kalmış bir diğer müzik pratiği ise, Tekke müziğidir. Mevlî ve Bektaşî tekkeleri başta olmak üzere bazı tekkelerde ve dini mekanlarda icra edilen dini içerikli müzik, geçmişte bölgenin en önemli müzik pratiklerinden olmuştur. Çubuk'ta geçmiş yıllarda yapılan müziğinin en önemli unsurunu şüphesiz *seymenlik* geleneği oluşturmaktadır. Çubuk'ta ayrıca *Ferfene* ve *Sıra Gezmesi* gibi geleneksel olarak gerçekleşen eğlenceleri de görmek mümkündür.

Çubuk ve yöresi Alevi müzik geleneğinin de önemli bir merkezidir. Yörede bulunan onbeş'in üzerindeki köylerde belli zaman dilimlerinde *cem* ritüelleri gerçekleşmektedir. Cem'de bağlama eşliğinde *Nesimi*, *Hatai*, *Pir Sultan*, *Kaygusuz Abdal*, *Abdal Murat Sultan*, *Âşık Ali*, *Asi Ahmet*'ten nefesler ve deyişler okunmaktadır.⁶

Çubuk ve Çevresinde Dini Musiki Yaklaşımları

İnsanlık tarihi boyunca genelde değer verilmekle beraber müzik, bazı zamanlarda da şeytanî ve nefsanî olduğu gerekçesiyle reddedilerek yasaklanmıştır. Aslında İslam'da müziğin haram olduğuna ilişkin kesin bir hüküm olmamasına rağmen gerek Kur'an-ı Kerim ayetleri ve gerekse Hz. Peygamberin söz ve uygulamaları zorlanarak müziğin lehinde ve aleyhinde olanlar tarafından kendi görüşlerini destekler mahiyette delil ve hükümler üretilmeye çalışılmıştır. İslam toplumlarında sürekli tartışıla gelen bir konu olan müzik, bazı alimlere göre haram kabul edilirken, bazılarına göre ise mübah sayılmıştır. En temel öğeleri ses ve ölçü olan mûsikîyi âlimlerin büyük bir kısmı, Allah tarafından insanların ruh ve bedenlerine yerleştirilen birer hediye olarak kabul etmişlerdir. Çünkü onlara göre ses ve nağme Allah'ın kullarına verdiği nimetlerdendir.⁷

Geçmiş olduğu gibi günümüzde de bazı dini inanç grupları arasında inanç ve müzik kelimelerinin yan yana kullanılması zaman zaman çeşitli tepkilere yol açsa da Çubuk'ta müzik türlerinin gelişimine dinî inaçların katkısı bilinen bir gerçektir. Çünkü tarih boyunca bütün topraklarda müzik ve inanç iç içe olmuştur. Hemen her dönemde yöre insanı, kendi inanç dünyası istikametinde müzikal eserler vücuda getirmiştir.⁸

Çubuk'ta mûsikî sanatına eski yıllardan beri çok önem verildiği bilinmektedir. Yöre insanının başlangıçtan günümüze bağlama sazına olan ilgisi Türklerin müzikle

⁶ Yönetken, s. 16.

⁷ Arif Demir, *İslam Tasavvuf Kültüründe Musiki Dinleme Adabı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s. 3.

⁸ Arif Demir, "İmam Hatip Liselerinde Dinî Mûsikî Dersi Öğretmen Yeterlilikleri (2012 Rize/Çayeli Dinî Mûsikî Semineri İzlenimleri)", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, Uşak, 20143, s. 58-60.

iç içeliğini gösteren bir unsurdur. Zira eski devirlerde yaşayan Türk ozanları, ellerinde günümüz bağlamasına benzeri çalgılarla oba oba sürekli seyahat etmişler, genel ya da özel toplantılarında müzik ve müzik aletlerinden yararlanmışlardır.⁹ Mûsikî ilk devirlerde nasıl gündelik yaşamın merkezinde ise günümüzde Çubuk ve çevresinde aynı müzik gündelik yaşamın en önemli parçasıdır. Eski Türklerin *sığır*¹⁰, *şölen*¹¹ ve *yuğ*¹² merasimlerinde müzisyenler nasıl musiki icrası yapmışlarsa¹³ günümüzde de Çubuk'ta hemen her toplantıda musiki icrası gerçekleşmektedir. Türkler, aslında gerek İslâm öncesi ve gerekse İslâm dinini kabul etmelerinden sonraki günlük yaşantılarında müzik ve müzik âletlerini yanlarından hiç eksik etmemişlerdir.

Çubuk ve çevresinde müzik sadece salt bir eğlence aracı olarak görülmemiştir. Müziğe başından beri önem atfeden Yesevîlik, Mevlevîlik ve Bektaşîlik tarikatları müziği İslami tebliğde bir araç olarak kullanmışlardır. Bu tarikatlar sayesinde müzik Çubuk'ta önemli bir uğraş haline gelmiştir.

Çubuk'ta Mevlevîlik tarikatının özellikle Türk Din Mûsikîsine katkısı çok büyük olmuştur. Mesnevî'sinde ve Divân-ı Kebîr'inde mûsikîyi, semâî ve aşkı metheden Mevlâna¹⁴ ve özellikle oğlu Sultan Veled'in sistematik hale getirdiği Mevlevîlik yörede en fazla takip edilen tarikatlardandır.¹⁵ Mevlevî mûsikîsine ait en büyük form olan ayin-i şerîflerin icraları Çubuk ve çevresindeki insanların takip ettikleri önemli ritüellerden olmuştur.¹⁶

Bektaşî ve özellikle Alevi dergâhlarında icra edilen Cem törenleri, bölgede rağbet görmüş en önemli dini müzik uygulamalarından birini teşkil etmiştir. Yörede bulunan yaklaşık yirmi Alevi köyü sayesinde Semah törenleri yüzlerce yıldır büyük bir şevk ile devam etmektedir. Alevilerin inanç ve görüşlerini ortaya koyan, Hz. Ali'yi öven ve onun meziyetlerini dile getiren nefes ve deyişler Çubuk'ta düzenlenen Cem törenlerinde sıklıkla icra edilmektedir. Mevlevîlik ve Bektaşîlik tarikatı kadar olmasa da Kâdirî ve Rufai vb. tekkelerde de savt ve devran meclisleri düzenlenmektedir.

Çubuk ve çevresinde, doğum, sünnet, evlilik, ölüm vb. hayatın hemen her safhasında mûsikîden azamî derecede istifade edilmektedir. Özellikle dinî hayatlarında

⁹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1976, s. 12.

¹⁰ Eski Türklerin millî av törenine verdikleri isimdir.

¹¹ Eski Türklerde genel ziyafetlere verilen isimdir.

¹² Eski Türklerin cenâzelerinin ardından düzenledikleri törenlerdir.

¹³ İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, Ötügen Yayınları, İstanbul 1987, s. 17-20; Rauf Yekta, *Türk Mûsikîsi*, İstanbul 1986, s. 24-27, 47-48.

¹⁴ Mehmet Önder; *Mevlâna (Hayatı-Eserleri)*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz, s. 161.

¹⁵ Tahsin Yazıcı; "Sultan Veled", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B., 2. Baskı, c. II, s. 28-32, İstanbul 1979; Mustafa Cahit Atasoy; *Türk Mûsikîsi Tarihi Ders Notları*, İTÜ Türk Müz. Dev. Kons. İstanbul 1993, s. 8.

¹⁶ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötügen Yay., İstanbul 1977, c. II, s. 28-29.

müziğe geniş ölçüde yer verilen Çubuk'ta musiki, *Câmi* ve *Tekke* olmak üzere iki ana ekseninde gelişmiştir.

Câmide icra edilen, gerek ibâdet öncesi gerek ibâdet esnası ve gerekse ibadet sonrasında çoğu zaman irticalî (doğaçlama) olarak yapılan ses müziğine *câmi müziği* denilmektedir. Çubuk ve çevresinde cami musikisi pratikleri aslında ülkemizin müzik seyri ile aynı minvalde devam etmektedir. Yani eskiden camilerimizde uygulanan bazı önemli formlardan ne yazık ki bazıları günümüzde Çubuk'ta icra edilememektedir. Her vakit ezanın ayrı makamda okunduğu ezanlar bazı gayretli müezzinlerin dışında ne yazık ki eski ihtişam ve ses zerafetiyle okunmamaktadır. Sabah ezanı saba makamında, akşam ezanı segah makamında diğer vakitler ise genellikle hicaz, rast ya da uşşak makamda okunmaktadır.

Câmi mûsikisinde kullanılan Cenâze Salâsı, Sabah Salâsı, Cuma ve Bayram Salâsı gibi besteli salalar¹⁷ günümüzde aslına uygun okunmamaktadır. Akşam ezanı haricinde diğer dört vakitte okunan ezanlar ile birlikte salâ okunması geleneği, günümüzde her yerde olduğu gibi Çubuk'ta da okunmamaktadır. Eskiden bazı câmilerde Perşembe geceleri yatısı ezanından sonra okunan salâlar artık Çubuk'ta da okunmamaktadır. Günümüzde sadece cuma ve bayram günlerinde cenaze ve ramazan gecelerinde sala okunmaktadır. Cenaze, Bayram ve Cuma Salâları her ne kadar Durak Evferi usûlü ile okunması gerekse de artık usûle bağlı kalmadan serbest olarak okunmaktadır. Ayrıca bahsi geçen tüm salâların kendine ait güfte ve makamları farklı iken tüm okunan salalarda son yıllarda genellikle hüseyini Sabah Salâsı'nın icra edilmesi âdet olmuştur.

Hız. Muhammed'in hayatını konu alan şiirlerin makama uygun bestelenmesi ve icra edilmesiyle oluşan *mevlid*, Çubuk'ta en çok icra edilen dini musiki formudur. Doğum, nişan, düğün, cenaze gibi hayatın hemen her safhasında okunan mevlidler, insanların en rağbet ettikleri dini pratiktir. Mevlid icralarında mevlidhanlar Çubuk'ta eskiden olduğu gibi tüm bahirleri okumasalar da her bahrin kendine has makam yapısına uygun okumaya gayret etmektedirler. Mevlidhanların *vilâdet bahri* içinde "*essalâtü ve's-selâmü aleyke yâ Resûlallah/Habiballah/Seyyide'l-evveline ve'l âhirin, ve'l hamdülillâhi Rabbi'l-âlemin*" şeklinde terennüm etmeleri ve bu bahrin sonunda bestesi Buhûrizâde Mustafa İtrî (ö.1711) ye ait "*Salât-ı Ümmiyé'nin*" icrası ile Hız. Peygamber'e *salâtü selam* getirme âdetleri devam etmektedirler. Besteli olan eserlerin koro şeklinde icra edildiği *cumhur müezzinliği*, *tevşih*, *temcid*, *na't*, *münâcât* ve *mahfel sürmesi* de Çubuk'ta günümüzde maalesef icra edilmeyen cami müziği formlarındandır.

¹⁷ Nuri Özcan, "Salâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), XXXVI, s.15 9 A.g.e., s.15.

İslâmiyetin ilk dönemlerinde, İslamiyet'in olduğu bölgelerde önce câmi müziği gelişmiştir. Daha sonraki yıllarda ise tekke müziği, kurulan tekkeler eliyle gelişmiştir. Tekke müziği, İslâm dini çerçevesi içinde kurulmuş olan birçok tarikatla ağır ve yürük usûllerle bestelenmiş eserlerin bütününden oluşan müziktir. Anadolu'da ise İslâm'ın her döneminde çok güçlü bir tekke müziği geleneği mevcuttur. Başta Mevlevilik, Kadiriye, Rûfâilîlik, Bektaşîlik olmak üzere pek çok tarikat ile gelişen Tekke müziği, Çubuk ve çevresinde de çok önemli bir konuma ulaşmıştır. Bu tarikatların özel törenleri esnasında icra edilen *ilâhî*, *kaside*, *semah*, *mersiye* ve *nefes* gibi formlar yörede en fazla rağbet gören formların başında gelmektedir. Çubuk Bölgesinde Alevi yerleşimlerinin geçmişten günümüze çok yaygın olması, yörede yaşayan en önemli tekke müziği geleneklerinden birinin "Alevi Müzik Geleneği" olması sonucunu doğurmuştur.

Alevilik, Cem ve Semah İbadeti

Müslüman toplumlarda İslamiyet'in geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla birlikte, farklı İslâm tasavvurları ortaya çıkmıştır. Coğrafi farklılıklar, tarihî hadiseler ve çeşitli kültürlerin etkisi gibi birçok unsur İslâm düşüncesinde farklılaşmalara sebep olmuştur. Kerbela Vakası, Tevvabun hareketi, özellikle Emevî dönemindeki toplumsal ayrışma ve ayaklanmalar siyasî ve sosyal hareketlilikler farklı inanç sistemlerini ortaya çıkarmıştır.¹⁸

Semah geleneği, kültürel gelenek açısından Türk ve Anadolu tarihlerine ait pek çok dini simgeyi bünyesinde taşıyan çok önemli bir 'zıkr' uygulamasıdır.¹⁹ Köken olarak Şamanlık ritüelleri ile de ilgili olan Semah, dans-müzik yapısı ve simgelediği anlamlar dolayısıyla Şaman ayinleri ile yoğun benzerlikler taşımaktadır.²⁰ Hatta Yörükân "Alevî Erenleri'nin ve özellikle Dede'lerin" "Şaman'ın veya Kam'ın" iş bölümünün bir kısmını bu simgeler ortadan kalktıktan sonra üstlendiklerini de ifade etmektedir.²¹ Yine Şaman'ın "müzik" ile ilgili görevlerinin "ozan'a" yüklenmiş olabilmesi ve Ozan'ın çalgısı "bağlama'nın" Alevî-Bektaşî kültüründe "Telli Kur'an" diye ifade edilmesi eski Türk gelenekleri ile eski Anadolu inanç gelenekleri arasındaki ilişkisini gözler önüne sermektedir.²²

¹⁸ Fiğlalı, Ethem Ruhi, *İmâmîyye Şiâsi*, Ankara 1984, Selçuk Yayınları, s. 107-156.

¹⁹ Cenk Güray, "Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Sema ve Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları (Türk Din Musikisi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Bayram Akdoğan, Ankara, 2012.

²⁰ Fatma Ahsen Turan, "Şaman Ritüellerinden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, s.56, s.153-162, Ankara, 2010.

²¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm*, Yol Yayınları, Ankara 2005, s. 93.

²² Yüksek bir ihtimalle Hititler döneminde de uzun saplı telli çalgılar dini törenlere eşlik etmekteydi (Cenk Güray, *Anadolu'da İnanç ve Müzik İlişkisi-Bir Sonsuz Devir*, T.C.Merkez Bankası-T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bazı kaynaklarda *devr-i Ali* olarak da bilinen semah Alevilik inancının temel ibadeti olan *Cem* törenlerinin en önemli unsurlarından biridir.²³ Cem töreni sembolik olarak Hz. Muhammed'in miracı sonrası yapılan "Kırklar Cemi'ne" dayanmaktadır.²⁴ Cemevi olarak adlandırılan ibadethanelerde yapılan cem töreninin akışını oluşturan on iki hizmetin hepsi Kırklar Cemi'nde yaşanan olaylarla ilgi kurmaktadır. Bu hizmetlerin dini anlamları olduğu kadar sosyal anlamları da vardır.²⁵ Bu hizmetlere göre, dede cem törenini yönetmekte, rehber ise cemde görgüsü yapılanlara yani cemaatten rızalık alınacaklara yardımcı olmaktadır. Gözcü cemde düzeni sağlamakla çerağcı (delilci) ise çerağı ya da mumu yakarak meydanın aydınlanmasını sağlamakla mükelleftir. Zakir (âşık) saz çalarak deyişler söyler, semaha eşlik etmektedir. Süpürgeci her hizmetin sonunda süpürge çalma görevini yerine getirirken saka su dağıtmaktadır. Sofracı kurban ve yemek işleri ile ilgilenirken pervane (Semahçı) ise cemevine gidenler ve gelenlerle ilgilenmektedir. Semah döndüğünü peyik cem'den herkesi haberdar etmektedir. İznikçi cemevinin temizliğine bakarken, kapıcı ise cem yapılan yerin kapısında beklemektedir.²⁶

Müziğin ve dansın Alevi-Bektaşî kültüründeki güçlü sembolik değeri hatırlandığı zaman semâhın ve Alevi kültüründe saygı duyulan ozanların sözlerini içeren deyişlerin okunmasının cem töreni içindeki özel önemi daha rahat anlaşılabilir. Bu şekilde hem kutsallık ile güçlü bir yüzleşme sağlanmakta hem de cemaat birlikteliği sözlü kültür üzerinden ifade edilmektedir.

Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*'inde *kırklar*, *semah*, *dolu* cem ibadetinde rastlanan pek çok unsur göze çarpmaktadır.²⁷ Semah'a dair bilinen en eski yazılı belge Elvan Çelebi'nin *Menakıb'ül Kudsiyye* adlı eseridir. Elvan Çelebi eserinde Dede Garkın'dan bahsederken, kendisinin 400 halifesi olduğunu ve bu halifelerin 40 gün cem ibadeti

(Dr. Murat Salim Tokaç, Yüce Gümüş ve Osman Oksüzoğlu ile birlikte), İstanbul, 2010). Tanbura tipli sazlar olarak da adlandırılan (Okan Murat Öztürk, "Long, willowy and elegant-DEM Trio-The Fountain CD Kitapçığı", Felmay Müzik, Torino, İtalya, 2008) böylesi çalgılar günümüzde kullanılan tar ve bağlama gibi çalgılarla benzerlikler içermektedir.

²³ Katip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-Ehakk*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007, s. 32.

²⁴ Tamay'a göre bu en yaygın fıkırın yanı sıra, semahın kökenine dair üç söylence daha vardır. Bu söylencelerden biri Tanrı ile Cebrail arasında, biri Hz. Muhammed ile Muaviye arasında bir diğeri de Hacı Bektaş Veli ile Abdalları arasında geçmektedir (Sedat Tamay, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, sayı 1, s.163-185, Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü, Almanya, 2009.)

²⁵ Erdem Şimşek, "Değişen Toplumsal Koşullarda Alevi Müziği: Sırrı Fâş Eylemek", İTÜ-TMDK, MJT-613 Toplum Bilim ve Müzik Dersi Final Projesi, İstanbul, 2011, s.5.

²⁶ Ali Yaman, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Yayınları, İstanbul, 2007., s.215-216.

²⁷ Mahmud Erol Kılıç, *Hermesler Hermes-i İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010, s. 162.

yaptığını anlatmaktadır.²⁸ Anadolu'ya has bir İslam anlayışının yapılanmasında öncül bir rol üstlenen iki kişinin yani Baba İlyas ve Baba İshak'ın bu silsile içinde yer alması, Anadolu'da semahın nasıl yayıldığı konusunda önemli fikirler vermektedir. Semah'ın yayılmasında vefailik ile de temsil edilebilecek çizgide Vahdet-i Mevcut anlayışının da desteği olmuştur. Semâh töreninin ritüelik yapısına ilişkin Melikoff tarafından Hz. Muhammed, Kırklar ve Kırklar Bezmi ile ilgili naklettikleri cem törenlerindeki işlevin daha rahat anlaşılması açısından önemli bilgilerdir.²⁹

Alevilerde, zâkir ya da ozan, bu gerçek üstü anı canlandırdığında topluluk ayağa kalkar, semâh'a katılmak isteyenler bellerine bir kuşak-çoğu kez başörtüsü dolar ve dönüş'e katılırlar. Âyin-i Cem'e *Kırklar Meclisi* "Kırklar Bezmi"; yapıldığı alana ise *Kırklar Meydanı* "Kırkların toplandığı yer" adları verilmektedir. Şapolyo³⁰ da "Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi" adlı eserinde, Alevî-Kızılbaş geleneğinde kırk çiftin coşkulu bir şekilde semâh³¹ döndüğünü nakletmektedir. Yine Yörükân'ın Tahtacı Alevî'ler ile ilgili araştırmasında yansıttığına göre Zemheri'nin 18. gecesi yapılan toplantı Miraç'ın temsiliidir. Âyin bittikten sonra iştirak edenler birbirinin Miraç'ını kutlarlar ve "Miraç'ın kutlu olsun" diyerek birbirlerinden uzaklaşırlar.³²

Melikoff, Mevlevilerin yıldızların güneşin çevresinde dönüşlerini simgeleyen semâlarından farklı olarak, Alevilerin semâhının turna kuşunun uçuşunun yansıması olduğunu söylemektedir.³³ Turna kuşu, ebedi yaşamın ve ebedi dönüşün simgesidir. Dikkat edilirse simgeler farklı olsa semâ ve semâh benzer bir şekilde sonsuz bir döngüye

²⁸ Kılıç, a.g.e., s. 163.

²⁹ "Mî'râc sırasında Peygamber, Kırklar Bezmi'ne varır ve Siz kimlersiniz, size kimler derler diye sorar. Bir ses "Biz Kırklar'ız ve Kırkımız Bir'iz." yanıtını alır. Peygamber kanıt ister. O zaman Hz. Ali, ki Peygamber ezeli ruh varlığı içinde onu tanıyamamıştır, parmağını keser ve Kırklar'ın hep birden elleri kanamağa başlar. Ancak Peygamber, bakar ve " Siz otuz dokuz kişisiniz!" der. Bunun üzerine "Birimiz yardım toplamaya gitti." yanıtını alır. Tam o anda, kanayan bir el kendisine uzanır. Bu, parsa toplamaya giden Selmân-ı Farsî'nin elidir; ancak bir üzüm tanesi bulup getirebilmiştir. Bu bir tek üzüm tanesinden, Peygamber, kırk kişiye pay edilecek kadar şerbet çıkarır. Bu şerbet'ten içen Kırklar, kendilerinden geçer ve dönmeye başlarlar. Peygamber de katılmak üzere kalktığı anda ridâsı çözülür, düşer, kırk parçaya bölünür. Kırkların her biri bir parçayı beline dolar ve tekrar dönmeye başlarlar." İrene Melikoff, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006, s. 189-190.

³⁰ Melikoff, 2006, s. 300.

³¹ Âyin-i Cem ritüelinin en önemli uygulamalarından biri olan döngü tabanlı dini dansı ve ona eşlik eden ezgileri anlatan *semâh* kavramı aynı zamanda Anadolu müzik kültürünün en çeşitli ve karmaşık biçim ve türlerinden birini de tanımlamaktadır. Alevî-Bektaşî kültürünün yaşandığı değişik yörelerde, yöresel müzik karakterleri ile uyumlu olacak bir şekilde değişik usul ve makam yapıları ile icra edilen semâhlar Öztürk, tarafından bu yönleriyle ikiye ayrılmışlardır (Okan Murat Öztürk, "Anadolu Semâh Müziklerinin Başlıca Özellikleri Üzerine Gözlemler", *Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü Sempozyum Kitabı*, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, Ankara, 2005, s. 8-30. Doğu semâhlarında sistemli usul değişiklikleri görülmekteyken, Batı bölgelerine ait semâhlarda ise sistemli karar sesi değişiklikleri görülmektedir.

³² Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s. 64.

³³ İrene Melikoff, *Kırkların Cem'i'nde*, Demos Yayınları, İstanbul, 2007, s.18.

işaret etmektedir³⁴. Yusuf Ziya Yörükân'ın hadiseye yaklaşımı ise bu olgunun geçmişteki inanç sistemleri ile bağlantısını şöyle kurmaktadır.³⁵

Cem törenini unsurlarının uygulanma sırası değişik yöre ve ocaklara³⁶ göre değişiklikler göstermektedir. Genel anlamıyla ise Cem'e gülbank ismi verilen bir dua dipi okunarak başlanmakta, daha sonra 12 İmam'ın övüldüğü Duvaz-İmam ismi verilen eserler icra edilmektedir. Alevî-Bektaşî geleneğinde görülen On İki İmam öğretisi, Şiîliğin Alevî- Bektaşîliğe tesiri olarak kabul edilmektedir.³⁷ Safevîlikle birlikte Alevîliğe-Bektaşîliğe geçmiş olduğu düşünülen bu öğreti³⁸ Ahmet Yaşar Ocak'a göre, İmâmîyye Şîasından daha önce Nizârî İsmâîlîliğe dayanmaktadır.

Bazı durumlarda 12 hizmetten³⁹ önce bazı durumlarda ise bu hizmetlerin sonrasında zâkirler yolun kurallarını ve öğütleri içeren, genellikle batınî içeriğe sahip deyişler okumaktadırlar.⁴⁰ Şimşek'in Karacahmet Cemevi'nden aktardığı örneğe göre tören dede'nin söylediği 12 hizmet ile ilgili bir deyiş ile başlamaktadır.⁴¹

Daha sonra Dede'nin okuduğu bir duadan (gülbank) sonra, Tanrı, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi temsil eden üç adet mum yakılmakta ve ardından Duvaz İmam icra edilmektedir. Bu icradan sonra herkes saygıyla eğilir ve süpürgeci hizmeti başlar. Üç⁴² kadın, dedenin önündeki halıyı üç defa "Ya Muhammed ya Ali" diyerek süpürür. Süpürgencilik görevinden sonra, dede Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli ve 12 imam'ı öven eserler olarak adlandırılacak methiye'lerden bir örnek okur. Daha sonra Tanrının birliğini yansıtan ve "Tevhid" adı verilen bir deyiş icra edilir. Cemaat

³⁴ Yezidi kültüründe de yaratılış anına gönderme yapan devir temelli bir dans geleneği mevcuttur (Cenk Güray, Yezidilerin Dini Müzik ve Dans Gelenekleri. VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, İzmir, 2011a).

³⁵ "Cem Âyini'nin Mi'râcî sembolize etmesi ve Cem'de ölmenden önce ölme ve dirilme temalarının işlenmesi, pek çok inanç sisteminin içine sızmış eski bir geleneğin devamıdır." Yörükân 2006: 67

³⁶ Alevilikte aynı dini görüş ve soy kökeni üzerinden yapılan manevi organizasyonlar.

³⁷ Ocak, Ahmet Yaşar, "Alevilik Tarihinin Temel Problemi: Alevilik ve Nizari İsmaililiği", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I Bildiriler ve Müzakereler*, SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, 2005: 27-31; Üzümlü, "İnançtan Kültür: Alevilikte Oniki İmam İnancı" Editör: Ahmet Yaşar Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009: 269-284.

³⁸ Üzümlü, 2009, s. 270

³⁹ Alevî-Bektaşî geleneğinde On İki İmam'a verilen önemden dolayı geleneğe ait her yerde on iki sayısının yansıdığı görülmektedir. Alevî- Bektaşî geleneği olan gülbank, terceman, mimari, kıyafet gibi her yerde On İki İmam ve on iki vurgusu sıkça yapılmaktadır. Örneğin, teslim taşının 12 köşesi vardır ve cemde 12 hizmet bulunmaktadır. Hüseyinî taci on iki dilimlidir. Urfa yöresinde, On İki İmam Semahı yapılmaktadır. Hacıbektaş'taki cemevi ve farklı bölgelerdeki bazı cemevlerinin kubbesi 12 dilimden oluşmaktadır. On İki İmam'ın masûmiyetini dile getirmek için "On İki Koyun" vurgusu da sıkça görülmektedir. On iki İmam'ın adı anılarak dua ya da beddua etmek de bu yüzden adettendir.

⁴⁰ Melih Duygulu, *Alevî-Bektaşî Müziğinde Deyişler*, Sistem Ofset, İstanbul, 1997, s. 19.

⁴¹ Erdem Şimşek, Music and culture of Alevi-Bektaşish in urban cem rituals: case STUDY of İstanbul Karacahmet Sultan Cemevi, ITU-MIAM, İstanbul, 2010.

⁴² 3 sayısının Cem törenindeki özel önemine dikkat çekmektedir. Bkz. Şimşek, 2011, s. 6.

deyişe “La ilahe illallah” kısımlarında eşlik eder. “Yüz süreydim Muhammed’in tacına” kısmında cemaat bir ellerimi yer sürüp, aynı eli ellerine götürürler. Rehberin okuduğu gülbank ve duvaz imam’dan sonra, dede bir adet daha tevhid okur. Bunun arkasından Miraçlama ve Semah kısımları gelmektedir.⁴³

Cem töreni Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da öldürülmesi ile ilişki kuran bir Mersiye ile devam eder. Mersiye’nin arkasından saka iki şişe su ve bir metal bardağı dede’nin önüne getirir. Bu sular sembolik olarak Kerbela şehitlerine ikram edilmektedir. Sakalık görevini yapanlar dede’nin karşısında “dar” duruşu benzeri, sağ ayaklarının sol ayaklarının üzerinde olduğu bir durumda beklerler. Dede suyu içer, sakalar kalan suyu cemaatin üzerine serper. Mersiye icrası esnasında cemaatin döktüğü her damla yaşın ahrette onlara su olarak döneceği düşünülür. Cem töreninin tüm önemli anlarında “Ya Muhammed”, “Ya Ali” ve “Hü” nidaları duyulur.

Daha sonra sofracı meydanın orta yerinde dar’a durarak yemek (lokma) hizmetini başlatır. Dede yemek öncesinde ve sonrasında dua eder, en sondaki dua’ya sofrada duası da denir. Yemekten sonra süpürgeci meydana üç kez süpürge çalar ve dar’a durur. Bunun ardından zakirler üç nefes ve bir düvaz imam söylerler. Dede tarafından söylenen cem birleme gülbank’ı ile cem töreni sona erer.⁴⁴

Cem töreninde Hz. Muhammed’in göğe yükselişini ve Hz. Ali ile karşılaşmasını işaret eden ezgilere miraçlama denilmektedir.⁴⁵ Zelyut Miraç esnasında bir erkek ve bir baci’nın semah döndüğünü ifade eder.⁴⁶ Şimşek’in Karacahmet Sultan Cemevi’ndeki teşhisine göre dede cemaati okuduğu ezgi üzerinde yaptığı bazı doğaçlama değişiklikler ile miraçlama’dan sonraki ritüellere hazırlamaktadır.⁴⁷

Semahlar genel olarak ağırlama, yürütme ve yeldirme olmak üzere hızları gittikçe artan üç adet bölümden oluşmakta ve genellikle kadın-erkek beraber dönülmektedir.⁴⁸ Kaya ve Timisi’ye göre bu üç bölüm miracın aşamalarını temsil etmektedir.⁴⁹

⁴³ Şimşek, 2010, s. 23-29

⁴⁴ Yaman, 2007, s. 171-205.

⁴⁵ Semah’taki her figür Alevi Kültüründe kutsal sayılan bir ana, örenğin Hacı Bektaş Veli ile ilgili bir olaya veya Kerbela hadisesine gönderme yapmaktadır. (Ali Haydar Timisi, *Anadolu Kültürü ve Semahlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, 2007, s.116-117; Turan, Fatma Ahsen, “Şaman Ritüellerden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, 2010, s.159-160.

⁴⁶ Rıza Zelyut, *Türk Aleviliği-Anadolu Aleviliğinin Kültür Kökeni*, Kripto Yayınları, Ankara, 2011, s.301.

⁴⁷ Şimşek, 2011, s.7

⁴⁸ Neşe Ayışit Onatça, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kırklar Semahı*, Bağlam Yayınları-Müzik Bilimleri Dizisi, İstanbul, 2007, s.70. Bazen Yeldirme içinde de değişik hızdaki bölümlere rastlanabilir (Armağan Elçi, “Semah Geleneğinin Uygulanması”, *Türk Kültürü HacıBektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 12, Kış 1999, s.8).

⁴⁹ Timisi, 2007, s. 111; Haydar Kaya, “Alevi-Bektaşî Erkanı, Evradı ve Edebiyatı” Engin Yay., İstanbul, 1993.

Kırklar meclisindeki ezeli cem'i temsil eden "Kırklar Semahı" Anadolu'daki en yaygın semahlardandır. Bu semahı 40 yaşın üstünde en az 4 en fazla 12 kişi dönebilmektedir. Anadolu'da sıklıkla icra edilen başka bir semah da Turnalar Semahıdır. Bu semahtaki figüratif yapı, Orta Asya'dan itibaren Türklerin inanç sisteminde yer etmiş Turna kuşunu temsil etmekte, hareketler bu kuşun uçuşunu taklit etmektedir.

Semah'ın Halk arasında bilinen anlam ve içeriği bölgelere göre değişiklik arzetsen de gerek tüm cem töreninin gelişimi gerekse semahın figür yapısı Miraç'taki Kırklar Meclisi'nde yaşanan olayları taklit etmeye çalışmaktadır. Bu olaylar, somut dünyadan soyut dünyaya ve Tanrı'ya yapılan bir yolculuğu ifade etmektedir.

Çubuk'ta Alevilik, Cem Törenleri ve Semah İbadeti

Çubuk İlçesi, sınırları içerisinde barındırdığı çok sayıdaki Alevi köyü ile Alevi toplumunun dini geleneklerine dair pek çok önemli bilgiyi yansıtabilme gücüne sahiptir. Özellikle son dönemde emekli kesimde artan kentten köye doğru 'gerisine' göç, köylerde aktif cemevlerinin mevcudiyeti ve gücünü koruyan musahiplik geleneği,⁵⁰ bu köylerdeki inanç geleneklerini canlı tutmaktadır.⁵¹ Susuz Köyü⁵² bu anlamda Alevi inançlarına dair gelenekleri en yoğun biçimde yaşayan köylerden biridir.⁵³

Köyün Sosyo-kültürel yapısı ile ilgili de 1 Temmuz 2012 tarihinde Dede-Arif Hikmet Dalkılıç ve Zakir Battal Dalkılıç ile yapılan görüşmede bazı bilgilere ulaşılmıştır.⁵⁴ Bu duruma göre köyün sakinleri kökenlerini Horasan'dan gelen Emirce Aşireti'ne bağlamaktadırlar ki bu aşiretin kültürel kökleri Oğuzlara dayanmaktadır. Söz konusu aşiret Horasan'dan sonra sırasıyla Mardin-Cizre, Halep-Antep, Sivas ve Konya-Karaman bölgelerine uğrayarak şu an konuştukları bölgeye gelmişlerdir. Ocak olarak köyün kökeni XV. Yüzyıl'ın önemli tarihi kişiliklerinden Seyit Cibali

⁵⁰ Alevilikte yol kardeşliği anlamına gelen bir kavram. Bkz. Mehmet Yaman, *Alevilik-İnanç, Edep, Erkân*, Demos Yayınları, İstanbul, 2011, s. 207.

⁵¹ Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001/18:75-1.

⁵² Susuz Köyü; batıdan Sele ve Çit köyleri ile Kuzeybatıdan Yukarı Çavundur, güneybatıdan Tahtayazı, güneyden Kızılöz, güneydoğudan Yukarı Emirler, kuzeyden Kalfat, kuzeydoğudan Dalyasan, Meşeli, güneydoğudan Kuyumcu köyleriyle çevrilidir. Susuz Köyü, kuzeyinde yer alan 1895 m yüksekliğindeki Aydos Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur. Köydeki birkaç küçük akarsu Çubuk Çayı'na ulaşır. Çubuk II Barajı köy sınırlarına oldukça yakındır. Köyün ilçeye uzaklığı 15 km.dir. Daha önce köyün adı "Yeniköy" iken, bu ismi sonradan köyün giriş kısmındaki susuz mevkiinden almıştır. Bkz. Avcı ve diğerleri, 1997.

⁵³ Elden, Bektaş. "Susuz Köyü". *Aydost Gazetesi*, Ankara, 1997, sayı: 1, s. 9; Avcı, Yunus ve diğerleri, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*. Ankara, Çubuk. Sosyal Yardım ve Köylere Hizmet Birliği Yayını, 1978.

⁵⁴ UNESCO-Türkiye-Kazakistan Ortak Müzik Etkileşimi Projesi, UNESCO Türkiye Milli Komitesi, 2012.

Sultan'a dayanmaktadır. Arslanoğlu⁵⁵, köydeki erkan ve hizmet sahiplerini ise aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Dede: Zülfikar Elden
2. Gözcü: Ahmet Sayıcıoğlu
3. Zakirler: Fazlı Tavan, Battal Dalkılıç, Yukarıemirler Köyünden Yakup Akdoğan, Hasan Eryılmaz, Feti Yıldız
4. Lokmacı: Rıza Eryılmaz- Kemal Dönmez
5. Kurbancı: Kasım Yıldırım
6. Saki: Ahmet Erseven
7. Carıcı: Emin Sayar
8. Seccadeci: Veli Yıldırım
9. Delilci: Halil Aslan
10. Sakkacı: Arif Hikmet Dalkılıç
11. Sır Suyu: Zübeyde Dilmen
12. Yasavurlar: Mehmet Harmancı, Murat Akyar
13. Sofracı: Nesimi Gülletutan
14. Kilerci: Bayram Gürcan

Söyleşide edinilen bilgiler ve teşhis edilen noktalar doğrultusunda ise Susuz Köyü'ndeki Cem Töreni ve genel ibadet uygulamalarından hareketle Çubuk'ta yaşanan Cem törenleri ile ilgili aşağıdaki özgün noktalara dikkat çekmek mümkündür. Yapılan söyleşide ilk dikkat çeken nokta, aşiretin tarihi anlatılırken Yavuz Sultan Selim ile ilgili olumsuz bakış açısının yansıtılması ve bu durumun sebebi olarak Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı Devletini Türk kökenlerinden uzaklaştırarak Arap kültürüne yaklaştırmasının gösterilmiş olmasıdır. Aşağı Emirler Köyü kökenli âmâ bir ozan olan XIX. Yüzyıl şairi Budala İsmail, Cem törenlerinde kullanılan eserlerin bir kısmının bestecisi olarak gözükmektedir. Köyün hizmet sahipleri arasında 'rehber' hizmetini gören bir kişinin görülmemiş olmasının sebebi, Ocak'ı kökeninin peygamber soyu ile bağlantısına dayandırılmaktadır. Alevi cem geleneğinde az görülen 'Seccadeci' hizmetine Susuz köyünde rastlanmaktadır.

⁵⁵ Arslanoğlu, 2001

Söyleşi esnasında, eskiden her sene ilk Cem töreninin Ocak ayında yapıldığı, herkesin katılabildiği, 'toplumsal birliktelik' işlevi taşıyan bu törene Abdal Musa Cem'i denildiği ifade edilmiştir. Diğer bir Cem töreni ise 'Görgü Cem'i' olarak adlandırılır ve kökeni Hz. Muhammed'in hayatına dayandırılır. Bu Cem'e ancak ikrar vermiş, yani 'erkan-tarikat kuralları ve yolu' açısından uygunluğu kabul edilmiş kişiler katılabilir. Genel istek doğrultusunda Musahip Cem'i ya da Dar Kurbanı (vefatın 52. günü) Cem'i de yapılır, toplumsal bir işleve sahip olan Abdal Musa Cem'i de yaygındır. Cem törenlerinin tarihleri eski yıllarda genelde Perşembe günlerine denk gelecek bir biçimde ayarlanırken, şu anda cemaatin uygun gün ve saatleri dikkate alınarak zaman tasarımı yapılmaktadır. Cem töreninde her hizmetin sonunda bir müzik icrası kısmı vardır. Tören yaklaşık olarak aşağıdaki sırada cereyan etmektedir:

- Kurban için tekbir verildikten sonra Aşık, 12 İmam'a övgüler içeren üç adet Duvaz-ı İmam okur.

- Kurbanlar kesildikten sonra kazanda kaynatılırken de (kazan hizmeti-kazan hakkı) bir Duvaz-ı İmam icra edilir.⁵⁶

- Genelde icra edilen ezgiler Alevi kültürüne dair yöresel icra gelenekleri ile benzerlik göstermektedir.

- Hizmetlerin arasındaki muhabbet kısımları esnasında çalınan ezgiler ise Emlek Bölgesi ezgilerini andırmaktadır.

- Delil (Çerağ Uyandırmak) Hizmeti için bir deyiş seslendirilir. Bu deyiş Kalecik'te icra edilen deyişler ile ciddi benzerlik içermektedir.

- Dar'a çekme anında ve Dar kurbanı'nda da Duvaz-ı İmam okunur. Bu Duvaz-ı İmam içerdiği sözleri ile dardaki kul için bir anlamda şefaath ve yardım dilemektedir. (Ey Muhammed Mustafa (Hz. Ali) el aman yetiş...)

- Susuz köyünde olduğu gibi Kuran-ı Kerim referansları ile hareket edilmesi Çubuk, Çankırı, Ordu Alevileri'nde görülen bir alışkanlıktır.⁵⁷ Dede, söyleşide hemen her hizmet için Kuran-ı Kerim'den bir referans aktarmıştır.

- Alevi geleneği içinde yer alan değişik makamsal ezgiler kullanılır, Abdal Musa Cem'inde Erkan'ı simgeleyen Duvaz-ı İmam ezgisi Musahipler Erkan'dan geçerken icra edilir. Bu esnada iki musahip yere yatırılıp üzerlerine çarşaf örtülür. Bacılar yani eşleri de dar'da dururlar.

⁵⁶ Bu gelenek ile ilgili farklı bir örnek için bkz. http://uludivan.de.tl/45_-EK-d--5.htm, 09.01.2015. Alper Çağlayan, *Çubuk Yöresinde Erkan*, Ankara, 2002.

⁵⁷ Armağan Elçi, *Kişisel Görüşmeler*, Ankara, 2012.

• Yiyip içmeden önce muhabbet kısmı gelir ve bu kısımda bir Kerbela ağdı seslendirilir. Sonrasında yürek hakkı kısmı gelir. Bu kısımda musahipler kurbanın yüreğini sırrı paylaşmayı simgelemek adına birlikte yerler ve bu esnada kısa bir duvaz-i imam icra edilir. Arkasından miraçlama kısmı gelir ki bu kısımda “Geldi Cebrail” sözleriyle başlayan ve Cebrail’in Tanrısal bilgiyi Peygambere aktarmasını simgeleyen bir ‘mıraçlama’ seslendirilir. Ardından Kırklar semahı icra edilir, Semah’ın sözleri ‘Vardık Kırklar Dergahı’na dizeleriyle başlar. Semah değişik ritim yapılarından oluşan iki kısımdan ibarettir. İçinde geçen ‘Elleri çalpara çalar’ sözleri Anadolu’nun en eski dini müzik çalgılarından olan ve Hititler döneminde de dini ayinlerde kullanılan “çalparaya” gönderme yapılır.

• Arkasında “La İlahe İllallah” sözleriyle başlayan ve “Allah’ın birliğinin ve bu birliğin evrendeki yansımalarının zikredildiği” Tevhid kısmı gelir. Bunun arkasından tekrar Kırklar Semahı eklenebilir.

• Ardından 5 Bacı semah döner. Bu semahtaki sözler ise Zeynel Abidin-Kerbela ile secde-niyaz kavramları ile iritbatlıdır. Arkasından Şükürcelik semahı icra edilir.

• Daha sonra Kerbelâ’yı simgeleyen Sakka suyu ikramı yapılır. Bu esnada Kur’an tecvidini andıran kalıplar, bağlama eşliği olmadan icra edilir

• Daha sonra Kerbela ile ilgili sözleri “Gönlüm Hüseyin’in matemine düştü” dizeleriyle başlayan bir Mersiye okunur ve sonrasında Sakka duası okunur.

• Törenin sonunda Yezid’e lanet edilir.

• Değişik bölgelerdeki cem’lerde de icra edilen “Oturana duran duası” okunur.

• Kur’an-ı Kerim okunur.

• Son bir Gülbeng ile günahlar için affedilme dilenir ve şefaat için yalvarılır.

Genel anlamıyla Çubuk’taki ayin yapısı incelendiğinde Duvaz-ı İmam yapısını içeren eserlerin yoğunluğu ve özellikle bu ezgilerdeki yöresel müzik ve şiir geleneğinin etkisi dikkat çekicidir. Bu durum, yöreye has çok özgün bir dini musiki repertuarı çıkarmıştır. Çubuk’ta bulunan alevi köylerin komşu olduğu diğer ilçeler ile müzikal yönden etkileşimi, kuvvetle muhtemel Cem Töreni’nin müzikal yapısını taşıyan zakirlerin Cem’lere katılmak için değişik Alevi köylerine gitmesi ile alakalıdır. Söyleşide bulunan kişiler tarafından aktarılan bilgiler arasında Bektaşî inancına bağlı grupların da Cem başlangıçlarında Kuran-ı Kerim (İhlas Suresini içerecek bir şekilde) okudukları ve Mezheplerinin de Caferî olduğu bilgisi vardır.

Çubuk'ta Popüler Dinî Müzik Uygulamaları

Ülkemizde özellikle 1990'lı yıllar, Türk müziğinde popüler kültürün etkisini iyice gösterdiği yıllar olmuştur. Hemen her kesime hitap edebilecek *sentez* ürünler müziği şekillendirmiştir.⁵⁸ Medyanın desteği ve müzik yapımcılarının pazarlama stratejileri de popüler müziğin önünü ziyadesiyle açmıştır.⁵⁹

Popüler dinî müzik, *İslami popüler müzik* ya da *yeşil pop* olarak da isimlendirilmiştir.⁶⁰ Popüler dinî müzik; pop, rock, arabesk, rap, türkü vb. tüm popüler müzik türlerini içinde barındıran ve dinleyici kitlenin düşüncelerini ön planda tutan özgün bir türdür.⁶¹ Dini değerlere karşı duyarlılığı, hassasiyeti olan ve bu doğrultuda müzik yapan 'popüler olarak sınıflandırılan' müzisyenlere yeşil popçu denilmiştir.⁶² Ancak 'yeşil pop' tabirinin bir küçümseme, hor görme maksadı ile uydurulduğunu düşünen popüler dinî müzik sanatçıları bu tanıımı reddetmektedirler. Bunun yerine *özgün müzik*, *dini müzik* gibi kavramların kullanılmasını istemektedirler.

Son yıllarda, Çubuk'ta popüler dini müzik kültürü etkisini belirgin olarak hissettirmektedir. Popüler dinî müziğin menşei aslında popüler din anlayışıdır. Popüler dinî müzik Nilüfer Göl'e göre, 1990'lı yıllardaki İslam'ın siyasal bir ideoloji olarak algılandığı müzikal bir ifade formudur.⁶³ Müslüman din ve kültürünün bir ürünü olan popüler dinî müzik, diğer popüler müzik türlerinin insanlar üzerindeki olumsuz-dünyevi etkiler yerine, olumlu-uhrevî farkındalıklar oluşturma amacını gütmektedir.

Popüler dinî müziği diğer müziklerden farklı kılan şey, İslam dininden referansla oluşturduğu güfte unsurudur. Allah'a ve peygambere duyulan bağlılık, dünyanın geçiciliği, ahiret aleminin varlığı vb. konular "zikirli" ya da "çalgılı" ilahi ve ezgi albümlerinde yer almaktadır. Son yıllarda tüm Türkiye'de olduğu gibi Çubuk ve çevresinde de en çok dinlenen dini müzik albümleri popüler ilahi sanatçıları tarafından üretilen albümlerdir. Çubuk ve çevresinde Belediyeler, Tarikatlar ve bazı Sivil Toplum Kuruluşları başta olmak üzere çeşitli kurum ya da insanlar tarafından desteklenen popüler dini müziğe ait eserler bu alanın sanatçıları tarafından icra edilmektedir. Son yıllarda dini müzik

⁵⁸ Kozanoğlu, Can, *Pop Çağı Ateşi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1955, s. 144.

⁵⁹ Dürük, E. Filiz, *Türk Popüler Müzik Üretimi ve Ürünlerindeki Karma Yapıyı Hazırlayan Toplumsal ve Müziksel Etkiler*, Sosyal ve Beşeri Bilimler dergisi, Cilt 3, No 1, 2011, s. 42.

⁶⁰ Ceylan Engin Kaniyolu, 'Popüler Müzikte Din Teması: "Yeşil Pop"', Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fırat Kutluk, İzmir, 2010.

⁶¹ Demir, Arif, "Dindar İnsanlardaki Müzik algı değişimi", *Şehir ve Müzik*, V. Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu, Üç Mart Yayınları, Afyonkarahisar 2014, s. 56-58.

⁶² Hazreti Peygamber'in üç sancağından birinin rengi olduğu için manevi bir anlam da yüklenen yeşil rengin Osmanlı'da önemli yeri vardır.

⁶³ Göle, Nilüfer, *Melez Desenler*, İstanbul, Metis Yayınları, İstanbul 2002, s. 14.

organizasyonlarına olan rağbet popüler dini müzik yapan kişi ya da grupların sayısının da artmasına vesile olmuştur.

Video-kliplerinde Kuran-ı Kerim, cami, gül, gökyüzü, nehir, çöl, basörtülü kadınlar, çocuk ve hac ibadeti gibi dini sembolleri kullanan popüler dinî müzik sanatçıları'nın ses ve saz icracıları, erkek merkezli olup icralarda kadın sesi kullanılmamaktadır. Kadınlar sadece dua ederken, namaz kılarken ya da ağlarken görülmektedir. Genellikle ney, bendir ve synthesizer ile canlı performansların sergilendiği bu müzikte sazlar mekana bağlı olarak zaman zaman değişebilmektedir.

Popüler dinî müzik yapan müzisyenler sahne performanslarında aşırıya kaçabilecek bedensel hareketler ya da danslardan kaçınmaktadırlar. Müzisyenler, İslam dinî'ni öğretme ve aktarma misyonunu yüklendikleri için bu anlamda müziğin kullanımına daha pragmatik yaklaşmaktadırlar.⁶⁴ Dinleyici kitlesi ise her yaş arasında değişebilen bir profile sahiptir. Popüler dinî müzik mekanları genellikle dernekler öncülüğünde toplantı salonları, spor salonları ya da kongre merkezleridir. Popüler müzik türleri ile aynı sounda sahip olan popüler dinî müzik, aslında pop, rap, arabesk, rock, türkü ya da şarkıların dini versiyona uyarlanması ile oluşan bir müziktir.

Sonuç

Yüzlerce yıllık tarih ve kültür geleneği üzerinde yükselen Çubuk İlçesi, geçmişindeki geleneksel Anadolu müziğinin farklı türlerini bünyesinde yaşatmayı başaramış önemli bir yerleşim yerlerinden biridir. Halay, seymen, zeybek, bozlak ve semah gibi farklı müzikal tınılar dün olduğu gibi günümüzde de yörede bütün canlılığı ile yaşamaya devam etmektedir. Din dışı müzikpratiklerine ilaveten dini müzik uygulamaları da bütün canlılığı ile bölge insanının gündelik yaşantısının bir parçası olarak devam etmektedir.

Her ne kadar son yıllarda ülkemiz kültürünün pek çok alanını etkileyen ve gelecekte önemli ölçüde uzaklaşma sonucunu beraberinde getiren 'popülerleşme' olgusu Çubuk'taki müzik geleneğinin değişik unsurlarını etkilemiş olsa da, Çubuk'ta halen geleneğe dair pek çok kavramın müzikal olarak izinin sürülebilir olması önemlidir.

'Dini' musiki geleneklerinin özellikle 'cami ve tekke' müziği alanında önemli bir oranda korunmuş ve aktarılmakta olması, Çubuk'taki kadim kültür mirasının önemli bir yansımasıdır. Ayrıca 'popüler kültürün' etkisine rağmen diğer müzik alanlarında

⁶⁴ Erol, Ayhan, *Müzik Üzerine Düşünmek*, İstanbul, Baglam Yayınları, İstanbul 2009, s. 112.

da Çubuk'un kültürel kimliğini yüksek oranda muhafaza edebilmiş olması, geçmiş ve gelecek arasında bir kültürel bağ kurulabilmesi adına Çubuk ilçemizin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslandoğlu, İbrahim, “Çubuk Yöresi Alevi Köyleri”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001/18:75-1.
- Atasoy, Mustafa Cahit, *Türk Müsikisi Tarihi Ders Notları*, İTÜ Türk Müz. Dev. Kons. İstanbul 1993.
- Avcı, Yunus, Mustafa Onay, Mehmet Kayan, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*. Ankara, Çubuk. Sosyal Yardım. ve Köylere Hizmet Birliği Yayı, 1978.
- Çağlayan, Alper, *Çubuk Yöresinde Erkan*, Ankara, 2002.
- Çelebi, Katip, *Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-Ehakk*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007.
- Demir, Arif, “Dindar İnsanlardaki Müzik Algı Değişimi”, *Şehir ve Müzik*, V. Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu, Üç Mart Yayınları, Afyonkarahisar 2014, s. 55-64.
-, Arif, “İmam Hatip Liselerinde Dînî Müsikî Dersi Öğretmen Yeterlilikleri (2012 Rize/Çayeli Dînî Müsikî Semineri İzlenimleri)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, Uşak, 20143, s. 57-70.
-, Arif, *İslam Tasavvuf Kültüründe Musiki Dinleme Adabı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.
- Duygulu, Melih, *Alevi-Bektâşi Müziğinde Değişler*, Sistem Ofset, İstanbul, 1997
- Dürük, E. Filiz, *Türk Popüler Müzik Üretimi ve Ürünlerindeki Karma Yapıyı Hazırlayan Toplumsal ve Müziksel Etkenler*, Sosyal ve Beşeri Bilimler dergisi, Cilt 3, No 1, 2011.
- Elçi, Armağan “Semah Geleneğinin Uygulanması”, *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 12, Kış 1999 .
-, Armağan, *Kişisel Görüşmeler*, Ankara, 2012.
- Elden, Bektaş, “Susuz Köyü”, *Aydost Gazetesi*, Ankara, 1997, sayı: 1.
- Erol, Ayhan, *Müzik Üzerine Düşünmek*, İstanbul, Bağlam Yay., İstanbul 2009.

- Fığlalı, Ethem Ruhi, *İmâmîyye Şıası*, Ankara 1984, Selçuk Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2002), *Melez Desenler*, İstanbul, Metis Yayınları, İstanbul 2002.
- Güray, Cenk, *Anadolu'da İnanç ve Müzik İlişkisi-Bir Sonsuz Devir*, T.C. Merkez Bankası-T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (Dr. Murat Salim Tokaç, Yüce Gümüş ve Osman Oksüzoğlu ile birlikte), İstanbul, 2010.
-, Cenk, *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Sema ve Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (Türk Din Musikisi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Bayram Akdoğan, Ankara, 2012.
-, Cenk, *Yezidilerin Dini Müzik ve Dans Gelenekleri. VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, İzmir.
- Kaniyolu, Ceylan Engin, *Popüler Müzikte Din Teması: "Yeşil Pop"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fırat Kutluk, İzmir, 2010.
- Kaya, Haydar, *"Alevi-Bektaşî Erkanı, Evradı ve Edebiyatı"* Engin Yay., İstanbul, 1993.
- Kılıç, Mahmud Erol, *Hermesler Hermesî-İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kozanoğlu, Can, *Pop Çağı Ateşi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1955.
- Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1976.
- Kösemihal, M. R. ve Karsel, H. S., *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru*, Numune Matbaası, İstanbul, 1939.
- Melikoff, Irene, *Kırk'ların Cemi'nde*, Demos Yayınları, İstanbul ,2007.
-, İrene, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *"Alevilik Tarihinin Temel Problemi: Alevilik ve Nizari İsmaililiği"*, *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu I Bildiriler ve Müzakereler*, SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, 2005.
- Onatça, Neşe Ayışıt, *Alevi-Bektâşî Kültüründe Kırklar Semahı*, Bağlam Yayınları-Müzik Bilimleri Dizisi, İstanbul, 2007,

- Önder, Mehmet, Mevlâna (Hayatı-Eserleri), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz.
- Özcan, Nuri, “Salâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), XXXVI.
- Özdemir, N., *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları, Ankara: 2005.
- Özkan, İsmail Hakkı, *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987, s. 17-20; Rauf Yekta, *Türk Mûsikisi*, İstanbul 1986.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1977, c. II.
- Öztürk, Okan Murat, “Anadolu Semâh Müziklerinin Başlıca Özellikleri Üzerine Gözlemler”, *Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü Sempozyum Kitabı*, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, Ankara, 2005.
-, Okan Murat, “Long, willowy and elegant-DEM Trio-The Fountain CD Kitapçığı”, Felmay Müzik, Torino, İtalya, 2008.
- Satır, Ömer Can *Yeni Ankaralı Müzik Anlayışı ve Eğlence Pratiklerinin Dönüşümü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- Şimşek, Ender, “Değişen Toplumsal Koşullarda Alevi Müziği: Sırrı Fâş Eylemek”, *İTÜ-TMDK, MJT-613 Toplum Bilim ve Müzik Dersi Final Projesi*, İstanbul, 2011.
-, Erdem, Music and culture of Alevi-Bektashis in urban cem rituals: case Study of İstanbul Karacahmet Sultan Cemevi, ITU-MIAM, İstanbul, 2010.
- Tamay, Sedat, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü, sayı 1, Almanya, 2009.
- Tan, N. ve Turhan, S., *Ankara Halk Müziği*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Timisi, Ali Haydar, *Anadolu Kültürü ve Semahlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, 2007.
- Turan, Fatma Ahsen, “Şaman Ritüellerden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, 2010.
- UNESCO-Türkiye-Kazakistan Ortak Müzik Etkileşimi Projesi, UNESCO Türkiye Milli Komitesi, 2012, 09.01.2015.

- Üzüm, İlyas “İnançtan Külte: Alevilikte Oniki İmam İnancı” Editör: Ahmet Yaşar Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- Yaman, Ali, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. Nokta Yayınları, İstanbul, 2007.
-, Mehmet, *Alevilik-İnanç, Edep, Erkân*, Demos Yayınları, İstanbul, 2011.
- Yazıcı, Tahsin, “Sultan Veled”, *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B., 2. Baskı, c. II, İstanbul 1979.
- Yörükan, Yusuf Ziya, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.
- Yörükan, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm*, Yol Yayınları, Ankara 2005.
- Zelyut, Rıza, *Türk Aleviliği-Anadolu Aleviliğinin Kültür Kökeni*, Kripto Yayınları, Ankara, 2011.

ANKARA İLİ ÇUBUK İLÇESİNİN TIP FAKÜLTESİ HALK SAĞLIĞI EĞİTİM VE ARAŞTIRMA BÖLGESİ OLDUĞU SÜRE BOYUNCA(1977- HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ 1983) SAĞLIK DURUMUNUN İNCELENMESİ

Dilek Öztaş - Mustafa Öztürk - Narin Hilal Özdağ
Ayşenur Baş - Salih Mollahaliloğlu*

Özet

Bu makalenin amacı 1977-1983 yılları arasında Çubuk da kurulan Eğitim Araştırma ve Sağlık Bölgesi'nin(EAB) bu yıllar içindeki sağlık ölçütlerini değerlendirmektir. Bu çalışmada ÇubukEAB'si ile ilgili daha önce yapılan araştırma sonuçları ve o dönemlere ait ulaşılabilen yıllık sağlık raporları kullanılmıştır. Bölgenin nüfusu ve dağılımı, bölgedeki hasta bakım hizmetleri ve muayene sayıları, yaş aralıklarına göre en sık görülen hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar ve bulaşıcı hastalıklardan ölüm oranları, doğurganlık ile ilgili hızlar, aile planlaması hizmetleri, ölümlülük hızları ve yaş aralığına göre en önemli ölüm nedenleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk, Sağlık ve Eğitim Araştırma Bölgeleri, Sağlık ölçütleri

- * Yrd. Doç. Dr, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD
- * Prof. Dr, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD
- * Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD
- * Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD
- * Doç. Dr, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD

ANALYSIS OF THE MEDICAL CONDITION OF ÇUBUK DISTRICT/ANKARA PROVINCE DURING THE ACTIVITIES OF HACETTEPE UNIVERSITY FACULTY OF MEDICINE PUBLIC HEALTH TRAINING AND RESEARCH REGION (1977-1983)

Abstract

All planned works performed in order to protect the health of individuals and societies, to treat them, to help disabled individuals live without being dependent on others and to improve the health status of the society are called health services. The purpose of this article is to evaluate the health criteria of Health Training and Research Region established in Çubuk district between 1977 and 1983. The results of previously conducted research related to Çubuk Health Training and Research Region and available annual health reports belonging to these years were used in this study. Region's population and distribution, patient care services in the region and number of examinations, most frequently seen diseases by age ranges, infectious diseases and death rates based on infectious diseases, birth rates, family planning services, mortality rates and the most important reasons for death by age range were analyzed.

Keywords: Çubuk, Health Training and Research Region, Health Criteria

Giriş-Amaç

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre; "Sağlık" sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, kişinin bedenen, ruhen ve sosyal yönden kendisini iyi hissetmesi halidir. Sağlık düzeyinin daha iyiye götürülme süreci ise sağlıkta gelişme olarak ele alınır. Yıllar geçtikçe artan veya azalan gelişimi görmek için sağlık ölçütleri belirlenmiştir. Sağlık ölçütleri; hastalık (morbidite) düzeyini belirleyen ölçütler, ölüm (mortalite) düzeyini belirleyen ölçütler, doğurganlık düzeyini belirleyen ölçütler ve diğer ölçütler olmak üzere 4 başlık altında incelenir.

Koruyucu hekimlik; hastalık, sakatlık ve erken ölümden korumak, sağlık ve mutluluğu iletirmek ve muhafaza etmek için, halka yarar sağlayan ve farklı bilim dallarından oluşan, tıbbın ihtisaslaşmış uygulamalı bir sahasıdır. Koruyucu hekimlikte yola çıkılan ve yararlanılan biri epidemiyolojidir. Epidemiyoloji, toplumdaki hastalık, kaza

ve sağlıkla ilgili durumların dağılımını, görülme sıklıklarını ve bunları etkileyen belirteçleri inceleyen bir tıp bilimi dalıdır. Çubuk, günümüzde 84.636 nüfusu olan Ankara iline bağlı bir ilçedir. Bu çalışmada daha önce toplanmış epidemiyolojik verilerden yararlanarak Çubuk'un Eğitim Araştırma ve Sağlık Bölgesi olduğu süreler içindeki sağlık ölçütlerinin değerlendirmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma retrospektif tanımlayıcı tip de bir araştırmadır. Çubuk'ta 1977-1983 yılları arasındaki nüfus ve nüfus dağılımı, bölgedeki hasta bakım hizmetleri, muayene sayıları, yaş aralıklarına göre en sık görülen hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar ve bulaşıcı hastalıklardan ölüm oranları, doğurganlık ile ilgili hızlar, aile planlaması hizmetleri, ölümlülük hızları ve yaş aralığına göre en önemli ölüm nedenleri geriye dönük daha önce toplanan veriler ışığında incelenmiştir.

Bulgular

1. Bölgenin Nüfusu

Bölgenin 1983 yıl ortası nüfusu 91.280 olup bu nüfus 14.695 hanede bulunmakta ve hane başına 6,21 kişi düşmektedir. Bölge nüfusunun %58,35'ini bağımsız, %41,65'ini ise bağımlı nüfus oluşturmaktadır. Diğer yandan genel nüfusun %17'ini 0-6 yaş grubu %36,91'ini 0-14 yaş grubu, %22'sini 15-49 yaş grubu kadın ve %4,74'ünde 65 ve üzeri yaş grubu oluşturmaktadır. Tüm yıllara baktığımızda çoğunluk kısmını 15-64 yaş arası nüfusun oluşturduğunu görmekteyiz.(1) Bu yıllarda Ankara ve ülke nüfusu değerlendirildiğinde Ankara 1977 yılı bölge nüfusu 2585293 1985 yılı 33063207, 1977 ülke nüfusu ise 40347719 olarak bulunmuştur.(2)

Özet nüfus bilgisi Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Çubuk Sağlık, Eğitim ve Araştırma Bölgesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (1977-1983)

	Yıllar					
	1977		1980		1983	
Yaş grupları	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
0-14	20.091	41.03	19.148	38.26	33.691	36.91
15-64	26.682	54.49	28.307	56.56	53.262	58.35
65+	2.194	4.48	2.592	5.18	4.327	4.74
Toplam	48.967	100.00	50.047	100.00	91.280	100.00

Tablo'da görülen bölge nüfusunun yaş gruplarına dağılımı arz etmektedir. 1983 yılına ait toplamda görülen aşırı fazlalık bölge nüfusuna sonradan katılan Kalecik yöresi nüfusunun da katılmasıyla elde edilmiştir. Bu toplam nüfus içinde Saray Sağlık Ocağı bölgesi de değerlendirilmiştir. Yalnız Yenice İş Sağlığı Merkezi nüfusu bu dönem yaş grupları içinde gösterilememiştir.

2.Hasta Bakım Hizmetleri

Çubuk SEA Bölgesindeki hasta bakım hizmetleri Tablo 2 ve 3 de verilmiştir. Tabloda günlük ortalama muayene sayısının giderek arttığı gözlenmektedir. Bu fazlalıkta, nüfusun artışı ve yeni bölgelerin katılmış olması söz konusudur. Hastaneye sevk yüzdesinde belirgin değişme gözlenmemektedir. Başvuru yüzdeleri genellikle yüzde 50 ve 67 arasında kalmaktadır.(1)

Tablo 2. Çubuk SEA Bölgesinde Yıllara Göre Hasta Bakım Hizmetleri (1977-1983)

Yıllar	Yıl Ortası Nüfus	Başvuru %	Günlük (x) Ortalama Muayene Sayısı	Hastaneye Sevk %	Bakılan Tüm (xx) Hastalarda Yapılan Tetkik %
1977	48976	46	90	9	70
1978	49367	50	99	15	77
1979	49672	51	101	9	63
1980	50047	62	124	8	46
1981	50693	67	137	6	60
1982	59696	67	124	5	38
1983	91280	50	175	6	47

Tablo 3. Çubuk SEA Bölgesinde Sağlık Ocaklarında Muayene Edilen Hasta Sayısı

Yıllar	Muyane Edilen Hasta Sayısı	Hastaneye Sev Edilen Hasta Sayısı %
1977	22550	9
1978	24925	15
1979	24867	9
1980	35706	8
1981	37429	6
1982	39127	6
1983	47241	6

3.Bölgede Sık Görülen Hastalıklar

Çubuk sağlık bölgesinde son yedi yılda sağlık ocaklarına en sık başvurma nedenleri Tablo 4-7'de görülmektedir.

Bebeklerde en sık görülen on hastalıktan sırasıyla ilk beşi; akut solunum yolu enfeksiyonları, enteritler, pnömoniler, beslenme yetersizliği ve cilt enfeksiyonlarıdır. 1 - 4 yaş grubunda en sık görülen hastalıklar ise beslenme yetersizliği hariç, bebeklerdekine benzemektedir. Ancak, bu grupta altıncı sırada paraziter hastalıklar yer almaktadır. 5-14 yaş grubuna gelince, bu grupta ilk beş hastalık arasında paraziter hastalıklar, ağız ve diş sağlığı hastalıkları ve streptotoksik anjin bulunmaktadır. 15-44 ve 45 yaş üzeri yaş gruplarında ise ilk beş sorun olarak hipertansiyon, üro-genital sistem hastalıkları, kronik obstrüktif akciğer hastalıkları, ağız ve diş hastalıkları ve pepticulcus gelmektedir.(1)

Tablo 4.: Çubuk SEA Bölgesinde Sağlık Ocaklarına Başvuran Bebeklerde En Çok Görülen Hastalıklar (1977 - 1983)

	Yıllık Vaka Sayısı		OÖH	Morbidite Hızı
	Ortalama (1)	Sınırlar (2)	Yüzde (3)	Binde (4)
Akut Solunum Yolu Hast. (A 89)	780	403-1428	28	475
Daire (A 5)	367	199-821	13	223
Pnömoni (A 92)	224	123-392	8	136
Beslenme Yetersizliği (A 65)	224	92-544	8	136
Deri Hast. (A 119, 129)	159	124-122	6	97
Genito-Üriner Sis. Hast. (A11)	128	65-367	5	78
Otitis Media (A 78)	88	49-122	3	54
Anemi (A 67)	82	37-189	3	50
Paraziter Hast. (A 44)	56	36-118	2	34
Gözün İltihabı Hast. (A 75)	55	17-119	2	34
Diğer	595	-	22	
Toplam	2758	-	22	362

(1) 1977-1983 yılları vaka sayısı

(2) Bir yılda saptanan en az ve en çok vaka sayısı

(3) Tüm vaka sayısı bazına göre hastalık yüzdesi

(4) Yedi yıllık ortalama yıl ortası nüfusu

Tablo 5. Çubuk SEA Bölgesinde Sağlık Ocaklarına Başvuran 1-4 Yaş Grubu Çocuklarda En Çok Görülen Hastalıklar (1977-1983)

Hastalıklar	Yıllık Vaka Sayısı		OÖH	Morbidite Hızı
	Ortalama (x)	Sınırlar (x)	Yüzde (x)	Binde (x)
Akut Solunum Yolu Hast. (A 89)	1320	940-1675	31	211
İnfeksiyon Hast. (A 1-29)	679	597-882	16	109
Daire (A 5)	409	312-639	10	66
Prnömoni (A 92)	337	211-458	8	54
Deri Hast. (A 119, 120)	303	228-361	7	49
Paraziter Hast. (A 43, 44)	285	193-471	7	46
Beslenme Yetersizliği (A 65)	195	133-358	5	31
Anemi (A 67)	153	69-320	4	25
Otitis Media (A 78)	141	108-153	3	23
Streptokok İnf. (A 17)	129	42-232	3	21
Diğer	277	-	6	44
Toplam	4228	3352-5950	100.0	677

(x) Günlük ortalama muayene edilen olgu sayısı, toplam poliklinik sayısının 250 işgününe bölünmesiyle bulunmuştur.

Tablo 6. Çubuk SEA Bölgesinde Sağlık Ocaklarına Başvuran 5-14 Yaş Grubu Çocuklarda En Çok Görülen Hastalıklar (1977-1983)

	Yıllık Vaka Sayısı		OÖH	Morbidite Hızı
	Ortalama (x)	Sınırlar (x)	Yüzde (x)	Binde (x)
Akut Solunum Yolu Hast. (A 89)	1309	85-1795	22	77
İnfeksiyon Hast. (A 1-29)	624	412-789	11	37
Paraziter Hast. (A 43, 44)	472	403-821	8	28
Ağız ve Diş Hast. (A 97)	412	43-1914	7	24
Streptokok İnf. (A 17)	353	72-505	6	21
Deri Hast. (A 119, 120)	302	197-357	5	18
Prnömoni (A 92)	184	111-273	3	11
Anemi (A 67)	167	67-337	3	10
Otitis Media (A 78)	138	117-176	2	8
Sebebi Bilinmeyen Nedenler (A 137)	137	64-137	3	8
Diğer	1781	-	30	105
Toplam	5879	4518-7487	100.0	346

(x) Günlük ortalama muayene edilen olgu sayısı, toplam poliklinik sayısının 250 işgününe bölünmesiyle bulunmuştur.

Tablo 7. Çubuk SEA Bölgesinde 15-44 Yaş Grubundaki Erişkinlerde En Çok Görülen Hastalıklar (1977 - 1983)

Hastalıklar	Yıllık Vaka Sayısı		OÖH	Morbidite Hızı
	Ortalama (x)	Sınırlar (x)	Yüzde (x)	Binde (x)
Hiper Tansiyon (A 82)	709	394-1051	10	59
Peptik Ülser (A 98)	445	156-2044	7	37
Genito-Üriner Sis. Hast. (A 111)	409	287-627	6	34
Akut Solunum Yolu Hast. (A 89)	373	187-527	6	31
Kronik Obs. Akciğer Hast. (A 93)	309	198-371	5	26
Paraziter Eklem Dışı Romatizmal Şikayetler (A 122)	267	143-364	3	22
Artrit (A 121)	228	108-367	3	19
Sindirim Sis. Hast. (A 104)	226	151-347	3	19
Deri Hast. (A 119, 120)	221	122-340	3	19
Paraziter Hast. (A 43, 44)	144	85-240	2	12
Diğer	3465	-	52	290
Toplam	6796	5049-10331	100.0	568

(x) Günlük ortalama muayene edilen olgu sayısı, toplam poliklinik sayısının 250 işgününe bölünmesiyle bulunmuştur.

Tablo 8. Çubuk SEA Bölgesinde 45 Yaş ve Erişkinlerde En Çok Görülen Hastalıklar (1977 - 1983)

Hastalıklar	Yıllık Vaka Sayısı		OÖH	Morbidite Hızı
	Ortalama (x)	Sınırlar (x)	Yüzde (x)	Binde (x)
Hiper Tansiyon (A 82)	709	394-1051	10	59
Peptik Ülser (A 98)	445	156-2044	7	37
Genito-Üriner Sis. Hast. (A 111)	409	287-627	6	34
Akut Solunum Yolu Hast. (A 89)	373	187-527	6	31
Kronik Obs. Akciğer Hast. (A 93)	309	198-371	5	26
Paraziter Eklem Dışı Romatizmal Şikayetler (A 122)	267	143-364	3	22
Artrit (A 121)	228	108-367	3	19
Sindirim Sist. Hast. (A 104)	226	151-347	3	19
Deri Hast. (A 119, 120)	221	122-340	3	19
Paraziter Hast. (A 43, 44)	144	85-240	2	12
Diğer	3465	-	52	290
Toplam	6796	5049-10331	100.0	568

4. Bulaşıcı Hastalıklar

Çubuk sağlık bölgesinde 1977-1983 yıllarında saptanan bulaşıcı hastalık olguları ve ölümleri Tablo 9 da gösterilmiştir.

Bölgede son 7 yılda aşı ile korunulan çocuk hastalıklarından boğmaca, difteri, tetanoz ve çocuk felci hastalığı hiç görülmemiştir. Kızamık aşısının geniş ölçüde uygulanması nedeni ile de kızamık morbidite hızı çok düşmüş görülmesine karşın, 1982 yılında yeniden yükselmiş görülmesi 1982 yılının ikinci yarısında Çubuk Sağlık Grubu Başkanlığına bağlanan Kalecik bölgesi verileriyle ilgili olduğunu düşünüyoruz. Kızamık morbidite hızı, 1977 yılında onbinde 180 iken, 1982 yılında on binde 26 ve 1983 yılı içinde (Kalecik dahil) onbinde 82 olarak saptanmıştır.

Bölgede ülkemizin her yerinde olduğu gibi su ve besinler ile bulaşan hastalıklar endemiktir. Streptokok enfeksiyonları beklendiği gibi, bu bölgenin de en yaygın bulaşıcı hastalığıdır. Sıtma, sadece 1979 yılında dışarıdan gelen bir olgu olarak saptanmış ve her hangi bir intikale neden olmadan tedavi yapılmıştır. Menenjit ve tüberküloz önemli birer sağlık sorunudur.(1)

Tablo 9. Çubuk SEA Bölgesinde Görülen Bulaşıcı Hastalık ve Ölüm Olguları (1977-1983)

Yıllar (x)	Bulaşıcı Hastalıklar												
	Kızamık	Suçiçgeği	Kabakulak	St. Anjini	Menenjit	Tobc.	Dizanteri	Tifo P. Tifo	Ent. Hepatit	Şarbon	Ş. Isırık	Gonore	Scabies
1977	180	105	220	606	16	67	37	35	65	1	42	2	100
1978	85	90	93	856	7	90	10	21	41	1	51	6	129
1979	31	52	96	592	4	91	9	77	57	1	53	6	107
1980	45	49	134	1070	7	88	16	37	39	3	70	2	94
1981	34	28	125	1458	3	14	5	33	71	7	45	4	97
1982	26	75	34	884	3	68	3	35	39	3	59	6	100
1983	174	80	26	595	2	34	11	5	52	3	37	-	169
Ortalama Olgu Sayısı	82	68	104	866	6	64	13	29	50	3	51	4	113
Morbidite Hızı (%)	14	12	18	152	1	11	3	5	9	0,5	9	0,7	20
7 Yılda Ölenlerin Sayısı	5	-	1	1	11	26	-	2	-	-	1	-	-

1977-1983 yılları arası ortalama olgu sayısı; kızamık 82, suçiçeği 68, kabakulak 104, st. Anjini 866, menenjit 6, Tbc. 64, dizanteri 13, tifo p tifo 29, enf. Hepatit 50, şarbon 3, gonore 4, scabies 113 kişide görülmüştür.

5. Doğurganlık İstatistikleri ve Ana Çocuk Sağlığı Hizmetleri

Sağlık ocağının temel bilgi kaynağı olan ev halkı tespit fişlerindeki bilgiler, ebelein bölgelerindeki doğum, ölüm ve göç olaylarını sürekli bildirmesiyle yenilenir. Ayrıca her ocak, kendi bölgesi içinde, yıl ortası nüfusunu belirlemek için her yıl Haziran ayında yeniden denetim ve gerekirse sayım işlerini yaparak bulunan yanlış ve eksiklikleri giderir.

Doğum Hizmetleri:

Çubuk SEA Bölgesinde yıllara göre doğurganlıkla ilgili Tablo 10'da verilmiştir. Yıllara göre toplum doğum hızında azalma meydana gelmiştir. Genel doğurganlık hızı, kaba doğum hızı, fertilité oranında düşme görülmüştür. 1982 ve 1983 yıllarına ilişkin olarak görülen toplam doğum sayısındaki artış Saray ve Kalecik ocaklarının bölgeye katılmalarından ileri gelmektedir. Yaşa özel doğurganlık hızı tüm yaş gruplarında düştüğü belirlenmiştir. Tüm yıllarda yaşı özel doğurganlık hızı en yüksek 20-24 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. 15-19 yaş aralığında yaşı özel doğurganlık hızı 1977 de 84.7 iken 1983 yılında 58.3 e, 20-24 yaş aralığında 1977de 283.8 iken 1983 yılında 198.7, 25-29 yaş aralığında 1977 yılında 250.5 iken 1983 yılında 184.2 e, 30-34 yaş aralığında 1977 de 155.7 iken 1983 yılında 99.6 ya, 35-39 yaş aralığında 1977 yılında 100.6 iken 1983 yılında 56.3 e, 40-44 yaş aralığında 1977 yılında 35.6 iken 1983 yılında 29.5 e, 45-49 yaş aralığında 1977de 8.5 iken 1983 yılında 3.5 e düştüğü görülmüştür. (1)

Tablo 10. Çubuk SEA Bölgesinde Doğurganlık ile İlgili Hızlar (1977-1983)

Yıllar	1	2	3	4	Yaşı Özel Doğurganlık Hızları						
1977	TDH	GDH	KDH	FO	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
1977	4.6	134.6	30.4	58.0	84.7	283.8	250.5	155.7	100.6	35.6	8.5
1978	4.2	123.2	28.1	56.8	78.3	261.0	241.0	149.0	96.5	20.4	5.0
1979	3.7	117.8	27.9	51.8	83.6	253.5	184.7	128.1	70.0	26.9	5.9
1980	3.5	109.8	25.8	49.6	64.0	250.0	184.0	122.6	48.8	22.6	10.9
1981	3.4	104.4	25.2	47.6	59.1	226.0	203.4	94.8	64.4	22.9	8.5
1982	3.1	106.0	25.9	48.3	53.6	246.9	184.2	100.9	91.9	20.8	4.1
1983	3.4	98.3	24.0	47.8	58.3	198.7	181.8	99.6	56.3	29.5	3.5

1. Toplam Doğum Hızı (Bir kadın için)
2. Genel Doğurganlık Hızı (15-49 yaşında bin kadında)
3. Kaba Doğum Hızı (Binde)
4. Fertilité Oranı doğurganlık hızı

6. Aile Planlaması Hizmetleri

1977 yılında Türkiye de toplam takılan RİA 44990 hap kullanan 11253 ve condom la korunan kişi sayısı 6 114 olarak bulunmuştur.(2)1977 yılında Çubuk SEA Bölgesindeki evli kadınlardan yüzde 49'unun her hangi bir aile planlaması yöntemi kullandığı, fakat bunlardan sadece yüzde 8'inin etkili bir yöntem uyguladığı saptanmıştır. Bu durum giderek gelişmiş ve 1983 yılında evli kadınların yüzde 69'u aile planlaması uygular duruma gelmiştir. Aynı yıl itibariyle yöntem kullananların yüzde 48 kadarının etkili yön-temle korunmakta olduğu görülmektedir. Bölge kadınlarının gebelikten korunma durumları Tablo 11'de gösterilmiştir(1)

Tablo 11. Çubuk SEA Bölgesinde 15-49 Yaş Grubu Evli Kadınlardan Aile Planlaması Yöntemi Kullananların Yüzde Dağılımı (1977-1983)

Yöntem		Yıllar (1)				
		1977	1980	1981	1982	1983
Yöntem Kullanan		49	60	62	70	36
Etkili Yöntem Kullan		8	32	38	36	48
Etkili Yöntem Türleri	Ria	4	22	27	27	36
	Hap	2	5	5	4	4
	Kaput	2	3	4	4	5
	Diğer (2)	-	2	2	1	3
Geleneksel		41	28	24	17	21
Yöntem Kullanmayan		51	40	37	30	31

(1) Gözlerdeki yüzdelere bazı 15-49 yaş grubu evli kadınlardır.

(2) Enjeksiyon, tüp ligasyonu ve histerektomiyi içermektedir.

7. Ölüm İstatistikleri

1976 yılında ülkedeki toplam ölüm sayısı 118 547 Ankara da ise 13 753 olarak bulunmuş,bu rakamlar 1984 yılında ise ülke genelinde 133 139 Ankara da ise 15025 olarak değişim göstermişti.(2)Ölüm nedenleri olarak ilk sırada kalp ve damar hastalıkları bulunmaktadır.(2)

Ölümlülük Hızları

Çubuk SEA Bölgesinde ölümlülük hızları Tablo 12’de, yaşa özel ölüm hızları ve nedenleri Tablo 13, 14, 15, 16, 17 de verilmiştir.

Tablo 12. Çubuk SEA Bölgesinde Ölümlülük Hızları (1976-1983)

Yıllar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
	KÖH	BÖH	NÖH	PÖH	ÖDH	Ana Ölüm Sayısı	OÖH 0-4	OÖH 50+
1976	10.9	159	26.7	37.1	19.4	4	50.1	32.6
1977	9.6	118	37.6	48.6	19.8	6	45.0	44.1
1978	9.4	125	41.1	63.6	19.8	1	41.8	41.6
1979	8.8	99	38.4	56.4	21.0	3	37.1	44.0
1980	8.6	100	28.4	47.3	19.5	2	35.0	52.0
1981	7.9	93.1	29.0	33.1	15.4	2	36.8	53.0
1982	6.8	76.9	25.8	28.7	12.9	-	32.7	44.0
1983	6.4	60.1	23.6	29.3	14.9	2	27.7	57.4

(1) Kaba ölüm hızı (binde)

(2) Bebek ölüm hızı (binde)

(3) Neonatal ölüm hızı (binde)

(4) Perinatal ölüm hızı (binde)

(5) Ölü doğum hızı (binde)

(6) Ana ölüm hızı (binde)

(7) 0-4 yaş orantılı ölüm hızı (yüzde)

(8) 50+ yaş orantılı ölüm hızı (yüzde)

Tabloda görüldüğü gibi 1976 yılı durumu 1983 yılı ile kıyaslanırsa; kaba ölüm hızı binde 10.9’dan 6.4’e, bebek ölüm hızı binde 159’dan 60.1’e, neonatal ölüm hızı binde 26.7’den 23.6’a, perinatal ölüm hızı binde 37.1’den 29.3’e, ölü doğum hızı binde 19.4’den 14.8’e ve 0-4 yaş orantılı ölüm hızı yüzde 50.1’den 27.7’e düşerken ana ölüm sayısında da ilk yıllara oranla yüzde 50’lik bir düşüş olduğu görülür.(1)

Yaşa Özel Ölümlülük Hızları ve Nedenleri

Tablo 13. Çubuk SEA Bölgesinde Bebeklerde En Önemli Ölüm Nedenleri (1977-1983)

Hastalıklar	Yıllık Ortalama (1)	Ölüm Sayısı Sınırlar (2)	OÖH Yüzde (3)	Ölüm Hızı Yüzbinde (4)
Neonatal Dönem Hast. (A 130, 131, 135)	29.6	18-41	20.8	1801
Pnömoni (A 92)	19.3	14-28	13.5	1174
Beslenme Yetersizliği (A 65)	19.0	7-34	13.3	1156
Daire (A 5)	14.1	4-28	9.9	858
İnfeksiyon Hast. (A 1-29, 72)	13.0	3-20	9.2	791
Diğer	47.0	-	33.1	2860
Toplam	142.0	120-176	100.0	8642

1) 1977 - 1983 yılları ölüm sayısı ortalaması

2) Bu yılda saptanan en çok ve en az ölüm sayısı

3) Tüm ölüm bazına göre bir hastalıktan ölen yüzdesi

4) Yedi yıllık yıl ortası nüfus ortalaması bazına göre

Bölgede bebek ölümlerinin en önemli nedenleri arasında neonatal dönem hastalıkları, bronkopnömoniler, beslenme yetersizliği, enteritler ve genel olarak bulaşıcı hastalıklardır.

Bölgede beslenme yetersizliği ve bronkopnömoniler hem bebekler hem de 1-4 yaş grubu çocuklar için önemli birer sorun olarak gözükmemektedir. Kazalar, 1-4, 5-14 ve 15-49 yaş grupları için sorunların başında gelmektedir. Bunların aksine 50 yaş ve üzeri erişkinlerde ise kalp-damar hastalıkları ile kronik obstrüktif akciğer hastalıkları önemli ölüm nedenlerini oluşturmaktadır.(1)

Tablo 14. Çubuk SEA Bölgesinde 1-4 Yaş Grubu Çocuklarda En Önemli Ölüm Nedenleri (1977-1983)

Hastalıklar	Yıllık Ortalama (x)	Ölüm Sayısı Sınırlar (x)	OÖH Yüzde (x)	Ölüm Hızı Yüzbinde (x)
Kazalar (AE 138-150)	4.3	1-8	16.8	68
Beslenme Yetersizliği (A 65)	3.9	2-7	15.2	62
Pnömoni (A 92)	3.3	1-7	12.9	52
İnfeksiyon Hast. (A 1-29, 72)	2.1	1-2	6.3	33
Daire (A 5)	1.6	1-4	8.2	33
Diğer	10.4	-	40.6	166
Toplam	25.6	12-40	100.0	409

1-4 yaş grup arasında mortalitesi en yüksek olan sorun kazalardır. Bunu beslenme yetersizliği, pnömoni ve enfeksiyon hastalıkları takip eder.1977-1983 arası kazalardan ölüm ortalama sayısı 4.3 iken, bunu takip eden beslenme yetersizliğinin ortalaması 3.9, pnömoni ortalaması 3.3 tür.

Tablo 15. Çubuk SEA Bölgesinde 5-14 Yaş Grubu Çocuklarda En Önemli Ölüm Nedenleri (1977-1983)

Hastalıklar	Yıllık Ortalama (x)	Ölüm Sayısı Sınırlar (x)	OÖH Yüzde (x)	Ölüm Hızı Yüzbinde (x)
Kazalar (AE 138-150)	4.3	2-13	32.3	25
İnfeksiyon Hast. (A 1-29, 72)	1.4	1-2	10.5	8
Habis Uurlar (A 45-61)	0.9	1-2	6.8	5
Pnömoni (A 92)	0.9	1-3	6.8	5
Diğer	5.8	-	43.6	34
Toplam	13.3	6.23	100.0	78

5-14 yaş arasında da mortalitesi en yüksek olan sorun kazalardır.1977-1983 yılları arasında Çubuk'ta 5-14 yaş arasında kazalardan ortalama ölüm sayısı 4.3 iken bunu takip eden enfeksiyon hastalıklarından ortalama ölüm sayısı 1.4, habis urlardan ortalama ölüm sayısı ise 0.9'dur.

Tablo 16. Çubuk SEA Bölgesinde 15-49 Yaş Grubu Erişkinlerde En Önemli Ölüm Nedenleri (1977-1983)

Hastalıklar	Yıllık Ortalama (x)	Ölüm Sayısı Sınırlar (x)	OÖH Yüzde (x)	Ölüm Hızı Yüzbinde (x)
Kazalar (AE 138-150)	11.7	6-17	28.8	43
Habis Uurlar (A 45-61)	10.6	7-14	24.3	39
Kalp Damar Hast. (A 81, 83, 84, 86)	6.3	1-12	14.3	23
Pnömoni (A 92)	2.9	0-2	6.6	10
Diğer	12.1	-	27.7	44

15-49 yaş aralığında mortalite sıralaması kazalar, habis urlar ve kalp damar hastalıklarıdır. Kazalardan 1977-1983 yılları arasında ortalama ölüm sayısı 11.7, habis urlardan 10.6, kalp damar hastalıklarından 6.3 tür.

Tablo 17. Çubuk SEA Bölgesinde 50 Yaş ve Üzerindeki Erişkinlerde En Önemli Ölüm Nedenleri (1977-1983)

Hastalıklar	Yıllık Ortalama (x)	Ölüm Sayısı Sınırlar (x)	OÖH Yüzde (x)	Ölüm Hızı Yüzbinde (x)
Kalp ve Damar (A 81, 83, 84, 86)	32.9	28-41	14.6	340
İhtiyarlık (A 136)	27.9	18-38	12.4	288
Kronik Obs. Akciğer Hast. (A 93)	26.6	7-40	11.8	273
Hipertansiyon (A 82)	26.4	3-47	11.7	273
Habis Uurlar (A 45-61)	24.7	22-32	11.0	255
Kazalar (AE 138-150)	5.1	2-9	2.3	52
Diyabetes Mellitus (A 64)	2.1	1-4	0.9	21
Pnömoni (A 92)	1.9	1-6	0.8	19
Diğer	77.5	-	34.4	801

50 yaş ve üzerindemortalite sebeplerinin başında kalp ve damar hastalıkları gelir. Kalp ve damar hastalıklarından 15-45 yaş aralığında 1977-1983 yılları arasında ortalama ölüm sayısı 32.9 dur.

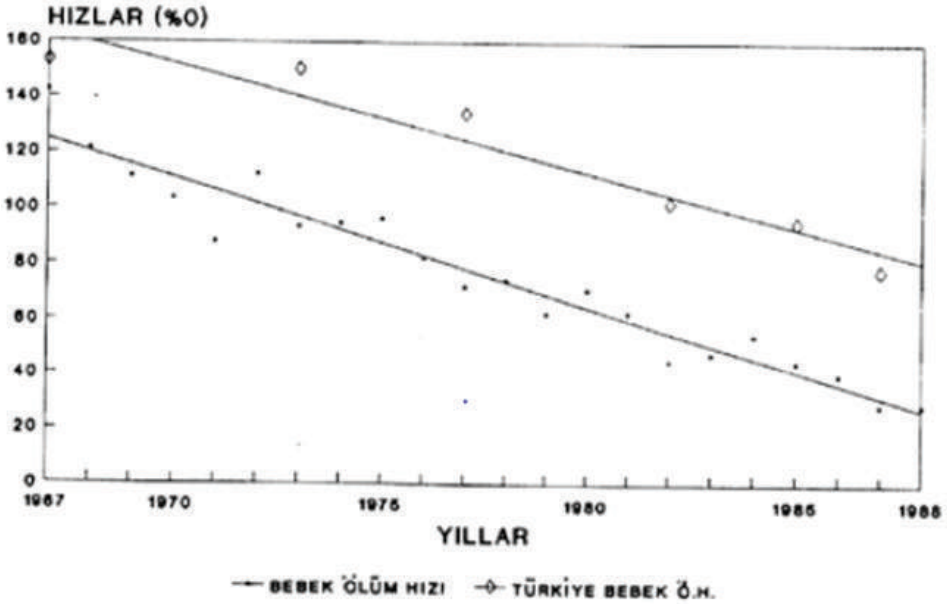
Sonuç ve Tartışma

Çubuk Bölge nüfusu 1977-1983 yılları arasında belirgin artış göstermiştir. Nüfusla beraber günlük ortalama muayene sayısı ve muayene yüzdesi de artmıştır. Hizmetten yararlananların yüzdesinin artması sağlıkta ulaşılabilirliğin bir göstergesidir. En sık görülen hastalıklar 0-44 yaş aralığında akut solunum yolu hastalıklarıyken, 45 yaş üstünde hipertansiyon olarak saptanmıştır. Bulaşıcı hastalıklar yüzdesinde de yıllara göre azalma mevcuttur. Aile planlamasında modern yöntem kullananların sayısı

artış göstermiş olup geleneksel yöntem kullanımında azalma söz konusudur. Tüm yaşlara özel doğurganlık hızında da belirgin düşme vardır. Ölüm hızlarına ayrı ayrı bakıldığında kaba ölüm hızı, bebek ölüm hızı, ölü doğum hızı, bebek ölüm hızı, perinatal ölüm hızı, ana ölüm hızlarında belirgin bir azalma görülmektedir.

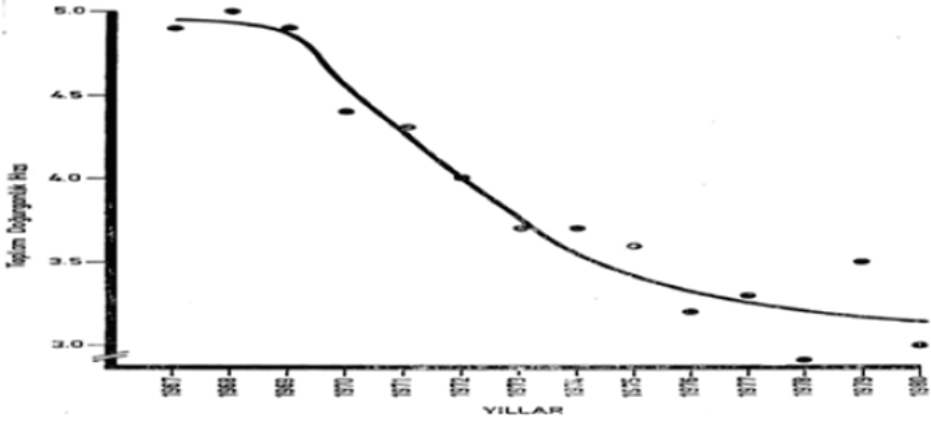
İlk Eğitim ve Araştırma Bölgesi 1964 yılında kurulan Etimesgut Eğitim Araştırma ve Sağlık Bölgesidir. 2005 yılında Kılıç ve Aksakoğlu'nun yaptığı "Eğitim Araştırma ve Sağlık Bölgeleri"(3) isimli çalışmasında Etimesgut verileriyle Türkiye verileri karşılaştırılmış bebek ölüm hızı ve toplam doğurganlık hızının bu bölgede Türkiye'ye göre daha hızlı bir azalma gösterdiğini tespit etmiştir. (4,5)

Aşağıdaki şekilde Etimesgut Bölgesi ve Türkiye'deki bebek ölüm hızları ve toplam doğurganlık hızları gösterilmiştir.

Şekil 1. Türkiye ve Etimesgut Bölgesinde Bebek Ölüm hızlarının değişimi (4)

Kaynak: Benli D., Özcebe H. Etimesgut Sağlık Bölgesi 1985-1989 yılları çalışmalarının değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yayın No:91/53, 1991, Ankara s. 69.

Şekil 2. Etimesgut Bölgesi'nde yıllara göre toplam doğurganlık hızında düşüş (5)

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Enstitüsü. Hacettepe Üniversitesi'nde Toplum Hekimliği'nin ilk Onbeş Yılı. HÜ Toplum Hekimliği Enstitüsü Yayını. No: 16, 1981, Ankara, s. 51.

Türkiye'de Eğitim Araştırma Bölgeleri ile ilgili yasal düzenlemeler 1961 ve 1964 yıllarında yapılmış 1994 yılına kadar 18 Eğitim Araştırma Bölgesi açılmıştır. 1994 sonrası sağlığın gelişmesine katkılarına rağmen sayılarında giderek azalma olmuştur. (6)

Çubuk'ta ki ve Etimesgut'ta ki geçmiş yıllardaki sağlık ölçütlerine bakarak halkımız için ve bölgelerden eğitim alan tıp fakülteleri için sağlıkta Eğitim Araştırma Bölgeleri'nin kurulması ülkenin sağlıkta gelişme düzeyine katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

1975-1978 Yılları Arası Sağlık İstatistikleri Yıllığı - 1982-1986 Yılları Arası Sağlık İstatistikleri Yıllığı.

Benli, D., Özcebe H., Sağlık Bölgesi 1985-1989 Yılları Çalışmalarının Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD Yayın No:91/53, 1191, Ankara, s.69-71.

Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi'nde Toplum Hekimliği'nin İlk Onbeş Yılı. HÜ Toplum Hekimliği Enstitüsü Yayını. No:16, Ankara 1981.

Kılıç, B. ,Aksakoğlu G. , Eğitim Araştırma ve Sağlık Bölgeleri (1964-2005), TOPLUM HEKİMLİĞİ BÜLTENİ, Cilt 25, Sayı 3, Eylül 2006.

Öztürk, Y., Anılarla Çubuk Sağlık, Eğitim ve Araştırma Bölgesi Raporu, 2013.

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirildiği Bölgelerde Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Yönetmelik, Resmi Gazete, 9 Eylül 1964, Sayı:11802.

ANKARA İLİ ÇUBUK İLÇESİ'NİN HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ HALK SAĞLIĞI EĞİTİM VE ARAŞTIRMA BÖLGESİ KAPATILDIKTAN SONRAKİ (1984-...) SAĞLIK DURUMUNUN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Mustafa Öztürk* - Dilek Öztaş** - Hilal Narin Özdağ***

Siyahmet Atlı**** - Salih Mollahaliloğlu*****

Özet

Sağlıklı yaşama, tüm bireyler için doğuştan kazanılmış bir haktır. Sağlık hizmetleri, sağlığı korumayı, sağlık düzeyini yükseltmeyi, hasta ve yaralıların tedavi edilmesini sağlamayı ve gerektiğinde rehabilite hizmetleri de sunmayı içine alan bir kavramdır. Kişilerin ve toplumların sağlıklarını korumak, hastalandıklarında tedavilerini yapmak, tam iyileşmeyecek sakat kalanların başkalarına bağımlı olmadan yaşayabilmelerini sağlamak ve toplumun sağlık düzeyini yükseltmek için yapılan planlı çalışmaların tümüne sağlık hizmeti denilmektedir. Çağımızda hasta bakımı hizmetleri hastane duvarları dışına taşmıştır. Sağlık hizmetlerinin amacı hastayı fizik, biyolojik ve toplumsal çevresiyle ele almak ve bireylerin sağlık düzeyini yükselterek yaşam ümidini artırmaktır. Şüphesiz ki bunu dört duvar arasına sıkışıp kalmış sağlık personelinin yapamayacağı aşıkardır. İşte tam da bu hedef ve gaye ile

* Prof. Dr, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD

** Yrd. Doç. Dr, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD

*** Dr, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD

**** Dr, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD

***** Doç. Dr, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD

hastayı fizik, biyolojik ve toplumsal çevresiyle ele alma düşüncesi ile Çubuk Eğitim Araştırma ve Sağlık Bölgesi kurulmuştur. Bölge 1984 yılına kadar faaliyetlerini başarı ile sürdürürken, daha sonra kapanmıştır. Bu çalışmada 1984 yılından 2015 yılının ilk 6 ayına kadar, bölgenin nüfusu, muayene sayıları, yaş aralıklarına göre en sık görülen hastalıklar, ölüm oranları, doğurganlık ile ilgili hızlar, aile planlaması hizmetleri, aşılama hizmetleri gibi veriler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çubuk Sağlık Eğitim ve Araştırma Bölgesi, Sağlık Ölçütleri.

TODAY'S REFLECTIONS OF THE MEDICAL CONDITION OF ÇUBUK DISTRICT/ANKARA PROVINCE AFTER THE CLOSURE OF HACETTEPE UNIVERSITY FACULTY OF MEDICINE PUBLIC HEALTH TRAINING AND RESEARCH REGION (1984-...)

Abstract

Living healthily is a birthright for all individuals. Health services is a notion containing protection of health, increasing the health status, treatment of patients and casualties and offering rehabilitation services when requested. All planned works performed in order to protect the health of individuals and societies, to treat them, to help disabled individuals live without being dependent on others and to improve the health status of the society are called health services. In today's world, patient care services are out of the hospital walls. The purpose of health services is to address patients with their physical, biological and social environment and to increase hope for life by raising the health condition of them. Exactly with this purpose and to address patients with their physical, biological and social environment, Çubuk Health Training and Research Region was established. The region maintained its activities successfully until 1984 but then it was closed. Such data as the region's population, number of examinations, most frequently seen diseases by age ranges, death rates, birth rates, family planning services and vaccination services from 1984 to the first 6 months of the year 2015 are discussed in this study.

Key Words: Çubuk Health Training and Research Region, Health Criteria.

1. Giriş ve Amaç

Sağlıklı yaşama tüm bireyler için doğuştan kazanılmış bir haktır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık "sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedensel, ruhsal ve toplumsal yönden tam bir iyilik durumudur. Sağlık hizmetleri, sağlığı korumayı, sağlık düzeyini yükseltmeyi, hasta ve yaralıların tedavi edilmesini sağlamayı ve gerektiğinde rehabilite hizmetleri de sunmayı içine alan bir kavramdır. Kişilerin ve toplumların sağlıklarını korumak, hastalandıklarında tedavilerini yapmak, tam iyileşmeyerek sakat kalanların başkalarına bağımlı olmadan yaşayabilmelerini sağlamak ve toplumun sağlık düzeyini yükseltmek için yapılan planlı çalışmaların tümüne sağlık hizmeti denilmektedir. Genel olarak sağlık hizmetleri, koruyucu, iyileştirici ve esenlendirici sağlık hizmetleri olarak üç bölümde incelenmektedir. Çubuk, günümüzde 84.636 nüfusu olan Ankara iline bağlı bir ilçedir. Bu çalışmada 1984-2015 yılları arasında Çubuk ilçesinin 31 yıllık sağlık durumunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu verilerin değerlendirilmesindeki amaç şöyle özetlenebilir;

1. Sağlık düzeyini gösteren ölçütlerin geçen zaman içinde değişip değişmediğini saptamak,
2. Sağlığa ilişkin ulusal raporların oluşturulmasına temel hazırlamak.
3. Çubuk Sağlık Eğitim ve Araştırma Bölgesi'nin sağlığa etkisini incelemek.

Burada sadece 1984 yılından sonrası, çeşitli kaynaklardan elde edilmiş verilerinin değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Sağlık hizmetlerinin amacı hastayı fizik, biyolojik ve toplumsal çevresiyle ele almak ve bireylerin sağlık düzeyini yükselterek yaşam ümidini artırmaktır. Bu görevi yapacak olan kuşkusuz hekimler, hemşireler, ebeler, sağlık memurları ve diğer sağlık personellerinin çabasıdır. Toplumun sağlığının korunması için hekimlerin ve diğer sağlık personellerinin hastane dışına çıkması, şehrin sokaklarını, ilçe ve köylerin kırsallarını dolaşması, araştırma yapması ve sağlığı tehdit eden faktörleri bir sağlık çalışanı gözü ile tespit edip yine bir sağlık çalışanı aklıyla çözüm üretmesi, sağlık için mücadele üretmesi gerekir. Bu nedenle, tıp fakültelerinde öğretilen, temel bilgiler de içinde olmak koşulu ile mezun oluncaya dek verilen tüm bilgilerin kırsal kesim nüfusunun sağlık sorunlarını ve kültürünü anlayıp değerlendirebilecek biçimde olmasına özen gösterilmeli ve diğer yandan bu sorunların çözümü için sağlık hizmetlerinin birincil ve ikincil koruma hizmetlerine yönelik olması sağlanmalıdır. Sağlık hizmetlerinin bölgesel ve ülke düzeyde yapılabilmesi için mezuniyet öncesi ve sonrası tıp ve diğer sağlıkla ilgili olan okul ve fakülte öğrencilerinin iyi yapılandırılmış alanlarda ve ekip hizmeti anlayışıyla eğitilmesi ve çalışması

gerekir. Bu amaca hizmet etmenin kuralı da eğitim, disiplin ve istikrardır. Sağlık Eğitim ve Araştırma Bölgeleri bu prensip ve düşüncenin bilimsel yansıması olarak düşünülmüş ve hayata geçirilmişti.

2. Kapsam ve Yöntem

2.1 Kapsam

Bu çalışma, Ankara ili Çubuk İlçe'sinin 1985'ten günümüze kadar ki 31 yıllık sağlık istatistiklerinin düzenlenip değerlendirilmesini kapsamaktadır.

2.2 Yöntem

Bu çalışma retrospektiftanımlayıcı bir çalışmadır. Çubuk Bölgesinin 1984 yılından sonrası nüfus, doğum, hastalık ölçütleri gibi sağlık ölçütleri toplanarak hazırlanmıştır.

3 Bulgular ve Sonuç

3.1 Bulgular

Çubuk ilçesinde 2010 yılında, yirmi bir doktor, yedi hemşire, otuz dokuz ebe ve yirmi sekiz sağlık memuru bulunmaktadır.

Tablo1. Çubuk Sağlık Grup Başkanlığı Bölgesi'nde 2010 Yılı Personel Durumu

Doktor	21
Hemşire	7
Ebe	39
Sağlık Memuru	28

Tablo 2. Çubuk Sağlık Grup Başkanlığı Bölgesi'nde Yıllara Göre Hasta Bakım Hizmetleri Rakamlara Yansıması

Yıl	Toplam Nüfus	Sağlık Kuruluşlarına Başvurma Yüzdesi
1985	57.716	67.0
1990	51.964	56.0
1995	66.303*	-
2000	75.719	147
2005	83.826**	-
2010	80.195	297.0

*TÜİK'in 1997 yılında yaptığı nüfus araştırması sonuçlarına göre Çubuk ilçesinin toplam nüfusedir.

**TÜİK'in 2007 yılındaki nüfus araştırması sonuçlarına göre Çubuk ilçesinin nüfusedir

Çubuk ilçesinde 1985 yılından itibaren Hasta Bakım Hizmetlerinin durumu şöyledir:

1985 yılının ortalama nüfusu 57.716'dır (Aynı yıl Ankara nüfus ortalaması 3.306.327'dir). Bu yılda herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuran vatandaşların yüzdesi 67.0'dır. 1990 yılında ortalama nüfus 51.964'tür (Aynı yıl Ankara nüfus ortalaması 3.236.626'dır). Bu yılda, 1990 yılında, herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuran vatandaşların yüzdesi 56.0'dır. 1995 yılında ortalama nüfus verilerine ulaşılmamıştır. Fakat TÜİK' in 1997 yılında yaptığı nüfus araştırması sonuçlarına göre Çubuk ilçesinin toplam nüfusu 66. 303'tür. Dolayısıyla bu yılın, 1995 yılının, herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuran vatandaşların sayı veya yüzdesine ulaşamamıştır. 2000 yılının ortalama toplam nüfusu 75.719'dur. Bu yılda Ankara nüfusu ise 4.007.860 Bu yılda, 2000 yılında, herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuran vatandaşların yüzdesi 147.0'dır. 2005 yılına ait verilere ulaşamamıştır. Bundan dolayı bu yıl ile ilgili verilere ait detaylı bilgiler de işlenememiştir. Ancak TÜİK' in 2007 yılındaki nüfus araştırması sonuçlarına göre Çubuk ilçesinin nüfusu 83.826'dır. Aynı yıl Ankara nüfus ortalaması 4.466.756'dır. **Çubuk ilçesinin 2010 yılının ortalama nüfusu 80.195'dir.** Ankara nüfusu 4.771.716'dır. Çubuk ilçesinde bu yılda herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuran vatandaşların yüzdesi 297.0'dır.

Tablo 3. Çubuk Sağlık Grup Başkanlığı Bölgesi'nde 2010 Yılında "0-5" Yaş Grubunda İlk Beş Hastalık

Sıralama	Hastalık
1	A.Nazofarenjit
2	A. Tonsilit
3	Diyare-Gastroenterit
4	Akut Farenjit
5	Sebebi Bilinmeyen Ateş

Bu verilere göre Çubuk Sağlık Grup Başkanlığı Bölgesi'nde 2010 yılında "0-5" yaş grubunda ilk beş hastalık ise şöyle sıralanmaktadır: Akut Nazofarenjit , Akut Tonsillit, Diyare ve Gastroenterit , Akut Farenjit, Sebebi bilinmeyen ateş.

Tablo 4. 2010 Yılı İçin 45 Yaş ve Üzeri Erişkinlerde En Çok Görülen İlk Beş Hastalık

Sıralama	Hastalık
1	Esansiyel Hipertansiyon
2	Lipoprotein Met. Boz.
3	DM Tip2
4	Refraksiyon ve Akomodasyon Boz.
5	BPH

2010 yılı için 45 yaş ve üzeri erişkinlerde en çok görülen ilk beş hastalık Şöyle sıralanmaktadır: Esansiyel Hipertansiyon, Lipoproteinmetabolizma bozuklukları, İnsüline Bağımlı olmayan DiyabetesMellitus, Refraksiyon ve Akomodasyon Bozuklukları, Bening Prostat Hiperplazisi.

Tablo 5. Çubuk Sağlık Gurup Başkanlığı Bölgesi'nde 2010 Yılı Bazı Demografik Veriler

Kaba Ölüm Hızı (Binde)	1.21
Bebek Ölüm hızı (Binde)	3.84
Anne Ölüm Hızı(Yüz Binde)	76
0-4 Yaş Ölüm Oranı (Binde)	51.1
5-44 Yaş Ölüm Oranı (Binde)	41.2
45 Yaş ve Üstü Ölüm Oranı (Binde)	90.1
Aile Planlaması Yöntem Kullanımı(Yüzde)	49

Çubuk Sağlık Gurup Başkanlığı Bölgesi'nde 2010 yılı bazı demografik veriler şunlardır: 2010 Yılında Kaba Ölüm Hızı (Binde) 1.21 bulunmuş. Bebek Ölüm Hızı (binde) 3.84 olarak bulunmuş. Anne Ölüm Hızı aynı sene (yüz binde) 76'dır. 0-4 yaş Ölüm Oranı (binde) 51.5 iken, bu oran 5-44 yaş Ölüm Oranı için (Binde) 41.2'tir. 45 yaş ve üstü Ölüm Oranı ise (binde) 90.7 olarak bulunmuştur. Aile Planlaması Yöntem Kullanımı oranı (%) 49 olarak yansımıştır.

Tablo 6. 2010 Sağlık İstatistikleri Yıllığı'nda Verilerin Oran Olarak Karşılıkları

Anne Ölüm Oranı, (100.000 Canlı Doğumda),	16,4
5 Yaş Altı Ölüm Hızı, (1.000 Canlı Doğumda),	13
Postneonatal Ölüm Hızı, (1.000 Canlı Doğumda),	1,6
Neonatal Ölüm Hızı, (1.000 Canlı Doğumda),	8,5
Bebek Ölüm Hızı, (1.000 Canlı Doğumda),	10,1

2010 Sağlık İstatistikleri Yıllığı'nda ise bu veriler genel olarak şöyle verilmiştir;
 Anne Ölüm Oranı, (100.000 Canlı Doğumda), Türkiye 16,4
 5 Yaş Altı Ölüm Hızı, (1.000 Canlı Doğumda), Türkiye 13
 Postneonatal Ölüm Hızı, (1.000 Canlı Doğumda), Türkiye 1,6
 Neonatal Ölüm Hızı, (1.000 Canlı Doğumda), Türkiye 8,5
 Bebek Ölüm Hızı, (1.000 Canlı Doğumda), Türkiye 10,1

Tablo 7. Çubuk Devlet Hastanesi'nin 2010 Yılı Personel Durumu

Doktor	32
Hemşire	27
Ebe	31
Sağlık Memuru	28

Aynı çalışmaya göre, Çubuk Devlet Hastanesi'nin 2010 Yılı Personel Durumu ise şöyledir: hekim sayısı otuz iki, hemşire sayısı yirmi yedi, ebe sayısı otuz bir, sağlık memuru sayısı yirmi sekiz

Tablo 8. 2010 yılı Sağlık İstatistikleri Yıllığı'nda Personel Durumu

	Türkiye Geneli	Orta Anadolu
1.000 Kişiyi Düşen Pratisyen Hekim Sayısı,	0,53	0,56
1.000 Kişiyi Düşen Toplam Hekim Sayısı,	1,67	1,52
1.000 Kişiyi Düşen Hemşire Sayısı,	1,56	1,48
1000 Kişiyi Düşen Ebe Sayısı,	0,68	0,79

2010 yılı Sağlık İstatistikleri Yıllığı'nda ise bazı veriler şöyledir;

İBBS-1'e Göre 1.000 Kişiyi Düşen Pratisyen Hekim Sayısı, Tüm Sektörler, 2010 Türkiye geneli için 0,53, Orta Anadolu için ise 0,56

İBBS-1'e Göre 1.000 Kişiyi Düşen Toplam Hekim Sayısı, Tüm Sektörler, 2010 Türkiye geneli için 1,67 Orta Anadolu için 1,52

İBBS-1'e Göre 1.000 Kişiyi Düşen Hemşire Sayısı, Tüm Sektörler, 2010 Türkiye için 1,56 Orta Anadolu için 1,48

İBBS-1'e Göre 1000 Kişiyi Düşen Ebe Sayısı, Tüm Sektörler, 2010 Türkiye için 0,68 Orta Anadolu için ise 0,79

Tablo 9. Çubuk Devlet Hastanesine Başvurma Sayıları Bazı Bölümler

	1985	1990	2005	2010
Dahiliye Pol.	804	1628	13923	24050
Genel Cerrahi Pol.	592	826	13459	17492
Kadın Doğum Hast. Pol.	2531	2289	15123	17842
Pediyatri Pol.	765	898	12262	19078
Nöroloji Pol.	-	231	8698	10040
Dermatoloji Pol.	-	-	-	9313
Ortopedi Pol.	-	728	14116	16981

Bu çalışmada elde edilen veriler ışığında Çubuk Devlet Hastanesine Başvurma Sayıları bazı bölümler için elde edilmiştir. 1985 yılında Çubuk Devlet Hastanesi Dahiliye Bölümüne başvuran hasta sayısı sadece 804. 1985 yılında herhangi bir sağlık kurumuna başvurma oranı %67 iken, 2010 yılında ise bu %297'dir. Polikliniklere başvurma yaklaşık olarak 30 kat artmıştır. Bu oran Kadın Doğum için 7'dir. Diğer polikliniklerin hasta sayıları ve oranlarına bakıldığında durumun çok da değişik olmadığı, yani bir bütünlük içinde yüksek olduğu görülmüyor. 1985 yılında dahiliye bölümüne başvuran hasta sayısı, 804'tür. Genel Cerrahi 591'dir. Kadın Doğum 2531'dir. Pediyatri'de ise 765'tir. 1990 yılında Çubuk Devlet Hastanesine Başvuranların sayısı ise Dahiliye'ye başvuranların sayısı 1628 kişi. Genel Cerrahi Polikliniğine başvuran sayısı 826 kişi. Kadın Doğum Polikliniğine başvuran sayısı 2289 kişidir. Pediyatri polikliniğine başvuran hasta sayısı 898 kişi. Ortopediye başvuranların sayısı 728 kişidir. Nörolojiye başvuranların sayısı 231 kişidir. Bu yıl için cildiye için bir veriye ulaşılmamıştır. 2005 için Dahiliye Polikliniğine başvuran hasta sayısı 13923 kişidir. Aynı yılda Genel Cerrahi Polikliniğine başvuran hasta sayısı 13459 kişidir. Kadın Doğum Polikliniğine başvuran kişi sayısı 15123'tür. Pediyatri Polikliniğine başvuran hasta sayısı 12262 kişidir. Ortopedi Polikliniğine başvuranların sayısı 14116 kişi olurken, bu sayı aynı yıl için Nöroloji Polikliniğine başvuranlar için 8698'dir. 2005 yılı Cildiye Polikliniğine başvuran kişi sayısına ulaşılamadı.

2010 yılında çubuk için Dahiliye Polikliniğine başvuran hasta sayısı 24050 kişi iken, aynı sene içinde Genel Cerrahi Polikliniğine başvuranların sayısı 17492 kişiye ulaşmış. Diğer bölümlere başvurma sayısı şöyledir: Kadın Doğum Polikliniğine 17842, Pediyatri 19078 kişi, Ortopedi 16981 kişi, Nöroloji 10040 kişi, Cildiye Polikliniğine başvuranların sayısı 9313 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 10. Çubuk Devlet Hastanesi Yatak İşgal Oranları

1985	%26.1
1990	%23.06
1995	%25.6
2000	%35.8
2005	%77.2
2010	%61.01

Çeşitli yıllar için (1985 -2010 yılları arası) Çubuk Devlet Hastanesi Yatak İşgal Oranları şöyledir: 1985 yılında yatak işgal oranı %26.1, 1990 yılında %23.06, 1995 yılı için %25.6, 2000 yılı için bu oran %35.8 iken, 2005 yılı için bu oran %77.2 olarak hesaplanmıştır. 2010 yılında Çubuk Devlet Hastanesi yatak işgali oranı %61.01 olarak bulunmuştur.

Tablo 11. İBBS-1'e Göre Bazı Veriler

	Türkiye	Orta Anadolu
Kişi Başı Hastane Müracaat Sayısı	4.11	3.44
Yatak Doluluk Oranı	% 63.9	-
Kişi Başı Kurum ve Kuruluşlara Müracaat Sayısı	7.6	7.8

Kişi Başı Hastane Müracaat Sayısı Türkiye'de 2010 yılında 4,11 Orta Anadolu için ise kişi başı hastane müracaat sayısı 3,44'tür.

Yatan Hasta Sayısı, Türkiye toplamı 10.528.173 olurken, bu rakam 2002 yılında 5.508.263'tür. Yatak Doluluk Oranı, Türkiye %63,9'tür.

Sağlık Bakanlığı Birinci Basamak Kuruluşlarına Toplam Müracaat Sayısı, Türkiye geneli toplamı 199.293.303 kişi olurken, bu rakam 2002 yılı için 59.726.726'dır.

İBBS-1'e Göre Kişi Başı Kurum ve Kuruluşlara Müracaat Sayısı, Tüm Sektörler, 2010 Türkiye ortalaması 7,6 iken Orta Anadolu için bu rakam 7,8 olmuştur.

2015 Yılı Çubuk Toplum Sağlık Merkezinin Faaliyet Raporuna Göre:

Tablo 12. Bölgenin Sağlık Hizmet Alt Yapısı

Verem Savaş Dispanseri	1
Aile Sağlık Merkezi	8
Sağlık Evi	8*

*Bunlardan 6'sı aktif hizmet vermekte

Bölgenin sağlık hizmet alt yapısı:

Toplum Sağlık Merkezine bağlı olarak şuanda aktif olarak çalışan, halka hizmet veren yerler şöyledir; 1 Tane Verem Savaş Dispanseri, 8 Aile Sağlık Merkezi, 8 Sağlık evi mevcut olup, 6 sağlık evi aktif çalışmaktadır

Yine bu faaliyet raporuna göre en sık bebek ölüm nedenleri şöyle sıralanmaktadır; Bebek Ölüm Nedenleri: ilk sırada Gastroşizis, ikinci olarak Kernikteru ve Akciğer Aspirasyonu, üçüncü olarak RespiratuvarDistres Sendromu, bunu Kalp Yetmezliği takip ederken en son sırada, beşinci sırada, Doğum Travması, Plasenta Previa yer almaktadır.

Tablo 13. Çubuk TSM Faaliyet Raporunda , 2015 Yılı İlk Altı Aylık Veriler

Kaba Doğum Hızı(binde)	6,8
Kaba Ölüm Hızı(binde)	1,5
Anne Ölüm Oranı(yüz binde)	0
Bebek Ölüm Hızı(binde)	8,4

Yine bu faaliyet raporunun doğrultusunda, 2015 yılı ilk altı aylık verileri, Kaba Doğum Hızının (binde) 6,8 olduğu ortaya çıkmıştır. Yine bu rapor da yer alan diğer veriler şöyledir. Kaba Ölüm Hızı (binde)1,5 olarak bulunmuşken, aynı dönemde Anne Ölüm Oranı (yüzbinde) 0 olduğu gösterilmiştir. Bebek Ölüm Hızı'nın rakamsal karşılığı (binde) 8,4 olarak bulunmuştur.

Tablo 14. Türkiye İstatistikleri Yıllığı Verilerine Göre 2014 Yılı

	Orta Anadolu	Türkiye
Bebek Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda)	7,1	7,6
Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda)	9,3	9,72
Anne Ölüm Oranı (100.000 Canlı Doğumda)	14,4	15,2
Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda)	9,3	9,7
Perinatal Ölüm Hızı (1.000 Doğumda)	7,8	8,12

Türkiye İstatistikleri Yıllığı verilerine göre 2014 yılıBebek Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda) Orta Anadolu için 7,1 Türkiye'de 7,6

Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda) Orta Anadolu'da 9,3 iken Türkiye'de ise 9,72'dir

Anne Ölüm Oranı (100.000 Canlı Doğumda) Orta Anadolu'da 14,4 Türkiye'de 15,2

Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda) Orta Anadolu'da 9,3 Türkiye genelinde ise 9,7

Perinatal Ölüm Hızı (1.000 Doğumda) Orta Anadolu için 7,8 Türkiye genelinde ise 8,12'dir.

Bu raporda, 2015 yılı faaliyet raporunda, bulaşıcı hastalıklardan bazılarında hiç rastlanılmamışken, bazı rakamların ise yüksek olduğu görülmüştür. Bu süre zarfında, Amipli Dizanteri vaka sayısı 2, bu nedenle ölüm gerçekleşmemiştir. Hepatit A Virüsü vakası tespit edilmemişken, Hepatit B Virüsü ile ilgili bir veriye yer verilmemiştir. HIV teşhis edilmemiştir. Yine aynı süre zarfında, kızamık, Tbc, KKKA, Brucelloz vakalarına rastlanılmamıştır. Rapora göre, elli sekiz köpek ısırığı ve on tane de E.Histolitica vakası rapor edilmiştir.

Normalde mevsimlik işçi göçünün fazla olduğu Çubuk ilçesinde, Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi'ne (ME-TİP) kayıtlı, Ocak-Haziran için, herhangi bir kimse bulunmamaktadır. Yine aynı rapora göre, Çubuk ilçesinde bulunan Suriyeli misafirlerin, muhacirlerin, sayısının 36 hanede, 237 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilere, Suriyeli mültecilere, bağlı bulundukları Aile Sağlık Merkezi'nde her türlü sağlık imkanlarından faydalanmasının önü açılmıştır. İlçede, Suriyeli misafirler sağlığa ulaşmasında herhangi bir problemle karşılaşmamasına özen gösteriliyor. Yine bu rapora göre, Çubuk ilçesinde, 428 kişiye evlilik raporu verilmiştir. Ayrıca 526 kişiye de evlilik öncesi danışmanlık hizmeti verilmiş olduğu kayıtlara geçilmiştir. Aylara göre dağılımı şu şekildedir: ocak ayında 42 kişiye, şubat ayında 33 kişiye, mart ayında 91 kişiye, nisan ayında 91 kişiye, mayıs ayında 76 kişiye, haziran ayında 95 kişiye evlilik raporu verilmiştir. Bu raporun Çevre Sağlığı Çalışmaları başlığı altında 2015 yılının ilk altı ayı içinde, 298 su numunesinden 1376 bakteriyolojik ve kimyasal klor ölçümü yapılmıştır. Klorlama işleminin ASKİ tarafından yapıldığı ilçede, 533 kez iskan denetimi yapılmıştır. Ayrıca bu bağlamda, iki adet şikayet dilekçesi değerlendirilmiş olup, bu şikayetler iki defa denetlenmiştir. Bu denetlemeler sonucunda cezai bir işlem gerektirecek bir hususa rastlanılmamıştır, tespit edilmemiştir. Ayrıca özerinde önemle durulan konuların başında, tahmin edileceği gibi, sigara gelmektedir. Her platformda dillendirilen sigara ve zararlarını önlemeye yönelik, altı aylık dönemde 1097 defa kapalı alanlarda sigara denetimi yapılmıştır. Raporda cezai uygulama ile ilgili bir veriye yer verilmemiştir.

Ruh Sağlığı Birimi olarak Çubuk Cumhuriyet Başsavcılığı talimatı ile toplam 14 hasta Çubuk Devlet Hastanesine, 1 hasta Mazhar Osman Bakırköy Akıl ve Ruh Hastalıkları Hastanesine sevki sağlanmıştır. Yine aynı rapora göre, savcılık talimatı ile götürülmüş olan 10 hastanın 3'er ve 6'ar aylık dönemlerde sevki Ruh Sağlığı Birimimiz tarafından yapılmaktadır. Rapora göre 46 madde bağımlısı ile görüşme yapıldığı, bilgi, danışmanlık ve eğitim verildiğine yer verilmiştir.

Tablo 15. Çubuk TSM Tütün Denetimi Faaliyet Raporu

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Denetlenen işletme Sayısı	116	192	182	172	188	?
İhlal Tespiti	0	1	3	0	0	0
Cezai İşlem	0	1	3	0	0	0

Rapor "Tütün Denetimi" başlığı altında faaliyetlerini, 2015 yılı ilk altı aylık faaliyetleri, aylara göre şöyle sıralamaktadır: Ocak ayında denetlenen işletme sayısı 116, ihlal tespiti yapılmamıştır. Şubat ayında 192 işletme denetlenmiş olup, ihlal tespiti 1 işletme rapor edilmiştir. Mart ayında 182 işletme denetlenmiştir, bu ayda 3 işletmeye cezai işlem uygulanmıştır. Nisan ayı denetlenen işletme sayısı 172 olup uygulanmış bir cezai işlem rapor edilmemiştir. Mayıs ayında 188 işletme denetlenmiş olup ceza gerektirecek bir kural ihlaline rastlanmadı. Haziran ayında denetlenen işyerlerinde yine herhangi bir kural ihlali rapor edilmemiştir

Yapılan bunca çalışma, danışmanlık, eğitimler ve denetlemelere rağmen, Çubuk İlçesi Toplum Sağlık Merkezine bağlı bir sigara bıraktırma polikliniği mevcut değildir.

Sağlık Bakanlığı tarafından tüm Türkiye'de 81 ilde hizmet veren denetim ekipleri tarafından Mayıs 2008 tarihinden Aralık 2011 tarihine kadar 2.933.481 işletme denetlenmiş, 62.521 cezai işlem uygulanmış ve 24.294.538 TL idari para cezası kesilmiştir. ALO 171 Sigara Bırakma Danışma Hattı Hizmetleriyle, 27 Ekim 2010 tarihinden itibaren 7/24 hizmet veren hat kurulduğu günden bugüne toplam 3.380.693 çağrı almıştır. Ülke genelinde toplam 309 Sağlık Kuruluşunda 413 Sigara Bırakma Polikliniği hizmet vermektedir. 2011 Ocak ayından 2012 Mart ayına kadar 498.294 kişiye sigara bırakma polikliniklerinde hizmet verilmiştir.

2008 yılına göre yaklaşık 2 milyon 200 bin kişi sigarayı bırakmış, kapalı alanlarda sigara dumanına pasif maruziyet %60 ve yasak olmamasına rağmen evlerde sigara içenlerin oranı %35 azalmıştır. Tütünle Mücadelede Dünya Sağlık Örgütünün belirlediği kriterlere göre ülkemiz dünyada başarılı ilk 4 ülke arasında yer almaktadır.

Raporda 'Verem Savaş Birimi Çalışmaları' başlığı altında, ilk 6 aylık faaliyet raporunun bilgileri paylaşılmıştır. Ferdi olarak başvuran hasta sayısı 571 kişi olarak kaydedilirken, temaslı muayene sayısı 106, rapor için başvuranların sayısı 363 olarak tespit edilmiştir. Yine aynı birimde yapılan muayeneler toplamda 1040 olmuştur. Sağlık İstatistikleri Yıllığına göre 2014 yılında Verem Savaş Dispanseri Türkiye geneli 1.643.937 kişi muayene olmuştur. Bu rakam 2010 yılında 2. .378.998 kişidir. Yine bu birimde yılın ilk yarısında, ilk 6 ayında, yapılan toplam Tüberkülin Cilt Testi(TCT) 148 olarak tespit edilmiştir. Verem Savaş Birimi Çalışmaları kapsamında yapılan radyolojik inceleme toplamı 1105'i bulmuştur. Yine aynı dönem kayıtlı tüberkülozlu toplam hasta sayısı 22'dir. Bu yılın ilk yarısında, 2015 yılının ilk 6 ayında, tedaviye alınan yeni Tüberkülozlu toplam hasta sayısı 11'dir.

Tablo 16. 2014 -2015 Yılı Eğitim Öğretim Yılında Okul Aşıları

DaBt-IPA(Pentaxim)	580(1.doz)	619(2.doz)	666(3.doz)	630(Rapel)
Pnömonokok	599(1.doz)	619(2.doz)	666(3.doz)	637(Rapel)
Polio	667(1.doz)	642(2.doz)		
KKK	560(1.doz)	204(Rapel)		
BCG	604(1.doz)			
HBV	220(1.doz)	633(2.doz)	672(3.doz)	
HAV	630(1doz)	634(2.doz)		
Suçiçeği	622(1.doz)			

2014 -2015 yılı eğitim öğretim yılında okul aşıları başlığının altında 1711 çocuğa KKK aşının yapıldığı, 1219 kişiye TETRAKSİM aşısının yapıldığı, Td aşısının 1 440 kişiye yapıldığı rapora yansımıştır. Yine aynı rapora göre, MOP-OP OPA aşı çalışmaları kapsamında, Suriyeli misafirlere nisan ayı içinde 84 kişi, mayıs ayında 69 Suriyeli mülteciye ulaşılmıştır. Bu faaliyet raporunda, Aile Sağlık Merkezlerinde rutin yapılan aşılama sayılarına da yer verilmiştir. Rapora göre, DaBt-IPA(Pentaxim) birinci dozu 580 kişiye, 2. dozu 619 kişiye, 3. dozu 666 kişiye ve 630 kişiye ise aynı aşının rapeli uygulanmıştır. Pnömonokok (Zatürre) 1. Aşı 599 kişiye, 2. dozu 619 kişiye, 3. dozu 666 kişiye ve 637 kişiye de Pnömonokok (zatürre) aşısının rapeli uygulanmıştır. Polio(çocuk Felci) aşısı 1. dozu 667 kişiye, 2. dozu 642 kişiye uygulanmıştır. Kızamık- Kızamıkçık- Kabakulak aşısının 1. dozu 560 kişiye uygulanmışken, rapel dozu olarak 204 kişiye uygulanabilmiştir. BCG (Tüberküloz Aşısı) 1. dozu 604 kişiye uygulanmıştır. Hepatit B (sarılık aşısı) ilk dozu 220 kişiye, 2. dozu 633 kişiye, 3. dozu 672 kişiye yapılmıştır.

Hepatit A aşısının ilk dozu 630 kişiye yapılabilmişken, 2. dozu 634 kişiye uygulanmıştır. Su Çiçeği aşısının tek dozu 622 kişiye uygulanabilmektedir.

İBBS-1'e Göre Aşılama Hızları, 2014 verilerine göre Orta Anadolu aşı yüzdeleri şöyledir;

DaBT1 %98(Türkiye için 97

DaBT2 %97(Türkiye için 96

DaBT3 %96(Türkiye için 96

BCG %98(Türkiye için 95

HBV-3 96(Türkiye için 95

KKK %95(Türkiye için 94

KPA-3 96(Türkiye için 95

Çubuk Toplum Sağlık Merkezinin verilerine göre alınan topuk kanı sayıları ocak için 119, şubat ayı için 111 kişi, mart ayı içinde 126 kişiye, nisan ayında 132 kişiye, mayıs ayı içinde 85 kişiye, haziran ayında 121 kişiden topuk kanı alınmıştır.

Bu raporda AÇSAP hizmetleri başlığı altında aylara göre yapılan hizmetler sıralanmıştır. Buna göre, ocak ayında A.P poliklinik sayısı 647, A.P danışmanlık hizmeti alan kişi sayısı 647, Hap verilen 173, kondom dağıtılan kişi sayısı 2988, enjeksiyonu tercih eden sayısı 1, RİA kullanan kadın sayısı da yalnızca 1 olmuştur. Şubat ayı için Aile Planlaması poliklinik sayısı 641 kişi, A.P danışmanlık hizmeti alan kişi sayısı, 641, Hap kullanan kişi sayısı 155 kişi, kondom tercih edenlerin sayısı 3084 olmuşken, enjeksiyonu 2, RİA'yı sadece 3 kişi tercih etmiştir. Mart ayı verilerine göz atıldığında, A.P poliklinik sayısı 815 kişi, A.P danışmanlık hizmeti alan kişi sayısının 815, Hap kullananların sayısının 163 kişi, kondomu yöntem olarak tercih edenlerin sayısının 3852 kişi, enjeksiyon ve RİA'nın 2'er kişi olduğu görülmüştür. Nisan ayında A.P poliklinik sayısının 724 kişi, A.P danışmanlık hizmeti alanların sayısının 724 kişi, Hap kullanan 167 kişi, kondomu bir yöntem olarak tercih edenlerin sayısının 3420 kişi, enjeksiyonu kullanan kişi sayısının 10 ve nihayet RİA'yı kullanan sayısı 4 olarak bulunmuştur. Mayıs ayında A.P poliklinik sayısı 597 kişi olduğu, A.P danışmanlık hizmeti alan kişi sayısının aynı olduğu, 597 kişi, Hap kullananların sayısının 155 kişide kaldığı, kondomu kullanan kişi sayısı 2784 kişi, enjeksiyon 29 kişi, RİA kullanan kişi sayısı 2 olarak bulunmuştur. Haziran ayı için A.P poliklinik sayısı, 634 kişi, A.P danışmanlık

hizmeti alan kişi sayısı 634 kişi, Hap kullanan kişi sayısının 174 kişi, kondomu kullanan kişilerin 3132 kişi, enjeksiyonu tercih edenler 42 kişi, RİA 2 kişi olarak kayda geçmiştir.

Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2011 yılı verilerine göre 15-49 Yaş Grubu Halen Evli Kadınlarda Kontraseptif Yöntem (Herhangi Bir Yöntem) Kullanım Yüzdesi (%) 2002 yılında 70, 2011 yılında ise 73'tir. 2011 yılındaki verilere göre Orta Anadolu yöntem kullanımı %73 iken, 2002 yılında %71'dir.

3.2 Sonuç

Çubuk Sağlık, Eğitim ve Araştırma Bölgesinin sağlıkla ilgili olarak kayıtların düzenli tutulduğu görmekteyiz. Aşı, en sık görülen hastalıklar ve bunların yaşa göre dağılımları, en sık ölüme yol açan hastalıklar gibi verilerin tutulduğu ve 6 yıl içinde önemli başarılar elde edildiğini yine aynı kayıtlardan görüyoruz. Örneğin, kızamık morbidite hızı 1977 yılın-da on binde 209 iken 1980 yılında on binde 52 e inmiştir. 1977-1980 yılları arasında kişi başına muayene sayısı 0,46 dan 0,60a yükseltilmiştir. Toplam Doğum Hızı (Bir kadın için) sadece 6 senede 4,6'dan 3,1'e indirilmiştir. Türkiye'de 1970'lerde yüz bin canlı doğumda 200'ün üzerinde olan anne ölüm oranı 2005 yılında 28,5'e, benzer şekilde aynı dönem için bebek ölüm hızı bin canlı doğumda 250'lerden 17'ye düşmüştür. Ayrıca, özellikle ebelerin daha yaygın olarak görev aldığı kırsal alanlara dek ulaştırılan aile planlaması hizmetlerinin başarılı olarak sunumu sonucu toplam doğurganlık hızı 2, 1'e kadar düşmüş, etkili aile planlaması yöntem kullanımı oranı (%46) geleneksel yöntem (%27)kullananların oranını geçmiştir. Örnekler rahatlıkla çoğaltılabilir.

1985 yılında Çubuk ilçesinde herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuranların sayısı 2000 yılına kadar istikrar içinde, bir rakamda sebat etmiştir. Fakat 2000 yılından sonra, katlanarak artış göstermiştir. Burada temel etkenin sağlık kuruluşlarına ekonomik, sosyal gelişim vs. gibi nedenlerle ulaşılabilirliğin kolaylaşması yanında, bu dönemde değişen sosyal alışkanlıklar ve beslenme biçimleri gibi nedenlerden dolayı kronik hastalıkların (DM. Ht. KVH gibi) yüksek artışının da etkili olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

Sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve toplumların sağlık düzeylerinin yükseltilmesi için, koruyucu sağlık hizmetlerinin öncelikli bir şekilde geliştirilmesi, halk sağlığı anlayışına uygun bir şekilde sağlık planlamalarının yapılması ve böylelikle toplumların sağlık düzeylerinin daha üst basamaklara taşınabilecek tartışılmaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Öztürk, Yusuf, Anılarla Çubuk Sağlık, Eğitim ve Araştırma Bölgesi Raporu, 2013.

Sağlık Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1990.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1995.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2000.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2010.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2011.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2013.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2012.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2004.

11. 2015 Yılı Çubuk Toplum Sağlık Merkezinin Faaliyet Raporunda Çubuk, Çubuk TSM

FOLKLORİSTİK ÇUBUK MONOGRAFİSİ NASIL OLMALIDIR?

M. Mete Taşlıova*

Özet

Çubuk ilçesi Ankara'ya en yakın yerleşim alanlarından biridir. Tarım ve hayvancılık ilçenin en önemli geçim kaynaklarıdır. Kültürel özellikleri açısından da oldukça zengindir. Böyle bir yerleşim yerinin monografik biçimde incelenmesi gerekmektedir. Monografik çalışma bir bölge için yapılabileceği gibi bir konu üzerine de yoğunlaşabilir. Folklor açısından monografi en önemli yöntemler arasında sayılabilir. Monografinin çeşitli amaçları vardır, Tanıtım ve kültürel değerleri korumak bunlar arasında sayılabilir. Konu başlıkları çeşitli ve ayrıntılı olmalıdır. Kültür endüstrisi günümüzün en önemli çalışma alanları arasındadır. Bu konuyu sadece turistik seviyede düşünmek yanlış olur. Yapılacak çalışma için öncelikle bir taslak program hazırlanmalıdır. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu program mutlaka genişleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk İlçesi, Ankara Kültürü, Çubuk Monografisi, Monografi Planı, Folkloristik

HOW SHOULD FOLKLORISTIC ÇUBUK MONOGRAPHY BE?

Abstract

Çubuk district is one of the closest residential area to Ankara. Agriculture and livestock are the town's most important source of livelihood. It is rich in cultural features. The

* Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ankara
E-posta: metetasliova@gmail.com

location of such a settlement must be examined in the monograph format. Monographic studies can focus on a subject as well as can be done for a region. Monograph in terms of folklore are among the most important methods. Monographs should be a variety of purposes. Promotion and maintain cultural values among others. Topics should be varied and detailed. Cultural industries are among today's most important fields of study. This subject would be wrong to think only in tourist levels. A first draft program should be prepared for work to be done. This program will surely expand their work later stage.

Keywords: Çubuk District, Ankara Culture, Çubuk Monograph, Monograph Plan, Folkloristic

Giriş

Ankara'nın merkeze yakın ilçelerden olan Çubuk, genel anlamda Ankara kültürü özelliklerine sahip olmasıyla birlikte yöre karakteristiğine bağlı hususları bir arada yaşatmaktadır. Bu iki yönlü zenginlik nedeniyle müstakil bir "Çubuk Monografisi Nasıl Olmalıdır" sorusu üzerinde durmayı gerektirecek niteliktedir. Bu monografi çalışmasında yüzlerce maddelik monografi başlıklarının, ilçenin özelliklerine bağlı olarak şekillendirilmesi amaçlanmaktadır. Ön plana çıkarılması gereken yönler gözden uzak tutulmadan özellikle tanıtım, geleneği ve yerel kültürü güncelleyerek aktarma, yöre insanı için ticari girdi oluşturma gibi maddeler üzerinde öncelikle durulmalıdır. Monografide Çubuk ilçesinin folklorik konuları 'yapısal' ve 'işlevsel' yaklaşım çerçevesinde ele alınmalıdır.

Unutulmamalıdır ki bir milletin kültürü, o milletin sahip olduğu geleneklerden ibarettir (Yıldırım 1991:15). "Gelişmiş ülkeler, kültürel miras yolu ile toplumsal bütünleşme, dayanışma ve kimlik oluşturma arasındaki ilişkinin bilincindedirler. Bu nedenle söz konusu ülkelerde kültürel harcamalara en büyük kaynak devlet tarafından temin edilmekte olduğu görülmektedir. Ekonomik ve teknolojik gelişmenin öncüsü konumundaki ülkelerin aynı zamanda kültürel miraslarını da en iyi koruyan, kültürel sermaye oluşumuna önem veren ülkeler olduğu gözlemlenmektedir" (Ekşioğlu 2013:3). Bu ülkelerin gerek marka oluşturma gerekse bu markaları dünyanın farklı ülkelerine transfer ederken kültürel değerleri kullandığını görüyoruz. Bu markaların kullanıldığı alana göre, yaşama biçimleri üzerindeki etkisini düşündüğümüzde, kültüre yapılan bu yatırımın veya yoğunlaşmanın yerel, ulusal ve uluslararası amaçlarıyla birlikte sonuçlarının bir arada düşünüldüğünü görüyoruz.

Folklor, en açık ifadeyle bir milletin veya belirli bir bölge <yöre> halkının, bir ilin, ilçenin veya köyün maddi ve manevi alandaki geleneksel-kültürel ürünlerini ve

yaşama unsurlarını bilimsel yöntemlerle ve çoğu zaman da disiplinlerarası yöntemlerle derleyen, sınıflayan, çözümleyen, yorumlayan ve gerek geleneğin güncellenmesi gerekse millî kültürün korunmasını sağlaması bakımından sonuçlara varan bilim dalıdır (Örnek 2000:7; Taşlıova 2006). Milletleri diğer milletlerden ayıran kültürel özelliklerin esası, halk kültürüdür; başka bir deyişle folklordur (Tan 2003:10; Evliyaoğlu-Baykurt 1988:19-21). Her ne kadar yukarıda genel özelliklerini verdiğimiz tanım üzerinde fikir birliği oluşan ana özellikleri açıklıyor olsa da otuzdan fazla farklı tanımların da olduğunu ifade etmek gerekir. Bu tanım farklılıklarının yaklaşık iki yüzyıllık dünya folklor çalışmalarında, tanımın oluşturulduğu ülkenin ihtiyaçlarına göre şekillendiğini ve özellikle de işlevsel yaklaşıma göre tanımların ortaya konulduğunu söyleyebiliriz.

Hayatın çeşitli aşamalarında folklorik <folkloristik> malzeme veya konuların karşımıza çıktığını veya diğer bir ifade ile hayatımızın içinde yer aldığını biliyoruz. Her ne kadar günlük hayat içinde bu olgu veya konular bir farkındalık biçiminde ele alınmıyor olsa da bilimsel yaklaşım esasına uygun olarak yapılan çalışmalarda en genel başlıklardan en tematik özel konulara kadar sıralanan maddeler ele alınabilmektedir. Günümüzde teknolojinin ve iletişimin getirdiği yenilik ve farklı çalışma alanları göz ardı edilmeden, geçmişten bu güne en genel ve klasik tanımıyla folklorik malzeme üç biçimde karşımıza çıkmaktadır (Tan 2003:10):

1. Bilgi haline gelmiş folklorik malzeme: Atasözü, destan, halk ilafları vb.
2. Yaşanan folklorik malzeme: Doğum, düğün, ölüm gelenekleri vb.
3. Sanat haline gelmiş folklorik malzeme: Halk oyunları, türküler, el sanatları vb.

Matbaanın icadından sonra başlayan yazılı kültür sözlü kültür farklılığının 19. asırdan itibaren hızla artması, yaşama tarzının ve alışkanlıklarının değişmesi, terk edilen ancak belli ölçülerde belli gruplarca muhafaza edilen verilere duyulan ilgi yeni bir ilim dalının doğuşunu hazırlamıştır (Günay 1987:27). Bu bilim dalının doğuşunu hazırlayan nedenleri düşündüğümüzde günümüze kadar uzanan çizgide hiçbir tesadüfi veya bilinçdışı bir durumun söz konusu olmadığını aksine başta Almanya ve İngiltere olmak üzere, ilerleyen dönemlerde ise Amerika ve Rusya'nın bu yeni çalışma alanını oldukça nitelikli biçimde kullandığını söyleyebiliriz. Günümüzde dünya folklor <halkbilimi, kültürbilimi> çalışmalarına yön veren ülkeler arasında da yine başlangıçta olduğu gibi Amerika, Almanya, Rusya ve İngiltere'nin olduğunu görüyoruz.

Folklor alanında yapılacak herhangi bir çalışma, konunun veya çalışılacak alanın özelliğine göre hiyerarşik bir sıralamaya bağlı olarak başlamak durumundadır. Saha çalışmalarında izlenmesi gereken tek bir metot olmadığı genel kabul gören bir

gerçektir. Benzer çalışma alanlarında olduğu gibi folkloristik yapıda akademik düzeyde yapılacak bir çalışmada şu kademeler izlenmektedir (Goldstein 1977:12):

1. Meselenin ortaya konuluşu
2. Meselenin tahlili. Konu ile ilgili mahsullerin neler olduğunun ve bunların elde edilmesi için en uygun metotların tespiti
3. Mahsullerin derlenmesi
4. Tespitlerin sunulması
5. Mahsullerin tahlili ve yorumlanmasına dayanılarak hipotezlerin kurulması

Araştırma, yapılacak işin açıklanmasıyla başladığına göre, meselenin çözümünde kullanılacak metodu tayin edecek olan yine meselenin kendisidir. Bu da konunun veya problematiğin analizi ile mümkündür. Problematiğin <sorunsal> ortaya konulmasına bağlı olarak seçilecek teorik yapı da belirlenmek durumundadır. Bazı çalışmaların metin merkezli veya tematik yapıdaki monografiler hacminde ele alındığını diğer bazı çalışmaların ise icra veya gelenek etrafında düzenlendiğini görmekteyiz. Birden fazla teorinin eklektik biçimde üzerinde durulan konuya <malzeme> uygulandığı örneklerin de gerek ülkemizde gerekse yurtdışında yapılan çalışmalarda sonuç verdiğini ifade etmek gerekir.

Şehirleşmenin egemenliğini hayatın hemen hemen bütün kademelerine kurmadığı ve teknolojinin de hususen televizyon ve internetin etki alanının bu derecede geniş olmadığı sosyal yapı içinde ninniler, türküler, atasözleri, ağıtlar, masallar, bilmece, oyun tekerlemeleri, kuklanın, Karagöz'ün çeşitli törelik oyunların söz içerikleri (Boratav 1982:165) sözlü geleneğin canlı olduğu yerlerde, nispeten kısa bir zamanda elde edebilir. Ancak geleneklerin değişme halinde olduğu ve yabancıların, yeni fikirlerin, teknik bilgilerin, kitle haberleşme araçlarının gelişi ile büyük değişiklikler olmaya başlamışsa çeşitli geleneklerin incelenmesi zaman alabilir. Derleme için gidilecek bölgenin genişliği, seyahate ve dolayısıyla zamana ihtiyaç gösterecektir. Bu yüzden geniş bir bölge veya nüfus üzerinde yeterli derecede homojen bir durum varsa meseleyi çözmek için numuneler almak yeterli olabilir.

Monografinin kapsamı öncelikle 'geleneksel' etrafında şekillenen konuları kapsıyor görünse de elektronik <teknolojik, dijital> araç ve alanlar da inceleme başlıkları arasına dahil edilmelidir. Bunda üzerinde durulan yöre veya alanın, bu tür elektronik kültür araç ve unsurlarını hangi seviyede kullandığı veya etkilendiği belirleyici ölçüt olabilir. "İletişim özneler arası bir olgudur ancak 20. yüzyılın sonu, medya tarafından

kuşatılan ve onun belirlediği kurgusal gerçekliğin ideolojik bombardımanı ile karşı karşıya bırakan ve yalnızlaşan bireyin...” (Ong 2012:207; Kaplan, Ertürk 2012:7-12) anlaşılması için bu alt başlıklar etrafında monografik yapıda değerlendirme bir gerekliliktir. Son dönem çalışmalarında özellikle “elektronik kültür” başlığı etrafında değerlendirilen teknolojik-elektronik-dijital-sanal platformlar, son çeyrek yüzyıl folklor çalışmalarının üzerinde yoğun olarak durduğu başlıkları da içinde barındırmaktadır. Sinema perdesine veya televizyon ekranına aktarılan geleneksel sözel metinlerle birlikte edebî eserlerin uyarlanması yanında, popüler kültürün şekillendirdiği eğlence yoğunluklu yapımlar, doğurduğu sosyal-kültürel sonuçlar itibarıyla çok daha fazla dikkat çekmektedir. Bizim de farklı çalışmalarımızda ele aldığımız bu konu, günümüzde olduğundan çok daha yoğun ve çeşitlilik gösteren biçimde, gelecek dönem çalışmaları na konu olacaktır.

“Bilindiği gibi, edebiyatta iki türlü yaratıcılık vardır: bunlardan en yaygın olanı, kelimeleri seçerek, tartarak, mısraları ölçerek, heceleri sayarak ve her şeyi düşünce süzgecinden geçirerek şiirlerin meydana getirildiği şuurlu (bilinçli) metot yahut ‘yazboz’ metodudur; diğeri ise, kelime ve dizilerin (mısraların) hazırlık yapılmadan, düşünülmeden, bir içten doğma halinde serbestçe döküldüğü ‘doğma’ veya irticalî metottur.” “Asırlar boyunca ozan, âşık ve meddahlar vasıtasıyla hikâye ihtiyacını tatmin eden Türk halkı, muhit ve zamana bağlı olarak birçok eserleri dinlemiş veya okumuştur. Türklerin İslâmiyet’i kabulünden önce ve sonra okuma-yazmanın geç yayıldığı köy ve kasaba halkları için ozan ve âşıkların hâfızaları âdeta kitap vazifesi görmüştür. Onlar, türkölü aşk hikâyelerini, destanları ve mensur hikâyeleri sözlü olarak bugüne kadar yayla, çadır ve köy muhitinde, alâkanın canlılığı nispetinde devam ettiregelmişlerdir” (Uysal 1976:365-366; Elçin 1997:92-93).

Malzemesini yaşayan folkloru doğrudan doğruya gözleyerek elde etmek zorunda olan saha araştırmacısı, meseleye iki yoldan biri ile yaklaşabilir. Gözlem yapılacak hadiseye ya aktif olarak katılma rolüne girebilir yahut da sadece bir seyirci veya olaya pasif olarak katılan biri olarak kalır. Katılan gözlemci olarak, derleyici, birçok avantajlara sahip olacaktır. Bu şekilde olayın yalnız mekanik özellikleriyle yetinmeyip mahiyeti hakkında da bilgi edinebilecektir. Ancak hadiseye gözlemci olarak katılan derleyici, hadise sırasında not alamaz. Bu sebeple intibalarını kâğıda ancak hadise bittikten sonra geçirebilir. Eğer gösterim uzun sürerse yahut katılanları çoksa veya birçok hadise iç içe ise, derleyici, hatırlanıp kaydedilmesi gereken şeylerin sadece bir kısmını hafızasında tutabilir.

Katılarak ya da sadece bir gözlemci olarak yapılan bir derlemede, amaç, folklor hadisesinin icra ortamını gözlemek ve bunu açıklamaktır. Bu ortamlar genellikle, tabii ve

sunî ortam olarak iki şekilde ayrılmaktadır. Tabîî ortam, folklorun bir topluluk içinde bulunduğu sosyal ortamdır. Sosyal ortamlar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilirler bile, genel olarak derleyicinin bulunacağı pozisyona göre, çok resmi, yarı resmi ve gayr-ı resmi olarak tanımlanabilir. Bu dereceler, derleyicinin gözlemlerini yapabilmesine ne derece kadar ve ne şekilde müsaade edileceği için oldukça önemlidir. Sunî ortam ise, derleyicinin arzusu üzerine başlatılan folklor ortamıdır. Derleyiciyle kaynak kişilerin karşılıklı anlaşması sonucu programlanan ve hazırlanan bu ortam, genellikle resmidir. Sunî ortam, sınırlı sayıda dinleyici barındırması ve bir kurguya dayanması gibi bakımlardan, önemli eksiklikleri de beraberinde getirir.

Hangi derleme ortamı içinde çalışılıyor olsa da, derleme çalışması sırasında sadece kaynak kişiye yoğunlaşmamalı, diğer unsurlar da tespit edilmelidir. “Araştırma konusunu oluşturduktan sonra aynı geleneksel unsurun olabildiğince çok varyantını toplamak gerekir. Toplanmış malzemeler gözden geçirildikten sonra kullanılmak üzere düzenlenmelidir. Göçün olduğu her yerde dille birlikte gelenekler de göç etmiştir” (Krohn 1996:14,27). Derleme yapılan yer kapalı ya da açık bir mekân ise, fiziki yapıya dair özellikler kaydedilmelidir. Tabîî bir ortamda çalışma yapılıyorsa, katılımcıların sayısı fazla olacağı için, kişilerin durumlarına dair tespitler, kaynak kişinin anlatımının ilerleyen kısımlarına bırakılmalıdır. Ancak sunî bir ortamda yapılan çalışmada, katılanların sayısının az olmasının yanında, anlatım sırasında da katkıları fazla olmayacaktır. Her iki durumda da, katılanların birbiriyle diyalog yapısı, topluluk içindeki yeri, genel görünüşleri hakkında bazı tespitler yapılmalıdır. Hadisenin günün hangi saatinde başlayıp bittiği, verilen ara ve sohbet için ayrılan zaman da önemlidir. Ancak üzerinde durulması gereken en önemli konu tabî ki icra ve icra zeminidir. Takdim konuşması, icracının üslubu (ses ahengi, ses ritmi, konuşma hızı, ses şiddeti, duraklamalar, yüz ifadeleri, el hareketleri, sessiz taklit, eşyanın ve insanların sesle taklidi, tekrarlama ve seslenişler), kullanılan aletler öncelikle dikkat edilmesi gereken konulardandır. Bunun yanında, katılanların teşvik ya da tasvip etmeme durumlarında alkış, yere ayakla vurma, yüksek sesle öksürme gibi müdahale edici tavırları ve icracının bu gibi durumlarda takındığı davranış şekline çok dikkat edilmelidir.

İcraya dair bu hususların nasıl ve ne zaman kaydedileceğine dair en iyi zaman dilimi, gözlemin yapıldığı süredir. Bu şekilde, seçmede tarafsızlık sağlanmış ve unutma ihtimali azalmış olacaktır. Fakat her zaman bu mümkün olmayabilir. İcra sırasında ya da sonrasında yapılacak kayıtlarda, derleyici, gözlemle yorumu birbirine karıştırmaya dikkat etmelidir. Öncelikle, var olanın olduğu gibi tespit edilmesi gereklidir. Yorumlama ve malzeme üzerinde çalışmak daha sonraya bırakılmalıdır.

Prof. Dr. Dursun Yıldırım (1991:16-17) sözlü kültür ürünleri üzerine yönelik amaçları şu temel sorulara cevap aramak biçiminde sıralamaktadır: 1.Sözlü kültürün tanımı, kapsamı nedir veya ne olabilir? 2.Sözlü kültürü meydana getiren ürünler hangi türlerde toplanabilir ve bu türlerin nitelikleri nelerdir? 3.Sözlü kültür nasıl ve hangi ortamda oluşur? 4.Sözlü kültür nasıl taşınır, dağılır ve yayılır? 5.Sözlü kültür hangi şartlar altında veya içinde bir değişmeye uğrar, sebepleri nelerdir? 6.Sözlü kültür neleri ifade eder ve hangi fonksiyonları taşır? 7.Sözlü kültür ürünlerini, yeni ihtiyaçları karşılamak veya muhtemel ihtiyaçlara cevap vermek üzere nasıl, ne şekilde ve nerelerde uygulayabiliriz?”

Kaynak kişilerle icra ortamında yapılan tespitler kadar, mülakat yolu ile de malzeme temin etmek mümkündür. Derleyici bu yol ile kaynak kişinin bildiği, yaptığı, yapmış olduğu şeyleri, bunların sebeplerini öğrenir ve kaynak kişinin iç dünyasını ve folkloruna dair bilgiler edinir. Mülakat sırasında, kaynak kişilerin biyografileri, estetik görüşleri, bilgiler, duygular ve manaları, kaynak kişinin repertuarı gibi konularda malzeme toplanabilir. Ancak bunlar yapılırken kaynak kişi tamamen serbest bırakılmalı ve üzerinde bir etki oluşturulmamalıdır. Bir mülakatın uzunluğu hakkında hiçbir kaide olmadığı gibi, esas olarak belirleyici olan unsur mülakata katılanların durumudur.

Genel Özellikleriyle Çubuk¹

Her milletin dil özellikleri, ait olduğu toplumun düşünce-tefekür yapısına dair bol miktarda kelime ve kelime yapılarını barındırır. Dilin “özelligi” sayılan bu yön, öğrenilmesinde ve o dilin ait olduğu kültürel kodların aktarılmasında da itici bir güç olarak kullanılmaktadır. “Gelişmiş ülkelerde turizmin daha çok da kültür turizminin de etkisiyle kültür ekonomisi daha çok kentlerin kültürel ekonomik yapılarının çözümlenmesi temelinde gelişmiştir.../...Kültür ekonomisi ya da kültürel ekonomi gibi terimler ise özellikle son çeyrek asırda belirginleşmeye başlamıştır. Bunda görsel-işitsel medya, bilişim, kayıt ve dijital teknolojiler ve turizm gibi farklı kültür endüstrileri ve sektörlerindeki yaşamı dönüştüren hızlı ve köklü değişmelerin etkisi büyüktür” (Özdemir 2009:74-75).

İlçe ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Arazi yapısı güney kesimlerde yer yer tepelik ve meyilli taban arazileri olup kuzey kesimlerinde dağlık karakter gösteren tipik Orta Anadolu toprak gruplarını kapsamaktadır. Yöre

¹ Bu başlıktaki bilgiler Çubuk Belediye Başkanlığı ve Çubuk Kaymakamlığı web sayfalarından alınmıştır:
[http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTg=\(E.T.:05.08.2015\)](http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTg=(E.T.:05.08.2015))
[http://www.cubuk.gov.tr/default_B0.aspx?content=209\(E.T.:05.08.2015\)](http://www.cubuk.gov.tr/default_B0.aspx?content=209(E.T.:05.08.2015))

genel olarak ovalık bir bölge olduğundan tarım ürünleri için son derece uygundur. Bu nedenle yetiştirilen tarım ürünleri arasında en önemli yeri hububat tutmaktadır. Yetiştirilen başlıca ürünler şunlardır: Buğday, arpa, fiğ, yonca, nohut, mercimek, kuru fasulye, şeker pancarı, patates, kuru soğan, kavun, domates, sivri biber, armut, ayva, elma ve vişne. Bunların dışında çilek, patlıcan, şeftali, kayısı, erik, dut, ceviz yetiştirilen ürünler arasında dut, kayısı ve erik türüne oldukça sık rastlanır.

Hayvancılık ilçenin en büyük gelir kaynağıdır. İlçemiz Ankara ilinin ve çevresinin en büyük hayvan pazarına sahip olup ilçemizin tüm köylerinde hayvancılık yapılmaktadır. Köylerdeki aile işletmeciliğinin yanı sıra ova köylerinde ve ilçe merkezi civarında yaygın olarak süt inekçiliği, sığır besisi ve koyunculuk yapılmaktadır.

Vişnecilik ilçede sektör haline gelmiş ve birçok esnafın geçim kaynağı olmuştur. Aynı şekilde yetiştirilen ve hazırlanan vişneler kamyonlarla Ankara ve diğer illerdeki fabrikalara pazarlanmaktadır. Festivali de yapılan vişne, Çubuk ilçesini temsil eden marka ürünler arasında gösterilmektedir.²

Çubuk Turşu ve Kültür Festivali 2005 yılından itibaren Türkiye içinde olduğu kadar yurt dışına da taşınan organizasyon haline geldi. Bölge dışından gelen yerli ve yabancı konukların yerel halkla kaynaşmasını sağlayarak birlik ve beraberliğe katkıda bulunur. Festivale gösteri topluluklarıyla ve çeşitli ürünleriyle katılan yerli ve yabancı konukların kültürlerini tanıma fırsatı elde eder ve evrensel unsurlar kazanılır. Bütün yıl boyunca çalışan, üreten insanlar festivalde hem eğlenirler hem de ekonomik anlamda emeklerinin karşılığını alırlar.

Türk mutfağının zengin et yemeklerinin yanında çeşitli sebze ve diğer bitkilerle yapılan örnekleri de ilgi görmektedir. Bu örneğin bir benzerini de Çubuk ilçesinde yüzyıllardır şifalı otlardan yapılan «aş yemeği» geleneğinde görüyoruz. Baharın gelmesiyle birlikte yeniden hayat bulmaya başladı. İlkbaharda sadece belli bir süre yenilebilen yemek, birçok hastalığa da şifa oluyor.³

Başka şehirlerde örneklerini gördüğümüz eğlence gecelerini Çubuk'ta da zengin içeriğiyle bulabiliyoruz. Ankara ve ilçelerinde erkeklerin bağ evleri veya müstakil konutlarında bir araya gelerek eğlendikleri, çalıp söyledikleri ve güncel konuların konuşulduğu bir gelenek olan "Fefene Gecesi", Tarihi Bekir Ağalar Konağında yeniden icra edilmeğe başlanmıştır. Bu tür organizasyonlarda yerel yöneticilerin katkısının günümüz şartlarında ihtiyaç olduğu aşikârdır.⁴

² <http://kurucaykoyu.org/manset/kurucay-koyu-visne-ve-kultur-festivali/> (E.T.:06.08.2015)

³ http://www.tarimtv.gov.tr/HD4363_-as-yemeği---kulturu-cubuk-ta-hayat-buluyor.html (E.T.:06.08.2015)

⁴ <http://www.tarafsizhaber.com/cubuk-ta-ferfene-gecesi-duzenlendi-15051> (E.T.:08.08.2015)

Çubuk Monografisinin Genel Başlıkları veya Kadrosu

Halkbiliminin içerdiği, içermesi gerektiği konuların eksiksiz, yeterli ve herkesin üzerinde anlaşılabileceği bir çerçevesini çizmek ya da şemasını düzenlemek kolay değildir. Çünkü sosyal bilimlerin çoğunda olduğu gibi halkbiliminde de birtakım konuların kesin sınırlarını çizmek, bunların öteki bilimlerle olan “sınır anlaşmazlıkları”nı önlemek güçtür.

Türk halkbilimi sahasında çalışacak olanlara işlerini kolaylaştıracak bir rehber işlevi görecektir ‘monografi planı’ veya genel Halkbilimi başlıklarının geleneksel kültürel özellik taşıyan alanları görebilir. Elbette ki, bu başlıkları eklenecek maddelerle genişletmek mümkündür.

Çubuk İlçesi Monografi Planı

1. Bölüm⁵: Fiziki ve Tarihi Çevre

A. Fiziki Çevre

1. Yer Özellikleri: Sınırlar, dağ, ırmak, göller ve ovalar ile tüm yer adları
2. Bitki Örtüsü: Ehli ve yabani bitki, ağaç ve çiçek türleri ile bunların adları ve özellikleri
3. Hayvan Türleri: Uçar, koşar, yüzer cinsinden ehli ve yabani hayvan türleri ve adları

B. Tarihi Çevre

1. İlk Türk Yerleşimi: Bölgeye ve yöreye ilk gelen ve yerleşen Türk boyları, aşiretleri ve bunlarla ilgili rivayetler

2. Bölüm: Beşeri Durum ve Ekonomik Yapı

A. Beşeri Durum

1. Nüfus hareketleri: Doğum, göç (iç-dış)
2. Nüfus dağılımı: Boylar, aşiretler, akrabalıklar

B. Yaşayış Biçimleri

1. Köy: Yaylak-kışlak, hayvancılık, ziraat, marangozluk, dokumacılık

⁵ Monografi taslağı hazırlanırken tespitlerimize ek olarak künyesini sıraladığımız kaynaklardan da yararlanılmıştır: (Çobanoğlu 2010; Örnek 2000:17-20; Oğuz 2009; Halk Kültürü Belleği Kümeleme Kılavuzu 2001)

2. Kasaba: Ziraat, hayvancılık, ticaret, zanaat
 3. İlçe-Şehir Merkezi: Sanayi, ticaret ve zanaatlar
- C. Ekonomik Yapı
- a. Hayvancılık
 1. Bakımı, beslenmesi, korunması
 2. Çobanlık
 3. Hayvansal ürünlerin elde edilişleri
 4. Hayvancılıkla ilgili araç-gereçler
 - b. Tarım-Rençberlik
 1. Ekme, biçme, ürün alma
 2. Tarım araç-gereçleri
 3. Değirmencilik
 - c. Avcılık
 1. Av türleri (kara, deniz avları)
 2. Av araçları ve teknikleri
 - d. Arıcılık
 - e. Beslenme: Yiyecek temini, yaz ve kışa yiyecek hazırlanması, yemek türleri, adları ve tarifleri
 - f. Giyim-kuşam: Yapılış, temin etme, dikme, diktirme, satın alma, yazlık-kışık mevsimine göre çeşitleri
 - g. Sanayi: Dokumacılık, demircilik, bakırcılık, öteki üretim ve yapı malzemesi, marangozluk, ağaç işleri, tuğla
 - h. Ticaret: Alışveriş, değiş tokuş, toptancılık, çerçilik
 1. Taşıtlar, taşıma teknikleri
- D. Halk Ekonomisi
1. Takas
 2. Hizmet Karşılığı Mal
 3. İmece
 4. Borç alma
 5. Pazarlık

6. Ölçü birimleri ve değeri
7. Tartı birimleri ve değeri
- E. Halk Taşımacılığı
 1. Kara Taşımacılığı
 2. Tekerlekli Araçlar
 3. Kızaklı Araçlar
 4. Irmak, Göl ve Deniz Taşımacılığı
- F. Halk Haberleşme Teknikleri
 1. Haberci, Ulak
 2. Hayvan Kullanımı
 3. Simge ve Eşya
 4. Mektup
- G. Halk Baytarlığı ve Zooloji
- I. Halk Takvimi ve Meteoroloji
- J. Halk Biyolojisi
- K. Halk Botaniği
- L. Halk Matematiği
 1. Ölçü Birimleri
 2. Tartı Birimleri
 3. Hesaplama Birimleri
- M. Ahilik; Geleneğe dair bazı uygulamalar

3. Bölüm: Sosyal Yapı

- A. Aile Yapısı
 1. Aile düzeni ve ilişkileri
 2. Akrabalık bağları ve düzeni
 3. Hiyerarşi ve statüler
- B. Eğitim ve Öğretim, İletişim Düzenleri
 - a. Eğitim ve öğretim kuruluşları
 1. Eğitim ve öğretim konuları

2. Eğiticiler, öğreticiler ve yöntemleri
 3. Eğiticilerin ve öğreticilerin kullandığı malzemeler
 - b. İletişim düzeni ve araçları
- C. Yüksek Öğretim Kurumları
- a. Üniversite, Fakülte ve Bağlı Birimler
 - b. Farklı Üniversitelere Bağlı Eğitim Birimleri

4. Bölüm: Halk Hukuku

A. Töre

1. Yörede töre nasıl anlaşılır, neleri etkiler ve bunları nasıl gerçekleştirir
2. Töre hukuku, örfi hukuk ve uygulamaları
 - a. Kız kaçırma
 - b. İmece, diğer yardımlaşma örnekleri
 - c. Konuk ağırlama
 - d. And içme, içirme
 - e. Miras dağıtımı
 - f. Vasiyet
 - g. Boşanma ve uygulamaları
 - h. Evlat edinme
 - ı. Süt kardeşliği
 - j. Kirvelik

B. Gelenek

C. Görenek

D. Örf

5. Bölüm: İnanç Yapısı

- A. Olağanüstü varlıklara saygı ve uygulamalar
- B. Mukaddes bilinen konu ve değerler
 1. Gök (güneş, ay, yıldızlar)

2. Yer (bitki, dağ, kaya)
 3. Yer altı (toprak, madenler)
 4. Ev, ocak
 5. Ata ve ulu kişiler
 6. Yatırlar ve ziyaret yerleri
- C. Ramazan ayına mahsus gelenek ve uygulamalar
1. Ramazan temizliği
 2. Ramazan sohbetleri
 3. Ev gezmeleri
 4. Kahvehane sohbetleri
 5. Ramazan eğlenceleri
 6. İftar davetleri
 7. Ramazanı uğurlayış
- D. Hayır geleneği; köy hayır yemekleri

6. Bölüm: Mimari, Ev Bark Yapımı

- A. Yapı sanatı ve sanatçıları
- B. Yapı malzemeleri ve işlemleri
- C. Yapı tipleri ve teknikleri
- D. Yol, köprü yapımı
- E. Türbeler, mezarlar, hayrat çeşmeler
- F. Evlerin dış ve iç düzeni, fonksiyonları, adları, mefruşatı ve süslemeleri
- G. Hayvan barınakları ve samanlıklar
- H. Yiyecek ve içecek depoları
- I. Fırınlr ve diğer ekmek pişirme yerleri
- J. Kulübeler
- K. Çamaşırhane ve yunaklar
- L. İbadethaneler
- M. Isınma araç ve gereçleri

7. Bölüm: El Sanatları⁶

A. Örme

1. Oya
2. Tığ oyası
3. Mekik oyası
4. Kanaviçe işleme
5. Şiş örgü

B. Dokuma

1. Yaygı
2. Halı
3. Kilim
4. Cicim
5. Keçe

C. Basma işleri

1. Ağaç, taş, maden, toprak, cam, deri işleri
2. Halk resmi

C. Ağaç işlemeciliği

1. Kündekâri tekniği
2. Oyma ahşap örnekleri, kullanıldığı mekânlar
3. Tarihî eserlerde kullanılan ahşap boyama tekniğiyle yapılmış figürler

D. Demircilik

1. Motifler ve anlamları, adları
2. Renkler, boyalar ve anlamları

E. Geleneksel Meslekler

1. Bıçakçılık
2. Duvarcılık
3. Bakırcılık
4. Kalaycılık

⁶ Monografileri birbiriyle mukayese edip tamamlarken ilçelerde üretim biçimi olan bazı mesleklerin (dokumacılık, demircilik gibi), şehir merkezlerinde geleneksel meslekler başlığında ele alınmasının bir zıtlık değil, bu mesleklerin köy ve şehir hayatında üstlendiği fonksiyona bağlı olarak farklı nitelendirilmesi nedeniyle hem köy üretim hayatında hem şehirde geleneksel meslekler başlığında verildiğini belirtmek gerekir.

5. Yorgancılık
6. Semercilik
7. Marangozluk ve Oymacılık
8. Urgancılık
9. Tenekecilik
10. Dokumacılık
11. Örücülük
12. Oyacılık
13. İşlemecilik
14. Dericilik
15. Saraçlık
16. Ebruculuk
17. Sepetçilik
18. Hattatlık
19. Nakkaşlık
20. Taş İşlemeciliği
21. Telkâri
22. Yazmacılık
23. Yemenicilik
24. Çömlekçilik

8. *Bölüm: Beslenme ve Temizlenme*

- A. Besin türleri
 1. Hayvansal besinler
 2. Bitkisel besinler
- B. Besin elde etme, hazırlama, koruma
- C. Mutfak düzeni, araçları
- D. Kiler, depo, mahzen
- E. Yemek çeşitleri
 1. Yöreye mahsus yemekler
 2. Yöreye mahsus baharatlar
 3. Mahallî karakter taşıyan tatlılar

- F. Sofra düzeni
- G. Kutsal günler için hazırlananlar ve törensel yemekler
- C. Olağan ve olağanüstü durumlarda yemek türleri
- D. Üç öğün verilen yemekler ve diğer yemek zamanları
- E. Yemek araçları, adları ve işlevleri
- F. Temizlik ve temizlik malzemeleri
 - 1. Temizlik yerleri ve malzemeleri
 - 2. Hamam ve hamam türleri
 - 3. Çamaşır yıkama

9. Bölüm: Giyim, Kuşam, Örtünme, Süslenme

- A. Erkek giyimleri
- B. Kadın giyimleri
- C. Olağanüstü günler için giyim kuşamlar
- D. Erkek ve kız çocuk giyimleri ve seslemeleri
- E. Delikanlı ve genç kız giyim kuşam ve süslemeleri
- F. Gelin ve güvey giyim kuşamı
- G. Giyim kuşam malzemeleri, biçimleri ve çizimleri
- H. Süsleme motifleri, adları, süs eşyaları
- I. Giyim ve süsleme eşyalarının sınıflanması ve her parçanın adı
 - 1. Başa giyilenler, adları ve özellikleri
 - 2. Gövdeye giyilenler, adları ve özellikleri
 - 3. Belden aşağısı giyilen ve bele kuşanılanlar
 - 4. Ayağa giyilenler: Ayakkabı, çarık, çorap, dolak ve adları, özellikleri
- J. Süslenme ve Süsleme
 - 1. Boya
 - 2. Sürme
 - 3. Rastık
 - 4. Kına
 - 5. Dövme

6. Takı
7. Küpe
8. Gerdanlık
9. Bilezik
10. Halhal
11. Kemer
12. İşleme kumaş türleri
13. Desenli örme erkek ve kadın çorabı
14. Örme kadın ve erkek kuşağı
15. Fes, sarık
16. İşlemeli mendil

10. Bölüm: Törenler

A. Geçiş Törenleri

1. Doğum töreni
 1. Çocuksuzluk ve Çözüm Uygulamaları
 2. Gebelik Dönemi
 3. Doğum Sırası
 4. Doğum Sonrası
 5. Diş Hediği
2. Ad verme töreni
3. Sünnet töreni
4. Askere gönderme-karşılama töreni
5. Hacı gönderme-karşılama töreni
6. Nişan, evlenme, düğün töreni
 1. Görücülük
 2. Kız isteme
 3. Söz kesme, yüzük takma
 4. Nişan
 5. Başlık, hazırlık ve çeyiz

6. Kına gecesi
7. Ölüm, ölü gömme ve yas töreni
1. Ölü helvası
2. Ölümünden sonra 3/7/40 yemekleri
- B. Kutlama Törenleri
 1. Dini bayramlar
 2. Milli bayramlar
 3. Sayılı günler
 4. Kandil geceleri
 5. Anma günleri
 6. Festivaller
 7. Yıl dönümleri
 8. Panayırlar
- C. Bereket Törenleri
 1. Adak kurbanı, saç
 2. Yağmur duası
 3. Koçkatımı
 4. Hidrellez
 5. Kır gezintileri
 6. Yayla şenlikleri
 7. Nevruz

11. Bölüm: Halk Hekimliği

- A. Halk hekimliği, halk baytarlığı
- B. Halk botanigi, halk zoolojisi
- C. Halk meteorolojisi, halk takvimi
 1. Sayılı günler
 2. Koç katımı
 3. Saya
 4. Çiğdem bayramı

D. Hekimler, Hastalıklar ve İlaçlar

1. Hekimlik ve hekimler
2. Hastalıklar ve tedavi usulleri
3. İlaçlar ve tarifleri
4. Sınıkçılar (kırık-çıkıkçı)

E. Ocaklar

1. Karıncalık ve kumru ocağı
2. Dağlama ve alazlama ocağı
3. Uçuk ocağı
4. Sarılık ocağı
5. Afsun (ahsun, efsun) ocağı
6. Sihir, büyü, tılsım ocağı
7. Nazar değmesi ve kurşun dökme ocağı
 - a. Nazar değmesi ve türleri
 1. Göz değmesi
 2. Söz (dil) değmesi
 3. Nefes dokunması
 - b. Nazardan korunma yolları
 1. Nazar kudreti olanlardan uzak durmak
 2. Nazarlık taşımak
 3. Nazar boncuğu
 4. Tütsülemek
 5. Üzerlik taşımak
 6. Muska, hamail taşımak
 - c. Tedavi yolları
 1. Tütsüleme
 2. Kurşun dökme
8. Sıtma ocağı
9. Dalak ocağı
10. İnme, felç, yel ocağı

- F. Ziyaretler, ziyaret yerleri
- G. Dinsel-büyüsel içerikli inançlar, işlemler
 - 1. Ziyaretler, yatırırlar, türbeler, mezarlar
 - 2. Fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme
 - 3. Büyücülük türleri ve teknikleri
- H. Uğurlu uğursuz durumlar
 - 1. Uğurlu sayılması
 - 2. Uğursuzluklar ve korunma
 - a. Al basması
 - b. Karabasan

12. Bölüm: Tekli veya Grup Halinde Halk Oyunları (Halk Dansları)

- A. Ezgili danslar
- B. Ezgili-türkülü danslar
- C. Dansların kompozisyon düzeni ve figürlerle geçişlerin tanımı
- D. Dansların çıkış kaynakları
- E. Dansların topluluktaki yeri ve rolü
- F. Dansların yörece tanımı, sınıflanması ve anlamları
- G. Dansların yapılması
- H. Seğmenlik Geleneği

13. Bölüm: Müzik

- A. Müzik türlerini belirleyen terimler
- B. Müzik türleri ve özellikleri
- C. Türküler ve ayaklar (ayak-uyak türleri)
- D. Sallanma, yallı, kırık hava, misket, boğaz, zeybek
- E. Uzun hava, maya, bozlak, sürmeli, deme
- F. Müzik aletleri ve her birinin özellikleri
- G. Aletlerin yapımı, ustaları ve malzemeleri
- H. Halk Müziği

1. Âşık Müziği ve Gösterimleri
 - a. Âşık Fasılları
 - b. Âşık Yarışmaları
 - c. Türkülü Hikâyeler
2. Tekke Şiiri ve Gösterimleri
 - a. Zikir
 - b. Sema
 - c. Semah
 - d. Cem
3. Anonim Müzik ve Gösterimleri
 - a. Türkü Türleri ve Ezgileri (Kırık hava, Maya, Bozlak)
 - b. Türkülü Atışmalar (Martufal, Bayraktar, Atma Türkü)
 - c. Sıra Geceleri
 - d. Kına Geceleri
 - e. Düğün Eğlenceleri
4. Halk Çalgıları
 - a. Vurmalı Halk Çalgıları
 - b. Üflemeli Halk Çalgıları
 - c. Tezeneli Halk Çalgıları
 - d. Yaylı Halk Çalgıları

14. Bölüm: Halk Eğlenceleri

- A. Büyüklere mahsus oyunlar ve eğlenceler
 1. Avlanma türleri
 2. Yarışmalar (cirit, güreş, bilek güreşi, nişancılık)
 3. Hayvan döğüşleri
 4. Çeşitli mevsimlik oyunlar
- B. Çocuk oyunları, oyuncakları ve eğlenceleri
 1. Çocuk Oyunları
 2. Oyuncaklar

C. Medya

- a. Halkın medya algısı
- b. TV izleme alışkanlığı ve yoğun olarak takip edilen programlar
- c. Radyo dinleme alışkanlığı ve tercih edilen programlar
- d. Sinema sayısı, izlenme oranları ve tercihler

15. Bölüm: Sözlü Edebiyat

A. Konuşmalık türler

1. Ağız özellikleri
3. Atasözleri ve deyimler
4. Bilmeceler
5. Tekerlemeler ve şaşırtmacalar
6. Alkış ve kargışlar

B. Söylemelik türler

1. Mani
2. Türkü
3. Destan
4. Ağıt
5. Deme ve çeşitleri
6. Fıkra çeşitleri

C. Anlatmalık türler

1. Efsane, menkabe
2. Masal ve çeşitleri
3. Hikâyeler
4. Destanlar
5. Memoratlar
6. Sözlü tarih
7. Sevgi iltifat sözcükleri
8. Övme ve yerme ifadeleri
9. Nasihat cümleleri veya benzetmeleri

D. Satıcı Sözleri

1. Seyyar satıcılar ve pazaryeri satıcıları hangi sözleri kullanır
2. Dükkânlarda satıcılar mallarını hangi hitaplarla beğendirmeye çalışır
3. Dükkân ve mağazalarda hangi tip söz ve ifadeler duvara asılmıştır

E. Oynamalık türler

1. İnançların kaynaklık ettiği oyunlar
2. Mevsimlik hareketlerin kaynaklık ettiği oyunlar
3. Başka etkenlere dayalı oyunlar
4. Oyunların tespit edilen metinleri ve sahnelerin tasviri (hareketler)
5. Oyunda kullanılan kıyafet ve aksesuarlar
6. Oyun yerleri ve oyun çıkarma zamanları
7. Oyun repertuarı

F. Konuşmacılar, söyleyiciler, anlatıcılar, oynayıcılar

1. Yerleştirilmeleri, repertuar edinmeleri
2. Yaratıcılıkları
3. Yaratıcıların biyografik özellikleri ve repertuarı

G. Halk tiyatrosu (geleneksel tiyatro)

1. Ortaoyunu
2. Karagöz
3. Kukla
4. Meddahlık
5. Seyirlik köylü oyunları

I. Çocuk oyunları ve oyuncaklar

1. Temsili nitelikteki oyunlar
2. Beceriye ve yeteneği amaçlayan oyunlar
3. Oyuncak türleri ve nitelikleri

J. Halk eğlenceleri, sporlar

1. Güreş
2. Cirit

3. Bilek Güreşi
 4. Nişan Alma (Ok, Mızrak, Sapan, vb.)
 5. Boğa Güreşleri
 6. Horoz Dövüşleri
 7. Köpek Dövüşleri
- K. Adlar
- A. İnsan adları
 1. Asıl adar
 2. Soyadları
 3. Lakaplar, takma adlar
 4. Yeni doğan bebeklere hangi adlar veriliyor, veriliş sebepleri
 5. Ad bebeğe verilirken ne gibi törenler, uygulamalar yapılıyor
 6. Hayvanlara ne gibi adlar veriliyor, sebepleri nelerdir
 7. Bitkilere ne adlar veriliyor, sebepleri nelerdir
 - B. Yer, su, dağ, köy, meydan, cadde, sokak, ev adları

Sonuç

- Bilginin üretilmesi, korunması ve doğal veya empoze biçiminde oluşan yenilikler karşısında değerini kaybetmemesi için Monografiler genel ve/veya farklı tema <konu> başlıkları etrafında belli aralıklarla hazırlanmalıdır.

- Özellikle geleneksel <otantik, yerel> konular için köyler ayrıntılı olarak taranmalıdır. Dünyada UNESCO tarafından “acil koruma altına alınması gereken kültürel değerler” üzerinde durulurken Çubuk için de benzer bir yaklaşım ile en kısa sürede derlenip tespit edilmesi gereken geleneksel-kültürel değerler üzerinde durulmalıdır. Zira hepimizin bildiği gibi bir gelenek veya sanat <zanaat> konusu veya dalı, ancak onu temsil eden kişinin becerisi veya ustalığı nispetinde yaşama şansı bulmakta veya toplum tarafından itibar görebilmektedir. Bu geleneksel sanatçı ve sanatkârların da artık hızla hayattan çekildiğini düşündüğümüzde ikinci maddede yer alan Genel Çubuk Monografisinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

- İlçe ölçeğinde monografi hazırlamayı iki amaç veya işlev esasına göre düzenlemek gerekir. Birincisi ilçenin bağlı mahalle ve köyleriyle birlikte genel özelliklerini

kapsayacak şekilde hazırlanacak monografi: böyle bir monografi ile her on yılda bir yapılacak tekrarlar ile gelişmeler veya ilçenin durumu mukayeseli olarak tespit edilebileceği gibi diğer yandan da alınması gereken önlemler bu on yılda bir yapılacak monografilerin ele alınmasıyla yapılabilecektir. İkinci olarak da ilçenin tanıtımına katkı sunacak ve özellikle belli başlı hususları ön plana çıkartacak monografiler: Ancak bu tarz monografiden akla hemen afiş, rehber veya ilan türü yazılı basılı malzeme gelmemelidir. Bizim kastettiğimiz bu ikinci tarz eserler sadece tanıtıma dönük olmamalıdır. İlçenin yakın ve uzak hedeflerine bağlı biçimde hazırlanacak konu başlıkları etrafında şekillenmiş hem ilçenin ticari ve turistik değerlerini göstermeğe uygun hem de ilçede nelerin yapılabileceğini hangi sportif, kültürel ve sanatsal etkinlikler nedeniyle insanların bir araya gelebileceğine dair teşvik edici konu başlıklarının da bulunacağı nitelikte olmalıdır. Diğer bir ifade ile ilçenin Vizyon Planı, monografik biçimde tasarlanarak folkloristik karakterde hazırlanmalıdır.

- Televizyonun gücü Çubuk ilçesinin tanıtımında kullanılmalıdır. Bu sadece reklam seviyesinde değil genel yapıda paket programlar veya canlı yayınlarla sağlanmalıdır. Televizyonun etkisi (Taşlıova 2011:121-136) özellikle yerel değerlerin tanıtımında son yılların en yaygın kullanılan araç haline gelmiştir. Mahallî bir televizyon kanalının kurulması mümkün olabileceği gibi Çubuk'a ait konu ve değerlerin aktarımını sağlayacak yayınlar biçiminde de televizyon tekniğinden faydalanmak gerekir.

- Çubuk ilçesi gerek sahip olduğu ürünler gerekse 'kardeş şehir' uygulamalarıyla yurt dışına açılmayı başarmış ilçelerimizdendir. Bu yurt dışı ilişkiler kültürel değerlerin tanıtılmasının yanı sıra Çubuk ilçesinin yurt dışından yatırım alması ve yöreye ait ürünlerin ihracatının yapılabilmesini sağlaması adına diğer ilçelerde pek görmediğimiz bir özellik olarak ele alınmalıdır.

- Çubuk Belediyesi web sayfasında, Çubuk Tarihi kısmında aynı bilgi mükerrer olarak verilmiştir. Sayfanın başında verilen bilgi sayfanın ortasından itibaren tekrar edilmiştir. Düzeltilmesi gerekir. Ayrıca Çubuk tarihinin biraz daha zengin ve akademik biçimde ayrıntıya girilerek verilmesi daha uygun olacaktır. Ayrıca görsel nitelikte fotoğraf ve video yeterli değil. Bunun mutlaka giderilmesi gerekir. Bu eksiği ya belediye sayfasında müstakil bir bölüm açarak veya belediyenin himayesinde yeni bir web sayfası hazırlanarak giderilmesi isabetli olacaktır.

- İlçenin tanıtımı amacıyla yapılacak çalışmaların özellikle "reklam" ve "eğlence" etrafında yoğunlaşmaması diğer bir ifade ile şekillenmemesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Boratav, Pertev Naili, "Sözlü Edebiyat", *Folklor ve Edebiyat 1*, Adam Yayınları, Ankara, 1982:165-170.
- Çobanoğlu, Özkul, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayını, Ankara 2010.
- Elçin, Şükrü, "Kitâbî, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri", *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997:69-98.
- Eksioğlu, Şefika Zeynep, "Kültür ile İlgili Faaliyetlerin Ekonomik Etkisi", *Quarterly Peer- Reviewed Scientific Journal*, (EY International Congress on Economics I-Europe and Global Economic Rebalancing, Ankara), 2013:1-24.
- Evliyaoğlu, Sait - Şerif Baykurt, *Türk Halkbilimi*, Ankara 1988.
- Goldstein, Kenneth S., *Sahada Folklor Derleme Metotları*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1977.
- Günay, Umay, "Folklor Nedir", *Türk Folkloru Araştırmaları 1987*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1987:23-30.
- Halk Kültürü Belleği Kümeleme Kılavuzu*, 2001, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2001.
- Kaplan, Kenan, Elif Ertürk, "Dijital Çağ ve Bireyin İdeolojik Aygıtları", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, October, Volume 2, Issue 4, 2012:7-12.
- Krohn, Julius - Kaarle Krohn, *Halk Bilimi Yöntemi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1996.
- Oğuz, M. Öcal, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2009.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür -Sözün Teknolojileşmesi-*, Metis Yayını, 6. Basım, İstanbul 2012.
- Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2000.
- Özdemir, Nebi, "Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi", *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 21, Sayı 84, 2009:73-86.
- Tan, Nail, *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*, İstanbul 2003.

- Taşlıova, M. Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Hacettepe Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Dan: Prof. Dr. Dursun Yıldırım, Ankara 2006.
- Taşlıova, M. Mete, "Televizyon Folkloru: Alan Araştırmasında Televizyon Tekniği ve Elektronik Turist Rehberliği", *Türkbilig Türkoloji Dergisi*, Sayı 22, Ankara, 2011:121-136.
- Uysal, Ahmet Edip, "Anadolu'da İrticalî Şiir Söyleme Geleneğinden Bazı Örnekler", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, (27-29 Ekim 1975 Konya), Konya Turizm Derneği Yayınları, Güven Matbaası, Ankara, 1976:365-378.
- Yıldırım, Dursun, "Folklor ve Çağdaş Kültür Modelimiz Üzerine Görüş ve Düşünceler", *Millî Folklor Dergisi*, Cilt 2, Yıl 3, Sayı 12, Kış, Ankara, 1991:15-17.

ANKARA SAVAŞI, YILDIRIM BAYEZİD VE TİMUR ÜZERİNE HALK ANLATILARI

İbrahim Ethem Arıoğlu*

Özet

Sözlü kültür ortamında ortaya çıkarak yüzyıllarca halk arasında anlatılarak varlık gösteren ve kendine özgü geleneksel anlatma usullerine sahip türler olarak adlandırılan ve bir olayın anlatıcı (icracı) tarafından dinleyiciler karşısında hikâye edilmesi olarak da adlandırılan anlatmalık türler, geçmişle günümüz arasında bir bağ kuran kültür mirasımızın unsurlarındandır. Bu çalışmamızda, Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip Ankara Savaşı ve bu savaşın komutanları Yıldırım Bayezid ve Timur hakkında halk arasında anlatılan ve günümüze kadar gelen anlatılar, anlatmalık türler açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Nasreddin Hoca, Çubuk, Yıldırım Bayezid, Timur

FOLK NARRATIONS ON ANKARA WAR, YILDIRIM BAYEZID AND TIMUR

Abstract

The narrative types of stories which are also called narrating an event in the presence of listeners possessing traditional and peculiar narration methods and existing by being narrated in public for centuries emerging in the verbal cultural medium are the elements of our cultural heritages establishing a mutual relation between past and today. In this study,

* Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-Posta: iearioglu@gmail.com

Ankara war, its commanders Yıldırım Bayezid and Timur will be evaluated in terms of the narrations in public coming from that time to today.

Keywords: Narration, Nasreddin Hodja, Çubuk, Yıldırım Bayezid, Timur

Giriş

Ankara Savaşı Türk tarihinde iki müslüman devlet arasında yapılan en büyük savaşılardan biridir.¹ (1 Halaçoğlu, a.g.m. s.211) XIV. yüzyılda Osmanlılar, Anadolu ve Balkanlarda gücünü arttırırken, daha doğuda, Maverünnehir’de başka bir Türk devleti de gücüne güç katmaktaydı. Timur önderliğindeki devlet güçlenerek büyüyor, aynı Osmanlı gibi gün geçtikçe kontrol alanı genişliyordu. Timur, 1370 yılında başa geçti ve etrafındaki dağınık vaziyetteki Türk, Moğol boylarını birleştirmede başarılı oldu. Askeri yeteneklerini bu güçle birleştirerek yedi sene zarfında İran’ı nüfuzu altına aldı, Azerbaycan ve Irak’a yönelerek buraları ele geçirdiler. Bu başarılarından sonra doğuya döndü ve 1399’da tüm Kuzey Hindistan’ı ele geçirdi. Timur, kendi çevresinde bulunan dört Türk devletinden ikisini yenmeyi başardı. Üçüncüsü olan Mısır’daki Memlük Sultanlığı ise Timur’un baskısı altındaydı. Sona kalan dördüncü devlet ise Osmanlı Devleti idi ve Timur’un hedefinde Osmanlı Devleti vardı.² Yıldırım Bayezid, savaş öncesi Timur’dan kaçan ve kendisine sığınan bazı beyleri Timur’a teslim etmemiştir. Sonrasında ise Timur Sivas’ı kuşatmış ve on sekiz günlük bir savaş sonrası Sivas’ı alıp, söz verdiği halde şehri yıkıp pek çok masum insanı öldürmüştür. Sonrasında ise, İstanbul muhasarasını bırakan Yıldırım Bayezid ile, Doğu’ya yapacağı büyük bir sefer öncesi Yıldırım Bayezid’i kendisi için büyük bir tehlike gören Timur Çubukova’da karşı karşıya gelir ve Ankara Savaşı 28 Temmuz 1402 Cuma günü gerçekleşir.³ Hem Balkanlarda hem de Anadolu’da yayılmış bulunan Osmanlıların hareket inisiyatifini ele alan Timur, Çubuk Ovası’nda Osmanlı’yı büyük bir yenilgiye uğrattı ve Yıldırım Bayezid esir düştü. Ankara Savaşı yenilgisi, Osmanlı Devleti’ni parçalayarak devletin imparatorluk aşamasına geçmesinin 50 yıl kadar gecikmesine, Anadolu beyliklerinin yeniden kurulmasına ve Osmanlı tarihinde Fetret Devri olarak bilinen 11 yıllık bir iktidar boşluğu döneminin yaşanmasına neden oldu.⁴

¹ Yusuf Halaçoğlu, “Ankara Savaşı” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 3, s. 211.

² İsmail, Aka, “Timur’un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi”, *TTK Belgeler*, TTK Yayınları, S 15, Ankara 1986, s. 5-8.

³ Halaçoğlu, a.g.m., s. 211.

⁴ Musa Şamil Yüksel, “Dönemin Arap Kaynaklarına Göre Ankara Savaşı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 25, S 1, 2010, s. 352-353.

Ankara Savaşı Sonrası Halk Anlatılarında Yer İsimleri

Halk anlatısı, kendine özgü anlatıcısı, anlatım ortamı ve şartları içerisinde ortaya çıkan ve geleneksel bir yapı gösteren, başlangıçta sözlü kültür ortamlarında ortaya çıkan ancak sonraları yazıya geçirilen bir konunun hikaye edilmesidir. Sözlü anlatılar tabi ki tarihi bilgiler ve vesikalar değildir, asli tarihi kaynaklardan sayılmamaktadır. Ama folklor malzemeleri tarih yazımında sözlü ortam kaynakları⁵ açısından dikkate alınmalıdır.

Ankara Savaşı sonuçları itibariyle büyük sonuçlar meydana getirmiştir. Tarihi ve siyasi sonuçları yanında halk muhayyilesinde de izler bırakarak, sözlü kültür ortamlarında bir şekilde anlatılmış ve değerlendirilmiştir. Bu savaştan sonra, birçok yerleşim yerinin adı yine bu savaşın halk üzerindeki etkisini göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bilindiği üzere, yer ve mekân isimlerinin belirlenmesinde savaş, göç, doğal afet ya da yine halk üzerinde büyük bir etkiye sahip bir olayın bıraktığı bir izin büyük tesiri vardır.

Özellikle bazı köy isimlerinin Ankara Savaşı ile yakından ilgisi olduğu birçok kaynakta zikredilmektedir. Mesela Kışlacık Köyü'nün, ordugâhın kurulduğu, bir müddet ordunun burada beklediği yönünde halk arasındaki rivayetler yaygındır (K.K. 3). Yine, Otacı Köyü'nde savaştaki yaralıların tedavi edildiği, yakın civardaki ormanlık alanlarda Timur'un fillerinin saklandığı; Aktepe Dağ'ında, savaşın bir bölümünün olduğu ve çatışmaların yaşandığı ile ilgili anlatımlar bölge halkı arasında yaygın bir rivayet olarak sözlü gelenek içerisinde kendine yer bulmuştur (K.K. 2,5). Yine, Aktepe'nin dibinde Mahmutoğlu Köyü var. Bu köyün adının verildiği Mahmut adlı komutanın köyde de bir türbesi var. Bu kişinin, Yıldırım Bayezid savaş sonrası kaçarken Durasan Köyü yakınlarında onu yakalayan ve Timur'a teslim eden asker, komutan olduğu anlatılanlar arasında. Sonrasında Timur'un bu köy yerini Mahmutoğlu'na verdiği orada hamam ve cami yapıldığı anlatılmaktadır (K.K. 1). Bu bölgede günümüzde dahi bir caminin var olduğu bilinmekte ama hamam bugüne kadar varlığını koruyamamıştır.

Yine bazı köylerin savaşta Timur'u destekleyen kimselerce kurulduğu veya o kimselerin savaş sonrası oralara yerleştiği ile ilgili bazı anlatılar mevcuttur. Bu yerleşim yerlerinin başında, Çit, Sele, Mahmutoğlu, Saru Koz, Kalfat, Meşeli, Köşürelilik köyleri gelmektedir (K.K. 3). Ayrıca, bazı köyler ise Yıldırım Köyleri (Yıldırım Ahalisi) olarak bilinmektedir. Bugün için bu yerleşim yerlerinin sayısı on sekiz civarındadır. Bu köylerden başlıcaları, Yıldırım Evcı, Yıldırım Çatak, Ören, Vergiren, Yağlıca Mahalleleri, Hacılar, Muşama, Çatak, Demirciler, Yıldırım Uluağaç, Yıldırım Alveren, Yıldırım

⁵ Dursun Yıldırım, Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları, *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s.89

Aydoğan, Yıldırım Karaçam, Yıldırım Kuzuören, Yıldırım Kışlacık, Yıldırım Ahur ve Yıldırım Okçular köyleridir (K.K. 1,3,5).

Çubuk Ovası ve çevresindeki bazı arazilerin toprak renginin kıızıl renginde olması ile ilgili birçok anlatı, yine bölgedeki sözlü gelenek içerisinde kendine yer bulmuştur. Bu inanışa göre özellikle yılın belli dönemlerinde ortada herhangi bir neden olmaksızın toprak renk değiştirmektedir (K.K. 4). Bölge halkı bu durumu Timur ordusunun, Ankara Savaşı'nda döktüğü masum insanların kanı olarak yorumlamaktadır. Bu yüzdendir ki, bu bölgedeki topraklar kutsal kabul edilmekte ve mümkün mertebe toprağa hüürnetsizlik edilmemeye özen gösterilmektedir (K.K. 3,4). Ayrıca yine inanışa göre

Ankara Savaşı Sonrası Halk Anlatılarında Timur ve Nasreddin Hoca

Ankara Savaşı'nın tesirleri Anadolu halkının zihninde büyük bir yere sahiptir. Bu savaş sonraları, sözlü gelenek içerisindeki birçok anlatıda kendine yer bulmuş ve zamanla Ankara Savaşı, sözlü geleneğinin imkânları dâhilinde, halk zihninde farklı bir formata bürünmüştür. Mesela, Anadolu halkının Timur'a karşı olan nefreti ve de bu durumun bir sonucu olarak ortaya koymuş olduğu tutumun izlerini en iyi, sözlü gelenek yaratmaları içerisinde takip etmek mümkündür. Timur ile Nasreddin Hoca'yı karşı karşıya getiren fıkralar, bu türün en güzel örneklerinden biridir. Halk kabul ettiği veya kabul etmediği durumları ve gerçekleri fıkralar yoluyla dile getirmiştir. İşte halkın Ankara Savaşı sonrası Timur hakkındaki yargısını Nasreddin Hoca fıkraları üzerinden değerlendirmek mümkündür diyebiliriz.

"Bir gün Nasreddin Hoca, Timur ile birlikte hamama gider; göbek taşına otururlar. Konuşma sırasında, bir ara, Timur gururlanarak sorar:

– Hoca, ben köle olsaydım, acaba kaç akçe ederdim?

Nasreddin Hoca şöyle bir bakar:

– Kırk akçe, cevabını verir.

Timur kızar, sert bir sesle:

– Hey, insafsız adam! Kırk akçe, yalnız belimdeki kuşağın değeridir, der.

Hoca'nın cevabı hazırdır:

*– Ben de zaten ona değer biçmiştim."*⁶

⁶ Saim Sakaoglu; Ali Berat Alptekin, *Nasreddin Hoca*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009, s. 217.

Nasreddin Hoca ile Timur'u karşı karşıya getiren bu fıkrayı tahlil ederken bu fıkra-
nın teşekkül ettiği toplumun o zamanki siyasi, sosyal ve iktisadi hayatındaki gelişmeleri
ve problemleri tespit etmek yerinde olacaktır. Çünkü fıkralar günlük yaşamdaki birçok
hadiseyi kendine konu edinir ve yine kendi içinde sorunlara çözüm önerileri sunar.

Yukarıdaki fıkrada, halk muhayyilesinde Nasreddin Hoca ile karşı karşıya geti-
rilen Timur yerilmiş ve Anadolu insanına yaptıklarının cezasını yine halk zihninde
çekmeye mahkûm bırakılmıştır. Timur Anadolu insanının zihninde zalim ve acıma-
sız bir hükümdar imajı bırakmıştır. Bu öyle bir imajdır ki, aradan yüzyıllar geçmesine
rağmen halk kendisine yapılanı unutmamış ve daima belleğinde bu kötü hâtırayı canlı
tutmuştur. İnsanların Moğol istilasını zamanında karşı karşıya kaldıkları kötü muamele
Timur'un şahsiyle hatırlanır olmuştur. Timur ismi zulümle, ölümle, kargaşayla özdeş
hale gelmiştir. Anadolu insanı bu dönemde çaresizlik içerisinde ve eli kolu bağlıdır.
Devletin başı yoktur ve halk yoksulluk içinde kıvranmaktadır.

Bununla beraber, Anadolu insanı umutsuz değildir. Tüm bu olumsuz gelişmele-
re rağmen hayat karşısında yaşam sevincini kaybetmemiştir. İşte Nasreddin Hoca o
dönemdeki Anadolu halkının yaşam sevinci ve hayat karşısındaki umudu olmuştur.
Moğol padişahı ile baş edemeyeceğini bilen halk hissettiklerini Nasreddin Hoca'ya
söylemiş, savaş alanlarında mağlup edilemeyen koca padişah, Nasreddin Hoca'nın
karşısında küçük düşürülmeye mahkûm edilmiştir. Yukarıdaki fıkra bu durumu özet-
leyen en güzel Nasreddin Hoca ve Timur konulu fıkralardan biridir.

Timur, Nasreddin Hoca'yı küçümseyerek ona, kendisine bir değer biçmesini ister.
Aslında burada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus da, Timur'un Nasred-
din Hoca'nın şahsında Anadolu Türk insanını küçümsemesi ve onu değersiz görme-
sidir. Timur için, Anadolu insanının bir kıymeti yoktur. Yapılan katliamlar, işkence-
ler bunun belirgin göstergesidir. Fakat Nasreddin Hoca Timur'a hiç beklemediği ve
tahmin edemeyeceği bir cevap vererek o koca Moğol hükümdarını şaşırtır. Nasreddin
Hoca'dan kendisi için iyi bir bedel bekleyen Timur, Hoca'nın cevabı karşısında söyle-
yecek bir söz bulamaz zira Nasreddin Hoca, Timur'a, bir peştamal bedeli biçerek onun
basit bir eşya parçasından daha değerli olamayacağını hatırlatır. Kudretli, her şeye gücü
yeten bir hükümdar olan Timur, Nasreddin Hoca'nın şahsında halkın gazabına uğ-
rar. Halk Timur'a, sen kudretli bir hükümdar olabilirsin, gücün her şeye yetebilir ama
unutma ki, senden daha büyük birisi var, mesajını bu yolla vererek ona haddini bildirir.
Bu yolla halk, Timur'un içine düştüğü duruma gülerek onu cezalandırır ve kendisine
yapılanın bedelini ödetir.⁷

⁷ Zülfikar Bayraktar, "Nasreddin Hoca ve Timur Konulu Fıkraların Gülmeye Üstünlük Kuramı Açısından Değer-
lendirilmesi", *Teke, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2012, S 1, s. 269-270.

Buradaki gülme sıradan ve masumiyet içeren bir gülme durumu değildir. Bu durumdaki gülmede bir bedel ödetme ve intikam duygusu vardır. Gülmenin, *bir kişinin diğer insanlar üzerinde üstünlük duygularının bir ifadesi olduğu* gerçeği bu anlatıda kendine yer bulur. Halkın zihninde cezanın infazı yapılır ve böylelikle halk Timur karşısında dile getiremediklerini bu yolla dile getirerek rahatlar ve huzura kavuşur. Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta da, halkın bu yolla sadece Timur'u uyarması ve ona haddini bildirmesi meselesi değildir. Timur sadece acımasız ve adaleti olmayan Moğol padişahlarının bir simgesi değildir. Timur aynı zamanda adaleti olmayan padişahların, beylerin, paşaların ve devlet yöneticilerinin de simgesidir. Halk Timur şahsında aslında tüm yönetici sınıfı uyarır ve adaletin olmadığı bir ortamda kendilerinin de böyle kötü bir durumla karşı karşıya kalabilecekleri hatırlatılır. Tabii ki hiçbir yönetici böyle bir duruma düşmek istemez. Yönetici bilir ki, halk muhayyilesi hiçbir şeyi unutmaz ve kendisine yapılanın karşılığını misli ile iade eder. Nasreddin Hoca ve Timur konulu fıkralarda sadece tek başına Timur eleştirilmez. Timur'la beraber ona dalkavukluk yapan ve zulmü alkışlayan sınıf da yerilir.⁸

Sonuç ve Değerlendirme

Ankara Savaşı sonrasında özellikle bu savaşın sonuçlarının ağır bedellere neden olması, Anadolu insanının büyük mağduriyet yaşaması ve Osmanlı devleti yönetiminin büyük bir zafiyet göstermesi, Ankara Savaşı'nın, sonraki yüzyıllarda da hatırlanacak olan bir dönem olarak hafızalarda kalmasına neden olmuştur. Bu durumun doğal bir sonucu olarak özellikle de bu dönemin izleri birçok sözlü gelenek türünde kendine yer bulmuştur.

Bölgedeki bazı yer ve mekânların, Ankara Savaşı'nda cereyan eden olaylarla bir yönüyle irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu savaştan sonra, bölgede sözlü gelenek içerisinde kendine yer bulmuş birçok anlatı türünden ve yer isimlerinden bahsetmek mümkündür.

Ankara Savaşı'nın sonuçlarının, Anadolu insanının muhayyilesinde okunabileceği en önemli anlatı türlerinden biri de fıkralardır. Timur ve Nasreddin Hoca'yı karşı karşıya getiren bu fıkralar, sadece birer güldürü metni olarak okunmamalıdır. Bu fıkraların tarihi arka derinliğine vakıf olabilmek için, bu savaşın tarihi kaynaklar ışığı altında değerlendirilmesi büyük bir öneme sahiptir. Çünkü halk anlatılarının kurgulanmasından yine gelenek içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılmasına kadar, bu metinlerin tarihi gerçeklikle ne

⁸ Bayraktar, a.g.m., s. 269-270.

ölçüde örtüştüğü ve geçmişten günümüze hangi mesajları ulaştırmaya çalıştığı konusu, bu anlamda büyük bir öneme sahiptir.⁹

Sözlü gelenek bir yönüyle, yazılı olmayan sözlü tarihin de kendini muhafaza ettiği önemli bir yapıya sahiptir. Çünkü halk muhayyilesi asla yalan söylemez. Halk muhayyilesi unutmaz ve unutturmaz. Sözlü geleneğin en önemli özelliklerinden biri de dilinin açık, anlaşılır ve verdiği mesajın net olmasıdır. Ankara savaşı özellikle Anadolu halkının belini bükmüş ve sonrasında da sıkıntıların artarak çoğaldığı bir dönem olmuştur. Bu nedenden dolayıdır ki, sözlü gelenek, bu bölge insanı için bir rehabilite, düşüncelerini açığa vurduğu bir özgürlük alanı, bir protesto ve kendini ifade ettiği bir zemin olarak işlev görmüştür.

KAYNAK KİŞİLER:

1. Hasan Özmen, Ankara, Çubuk Mahmutoglan nüfusuna kayıtlı, 58 yaşında, Çiftçi, ilkokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Ankara / 08.07.2015.
2. Muhittin İren, Ankara Kızılcahamam Otacı nüfusuna kayıtlı, 67 yaşında, çiftçi, ilkokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Ankara / 10.07.2015.
3. Mustafa Yüce, Ankara Çubuk Kışlacık nüfusuna kayıtlı, 71 yaşında, Emekli çiftçi, ilkokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Ankara / 05.07.2015.
4. Cemalettin Söğüt, Ankara Çubuk Karaman nüfusuna kayıtlı, 51 yaşında, Kamu kurumunda yönetici, üniversite mezunu, derleme yeri ve tarihi: Ankara / 01.07.2015.
5. Hayrettin Gültekin, Ankara Çubuk Yazır nüfusuna kayıtlı, 50 yaşında, Kamu görevlisi, araştırmacı, üniversite mezunu, derleme yeri ve tarihi: Ankara / 02.07.2015

KAYNAKÇA

Aka, İsmail, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", *TTK Belgeler*, S 15, 1986, s. 5-22.

Bayraktar, Zülfikar "Nasreddin Hoca ve Timur Konulu Fıkraların Gülmede Üstünlük Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", *Teke, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S 1, 2012, s. 265-274.

⁹ Tarkan Suçkar, *XV-XVII. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 44.

- Halaçoğlu, Yusuf ,“Ankara Savaşı” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 3, s. 211.
- Sakaoğlu, Saim; Alptekin Ali Berat. *Nasreddin Hoca*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009.
- Suçıkar, Tarkan, *XV-XVII. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 44.
- Yıldırım, Dursun, *Tarih Yazımı ve Sözlü Kültür Ortam Kaynakları*, Türk Bitiği, Ankara 1998, s. 87-101.
- Yüksel, Musa Şamil, “Dönemin Arap Kaynaklarına Göre Ankara Savaşı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 25, S 1, 2010, s. 351-369.

ÇUBUK İLÇESİ MUTFAK KÜLTÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ

Sevim Aydos*

Özet

Yaşanılan bölgenin coğrafi özellikleri, tarihsel geçmişi, inançları, ekonomik faaliyetleri ve gelenekleri mutfak kültürünü doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmada Ankara ili Çubuk İlçesi merkez ve köylerine ait geleneksel mutfak kültürü genel çizgileriyle ortaya konulmuştur. Çubuk İlçesi geleneksel mutfak kültürü incelendiğinde; bölgenin coğrafi yapısı, tarihsel geçmişi ve ekonomik faaliyetleriyle uyumlu olduğu, geleneksel kültürün yeme-içme alışkanlıkları ile birlikte pek çok alanda hâlâ yaşatıldığı görülmektedir. Bölgenin beslenme alışkanlıklarının temelini yörede üretilen tarım ürünleri ve hayvansal gıdalar oluşturmaktadır. Çalışmada, yöreye ait kış hazırlıkları, yemek çeşitleri, pişirme mekânları ve törensel yemekleriyle birlikte yeme-içme ile ilgili inançlar ve halk edebiyatı örneklerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk, Gelenek, Mutfak, Kültür, Beslenme

GENERAL OVERVIEW FOR ÇUBUK DISTRICT'S TRADITIONAL CUISINE CULTURE

Abstract

Geographical features, historical background, belief, economical activities and traditions directly effect the cuisine culture of a district. In this study, Çubuk district's and its

* Türk Halkbilimi Uzman Araştırmacı
E-Posta: sevim.aydos@gmail.com

villages' traditional cuisine culture is mentioned in general terms. When Çubuk district's traditional cuisine culture is investigated, geographical structure of the area, historical background and economical activities are compatible and it can be observed that the traditional culture is still alive in the area. The basics of people's eating habits in the area are consist of agricultural products and foods of animal origin. In the study, information about; preparations for winter belong to the area, baking places, and ritual foods and belief about food and folk literature are included.

Keywords: Çubuk, Tradition, Cuisine, Culture, Nutrition

Giriş

İnsan yaşamının temeli olan beslenme ihtiyacı toplumlara göre değişebilen mutfak kültürünü ortaya çıkarmıştır. Bir toplumun yaşam biçimiyle yakından ilgili olan yemek kültürü, birçok faktörün etkisi altında kalarak yeniden şekillenmektedir.

Yiyeceklerin elde edilmesi, üretimi, hazırlanması, saklanması, tüketimi ve sunumu; gelenek, toplumsal beğeni ve inançlarla doğrudan ilişkilidir. Yeme-içme alışkanlığı ve damak zevki doğumla başlayan, yaşanan kültür öğeleriyle şekillenen ve çok zor değişen davranışlardır. Coğrafi koşullar, tarihsel geçmiş, sosyo-ekonomik faaliyetler, göçler, kültürel alış-veriş, gelenek-görenekler, din ve inançlar, eğitim, endüstrileşme ve modernleşmenin yanı sıra, sağlıklı beslenme bilincinin gelişmesi mutfak kültürünü doğrudan etkilemektedir.

Bir yöre halkının geleneksel kültürünü inceleyen halkbiliminin inceleme alanlarından biri olan "Geleneksel Mutfak Kültürü" bünyesinde yeme-içme kültürüyle ilgili pek çok kavram barındırmaktadır. Geleneksel Mutfak Kültürü incelendiğinde halkın gelenek ve görenekleriyle kaynaşmış birtakım toplumsal töre, tören ve inançlara bağlı beslenme alışkanlıklarının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, gıdaların kışa hazırlanması, yemek çeşitleri, mutfak gereçleri, pişirme yöntemleri, yemeklerin sunumu, mutfak mimarisi, törensel (toplu) yemekler, inançlar ve kültürün halk edebiyatına yansımaları araştırılması gereken konular arasındadır.

Bu çalışmada, insanın yaşam döngüsünde önemli bir yeri olan yeme-içme alışkanlıkları Çubuk İlçesi bağlamında yeniden ele alınmıştır. Çubuk İlçesi günümüzde de geleneksel olarak tanımlanabilecek bir gündelik yaşam pratiğine sahiptir. Bu nedenle merkez ve köylerde yaşayan mutfak kültürü, geçmiş ve dolayısıyla gelenekle olan bağlarını kısmen de olsa canlı tutmaktadır. Öte yandan ilçe, Ankara merkeze yakın olan

coğrafi konumu nedeniyle modernle de ilişki içerisinde. Çubuk'taki bu çift yönlülük ilçenin mutfak kültürünü de incelenmeye değer kılmaktadır. Gündelik yaşamın önemli bir kısmı mutfak kültürü ile ilişkili olduğundan mutfakla ilgili uygulamalar sözlü kültür ürünlerinde de hâlâ canlı bir biçimde yaşamaktadır.

Genel anlamda bozkır iklim ve kültürüne sahip olan ilçede geleneksel yemekler günümüzde de önemini korumaktadır. Çubuk mutfağının temelini bölgede yetişen tahıl, sebze-meyve, kuru baklagiller ve hayvansal ürünler oluşturmaktadır. Aşağıda Çubuk Mutfak Kültürünün temel unsurları başlıklar halinde sunulacaktır.

A. Gıdaların Kışa Hazırlanması ve Saklanması

Üretimin bol olduğu, yaz aylarından, üretimin sınırlı ya da hiç olmadığı soğuk kış günlerine girmek yöre halkı arasında “kış evine girmek” şeklinde tabir edilir ve “Kışın ağzı büyük olur.” denilerek kışın ihtiyacı karşılayacak miktarda gıda maddesi hazırlanır ve depolanır. Bölgede üretilen ya da satın alınan gıda maddeleri çeşitli işlemlerden geçirilerek dayanıklı hale getirilir ve evlerin, “harcevi”, “hambarevi”, “kışevi” veya “kiler” denilen bölümlerinde saklanır. Gıdaların saklanması kurutma, salamura gibi geleneksel yöntemlerin yanı sıra konserve, dondurma, kimyasal katkılı saklama gibi modern yöntemler de kullanılmaktadır. Kış hazırlıkları üretimle birlikte başlayıp yaz sonu ve sonbahar başlarında yoğunlaşmaktadır. Makarna, bulgur, tarhana, yarma, konserve, reçel, pekmez, peynir, tereyağı, turşu yapımı en önemli kış hazırlıklarındandır. Bu hazırlıkları şöyle sıralayabiliriz;

1. Süt ve Süt Ürünleri

Hayvancılığın yaygın olduğu ilçede süt üretimin bol olduğu yaz aylarında çeşitli işlemlerden geçirilerek dayanıklı hale getirilmekte aynı zamanda farklı lezzetlerde ürünler hazırlanmaktadır. Sütten yoğurt, tereyağı ve çeşitli peynirler elde edilerek üretim fazlası pazarlanmaktadır. Yörede en çok tercih edilen süt ürünü gıdalar arasında torba yoğurdu, tereyağı ve küpçük peyniri sayılabilir. Torba yoğurdundan yapılan yarma ve un tarhanası en önemli kış hazırlıklarındandır.

2. Tahıl ve Baklagiller

İlçede yetişen buğday ve buğdaydan elde edilen un serin depolarda saklanarak, ekmek, unlu gıdaların; bulgur ve yarma ise çeşitli yemeklerin hazırlanmasında kullanılmaktadır. Kuru fasulye, nohut, yeşil mercimek gibi baklagiller kabuklarından ayrıldıktan sonra depolanmaktadır.

El Değirmeni ile Yarma Yapımı

Yarma Tarhanası

3. Sebze ve Meyveler

Bölgede yetişen salatalık, yeşil fasulye, biber, domates, mısır, balkabağı, patates, soğan, patlıcan gibi sebzeler; kurutma, kuyulama(toprağa gömmе), turşu, salça, salamura ve konserve yapılarak veya derin dondurucuda kışa saklanmaktadır. Vişne, elma, armut, erik, kayısı, kavun, karpuz, üzüm yörede en çok yetiştirilen meyve çeşitleridir. Meyveler kış için ya olduğu gibi serin depolarda saklanmakta ya da reçel, pekmez, pestil, ekşi (marmelat) ve sirke yapılarak farklı lezzetler elde edilmektedir. Aynı zamanda konserve, kurutma, dondurma yöntemleri veya kimyasal katkı maddeleri(salisilik asit) kullanılarak meyvelerin dayanıklılığı artırılmaktadır.

Dolmalık Kuru Biber ve Patlıcan

Halep Dolması

4. Etler

Çubuk'ta hayvancılık önemli geçim kaynakları arasında olup, 30-40 yıl öncesine kadar daha çok küçükbaş hayvancılık yaygınken bugün büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ön plandadır. Bu duruma paralel olarak geçmişte küçükbaş hayvan eti daha çok tüketilirken günümüzde sığır eti ve hazır tavuk tüketimi artmıştır. Etleri uzun süre saklayabilmek için eskiden kavurma, kurutma gibi yöntemler uygulanırken bugün daha çok buzdolabı ve derin dondurucular kullanılmaktadır. Ayrıca et saklama yöntemlerinden olan sucuk ve pastırma önceleri evlerde yapılırken günümüzde genellikle satın alınmaktadır.

5. İçecekler

Çubuk yöresinde içecek olarak en çok ayran, vişne suyu ve çay tüketilmektedir. Geçmişte gül şurubu, pekmez şerbeti, şeker şerbeti, limonata, vişne kompostosu, kı-zılıklık şerbeti, Türk kahvesi gibi içecekler tüketilirken günümüzde hazır meyve suları, gazlı içecek ve hazır kahve tüketimi artmıştır. Son yıllarda çevrede yabancı olarak yetişen kuşburnu, ıhlamur, adaçayı gibi bitkilerin çayı yapılarak daha çok şifa amaçlı tüketilmektedir.

6. Baharatlar ve Aromalı Otlar

Yörede baharat kullanımı çok yaygın değildir. Yemeklere lezzet ve koku vermesi için en çok kullanılan otlar nane, fesleğen ve maydanozdur. Ayrıca bölgede yabancı olarak yetişen ve kurutulularak kullanılan kekik, güvey otu gibi otlarla birlikte; kırmızı toz biber, pul biber, karabiber, kimyon gibi baharatlar da kullanılmaktadır.

B. Yemek Çeşitleri

1. Çorbalar

Çorbalar ilçede en çok tüketilen yemekler arasındadır. Çorba çeşitleri olarak başta toygga ve tarhana çorbası olmak üzere; sakala sünen, tutmaç, soğuk çorba, sütlu çorba, koyultmaç ve kırmızı mercimek çorbası en çok tercih edilen çorba çeşitleridir.

2. Pilavlar

Yörede başta bulgur pilavı olmakla birlikte, pirinç pilavı, erişte pilavı, yeşil mercimekli bulgur pilavı ve fitfıtı(ince bulgur) pilavı en çok yapılan pilav çeşitleridir.

3. Dolmalar

Çubuk yöresinde dolmalar genellikle; patlıcan, biber, kabak, pazı, bağ yaprağı, pancar, kelem(lahana) gibi sebzeler ve üfelek, capla gibi yabani otlardan yapılır. Yörede dolmalarda etli-zeytinyağlı şeklinde bir ayırım yoktur, dolma içi genellikle bulgur ya da bulgur-pirinç karışımıyla yapılır arzu edilirse iç harcına kıyma ilave edilir. Halep(kuru patlıcan), biber, lahana ve yaprak dolması en çok yapılan dolma çeşitleridir.

4. Ekmek, Çörek ve Börek ve Makarnalar

Çubuk merkez ve köylerinde hamur işi yemekler sıklıkla tüketilmektedir. Son yıllarda en çok yapılan hamur işleri arasında başta gözleme olmak üzere tandır böreği, yazma çöreği, hamursuz ve keteyi sayabiliriz. Eskiden sık yapılan kül çöreği, cızlama, ele serpme, kaygana gibi hamur işleri son yıllarda nadiren yapılmaktadır. Yörede çarşı somunu, bazlama, döşeme, yufka ve köy somunu en çok tüketilen ekmek çeşitleridir. Ev makarnası en çok yapılan makarna çeşididir.

Cızlama

Makarna/Erişte

5. Sebze Yemekleri

İlçede yetiştirilen taze fasulye, lahana, kabak, patates, biber, patlıcan, ıspanak, pırasa, bakla, bezelye, bamya gibi sebzelerle çeşitli yemekler yapılmaktadır. Yörede daha çok tencere yemeği olarak yapılan sebze yemeklerinde zeytinyağlı-etli şeklinde bir ayırım yoktur.

6. Et Yemekleri

Yörede etler yemeklere katılmakla birlikte genellikle haşlama, kızartma, kavurma ve ızgara yapılarak tüketilmektedir. Bölgede sığır ve davar etinin yanı sıra tavuk, hindi, kaz, ördek gibi kümes hayvanlarının etleri ile balık ve av etleri çeşitli şekillerde hazırlanarak beslenmede kullanılmaktadır. Yörede daha çok düğünlerde parça dana etinden yapılan “Homaça” yemeği ünlüdür.

7. Turşu Çeşitleri

Ticari turşunun çok önemli bir sektör olduğu ilçede evlerde geleneksel olarak salatalık, taze fasulye, biber, patlıcan, lahana, kelek, havuç, domates turşuları yapılmaktadır.

Patlıcan Turşusu

Salatalık Turşusu

8. Tatlılar

Baklava, hoşmerim, armut tatlısı, parmak tatlısı, lokma tatlısı, sütlaç, pazar böreği, kabak tatlısı, pişmaniye, haside, pekmez helvası Çubuk'ta yapılan en önemli tatlılardır.

Malakhamuru

Haside

Höşmerim

C. Mutfak Mimarisi ve Pişirme Gereçler

1. Yemek ve Ekmek Yapılan Yerler

Çubuk yöresinde yemeklerin pişirildiği yer için “mutfak”, “aşdamı”, “aşene” gibi sözcükler kullanılmaktadır. Mutfaklar geleneksel mimaride genellikle tek katlı evlerde girişe yakın bölümde, iki katlı evlerde ise ikinci katta yer almaktadır. Eski mutfaklarda ocak, kuzine sobası, kapların konulduğu sergen ve sedir bulunmaktadır. Mutfaklarda baca bağlantısı bulunan ocaklar pişirmenin yanı sıra ısınma amacıyla da kullanılmaktadır. Son yıllarda yapılan evlerde modern mutfaklar yer almakta olup, pişirmede genellikle gazlı ocaklar ve elektrikli fırınlar kullanılmaktadır.

Köy Sergeni

Tandırda Gözleme Yapımı

Ekmek, çörek-börek pişirmek için kırsal kesimde daha çok köy fırınları ve tandırlar kullanılmaktadır.

Kuzine Sobası ve Tandır Böreği

Köy Fırınında Döşeme Ekmeği

2. Pişirme Gereçleri ve Kapları

Geçmişte pişirmede daha çok yer ocağı ve kuzine sobası kullanılırken günümüzde bunlara ilave olarak gazlı ocaklar, canavar ocak, davul sac, elektrikli/tüpgazlı sac ve mangal kullanılmaktadır. Eskiden pişirme ve serviste bakır, toprak ve ağaçtan yapılmış kaplar kullanılırken; günümüzde kullanışlı, ucuz, sağlıklı ve estetik olması bakımından plastik, çelik, krom, cam, seramik, porselen, melamin, alüminyum ve teflon kaplamalı araç-gereçler tercih edilmektedir.

D. Sofra Gelenekleri

Sofra gelenekleri deyince yemek öğünleri, sofranın nereye-nasıl kurulduğu, sofrada uyulması gereken kurallar ve misafir ağırlama gelenekleri araştırılması gereken konular arasındadır. Bu bağlamda Çubuk yöresine ait sofra gelenekleri aşağıda sırayla incelenecektir.

1. Yemek Öğünleri

Yörede “sabah, öğle ve akşam” olmak üzere günde üç ana öğün yemek yenilmektedir. Mevsime ve günlük faaliyetlere göre değişebilen durumlarda ise bu öğünlere; “kuşluk”, “yassılık”, “ikindilik” denilen ara öğünler ilave edilmektedir. Yörede öğünler genellikle “sabah ekmeği”, “öğlen ekmeği”, “akşam ekmeği” şeklinde adlandırılmaktadır.

a. Sabah Yemeği: Ev halkının günlük faaliyetlerine göre saati değişebilen sabah yemeği genellikle 07.00 ile 10.00 saatlerinde yenilir. Sabah öğününde geçmişte çorba, pilav, makarna, kavut gibi yemekler yenilirken günümüzde peynir, zeytin, reçel, menemen, yumurta, köfte ve kızartmalar yenilmekte, yanında çay içilmektedir.

b. Kuşluk Yemeği: Sabah saat 11.00 sıralarında yenilir, genellikle kahvaltıda yenen yemekler tercih edilir.

c. Öğle Yemeği: Saat 12.00-13.00 civarında yenilen öğle yemeğinde; turşu, peynir, reçel, pekmez, yoğurt, çorba ve sebze yemekleri ya da hamur işi yemekler bulunur.

ç. İkindilik: Daha çok uzun yaz günlerinde, ikindi vakti saat 16.00-17.00 civarında yenilen öğünde genellikle çayla birlikte hamur işleri ya da kahvaltılık yiyecekler tercih edilir.

d. Akşam Yemeği: Aile fertlerinin bir araya geldiği, en önemli öğün olan akşam yemeği genellikle akşam ezanından sonra yenilir. Akşam yemeklerinde çorba, pilav, et, sebze yemekleri, salata ile birlikte tatlı veya meyve bulunur.

e. Yatsılık: Uzun kış gecelerinde akşam 21.00-22.00 saatleri arasında yenilen ve yörede “yassılık”/“yatgeberlik” şeklinde tabir edilen öğünde genellikle pekmez, peynir, kabak tatlısı, turşu, ayran, tereyağı ekmek, haşlanmış ya da fırında pişmiş patates tercih edilir.

2. Sofra Düzeni

Yemekler kentsel alanda yaygın olarak masada yenilirken, köylerde daha çok yer sofrasında sini ya da sofra tahtası üzerinde yenilmektedir. Yere serilen “sofra altı” denilen bez üzerine sini altlığı konulur, sofraya kaşıklar dizilir, ekmekler konulur. Yemekler genellikle bir veya birkaç tabak içinde servis yapılır. Akşam yemeklerinde ya da misafir geldiğinde sofraya önce çorba, daha sonra et, pilav ve diğer yemeklerin sırayla konulmasıyla servis devam etmekte, tatlı ya da meyve ile son bulmaktadır. Sofrada tek tabaktan yeme geleneği sürmekle birlikte son yıllarda kişiye özel yemek tabağı da sıklıkla kullanılmaktadır.

3. Sofra Kuralları ve Misafir Ağırlama Gelenekleri

Türk sofra adabı özellikle aile büyüklerinin ve misafirin bulunduğu sofralarda daha çok önem kazanmaktadır. Sofrada aile bireylerinin ve misafirlerin oturma yerleri bile kurallarla belirlenmiştir. Çubuk yöresinde geniş ailelerde erkekler ve yaşça büyük bayanlar bir arada yemek yerken, çocuklar, genç kızlar, genç gelinler genellikle mutfakta ya da başka bir odada hazırlanan sofrada yerler. Yemekten önce ve sonra ellerin yıkanmasına dikkat edilir. Sofranın kapı tarafına genellikle gençler otururken yaşlılar ve misafirler odanın üst tarafında otururlar. Sofranın hazırlanmasında bayanlara evin delikanlıları yardım eder. Yemeğe besmele çekilerek başlanır ve fazla konuşulmadan

yenilmesine dikkat edilir. Yemekleri beğenmemek, çok yemek, hızlı ya da yavaş yemek, sol elle yemek, sofraya doğru öksürülmek, sofraya uygunsuz biçimde oturulmak hoş karşılanmaz. Tabakta yemek bırakılmamasına ve bölünen ekmek parçalarının bitirilmesine özen gösterilir. Yemekler yenildikten sonra sofradan hep birlikte kalkılır, Allah'a şükredilir, hazırlayanlara teşekkür ve dua edilir. Yemeğin üzerine misafir gelmişse sofraya davet edilir.

Yemeğe misafir davet edildiğinde yemek çeşitlerine, sofranın düzeni ve temizliğine daha çok dikkat edilir. Misafirleri rahatsız edebileceği düşünülerek küçük çocuklar sofraya oturtulmaz. Misafir habersiz gelmişse açlık durumu sorularak en kısa sürede yemek hazırlanır. Ani gelen misafirlere hazırda yemek yoksa genellikle turşu, peynir, bal, reçel, yoğurt gibi yiyeceklerin yanında tereyağlı yumurta pişirilir. Zaman varsa genellikle gözleme, çörek, börek gibi hamur işleri yapılır. Daha fazla zaman olduğunda ise tavuk, ya da davar kesilerek misafire ikram edilir.

E. Törensel Yemekler

Özel gün yemekleri olarak da adlandırılan "törensel yemekler", günlük yemek ihtiyacının dışında özel bir hazırlık yapılarak sunulan; yapılan törenin çeşidine göre toplum tarafından belirlenmiş biçimleri olan genellikle toplu olarak yenilen yemeklerdir. Toplu yenilen yemekler yöresel özellik taşımakla birlikte törenlerde yöreye ait önemli yemekler sunulmaktadır. Törensel yemekler, insanın doğumundan ölümüne kadar yaşamındaki geçiş dönemi uygulamalarını; bereket-hasat törenlerini; kutsal gün ve aylarda yapılan törenler ve diğer yemekli toplantıları kapsamaktadır. Toplu yemeklerin, toplumun birlik ve beraberliğini sağlamak; eğlenmek; gelenekleri sürdürmek; toplumsal ve bireysel sorunları çözümlmek; toplumsal dayanışma sağlamak gibi işlevleri bulunmaktadır.

Çubuk İlçesi'nde genellikle büyükbaş hayvanın kesildiği toplu yemeklerde etin yanı sıra toyga çorbası, pilav, patlıcan musakka, taze fasulye, kuru fasulye, nohut gibi yemeklerle birlikte ayran, komposto, salata, meyve ikram edilmekte, ayrıca baklava, tulumba ve pişmaniye gibi tatlılar bulunabilmektedir. Bereket törenlerinin dışındaki törenler genellikle evlerde, köy odalarında, köy konaklarında veya köy meydanlarında yapılmaktadır.

Törensel yemeklerin en kapsamlı ve önemli olanı düğün yemekleridir. Çubuk yöresinde geçmişte düğün yemekleri "yemekçi, keyvana, keşkekci" denilen kadınlar tarafından yapılırken günümüzde daha çok profesyonel aşçılar veya yemek şirketleri

tarafından hazırlanmaktadır. İlçede günümüzde çoğu yaşatılan geleneksel tören ve uygulamaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Geçiş Törenleri

İnsan yaşamında doğumdan ölüme kadar önemli başlangıçların olduğu aşamalarda toplumlara ve yörelere göre değişebilen çeşitli törenler yapılmaktadır. Aşağıda Çubuk yöresinde uygulanan geçiş törenleri genel çizgileriyle başlıklar halinde incelenecektir:

a. Doğum:

İnsan yaşamının başlangıcı olan “doğum” olayı, aileye yeni bir bireyin katılması, soyun devamı, çocuk sahibi olmanın kadın ve erkeğin toplumdaki yeri açısından her zaman önemsenmekte, doğum yapan kadının ve bebeğin bakımına, beslenmesine özen gösterilmektedir. Çubuk ilçe ve köylerinde lohusanın bir an önce sağlığına kavuşması ve sütünün bol olması için daha çok; malak hamuru, bulama çorbası, sütlü çorba, pirinç çorbası, ekmek ovmacı, kaygana, haside, hoşmerim, sütlaç, un çorbası, kuymak gibi yemekler yapılır. Lohusaya ayrıca un helvası, yeşil mercimekli yemekler, soğan, kavurga, bal, lokum, bisküvi, kara üzüm, leblebi, turşu gibi su içme isteğini artıran yemekler yedirilir, bol süt ve ayran içirilir.

b. Beşik Götürme:

Günümüzde canlı bir şekilde devam eden “Beşik Götürme” geleneği, kız annesinin hazırladığı beşik, yorgan, battaniye, çeşitli giysiler ve altın gibi hediyeleri kızına törenle götürmesidir. Genellikle bebeğin kırkı çıktıktan sonra yapılan, yalnızca bayanların katıldığı törene komşu ve akrabalar davet edilir, yemekler yenildikten sonra dua ve eğlencelerle bebeğin doğumu kutlanır.

c. Diş Bulguru:

Yörede “diş bulguru” veya “diş hediği” denilen gelenek, bebeğin ilk dişi çıktıktan sonra yapılan bir uygulamadır. Bebeğin dişi görüldükten sonra komşulara kaynatılmış buğday ya da lokum dağıtılır veya komşular davet edilerek eğlencelerle bebeğin dişi kutlanır. Misafirlere üzeri şeker ve kuruyemişlerle süslenmiş buğday-nohut karışımı ikram edilir.

ç. Sünnet:

Dini bir gereklilik olan ve çocukların erkekliğe geçişi olarak nitelendirilen sünnet geleneği Çubuk'ta ailenin ekonomik durumuna göre görkemli ya da sade törenlerle kutlanmaktadır.

d. Asker Uğurlama:

Çubuk İlçesi'nde askere gidecek gencin ailesi tarafından yörede "Asker Ekmeği" denilen davet düzenlenir. Yemeğe daha çok gencin arkadaşları ve yakın akrabalar katılır. Müzik ve eğlencenin hâkim olduğu gecede gencin serçe parmağına ya da avucuna ilahi ve dualarla kına yakılır.

e. Evlenme:

Yaşamın en önemli geçiş aşamalarından olan evlenme olayı bir dizi uygulamayı gerektirmektedir. Çubuk yöresinde uygulanan törenleri şöyle sıralayabiliriz:

i. **Söz Kesme:** Yörede "yüksük", "dua", "âmin", veya "şerbet" denilen söz kesme töreninde iki ailenin büyükleri bir araya gelerek evlilik anlaşmasını bir anlamda resmîleştirirler. Törende gençlerin yüzükleri dualarla takılarak evliliğe ilk adım atılmış olur. Gelen misafirlere eskiden şerbet ikram edilirken son yıllarda meşrubat ve çayın yanı sıra pasta ikramı yapılır.

ii. **Nişan:** Genellikle kız evinde ya da düğün salonlarında düzenlenen nişan töreninde masraflar erkek evi tarafından karşılanır. Nişan evde yapılacaksa gönderilen yemeklik malzemeler kız tarafının yakınları tarafından hazırlanarak misafirlere ikram edilir. Nişan daha çok kadınlar arasında yapılır, yemek için daha çok gözleme, hamursuz gibi yiyecekler hazırlanır.

iii. **Kirazlık Götürme:** Yörede "gül kiraz" veya "kirazlık götürme" denilen gelekte nişanlılık döneminde, kirazlar olgunlaşıp güller açtığı zaman, damadın ailesi ve yakınları çeşitli hediyelerle kız evini ziyaret eder. Gelin kız için alınan giysilerle birlikte, çerez ve üzeri gül yapraklarıyla süslenmiş bir tepsi kiraz götürülür, yemekler yenilerek eğlence yapılır.

Düğüne Yardım İçin Buğday Götürme

iv. Düğün: Evlenmenin en önemli aşaması olan düğünler otuz-kırk yıl öncesine kadar perşembe günü başlayıp, bir hafta sürmekteyken günümüzde iki-üç güne sığdırılmaktadır. Son yıllarda düğün salonu ve otellerde yapılan düğünler yaygınlaşmakla birlikte evde yapılan düğünler de genellikle cuma günü öğleden sonra başlayıp pazar günü sona ermektedir. Düğünlerde genellikle toyga çorbası, homaça (haşlama et), pilav, patlıcan musakka, taze fasulye, kuru fasulye, nohut gibi yemeklerle birlikte tatlı, salata, ayran komposto ikram edilmektedir. Düğünün bazı aşamalarını şöyle sıralayabiliriz:

v. Bayrak Kaldırma: Düğünün başladığı gün yapılan “bayrak kaldırma” töreninde, bir sırığa Türk bayrağı ve sırığın ucuna elma takılarak hazırlanan bayrak direği, genellikle damadın sağdıcı ya da “bayraktar” denilen kişi tarafından manilerle getirilerek düğün evinin yüksek ve görünür bir yerine asılır. Bazı köylerde bayrak kaldırıldığı gün önce Kuran okunur ve ardından genellikle kurban kesilerek misafirlere “bayrak ekmeği” denilen yemek verilir.

vi. Mübareke: Ailelere maddi-manevi pek çok külfet getiren düğünün yükü eş-dost ve akrabalar tarafından çeşitli uygulamalarla hafifletilmeye çalışılır. Geçmişi çok eskilere dayanan gelenekte; düğüne birkaç gün kala, akraba ve komşular düğün evine “hayırlı olsun” ziyaretine giderek düğüne katkı amacıyla un, bulgur, yarma, kuru fasulye, nohut, tarhana, tereyağı, meyve kurusu, yumurta gibi çeşitli gıda maddeleri götürürler. Gelenek hâlâ devam etmekle birlikte son yıllarda daha çok çay ve şeker götürülmektedir.

vii. Yük Götürme/Çeyiz Götürme: Yörede “Yük Götürme” denilen gelenek, gelin gelmeden bir kaç gün önce erkek evinde hazırlanmış olan yatak, yorgan, halı ve mutfak eşyalarının sergilenmek üzere davul-zurna eşliğinde kız evine götürülmesidir. Damadın yakınlarından oluşan bir grup erkek ve kadının katıldığı törende misafirlere

yemek ikram edilir. Kız evinde hazırlanan çeyizler ise, düğünden yaklaşık bir hafta önce damat evinden gelen aile büyükleri ve yakınlar tarafından davul zurna eşliğinde damadın evine götürülür ve sergilenmek üzere dizilir.

viii. Sinsin: Yörede “Sinsin” denilen uygulama; düğünlerde gençlerin akşam köy meydanında yakılan büyük ateş etrafında, davul ve zurnanın çaldığı “sinsin havası” eşliğinde oynadığı bir oyundur. Sinsin oynayanlara ve seyredenlere düğün sahibi ya da komşular tarafından hazırlanan çörek-börek ikram edilir. Komşu köylerden davet edilen gençlerin de katıldığı otuz-kırk yıl öncesine kadar uygulanan gelenek son yıllarda kaybolmuştur.

ix. Güvey Giydirme/Damat Donatma: Köylere göre küçük farklılıklar gösteren damat giydirme töreni düğünün son günü ya da düğünden bir gün önce genellikle gündüz yapılır. Kız evinin, damat ve sağdıç için hazırladığı giysiler sinilerle tören alanına getirilerek dualar, maniler eşliğinde damada ve sağdıçına giydirilir.

x. Kız Kınası: Kız evinde yapılan en önemli tören kına gecesidir. Düğünden bir gün önce yapılan törene kızın akrabaları ve arkadaşları katılır. Damat evinden bir grup kadın kına ve çerez getirerek kına gecesine katılır. Kızın eline ve ayaklarına ilahiler, türküler eşliğinde kına yakılır. Son yıllarda kına gecesinde genellikle davetlilere yemek ikram edilmektedir.

xi. Güvey Kınası: Güvey kınası erkek evinde, düğünden bir gün önce yapılan bir törendir. Genellikle damadın erkek arkadaşlarının katıldığı, yemek ve eğlencenin hâkim olduğu gecede damada kına yakılır. Son yıllarda güvey kınası erkek-bayan karışık yapılmakta, davetlilere yemek ve çerez ikram edilmektedir.

xii. Gelin Alma: Yörede gelin almaya törenine “hak”, giden kişilere ise “hakçı”, veya “düğüncü” denilmektedir. Düğünün son gününde öğle yemeğinden sonra davul-zurna eşliğinde toplu olarak kız evine gidilir ve gençler halay çekip, oyunlar oynarlar. Düğüncüler gelini alarak köy mezarlığı ve yakın çevredeki türbelere uğrayarak damat evine getirir ve sonra düğün sona erer.

b. Hacı Uğurlama

Çubuk ve köylerinde hacca gitmeden önce yemek vermenin “insanın günahlarını dökeceği” inancı ve eş dostla helalleşmek amacıyla, ekonomik durumu iyi olan hacı adayları tarafından, yörede “Hacı Ekmeği” veya “Hacı Pilavı” denilen yemek verilir. Yemeğin ardından genellikle camide mevlit okutularak, mevlit sonunda misafirlere lokum, şeker ve gülsuyu ikram edilir.

1. Ölüm Törenleri:

Çubuk yöresinde cenaze törenlerinde cenazenin defnedildiği gün gelen misafirlerle ve mezar kazanlara yemek verilir. Geçmişte genellikle komşu ve akrabaların yaptığı gözleme, hamursuz ve ayran ikram edilirken günümüzde “çarşı pidesi” ile ayran ikram edilmektedir. Bazı köylerde ise ilk gün “kabir kurbanı” denilen kurban kesilerek yemek hazırlanır. Ölen kişinin yakınlarının acılı olması nedeniyle komşu ve akrabalar tarafından cenaze evine yemek götürülür. Ölümün birinci gününden itibaren, “yedisi”, “kırkı”, “elli ikisi”, “senesi” ve daha sonraki yıllarda ise yıldönümlerinde yapılan törenlerde ölenin ruhuna Kur’an okutulur, yemek verilir. Son yıllarda daha çok yedinci gün yemek verilip mevlit okutulmaktadır.

2. Kutsal Gün, Ay ve Bayramlar

a. Ramazan Gelenekleri

Yörede Ramazan ayı özel hazırlıklar yapılarak karşılanmakta, iftar sofralarına özen gösterilmektedir. İftarda oruç, kutsal kabul edilen, “zeytin, hurma, tuz, üzüm tanesi veya su” ile açılır, iftar sofralarında her gün çorba ve “mıhlama/soğanlı yumurta” yemeği bulunmasına dikkat edilir. Ayrıca iftar sofralarında mevsime göre çeşitli sebze, et yemekleri ve tatlılar bulunur. Yörede “imsak ekmeği” denilen sahur yemeğinde geçmişte genellikle gözleme, çörek, börek gibi hamur işleri yenilmekteyken son yıllarda daha çok, hafif kahvaltılıklar tercih edilmektedir. İlk sahur için gözleme yapma geleneği hâlâ yaygındır. Son yıllarda köy muhtarlığı, köy dernekleri ve şahısların düzenlediği iftar davetleri köy konaklarında ya da camilerin yemekhanesinde verilmektedir.

Bir Köy Derneği Tarafından Düzenlenen Toplu İftar Yemeği

b. Dini Bayramlar

Çubuk yöresinde bayram hazırlıklarına bir hafta önce başlanarak, bayramlık giysiler hazırlanır ve evler temizlenir. Arife günü yemek hazırlıkları ve mezar ziyaretleri yapılır. Bayramlarda genellikle toyga veya tarhana çorbası, yaprak sarması, sebze yemekleri, bulgur köftesi, pilav, mantı, nohut yahnisi, kuru fasulye, baklava, pişmaniye, kabak tatlısı, sütlaç ve hoşaf yapılır. Kurban bayramında ise misafirlere ayrıca kavurma ikram edilir. Geçmişte her gelen misafire sofrta kurulurken günümüzde kolonya, şeker, tatlı, yaprak sarması, kabak tatlısı ve sütlaç ikram edilmektedir. Eskiden köylerde bayram sabahı, tüm köylünün katıldığı toplu bayram yemeği geleneği son yıllarda kaybolmuştur.

Bayram İkrarı

c. Aşure Geleneği

Çubuk köylerinde daha çok “aşır aşı” şeklinde adlandırılan çorba, Muharrem Ayı’nın onuncu günü ya da takip eden günlerde yapılarak komşulara dağıtılır. Aşure otuz-kırk yıl öncesine kadar genellikle tuzlu yapılırken günümüzde şekerli yapılmaktadır. Yörede İslam inancına göre yapılması zorunlu olduğuna inanılan aşure pişerken tencerenin başında Kuran’dan bazı bölümler ve namaz sureleri okunduktan sonra komşulara dağıtılır. Bazı köylerde aşure ile birlikte kurban kesilir ve eş-dost davet edilerek kurulan sofralarda birlikte yenir. Son yıllarda aşure geleneği ilçe merkezinde mahalli idareler ve sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenen etkinliklerle toplu olarak icra edilmektedir.

Aşure Günü Etkinlikleri

ç. Kandil Geceleri

İslam dininde kutsal olan “Kadir Gecesi”, “Regaip Kandili”, “Miraç Kandili”, “Berat Kandili” ve “Mevlit Kandili” adlarıyla bilinen günlerde halk arasında çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Yörede Regaip Kandili’nde mutfak kültürüyle ilgili inanç ve uygulamaların daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Üç ayların birincisi olan Recep ayının ilk günü kutlanan Regaip Kandili’nde hemen tüm köylerde “Namaz Gözlemesi” denilen gelenek uygulanmaktadır. Gelenekte “Ölen geçmişlerin bu günde ‘nasiplerinin basıldığı’ ve bu gecede evin bacasına gelerek bacayı koklayacakları, yiyecek kokusu yoksa üzülecekleri” inancıyla, pişerken koku çıkaran gözleme, cızlama, göbüt, tava göbüsü, yufka gibi yiyecekler yapılır. Bazı köylerde ise köy imamı, komşu ve akrabalar yemeğe davet edilir, yemeğin ardından Kur’an-ı Kerim okutulur.

3. Bereket ve Hasat Törenleri

a. Koyun Yüzü

Yörede “koyun yüzü”, “davar yüzü” ya da “teke yüzü” olarak bilinen gelenek kuzuların sağlıklı bir şekilde doğması için yapılan bir bereket törenidir. Tören, koç katımından yüz gün sonra, “kuzuların anne karnında tüylendiği” zamana denk gelen şubat ayında yapılmaktadır. Uygulamalarda köyün gençleri ve çobanları tarafından kılık değiştirilerek “oyun çıkarma” denilen faaliyetler yapılır. Maniler söylenerek evlerden toplanan ekinin

parasıyla alınan yiyecekler köy odasında çocuklar ve gençler tarafından yendikten sonra eğlenceler devam eder. Son yıllarda köylerde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin büyük oranda terk edilmesi nedeniyle gelenek kaybolmaya yüz tutmuştur.

b. Çiğdem Aşı

Çubuk İlçesi'nin bazı köylerinde çocuklar doğanın uyanışı ve bahar sevincini çiğdem çiçeklerini toplayarak dile getirirler. "Çiğdem Aşı" ya da "Çiğdem Çiçekcik" adlarıyla bilinen gelenek bazı köylerde hâlâ sürdürülmektedir. Uygulamada ilkokul çağındaki çocuklar önce topluca kırlara giderek çiğdemleri söker, bir kuru çalının dallarına bağlar ve köydeki tüm evleri dolaşarak şu tekerlemeyi söylerler:

"Çiğdem çiğdem çiçekcik, ebem oğlu göçecik

Çiğdem geldi kapıya; yağ koyun tavaya

Yağ olmazsa bal osun; çiğdem uşağı sağ olsun

Verenin oğlu, vermeyenin kızı olsun."

Evlerden çocukların heybe ve bakraçlarına yağ, bulgur, yumurta koyulur. Toplanan yağ, bulgurla hazırlanan pilav çocuklar tarafından eğlenceli bir şekilde yenir.

c. Hıdırellez

Türk dünyasında Hıdırellez, Hızır ve İlyas Peygamberlerin buluştuğu gün olduğuna inanılan ve yazın başlangıcı kabul edilen Mayıs'ın altısında kutlanır. Çubuk'ta Hıdırellez inancı ve bu inanca bağlı uygulamalar eski önemini yitirmiş olsa da hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Hıdırellez kutlamaları genellikle dere kenarları, kırlar, harman yerleri, türbeler ve dedelik gibi kutsal kabul edilen mevkilerde yapılır. Kutlamalarda kurbanlar kesilir, yemekler yenilir, mani falları çekilir, dilekler dilenir ve ateşler yakılarak üzerinden atlanır.

ç. Yağmur Duası

Yağmur duası, geçimi tarım ve hayvancılığa bağlı topluluklar tarafından, yağmurun az yağdığı dönemlerde yapılan törenlerdir. Çubuk ve köylerinde, kuraklık tehlikesinin baş gösterdiği dönemlerde yağmur duasına çıkılmaktadır. Yağmur duası tüm köylerde ve merkezde genellikle "dede", "yatır", "türbe", "tekke" denilen ve kutsal kabul edilen mezarların bulunduğu tepelerde yapılır. Kılınan namaz ve dualardan sonra kesilen kurban eti ve bulgur pilavı topluca yenir.

Yağmur Duası Töreni

d. Ayağan Alma

Çubuk yöresinde tarla biçme işinin tamamlanmasına “ayağan alma”, “ekin kurtarma” veya “ekin selavatlama” gibi adlar verilir. Ekin biçme köylerde genellikle imece usulü yapılır, işlerin eğlenceli hale gelmesi için türküler, maniler söylenir. Hasadın son günü tarla sahibi tarafından ırgatlar için akşam özel yemekler hazırlanır. Günümüzde tarımın makinalaşmasıyla büyük oranda ortadan kalkan geleneğe göre sofrada genellikle etli yemeklerle birlikte hoşmerim, baklava, helva, pişmaniye gibi tatlılar ikram edilir.

e. Harman Sonu

Uzun ve zahmetli bir süreçten sonra ekinin zararsız bir şekilde ambarlara konulması çiftçi tarafından memnuniyetle karşılanır ve bu mutluluk aile ve yakın çevreyle paylaşılır. Çubuk yöresinde ekin hasadından sonra yapılan uygulamalar ailenin ekonomik durumuna göre değişiklik göstermekle birlikte genellikle akraba ve komşular yemeğe davet edilir. Yemekte etli yemeklerin yanında ağız tatlılığı için baklava, hoşmerim, sütlaç gibi tatlıların bulunmasına dikkat edilir. Son yıllarda işlerin kolaylaşması ve sürecin kılınmasına rağmen, gelenek devam etmektedir.

4. Festival, Şenlik ve Toplantılar

a. Festivaller

“Şenlik, şölen, bayram, eğlence” anlamlarını içeren, festivallerin büyük bir bölümü yemekle ilgilidir. Son yıllarda Çubuk'ta yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları işbirliğiyle yöreye ait imgesel yemekler(hoşmerim, gözleme), meyve ve sebzeler (domates, vişne, kavun) adına çeşitli festivaller düzenlenmektedir. Bu festivaller arasında en kapsamlı olanı merkezde on yıldır düzenlenen “Uluslararası Turşu ve Kültür

Festivali”dir. Festival ve şenliklerde yöresel yemek ve ürünlerin sergilenme ve satışının yanı sıra, konser, sergi, yarışma gibi çeşitli etkinliklere de yer verilmektedir.

b. Yayla Şenlikleri ve Köy Piknikleri

Yaylacılık Çubuk İlçesi’nin bazı köylerinde hâlâ sürdürülen ekonomik faaliyetlerden olmakla birlikte, küçükbaş hayvancılığın ve köy nüfuslarının azalması nedeniyle eskiye göre önemini yitirmiştir. Geçmişte uygulanan yayla geleneğine göre; yayladan inmeden bir gün önceki akşam ateşler yakılır, kadın ve çocuklar ateş etrafında türkü söyleyip, oyunlar oynayarak eğlenirlerdi. Ertesi gün at, eşek ve kağnılarla yayladan inilirken yaylada hazırlanan çörekler heybelere doldurularak yolda karşılaşılan insanlara verilirdi. Son yıllarda yayla gelenekleri yerini yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve köy dernekleri tarafından hazırlanan “Yayla Şenliği”, “Yaz Şenliği”, “Köy Pikniği”, “Dostluk Şenliği” adları altındaki etkinliklere bırakmıştır. Şenlikler yaz aylarında, köylerin yeşillik alanlarında ya da yaylalarda yapılmaktadır. Şenliklere, köyde ve köy dışında yaşayan köy halkının yanı sıra çevre köylerden ve ilçeden katılımlar olmakta, etkinliklerde yemek ikramı ve çeşitli eğlenceler yapılmaktadır.

Bir Köy Şenliği

c. Ferfene

Ferfene, Çubuk İlçesi ve köylerinde uzun kış gecelerinde, gençlerin köy odalarında veya evlerde yaptığı toplu eğlencelerdir. Toplantılarda; sohbet, oyun, taklit ve müziğin yanı sıra giderleri katılımcılar tarafından karşılanan yemekler yenilir. Ayrıca giderler, düğünlerden alınan “delikanlı parası” veya “deve oyunu” çıkararak evlerden toplanan ekinin satışından elde edilen para ile karşılanır. Ferfene geleneği son yıllarda ortadan kalkmış olmasına rağmen Çubuk Belediyesi ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır.

F. Halk İnanç ve Uygulamaları

Halk arasında “bâtıl inanç” olarak adlandırılan halk inançları, dini inanç ve uygulamaların dışında kalan, fakat halk arasında yaşatılan inanmalardır. Çubuk yöresinde halk inançları eski inanırlılığını yitirmiş gibi görünse de bazılarının yaşadığı ve bu inançlara bağlı uygulamaların sürdüğü, bazılarının ise yalnızca belleklerde yaşadığı tespit edilmiştir. Aşağıda mutfak kültürü bağlamında bazı inançlara yer verilmiştir.

- “Süte nazar değerse yedi kapıdan çırpı, mezarlıktan odun getirilir ve sütün piştiği ocakta yakılır.”
- “Çocuğu olmayan kadına, çok çocuklu bir kadının eteğinden su içirilirse çocuğu olur.”
- “Geç yürüyen ve geç konuşan çocuklar için yedi komşudan ekmek toplanıp çocuğa yedirilir.”
- “Gece evden tuz, sirke, turşu, ekşi hamur, süt-yoğurt, soğan-sarımsak ve ateş verilmesi uğursuzluk getirir.”
- “Sacda pişen ilk ekmeği yiyen dul kalır. Bu nedenle ekmek ikiye bölünür veya ikinci pişen yenir.”
- “Süte maya koymadan kendiliğinden mayalanırsa, zenginliğe delalet eder.”
- “Yanık ekmek, çörek-börek yiyen para bulur, nişanlısı güzel olur.”
- “Sofrada yedi kırıntı yiyenin yetmiş derdi yok olur.”
- “İstenmeden ikram edilen su zemzem yerine geçer.”
- “Sacayağı kapalı yerde bekletilirse evin kapısı kapanır.”

- “Tencere dibini sıyırının düğününde kar yağar.”
- “Köyde cenaze olunca ölünün su kaplarına elini sokup gittiği’ ve ‘Azrail’in kılıcını yıkadığı’ inancıyla su kapları boşaltılarak yeniden doldurulur.”

G. Mutfak Kültürünün Halk Edebiyatına Yansımaları

Halkın yarattığı, dilden dile aktarılacak günümüze ulaşmış sözlü kültür ürünleri olan halk edebiyatı; halkın edebi zevki, değer yargıları ve yaşam biçimini yansıtır. Aşağıda Çubuk yöresinden derlenmiş olan halk edebiyatı örnekleri, yiyecek ve içeceklerin kültürel bağlamda toplum açısından anlam ve önemini belirtmekle birlikte, toplumun değer yargılarının yemek kültürü üzerinden anlaşılmasını sağlamaktadır.

1. Deyimler

Aklımızda duracağına karnımızda dursun.

Allah bal verdi, parmak vermedi.

Başında değirmen taşını ters çevirmek.

Bizde yiyip içelim, sizde gülüp geçelim.

Bu bizim bağın koruğu.

Dadandığı yere darı ekmek.

Değirmene vardım derdimi yanmaya, değirmen başladı fır fır dönmeye.

Ekmeği sayılı, soğanı soyulu.

Ekmek katığa uymadı.

Elin baklavasından, kendi pıtır aşım iyi.

En akıllısı değirmene yoğurt öğütmeye gider.

Kadı önüne koyacak değiliz ya.

Kapdan kaba kotarılmak.

Kavurgaya dişim alıştı, ayrılığa başım alıştı.

Kendi tutmaç kesmeyi bilmez, ele baklava yazmaya gider.

Kepeği/zahrası tükenmek(Vadesi yetmek).

Oğlan yedi oyuna gitti, çoban yedi koyuna gitti.

Oyulmadık kabağın içinden çıkmak(Umulmadık yerlerde ortaya çıkmak.).

Sandıktaki sırtında, hambardaki karnında.

Sıçan deliğine sığmamış, bir de kuyruğuna kabak bağlamış.

Sı pam olunca kâr ederim sandıydım, sırtımdan yükümü alacağına önümden zararını aldı.

Sulu dereye götürüp susuz getirmek.

Suyu çekilmiş değirmene dönmek.

Tandırdan koyup, küllükten çıkarmak(Birine çok eziyet etmek.).

Tekeden teleme çalmak/çıkarmak.

Un uçuyo, kepek kaçıyo.

Verdiğin bi yumurta, gözümü çıkardın dürtte dürtte.

Yapan onmamış, yiyen doymamış (Cızlama için söylenir).

Yıkık değirmende kırk gün eğlenir.

Yediği bulgur sıkısı, yattığı ahır sekisi (Çok fakir.).

2. Atasözleri

Acın üstüne dokuz yorgan örtmüşler yine uyuyamamış.

Açlıkla tokluğun arası yarım yufka.

Akıllı sinek yoğurda konar şehire gider; akılsız sinek ciğere konar köye gider.

Akşam geç gelen misafirin yiyeceği bulgur sıkısı, yatacağı ahır sekisi.

Akşamdan kalan bulaşığı dokuz köyün pınarı paklamaz.

Asıl azmaz bal kokmaz, kokarsa yağ kokar çünkü aslı ayrandır.

Aş taşınca kepçeye baha olmaz.

Aşçının çok olduğu yerde çorba kesilir.

Bir avuç tarhana da olsa bir bilene pişirtmeli.

Ekinim var deme harmana varmayınca, oğlum var deme bayrama ermeyince.
El yumruğu yemeyen, kendi yumruğunu değirmen taşı sanır.
Erkek eve unu getirsin de, ünü(sesi) nerden gelirse gelsin.
Gâvurun ekmeğini yiyen, gâvurun kılıcını çalar.
Keçinin uyuzu, kurnanın gözünden içer suyu.
Kuru laf, kuru üzümünden tatlı olur.
Kız anadan beller sofraya dizmeyi, oğlan babadan beller sohbet gezmeyi.
Sac dölendi hamur tükendi, gelin dölendi ömür tükendi.
Sofrada elin, mecliste dilin kısa olmalı.
Tıngır elek tıngır saç, elim hamur karnım aç.
Yazın başı kaynamayanın, kışın aşı kaynamaz.

3. Maniler

Bahçelerde kereviz
Biz kereviz yemeyiz
Bize Çubuklu derler
Biz güzeli severiz

Davar sürdüm taşlıktan
Lira buldum beşlikten
Varman kızlar çobana
Ölürsünüz açlıktan

Kaşın altında tandır
Yandır Allah'ım yandır
Yârim küsmüş gidiyo
Döndür Allah'ım döndür

Taze kahve pişti mi?
 Soğudu yar içti mi?
 Sormak ayıp olmasın
 Yârim burdan geçti mi?

4. Bilmeceler

- Ağzı açık alâmet; içi kızıl kıyamet. (**Fırın**)
- Ağzı açık aya bakar. (**Dibek**)
- Beyazla başladım, yeşille işledim, alla bitirdim, cümle âleme yetirdim. (**Vişne**)
- Boynu var ip gibi; karnı var küp gibi. (**Testi**)
- Dağdan gelir, taştan gelir, yüzü küllü eniştem gelir. (**Kül Çöreği**)
- Dam üstüne deri yaydım; kulaklarını geri yaydım. (**Cızlama**)
- Kapı ardına sac koydum, geleni gideni aç koydum. (**Ramazan**)
- Katık olur aşına, öp de kondur başına. (**Ekmek**)
- Geriden baktım ak taş gibi; yanına vardım sütlü aş gibi. (**Mantar**)
- Helemez melemez, belini alıp da ocak başından beri gelemmez. (**Tereyağı**)
- Hey bulutlar bulutlar, Yusuf'u yedi kurtlar; bir acaip kuş gördüm, tepesinden yumurtlar. (**Buğday**)

5. Dualar

- Allah gökten yağdırsın da topraktan yedirsın.
- Allah insanı yaz günü ayırsız, kış günü yorgansız, harman günü oğlansız koymasın.
- Allah oğul ekmeği yedirsın.
- Allah işsiz, aşız koymasın.
- Ayağın göl, başın pınar olsun.
- Oğlunun kızının düğününe yayılsın.
- Sizden umanların önüne varsın.

6. Beddualar

Allah oğul ekmeği yedirmesin.

Ekmek atlı olsun sen yayan, ardından koş koş da yetişeme.

Ekmek bul da katık bulama.

Yakanı bit, ekmeğini it yesin.

Sonuç

Günümüzde ülkemizde ve dünyada geleneksel kültür öğelerine ilgi artmış, geleneksel yaşam biçimleri ile bu yaşam biçimlerinin somut ve somut olmayan kültürel değerleri önem kazanmaya başlamıştır. Geleneksel kültür öğeleri arasında önemli bir yere sahip olan “mutfak kültürü” aynı zamanda çevre koşullarından etkilenen alanlardan biridir. Son yıllarda sanayileşme ve modernleşmenin ardından geleneksel gıda hazırlama-sunma yöntemleri terk edilmiş, geleneksel lezzetler unutulmuş endüstriyel gıdaların kullanımı artmış ve sağlık üzerindeki olumsuz etkileri de görülmeye başlamıştır.

Son yıllarda dünyada ve ülkemizde geleneksel lezzetlere ilgi artmakta, yerel lezzetler bölge ekonomilerine önemli ölçüde katkı sağlamaktadırlar. Uluslararası Bilim, Eğitim ve Kültür Örgütü olan UNESCO yerel lezzetlerin kaybolmasını önlemek için halk mutfağını da “Somut Olmayan Kültürel Miras” kapsamına alarak bu değerlerin yaşatılmasını amaçlamaktadır. Aynı zamanda beslenme ve sağlık otoritelerinin geleneksel yöntemlerle hazırlanmış gıdalarla yapılan yemeklerin daha sağlıklı olduğu konusundaki önerileri geleneksel yöntemlerin kayda geçirilerek gelecek nesillere aktarılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda konuyla ilgili yapılacak araştırmaların yerel yönetimler, üniversiteler ve diğer kuruluşlar tarafından desteklenmesinin, geleneksel değerlerin yaşatılması ve bölge kalkınması açısından yararlı olacağına inanıyorum.

Çubuk ve Çevresini tüm yönleriyle ele alan ve ilçeye önemli katkılar sağlayacağına inandığım sempozyumun hazırlanmasında, başta Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ve Çubuk Belediyesi olmak üzere emeği geçen tüm kurum ve şahıslara; aynı zamanda bildirileriyle sempozyuma katkıda bulunan tüm bilim insanlarına ilçem ve şahsım adına şükranlarımı sunuyorum.

KAYNAKÇA

Ergün Aydos, Sevim, Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürü, Ankara 2014

Fotoğraflar: Sevim Aydos ve Şuayip Yaman Arşivi

www.cubuk.bel.tr Fotoğraf Arşivi

ÇUBUK'TA YAŞAYAN KÖY PROJESİ

Özlem Aydoğdu Atasoy*

Özet

1940'lı yıllarda 18 milyonluk nüfusun % 80'inin köyde yaşadığı ülkemizde günümüze bakıldığında köylerde yaşayan nüfusun % 8 olduğu istatistiklerden görülmekte ve bu göç her geçen gün hızla devam etmektedir. Köyden kente yapılan sürekli göçlerin temel nedenleri arasında, köylerde eğitim ve sağlık hizmetlerinin yeterince gelişmemiş olması, ekonomik yetersizlikler, kan davaları ve terör gibi itici nedenler ve şehir hayatının cazibesi, şehir hayatındaki iş imkânlarının fazlalığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin gelişmiş olması gibi çekici nedenler yer almaktadır.

İnsanlar bir taraftan köylerden –özellikle- büyük şehirlere göç ederlerken bir yandan da köy hayatına özlem duymakta ve bir gün köylerine geri dönmek için hayalini kurmaktadır. İnsanların, bunu istemelerindeki temel nedeninin doğal yaşama özlem olduğu düşünülmektedir. Zorunlu olarak geldikleri şehir hayatının monotonluğu, trafik yoğunluğu, çevre ve hava kirliliği, çarpık kentleşme, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin aksamaması, şehir hayatına uyum sağlayamama gibi nedenler son yıllarda köy ve köy hayatına dönüşe olan özlemi arttırmaktadır.

Yukarıda sayılan nedenlerle son yıllarda çeşitli kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, vakıflar, dernekler vb. tarafından çeşitli köy projeleri yapılmaktadır. Bu projelerin belki de en önemli noktası doğal köy hayatının nasıl olduğunu insanlara anlatmaktır.

Ankara'nın yanı başında yer alan ilçesi Çubuk'ta hala köy hayatı ve tarımsal üretim devam etmektedir. Burada Ankara Çubuk Belediyesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi işbirliği ile başlatılacak olan “Yaşayan Köy Projesi”nin ilçeye maddi açıdan olduğu kadar turizm ve tanıtım açısından da pek çok şey kazandıracığı açıktır. Ayrıca bu projeye

* Araştırmacı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü
E-Posta: aydogduozlem@hotmail.com

köye gelen ziyaretçiler; yayla hayatını, köye özgün mekânları ve bu mekânlara ait üretim biçimlerini görme, tanıma ve bu hayatın içinde olma imkânına sahip olacaktır.

Bu çalışmada, “Yaşayan Köy Projesi”nin amacına ulaşabilmesi için görüş ve öneriler belirtilmiş ve örnek bir model oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy, Yaşayan Köy Projesi, Çubuk

LIVE VILLAGE PROJECT IN ÇUBUK

Abstract

Migration from villages to provinces in Turkey continues rapidly. In 1940's %80 of the population was living in villages, today it is %8. The basic reasons of these migrations are underdeveloped education and healthcare systems, economical inabilities, blood vengeance, terrorism, on the other hand advantages of city life such as business opportunities, sufficient education and healthcare services and surely appealing life-style.

While people are migrating from villages to provinces, on the other at the same time they're imagining to turn back to their village life. The basic reason of this desire is missing the natural life. Monotonous city life, traffic density, environmental and air pollution, conurbation, disruption of educational and healthcare services, non-adaptation to city life are the reasons of desire to turning back to villages in recent years.

There are several village projects done in recent years because of the reasons that mentioned above by public enterprises, foundations, associations, nongovernmental organizations. Maybe the most important point of these projects is to explain natural village life to people.

Çubuk is located fast beside to Ankara. In Çubuk village life and agricultural production still continues. Living Village Project located in Çubuk is going to be started with the collaboration of Çubuk Municipality and Yıldırım Beyazıt University. This project is going to effect Çubuk positively in terms of publicity of the district and tourism. Visitor who are going to come to the village will be able to gather information about plateau life.

In this study, opinions and recommendations about this project are mentioned and an example model created.

Keywords: Village, Living Village Project, Çubuk

Ankara/Çubuk İlçesi Hakkında Genel Bilgiler

Çubuk, Ankara'nın bir ilçesidir. Ankara il merkezine 40 km. uzaklıktadır. Çubuk İlçesi, doğuda Kalecik ve Akyurt ilçeleri, Batıda Kızılcahamam ve Kazan ilçeleri, Kuzeyde Çankırı ilinin Şabanözü ve Orta ilçeleri, Güneyde Elmadağ, Altındağ ve Keçiören ilçeleri ile çevrilidir.

İlçe, Ankara'nın nüfus bakımından 25 ilçesi arasında büyüklük olarak 11 inci sıradadır. İlçe 7 merkez mahalle olmak üzere, toplam 84 mahalleden oluşmaktadır.

İlçenin ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Yöre genel olarak ovalık bir bölge olduğundan tarım ürünleri için son derece uygundur. Yörede yetiştirilen tarım ürünleri arasında en önemli yeri hububat almaktadır. Yetiştirilen başlıca ürünler; buğday, arpa, fiğ, yonca, nohut, mercimek, kuru fasulye, şeker pancarı, patates, kuru soğan, kavun, domates, sivri biber, armut, ayva, elma ve vişnedir. Bunların dışında çilek, patlıcan, şeftali, kayısı, erik, dut, ceviz yetiştirilen ürünler arasında yer almaktadır. Dut, kayısı ve erik türlerine oldukça sık rastlanır.

Çubuk denildiği zaman ilk akla gelen ise turşu ve turşuculuktur. İlçe ile özdeşleşen turşuculuk ilçe halkı için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Son yıllarda Çubuk ilçesinde düzenlenen "Uluslararası Turşu ve Kültür Festivali" sayesinde üretilen turşular Ankara, diğer iller ve hatta ülke dışına da pazarlanmaktadır.

İlçede yapılan bir başka iş ise vişneciliktir. Vişne, yaz ayları ortalarına rastlayıp bazen sürümü bir iki ay devam eden ve harareti sıcaklarda zevkle yenen ve şurubu yapılan en yaygın meyve türlerinden birincisidir. Vişne, özellikle bazı köylerin en önemli geçim kaynağıdır. Yetiştirilen ve hazırlanan vişneler kamyonlarla Ankara ve diğer illerdeki fabrikalara pazarlanmaktadır.

Çubuk ilçesi, özellikle Çubuk Barajı ile Ankaralılar için bir sayfiye ve dinlenme yeridir.

Çubuk'ta Yaşayan Köy Projesi

"Yaşayan Köy Projesi" ile Çubuk'ta yapılmak istenen doğal köy ortamını gelen ziyaretçilere bire bir yaşatmaktır. Bu proje ile ziyaretçiler; yayla hayatını, köye özgün mekânları ve bu mekânlara ait üretim biçimlerini görme, tanıma ve bu hayatın içinde olma imkânına sahip olacaktır.

Konunun daha rahat anlaşılabilmesi amacıyla Yaşayan Köy Projesi aşağıdaki şekilde daha somut hale getirilmiştir.

Projenin Adı

“Çubuk’ta Yaşayan Köy Projesi”

Projenin Uygulama Alanı

Çubuk ilçesine bağlı köyler

Projenin Özeti

İnsanları, şehrin stresli ve gürültülü ortamından kurtararak, köy hayatını, köy ortamı içinde yaşayabilecekleri bir köy yaratmak ve bu vesileyle ilçenin ekonomik, sosyal, kültürel gelişimine katkı sağlayarak ilçede turizmi geliştirmektir.

Projenin Önemi

Çubuk ilçesi halen köy hayatını ve tarımsal üretimi aktif olarak devam ettiren bir ilçedir. Bu nedenle yaşayan bir köy projesinin en rahat uygulanabileceği alan burasıdır. Hazırlanacak bu proje ile Çubuk’un doğal güzellikleri ve tarihi özelliklerini öncelikle Ankara merkez ve diğer ilçelerde yaşayanlara anlatılarak, ilçe ile ilgili farkındalığı arttırmak ve ilçeyi öncelikle iç turizme daha sonra dış turizme açmak büyük önem arz etmektedir.

Projenin Amacı

Proje, Ankara’nın Çubuk ilçesinde yaşayan bir köy yaratmayı amaçlamaktadır. Özellikle, başta Ankara olmak üzere, merkez ve diğer ilçelerde, diğer illerde yaşayanların köy hayatını doğal ortamında yaşayabilecekleri, çocukların köy hayatını tanıyabilecekleri, yumurta, sebze-meyve, un, hububat, bal, tarhana, erişte, ekmek, reçel, yoğurt, süt, turşu, peynir gibi köyde üretilen ürünlerin nasıl üretildiklerinin anlatıldığı ve bu ürünlerin taze olarak satın alınabileceği, köye gelenlerin köyde yaşayan hayvanlarla ilgilenilebileceği vb. mekânlar oluşturmak projenin temel amaçlarındandır.

Projeden Beklentiler

Projenin en temel beklentisi ekonomik anlamdadır. İlçenin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimine katkı sağlamaktır. Çubuk ilçesinin farkındalığını arttırmak ve ilçedeki turizmi canlandırmak diğer beklentiler olarak sıralanabilir.

Projenin Kapladığı Alan/Mekânsal Ölçeği

Bu proje için en az 500 dönümlük bir alana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alanın neresi olacağı, Çubuk ilçesi ve köylerinde yapılacak olan etüt çalışmaları ile belirlenecektir.

Proje Faaliyetleri

Proje, bir köyde olması gereken her bir yerleşimin Yaşayan Köy'de de olmasını öngörmektedir. Bu yerleşimler;

- Köy evi
- Köy okulu
- Köy camisi
- Sağlık ocağı
- Taş fırın
- Çamaşırhane
- Köy kahvesi
- Köy çeşmesi / Pınarbaşı / Tulumba / Kuyu
- Köy Bakkalı
- Köy Pazarı
- Muhtarlık
- Değirmenler (taş, yel, su)
- Köprüler (asma, taş, ağaç)
- Ormanlık alan
- Hayvan yaşam alanları
- Dere
- Mesleklere ait yapılar (dokumacı, nalbant, kalaycı, bakırcı, marangoz, vb.)

Projenin Ortakları/Paydaşları

Projenin iki büyük ortağı, Çubuk Belediyesi ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'dir. Proje geniş kapsamlı ve yüksek bütçeli bir proje olduğundan Avrupa Birliği, Ankara Kalkınma Ajansı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan maddi ve manevi destek alınması gerekmektedir.

Projede Hedef Grup

Projedeki hedef grup öncelikle Ankara'da yaşayan 5 milyonluk nüfus, yakın illerde ikamet edenler, sonra İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Bursa, Kayseri gibi büyük şehirlerde yaşayanlar ve daha sonra da tüm Türkiye'dir.

Projeden Beklenen Sonuçlar / Projenin Sonuçları

- Çubuk'un bilinirliğinin artması,
- Çubuk turizminin gelişimi,
- Köyde çalışanların ekonomik özgürlüğü,
- Tarım ve hayvancılığın aktif hale gelmesi,
- Köy ve köy hayatının gelecek nesillere doğru (görsel) olarak aktarımı, vb.

Projenin Başlama ve Bitiş Tarihleri/Projenin Süresi

Projenin ekonomik olarak ve mekânsal açıdan büyüklüğünü de göz önüne alarak, projenin süresi 2 yıl (2016-2018) olarak planlanmıştır. Projenin süresi gerekli görül-
düğü takdirde uzatılabilir.

Projenin Maliyeti

Projenin tahmini bütçesi yaklaşık olarak 25 milyon tl'dir.

Projenin Etüt (Ön) Çalışmaları

Daha önce de değinildiği üzere bu tür projeler yüksek maliyetli ve uzun süreli projelerdir. Bu tür projelerde birden fazla kurum/kuruluşun ortaklaşa çalışması pro-
jenin yükünün taraflara bölünerek hafiflemesine vesile olacaktır. Ayrıca, projeye mad-
di destek sağlanabilmesi ve etkin şekilde duyurulabilmesi için Avrupa Birliği'nin hibe
projelerinden yararlanmak, Ankara Kalkınma Ajansı ve Kültür ve Turizm Bakanlığ-
ının maddi ve manevi desteğini almak yerinde olacaktır. Proje, projeye destek verecek
diğer paydaşlara da açıktır.

Yaşayan köyün konumlandırılacağı alanın da iyi bir etüt çalışması ile belirlenmesi
gerekmektedir. Bu alan boş bir alan olabileceği gibi, içinde halen yaşanan az haneli,
birbirine yakın birkaç köyün birleşmesinden de oluşturulabilir.

Yaşayan Köye İsim Verilmesi

Yaşayan köy projesi tamamlandığında onu tanımlayacak ve akılda kalacak bir
isim ve/veya slogana ihtiyaç duyulacaktır. Bu nedenle, projenin tamamlanmasına ya-
kın zamanda yaşayan köye verilecek ismin bir yarışma ile belirlenmesinin köye olan
ilgiyi arttıracacağı düşünülmektedir. Yarışma duyurusunun mümkün olduğunca geniş
bir platformda yapılması ve birinci, ikinci ve üçüncüye ödül verilmesi yarışmanın cazi-
besini artıracaktır.

Yaşayan Köyde Çalışacak Kişiler

Yaşayan köyde çalışacak kişilerin köyde yaşayan diğer bir deyişle köy hayatını bilen kişilerden seçilmesi projenin amacına ulaşabilmesi için dikkate alınması gereken temel nedenlerden birisidir. Bu durum projeye köylüler açısından iki yönlü fayda sağlayacaktır: Birincisi, köy hayatını bilen “köylüler” köyü ziyarete gelen ziyaretçilere gündelik yaşamı birebir anlatabilecek, ikincisi ise bu işten para kazanacaklardır.

Yaşayan Köy Projesinde Yer Alması Düşünülen Yerleşim Alanları

Bu coğrafyada yaşayan hemen hemen her vatandaşın kökeninin bir köye dayandığı düşünüldüğünde yaşayan köy projesinde yer alması uygun görülen yapıların genel olarak aşağıdaki yapılar olduğu söylenebilir;

1. Köy Evi

Bir köyün olmazsa olmazı köy evleridir. Köylerde evler, geniş aile yapısı gereği çok odalıdır. Evler ya ağaçtan ya da taşrandır. Yaşayan köydeki evler, ülkemizde unutulmaya yüz tutmuş ev modelleri esas alınarak yapılabilir.

2. Köy Okulu

Köy şartlarında eğitim ve öğretimin nasıl olduğunu anlamaya yardımcı olmak için bir köy okulu yapılabilir.

3. Köy Camisi

Köyün içerisine imamı olan ve ibadete açık bir cami inşa edilebilir.

4. Sağlık Ocağı

Yaşayan köye, içerisinde doktor, hemşire ve sağlık memuru olan ve hem köyde çalışanlara hem de köye gelenlere acil durumlarda sağlık hizmeti veren küçük bir sağlık kuruluşu yapılabilir.

5. Taş Fırın

Yaşayan köyün tarlalarında üretilen buğdaydan elde edilen ve köy içerisindeki de-ğirmende öğütülen undan ekmeğin yapıldığı yerdir.

6. Çamaşırhane

Köyün kadınlarının toplanıp çamaşır yıkadıkları ve bir araya gelip sohbet etme imkânı buldukları yer olan çamaşırhane de yaşayan köydeki yerini almalıdır.

7. Köy Kahvesi

Köyde yaşayan erkeklerin uğrak yeri olan köy kahvesi bir köyün olmazsa olmazlarından. Bu kahvelerde bir araya gelen erkekler tarafından köyün sorunlarını burada konuşulur, birbirlerine haberler burada verilir, memleket meseleleri burada konuşulur ve hatta burada küsülür ve barışılır.

8. Köy Çeşmesi/Pınarbaşı/Tulumba/Kuyu

Çeşme, pınarbaşı, tulumba ve kuyu bir köydeki en temel su kaynaklarıdır. Evlere sular buradan taşınır, kadınlar birbirleriyle burada buluşur ve dertleşir. Bu suyun tadına doyum olmaz.

9. Köy Bakkalı

Köyde hayvanlardan elde edilen süt, peynir, yumurta, yoğurt, tereyağ, bal gibi organik ürünler, un, ekmek, tarhana, erişte, mantı, turşu, reçel gibi doğal ürünlerin satıldığı yer olan bakkallar bir köyde bulunması gereken en temel yerlerdendir.

10. Köy Pazarı

Yaşayan köyün tarlalarında yetişen meyve ve sebzelerin tezgâhlarda yerini aldığı bir köy pazarı ziyaretçilerin ilgisini çekebilir.

11. Muhtarlık

Ülkemizde köy en küçük yerleşim birimi ve muhtarlık da en küçük idari birimdir. Köyü başta muhtar olmak üzere köy azaları yönetir. Muhtarlık da köy içerisindeki önemli yapılardan birisidir.

12. Değirmenler

Köye, taş, su ve yel değirmeni yapılabilir.

13. Köprüler

Asma, ağaç ve taş köprü köyü ziyarete gelenlere özellikle görsel açıdan ayrı bir şölen yaşatabilir.

14. Hayvan Yaşam Alanları

Köylerde bulunan hayvanların başında, atlar, ceylanlar, geyikler, ördekler, kazlar, inekler, koyunlar, kuşlar, tavuklar, köpekler, kediler ve arılar gelir. Köy içerisinde bu hayvanlar için kümes, ahır, arı kovanı, kulübe gibi barınma ve beslenme alanları oluşturulabilir.

Bu hayvanlardan bazısı süt, bazısı yumurta, bazısı bal yapar. Bu ürünler köye gelen ziyaretçilere satılmak üzere köy bakkalında yerini alabilir.

15. Dere

Köy içerisinde oluşturulacak yapay bir derenin köye güzellik katacağı açıktır.

16. Ormanlık Alan

Köyün etrafındaki ağaçlık alan köye gelenlere nefes aldıracaktır.

17. Mesleklere Ait Yapılar

Köy içerisine, köylülerin gereksinin duyduğu işleri yapmak üzere marangozhane, demirci, kalaycı, bakırcı, nalbant, kunduracı, dokumacı gibi meslek gruplarına ait yapılar inşa edilebilir.

Diğer Ticari Yapılar

Projelerin temel hedefinin nihai olarak ekonomik kazanç sağlamak olduğu inkâr edilemez. Bu nedenle, çalışmamızda bir köyde bulunması gereken temel yerler dışında ekonomik kazanıma açık yerlerin de bulunması köyde aktif olarak çalışan köy halkına maddi destek verilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle yapılacak olan yaşayan köy projesine aşağıdaki yapıları da inşa etmek yerinde olacaktır.

1. Müzeler (Köy Eşyaları Müzesi, Etnografya Müzesi, Köy Oyuncukları Müzesi)

Yaşayan köyde, tarih içerisinde köylerde kullanılan eşyaların sergilendiği köy eşyaları müzesi, köydeki gündelik yaşamı her tür kıyafet ve malzeme ile anlatan etnografya müzesi ve özellikle yaşayan köye gelen çocukların ilginç çekebilecek köy oyuncukları müzesi gibi müzelerin olması, kültürümüzün gelecek nesillere aktarılması yönünden büyük önem arz etmektedir. Bu müzelerde kullanılacak eşyalar, kullanım amaçlarına ve büyüklüklerine göre müzelerin içinde veya dışında sergilenebilir.

2. Köy Misafirhanesi/Köy Konağı/Köy Odası

Köye gelenlerin dinlenebilmesi veya gerektiğinde konaklayabilmesi için misafirhane, konak veya oda türünde yapılar inşa edilebilir.

3. Yiyecek-İçecek Alanları

Yiyecek-içecek alanlarında mümkün olduğunca doğal ürünlere yer verilmesi köyün doğal ortamına ters düşmeyecektir. Doğal ürünlerden kasıt, bu alanlardaki yiyecek-içeceklerin yine köyde üretilen ürünlerden elde edilmesi (sarma, dolma, tarhana, erişte, mantı, bazlama, gözleme, katmer, ayran, süt)'dir.

4. Serbest Etkinlik Odası/Alanı

Yaşayan köy projesinin oluşturulmasındaki temel amaç, köy hayatının öncelikle kentliye ve gelecek kuşaklara doğru şekilde aktarılması olsa da projeden gelir elde edilmesi de projenin beklenen sonuçlarındandır. Bu nedenle, proje tamamlandıktan sonra köyü daha çekici hale getirmek amacıyla aylık bir etkinlik kitapçığı oluşturularak bu kitapçığın mümkün olduğunca çok yere ulaştırılması yerinde olacaktır. Etkinlik olarak yine köy yaşamına ters düşmeyen, halk kültürü değerlerimizi içeren etkinlikler seçilebilir. Bu etkinliklere örnek olarak, ebru sanatı, cam üflemeçiliği, oya örücülüğü, nakış işlemeciliği, çömlek-yemeni-keçe-baston yapımı gibi sanatların gösterimi, belli veya özel günlerde halk müziği dinletileri, aşık atışmaları, semah veya sema gösterileri, meddahların yer aldığı orta oyunu, karagöz-hacivat kukla gösterisi verilebilir.

Ayrıca, köyü ziyarete gelen çocukların da gönlünü almak, onlara hem geçmişini yaşatmak hem de hoşça vakit geçirtmek amacıyla yağ satarım, bal satarım, sek sek, yakan top, topaç çevirme gibi geleneksel çocuk oyunları öğretilir ve oynatılabilir.

Sonuç

Coğrafi konumu nedeniyle üzerinde yaşayan her bir medeniyetten ülkemize ayrı ayrı güzellikler miras kalmıştır. Bu miraslardan olan, Ankara/Beyazır, Karabük/Safranbolu, İzmir/Selçuk/Şirince Köyü ve Bursa/Cumalıkızık gibi köyler zaman içerisinde aslına uygun olarak inşa edilerek birer turizm destinasyonu haline gelmiş ve bu yerleşim yerleri dünyaca tanınır olmuştur.

Diğer yandan, günümüzde özellikle büyük şehirlerde yaşayanlar için köy hayatı her geçen gün cazibesini artırmaktadır. Bu nedenle şehirlerde yaşayanlar artık;

- * hobi bahçesi edinmeyi düşünmekte,
- * site içerisinde ve/veya şehir dışındaki evlerde oturmayı istemekte,
- * köy pazarlarına rağbet etmekte,
- * bahçeli ev/yazlık hayalleri kurmakta,
- * köy kahvaltısı veren mekânlara gitmekte,
- * emekli olduğunda küçük bir sahil kasabasına yerleşmeyi arzu etmekte,
- * mümkün olduğunca organik ürünler alıp tüketmek istemektedir.

Köy hayatının, tarım ve hayvancılığın aktif şekilde devam ettirildiği yerlerden birisi de Ankara'nın yanı başında yer alan ilçesi Çubuk'tur. Çubuk denildiği zaman ilk akla gelenler; turşu, vişne ve Ankaralılar için sayfiye yeri olan Çubuk Barajı'dır. Çubukta, köydeki gündelik hayatı başta Ankaralılar ve diğer illerde yaşayanlara doğal ortamında anlatmak için yapılacak olan yaşayan bir köy projesinin karşılıklı fayda ilkesi ile hem şehirde yaşayanlar hem de köyde yaşayanlar açısından başta ilçe ekonomisine ve turizmin gelişmesine büyük katkılar sağlayacağı açıktır.

KAYNAKÇA

Ankara Valiliği, Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, *Ankara Rehberi*, (ISBN: 978-605-378-041-0), Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş., Ankara, 2011.

<http://www.cubuk.bel.tr/> (Erişim Tarihi: Ağustos 2015)

<http://www.cubuk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: Ağustos 2015)

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ubuk,_Ankara (Erişim Tarihi: Ağustos 2015)

KÖKLERİ BİRLEŞİR

(Kırgız-Türk İşbirliği Örneğinde)

Melis Abakirov*

Özet

Bu çalışmada kökleri birleşir, uçları ayrılır atasözünden yola çıkılarak, Kırgız halkı ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilere yeni bir bakış açısı sunmak amaçlanmıştır. Burada Mustafa Kemal Atatürk'ün "Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz" sözüne de atıf yapılarak Orta Asya'daki Türk toplulukları ile Anadolu Türklüğü arasında bir bağ kurmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Kırgızistan-Türkiye İlişkileri, SSCB, Mustafa Kemal Atatürk

ROOTS COMBINE

(The Example of The Kirghiz-Turkish Cooperation)

Abstract

In this study is intended to provide a new perspective to the Kirghiz people and Republic of Turkey's relation from the proverb of "roots combine and nations separate". Mustafa Kemal Atatürk's saying "We have to become integrated into our history that was divided by events and retrace our roots" was made reference to our study and has tried to establish a link between Anatolian Turks and the Turkish community in Central Asia.

Keywords: Kirghistan, Kirghistan-Turkey Relations, USSR, Mustafa Kemal Ataturk

* Tarihçi-Yazar
Kırgızistan

Tarihte paradokslar çoktur. Bunları araştırmacılar öznel ve nesnel sebeplerle açıklamaktadırlar. Ancak, bunlar insanlık tarihi, toplumun yapısındaki doğal bir olay olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Buna Kırgız halkının tarihini örnek olarak gösterebiliriz. Ünlü tarihçi bilim adamlarının yaptığı araştırmalarına bakacak olursak, Orta Asya'daki en eski halk olarak sayılan Kırgız halkı – VII. yüzyılda Kırgız Kağanlığı'nı kurmuş, iki yüzyıl boyunca Batı Sibirya ve Orta Asya'daki güçlü devletlerin biri olarak sayılmıştır, daha sonra ise Batı Türk, Türgeş, Karluk, Karahanlı kağanlıklarının hakimiyeti altında kalan halk–kendi devletinin yanında uluslararası dış siyasetini, dış ilişkilerini de kaybeden halk olarak bir kaç yüzyıl yaşamıştır. İşte buna paradoks denir. Bunu doğal bir olay olarak saydığımızın asıl sebebi–her bir emperyalist devlet işgal yoluyla boyun eğdirdiği ve söz konusu devletin hakimiyeti altına girmek zorunda kaldığı diğer halkların hayatını kontrol eder ve onların bağımsız dış siyaset gerçekleştirmesine izin vermez. Kırgız halkı hem Rusya İmparatorluğu, hem de SSCB'ye üye olduğu dönemde Kırgızistan kendi Anayasasına, Dışişleri Bakanlığı'na sahip devlet olmasına rağmen uluslararası siyaset gerçekleştirme hakkı yoktu, hiçbir ülkede büyükelçiliği, konsolosluk şubesi bulunmadığı gibi Kırgızistan'da da yabancı ülkeye ait hiçbir büyükelçilik ve konsolosluk yoktu.

SSCB'nin dağıldıktan ve Kırgız Cumhuriyeti 31 Ağustos 1991 tarihinde egemen bağımsız bir devlet statüsüne sahip olduktan sonra ancak uluslararası ilişkiler kurularak diğer ülkeler ile işbirliği ilişkileri oluşmaya başlamıştır.

Bu noktada Kırgız halkının “kökleri birleşir, uçları ayrılır” (kökü bir dal, ucu bin dal) atasözünde durmak istiyoruz. Söz konusu atasözü uluslararası ilişkilerin oluşmasında önemli bir rol oynadığını unutmamalıyız. Tam bu düşünceyi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı, bilge siyasetçi-reformcu Mustafa Kemal Atatürk 29 Ekim 1933 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıldönümü kutlamasında “Bugün Sovyetler Birliği, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, uflanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir... Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldeği tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türkler'in) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli...” diye yaptığı konuşmasında yansıtmıştır.

Büyük önder Atatürk'ün öngörü ile söylediği bu sözlerini ne zaman olursa olsun Türkiye'nin de, aynı zamanda Türk dili konuşan ülkelerin yöneticileri, siyasetçileri, her bir vatansever insanı kendisine söylenen önemli öğüt olarak değerlendirmelidir.

Bağımsızlığa ulaşan Kırgızistan'da ilk güven köprüsünü Türkiye kurmuştur, yani, ilişkiler Türkiye'nin o dönemdeki Cumhurbaşkanı, bilge siyasetçi Turgut ÖZAL'ın girişiyle gelişmeye başladığını vurgulamak istiyoruz. Sayın Cumhurbaşkanının davetiyle 22 Aralık 1991 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Askar AKAEV Ankara şehrine resmi ziyaret düzenlemiştir, 24 Aralıkta ise iki Cumhurbaşkanı Kırgız Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması"nı imzalamışlardır. Bu anlaşma iki ülke arasındaki siyaset, ekonomi ve kültür alanındaki işbirliğinin uluslararası düzeye çıkmasında önemli rol oynamıştır, iki halkın arasındaki kardeşlik ve dostluk ilişkilerin gelişmesine büyük katkıda bulunan ilk resmi belge olduğunu da vurgulamak istiyoruz. Söz konusu anlaşma Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığa sahip olmasından sonra uluslararası ilişkilerin oluşmasındaki ilk anlaşma olarak tarihte kalacağı şüphesizdir.

Kırgızistan ve Türkiye arasındaki diplomatik işbirliğini geliştirme ve güçlendirme amacıyla 18 Mart 1992 tarihinde Bışkek şehrinde Türkiye Cumhuriyeti Bışkek Büyükelçisi açılmıştır. Kırgız Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan "Ebedi dostluk ve işbirliği Anlaşması" (24 Ekim 1997, Ankara) ve "*Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21.Yüzyıla*" Anlaşmasında (2 Temmuz 1999, Ankara) iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri geliştirme yolları belirlenmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndan alınan bilgilere göre 1991-2014 yılları arasında Kırgızistan ile Türkiye arasında iki taraflı 148 anlaşma imzalanmıştır, bunların 92'si hükümetlerarası düzeyde, 56'sı ise bakanlık ve kurumlar arasında imzalanmıştır. Anlaşmaların sayısı çok olmasından dolayı bunların hepsini teker teker açıklamaya gerek yok diye düşünüyoruz. Kırgızistan ile Türkiye cumhurbaşkanları, başbakanları ve parlamento başkanları arasında düzenlenen resmi toplantı ve görüşmelerden dolayı iki ülke arasındaki işbirliği hem gelişmekte hem de güçlenmektedir. İki ülkenin liderleri birbirlerine saygı göstererek, destekleyerek, güvenerek bütün problem ve konuları çözmektedirler.

Kırgızistan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler iki taraflı ekonomik ve ticari bağlantıların kurulması ve ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır. İki ülke arasındaki ihracat ve ithalat, ortak şirketleri açma alanlarında, hizmet sektöründe çok sayıdaki başarılı işler yapılmıştır.

Kırgızistan-Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği (KITİAD) ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) Kırgızistan ekonomisinin gelişmesinde önemli bir rol üstlemektedirler. Kırgızistan'da bulunan 108 firmayı bir çatı altında toplayan KITİAD, bugün gelinen noktada 300'e yakın aktif faaliyet gösteren Türk firmaları ile yaklaşık 500 milyon ABD dolarlık yatırım miktarı ile Kırgızistan'ın en önemli ve güçlü sivil toplum kuruluşu haline gelmiştir. Kırgızistan'da Türkiye'nin 9 büyük inşaat şirketi yol ve konut inşaatı sektöründe büyük hacimli işleri yerine getirmektedirler. TİKA 1992 yılı itibariyle orta ölçekli işletmeleri açarak oto tamir atölyeleri, petrol istasyonları, ticari işletmeleri çalıştırmaktadır. Doğa, ormanların korunmasına yönelik projeler TİKA tarafından finanse edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğiyle açılan Kırgızistan-Türkiye "Manas" Üniversitesi, Uluslararası Atatürk Ala-Too Üniversitesi, Kırgız-Türk liseleri Kırgızistan'ın eğitim seviyesinin Avrupa standartlarına ulaşmasında önemli katkıda bulunmaktadır.

Ev sahibi ülkesi Türkiye Cumhuriyeti olan "TÜRKSOY" uluslararası teşkilatı Türk dili konuşan halklar arasındaki kültürel bağları güçlendirmede, Türk dili konuşan ülkelerin halklarının daha da yakınlaşmasında Kırgızistan'da da büyük katkı sağlamaktadır. Örneğin – Cengiz AYTMATOV'un eserlerinin yayılmasında, yıldönümünü düzenlemede önemli işleri üstleyerek büyük katkıda bulunmuştur.

Kırgızistan-Türkiye işbirliği hakkında çok sayıdaki örnekler, olumlu fikirler söylenebilir. İki ülke arasındaki işbirliğini Kırgız halkının "kökleri birleşir, uçları ayrılır" atasözü ve büyük önder Atatürk'ün makalenin başında yazdığımız fikri ile anlatabiliriz, iki ülke arasındaki işbirliği daha da gelişmesi gerektiğini şu anki Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 30 Ocak 2011 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Parlamentosuna yönelik yaptığı konuşmasında daha bir kez vurgulamıştır (o dönemde Başbakan görevindeydi). Cumhurbaşkanı şöyle demiştir: "Türkiye ve Kırgızistan, iki ayrı devlet olmasına rağmen biz, Türkiye ve Kırgızistan'ı aynı milletin farklı devletleri olarak kabul ediyoruz, iki ülkenin vatandaşlarını aynı atanın çocukları, yani kardeş olarak görüyoruz. Şunu bilmenizi isterim; Aramızdaki mesafeye rağmen, bütün bu coğrafya ile, bu bölgedeki kardeşlerimizle, elbette Kırgız halkıyla yüreğimiz beraber atıyor. Bir atanın evlatları, yani kardeşler, sevinci de hüznü de paylaşır, bunu kalplerinde hissederek... Parlamenter sistemin kurulmasıyla birlikte Kırgızistan yeni bir kalkınma modeli benimseyecektir. Türkiye olarak Kırgızistan'ın bu çabalarını desteklemek amacıyla uluslararası toplum nezdinde gerekli girişimleri sürdürmeye devam edeceğiz. Kırgızistan'da parlamenter sisteminin kurulması sadece Kırgız halkı için değil, tüm bölge için önem taşıyor"

"Kökleri birleşir" Kırgız atasözü boşuna söylenmemiştir.

AVRASYALI GÖÇEBE MEDENİYETİN TARİHİ SOSYO-KÜLTÜREL YAPILANMASI

Satershinov Bakhytzhan Menlibekogly*

Özet

Farklı Türk toplumları Avrasya kıtasına yayılmıştır, bazıları politik bir şekilde eyalete sahiptir ve birçoğu sömürge baskısı ve kültürel baskınlık nedeniyle dönüşüm ve bozulma süreci içindedirler. Konuştukları dil, kültürel ilişkileri ve tarihsel kökleri ile birbirlerine bağlıdır.

Avrasya sadece coğrafik bir kavram değildir, aynı zamanda kültürel bir birim anlamına gelir. Türkler, Moğollar, Slavlar, Fin-Ugor kavimleri gibi farklı milletler eski zamanlardan beri Avrasya'ya yerleşmişlerdir ve tabiatına ve iklimine adapte olmuşlardır. Sonuç olarak, burada, diğer medeniyetlerden farklı olarak, özgün bir kültür oluşmuştur. Bu kültürel-tarihi devamlılık güçlü imparatorluklar olarak yansımıştır, Bronz Çağı'nın tek Andropov kültüründen başlayarak (arkeolojik verilerle kanıtlanmış olan), Hunlar, Türkler, Oğuzlar, Kıpçaklar, Kaganatlar, Altın Orda, Ortaçağ'da Osmanlı İmparatorluğu, Rus İmparatorluğu ile bitmiş ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile çöküntüye uğramıştır. Çubuk bölgesi, Avrasya kültürel haritasında özel bir yer tutmaktadır, medeniyetlerinin kökleri bir olmasına rağmen savaşan iki topluma şahitlik etmiştir: Timur ve Yıldırım Beyazıt.

ATHE SOCIO-CULTURAL RECONSTRUCTION OF THE HISTORY OF THE EURASIAN NOMADIC CIVILIZATION

Abstract

Different Turkish people are disseminated in Eurasian continent, some of them have their politically shaped statehood, and many of them are in the state of transformation and

* Doç. Dr., Felsefe Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Bölüm Başkanı, Eğitim ve Bilim Bakanlığı Siyasal Bilgiler ve İlahiyat Bilimi Komitesi, Kazakistan Cumhuriyeti.

degradation as a result of long term colonial oppression and cultural preponderance. They are connected with language, cultural relationship and with community of historical roots. In the light of integration processes, in the epoch of oncoming globalization the studying of cultural archetypes of once single Turkish people is contemporary issue.

Eurasia is not only a geographical notion, it also means a cultural unity. Different peoples like Turks, Mongols, Slavic, Fin-ugorfs have settled Eurasian space from ancient times and have adapted to its landscape and weather conditions. Consequently, here it was formed a unique culture, different from other civilization types. This cultural-historical continuity is reflected in formations of powerful empires, starting from single Andropov culture of Bronze epoch (which is proved by archeological data), Hunns, Turkish, Ogyz, Kypchak, Kaganats, Golden Horde and Osman Empire in Middle Ages, ending with Russian Empire and recently collapsed Soviet Union. The Region Chubuk takes a special place in the Eurasian cultural Map, where the armies of Timur and Bayazit, despite the unity of civilization roots.

Modern çağ, mekân ve zaman açısından sınırsızlığı bildirmektedir, çünkü tarih birçok tarihsel devirlerden ibarettir. Modern çağ, geçmiş ve geleceği kapsayan bir dönemdir. Nasıl elverişli topraktan yaşama gücünü alan ağaç, köksüz yapraklar açıp büyüyemez ise; onun gibi modern çağ da geçmişten ibret alıp bugüne ayak uyduramazsa gelecekte başarısızlığa uğrar.

Tarih, bugünkü neslin sosyal şuurudur. Sosyal şuur, kalıp bakımından evrensel, anlam bakımından ise kesindir. Dolayısıyla biz sosyal şuurunu kesin-tarihsel, sosyal, milli ve şahsi olarak ayırabiliriz. Bugünlerde sosyal şuurun üç derecesinde de (global, milli ve şahsi derece) köklü değişimler olmaktadır. Şahsi derecede antropolojik değişimi, sosyal veya etnik derecede milli şuurun değişimi, global derecede yüksek teknoloji değişimi görülmektedir.

Sosyal şuur ne kadar derin olursa, insanın, genel olarak da toplumun, manevi dünyası da o kadar zengin olur. Bugünü anlayıp geleceği yorumlayabilmek için geçmişini bilmek, tarih ilminin esas noktası olduğu gerçektir. Dolayısıyla gelecek nesle tarihi öğretmenin asıl gayesi, ufku geniş olan şahsiyetin düşünme kabiliyetinin esasını oluşturan tarihsel şuur değerlerini insan vücudunda yerleştirmektir. Tarihe vakıf olmak insanın manevi zenginliğidir. Bugünkü insanın yıllarca edindiği tecrübesine bakarak onun hayati ve insanlık tutumlarını belirleyebiliriz. Bu insanın ilmi dünya görüşünün oluşmasında insanlık değerlerinin etkisi görülmektedir. Vatana olan sevgi, vatanın geçmiş ve geleceğiyle övünme hissi, insanda yurtsever duygusunu uyandırmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz teorik bilgilere örnek ve deliller olarak Kazak halkının tarihi ve kültüründen verebiliriz.

Batının etkisinden dolayı öneme alınmıyan, hatta alay edilen göçmen yaşam tarzı, Doğu ve Batı kavramları gibi yerli ve göçmen olarak nitelenmeye başladı. Son dönemlerde ‘nomadoloji’ adlı ayrı bir bilim alanının ortaya çıkması, Avrupa araştırmacılarının göçmen yaşam tarzını yaşamış halklara olan ilgisini çekmektedir. Kazak uygarlığını araştıran Erengayıp Omarov nomadoloji bilim dalı hakkında şöyle bahsetmektedir: ‘nomadoloji, yeni bir yol, yöntemdir. Kendi çalışmalarında Batı klasik yöntemlerle kıyaslayıp onun yerine nomadoloji örneğini sunmaktadır. Deles bin Gvattari’nin görüşlerine göre ise: ‘Şimdiki dönem nomadizme çok ihtiyaç duymaktadır.’

Bu dönemlerde ayrıca tarihsel kültürel dönemleri gösterebiliriz. Ayrıca bu tarihi dönemlerin her tarafa dağılan Türk halklarının sosyal şuurun tamamen yok olup gittiğini diyemeyiz.

Avrasya, Avrasya birliği gibi terimler sadece kuru bir kavramlar değildir. Avrasya’nın joğrafik ve semantik alanlarını belirlersek Altay dağından Karpat dağına kadar uzanan toprakları içine almaktadır. Bu alan kendi içine üç büyük alanı almaktadır: Yukarı Asya (Altay dağı, Tiva, Moğolistan), Orta Asya ve Doğu Avrupa.

Avrasya sadece joğrafik bir kavram değil, aynı zamanda kültürel- uygar bir birliği temsil etmektedir. Eskiden Avrasya topraklarında iklimine alışıp ziraatla uğraşan halklar, yani Türk, Moğol, Fin-Ugor ve Slav halkları yaşamıştı. Dolayısıyla bu topraklarda kendilerine has uygarlık zemini atılmıştı. Bunu biz zamanla kurulan büyük İmparatorluklardan anlayabiliriz. Tunç çağında bu topraklarda Andron kültürüne ait belli bir halkların hakimiyet sürdüğü görüşü belli başlı arkeolog araştırmacılar ileri sürmektedir. İşte bu dönemden itibaren bu topraklar, göçmen yarı göçmen yaşam tarzını sürüp hayvancılıkla uğraşan Avrasya nomadizmin merkezi olarak sayılmaktadır. İşte üç bin yıl boyu kendisini koruyup gelen bu sosyal tarihsel kalıba ‘bozkır uygarlığı’ veya ‘atlı-göçmen uygarlığı’ diye adını verebilirdik.

Avrupa görüşlerinin etkisi altında kalan kaynaklarda göçmen halkları kültürsüz, kaba, vahşi insanlar olarak gösterebiliriz de, bazı alimler onlara çok değer vermektedirler. Mesela A.Veber’e göre göçmenler - kültürel katalizör, V.Klyuçevskiye göre ‘tarihin kamçıları’, A.Seydembeke’ göre ‘tarihsel ihtiyaçın vesileleri’, G.Gaçe’v’e göre ‘tarihsel ihtilallerin ve gelişmenin üyeleri ve araçları’dır. Göçmen halklar kendine has yaşam tarzına göre yaşayıp büyük topraklara sahip olmuşlardır, ayrıca halk ve medeniyet arası ilişkilerin gelişmesini sağlamışlardır. Üç bin yıl boyu çift uygarlık ‘yerli ve göçmen’ mukayeseli bir şekilde iç muhtarlıklarını koruyarak birbirine destek olarak ayakta kaldı. Böylece insanlığın kültürünü oluşturdu. Yine de toplumsal iş ayrımı neticesinde ortaya çıkan bu olay, ‘Doğu ve Batı’, ‘şehir ve köy’ zıt kavramları gibi iyice araştırılmalıdır.

Bazı araştırmacılar kendi çalışmalarında hayvancılıkla uğraşan göçmen halkın ve ziraatla uğraşan yerli halkın arasında büyük farklar olduğunu söylemektedir. Mesela göçmen yaşam tarzı bambaşka görüşler, değerler, örf adetleri talep etmektedir. Göçmen halkın düşüncesine göre herşey akıp gider, herşey değişir... Onlara göre zaman ve boşluk kavramları bambaşka anlam taşımaktadır. Yerliler için gerçek tarih önemlidir, göçmenler için ise mit ve efsaneler önemlidir. /1, s. 9/ Veya 'herşey seninle birlikte gibi hayat tarzına alışan göçmen halkı kendisini ne şehirde, ne ibadethanede, ne heykelde, ne yazmalarda ne kuru, ne sulu yerlerde uzun süre kalamaz. Onlar için hareket zaman değişimine göre değil, mekan değişimine göre yönlendirilmiştir. Ziraatçılar için hareket, iş, çalışma hayatta kalma açısından önemli ise, göçmenler için yemek yeme hareket, mekan değişimi için gereklidir. /2, s.61,83/.

Yerli-göçmen meselesi üzerine amerikalı filozof R. Emerson şöyle demişti: 'Biz hepimiz genelde bazen yerli bazen de göçmen olarak yaşayabiliriz. Bir de böyle durumlar sürekli değişik gelmektedir... Mantıklı göç, insanın kendine yiyecek bulacak yerleri bulma.' /3, s.138/. Belki şimdiki turizm, seyahat, gezilere duyulan sevgi eskiden göçmen yaşam tarzından gelmektedir.

Avrasya göçmen şuuruna ait bilgiler eski demir çağında yaşamış Sak, Uysun, Hun kabilelerinde de görülmektedir. Sak kabilesinin ünlü 'hayvan uslubu' sanatı işte bu tarihsel şuurunun belirgin noktalarından biridir. Avrupa tarihinde Rum İmparatorluğunun yıkılmasından sonra barbarların hükümlük ettiği dönemi kahramanlık devir olarak adlandırılmaktadır. Çünkü bu dönemde tarihte 'Ulu göç' adıyla bilinen, yani Hun kabileleri Orta Asya'dan Avrupa'ya göç etmişti. Türk halklarının tarihsel şuurunda 'Edil Batır' olarak tanınmış kahraman, işte bu kabilelerinin hükümdarı olan Atilla'dır. Macaristan halkının örf adetleri ile Türk halklarının örf adetleri arasında benzerliklerin çok olması boşuna değildir.

Orta çağ döneminde Ak denizinden Pasifiğe kadar uzanan toprakları eline geçiren, Ulu İpek Yolu kontrol eden, halklar arası kültürünü geliştiren Türk kağanların ruhu 'Kül Tegin, Bilge Kağan' yazmalarında açıkça belirtilmektedir. Bu dönemde bir daha büyük bir göç Sırderya boyunda yaşayan Oğuz kabilesinin 24 dalının Batıya doğru göç etmesiyle gerçekleşmiştir. Arap, Fars, Türk kültürlerini sindirerek İslam bayrağı altında ve Türklük değerlerini Avrupaya kadar götüren Selcuklular ve Osmanlıların tarihsel şuurunda ana yurduna olan özlem duygularını görmek mümkündür. Bilhassa bununla ilgili bilgileri Türk halklarının ortak hazinesi olan 'Dede Korkut Kitabı'nda görebiliriz.

Bu dönem Cengizhan'ın seferi ile Altın Ordunun kurulmasıyla noktalanmaktadır. Kahramanlık ve birleşme örneğini temsil eden bu dönemdeki göçmen yaşam tarzını, XX. asrın otuzuncu yıllarına kadar koruyup gelen Kazak halkının tarihsel şuurunda görmektediriz. Ayrıca bununla ilgili bilgileri Nogay kahramanlık destanlarında da görmek mümkündür. Kazak halkının şuurunda 'bozkır hayatının altın dönemi' veya 'altın devir' olarak gelen bu dönem, aslında tüm Avrasya uygarlığının tarihi gelişimindeki en önemli dönemi idi. XV. asrın ikinci yarısından itibaren sadece Ulu bozkır değil, tüm Doğu tarafı her alanda Batıya göre geri kalmaya başlamıştı.

Kazak halkı kültürünün oluşması ve gelişmesi, Altın Ordunun yıkılmasıyla onun mirasçısı olarak Kazak hanlığının yaşadığı dönem, yani XV-XVIII asırlar arasını kapsamaktadır. Kazak halkının kültür araştırmacısı M. Avezov, Kazak halkının bu dönemin işte yerli göçmen yaşam tarzlarına bağlamaktadır. /4, s. 53/. Bu döneme ait özellikleri Nogay ve Kazak halklarının ayrılmasını anlatan halk şarkıları ve besteler, XV-XVIII. asırlarda yaşayan Kazak ozanlarının (jıravlarının) (Dayırkoja, Kaztuğan, Asan Kayğı, Dospambet, Şalkiyiz, Jiembet, Markaska, Aktamberdi, Tattikara, Ümbetey, Buhar jırav vs.) eserleriyle niteleyebiliriz. Ünlü araştırmacı E.Kodar kendi monografisinde milli edebiyatının bazı teorik meseleleri tekrar gözden geçirdiğinde bu hadiseyi 'göçmen hayatının bitişini hisseden Türk ruhunun son dönemi,.. Ulu bozkır sahnesi olan göçmen tiyatro olarak nitelemektedir.' /5, s. 118/.

Önceden bozkır hürriyetini yüksek tutan ozanlar edebiyatında, Türk ve Nogay devrinden miras kalan milliyetçilik duygusunun var olmasıyla birlikte geçmişe olan özlem, akraba halklarının başından geçen olayların hatırlanması daha çok kaygı, hüznün duyguları hissedilmektedir. Sonra da eserlerde kahramanlığın yerine günlük hayat anlatılmaya başlanır. Bilhassa 'terme, tolgav' türlerinde ahlaki ve öğretici konular işlenmeye başlar.

Böylece Kazak kültürü 'Altın dönemden' sonra 'zor dönemi' geçirdi. Böylece 'ahiret' kavramının anlamı yeryüzü cenneti olarak görülmeye başladı. Dolayısıyla Kazak halkının şiirleri, şarkılarında kahramanlık, irade konuları yerine hayal, özlem, kaygı, heyecan, korku gibi konular işlenmeye başlamıştı. /6, s.201/. Milli kültüründeki böyle zıt özellikleri, Kazak halkına ait yaşam düzenin, örf adetlerinde görülen dünya görüşleri 'Kazaklara ait' kavramı adı altında toplamak mümkündür.

XVIII. asırda Jongarlarla olan savaş ve XIX. asırda milli mücadeleler (Mahambet, Şerniyaz, Nısanbay vs) tekrar gözden geçirilse de Kazak halkının sosyal ve tarihsel şuurundaki kahramanlık ruhu, Kazak hanlığının Rusya'ya girmesiyle 'zor dönem' geçirmişti.

Bu dönemden itibaren Kazak halkının yaşam tarzına giren yenilikler hakkında 'zor dönem' yazarları olan Şortanbay Kanayulı, Dulat Babatayulı ve Murat Mönkeulı'nın

eserlerinden öğrenebiliriz. Onlar kendi eserlerinde XIX. asır Kazak halkının hayatına ait tüm özellikleri tenkit etmektedirler. Onlar eski hayatı özleyip yeni dönemle birlikte gelen yenilikleri red etmektedirler. Ayrıca gelecekte ümitlerini kesmişlerdi. Kazak halkı atalarından kalan manevi değerlerini unutarak, her tarafı dolandırıcılık, yalan, dedi kodu sarmıştı. Hatta hayvancılıkla uğraşmaktan vazgeçmişti. Bu dönem yazarlarının heyecan dolu ifadelerle, kaygılarına, dertlerine kimse önem vermez.

Avrasya birliğinden sonra Rus İmparatorluğunun yerine Sovyetler Birliği gelmişti. Bu da bir taraftan Avrasya kültürel uygarlığının sonunu bildirmekteydi. Rus araştırmacısı N.Trubetskoy Rus karakterindeki ‘turanlık parçası’ hakkında araştırma yapmıştı. Ayrıca bu dönemde bu topraklarda yaşayan total rejimi altında yaşamış Türk halkları milli kültüründen az kalsın ayrılıyordu.

Kazak halkının son tarihsel şuurunun gelişmesi, globalleşme sebebinden dolayı önemli değişikliklere uğramıştı. İlim dünyasında Avrasya uygarlığı hâlâ tamamen araştırılmamıştı. O müstakil bir uygarlık olarak Danilevski’nin, Toynbi’nin, Yaspers’in, Şpengler’in vs. eserlerinde işlenmemişti. Gelecekte onu iyice araştırıp teorik bakımından ispatlayacak bilim adamları ortaya çıkar diye ümit ediyoruz. Avrasya göçmen uygarlığının tarihini yeniden düzenlenmekle ilgili yapılan bu araştırmalar, şimdiki Kazak halkının tarihsel şuurunu, tarih felsefesini iyice anlamada yardımcı olur. İlim dünyasında da, halkın yaşamında da son yıllarda olan büyük değişimler tarihsel şuura daha çok önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Avezov M. Qazaq adabiyetinin qazirgi dauiri. / Alem, 1996. –495.

Avezov, M.M. Yenkidia, K probleme edinstva mirov kaçevya i osedlosti // Koçevniki i estetika: Poznaniye mira traditsionnım kazahkskim iskusstvom. – Almatı: Ğılım, 1993. – 264.

Gaçev, G.D., Natsionalniye obrazi mira. Obşıye voprosi: russkiy, bolgarskiy, kirgizskiy, gruzinskiy, armyanskiy. – Moskova: Sos:pisatel, 1988. – 448.

Kodar, A., Oçerki po istorii kazakskoy literaturı (s drevneyşih vremen do rannego tvorçestva M.O. Avezova). – Almatı: Zolotoy vek, 1999. – 160.

Nurcanov, B.G. Kulturologiya, Kurs leksii. – Almatı: Kaynar Üniversitesi, 1994.- 128

Yemirson, R.U. / Yesse. Uelden ili Jizn v lesu / G.Toro. – Moskova: Hudoclit., 1986.-638.

İBN-İ ARABŞAH'IN ANKARA SAVAŞI'NDAN DÖNEN EMİR TİMUR'UN “GEL-GÖR-GİT” KALESİ'Nİ KUŞATMASI HAKKINDA YAZDIKLARI

Aydın Məmmədov*

Özet

Bu çalışmada, Timur dönemi hakkında önemli bilgiler veren “Acâibü'l-Makdur fi Nevâibi Timur” isimli eserin de yazarı olan İbn-i Arabşah'ın anlatımından yola çıkılarak, Ankara Savaşı'ndan dönen Emir Timur'un, kışı geçirmek için Karabağ'a giderken yolda ismi Türkçe kelimelerden oluşan “Gel-Gör-Git” isimli bir kaleyi kuşatması ve alması hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn-i Arabşah, Emir Timur, Karabağ, Gürcistan, Gel-Gör-Git Kalesi, Ankara Savaşı

IBN-I ARABŞAH'S WRITINGS ABOUT AMIR TIMUR'S SIEGE OF “GEL-GOR-GIT” CASTLE AFTER HIS RETURN FROM THE BATTLE OF ANKARA

Abstract

By drawing on narrative of İbn-Arabşah, who is the author of “Acâibü'l-Makdur fi Nevâibi Timur” which provides important information about the Timurid period, this

* Kültürel Mirasın Korunmasına Destek İctimai Birliğı
Şeki, Azerbaijan.

study gives information about Amir Timur's siege and capture of "Gel-Gör-Git" Castle, whose name is composed of Turkish words, on the way of Montenegro, where he aimed to spend the winter after his return from the Battle of Ankara.

Keywords: İbn-i Arabşah, Amir Timur, Montenegro, Georgia, Gel-Gör-Git Castle, The Battle of Ankara

Giriş

Döneminin ünlü fıkıh tarih, lügat, sarf, nahiv, hadis ve edebi ilimler alimlerinden biri olan İbn-i Arabşah 1389'da Dımeşk'da doğdu, 1450'de Kahire'de vefat etti, oraya da defnedildi. Emir Timur, 1401'de Şam'ı ele geçirince, İbn-i Arabşah'ı, annesi, kardeşleri ve kız kardeşinin oğluyla birlikte Semerkant'e gönderdi. Timur o dönemde Semerkant'e, fethettiği diğer ülkelerden getirdiği alim, tabip, fakih ve sanatçılarla doldurduğu için İbn-i Arabşah, kendisini geliştirmek için zemin buldu.

1408'de Çin'e, sonra Kırım'a seyahat eden İbn-i Arabşah, oradan Edirne'ye geldi ve Sultan Çelebi Mehmed'in sarayında kendisine birçok ikram ve iltifatlarda bulundu. Hocasının vefatı nedeniyle 841'de Hac farızasını yerine getirmek için Hicaz'a giden İbn-i Arabşah, oradan da Mısır'a geçerek, bir daha vatanına dönmek üzere Kahire'ye yerleşti.

İbn-i Arabşah'ın fıkıh, tarih, tefsir, ahlak, sarf, nahiv alanlarında çok sayıda eseri mevcuttur. Bunlardan "*Acâibu'l-Makdur fî Nevâibi Timur*", Emir Timur dönemini anlatıyor. Bu eserde yer alan ve Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ile 1402 yılında Ankara'da yaptıkları savaştan dönen Emir Timur'un, kışı geçirmek için Karabağ'a giderken yolda ismi Türkçe kelimelerden oluşan "Gel-Gör-Git" isimli bir kaleyi kuşatması ve alması konusundaki bilgiler oldukça ilginçtir. Başka tarihçiler bu konudan bahsetmemiştir. Belki de İbn-i Arabşah bu olayı bizzat gözlemlemiştir.

İbn-i Arabşah Emir Timur'un Gürcistan'ın iki önemli kalesinden biri ve "Gürcistan'ın iki gözü" şeklinde bahsedilen Gel-Gör-Git kalesini kuşatmasından bahsederken; "Timur, Gürcüler üzerine yürüdü" yazıyor. Kale savunmacılarının Hristiyan olduklarını öne sürse de, daha sonra Şirvanşah Şeyh İbrahim'in dilinden savunmacılar ve civar halkın Gürcü değil, Tatar olduklarından bahsediyor. Onlar, Şeyh İbrahim'den aracı olmasını istiyorlar. Şeyh İbrahim, Emir Timur'un yanına gidiyor, komşularının affedilmesini, esirlerin serbest bırakılmasını rica ediyor. İbn-i Arabşah'ın yazdıkları, konunun tarihçiler tarafından yeniden incelenmesini gerektiriyor. Ortaçağ'da Gürcüler denildiğinde bugünkü

anlamıyla Gürcü halkı değil, o bölgede yaşayan Ortodoks Hristiyan halkların hepsi anlaşılıyordu.

Peki, Gel-Gör-Git kalesi neredeydi? Günümüzde Güney Kafkasya'da bu isimde iki kalenin harabesi bulunuyor. Bunlardan biri Gürcistan'ın Sakhçare şehri yakınlarındaki Modinakhe kalesidir. "Modinakhe" kelimesi iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuştur: "modi" "gel", "nakhi" ise "gör" demektir. Fakat Modinakhe kalesinin tarihiyle ilgili bilgi bulunmuyor.

Benzer isimli ikinci bir kale de Azerbaycan'ın Şeki şehri yakınlarında bulunuyor. Şeki'deki kalenin adı ise Gelesen-Göresen'dir. Bu kaleyi 1551 yılında Şah Tahmasb ele geçirdi ve Şeki'yi Safevi Devleti'ne dahil etti. Şah Tahmasb'ın Şeki'yi almak için yaptığı saldırıda Şeki Hanı Derviş Muhammed Han hayatını kaybetti. 19. yüzyılda Şeki şehrinde yazılan tarih kitaplarında Derviş Muhammed Han'ın büyük dedesinin Hristiyan olduğu ve 1444 yılında İslam'ı kabul ettiği belirtiliyor. Derviş Muhammed Han'ın dedesinin isiminin "Candar", dedesinin babasının ismi ise "Kutul" olduğu yazılıyor.

Modinakhe kalesi (1974)

Gelesen-Göresen Kalesi (2009)

Timur'un Gürcistan'a ve Haçlı Ülkeleri Yanına Yetiştirilmesi

Timur Gürcistan diyarına gelip yetişene kadar, derya gibi dalgalanan orduyla hareket ediyordu. O küçük bir ülkedir ve insanları Mesihe itaet edenlerdir. Ama bu küçüklükle, sayısız-hesapsız kaleler, sağlam burçlar, mağaralar, puskugahlar, dağlar, dereler ve uçurumlar sebebine dış zararlar korkusuzdur.ve o mekanlardan her birisi dikkatli ve tekebbürlükte ısrarlı kaldı, işgalci ve saldırganların fermanını kabul etmedi. Oranın Tiflis, Trabuzan ve Abxaz şehirleri başkentlerdi, bu mekanlar teslimden kaçındılar ve zamanın yetkisini Timurun eline vermediler. Timur savunmaya başladı ve toplantı yaptı. O mekanlardan birisi de bir mağaradır, onun kapısı çok yüksek bir uçurumun ortasında, şimdiki zamanın olaylarından yeterince tehlikesiz, gelecek zamankılardan kenarda yer tutar ve aşağıdan yukarıya (en uzaktan) merdivenin “eli” (nereye) ulaşsa ondan daha yüksekte, yukarıdan aşağıya doğru (en uzun) merdivenin (ayağı nereye) batsa, bundan daha aşağıdadır. Dahil olma yolu, örtülü ve pünhan Kadir gecesi gibidir, ona yetişmek: aydın ve aşikar bedirilenmiş ay gibidir (ulaşılmaz). Artık bir şey Timuru savunmaya sevk etti ve yan tarafların bir hayli gezdi, kendi mühendis zekasını kullandı ve karmakarışık düşünce ile azap ateşini oraya yukarıdan indirmeyi ve yüce “Himayı” (“Cennet Kuşu”nu) havada avlamayı akıl etti. Hemen zırhlı sandıklar kurmayı emr, uzun zincirler ve kuvvetli insanlarla dağın yüksek yerleri ve zirvelerinden aşağıya doğru bırakıp semanın belası olarak indirmeyi emr etti.

O zaman oyle yaptılar, yer ve gök arasındaki feza sandıklarla doldu ve dağda yaşayan insanların içine korku girdi ve onlar (Timurun askerleri) yüksekliklerde uçan bir şahin gibi hatırlanmaktadır.

... أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ (Meğer görmediler mi semanın yüksekliklerinde uçan kuşları ki, oranı onlara mesken eden, onları idare eden Allahtan başka bir kimse değil) ve o zaman ki mağaranın ağızıyla aynı seviyede oldular, onu (mağaranı) vurdular ve içeriye girip sandıkların içerisinden ciğer yakan ok ve nize ile ellerini çıkardılar, ip, kemend, silah ve diğer vasıtaları işe salıp araya fitne ve karışıklık yaratdılar ve av şahinleri gibi uçuyorlardı. Yurt yuvaya yaklaşıyor, “pençe” ve “qaqa” gösteriyorlar ve o mağara onların yetişmesine izin vermiyor ve pehlivanların yardımıyla mevki tutmuşlardı. Bu zaman hızlı insanlardan biri şans ve zafer ahengiyle mağaranın yanına çatal batırdı ve kendi sandığıyla yuvaya el koydu, mutluluğa açılmış oldu ve ilişkiye sarıldı, hristiyan kavmi bir birine karışmış oldu ve önündekilerini tanımadılar, Timur yalnız başına onlara saldırdı, büyüklerden bir çoğu öldürülmüş oldu, diğer kendi arkadaşlarını içeriye sesledi ve onların yardımıyla mağaranın bir köşesine saklanmış olanları dışarıya çıkardı.

O kişinin ismi Lhrasb'dı, (ve onun isminin) olduğu üç harf sessizdir, ve (konu açılmışken belirtelim ki) farsca ve türk dilinde sessiz harflerin (böyle) birleşimi boldur.

Bu kalelerden diğer biri Gel-Gör-Git'in gökdelen kalesidir ki, ismi gibi dikkafalık ve tekebbürden bahs eder. Onun adının manası türkçe şöyle “gelirsin, görürsün, geri gidersin”, yani hiç kimse onu izlemekten gayrı bir şeye ulaşamaz. Onun binası üç taraftan yüksek tepeliğin üstündedir ve yüksekliği başka yüksekliklerin hepsinden daha yüksektir. Diğer (dördüncü) taraftan dar ve rahatsız yol var ve bu yol sert ve tozlu bir geçitte son bulur ve o yolu giden önüne çıkan zorluklara dayanarak yüksek bir uçurma ve derin kanyona ulaşır ki, onunla kalenin kapısı arasında bir köprü bağlamışlar ve köprü götürülünce kaleye giriş kapatılmış oluyor.

Timur sanki hakikatin farkına vardı ve ona bir haber aşıkâr oldu, kendi amacına ulaşamayana kadar o mahalleden göç etmemeye karar verdi. O kalenin çevresinde bir mekan var, dalgalanan deniz onun içinde yerleşse bulmak mümkün değil, tüm etrafı karmakarışık, sanki kendi kocasının karşısında küstah bir kadının sinirli yüzü gibi sert ve kabadır.

Ama Timur açgözlülüğünden kendi sığınağını ve karargahını o kalenin göz önünde yaptırmıştı ve sırayla (nöbetle) savunuyorlardı, kale insanları gündüzler köprünü alıp savaş ve mücadele belasından güvendeydiler, çünkü o mücadele ve ceng için bir

meydandı. Teymuriler sabah olunca ok atmakla (savaşın başka-diğer dehşetlerinden) kurtuluyorlar ve gece olunca çadırlarına gidiyorlar ve çevrede geceleye bilecekleri yer yoktu. O zaman haçlılar köprüyü yerine koyup, yolu açıyorlar ve kendi ihtiyaçlarını kura biliyorlar. Timur o kalenin fethini kendi için boş arzu olduğunu fark edip umutsuzluğa kapılınca göç gösterişi verdi ama rezil olmaktan korktuğu için geri çekilmenin behanelerini arıyordu.

Kalenin Mucize Fethi Hakkında Destan

Timurun ordusu içinde boyları ve kolları iki aslan küvvetinde olan iki genç vardı, karakter, görünüş, korkusuzluk, yiğitlikte biri diğerinden farklıymıyordu, mücadele meydanında biri diğerine nazaran öne çıkıp terazinin iki gözü gibi beraber oluyorlardı. Gürcistandan cesaretle aslan gibi ve boyda dağ gibi kafirle karşı karşıya geldi ve bu onu yere yatırıp başını kesip Timurun dergahına götürdü ve bu işten yüksek rütbe kazandı. Bu “kendini gösterme” onun kalbine tesir etti ve onu daha iyi bir iş görüp ad kazanması için düşündürdü. Onun ismi Pirmuhammet, lakabı Kanberdi ve köprü işinde hiç kimse ondan daha fazla tecrübeye sahip değildi. O bir gece savaş malzemelerini ve kendi adamlarını toplayıp Allahın yardımına güvenmekle boş bir yer seçip puskuda durdu, gah göğsü üstünde sürünüyor gah da çömelip yol gidiyordu.

Sabah açıldı ve hristiyanlar asma köprüye taraf geri döndüler , onu kaldırmak için bir birlerine yardım ediyorlardı. Pirmuhammet köprüye taraf gitti ve köprüünün iplerini kesti. Onlar köprüyü almak için bir şey bulamadılar, bu zaman ona saldırdılar ve üstüne taş ve ok yağdırdılar. Pirmuhammet geri durmadı, atılan ok ve taştan hangisi ona ulaşıyordusa baş gözüne geliyordu, böylece onlar savaşmaktaydılar ki, güneş çıktı. Timur göç gösterişi verip, karargah ve çadırlarını yüksek bir mekana yerleştirmişti, aniden haber getiren bir insanın dilinden kalbinin kulağı ile bu müjdeyi duydu:

Kapalı görsen de çarenin kapısını umutsuzluğa kapılma,

Bil ki, kul aç bilmediyi kapıyı Allah istediği zaman açar.

Timur uzaktan kalenin kapısı yanında bir kaç kişinin bir birine saldırdığını fark etti ve yakınları, yardımcılarını savaş yerine gidip onu bilgilendirmelerini emr etti. Onlar hepsi birlikde haber almaya gittiler. Onların içinde düşmanlık ve kinlilik bir birlerine karşı baş kaldırmamıştı. Onlar gelince Pirmuhammedi ölmüş hesap ettiler ama Pirmuhammet onları uzaktan görür görmez sanki hayat buldu ve titremesini, küvvet-sizliğini bir tarafa bırakıp diriliş kazandı.

Haçlılar köprüyü alamayınca ondan yüz çevirdiler ve kaleye girip kapısını sıkıca kapatmak istediler, bu zaman Pirmuhammet onlara saldırdı ve kaleye girip onları kapıyı kapatmak imkanından mahrum etti. Onu kılıçla yaraladılar ve taşladılar, ancak o pes etmedi, bu işin çözülmesi için çalışmasını artırdı, taş ve demir ona geliyor ama hiss etmiyordu.

Bu zaman savaşçı yiğitler yetişdiler, gazap yağmuru ve hiddet seli gibi gökten ve yerden yardıma geldiler, kudurmuş aslanlar gibi onların üstüne yağdılar ve Pirmuhammedi onların elinden kurtardılar. Haçlıları ayağı bağlı kul edip, onların mallarını savurdular ve karılarını, çocuklarını rehine (esir) aldılar. Pirmuhammedi Timura götürdüler ve onu Pirmuhammedin niyet ve hayalinden haberdar ettiler. Sonra onun kan daman yaralarına baktılar – onların sayı on sekize ulaşıyordu. Timur vaatler vererek onu yüksek bir rütbeye layık görüp Tebrize gönderdi ve o diyarın başlıklarına ve fermancılara doktor ve ilaç yapanların onun başına toplanmasını ve tam iyileştirmelerini arz etti. Onlar Pirmuhammedin tedavisinde çok çalıştılar ve Timurun emrini iyi yaptılar. Onun hastalığını mükemmel iyileştirdiler. Tam olarak iyileşince ayağa kalktı ve Timurun yanına gitti. Timur onu ordusunun bir kısmı üzerine başçı tayin etti ve leşgerlerinden çok sayıda güruhun fermançılığını onun yetkisine verdi.

Gürcülerin işinin devamı ve onlar tarafından Şeyh İbrahim hakime Şirvanın tahrik edilmesi

Bu kale ve mağara Gürcistan kuleleri arasında iki göz gibiydi, musibet ve matem yaklaştı, kendi güçlerini ellerinden verdiler, onları birleştiren “bağ” kırıldı, çare kılmak endişesi yüye yüzüne “çömeldi” ve kıyamet tartışması “ayağa kalktı”, emniyet ve birlik onların memleketine elveda dedi ve cehennem ateşi kazablı çehresi ile onların pişvazına acele etti. Timur bunu iyi değerlendirdi ve Gürcistan memleketlerinin “kurtuluş” bahanesiyle kendi şeytan suratlılar ordusunu harekete getirdi, onların hayat harmanını amansız ateşle yandırıp ve onların ölüm kefenini kılıç kayçısı ile biçip, ok iynesi ile dikip ve intikamın diliyle bu ayeti onlara okudu:

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوَذُّهُمْ أَرْأَ (Görmediniz mi biz, kafirlerin üzerine onları yoldan çıkarıp günaha sevk eden şeytanları gönderdik?)

Gürcüler günah ve suçlarının affedilmesi, yırtılmış hayat libaslarının yeniden dikilmesi ve kırılmış hayat zincirinin yeniden birleştirilmesi için çare bulan insan arıyorlardı. “Feryad-e eleman” bayrağını kaldırdılar ve Şeyh İbrahim hakime Şirvandan kendi kurtuluşları için yardım istediler, işlerinin ipini ona verdiler. Gürcülerle gayri

mezhepte olsa da onu başkan seçtiler. Bu zaman yaz mevsimiydi. Gürcistan insanları meydanı terk etmişti ve sonbahar Timurun leşgerleri gibi gölgesini dünyaya salmıştı. “Sultanın bayrakları” ağaçların dallarından en yukarını süslemiş ve dağlık yerleri şeref-lendirmiş ve akşamların hazin rüzgarında nem kapan yer yüzü “davudi zireh” örtmüştü. Timurun yardımına yetişmiş ve demiş:

Allah bir kuluna ortam yaratsa,
Olurlar düşmanların yardımçıları
Bu pozgunluktan kurtulmak istese o kes,
Dayanmalıdır ateşte yanmaya,
Eğer becermese kaypeder aklın,
Zar eder çiçekler gibi yanı dikenli.

Şeyh İbrahim Timurun dergahına gelip yeri öptü ve onu övmeye başladı. Kendi kullar duran yerde durup söze başlamaya izin istedi. Timur izin verdi. O dedi, “Padişahın samimiliği ve onun aciz fakirin gönlünü alması ve onun bol rahmet ve tükenmez lütfundan faydalanan ben kulunu söz söylemeye layık görmüş ki, şimd Şerif- rey karşısında aşikardır ve bunun için Allaha şükürler ediyor ki, arzu oku amaç hedefine ulaştı ve kalbin umudu muradın astanasına girdi. Bizim havadarın heybeti yer yüzünün doğu ve batısını bürümüş ve onu dövüş ve çarpışmadan korkusuz kılmıştır, uğurlu leşgeri ne kadar hesaplaya bilseler de, onun sayı ondan (hesap edilebilenden) daha fazladır ve sayda ne kadar saymak mümkün olsa, onların (uğurlu leşgerin) elinde rehine ve mahpus ondan (saymak mümkün olan saydan) dafa fazladır, özellikle tatarlar, mutluluk onlardan yüz çevirmiş ve kendileri yokluk diyarında yer bulmuşlar, onlara kışın soğuğu fazla zarar vermiş ve onların nefesleri girmektedir ve böylece bu gidişatla bir az daha geçse mahvolurlar ve küçük,büyükler (orta tabakaya mensup insanlar) ve küçükler (aşağı tabaka) ölüm yoluna yollanırlar, bu ülkenin işi belki de cahanın bütün ülkelerinin işinden en zorudur. Bu ülkenin başçı ve büyüklerinin hepsi bu kulunuzda padişahın inayetini görüp ve komşuluk nedeniyle ben kulunuzu aracılığa seçmişler ve Şerif reyin sadakalarından affedilmeye umut edenlerdir. İstedikleri bundan gayri bir şey değil. Her hangi bir mübarek düşünceye gelseniz ve ali emr buna işaret etse bu kulunuz ve o halk kabul gözü ile görmekteyiz ve fermana tabi olmaktan gayri yol seçmeyiz ve eğer esas amaç maldırsa o zaman bu kul (yani ben) onun takdimine durayım. Bir evin oğlu için mal devlet nerededir, o evde neye sahiptir? Cariye bu tarz iş yapan değildir, belki bu bakımdan zahmet ve eziyet iki taraftan meyve verdi ve komşuluk

hakki yerine yetti ve Resul-e Ekrem (s.) buyurdu ki, Cebayıl hep bana komşunun halinin beklenilmesini sipariş etmektedir; budur büyük adamların şerif reyî ve eğer carîye umutsuz dönmezse sevabı çok olur”

Timur onun ricasını kabul etti ve onun (onların) mallarından ziyade bol bir mal istemiş olup, Şeyh İbrahim o istenilenleri onun (Timurun) hazinesine gönderdi ve kendisi göç etti. Timurun kışlağının halısını Garabağ içinde serer ve bunlar 806 (1403) yılında olmuştur.

Sonuç

Ankara savaşından geri dönen Timur’un 1403 yılında Gürcistan’dan geçmesi, Gürcü kalelerini tutması ve orada işlediği enkaz Nizameddin Sami’nin ve Şerafettin Ali Yazdi aynı isimli eserlerinde - “Zefername” lerde, geniş yorumlanırsa da, İbn Arapşahdan farklı olarak “Zefername” de “gel- gör-Git “kalesinin adı geçmiyor ve kale etrafında yaşanan olaylardan da bahsedilmiyor. Doğru, Ş.Ə.Yezdi Timur’un Gürcistan’a son saldırılarından bahsederken, gerçekten de en sonunda “mağaralık” dan ve “sandık” lardan bahsediyor. Ama o bu olayın “Abhazca diyarı” nda cereyan ettiğini gösterir ve bu konuda onun yazdıkları “Əcaibül-meqdur” dakılar farklı olarak, dolayı ve ayaklanmalar karışıktır. Ş. E. Yazdi Timur’un “Abhazca diyarı” ndan geri dönmeye başlamasını net tarihini Ekim 1’i, pazartesi günü olarak gösteriyor.

Ş.Ə.Yezdi o günden sonra Timur’un avla meşgul olmasından ve daha sonra ise bir süre önce esir düşmüş bir grup “Gürcü serdari” nın Gürcü çarı Georginin yanına göndermesinin sonucu olarak görüntülenir taraftan gelmiş elçileri kabul etmesinden bahsediyor. Burada da barışın baş tutmasında “Gürcülerin arabulucusu olan” Şirvanşah Şeyh İbrahim’in olumlu etkisi gösterilmiştir, ama onun çöpçatanlık işi, Arapşahdaki gibi geniş açıklama değildir, sadece, Teymur nezdinde bu konu ele alınırken “Gürcü” lerin hayrına hizmet vermektedir.

Kaldı ki söz konusu 1403 yılı olayları hakkında Arapşahın yazdıklarına işlemler yukarıda hepsinin tercümesi verilip, bu hikayeleri daha çok, bir kişinin dilinden söylenen izlenime veya hatıraya benzemektedir. Dikkat edersek ki, “Əcaibül-meqdur” un yazarı 1401 yılından uldə ailesi ile birlikte Timur tarafından esir götürülmüştür, bu durumda, onun 1404 yılına kadar Timur’un Semerkant’a dönüşünden kadar, Timur’un ordusunda yakalandığını, 1403 yılında bu ordu ile birlikte Güney Kafkasya’da olduğunu ve orada yaşanan bazı olayları, işlemler ki sonraları “Əcaibül-meqdu” da kaleme almıştır, onları o zaman, 14 yaşında iken, bizzat gözlemlediğini zannetmek mümkündür.

Kaldı ki “Gel-Gör-Git” kalesinin yerine, en evvala dikkat etmek gerekir ki, Güney Kafkasya’da kalıntıları şu anda kalmakta olan iki kalenin adı “Gel-Gör-Git” kalesinin adına çok yakındır. Bunlardan birincisi Gürcistan’ın Saxçare kenti yakınlarındaki Modinaxe kalesidir. Kalenin adı Gürcü dilinde iki kelimenin birleşmesinden meydana gelmiştir: “modi” - “gel” + “naxe” - “gör”. İkinci kale ise Şeki şehri yakınındaki “Gelesen-Göresen” kalesidir.

KAYNAKÇA

ابن عربشا ه، ١٢٩٣، تهران 204-212

Aydın Məmmədov. İbn Ərəbşahın məlum “Əcaibül-məqdur fı nəvaib timur” əsərində Şəkiyə dair naməlum bəhslər, “Elm” qəzeti, 30 oktyabr 2007-ci il.

İslam Alimleri Ansiklopedisi/ İbn-i Arabşah

(<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/De-tay/IBN-I-ARABSAH/2980>).

Архитектура Грузии: крепости. Часть 2

(http://www.litsovet.ru/index.php/gallery.view?gallery_id=18560).

Из истории Шекинского ханства: (Керим Ага Фатех. Краткая история шекинских ханов; Хаджи Сеид Абдулгамид, Родословная шекинских ханов и их потомков.). Баку. Элм. 1958.

Убайдулла Уватов, “Аджаиб ал-макдур фи наваиб Тимур”, Ташкент. 1974, с.10,11,26.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇUBUK'TA DİNÎ HAYAT

Mustafa Özkan*

Özet

Evrensel sosyal bir fenomen olarak dinin bireyin zihin yapısı, işleyişi, olayları okuyuş biçimi ve davranışları üzerinde önemli bir etkisinin varlığından bahsedilebilir. Sosyolojik bir gerçek olarak da din; toplumların inanç, ibadet, siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel yapı ve işleyişi üzerinde belirleyiciliği bulunan önemli bir faktördür. Bu tebliğde yazılı kaynaklar ve kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde Cumhuriyet döneminde Çubuk'ta dinî hayatın yapısı ve işleyişi ele alınmaktadır. Tebliğde aşağıdaki tespitler yapılmıştır: Çubuk'taki nüfusun yüzde doksan dokuzunu Haneî Mezhebi'ne mensup Müslümanlar oluşturmaktadır. Cumhuriyet döneminde ilçedeki din hizmetleri büyük oranda camii ve Kur'an Kursları yoluyla verilmiştir. Din ilçedeki inanç yapısı, ibadet hayatı, ticarî ilişkiler, insanî münasebetler, sosyal yardımlaşma, giyim-kuşam şekli, sünnet ve nişan merasimleri gibi sosyal hayatın değişik alanlarında kendisini somut olarak göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk, Din, Dinî Hayat, Cami, İbadet.

RELIGION LIFE DURING REPUBLIC PERIOD IN ÇUBUK

Abstract

As being a universal and social phenomenon, religion, is effective on individuals' mind structure and its operation, their aspects when evaluation of different cases and surely on

* Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
b.ozkan@gmail.com

their behaviours. Religion, in terms of a sociological fact, act as a determinant on society's belief, worship, political, social, economical, cultural structure and their operations. Religion on life during Republic Period in Çubuk is mentioned in this paper, as a result of written resources and interviews with individuals. Following detections are made: Population of Çubuk %99 consist of Hanafî Muslims. During the Republic Period religion services mostly based on mosques and Quran courses. Religion shows itself perceptibly on different aspects of society's life such as belief structure, worships, business connections, communications, social cooperation, dressing style, circumcision and engagement ceremonies.

Keywords: Çubuk, Religion, Religion Life, Mosque, Worship.

Cumhuriyet Döneminde Çubuk'ta Dinî Hayatın Temelleri, Yapısı ve İşleyişi

Cumhuriyet döneminde Çubuk'taki dinî hayatın temellerinin, büyük oranda Osmanlılar döneminde atıldığı ve derinleştiği söylenebilir.¹ Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Çubuk ilçe sınırları içerisinde çok sayıda vakıf, camii, mescit ve medrese gibi dinî kurumların varlığını sürdürmesi de, söz konusu ilçenin Osmanlı döneminde sahip olduğu dinî hayatın niteliğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Aynı şekilde Çubuk'ta ki kimi köylerin, bazı şeyh-derviş isimleriyle anılması/isimlendirilmesi² ve ilgi görme-ye devam eden 20 civarındaki yatırın burada bulunması³, bu ilçenin, cumhuriyetten önce de güçlü bir dinî hayata sahip olduğu ve bu dinî hayatın, cumhuriyet döneminde de etkisini güçlü bir şekilde sürdürdüğü şeklinde değerlendirilebilir.⁴

Çubuk'un cumhuriyet öncesi dinî hayatı hakkında verdiğimiz bu kısa tarihî bilgilerden sonra, ilçenin cumhuriyet dönemindeki dinî hayatının yapısı ve işleyişi kısmına geçebiliriz.

Dinî Hayat Ne Demektir?

Tarihî seyir içerisinde olduğu gibi din, günümüzde de toplum hayatındaki önemi ve belirleyiciliğini sürdürmektedir.⁵ Bunu toplumların dinî hayatlarında gözlemlemek mümkündür. Dinî hayat denilince sırasıyla şunlar kastedilir: Birincisi, bir toplumun

¹ Hüseyin Çınar, Osman Gümüşcü, Osmanlı'dan Cumhuriyete Çubuk Kasabası, Ankara, 2002, s. 221-247.

² Yakup Derviş Köyü gibi.

³ Çamköy'deki Kurudere yatırı, Doğanoluk Köyü'nde Baba Sultan yatırı, Aybek Köyünde İdil Dede yatırı... örnek verilebilir.

⁴ Osmanlı'dan Cumhuriyete Çubuk Kasabası, s. 78-79.

⁵ M. Emin, Köktaş, Türkiye'de Dinî Hayat, İstanbul, 1993, s. 11.

sahip olduğu inanç (yani itikat). İkincisi bir toplumda yapılan ibadetlerin yeri, şekli ve sıklık derecesi. Üçüncüsü, bir toplumun temel zihniyeti. Dördüncüsü ise o toplumun temel tutumları anlaşılır. Biz de tebliğimizde Çubuk'un cumhuriyet dönemindeki dinî hayatını, bu ilkeler çerçevesinde anlatmaya ve yorumlamaya çalışacağız.

1925 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Çubuk'un nüfusu, 22809 olarak tespit edilmiştir. Fakat bu nüfusun bu dönemde mensubu olduğu din ve mezheplere göre dağılımını gösteren bir bilgiye henüz ulaşamadık. Bu, belki de cumhuriyetin ilk yıllarında Çubuk ilçesinde yaşanmış olan nüfus hareketliliğinden kaynaklanmıştır. Ancak ne olursa olsun, bahsedilen dönemde, ilçe merkezi ve köylerdeki nüfusun büyük oranda Müslüman olduğunu tahmin etmek zor değildir.

2007 yılına gelindiğinde, yapılan nüfus sayımına göre Çubuk'un köylerle birlikte toplam nüfusu, 83 826 olarak tespit edilmiştir.⁶ Belediye Başkan yardımcısından aldığımız resmî olmayan rakama göre 2015 yılı itibariyle Çubuk'un nüfusu 85 bindir. Çubuk İlçe Müftülüğünden aldığımız bilgiye göre zikredilen nüfusun yüzde doksan dokuzu Müslüman ve Sünnî-Hanefî mezhebine mensuptur.⁷ Ancak kendilerini Alevî olarak tanımlayan fakat nüfusu ve inançlarının mahiyeti hakkında tam bir bilgiye sahip olamadığımız kesimler de mevcuttur.

Çubuk İlçesinde İnanç/İtikat ve İbadetler

Her toplumda olduğu Çubuk'ta da dinin inanç/itikad boyutuyla ilgili bazı hürâfe ve batıl inançların varlığından söz edilebilir. Örneğin yeni doğum yapmış kadınlar 'ALBASMASI'ndan korkarlar. Bunu önlemek için yemenisi ve yatak takımı mavi biddallıdan yapılır. Ayrıca yatağın altında soğan, sarımsak çörek otu 'cinler gelmesin' diye de yastığının altına bir bıçak koyarlar.⁸ Aynı şekilde çocuğu sağlıklı olmayan anne, üç yol ağzında kurduğu bir ocak üzerine, bir tencereyi hafif ateşe oturtur ve soranlara 'aydaş (cin çocuğu) pişiriyorum.' der. Çocuğun kaynatıldığını gören cin, kendi çocuğunu alır ve yerine daha sağlıklı bir çocuk verir. Bu şekilde çocuğun sağlığının düzeleceğine inanılır.⁹ Ancak ilçe nüfusunun neredeyse tümünde, Sünnî-Hanefî yorumunun dayandığı temel inanç esaslarının geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Çubuk ilçesindeki dinî hayatın ibadetler boyutuna gelince şunlar belirtilebilir: İlçede Cuma ve bayram namazları camilerde kılınmaktadır. Çubuk'ta Ramazan orucunu

⁶ Çubuk İlçe Kaymakamlığı web sitesi.

⁷ Çubuk İlçe Müftüsü.

⁸ Bkz. Yeşil Çubuk, s. 199.

⁹ Bkz. Yeşil Çubuk, s. 199.

tutanların sayısı; beş vakit, Cuma ve bayram namazı gibi ibadetlerin ne sıklıkta yapıldığını yıllara göre dağılımını gösteren istatistikî bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu konuda, Çubuk ilçe müftülüğünün 2014 yılında yaptığı bir araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmaya göre, ilçede Cuma namazına katılanların sayısı, 22 bin olarak tespit edilmiştir. Aynı yıl teravih namazına devam edenlerin ortalama sayısı 15 bin kişi olarak kaydedilmiştir. Yine ilçe müftülüğünün ilgili araştırmasına göre, 2014 yılında bayram namazına 39300 kişi katılmıştır.¹⁰ Sözü edilen istatistiki bilgileri aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Çubuk İlçesindeki Dinî Kurumlar

Cumhuriyet döneminde Çubuk'un dinî hayatında önemli bir yeri bulunan dinî kurumlar hakkında ise şunlar belirtilebilir:

Medrese

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar, ilçede medrese geleneği ve bu geleneğin dinî hayattaki etkisinin devam ettiği söylenebilir. Bu medreseler içerisinde en önemli olanı Kuruçay Medresesi'dir. Burada, Kuruçay Medresesi hakkında biraz bilgi vermek faydalı olacaktır. Bu medrese, 1890 yılında Kuruçay Köyü'nde, 1939 yılında vefat eden Hacı Ahmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. Hacı Ahmet Efendi'nin İstanbul medreselerinde uzun süre tahsil görmüş olması hasebiyle, Kuruçay Medresesi'nin, okutulan dersler ve dinî anlayış itibarıyla İstanbul'daki medreselerin bir uzantısı olduğu söylenebilir. Kuruçay Medresesi'nde yüzlerce talebe yetişmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Çubuk'un imam ve müezzinlerinin önemli bir kısmı, söz konusu medresenin yetiştirmiş olduğu talebelerden oluşmuştur. Bu durum, Kuruçay Medresesi'nin Çubuk ilçesindeki dinî hayatın devamındaki belirleyicilik derecesini fazlasıyla göstermektedir.¹¹

Camiler

Çubuk'ta dinî hayatın şekillenmesi ve sürdürülmesinde belirleyici olan diğer bir kurum ise kuşkusuz camilerdir. 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla, Çubuk'taki mevcut camiler, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmıştır. İlçedeki camiler, ibadet yeri olmasının yanı sıra, halkın dinî bilgileri öğrenme ihtiyacının karşılandığı mekânlar olarak kullanılmıştır/kullanılmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Çubuk'taki camilerin sayısı hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak kaynaklarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla Çubuk'a bir müftü, sekiz imam ve üç müezzin kadrosunun verildiği belirtilmektedir.¹²

¹⁰ Çubuk İlçe Müftülüğü.

¹¹ Osmanlı'dan Cumhuriyete Çubuk Kasabası, s. 246-247.

¹² Yeşil Çubuk, s. 143.

2014 Yılı İtibariyle Çubuk'taki Camiler ve Cami Cemaatinin Sayısı

İl	İlçe	Caminin adı	Grb	Cemaat Sayıları								
				Sabah	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı	Ort.	Cuma	Teravih	Bayram
Ankara	Çubuk	Ağılcık Mh. C.	D	8	15	12	10	14	11,8	40	50	150
Ankara	Çubuk	Akbayır Elmalı Mh. C.	D	3	5	4	4	2	3,6	18	18	60
Ankara	Çubuk	Akbayır Mh. C.	D	2	6	6	5	4	4,6	35	20	80
Ankara	Çubuk	Akkuzulu Mh. Eski C.	D	8	15	15	3	15	11,2	50	70	300
Ankara	Çubuk	Akkuzulu Mh. Yeni C.	D	5	25	20	5	15	14	150	100	400
Ankara	Çubuk	Aşağı Çavundur Mh. Eski C.	D	8	10	8	6	18	10	65	55	200
Ankara	Çubuk	Aşağı Çvnr. Mh. Yeni C.	D	22	20	18	25	22	21,4	120	250	500
Ankara	Çubuk	Aşğı Emirli Mh. C.	D	5	7	5	3	6	5,2	30	3	120
Ankara	Çubuk	Aşğı Obruk Mh. C.	D	2	3	1	1	2	1,8	20	30	50
Ankara	Çubuk	Avciova Mh. C.	D	1	2	4	6	3	3,2	25	15	30
Ankara	Çubuk	Bahçeli C.	D	5	10	11	5	15	9,2	200	150	400
Ankara	Çubuk	Barbaros Mh. C.	C	15	15	15	20	30	19	300	230	500
Ankara	Çubuk	Belediye Mescidi	D	10	100	80	40	25	51	250	100	80
Ankara	Çubuk	Buzlu C.	D	11	13	15	8	18	13	125	90	200
Ankara	Çubuk	Camii Kebir C.	B	80	400	300	75	90	189	1500	600	1500
Ankara	Çubuk	Camili Mh. C.	D	5	10	10	8	10	8,6	25	25	70
Ankara	Çubuk	Cemal ^ 0 ^ Man C.	D	3	5	5	3	3	3,8	100	120	500
Ankara	Çubuk	Çat Mh. C.	D	1	1	1	2	3	1,6	28	20	40
Ankara	Çubuk	Çat Mh. Okçlar C.	D	3	2	5	7	6	4,6	15	20	70
Ankara	Çubuk	Çat Mh. C.	D						0	10		40
Ankara	Çubuk	Dağkalfat Mh. C.	E		1		1	1	0,6	5		
Ankara	Çubuk	Dalyasan Mh. C.	E	1	1			1	0,6	6		

İl	İlçe	Caminin adı	Grb	Cemaat Sayıları								
				Sabah	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı	Ort.	Cuma	Teravih	Bayram
Ankara	Çubuk	Dedeler Mh. C.	D	2	4	4	2	4	3,2	14	10	60
Ankara	Çubuk	Demirci Mh. C.	D						0	3	2	50
Ankara	Çubuk	Dumlupınr Mh. C.	C	15	40	30	15	30	26	250	200	1000
Ankara	Çubuk	Durhasan Mh. C.	D	8	2	6	10	15	8,2	40	30	150
Ankara	Çubuk	Eğriekin Mh. C.	D	5	7	6	4	8	6	25	45	150
Ankara	Çubuk	Eğriekin Mh. Sülüklü C.	D	2	2	2	2	4	2,4	30	8	22
Ankara	Çubuk	Ehlibeyt C.	C	23	22	15	12	25	19,4	350	200	1600
Ankara	Çubuk	Esenboğa Akşemsettin C.	D	3	9	7	5	9	6,6	95	85	750
Ankara	Çubuk	Esenboğa Havalimanı Mescidi	D		15	10	2		5,4	1700		600
Ankara	Çubuk	Esenboğa Mh. C.	C	20	50	25	15	40	30	500	250	500
Ankara	Çubuk	Esentepe C.	C	15	15	10	20	30	18	175	170	600
Ankara	Çubuk	Eskiçöte Mh. C.	D	4	10	7	6	7	6,8	25	22	130
Ankara	Çubuk	Fatih C.	C	20	25	18	10	25	19,6	170	150	500
Ankara	Çubuk	Fatih S. Mehmet C.	C	25	35	35	20	35	30	500	400	1500
Ankara	Çubuk	Gökçedere Mh. C.	D	1	3	2	3	6	3	15	50	150
Ankara	Çubuk	Güldarpi Mh. C.	D	10	20	15	15	25	17	400	350	500
Ankara	Çubuk	Gümüşyayla Mh. C.	D	6	10	10	7	8	8,2	40	50	80
Ankara	Çubuk	Gümüşyayla Mh. Taşkesen C.	D	5	7	6	4	6	5,6	22	28	45
Ankara	Çubuk	Güzergah C.	D	3	3	2	1	3	2,4	30	12	200
Ankara	Çubuk	Hacılar Mh. C.	D	6	10	8	10	10	8,8	35	35	70
Ankara	Çubuk	Hafız Ömer C.	C	25	210	210	60	60	113	1300	1000	1300
Ankara	Çubuk	Hasan Bostan C.	C	40	45	40	50	60	47	700	700	800
Ankara	Çubuk	Hicret C.	G	25	22	17	25	25	22,8	150		
Ankara	Çubuk	Hız. Ali C.	D	8	15	25	10	20	15,6	200	180	500

İl	İlçe	Caminin adı	Grb	Cemaat Sayıları								
				Sabah	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı	Ort.	Cuma	Teravih	Bayram
Ankara	Çubuk	Hz. Osman C.	D	25	30	30	25	40	30	500	500	1000
Ankara	Çubuk	İhlas C.	D	3	15	17	9	20	12,8	250	175	450
Ankara	Çubuk	İkipınar Mh. C.	D	11	18	16	7	15	13,4	170	220	500
Ankara	Çubuk	İmam Hseyin Mh. C.	D	2	4	4	3	5	3,6	25	20	80
Ankara	Çubuk	Kapaklı Mh. C.	D	3	5	5	3	5	4,2	25	15	50
Ankara	Çubuk	Karaağaç Mh. C.	D		2	1	1	1	1	6	4	12
Ankara	Çubuk	Karaçam Mh. C.	D	2	4	4	5	5	4	8	15	40
Ankara	Çubuk	Karadana Mh. Bodurlar C.	D	3	3	3	4	2	3	20	20	50
Ankara	Çubuk	Karadana Mh. C.	D				1	1	0,4	20	25	75
Ankara	Çubuk	Karaman Mh. C.	D	1	5	3	2	3	2,8	30	20	60
Ankara	Çubuk	Karataş Mh. C.	D	10	14	14	16	20	14,8	50	100	200
Ankara	Çubuk	Kargın Mh. C.	D		2	2	1		1	20	12	150
Ankara	Çubuk	Karşıyaka C.	D	8	40	35	25	20	25,6	250	150	300
Ankara	Çubuk	Kavaklı Mh. C.	D	2	3	3	2	3	2,6	30	20	150
Ankara	Çubuk	Kışlacık Mh. Aşğı . C.	D	5	16	13	10	5	9,8	75	70	250
Ankara	Çubuk	Kışlacık Mh. Yk. C.	D	4	5	5	5	5	4,8	20	25	80
Ankara	Çubuk	Kızılca Mh. C.	D	12	30	25	15	25	21,4	150	200	350
Ankara	Çubuk	Kızıleğik Mh. C.	D	3	6	6	6	5	5,2	15	12	20
Ankara	Çubuk	Kızılören Mh. C.	D	3	4	5	4	5	4,2	15	15	30
Ankara	Çubuk	Kızılöz Mh. C.	D	1	3	2	2	1	1,8	15	10	50
Ankara	Çubuk	Kösrelik Mh. C.	D	3	1	1	1	2	1,6	6	8	15
Ankara	Çubuk	Kuba C.	C	20	30	25	40	50	33	350	200	650
Ankara	Çubuk	Kuruçay Mh. Mdr. Hacı Ahmt Efndi C.	D	12	20	30	25	35	24,4	200	150	250
Ankara	Çubuk	Kutuören Mh. C.	D	2	5	5	3	3	3,6	40	50	200
Ankara	Çubuk	Kuyumcu Mh. C.	D	2	5	3	4	2	3,2	35	2	2

İl	İlçe	Caminin adı	Grb	Cemaat Sayıları								
				Sabah	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı	Ort.	Cuma	Teravih	Bayram
Ankara	Çubuk	Kuzören Mh. C.	D	1	1	3	2	1	1,6	1	25	70
Ankara	Çubuk	Küçükali Mh. C.	D	15	15	10	20	20	16	50	17	39
Ankara	Çubuk	Mahmutoğlu Mh. C.	D	1	2	1	1	1	1,2	30	2	350
Ankara	Çubuk	Melikşah Mh. C.	D	10	20	15	10	15	14	60	60	300
Ankara	Çubuk	Mescidi Aksa C.	D	7	9	9	8	10	8,6	150	150	300
Ankara	Çubuk	Meşeli Mh. C.	D						0	10		40
Ankara	Çubuk	Mevlana C.	C	30	1000	700	250	200	436	2300	1000	1500
Ankara	Çubuk	Mutlu Mh. C.	D	4	5	6	3	6	4,8	30	40	130
Ankara	Çubuk	Nur Muhammet C.	C	40	35	30	35	45	37	300	200	1000
Ankara	Çubuk	Nusratlar Mh. C.	D	3	5	5	2	10	5	30	60	100
Ankara	Çubuk	Okçular Mh. C.	D	2	9	11	5	3	6	25	20	65
Ankara	Çubuk	Osmanlı Mescidi	D	25	65	65	45	45	49	250	200	300
Ankara	Çubuk	Ovacık Mh. C.	D		1	1	1		0,6	12	8	125
Ankara	Çubuk	Oymide Mh. C.	D	3	8	5	3	8	5,4	30	30	100
Ankara	Çubuk	Ömercik Mh. C.	D		1	1	1	1	0,8	10	2	100
Ankara	Çubuk	Ömürdede C.	C	25	100	75	50	60	62	300	200	400
Ankara	Çubuk	Özlüce Mh. C.	D	1	1	2	2	2	1,6	21	30	74
Ankara	Çubuk	Paşazade C.	D	10	15	18	10	20	14,6	300	200	500
Ankara	Çubuk	Samurkent C.	C	18	27	22	16	20	20,6	300	200	700
Ankara	Çubuk	Sanayi C.	C	5	70	50	15	10	30	1000	400	1000
Ankara	Çubuk	Saraycık Mh. C.	D	5	3	3	5	5	4,2	15	15	25
Ankara	Çubuk	Sarıkız Mh. C.	D						0	8		35
Ankara	Çubuk	Sarısu Mh. C.	E		1	1			0,4	6		
Ankara	Çubuk	Sele Mh. C.	D	2	2	2	3	2	2,2	5	3	30
Ankara	Çubuk	Selimiye C.	C	25	30	25	15	30	25	450	350	750
Ankara	Çubuk	Sığırlı Hacı Mh. C.	D	1	3	2	2	4	2,4	20	30	50
Ankara	Çubuk	Susuz Mh. C.	E		1	1		1	0,6	6		
Ankara	Çubuk	Süleymaniye C.	C	18	20	22	19	25	20,8	160	550	850

İl	İlçe	Caminin adı	Grb	Cemaat Sayıları								
				Sabah	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı	Ort.	Cuma	Teravih	Bayram
Ankara	Çubuk	Sünlü Mh. C.	D	5	12	12	12	12	10,6	100	250	400
Ankara	Çubuk	Tahtayazı Mh. C.	D	6	10	8	5	10	7,8	60	75	450
Ankara	Çubuk	Taşpınar Mh. C.	D	4	8	8	5	10	7	100	30	150
Ankara	Çubuk	Tekke Erenler C.	D	5	15	10	15	10	11	30	25	300
Ankara	Çubuk	Tevhit C.	D	20	55	50	30	25	36	400	400	550
Ankara	Çubuk	Toki C.	D	3	7	8	6	1	5	24	25	60
Ankara	Çubuk	Tuğla Mh. C.	D	2	2	3	2	2	2,2	10	20	100
Ankara	Çubuk	Uluağaç Mh. C.	D	2	5	4	2	8	4,2	20	30	100
Ankara	Çubuk	Üniversite C.	D		15	8	2		5	100	20	50
Ankara	Çubuk	Valide Sıtn Mescdi	D	10	25	20	18	30	20,6	300	100	400
Ankara	Çubuk	Yakup Hasan Mh. C.	D		2	2	1	3	1,6	25	15	100
Ankara	Çubuk	Yaylak Mh. C.	D	8	8	7	6	10	7,8	19	26	50
Ankara	Çubuk	Yazır Mh. C.	D	13	18	15	10	22	15,6	50	55	250
Ankara	Çubuk	Yazlıca Mh. C.	E	1	1	1	2	3	1,6	8		
Ankara	Çubuk	Yeni C.	C	40	40	35	38	65	43,6	350	200	450
Ankara	Çubuk	Ynice Mh. Y. Byzit C.	C	20	35	25	10	15	21	500	200	1000
Ankara	Çubuk	Yenice Mh. C.	D	10	30	30	20	20	22	500	250	1000
Ankara	Çubuk	Yeşil C.	D	8	5	6	7	8	6,8	100	50	150
Ankara	Çubuk	Yeşilkent Mh. C.	D	5	10	8	10	10	8,6	50	120	200
Ankara	Çubuk	Yıldrm Aydın Mh.C.	D	2	5	5	3	6	4,2	17	3	50
Ankara	Çubuk	Yıldırım Beyazıt C.	C	15	30	30	40	40	31	200	350	600
Ankara	Çubuk	Yıldırım Beyazıt Mh. Hz. Ebubekir C.	D	1	3	3	3	5	3	100	120	300
Ankara	Çubuk	Yldrm Elörm Mh. C.	D	10	20	20	20	35	21	65	50	100
Ankara	Çubuk	Yıldırım Evci Mh. C.	D	1	3	3	3	3	2,6	5	25	100
Ankara	Çubuk	Yıldırım Evci Mh. Dereköy C.	D	2	10	10	5	6	6,6	15	30	100

İl	İlçe	Caminin adı	Grb	Cemaat Sayıları								
				Sabah	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı	Ort.	Cuma	Teravih	Bayram
Ankara	Çubuk	Yılmaz Mh. C.	D	3	10	8	5	8	6,8	30	22	35
Ankara	Çubuk	Yiğitli Mh. C.	D	2	10	10	4	10	7,2	35	30	100
Ankara	Çubuk	Yukarı Çavundur Mh. Direkli C.	D	2	2	2	3	5	2,8	45	25	175
Ankara	Çubuk	Ykırı Çvr.Mh. Mrz C.	D	17	16	14	8	20	15	200	220	500
Ankara	Çubuk	Yk. Çvdr Mh. Yeni C.	D	1	1	1	1	2	1,2	18		60
Ankara	Çubuk	Ykırı Emirler Mh. C.	D	1	5	2	2	3	2,6	30	15	200
Ankara	Çubuk	Yukarı Obruk Mh. C.	D	3	3	3	4	4	3,4	10	15	20
Ankara	Çubuk	Yunus Emre C.	C	40	25	30	35	45	35	400	400	700
				1119	3412	2788	1624	2036	2195,8	22006	14969	39294

2015 yılı itibariyle köylerle birlikte, ilçede toplam 124 camii bulunmaktadır. Bu camilerde, halka dini öğretme amacına dönük olarak, 2013 yılından bu yana vakit namazlarından sonra dersler yapılmaktadır. Söz konusu derslerde, Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlemiş olduğu tefsir, hadis ve ilmihal kitapları okunmaktadır. Ayrıca halkın dini konularda aydınlatılması için ilçe müftülüğü bünyesinde vaaz, aile ve irşad birimleri bulunmaktadır.

Kur'an Kursu

Cumhuriyet döneminde Çubuk'ta dinin öğretildiği bir diğer kurum ise Kur'an Kurslarıdır. 1915 yılı itibariyle ilçede toplam 37 adet Kur'an kursu bulunmaktadır. İlçedeki Kur'an kurslarının bir kısmı yatılıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan bu Kur'an kurslarında, yıl boyunca resmî görevliler tarafından halka dinî hizmet sunulmaktadır.

İmam-Hatip Lisesi

Çubuk'ta dinin öğretildiği ve mezunlarının önemli bir kısmının imam ve müezzin olarak istihdam edildiği diğer bir kurum ise, 1976 yılında kurulan ve ilk mezunlarını 1982 yılında veren Çubuk İmam Hatip Lisesi'dir. 2015 yılı itibarıyla bu kurum, İmam Hatip Ortaokulu, Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Kız İmam Hatip Lisesi olarak üç farklı şube halinde eğitim-öğretimine devam etmektedir.

Tarikat ve Cemaatler

Çubuk'taki dinî hayatın devamında, kısmen de olsa farklı tarikat ve cemaatlerin de katkısı olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında dinî hayata yönelik baskı ve tahribatlar, dinî duyarlılığa sahip bazı insanların sözü edilen yapılar vasıtasıyla din alanında hizmet vermelerini beraberinde getirmiştir. Ancak bu tarikat ve cemaatlerin yapısı ve işleyişleri hakkında doyurucu bilgilere sahip değiliz. Bunun sebebi ise bir dönem dinî hayata yönelik olan baskı ve yasaklamalardır. Söz konusu baskı ve yasaklamalar sebebiyle tarikat ve cemaatler varlıklarını ve hizmetlerini şeffaf bir şekilde ortaya koyamamışlardır. Durum böyle olunca, ilçedeki tarikat ve cemaatlerin yapıları, sayıları, yetiştirdikleri talebe sayısı, bu talebelerin istihdamı, dinî hayatın şekillenmesindeki etkileri ve kısacası bunların ilçedeki dinî hayata katkılarının derecesi konusunda net bilgiler vermek mümkün değildir.

Sonuç olarak, Çubuk'taki dinî hayatın şekillenışı ve devamında, Osmanlılar dönemindeki dinî hayatın büyük oranda belirleyici olduğu söylenebilir. İlçe nüfusunun yüzde doksan dokuzunu oluşturan Müslümanlar, Sünnî-Hanefî mezhebine mensuplardır. İlçenin Müslüman halkı, sahip olduğu dinî zihniyet ve tutumunun bir sonucu olarak mevcut cami, Kuran kursu ve İmam Hatip Lisesi gibi kurumları kendisi yaptırmış ve bu kurumların varlığını büyük oranda kendi imkânlarıyla devam ettirmiştir. Ayrıca ilçedeki Müslüman halkın sünnet, nişan-düğün gibi merasimlerde, sosyal ilişki ve ticarî faaliyetlerinde dinî hassasiyetlere dikkat etmeye çalıştığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Avcı, Yunus - Onay, Mustafa - Kayan, Mehmet, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*, Ankara 1987.

Çınar, Hüseyin - Gümüşcü, Osman, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara, Bilge Yay. Ankara 2002.

Çubuk İlçe Kaymakamlığı web sitesi.

Çubuk İlçe Müftülüğü.

Köktaş, M. Emin, *Türkiye'de Dini Hayat*, İstanbul, 1993.

OSMANLI DÖNEMİ'NDE ÇUBUK KAZASI VAKIFLARI

Ahmet Demir*

Özet

Ankara Sancağı'nın önemli kazalarından olan Çubuk, Anadolu'daki eski Türk yerleşimlerinden biridir. Ankara'nın kuzeyinde bulunan kaza, tarih boyunca önemli gelişmelere ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda bölgenin hafızasında en önemli hadise Ankara Savaşı'dır. Savaş, önemli bir siyasi hadise olmakla birlikte bölgenin kültürel ve toplumsal dokusu üzerinde yol açtığı gelişmeler anlamında da üzerinde hassaten durulması gereken bir vakıadır. Bu süreçle birlikte başlayan gelişmeler Çubuk Kazası'nın tarihi ve kültürel anlamda zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Bunlar arasında en önemlisi de hiç kuşku yok ki vakıf varlıklarıdır. Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasına paralel şekilde devam eden gelişmeler neticesinde Çubuk, vakıf varlıklarının katkısıyla birlikte klasik bir Osmanlı kentine dönüşebilmiştir.

Bu çalışmada, önemli arşiv kaynakları arasında bulunan ve hepsi de Ankara Sancağı ile ilgili olan M. 1463 tarihli 9 Numaralı Maliyeden Müdevver (MAD 9) Tahrir Defteri, M. 1522 tarihli Vakıf Defteri ve M. 1572 tarihli Vakıf Tahrir Defterleri esas alınmıştır. Arşiv kaynaklarındaki veriler doğrultusunda Çubuk Kazası'nın Klasik Osmanlı Kenti'ne dönüşmesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Çubuk örneğinde Osmanlı medeniyetinin tekamüle giden serüveni izlenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Çubuk Kazası, Osmanlı Devleti, Ankara Sancağı

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
E-posta: ademir38@gmail.com

OTHE WAQFS OF THE KAZA OF ÇUBUK IN THE OTTOMAN PERIOD

Abstract

Çubuk, one of the important kaza of Sanjaq of Ankara, is one of old Turkish settlements in Anatolia. The kaza which is located at the north of Ankara has hosted many important developments throughout history. In this respect the most influential incident in the region's memory is the Battle of Ankara. The battle besides its importance as a critical political event, must be analyzed perceptively for its effects on cultural and social fabric of the region. The developments which launched with this process have contributed the enrichment and development history and culture of the district of Çubuk. Unquestionably one of most important among them is waqf assets. As a result of the developments in the company with the institutionalization of the Ottoman State, Çubuk thanks to the contribution of waqf assets, can transform into a classical Ottoman kaza.

This study is based on 9 Numaralı Maliyeden Müdevver (MAD 9) Tahrir Registers, and waqf registers dated the year of 1522 and 1572, which are all about Sancaq of Ankara. In accordance with the data of archival sources, the transformation of the kaza of Çubuk into a classical Ottoman town is evaluated. Therefore, in the case of Çubuk, the journey of Ottoman civilization towards excellence is followed.

Keywords: *Waqf, The Kaza of Çubuk, The Ottoman Empire, Sanjaq of Ankara*

Giriş

Ankara Sancağı'nın önemli kazalarından olan Çubuk, Anadolu'daki eski Türk yerleşimlerinden biridir. Ankara'nın kuzeyinde bulunan kaza, tarih boyunca önemli gelişmelere ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda bölgenin hafızasında en önemli hadise Ankara Savaşı'dır. Savaş, önemli bir siyasi hadise olmakla birlikte bölgenin kültürel ve toplumsal dokusu üzerinde yol açtığı gelişmeler anlamında da üzerinde hâssaten durulması gereken bir vâkiadır. Bu süreçle birlikte başlayan gelişmeler Çubuk Kazası'nın tarihi ve kültürel anlamda zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Bunlar arasında en önemlisi de hiç kuşku yok ki vakıf varlıklarıdır. Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasına paralel şekilde devam eden gelişmeler neticesinde Çubuk, vakıf varlıklarının katkısıyla birlikte ciddi bir zenginliğe kavuşmuştur.

Bu çalışmada, önemli arşiv kaynakları arasında bulunan ve hepsi de Ankara Sancağı ile ilgili olan M. 1463 tarihli 9 Numaralı Maliyeden Müdevver (MAD 9) Tahrir Defteri, M. 1522 tarihli Vakıf Defteri, M. 1571 tarihli Vakıf Tahrir Defterleri ve muhtelif numaralarda kayıtlı Hurufât Defterleri esas alınmıştır. Arşiv kaynaklarındaki veriler doğrultusunda Çubuk Kazası'nın Klasik Osmanlı Kenti Ankara'yla bütünleşme marcası ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Çubuk örneğinde Osmanlı medeniyetinin tekâmüle giden serüveni izlenmiş olacaktır.

Osmanlı Klasik Dönemi söz konusu olduğunda, imparatorluk coğrafyasının neresi olursa olsun orada büyük bir medeniyetin şekillendiği söylenebilir. İster Balkanlar, ister Ortadoğu, isterse de Anadolu olsun, buralarda büyük bir idarî-içtimaî-medenî yapılar manzûmesi karşımıza çıkar. Budin, Filibe, Üsküp, Saraybosna, Bağdat, Halep ve Şam gibi bir şehir modeli Anadolu'da da tezahür etmişti. Bursa, Konya, Kayseri, Tokat ve Ankara bunlara örnek olacak birkaç şehirdir. Bahsedilen coğrafyalarda gelişme gösteren şehirlere Osmanlı merkezi politikaları kadar, özgün ve yerel medenî değerlerin katkısı da söz konusudur. Elbette, nerede olursa olsun bir kentin gelişebilmesi için bunlardan başka muharrik güçlere de ihtiyaç vardır. Ulaşım ağı ve bu ağın üzerinde önem kazanan ticaret bu güçlerin en önemlilerindendir. Yukarıda sayılan kentlerin çoğunun böyle bir özelliği taşıdığı rahatlıkla söylenebilir. Aynı zamanda bu yerleşim merkezlerinin hinterlandı ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir.¹ Zira bir şehrin gerçek bir güce ulaşabilmesi için çevresiyle güçlü bir bağlantısı olmalıdır. Şehir gelişimine katkı sağlayan önemli bir başka unsur, İslam medeniyetini de olgunlaştıran vakıflardır. Vakıf gücünün en müşahhas örneklerini ve pratiklerini Osmanlı coğrafyasında daha net şekilde görebilmek mümkündür. Hangi şehre bakılırsa bakılsın, buralardaki yapılanmanın büyük oranda vakıflar vasıtasıyla gerçekleştiği görülebilir.

Çubuk Kazası'nın yukarıda belirtilen faktörlerle gelişim çizgisini izlemek çok faydalı olurdu. Fakat konunun geniş kapsamı nedeniyle burada sadece vakıflar vasıtasıyla gelişen ve Ankara'ya organik şekildeki bağlanan Çubuk ele alınacaktır. Zaten daha önce Hüseyin Çınar ve Osman Gümüşçü'nün ortaklaşa yayımladıkları kitapta, ulaşılabilen ve çözümlenen belgeler vasıtasıyla en azından 13 yıl öncesine kadarki durumu değerlendirilmişti. Olası yeni verilere ulaşılması belki de kazânın farklı yönlerini gün yüzüne çıkaracaktır. Bu çalışmada yapılmak istenen ise, değerli akademisyenlerimizin yaptığı özgün çalışmadan istifade ederek Çubuk'un Ankara ile nasıl bir bütünleşme serüveni izlediğini, arşiv kaynaklarındaki bilgiler vasıtasıyla ortaya koymaya gayret etmek olacaktır.

¹ Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara: 2002, s. XVII.

Çubuk'ta Yerleşmenin Tarihçesi

Medeniyetin bir zincir, şehirlerin de bu zincirin halkaları olduğu mantığından hareketle Çubuk ve çevresindeki yerleşim sahalarının kısa bir tarihçesine değinmek faydalı olacaktır. Neolitik dönemde (cılalı taş devri-M.Ö. 8000-5500) Anadolu'da yerleşim konusunda bazı arkeolojik bulgular olmasına rağmen (Çayönü-M.Ö. 7250-6500, Çatalhöyük-M.Ö. 6800-5700, Suberde-M.Ö. 6750 gibi) Çubuk'u da içine alan bölge için kesin bilgiye sahip değiliz. Fakat Osmanlı kayıtlarına da girmiş olan Aşağıöyük, Karaöyük ve Kızılöyük adlarındaki köyler, bu bölgede yerleşimin Neolitik dönemde başlamış olabileceğini düşündürmektedir.² M.Ö. 3000'den 2000'e doğru gelindikçe Hititler ve Hititler'in hâkimiyetinde bulunan bölgede surlarla çevrili şehirler ortaya çıkmış fakat somut bilgiler günümüze henüz ulaşmamıştır. Hititler'den sonra sırasıyla Frigler (M.Ö. 800'den sonra), Persler, Galatlar, Roma, Bizans hâkimiyetine giren bölge nihayetinde Türk yerleşimine açılmıştır. Malazgirt Zaferi'nden sonra gerçekleşen yoğun Türk göçleri bölgeyi de etkilemiş ve bölgede yerleşimler başlamıştır. En yoğun yerleşmenin XII. Yüzyıl Anadolu Selçukluları döneminde olduğu söylenebilir. XIII. Yüzyılın ilk yarısı ise Anadolu için olduğu kadar bölge için de müreffeh bir dönem olmuştur. Fakat bu dönemden günümüze intikal eden çok net veriler bulunmamaktadır. Maalesef konu hakkındaki bilgilerimiz de efsanevi ve menkabevi olmaktan öteye geçememektedir.³

1402 yılında yapılan Ankara Savaşı ise bölgenin yapısını ve gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir.⁴ Savaş öncesinde başlayan ve bölgenin gelişimine katkı sağlayan yerleşme ve düzen, savaş sonrasında önemli bir darbe yemiş, fetret devrinden sonra ise yeniden şekillenmeye başlamıştır.⁵ Bu konudaki en somut verilere Fatih Sultan Mehmet döneminde ulaşılmaktadır. Nitekim Çubuk ile ilgili kayıtlardan bahseden Osmanlı kaynaklarının ilki 1463 tarihli *Maliyeden Müdevver 9 Numaralı Tahrir Defteri*'dir. Defterde timarlarla vakıflar karışık şekilde verildiği için yerleşimler için sağlıklı bir değerlendirmek yapmak da zorlaşmaktadır. Tahrir defterine göre Çubuk, Ankara Sancağı'na bağlı on kazadan biri olarak görülmektedir.⁶ Ta'allukât-ı Çubuk ve Taallukât-ı Binârî

² Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 13-17.

³ Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 31-33.

⁴ Ankara Savaşı'nın siyasi, askeri, içtimai, iktisadi ve iskân ve yerleşimle ilgili birçok yönü hakkında bkz. *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiriler Kitabı*, (Ankara, 9-12 Ekim 2012), Ed. Mustafa Alkan, TTK, Ankara, 2014.

⁵ Konuyla alakalı olarak Fatih Dönemi'nde tutulmuş 1463 tarihli tahrir defterinde adeta Ankara Savaşı yenilgisi hatırlanmamak istencesine "Hüdâvendigâr zamanında..." atfı manidârdır. Bkz. MAD 9, *Ankara Tahrir Defteri*, v. 1a, 1b, 2a, 5a, 6b, 7a ve daha çok yerde.

⁶ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara, 1995, s. 61-62. Yazara göre Ankara sancağı timar sisteminin uygulandığı klasik idari birimdi ve Kasaba, Çubuk, Murtazaabad, Ayaş, Yabanabad ve Bacı nahiyyelerinden oluşmakla idi.

İli şeklinde iki idarî birlik yapısına sahip Çubuk, yarım asır sonra olgunlaşacak kazanın temellerini oluşturacaktır.⁷

Çubuk'ta Osmanlı Vakıfları

Vakıflar, sadece Osmanlı'da değil birçok İslam devletinde fonksiyonel bir dinî-sosyal müessesedir.⁸ Dinî-tasavvufî hayattan, imar, iskân ve yerleşmeye, hatta içtimai hayatın bütün safhalarına nüfûz etmiş çok güçlü bir sosyal müessese olan vakıflar, özellikle Osmanlı dönemi şehirlerinin gelişimine büyük katkılar sağlamıştır. Adeta sosyal devlet anlayışı ile işleyen sistem vakıflar tarafından yürütülmüştür. Modernleşme döneminde mahallî idare birimleri olan belediyelerin kuruluşuna kadar cami, mescit, tekke, zaviye, dergâh gibi dinî-tasavvufî yapıların tesisinde; yol, suyuolları, köprü gibi bayındırlık hizmetlerinde; mektep ve medrese gibi eğitim kurumlarının tesisinde; toplumdaki fakir ve kimsesizlerin bakımı ve her türlü ihtiyaçlarının karşılanması gibi sosyal konularda ve bütün bu hizmetlerin devam ettirilmesinde hep vakıflar söz sahibiydi. Bu konudaki gelişmeleri arşiv vesikaları ve defterler vasıtasıyla yakından takip edebilmek gibi bir bahta sahibiz.

Tarihi Süreç İçerisinde Çubuk Kazası Vakıfları

Çubuk vakıflarının ana malzemelerini arşiv kayıtları oluşturmaktadır. Bunlar arasında 1463 tarihli MAD 9 no'lu Ankara Tahrir Defteri, 1530 tarihli 438 no'lu Ankara Vilayeti Muhasebe Defteri, 1571 tarihli Ankara Evkaf Defteri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivinde muhtelif numaralardaki Hurufât Defterleri bulunmaktadır.

1463 tarihli MAD 9 no'lu Ankara Tahrir Defteri'ne göre Çubuk'a bağlı 172 köy, 19 mezra'a, 13 de yayla vardır.⁹ Toplam yerleşim birimi sayısı 204'tür. 1523 tahririnde

⁷ Çınar- Gümüşçü, a.g.e., s. 130-131.

⁸ Vakıflar konusunda bakılabilecek kaynaklar: M. Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 29-35; Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, 27-79; H. Baki Kunter, *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd*, İstanbul 1939; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-I", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, Ankara 1942, s. 279-386; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VIII Cilt, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1949-1952; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, XII/2, s. 153-155; Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerde Vakfiye ve Benzeri Eserlerde Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1966; Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas 1998.

⁹ BOA MAD 9, v. 15b-42a ve v. 102b-129a.

ise 193 köy, 13 mezra'a, 36 yayla, 2 de çiftlik kayıtlıdır. 1571 tahririnde ise köy 194, mezra'a 36, yayla 33, çiftlik de 2 olarak görülmektedir. İlk tahrirlerde köy olup da sonradan mezra'a olan ya da mezra'a iken sonra köy haline gelen yerleşimlerin bulunması, vakıf köylerinin olması veya başka nedenlerle yazılmayan yerleşmeler bulunmasından dolayı köy sayısını 221, mezra'a sayısını 66, yayla sayısını da 74 olarak kabul etmek gerekmektedir.¹⁰

Çubuk Kazası'nın merkezinden köylerine kadar vakıf varlıklarının özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda zenginleştiği söylenebilir. Vakıf müessesesinin temel unsurları olan cami, mescit, mektep, medrese, tekke, zâviye gibi yapılar bu dönemde bir artış göstermiştir. Çubuk'taki bazı vakıfların kaza dışındaki yapılar için vakfedildiği de söylenmelidir. Fakat çoğunluğu ise kaza ve köylerinde yer almaktadır.

Çubuk'ta Bulunan Önemli Vakıflar

Câmi, mescit, medrese, mektep, kütüphane, yol, köprü, hastane gibi sosyal ve dinî yapılar, hayır sahipleri tarafından tesis edilen vakıflar vasıtasıyla devamlılık sağlandığı. Vakıfların devamlılığı ise kazaların bağlı olduğu şehirlerle bütünleşmesine vesile olurdu. Bu sayede büyük şehirlerin hinterlandında yer alan bölgeler, ekonomik ve daha birçok bakımdan olduğu kadar kültürel yönlerden de bu gelişmeye katkılar sağlardı. Osmanlı ülkesinin birçok bölgesinde bu örnekleri görmek mümkündür. Çubuk Kazası'nın da bu anlamda önemli bir zenginliğe ulaştığı söylenebilir.

Çubuk'taki vakıf varlıklarını, bulundukları ve tahsis edildikleri yerler bakımından iki ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. Birinci gruba vakıf geliri Çubuk'ta bulunan ancak tahsis edildiği vakıf kaza dışında bulunan vakıflar girmektedir. İkinci grubu ise, hem vakıf geliri hem tahsis olunan vakıf kaza içerisinde bulunan yapılar oluşturmaktadır. Bu çalışmada da, bahsedilen usule göre bir sınıflandırma yapılacaktır.

A. Çubuk'ta Bulunan Dinî-Sosyal Yapılar

i) Cami ve Mescidler

Çubuk Köyü Câmi: XV.-XVI. Yüzyıllarda Çubukpazarı adıyla bilinen köyün merkezinde yapılan camidir. Günümüzde câmi-i kebir olarak bilinen yapı olması muhtemeldir. Bu cami için vakıf kuran isimler Davud Bey'in kızı Selçuk Hatun¹¹ ile Binarî

¹⁰ Çınar- Gümüşçü, a.g.e., 82.

¹¹ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 76b. Bu kayda göre Selçuk Hatun, Ankara merkezde yer alan İskender Bey Çarşısı'ndaki bir dükkanını vakfetmiştir. Vakıf miktarı ise yılda 150 guruştur.

İli denilen bölgenin timar sahibi olan Mehmed Bey oğlu İskender Bey'dir.¹² Adı geçen isimler camideki görevlilerin maaşlarının ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için önemli bir gelir vakfetmişlerdir. XVIII. yüzyıla ait kayıtlarda bu câmi vakfı ile ilgili bazı düzenlemelerin, vakfın devamlılığa katkı sağladığı görülmektedir.¹³

Miralay Mehmed Bey Câmii (Üçbaş Câmii): Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1571 tarihli tahrir defterinde Miralay Mehmed Bey'in Üçbaş köyünde bir câminin bulunduğu kaydı bu yapının daha önceki dönemde inşa edilmiş olduğunu göstermektedir.¹⁴ Mehmed Bey, daha sonra bu yapının devamlılığını sağlamak için Şorba pazarında 100 bâb dükkân yaptırmış ve gelirlerini adına kayıtlı camie vakfetmiştir. Toplam vakıf geliri yılda 5100 akçedir. Bu sayede hem görevlilerin ücretleri ödenmiş, hem de diğer hizmetler bu şekilde sürdürülebilmiştir.¹⁵

Yazır Köyü Câmii: Çubuk'un Yazır köyündeki yapı başlangıçta mescid olarak inşa edilmiş olup daha sonradan minber konularak câmie dönüştürülmüştür.¹⁶ Bu Câmiin vâkıfları Pir Veli ve Muharrem adlı kişiler 300'er gurusluk para vakfı tahsis etmişlerdir.¹⁷

Mahmudoğlan Câmii: XVI. yüzyılın ilk yarısında yaptırıldığı tahmin edilebilir. Mahmudoğlan köyünde bulunan cami için de vakıf geliri tahsis edilmiştir.¹⁸ Camie tahsis edilen vakfın işlerliği XVIII. yüzyıldaki verilere göre devam etmektedir.¹⁹

Gürcü Köyü Mescidi: Tahminen 14. Yüzyılda kurulmuştur. XV-XV. Yüzyıllarda Çubuk'a, daha sonra da Şorba Kazası'na bağlanan Gürcü köyündeki yapıdır. Ulubey ve Yahya Fakih adlı kişiler²⁰, bu mescidin imamlarına tahsis edilen bir vakıf kurmuşlardır.²¹

Balıkhisar Kenan Ağa Câmii: Çubuk Kazası'na bağlı en büyük köylerden biri olan Balıkhisar'da, kaynaklarda Kenan Ağa Câmii olarak bilinen camidir. Bu camide

¹² *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 78a. Kayda göre İskender Bey 3000 akçesini bu câmi için vakfetmiş, tevliyeti de evladına bırakmıştır.

¹³ Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 234-235.

¹⁴ Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 235-236.

¹⁵ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 81a. Miralay Mehmed Bey, vakfın yönetimini evladına bırakmıştır.

¹⁶ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 81b.

¹⁷ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 81b; Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 236.

¹⁸ Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 236.

¹⁹ *Hurûfât* 537, v. 113a, sıra 2 ve 5.

²⁰ *BOA MAD* 9, v. 233a.

²¹ Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s.236.

görev yapan hatipler için bir vakıf kurulmuştur.²² Daha sonraki dönemlerde, özellikle XVIII. yüzyıldaki belgelere göre vakıf işlerliğini devam ettirmiştir.²³

Yerkızdı Mezra'ası ve İmam Vakfı: Adı geçen mezra'a Binarî Bey ve Hamza Bey'in mülkleridir.²⁴ Bu isimler, bölgenin ilk beyleri olmaları hasebiyle önemlidir. Bunlar, imamet görevi için bir çiftlik yeri vakfetmişlerdir. Vakıf mutasarrıflığı ve imâmet görevi ilk kayıtlarda Yakub Fakih'in oğlu İbrahim Fakih'te iken, bunların nesillerinin kesilmesi nedeniyle 1571'den itibaren Hızır Fakih oğlu Yusuf'a geçmiştir.²⁵ Fakat imamın görev yeri net değildir.²⁶

Sirkeli Köyü Câmii: XV-XVI. Yüzyıllarda tahrir defterlerinde Ulu Sirkelü ve Kiçi Sirkelü şeklinde geçen köyde Ali oğlu Süleyman adlı biri tarafından yaptırılmıştır. Aynı kişi bu câmiin ihtiyaçları için de önemli sayılacak 8000 akçelik nakit geliri Ulu ve Kiçi Sirkelü köyü için vakfetmiştir.²⁷ Bu vakıf, Çubuk kazasında ilk defa para vakfının kurulmasına dair bir örnek olması açısından önemlidir. Sirkeli köyündeki câmi, XVII. Yüzyıldaki bilgilere göre Süleyman Çavuş Câmii ismiyle devam etmiştir.²⁸

Kürdalpi Köyü Câmii: Kürdalpi köyündeki câmidir. Bu câmiin imamlığı için Binarî Bey tarafından tahsis edilen bir çiftlik vakfı vardır. Tursun Fakih bu vakfa imam olan ilk isimdir. Tursun Fakih'in ölümüyle birlikte oğulları tarafından imamlık görevleri yürütülmüştür.²⁹

Ravlı Köyü Câmii: Ravlı (Akyurt) köyündeki câmidir. XVIII. yüzyıla ait bir kayıta bu köyde yeniden bir câmi yapıldığı ifadesi yer almaktadır. Buna göre camiin daha önceleri yapılmış olması muhtemeldir fakat kesin bir tarih vermek mümkün değildir.³⁰ Fakat vakfın devamlılık gösterdiği, ileri tarihli belgelerden anlaşılmaktadır.³¹

²² Çınar-Gümüüşçü, a.g.e., s. 237.

²³ *Hurûfât* 1158, v. 83, sıra 3; *Hurûfât* 537, v. 116 b, sıra 25; *Hurûfât* 539, v. 88a, sıra 7. Bu üç kaynaktaki vakıf şartları 21 yıllık arayla aynen korunmuştur.

²⁴ BOA MAD 9, v. 233b.

²⁵ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 77a. Kayıt bu konuyla ilgili şu ifadelerle yer veriyor: "...hâliyâ anlar fevt olub neslinden kimse kalmamağın berât-ı hümayûnla imâmet Hızır Fakih oğlu Yusuf Fakih'e sadaka olunub defter-i cedide kayd olundu...".

²⁶ Çınar-Gümüüşçü, a.g.e., s. 237.

²⁷ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 81b. Bu dönemde para vakfına güzel bir örnek olan belgedeki şu ifadeler bunun niteliği açısından önemlidir: "...Süleyman veled-i Ali bir câmi'-i şerif binâ idüb mühimmâtı içün sekiz bin akçe vakf idüb on on bir buçuğa istirbâh olunub masrafına sarf oluna deyu şart itmeğın...".

²⁸ Çınar-Gümüüşçü, a.g.e., s. 238-239.

²⁹ BOA MAD 9, v. 233b; Çınar-Gümüüşçü, a.g.e., s., 237.

³⁰ Çınar-Gümüüşçü, a.g.e., s. 237-38.

³¹ *Hurûfât* 539, v. 88, sıra 25.

ii) Medreseler ve Mektepler

Genelde ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından oluşturulan medrese geleneğini benimseyen ve bunu büyük ölçüde ülke coğrafyasında geliştiren Osmanlılar, başta padişahlar, valide sultanlar, vezirler ve diğer devlet erkanı tarafından külliye ya da tek tek yapılar şeklinde medreseler yaptırmışlardır. Çoğu büyük şehirlerde olmakla birlikte küçük kasabalarda da kurulmuştur.

Mektepler de genellikle mahallelerde inşa edilen ve özellikle 5-6 yaşındaki çocukların okutulduğu birimlerdir. Sıbyân ya da hemen hemen her mahallede bulunduğu için halk tabiriyle Mahalle Mektepleri daha ziyade camilere bitişik olarak yapılmıştır. Arşiv kaynaklarındaki verilere göre mektep sayılarıyla cami sayıları arasında bir paralellik olması her iki yapının iç içe olduğunun göstergesidir.

Kuruçay Medresesi: Hakkında bilgi sahibi olunan Çubuk'taki ilk medrese XIX. Yüzyılın sonlarında Kuruçay köyünden Mehmedzâde lakaplı Hacı Ahmed Efendi tarafından r. 1307 (m. 1889-1890)'da kurulan medresedir. Aynı kişi bu medrese için 1000 gurus vakfetmiştir. Bahsedilen tahsis ise ancak r. 1319 (m. 1901-1902)'de gerçekleşmiştir. Hacı Ahmed Efendi'ye Atatürk tarafından Diyanet İşleri Reisliği teklif edildiği fakat onun yaşlılığı nedeniyle bu teklifi kabul etmediği anlatılmaktadır. Medreseyi kuran Hacı Ahmed Efendi kadar önemli bir başka isim de Sofu Hoca'dır. Her ikisi birlikte medresede çok sayıda talebe yetiştirmiştir.³²

Yukarı Çavundur Medresesi: Çubuk'un Yukarı Çavundur köyünde hayır sahipleri tarafından 1908 yılında kurulan medresedir. Bu medreseye ait herhangi bir vakıf kaydı şu an için yoktur.³³

iii) Zâviyeler, Tekkeler ve Türbeler

Kökenleri Selçuklu ve Beylikler dönemine kadar giden bu dinî ve sosyal müesseseler Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde etkin olan yapılardır. Bu yapılar aynı zamanda toplumların dünya ve ahiret duygularını ve zihniyet yapılarının şekillenmesinde de önemli roller oynamışlardır.³⁴ Daha çok herhangi bir tarikat mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve yolculara ücretsiz yiyecek, içecek ve barınma sağlayan, yerleşim merkezlerinde veya yol üzerlerindeki yapılar topluluğuna

³² Çınar-Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 246-247.

³³ Çınar-Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 247-248.

³⁴ Zâviyelerin dinî, sosyal ve kültürel fonksiyonları hakkında bkz. A. Yaşar Ocak, "Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C. XII, Ankara 1978, s. 247-269.

zâviye, tekke, hankâh ve dergâh gibi isimler verilmektedir. Tasavvuf düşüncesinin işlendiği ve halka sunulduğu mekânlar, Osmanlı döneminde dinî ve kültürel bir müessesese olmanın yanı sıra aynı zamanda sosyal yardım müessesesi, imar-iskan vasıtası, emniyet ve haberleşmenin sağlandığı yapılar olma özelliğine sahiptir.

Ankara ve çevresi başta ahî unvanlı kurucuların adını taşıyan zaviyeleriyle oldukça zengin bir bölgedir. Ahi Çomak, Ahi Mesud, Ahi Şerefeddin, Ahi Elvan, Ahi Hüsam, Ahi Selman bunların bazılarıdır. Derviş Eymirşah, Dokuz Şeyh, Karamanlu Şeyh, Şeyh Ali, Şeyh İvaz, Şeyh Misafir, Yeğen Şeyh, Yakup Abdal adlarını taşıyan farklı tarikat temsilcileri olan zâviyeler de vardır. Çubuk kazasında da bu tür yapıların varlığı Selçuklular ve Beylikler dönemleriyle Osmanlıların ilk dönemlerine kadar gitmektedir. XV. ve XVI. yüzyıllarla birlikte bu konuda bilgiler artmaktadır.

Şeyh Şemseddin Zâviyesi: Çubuk ve Şorba kazaları arasında olduğu tahmin edilmektedir. 1463 tarihli tahrirde göre daha önceki dönemlerde kurulmuştur. Bu zâviye için Şorba'nın Kuzviran (Kuzören) köyünden iki kişi bir çiftlik yeri vakfetmişlerdir. Zâviyede iki hane yaşamaktadır. Yıllık 840 akçe geliri vardır. 1530 yılı verilerine göre vergi geliri 600 akçeye gerilemiş, hane aynı kalmıştır. 1571 tarihli vakıf defterinde de geliri aynı kalmış, hane sayısı 19'a çıkmıştır.³⁵ Daha sonraki yüzyıllarda da bazı kayıtların bulunması, burasının aktivitesinin devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.³⁶

Ahi Durak Zâviyesi ve Kara Fatma Mezraası: Aynı adı taşıyan zâviye için Kara Fatma adlı kadın kendi mülkü olan 2 çiftlik büyüklüğündeki mezrasını vakfetmiştir.³⁷ 4 haneli mezranın yıllık vakıf geliri 830 akçedir. 1571 yılındaki kayıtlara göre 7 hane, 2 çiftlik ve 525 akçe gelire sahip olan vakfın mutasarrıflığının değiştiği anlaşılmaktadır.³⁸

Elvan Şeyh Zâviyesi: Hakkındaki ilk bilgiler 1463 yılı tahrir defterinde geçmektedir. Buna göre aynı adı taşıyan zâviye için Binarî Bey'in atası Ulu Bey kendi mülkü olan bir çiftlik yeri vakfetmiştir. Vakıf geliri 600 akçedir.³⁹ 1571 yılındaki kayıtlara göre mezraada 12 hane yer almakta, geliri de 800 akçeye ulaşmaktadır.⁴⁰

³⁵ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 75a.

³⁶ Çınar-Gümüştü, a.g.e., s. 251-252.

³⁷ BOA MAD 9, v. 233a. Defterdeki "... ve hem elinde padişahımızın mektûbları vardır zâyi' olmuş deyu cemâ'at-ı kesîre şehâdet itdiler ammâ defterde vakf yazılmış" ifadeleri vakfin devam ettirilmesi bakımından önemlidir.

³⁸ Çınar-Gümüştü, a.g.e., s. 252-253.

³⁹ Çınar-Gümüştü, a.g.e., s. 253.

⁴⁰ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 77b. Vakfin kurulduğu tarih tam olarak bilinmemekte fakat 1571 yılında hala Binarî İli'ne bağlı olduğu belirtilmektedir.

Şeyh İvaz Zâviyesi: Çubuk'un Manastır köyünde bulunan zaviyeye Emir İlyas tarafından bir çiftlik yer vakfetmiştir.⁴¹ 2 hane olan çiftliğin vakıf geliri 200 akçedir. 1530 ve 1571 yıllarındaki kayıtlarda da vakfın geliri aynen kalmıştır.⁴²

Yahya Bey Zâviyesi: XV-XVI. Yüzyıllarda Çubuk'a bağlı olan Şorba'nın Saray köyünden Yahya Bey tarafından kurulan vakfa yine kendisine ait mezraadaki 8 çiftlik yer vakfedilmiştir. Bu tahrirde 12 hanenin yaşadığı çiftliğin vakıf geliri 1345 akçedir.⁴³ 1530'da vakıf geliri 1571'deki kayıtlara göre zâviye ve vakfının değiştiği, hane sayısının 46'ya yükseldiği, 8 çiftliğin korunduğu, gelirin ise 1200 akçeye düştüğü görülmektedir.⁴⁴ 868 akçeye düşmüştür.⁴⁵ Bu örnekten de anlaşıldığı üzere vakıflarda bazı değişiklikler yapılırsa da devamlılık mühim bir meseledir.

Gül Baba Zâviyesi, Tekke ve Türbesi: Defterlerde Gül Dede ya da Gül Baba şeklinde kayıtlı bulunan kişi hakkında etraflı bilgi bulunmamaktadır. Zâviyesiyle ilgili ilk bilgiler 1530 yılına aittir. Binarî Bey'in oğlu Ali Bey tarafından bu zâviye için Çubuk köyündeki vakıf gelirleri arasından 600 akçelik getirisi olan bahçesini vakfetmiştir. Bu zaviyenin belki de en önemli ayrıntısı, vakfiyesinde yer alan hayatta iken burada oturması ve öldükten sonra da dervişlerin oturması doğrultusundaki talepleridir. Bu sayede bölge iskân edilecek ve şenlendirilecektir. Zâviye hakkında XVIII. yüzyıla ait bilgiler buranın Gül Baba olarak devam ettiğini ve bazı atamalar yapılarak devamlılığının sağlandığını göstermektedir.⁴⁶

Siyam Fakih, Kalender Dede ve Hamdi Sultan Türbeleri: Hayat hikâyeleri hakkında en çok menkabe anlatılan isimler sırasıyla dede, baba ve torundur. Siyam Fakih Kalender Dede'nin babası, Hamdi Sultan da Kalender Dede'nin oğludur. Siyam Dede hakkındaki bilgiler onu daha çok menkabevî kılmaktadır.⁴⁷ Horasan Erenlerinden olduğu rivayet edilen Kalender Dede hakkında Osmanlı dönemindeki tek veri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki bir cümlelik ifadedir.⁴⁸ Buna göre Kalender Veli'nin Çubuk'un Sele köyünde bir zâviyesi ve vakfı bulunmaktadır. Osman Gümüşçü ve Hüseyin Çınar'a göre XIX. Yüzyılın son çeyreğiyle tarihli Ankara sâlnâmelerinde bu şahsiyetlerle ilgili olarak bazı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Kalender'in oğlu

⁴¹ BOA MAD 9, v. 227a. Buradaki kayıtta hem I. Murad hem de Bâyezid için "hüdâvendigâr" ifadesi geçmektedir.

⁴² Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 254.

⁴³ BOA MAD 9, v. 228a-b,

⁴⁴ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 75a-b.

⁴⁵ Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 255.

⁴⁶ *Hurûfât* 1984, v. 5b, sıra 1; *Hurûfât* 565, v. 26a, sıra 1 ve 3.

⁴⁷ Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 257.

⁴⁸ Çınar-Gümüşçü, s. 258-259. Buradaki bilgiye göre sadece zaviyenin Çubukâbâd'ın Sele köyünde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hamdi Sultan'ın mezarı Cücük köyündedir. Yine aynı şahsın Garkın aşireti ile ilişkisi de menkabevî şekilde anlatılmaktadır.⁴⁹

B. Çubuk Dışında Bulunan Dinî-Sosyal Yapılar

i) Câmiler

Ahi Şerefeddin Câmii: Çubuk'ta vakfı bulunan yapılar arasında en önemlilerindendir.

Ankara'nın Samanpazarı semtinde bulunmaktadır. Diğer adı Arslanhane Câmii olan yapı Selçuklular dönemi eserlerindendir. XIII. Yüzyılın başlarında Emir Seyfeddin tarafından yaptırılmıştır. 1463 no'lu defterdeki kayıtlara göre bu câmie ait olup Çubuk'ta bulunan vakıfları Başsemer, Kargasemer, Bayındır ve Dodurga köyleridir. Bu köylerin 1463'ten önce de aynı câmiin vakfı olduğu defterdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Daha öncesinde, I. Murad Hüdavendigâr döneminde bu köyler Seydi Hüsam adlı birinin tasarrufundadır. Fath döneminde de Ahi Şerefeddin'in oğlu olduğu belirtilen dört kişiden her birinin tasarrufunda görünmektedir.⁵⁰ Câmiiin vakfı olan köylerin toplam vakıf geliri 1463'te 12705 akçe, vakıf reâyâsı ise 191 hanedir. 1530 yılında bu köylerin vakıf gelirleri 23619 akçeye, 1571'deki kayıtlarda da 23909 akçeye yükselmiştir. Vakıf reâyâsı da 240 haneye çıkmıştır.⁵¹

Yeğenbey Câmii: H. 842 (M. 1438-39) yılında II. Murad devri emirlerinden Yeğen Bey adıyla meşhur olan Hızır Bâlî tarafından câmi ve medrese olarak kurulmuştur. Yeğenbey Câmii'nin Çubuk'taki vakfı Cücük köyüdür. 1463 kayıtlarındaki bilgiye göre Yeğen Bey, bu köyü satın alarak yaptırdığı Cuma mescidine vakfetmiştir. Bu yılda köyün geliri 4380 akçedir.⁵² 1530 yılında aynı köyün vakıf geliri 5225 akçe⁵³, 1571'de ise 5221 akçedir.⁵⁴

ii) Medreseler

Melike Hatun Medresesi: Ankara'daki Hatuniye mahallesine adını veren Melike Hatun tarafından yaptırılan medresedir. XIV. yüzyılın sonları ya da XV. yüzyılın

⁴⁹ Çınar-Gümüşçü, s. 259-260.

⁵⁰ BOA, MAD 9, v. 219b-222b.

⁵¹ Çınar-Gümüşçü, a.g.e., s. 233.

⁵² BOA MAD 9, v. 22b-a.

⁵³ MVAD 438, s. 388.

⁵⁴ Evkâf-ı Livâ-i Ankara 558, v. 67a-b.

başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Kanuni devrindeki adı Melike Hatun olan medrese XVI. Yüzyılın sonlarında Kara Medrese adıyla ün kazanmıştır.⁵⁵ Bu medresenin Çubuk kazasındaki vakıfları; Busaklar (Pursaklar) köyünün yarı hissesi, Ravlı (Akyurt) ve Beycüğe köyleriyle Kilisecük mezra'asıdır.⁵⁶ Bu vakıfların geliri 1463'te 5550 akçe, 1530'da 5397 akçe, 1571'deki vakıfları ise 8492 akçedir.⁵⁷

Burûciye Medresesi'nden Mevlânâ Abdullah Medresesi'ne: Sivas'ta bulunan Ürkürdi (Burûcurdi) Medresesi için Çubuk'un Kafırsarayı, Karyağdı, Köşrelilik ve Kavacı köyleri vakfedilmiştir. Bu medresenin vakıf geliri 1463 tarihli tahrir defterine göre 9366 akçedir.⁵⁸ 1530 yılı vakıf kayıtlarında, daha önce Burûciye Medresesi'ne tahsis edilen gelir Ankara'da bulunan Mevlânâ Abdullah'ın yaptırdığı medreseye aktarılmıştır. Bu dönemde vakıfların geliri 15222 akçedir. 1571 yılı tahririne göre geliri de 15226 akçedir.⁵⁹ XVIII. yüzyıla ait bazı kayıtlar önemli ölçüde XV ve XVI. yüzyıllardaki kayıtları referans göstermekte, dolayısıyla vakfın devamlılığına işaret etmektedir.⁶⁰

Yeşil Ahî Medresesi: Ankara'da Karacabey Hamamı'nın arkasında Ahî Hacı Murad mahallesinde bulunan medresenin vakıfları olarak kayıtlı Çubuk'un Karı köyünün gelirinin daha önce Ankara'ya gelen su yolunun bakım ve onarımı için tahsis edildiği tahmin edilmektedir.⁶¹ XVI. yüzyıla kadar su yolu için tahsis edilen gelirin medreseye dönüştürüldüğü belirtilmelidir. Vakıf geliri 1463'te 3282 akçe iken 1571 yılında 2282 akçeye düşmüştür.⁶²

C. Çubuk'taki Diğer Vakıflar

Câmi ve Mescidler İçin Para Vakıfları

Çubuk ve çevresinde bu gibi vakıflara XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmaktadır. Câmi ve mescidler için tahsis edilen vakıflar bunların önemli kısmını oluşturmaktadır. Daha sonraki dönemlerde, özellikle 19. Yüzyılda ve XX. Yüzyılın başlarında yoğun bu tür vakıfları görülmektedir. Bunlardan birisi Turhasan (Durasan) köyündeki camide hatip olanlar için Çubuk köyünden Ceridoğlu İsmail oğlu Osman

⁵⁵ Çınar-Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 243.

⁵⁶ BOA MAD 9, v. 221b-222b.

⁵⁷ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 79a-80a. Bu kayda göre Ravlı köyünün yarım hissesi 3863+1456, Beycüğe köyünün hissesi 2169, Kilisecük mezrasının hissesi ise 1004 akçedir.

⁵⁸ Çınar-Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 244.

⁵⁹ *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 65b-67a.

⁶⁰ Çınar-Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 245.

⁶¹ Çınar-Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 245.

⁶² *Evkâf-ı Livâ-i Ankara* 558, v. 80a-b.

Efendi'nin vakfettiği nukûddur. Bir başka para vakfı, Kızılca köyünden Hacı Seyyid Ağazade Hasan Hilmi Efendi'nin Eğriekin köyündeki cami için 1889 yılında vakfettiği nukûddur. Bir diğer para vakfı, Çubuk'un Çam köyünden Karakoçoğlu lakaplı Ali oğlu Osman'ın kendi köyündeki cami için 1911'de vakfettiği nukûddur. Yaylak (Yalak) köyündeki mescidin de camie çevrilmesi üzerine aynı köyden Kara Ahmed oğlu denilen Mehmed oğlu Osman'ın camide hatip olanlar için vakfettiği nukûd da bir başka para vakfını oluşturmaktadır. Bu çerçevedeki örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte son dönemlerde Çubuk'un köylerindeki eski mescidlerin çoğunun XIX. Yüzyıldan itibaren camie dönüştürüldüğü de dikkatten kaçmaktadır. Bir kısmına gayr-i menkul, bir kısmına da nakit para vakfedilen camilerin sayıları XIX. Yüzyılın sonlarına doğru 75, XX. Yüzyılın başlarında ise 50 civarındadır.

Haremeyn Vakıfları

Çubuk kazasında Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlere tahsis edilen Haremeyn Vakıfları da bulunmaktadır.⁶³ Haremeyn Vakıfları'nın gelirleri, Çubuk Kazası'nın bütün vakıf gelirleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. 1463-1571 yılları arasındaki miktar ve genele oranı 18.080 akçe (%27,1), 21.671 akçe (%25,5), 21.795 akçe (%19)'dir. Oran olarak yaşanan düşüşün kazâda kurulan vakıfların artışından kaynaklandığı tahmin edilebilir.

Su Yolları Vakfı

Çubuk'taki su yolları, çeşmeler, şadırvanlar, kuyular, su kemerleri, menba suları, su bentleri gibi vakıflar sosyal hayata katkıları bakımından önemlidir. Çubuk'un Ankara ile bağlantısında da mühim bir vazife gören su yolları vakfı bunlar arasında belki de en önemlisidir. Bu çerçevede Karı (Kuru?) köyünün vergi geliri, Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde Ankara'ya giden su yolunun bakımı için tahsis edilmiştir.⁶⁴ XVII. Yüzyılın sonlarına doğru Ankarâ'nın su yolunun tamiri için Çubuk'a bağlı Boğazkara köyü⁶⁵ ile Karaköy mezraasının⁶⁶ öşür vergileri tahsis edilmiştir. Bu tür vakıfların XVIII ve XIX. Yüzyıllarda işlerliğini devam ettirdiği belirtilmelidir.⁶⁷

⁶³ Çınar-Gümüştü, a.g.e., s. 229-231.

⁶⁴ Çınar-Gümüştü, a.g.e., s. 248-249.

⁶⁵ Hurûfât 1140, v. 124 a, sıra 11.

⁶⁶ Hurûfât 1140, v. 124 a, sıra 13.

⁶⁷ Çınar-Gümüştü, a.g.e., s. 249-250.

Evlatlık Vakıflar

Çubuk'ta bir başka vakıf türü de evlatlık vakıflardır. Toprak/mâlikâne sahibi zenginlerin mallarının devletçe müsâdere edilmesini veya mülklerin İslam hukukuna göre parçalanmasını önlemek maksadıyla kurulan vakıflara imparatorluğun birçok bölgesinde olduğu gibi Çubuk'ta da rastlanmaktadır. Bu kapsamda bir kısmı XIV. Yüzyılda kurulan Şaban Danişmend ve İbadullah Evladı, Şeyh Otamış Evladı ve Şeyh Rahman Evladı, Mevlana Feridüddin Evladı, İskender Bey ve Evladı mülkleri sayılabilir.⁶⁸

Eşkincilü Vakıflar

Çubuk'taki vakıf türlerinden birisi de Eşkincilü Vakıflar'dır. Eşkincilü mülkler veya mülk timarlar daha önceki Türk-İslam devletlerinden Osmanlılara geçmiştir. Mirî toprak rejiminin hâkim olduğu bölgelerdeki uygulamaların aksine toprakların devlete ait olması lazım gelen mülkiyet hakkı, birisine satılmış veya usulüne uygun şekilde bağışlanmıştır. Bu gibi mülk sahipleri sefere gitmeseler bile yerlerine daima bir cebelü göndermek zorundalardı. Bu hizmetler yapıldığı müddetçe devletin bunlara müdahale etmemesi ya da vakfedilmeleri mümkündür.⁶⁹ Çubuk'ta da bunun gibi mülkler vardır. Aşağı Çavundur, Yaturcu, Kulsarı, Kızılkilise, Yalak, Peçenek, Hacı, Keçilü, Çınar, Yemliha, Kavaklı, Hıdırlar, Karagöl ve Kızılhisar köyleri; İldelek (İldeğin), Karaağaç, Aydıncık, Karacaviran mezraaları XVI. yüzyıl kaynaklarında adları geçen yerlerdendir.

Sonuç

Tarihî süreç içerisinde hep Ankara'nın hinterlandı olan Çubuk kazası özellikle Türk yerleşmesi döneminde iskânın yoğun bir şekilde organize edildiği bir bölge olmuştur. Osmanlılar zamanında elde etmiş olduğu gelişme avantajlarını Ankara Savaşıyla birlikte geçici olarak kaybeden bölge, XV-XVI. Yüzyıllarda önceki dönemlere göre daha belirgin bir yapılanma geçirmiştir. Öyle bir yapılanma ki, XVI. yüzyılda Çubuk'taki vakıf gelirlerinin Ankara Tımar Sistemi içerisindeki oranı %16-30 arasında bir seyir izlemiştir. Bunda Osmanlı Klasik Yapısı'nın taşradaki yansımalarının izleri olduğu aşikardır. Bölge, İmparatorluğun sonuna kadar bir düşüş yaşamamış ve vakıf varlıkları vasıtasıyla sosyal-kültürel açıdan büyük bir zenginliğe kavuşmuştur. Bütün bunlar, Çubuk kazası ve çevresindeki yerleşim birimlerinin Ankara'yla bağlantısını güçlendirmesine ve bütünleşmesine vesile olan unsurlardır.

⁶⁸ Çınar-Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 261-264.

⁶⁹ Çınar-Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 264-265.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Kaynakları

Hurûfât Defterleri, 537, 539, 565, 1140, 1158, 1984.

M. 1463 Tarihli 9 Numaralı Maliyeden Müdevver Ankara Tahrir Defteri, (MAD 9).

M. 1522 Tarihli Ankara Vakıf Defteri.

M. 1530 Tarihli 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri.

M. 1571 Tarihli 558 Numaralı Evkâf-ı Livâ-i Ankara Defteri.

b. Araştırma Eserler

Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları*, Ankara 1996.

Barkan, Ö. Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-I", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, Ankara 1942, s. 279-386.

Berki, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerde Vakfiye ve Benzeri Eserlerde Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1966.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, VIII Cilt, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1949-1952.

1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiriler Kitabı, (Ankara, 9-12 Ekim 2012), Ed. Mustafa Alkan, TTK, Ankara, 2014.

Çınar, Hüseyin-Gümüüşçü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara: 2002.

Ergenç, Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara, 1995.

Köprülü, M. Fuad, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

Kunter, H. Baki, *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri zerine Mücmel Bir Etüd*, İstanbul 1939.

Ocak, A. Yaşar, "Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C. XII, Ankara 1978, s. 247-269.

Öztürk, Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, XII/2, s. 153-155.

Yüksel, Hasan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas 1998.

ANKARA'DA BİR ERENLER OCAĞI: HÜSEYİN GAZİ TEKKESİ VE TÜRBESİ

Fahri Maden*

Özet

Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünün Anadolu'da yayıldığı önemli yerleşim yerlerinden biri Çubuk'tur. Çubuk kazası ve köylerinde Alevi-Bektaşî inanç ve kültürü tarihte olduğu gibi günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Bu inanç ve kültürün temsil edildiği müesseselerden biri bugün Karapürçek sınırları içerisinde bulunan Hüseyin Gazi Dağı'nın zirvesindeki Hüseyin Gazi Tekkesi ve Türbesi'dir. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Hüseyin Gazi Türbesi ve Tekkesi'nin Çubukovası kazasında ve Çubukovası başındaki Hüseyin Gazi köyünde, büyük bir tepenin zirvesinde bulunduğunu haber vermektedir. XIX. yüzyılın başlarına kadar canlı bir inanç merkezi olan Hüseyin Gazi Tekkesi, diğer Bektaşî tekkeleriyle birlikte 1826 yılında kapatılmıştır. Tekke, Sultan Abdülmecit döneminde yeniden açılmıştır. Böylece 1925 yılına kadar açık kalmış, kurulan vakıf sayesinde burada gelen-giden misafirlere ikramda bulunulmuştur. 677 sayılı tekke ve zaviyeler yasası gereğince 1925'te tekrar kapatılan Hüseyin Gazi Tekke ve Türbesi'nin eşyaları bu sırada Ankara Etnografya Müzesi'ne taşınmıştır. Daha sonra kaderine terk edilen tekke ve türbe gereken bakım işleri yapılmadığından yıkılmaya ve harap olamaya yüz tutmuştur. Yakın zamanda Ankara'da kurulan Hüseyin Gazi Külliyesini Yaptırma, Yaşatma ve Tanıtma Derneği tarafından tekke ve türbe onarımından geçirilerek burası sosyal dayanışma, inanç ve kültür merkezi (Cemevi) olarak tekrar hizmete geçirilmiştir. Bu çalışmada geçmişte Çubuk kazası sınırları içerisinde yer alan ve çok canlı bir inanç merkezi olan Hüseyin Gazi Tekkesi ve Türbesi'nin tarihi arşiv belgeleri ışığında bilimsel olarak ortaya konulmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Çubuk, Karapürçek, Alevilik-Bektaşılık, Hüseyin Gazi, Battal Gazi.

A SOCIETY OF SAINTS IN ANKARA: HÜSEYİN GAZİ DERVİŞ LODGE AND SHRINE

Abstract

One of the most important places that Alevi-Bektashi culture spread in Anatolia is Çubuk. In Çubuk district and its villages Alevi-Bektashi belief and culture continues its existence today. This belief and culture is represented in Hüseyin Gazi Dervish Lodge and Shrine, which is located top of the Hüseyin Gazi Mountain, Karapürçek. Evliya Çelebi reported its location at XVII. century. Hüseyin Gazi Shrine was an alive belief centre until XIX. century, however all Bektashi Shrines closed at 1826. It was opened during Sultan Abdülmecit period again. So it remained opened until 1925, showed honour to its guests under favour of established foundation. As result of the law no. 677 it closed again 1925, and wares inside the Shrine moved to Ethnography Museum in Ankara. Then the shrine is left to its faith. Due there was no maintenance and repair, it had been nearly devastated. More recently a foundation established to maintain, repair and present the shrink. After this process, at the present, shrink serve as social solidarity, belief and culture centre (djemevi). In this study, the history of Huseyin Gazi Dervish Lodge and Shrine is revealed with scientific methods and the light of the archive documents.

Keywords: Ankara, Çubuk, Karapürçek, Alawism-Bektashism, Hüseyin Gazi, Battal Gazi.

Giriş

Çubuk ve çevresinde Alevilik-Bektaşılık faaliyetleri bölgenin Türkler tarafından fethi kadar eskidir. Gül Baba, Seyyid Kalender Veli, Seyyid Siyami, Cibali Sultan, Hacı Ali Türabi, Hacı Murad-ı Veli ve Mehmed Abdal gibi Hacı Bektaş Veli ile birlikte Horasandan gelen erenler tarafından bölgeye getirilen bu kültür ve inanç zamanla bu zatların mezarları üzerine türbeler, etrafına tekke ve mescitler inşa edilerek yaygınlaştırılmıştır. Bu sayede Alevilik-Bektaşılık Çubuk'un Aşağı Emirler, Yukarı Emirler, Aşağı Karaköy, Yukarı Karaköy, Cücük, Çit, Dağkalfat, Dalyasan, Demirci, Karaağaç, Kargın, Köşrelilik, Kuyumcu, Mahmutoğlu, Meşeli, Ovacık, Ömercik,

Sarıkoz, Sele, Sarısu, Susuz, Mahmutoğlan ve Çavundur köylerinde günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.¹ İlave olarak Çubuk çevresinde Alevilik-Bektaşılık inancının temsil edildiği en önemli merkezlerden biri Hüseyin Gazi Tekkesi'dir.

Hüseyin Gazi

Seyyid Hüseyin Gazi'nin hayatı ve kimliği hakkında yazılı kaynaklardaki bilgiler sınırlıdır. Bu sebeple tarihi kişiliğiyle menkıbevi kişiliği birleşmiş durumdadır. "Battal Gazi Destanı", "Battalnâme", Evliya Çelebi "Seyahatname"si ve "Dânişmendnâme"de yer alan bilgilere göre soyu Hz. Hüseyin'e dayanan Seyyid Hüseyin Gazi², Emeviler döneminde yaşamış, Ehl-i Bey'te karşı yapılan zulüm ve haksızlıklar üzerine Anadolu'ya gelip yerleşmiştir. Başka bir rivayette Abbasi hükümdarı Harun Reşid döneminde (786-809) Anadolu'ya geldiği belirtiliyorsa da bu bilgi yanlıştır. Seyyid Hüseyin Gazi Bizans İmparatorluğu'na karşı yapılan seferlerde büyük kahramanlıklar göstermiş, Ankara kalesi kuşatması sırasında bugün türbesinin bulunduğu yerde şehit düşmüştür.³

Battal Gazi Destanı'nda Seyyid Hüseyin Gazi'nin Hz. Peygambere dayanan soyu, Cafer isminde bir evladı olacağıının Hz. Peygamber tarafından müjdelendiği, atası Ali el-Medeni'nin Malatya'ya hicreti, Malatya'da Seyyid Hüseyin Gazi'nin dünyaya gelişi, gayet güçlü bir pehlivan olup Malatya Beyi Emir Ziyad'ın önemli komutanlarından biri olarak Bizans kralı Kayser ile sınır boylarında devamlı olarak savaşması ve Bizans'ın Ankara valisi Mihriyayıl ile mücadelesi esnasında şehrin yakınlarındaki dağda şehit düşmesi anlatılmaktadır.⁴

Yine Menâkıb-ı Gazavât-ı Seyyid Battal Gâzî (Battalname)'de verilen bilgilere göre soyu Hz. Ali'ye dayanan Seyyid Hüseyin Gazi Emeviler döneminde, İslam ordularının Anadolu üzerine yaptığı akınlarda şehit düşmüştür⁵. Battalname'de Hüseyin Gazi'nin şeceresi şu şekildedir: Hz. Muhammed Mustafa, Hz. Fatıma, Hz. İmam Ali, Hz. İmam Hüseyin, Hz. İmam Zeynel Abidin, Zeydül-Envar, Hüseyinül-Ekber, Yahya el-Erdeşir, Muhammedül-Erdeşir, Aliyyül-Medeni, Seyyid Rebi, Seyyid Ali, Seyyid Hüseyin Gazi.⁶

¹ Kandemir, *Seyahat Vilâyeti*, Ankara 1932, s. 207-208; İbrahim Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Alevî Ocakları ve Kurucuları", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 10, Ankara 1999, s. 61-72; İbrahim Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Alevî Köyleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 18, Ankara 2001, s. 75-118.

² İbnü'l-Esir'e göre Battal Gazi, aslen Arap olmayıp Emevilere intisap etmiş azatlı bir köle ailesinden gelmektedir. Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi", *DİA*, C.V, İstanbul 1992, s. 204.

³ Ocak, "Battal Gazi", s. 204-205.

⁴ Hasan Köksal, *Battal Gazi Destanı*, Ankara 2003, s. 10-18.

⁵ Ocak, "Battal Gazi", s. 205.

⁶ Mustafa Özçelik, *Seyyid Battal Gazi*, Eskişehir 2009, s. 27.

Dânişmendnâme'de de Hüseyin Gazi ve oğlu Seyyid Battal Gazi'nin gaza ve mücadelesi efsanevi bir şekilde anlatılmaktadır.⁷

Ravzatü'l-Ahbab adlı eserde Hüseyin Gazi'nin doğumu ve yetiştiği çevre hakkında şu bilgiler kaydedilmektedir: "Hüseyin Gazi'nin babası Seyyid Ali Efendi ilim ve fazilet sahibi bir zat olduğundan Malatya kadılığına tayin edilmiş, ailesiyle birlikte oraya gitmiş, görevine başlamıştır. Seyyid Ali Efendi'nin Malatya'da bir erkek çocuğu dünyaya gelmiş ve adını Hüseyin koymuştur. Onu tam bir 'bahadır' olarak yetiştirmiş, delikanlılık çağına gelince Rumlarla yapılan muharebelerde yiğitlik ve kahramanlık gösterdiği için ona, Hüseyin Gazi unvanı verilmiştir. O zaman Malatya Valisi ve komutanı olan Emir Ömer'in vefatı üzerine Hüseyin Gazi Malatya ve civar halkının istekleri doğrultusunda vali ve komutan tayin edilmiştir. Hüseyin Gazi'nin bir erkek çocuğu dünyaya gelmiş ve adını 'Cafer' koymuştur. Kendisi de evladını bahadır olarak yetiştirmiştir."⁸

Evliya Çelebi, Hüseyin Gazi'nin makamını ziyaretinden bahsederken onun Malatyalı Seyyid Battal Gazi'nin Babası olduğunu, İmam Hüseyin soyundan ve sadakatı kiramdan bulunduğunu ve burada şehit olduğunu, türbesinin Çubukovası başındaki Hüseyin Gazi köyünde, büyük bir tepenin zirvesinde yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca Hüseyin Gazi ve oğlu Battal Gazi'nin elli bin askerle Malatya'yı fethederek kalesini temelinden yıktıklarını haber vermektedir.

Batılı yazarlar da Hüseyin Gazi hakkında bilgiler vermektedir. George Jacob "Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi'dir. Hüseyin Gazi'nin mezarı ise Angora (Ankara) Hüseyin Gazi Köyü'ndedir." Demektedir.⁹ Yine bir batılı yazar Hasluck efsanelerden şu bilgileri aktarmaktadır: "Malatya seraskerinin kardeşi olan Hüseyin Gazi, mahallî menkıbeye göre, Ankara taarruzunda kesilmiş olan başını şehrin bir buçuk saat şarkında bir tepeye götürmüş ve orada ölmüştür. Burası üzerine bir tekke yapılarak tezkir edilmiş ve yedinci asırda çok kalabalık bir ziyaretgâh olmuştur. Hüseyin'in ölümünün intikamını oğlu Cafer Hristiyanlardan Kırşehir yakınındaki kaleyi zapt ve kumandanı Şemas'ı münferid mübareze neticesinde Müslüman etmek suretiyle almıştır."¹⁰ Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nin 581/2 numaralı Mücedded Anadolu Defteri

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Dânişmendname", *DİA*, C.VIII, İstanbul 1992, s. 78-80.

⁸ Muhiddin Aslanbay, *Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, Eskişehir 1953, s. 42; Solmaz, a.g.m, s. 71.

⁹ Yağmur Say, *Seyyid Battalgazi ve Külliyesi*, İstanbul 2006, s. 71-72.

¹⁰ F. W. Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, trc. Râgıb Hulûsi, İstanbul 1928, s. 95.

(1255-1267), s. 348-349'da bulunan gurre-i Zilhicce 560/Ekim 1165 tarihli Danişmendli Vakfiyesinde Melik Danişmendgazi'nin soyu Battalgazi'ye dayandırılmakta ve Battalgazi'nin babasının adı, Hüseyin Gazi olarak geçmektedir.¹¹

"Hüseyin Gazi'ye, gazilik unvanı Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için göstermiş olduğu üstün başarıları, kahramanlığı, yiğitliği esas alınarak verilmiştir. Seyyidliği ise, nesebine binaen yani Evlad-ı Resul olmasından dolayıdır. Alevi Bektaşî inancının temelinde; Hakk-Muhammed-Ali inancı, Ehl-i Beyt aşkı, On İki İmam sevdası, Evlad-ı Resul'e bağlılık, Kur'an'a, imana ve insana verilen değerler gelmektedir."¹² Hüseyin Gazi'nin kaynaklarda Evlad-ı Resul olarak anlatılıyor olması Alevi ve Bektaşîler için önem arz etmiş ve onların dillerinden düşmeyen bir kahramanı olmasını sağlamıştır.¹³

Ayrıca Bektaşîliğin temel kaynağı Hacı Bektaş Veli Vilâyetnamesi'nde Battal Gazi Zaviyesi'nin Hacı Bektaş Veli tarafından kullanıldığı ve kutsandığı belirtmektedir. Bu durum da Battal Gazi ve babası Hüseyin Gazi'nin Bektaşîlerce benimsenmesini sağlamıştır.¹⁴ Osmanlı döneminde "XVI. yüzyılın başlarında Kalenderiliğin içinden gelişip bağımsız bir tarikat halini alan Bektaşîlik pek çok şey gibi Battal Gazi ve Hüseyin Gazi kültürünü de devraldı. Bundan sonra Battal Gazi ve Hüseyin Gazi'yi hürmetle yâd edip kendilerine malederek nefesler söylediler. Aynı şekilde Alevî zümreler de Seyyid Hüseyin Gazi ve oğlu Seyyid Battal Gazi'yi kendi büyük şahsiyetleri arasına aldılar. Alevî şairleri terennüm ettikleri nefeslerin bir kısmını ona adadıkları gibi, bir kısmında da

¹¹ Ahmet Akgündüz vd., *Darende Tarihi*, İstanbul 2002, ss. 72-73; Ceyhan Solmaz, *Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Yeri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2013, s. 9.

¹² Ceyhan Solmaz, "Âşıkların Dilinden Seyyid Hüseyin Gâzi", *Hünkâr Alevilik Bektaşîlik Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, s. 69.

¹³ Ceyhan Solmaz, *Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Yeri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2013, s. 11.

¹⁴ Hacı Bektaş Veli'nin Seyyid Battal Gazi'yi ziyareti Vilâyetname'de şöyle anlatılmaktadır: "Hacı Bektaş, Seyyid Gazi'nin mezarını ziyarete niyet etti. Seyyid Gazi'nin mezarı, bir vakitler belirsizdi. Sonradan Sultan Alâeddin'in anası, rüyasında gördü. Gördüğü yere büyük bir türbe yaptırdı, bu suretle mamur oldu. Hünkâr, Sulucakarahüyük'ten yola çıktı. Yapılan türbenin Seyyid Gazi'nin mezarı üstüne yapıp yapılmadığı hakkında şüphe edenlerin artık şüphesi kalmadı. Hünkâr, Seyyid Gazi'nin mezarına yaklaştı. Orada bir pınar vardı, adına Ak Pınar derlerdi. Orda batın erenleri, Hünkâr'ı karşıladılar, hoş geldin, kadem getiridin, gelişin kutlu olsun, dediler. Mezarı bekleyen zahir erenleri de karşı çıktılar, merhabalaştılar, Hünkâr'ı ağırladılar. Hünkâr, mezara gelince, orda olan erenlerin rivayeti şöyledir ki 'Es-selâm aleyküm soyum başı' dedi. Seyyid'in kutlu mezarından 'Aleyküm selam ilim şehrim' diye cevap geldi. Derken Hünkâr, kıyısı, ucu olmayan bir deniz oldu. Seyyid'in mezarı, o denizin içinde bir kabak gibi yüzmeye başladı. Sonra gene Hünkâr da, Seyyid'in mezarı da eski haline geldi. Derken bu sefer Seyyid Gâzi'nin mezarı, ucu bucağı görünmeyen bir deniz oldu. Hünkâr, o denizde bir gemi haline geldi, yüzdü, yürüdü. Biraz sonra Hünkâr da, Seyyid'in mezarı da gene gerisin geriye eski haline döndü. Hünkâr Seyyid'in mezarının kapısında bir taşı ısırdı. O taş, hâlâ orda durur. Bir müddet Hünkâr, oradan kalkıp Sulucakarahüyük'e geldi. Devlete karar etti. Fakat tacı, paşamaları, kemerleri orda kaldı. Hala oradadır. Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilâyetname, Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*, İstanbul 1995, s. 71.

onu tebci ettiler; ayrıca Battal Gazi'nin ve babasının kahramanlıklarını anlatan uzun manzum destanlar yazdılar. Bu dönemde Anadolu'da ki Battal Gazi ve Hüseyin Gazi Türbeleri, Kalenderi dervişlerin mekânı haline geldi. Özellikle Eskişehir Seyitgazi'de bulunan Battal Gazi Türbesi Kalenderîlerin merkez tekkesi konumunda idi.¹⁵

Osmanlı dönemi arşiv belgelerinde Hüseyin Gazi "sülâle-i hazret-i seyyidü'l-kevneyn ve mürşidü'l-evliyâ olan Seyyid Hüseyin Gazi"¹⁶; "medîne-i Ankara kazasında vâki' kutbü'l-ârifin gavsü'l-vasîlin merhum ve mağfûrûn leh Esseyyid Hüseyin Gazi tâbe sırrâhu hazretleri"¹⁷ şeklinde saygı ifade eden tabirlerle anılmaktadır

Hüseyin Gazi Türbesi

Hüseyin Gazi Türbesi, bugün Karapürçek sınırları içerisinde Hüseyin Gazi Dağı'nın zirvesine yakın bir yerde bulunmaktadır. Hüseyin Gazi'nin Ankara'yı İslamlaştıran mücahit velilerden olduğu ve Bizanslılarla yapılan bir savaşta, Emevi komutanı Mesleme b. Abdülmelik tarafından 707-712 yılları arasında Anadolu içlerine yapılan akınlarda şehit olmuş, bugün türbesinin bulunduğu yerde şehit düşmüştür.¹⁸

Hüseyin Gazi Türbesi'nin 13. yüzyılda inşa edildiği tespit edilmektedir. Bununla birlikte Ankara'nın doğusunda bulunan Hüseyin Dağı üzerindeki mezarın etrafında zamanla geniş bir yapılaşma olduğu, bir köy kurulduğu, Evliya Çelebi zamanında burada Bektaşî dervişlerinin yaşadığı ve her sene çok kalabalık toplayan bir ayin yapıldığı, ayrıca türbenin bir süre de Ankara'da Bayramî dervişleri tarafından yönetildiği bilinmektedir.

1648 yılında türbeyi ziyaret eden Evliya Çelebi bu sırada hatırına gelen "Gelip et-tik duâ ile niyazı, bize himmet ede Hüseyin Gazi" beyitlerini zikretmiştir.¹⁹ Evliya türbeyi "Azîzin kabr-i pür-envârına girüp bir Yâsin-i şerif tilâvet edüp âşinâlık kesb etdik. Merkadi pür-envârının cânib-i erbaasında gûnâ-gûn müzehheb ve mutalla şamdân ve çerâğdânlar ve Kelâm-ı İzzet'ler ile müzeyyen bir kabr-i münevverdir." ifadeleriyle anlatmaktadır.²⁰

¹⁵ Ocak, "Battal Gazi", s. 204; Solmaz, *a.g.t.*, s. 14.

¹⁶ BOA, C.EV, 436/22055.

¹⁷ BOA, C.EV, 321/16346.

¹⁸ Abdülkerim Erdoğan, *Manevi Mimarlarıyla Ankara*, Ankara 2008, s. 22.

¹⁹ "Âhir bin elli sekiz Reb'ulâhîrinin guresinde (Nisan 1648) yine gelüp karyei Hüseyin Gâzî, böyle birer ikişer kerre mihmân olduğumuz kurâlar gâyet çokdur. Ammâ bu mahalde âsitânei azîzi ziyaret ettiğimizde bi'l-bedâhe hâtıra bu ebyât hutûr edüp âsitânesinin rûyî divârına küstâhâne tahrîr olundu. Müfred: Gelüp etdik duâ ile niyâzı/ Bize himmet ide Hüseyin-i Gâzî. *Kuddise sırruhu'l-aziz.*" Evliyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C.II, haz.Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1998, s. 219.

²⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.II, s. 218-219.

Halen bir ziyaretgâh olan türbede ziyaret, dinî amaçlı dualar, mum, kurban, beziplik bağlama, taş yapıştırma gibi adaklar yapılmaktadır.²¹

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Hüseyin Gazi adına türbe ve makamlar bulunmaktadır. Bunlar Ankara'nın dışında Çorum'un Alaca ilçesinde, Sivas ve Tokat'tadır.²² Sivas'ın Divriği ilçesindeki Iğınbat Dağı'nda da Hüseyin Gazi'ye ait mezar (yatır) bulunmaktadır.²³

Öte yandan Hüseyin Gazi Dağı'nın şehre bakan yamacınca, halk arasında Hüseyin Gazi Mağarası olarak bilinen bir mağara bulunmaktadır. Rivayete göre Seyyid Hüseyin Gazi Bizans valisi ile savaşta yaralanınca atıyla bu mağaraya sığınmış ve bir müddet burada kalmıştır.²⁴

Hüseyin Gazi Tekkesi

Tekke Seyyid Hüseyin Gazi'nin türbesi yanında kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Barkan, "türbeler ve bazen türbelerin etrafında teşekkül eden zaviyeler, daha başka mahiyette ve daha manalı müesseselerdir ve çok defa zaviyede yatan ölümler, o zaviyenin tesisinde bir gaye değil, ancak bir vesile ve timsal hizmetini görmektedirler..." diyerek Anadolu ve Rumeli türbesi bulunan pek çok zatın zamanla türbe yanına tekke inşa edilerek sosyal bir müesseseye dönüştüğünü ve bu vesile ile orada metfun olan zatların İslamiyetin yayılmasında ve sosyal barışın tesisinde hizmet etmeye devam ettiklerini vurgulamıştır. Barkan ilave olarak Seyyid Battal Gazi ve Hüseyin Gazi'nin mezarlarının bir rüya veya keramet yoluyla tespit edildiğini de ilave etmektedir.²⁵ Bu tekkeler hem okul işlevi görmüş hem de insanların sosyal ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişinde Battal Gazi Türbesi çevresinde konaklaması ve burasını sahiplenmesi,²⁶ ardından Seyyid Gazi'nin şehit düştüğü yeri bulup buraya bir türbe yaptırması gibi Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde anlatılan

²¹ Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi, Ankara 2004, 36.

²² Solmaz, a.g.t, s. 13; Hasluck, XX. Yüzyıl başlarında Çorum Alaca'daki türbe ve tekke hakkında şu bilgileri vermektedir: "Alaca (civarında): Arap mücahidi Hüseyin Gazi'nin ikinci bir kabrini ihtiva eden Şemspur Tekkesi bu tarıkata (Bektaşilik) aittir. Fakat şimdi metruktür. Perrot 1861'de burada bir iki Bektaşî dervîşi bulmuştur... Mahalli Müslümanlar bu Bektaşî tekkesinin eski bir Rum manastırı olduğunu söylüyorlar. Burada medfun olan Aziz Seyyid Battal'ın babası Hüseyin Gazi'dir." Hasluck, *Bektaşilik Tedkikleri*, s. 8, 64; F. W. Hasluck, *Christianity and Islam Under The Sultans*, C.II, Oxford 1929, s. 505.

²³ Divriği Iğınbat Dağı'ndaki Hüseyin Gazi'nin mezar taşı kitabesine "Aslen Medineli olan Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi burada yatar. Doğum yeri Malatya olup, Bizanslılara karşı harp ederken Divriği'de şehit olmuştur. Ruhuna Fatih" cümleleri yer almaktadır.

²⁴ Abdülkerim Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, Ankara, 2004, s. 20.

²⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1942, s. 295.

²⁶ Evliyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C.III, haz.Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999, s. 12.

hadiseler²⁷ Hüseyin Gazi Tekkesi'nin Bektaşiler tarafından benimsenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca "Hüseyin Gazi'nin Anadolu topraklarında Türklüğü ve Müslümanlığı yaymak için gösterdiği yiğitlik, cengaverlik, mücahitlikten mutevellir 'Gazi' unvanını alması ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in neslinden yani, Evlad-ı Resul olmasından dolayı da 'Seyyid' olması halk nezdinde kahraman olmasını, daha fazla saygınlık kazanmasını sağlamıştır. Kaynaklarda Hüseyin Gazi'nin, Hacı Bektaş Veli'den asırlar önce yaşamış olmasına rağmen Evlad-ı Resul olarak anlatılıyor olması Alevi ve Bektaşiler için ayrıca önem arz etmiş ve onların dillerinden düşmeyen bir destan kahramanı olmasını sağlamıştır."²⁸ "Hüseyin Gazi'nin tarihi kaynaklarda Arap ya da Türk olarak anlatılıyor olması Anadolu'da Alevi ve Bektaşiler açısından bir şey değiştirmemektedir. Onlar kendi kültürlerinde yaşatarak onu bir Türk gibi görmüş, kendi kültürleriyle bütünleştirmişlerdir. O halde Hüseyin Gazi yaşadığı kültürel değerlerin bir varlığıdır. Bu bağlamda, bu irfan yolunun yolcuları cemlerde, aşk-ı muhabbetlerde erenleri, seyyidleri ve onların yaşamlarını sürekli dilden dile anlatarak günümüzde dahi canlı kalmalarını sağlamışlardır."²⁹

Hüseyin Gazi seyyidliği, yiğitliği ve kahramanlığıyla Alevi-Bektaşî şairlerin ve âşıkların gönlünde yer etmiştir. "Anadolu'da Hakk âşıkları genellikle, Hüseyin Gazi'nin 'seyyid' olmasından dolayı duygu ve düşüncelerini Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Pir Hacı Bektaş Veli etrafında dile getirmektedirler."³⁰ Seyyid Hüseyin Gazi ile ilgili âşıkların dillerinden ve telli Kur'an dedikleri bağlamalarından dökülen çok sayıda şiir ve deyiş örnekleri bulunmaktadır. Onlar müşkül duruma düştüklerinde Seyyid Hüseyin Gazi'den medet beklemişlerdir. "Anadolu âşıkları; genellikle kalbinden geçeni doğaçlayarak söyleyen, yetenekli, kıvrak zekâli kişilerdir. Elindeki bağlamasını yüreğinden kopan özgün deyişlerle bütünleştirip yüzlerce yıldır içlerinden geldiği gibi söyleyen Hakk yolunun yolcularıdır... Bu ozanların tellerine ve dillerine geçmişten günümüze kadar pelesenk olmuş önemli bir zat da Seyyid Hüseyin Gazi'dir. Hüseyin Gazi; onları kahramanlığı, yiğitliği, mertliği, mücahitliği ve korkusuzluğuyla derinden etkilemiştir. Âşıklar da nefes ve deyişlerinde onu her fırsatta terennüm etmiş, bunun neticesinde de yankıları yüzyıllar boyu süregelmiştir."³¹ Bu ozanlardan Pir Sultan Abdal da "Bize de Banaz'da Pir Sultan Derler" şiirinde Hüseyin Gazi'yi şöyle anmaktadır:

²⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilayetname: Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli*, İstanbul 1995, s. 71.

²⁸ Solmaz, a.g.m, s. 73.

²⁹ Solmaz, a.g.m, s. 77.

³⁰ Solmaz, a.g.m, s. 75.

³¹ Solmaz, a.g.m, s. 74.

Hüseyin Gazi Sultan binsin atına
 Dayanılmaz çark-ı felek zatına
 Bizden selam söylen ev külfetine
 Çıkıp ele karşı ağlamasınlar³²

Bugün Karapürçek sınırları içerisinde bulunan Hüseyin Gazi Dağı'nın zirve-
 sindeki Hüseyin Gazi Tekkesi'nin 13. yüzyılda kurulduğu tespit edilmektedir. Aynı
 isimle Çorum Alaca'da, Kütahya Körs Köyü'nde ve Divriği ilçesinde de tekkeler ku-
 rulmuştur. Ankara Hüseyin Gazi Tekkesi'nin 1378 yılında tamir gördüğü Hüseyin
 Gazi Türbesi'nin girişinde mevcut bulunan kitabeden anlaşılmaktadır. Ayrıca Hüseyin
 Gazi türbe ve tekkesinin yapımı ile ilgili olarak günümüze ulaşan 1459 tarihli mermer
 kitabe Fatih Sultan Mehmed döneminde de tekke ve türbenin yeniden yaptırıldığını
 göstermektedir.³³

Hüseyin Gazi Türbe ve Tekkesi ile ilgili Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler buranın
 XVII. yüzyıldaki (1648 yılı) durumuna ışık tutmaktadır. Zira bu dönemde yaz ve kış
 meydanları ile zengin bir vakfa sahip olan tekkenin yalın ayak başı çıplak, arif-i billah,
 marifet erbabı, Farsça ve Arapça bilen yüzden fazla Bektaşî dervişi mevcuttur.³⁴ Ayrıca
 tekke o dönemde bölgede önemli bir işlev görmekteydi. Her yıl burada çevreden gelen
 40-50 bin kişinin katılımıyla Hüseyin Gazi'nin hayrına mevlit okutuluyordu. Evliya
 Çelebi bu gayet faal tekkede kurbanlar kesip dervişlere ikramda bulunmuş, ayrıca on
 kuruş tasadduk etmiş, böylece tekke şeyhi Memi Can Dedé'nin duasını almıştı. Bu-
 radaki Hüseyin Gazi Türbesi ise şamdan, چراغ ve kelim-ı izzetler ile süslenmişti.³⁵
 Tekkenin bulunduğu dağın eteklerindeki Hüseyin Gazi köyünü birkaç defa ziyaret
 ettiğini belirten Evliya köyde çok sayıda ev olduğunu da nakletmektedir.

1648 yılında on gün kadar Çubukovası kazasında gezen Evliya Çelebi, Çubuko-
 vası kazasında ve Çubukovası başındaki Hüseyin Gazi köyünde büyük bir tepenin zir-
 vesinde bulunduğunu haber verdiği Hüseyin Gazi, tekke ve türbesi ile ilgili şu bilgileri
 vermektedir: "pür silâh âmâde olarak yine cânibi şimâle kar üzre 5 sâatde Çubukovası
 başında, menzili karyei Hüseyin Gâzî: Çubukovası kazâsında bir püştei âlînin tâ zir-
 vei a'lâsında. Ziyâreti Hüseyin Gâzî; Malatıyyeli Seydî Battâl Cafer Gâzî'nin pederi
 azîzidir. Bir ulu âsitânei Bektâşîyândır. Yüzden mütecâviz pâ-bürehne ve ser-bürehne

³² Solmaz, a.g.m, s. 75.

³³ Erdoğan, *Manevi Mimarlıyla Ankara*, s. 22.

³⁴ Evliya, bu dervişleri şu ifadelerle övmektedir: "yüzden mütecaviz pâ-birehne ve ser-birehne arif-i billah ve fakr u fahrile tefahur eder fukara-yı billah dervişân-ı agâhları var kim her biri Farisî ve Arabî-şinas sahib-i tab', erbab-ı marifet dil-rişleri vardır." *Seyahatnâme*, c.II, s. 218.

³⁵ *Seyahatnâme*, c. II, s. 219; *Seyahatnâme*, c.III, s. 12.

ârifî billah ve fakr u fahrîle tefâhur eder fukarâyı billah dervîşânı âgâhları var kim her biri Fârisî ve Arabî-şinâs sâhibi tab, erbâbı ma'rifet dil-rîşleri vardır. Azîzin kabri pür-envârına girüp bir Yâsîni şerîf tilâvet edüp âşînâlık kesb etdik. Merkadi pür-envârının cânibi erbaasında gûnâ-gûn müzehheb ve mutalla şamdân ve çerâğdânlar ve Kelâmı İzzetler ile müzeyyen bir kabri münevverdir. Yaz meydânı ve kış meydânları vardır. Cümle Çubukovası ve Yabanovası ve Murtatovaları cümle ayak altında nümâyândır. Ve bu âsitânenin evkâfı gâyet çokdur. Ve senede bir kere azîm mevlûdü olup kırk elli bin adem cem olur. Zîrâ bu Hüseyin Gâzî, İmâm Hüseyin evlâdından sâdâtı kirâmdan olup İmâm Hüseyin gibi bu Hüseyin Gâzî dahi desti küffârda dîni mübîn uğruna sene 244 târîhinde (858-859) Hârûnü'r-Reşîd hilâfetinde şehîd olmuştur. Bu tekyede olan fukarâyı Balıkhîsar'da elimize giren âmedân-ı ihsânı Hüdâ'dan on gurusu tasadduk ve üç aded kurbân zebh eyleyüp Şeyh Memi Cân Dede'nin hayr duâsın alup cümle fukarâ gülbângı Muhammedî çekdiler.”³⁶

XVII. yüzyıla ait bir başka kaynak kişi Kâtip Çelebi'dir. Kâtip Çelebi “Cihannüma” adlı eserinde “Ankara'da kendi ismi ile anılan yerde Hüseyin Gazi Tekkesi vardır. Burada dervişler oturur.” Demektedir.³⁷

Arşiv kayıtları Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi'yi doğrular nitelikte, 1668 yılında Hüseyin Gazi Tekkesi'nin faaliyette olduğuna işaret etmektedir.³⁸

Öte yandan Anadolu'nun manevi hamisi Hacı Bayram-ı Veli hazretlerinin evlatlarının da yüzyıllarca bu türbe ve zaviyede görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Örneğin XVIII. Yüzyılın sonlarında Hüseyin Gazi Tekkesi'nde post-nişin olarak Hacı Bayram Veli evladından Ahmet Baba bulunuyordu. Onun vefat üzerine bu göreve 1795 yılında iki oğlu getirilmiştir. Bu itibarla XIX. yüzyılın başında Hüseyin Gazi Tekkesi Seyyid Mehmet Reşid Baba ve Seyyid Abdülhamit Baba tarafından müşterek olarak idare edilmekteydi.³⁹ Ancak 1802 yılında Seyyid Abdülhamit Baba kendi rızasıyla tekkenin yönetimini tamamen Seyyid Mehmet Reşid Baba'ya devretmiştir.⁴⁰

Osmanlılar döneminde Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi'ne Çubuk, Sincan ve Kazan ilçelerinde bulunan bazı köylerin yıllık gelirlerinin vakfedildiği tespit edilmiştir.⁴¹ Arşiv kayıtlarında “Anadolu'da medine-i Ankara kazasında vaki' kutbü'l-ârifin gavsü'l-

³⁶ Evliyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C.II, haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1998, s. 218-219.

³⁷ Erdoğan, *Manevi Mimarlarıyla Ankara*, s. 22.

³⁸ BOA, İE. EV, 13/1526.

³⁹ BOA, C.EV, 181/9043; BOA, C.EV, 283/14408.

⁴⁰ BOA, C.EV, 321/16346.

⁴¹ Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, s. 13-33.

vâsılın merhum ve mağfûrûnleh Seyyid Hüseyin Gazi tâbe serâh hazretlerinin tekyesi vakfının" ifadesi kullanılmaktadır.

Arşiv belgeleri Hüseyin Gazi Tekkesi vakfının bir takım vergi gelirleri bulunduğunu haber vermektedir. Bir arşiv kaydına göre 1804 yılında Murtezââbâd kazasına bağlı Cemşid, Batak ve Sarılar köylerinden toplanan vergilerin her binde on kuruşunun Hüseyin Gazi Tekkesi'ne ait olduğu tespit edilmektedir. Bu tarihte adı geçen köylerden toplanan vergiden tekkenin hakkının ödenmediği tekke post-nişini ve mütevellisi Seyyid Mehmet Reşid Baba tarafından bildirilmiş, ayrıca bu köylerden fazla vergi toplanmak istendiği şikâyet edilmiştir. Bu itibarla köy ahalisinin yaşadığı zorluğun yanında tekke vakfının zarara uğraması söz konusu olmuş, tekkede ikamet eden fukara ve dervişler ile gelen ziyaretçilerin işleri noktasında sıkıntı yaşanmıştır. Seyyid Mehmet Reşid Baba devlet yetkililerinden sülâle-i hazret-i seyyidü'l-kevineyn ve mürşidü'l-evliyâ olan Seyyid Hüseyin Gazi'ye hürmeten, fukara ve dervişana merhameten bu durumun düzeltilmesi istenmiştir.⁴²

Hüseyin Gazi Tekkesi, diğer Bektaşî tekkelerinde olduğu gibi Sultan II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşîliğin de yasaklanması üzerine 1826 yılında kapatılıp türbe mahalli dışında kalan kısımları yıktırılmıştır. Uzun süre yıkık bir halde kalan tekkenin türbe mahalli Bayramî tarikatından şeyhler tarafından idare edilmiştir. Ancak Sultan Abdülmecit döneminden itibaren Bektaşî tekkelerinin yeniden ihya edilmesi sırasında Hüseyin Gazi Tekkesi de faaliyetlerine başlamıştır. 1847 yılında tekkeye Hacı Bayram Veli evladından Seyyid Andülhay bin Seyyid Ahmet Baba'nın vefatı üzerine oğlu Seyyid Ahmet Baba tayin edilmiştir. Bu tayin sırasında Seyyid Ahmet Baba'nın akrabalarından Seyyid Halil Molla tekke yönetimini kendi üzerine almak amacıyla müdahalede bulunmuş ise de bu teşebbüs ortadan kaldırılmıştır.⁴³

Bununla birlikte tekke 1857 yılında tamir edilerek faaliyetlerine adeta yeniden başlamıştır. 27 Haziran 1857 tarihli bir arşiv kaydında Ankaradaki Hüseyin Gazi Türbesi yanındaki mescit ve hankâhın üç adet misafir odasının tamir edilmesi söz konusudur. Buna göre külliyedeki ilgili yerlerin yapılan keşif sonucunda tamirinin 8.360 kuruş mal olacağı anlaşılmış, bu paranın tekke vakfının 1855 yılı gelirinden karşılanması vakıf mütevellisi ve tekke şeyhi Ahmet Baba tarafından ifade edilmiş, bu konuda kayıtlar incelenerek tekke vakfının 1849 ve 1850 senelerine ait 7.422 kuruş ve 1854 yılına ait 5.190 kuruş fazlasının Ahmet Baba'nın elinde olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine tekkedeki zikr edilen mahallerin tamiri gerekli ve lüzumlu görülerek tamir masraflarının

⁴² BOA, C.EV, 436/22055.

⁴³ BOA, C.EV, 380/19272.

mahallinde paylaştırılarak, ayrıca vakıf gelirlerinin fazlası sarf edilerek gerçekleştirilmesi, mimar tarafından tanzim edilen keşif defteri ile tamirin meydana getirilmesi sonunda tutulan defterin İstanbul'a hükümet merkezine gönderilmesi emredilmiştir.⁴⁴ Böylece Hüseyin Gazi Tekkesi'nde yeni bir dönem başlamıştır.

Bu yeni dönemde tekkede talihsiz bir hadise yaşanmıştır. Hüseyin Gazi Tekkesi post-nişini Şeyh Ahmet Baba ile ailesinden sekiz kadar kişi, beş aylık çocuğa varıncaya kadar 1879 yılı Ramazan ayında adı geçen Ahmet Baba'nın oğlu Abdülhay (Beşe Baba) ve kırk yaşındaki damadı Kurşunluzâde Hacı Mehmet Efendi tarafından öldürülmüştür. Konu ile ilgili yapılan soruşturmada Abdülhay (Beşe Baba) ve Hacı Mehmet Efendi'nin suçu sabit görülmüş, Hacı Mehmed Efendi'nin kayınpederi Şeyh Seyyid Ahmet Baba'nın kerimesini kendisinden ayırmak istemesi sebebiyle intikam almak düşüncesiyle bu cinayeti işlediği tespit edilmiştir. Neticede Abdülhay ve Hacı Mehmet Efendi ceza kanununa göre idama mahkûm edilmiş, ancak idam cezası ağır hapse çevrilmiştir. On üç yıl kadar hapis yatan bu kişiler haklarında verilen cezanın 9 Rebiülahır 1300 tarihinde kürek cezasına tahvil edilmesini istemişlerdir⁴⁵. Bu istek uygun görülerek adı geçen kişilerin mahkûmiyeti kürek cezasına çevrilmiş, bir süre sonra Hacı Mehmet Efendi vefat etmiş, Abdülhay ise affedilmiştir.⁴⁶

Bu cinayet hadisesi sırasında Hüseyin Gazi Tekkesi post-nişini Şeyh Seyyid Ahmed Baba'nın vefatı ve oğlu Abdülhay (Beşe Baba)'ın mahkûm olmasıyla tekke sahipsiz ve boş kalmıştır. Tekkenin münhal hala gelen meşihatı ve tevliyeti için Hacı Bayram Veli evladından Mehmet Baba ile Afife Şerife Hanım arasında mücadele meydana gelmiştir. Önce Şerife Afife Hanım, Hüseyin Gazi Tekkesi tevliyetinin uhdesine verilmesi gerektiği, ancak Hacı Bayram Veli evladından Mehmet Baba'nın gereksiz yere müdahale edip hukukunun mahvına çalışmakta olduğu iddiasıyla mahkemeye başvurmuştur.⁴⁷ Ardından 5 Nisan 1884 tarihinde Şeyh Mehmet Baba Ankara'da Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi'nin münhal olan tevliyet ve meşihat cihetlerine kendisinin tayin edilmesini talep etmiştir.⁴⁸ Ancak Mehmet Baba'nın tayini çeşitli sebeplerle 7-8 yıl kadar tehir edilmiş, bu sırada Mehmet Baba ve ailesi zor durumda kalmıştır.⁴⁹ Sonuçta Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin'in onayıyla Hüseyin Gazi Tekkesi'nin münhal olan tevliyet ve meşihat cihetlerine Şeyh Mehmet Baba tayin edilmiştir.⁵⁰

⁴⁴ BOA, A.MKT.MVL, 88/47.

⁴⁵ BOA, İ.DH, 1271/99972.

⁴⁶ BOA, BEO, 39/2889.

⁴⁷ BOA, DH.MKT, 1749/128.

⁴⁸ BOA, EV.MKT, 1313/73.

⁴⁹ BOA, BEO, 18/1322; BOA, DH.MKT, 1704/31; BOA, DH.MKT, 1689/129.

⁵⁰ BOA, BEO, 38/2847.

XX. yüzyılın başlarında Bektaşî tekkelerinin dolaşarak araştırmalar yapan Hasluck, "Ankara'nın doğusunda kâin Hüseyin Dağ üzerinde Bektaşîler tarafından mücahid bir velî olarak kabul edilen bir Arabin, Hüseyin Gazi'nin mezarı vardır" dedikten sonra "Evliya zamanında burada yüz Bektaşî dervişini havi bir tekke vardı ve her sene çok kalabalıklı bir ayin yapılırdı. Şimdi yalnız Ankara Bayramî dervişleri tarafından idare edilen bir türbe vardır." Demektedir.⁵¹

1925 Sonrası Hüseyin Gazi Tekke ve Türbesi

1925 yılında Bakanlar Kurulu kararı ve 677 sayılı yasayla tüm türbe, zaviye ve tekkeler kapatılmış ve tarikat faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu yasaktan Hüseyin Gazi Tekkesi de etkilenmiştir. Faaliyetlerine son verilen Hüseyin Gazi Tekkesi mallarına el konularak Ankara Etnografya müzesine taşınmıştır. Kapatılmasının ardından gereken bakım işleri yapılmadığından harap olamaya ve yıkılmaya yüz tutan tekkenin kalan eşyaları yağmalanmış, binanın ahşap bölümleri parçalanmış, ağaçları köylüler tarafından odun olarak kullanılırken türbenin üzerinde bulunan kurşun kubbe sökülerek götürülmüştür. Tekke ve türbeden geriye sadece taş ve duvar kalmış, 1940 ve 1950'li yıllara gelindiğinde külliye ait eşyalar tamamen ortadan kalkmış bütün binalar yıkılmıştır. Bununla birlikte Hüseyin Gazi Türbesi 1957 yılında kısmen onararak varlığı devam ettirilmiştir.

1967 yılında Hikmet Tanyu tekke ve türbenin durumu hakkında şu bilgileri vermektedir: "Hüseyin Gazi Türbesi, Hüseyin Gazi Dağı'nın (1400 metre) zirvesine yakın bir yerdedir. Yıkıtırlmadan önce geniş bir teşkilatı olduğu anlaşıyor. Halen Hüseyin Gazi'nin türbesi ve etrafı harap duvarlarla çevrili olup, çatı, kubbe gibi şeyler kalmamıştır. Altı metre kadar uzunluktaki Hüseyin Gazi mezarı dahi yıkık bir durumdadır. Bu Hüseyin Gazi ziyaretgâhı sahası 17-20 yıl önceye kadar mamur vaziyette imiş. Türbe bakıcılarına mahsus odalar, türbenin güzel bir kubbesi varken yıktırılmış, aynı zamanda türbenin içerisindeki halılar, kilimler ortadan kaldırılarak götürülmüş. Fakat burasını bir harabe yığını haline getirişte alâka ve sevgiyi sarsmak şöyle dursun bilâkis artırmış. Bunu açıkça ispat eden duvarlardaki binlerce tarih ve imzayı ihtiva eden, muhtelif kalem ve şahıslardan çıktığı aşikâr bir surette görülen yazılardır. Bunlar orada sıra sıra, bazen üst üste durmaktadır.

Türbenin kırk elli metre kadar aşağısında, yarın altında kapı genişliğinde bir taşın arkasında bir mağara mevcut olup, bunun güzel, soğuk bir suyu kayadan sızmakta ve

⁵¹ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s. 7; Hasluck, *Christianity and İslam Under The Sultans*, C.II, s. 504.

rivayete göre Hüseyin Gazi'nin buradan su aldığı ve dar yerde efsanevi bir maharetle atını suladığı söylenmektedir. Bu çevredeki mezarlardan birisi Hüseyin Gazi'nin çobanına ait imiş.

Halk arasındaki söylentiye göre Hüseyin Gazi, Battal Gazi'nin babası olup, Ankara'yı İslamlaştırmıştır. Çetin ve kanlı savaşlarda yaralanan Hüseyin Gazi'nin 'ayağını bastığı, kanının damladığı yerlerde çimen ve çiçek bitmiş. Asasını vurunca su çıkarmış. Suyu hem soğuk hem de şifalıdır. Fakat tepeye çıkınca artık takati kalmamış ve şehit düşmüş."Hüseyin Gazi hakkındaki söylentiler ne yolda olursa olsun bu söylentilerden çıkan netice onun bir İslâm ve fetih şehiti olduğu noktasında iştirak ediyor."⁵²

Öte yandan rivayete göre 1973 yılında Kalaba semtinde oturan zengin bir Ankaralı hacca gideceği sırada rüyasında Hüseyin Gazi'yi görmüş, Hüseyin Gazi ondan Hacca gitmek yerine türbesini tamir ettirmesini istemiştir. Aynı rüyayı üç gece üst üste gören o kişi rüyanın etkisiyle türbeyi ziyarete gitmiş ve buranın aynı rüyasındaki gibi yıkık ve harabe halde olduğunu görmüştür. Bunun üzerine hacca gitmekten vazgeçerek türbenin yıkık bölümlerine zor koşullarda tamir ettirmiştir. Zira dağın zirvesine yakın bir yerde bulunan Hüseyin Gazi Türbesi'ne ancak eşek ve katırlarla malzeme taşınarak bir ay içerisinde türbe binasının tamiri gerçekleştirilmiştir. Sekiz köşeli olan türbenin kubbesinin orijinali Selçuklu mimari tarzında iken, bu defa cami kubbesi biçiminde inşa edilmiştir.⁵³ Buna rağmen külliye de rast gele yapılan hizmetler, büyük bir çevre kirliliği ve bakımsızlık ortaya çıkarmıştır.

"1989 yılında zamanın Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek, buranın tarihsel kültür yapısının bilincinde bir aydın olarak bu alanda bir çalışma başlatır. Ve 2 dönümlük alanı taş duvarla kapatarak kötü görüntünün az da olsa önüne geçer. Bu ara küçük bir aşevi ile kadın ve erkek olmak üzere ikişer tuvalet yaptırır. Ancak Zeybek'ten sonra burası yeniden sahipsiz kalır ve Karapürçek Köyü'nden Hacı Ali adlı bir vatandaş burasının kullanılmasını ve bekçiliğini üstlenir. Ancak bunca kalabalık ziyaretçiye karşın tek başına başarılı olamaz ve onca ziyaretçiye sorunlar yaşar.

Yozgat ilinin merkez köylerinden Cemal Mutluer Dede burada kestiği bir kurban Kültür Bakanlığı şube müdürlerinde Gülağ Öz ile Avukat Ali Yıldırım'ı da davet eder. Buranın bakımsızlığından ve rastgele yaşayan insanların ve başıbozukluktan rahatsızlık duyarlar. Ve buranın bir dernekle düzene sokulmasına karar verirler. Ve çeşitli kişi ve kurumlarla yapılan görüşmelerde sonuç alamazlar. Ancak Ankara'da bulunan aydınlarla bir dernek kurmaya karar verirler. Yörede çiftliği bulunan işadamı Yusuf

⁵² Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967, s. 86-90.

⁵³ "Hüseyin Gazi Tekkesi Tarihçe", <http://www.huseyingazi.org.tr/sayfa.asp?id=22>, Erişim 21.06.2015.

Koç'un da yardımıyla oluşturulan dernek kısa sürede faaliyete geçerek buranın yapılanmasında önemli adımlar atarak, halkın yararlanabileceği tüm hizmetlerin buraya getirilmesini sağlarlar.

Hüseyin Gazi Külliyesini Yaptırma Yaşatma ve Tanıtma Derneği adıyla faaliyet gösteren derneğin kısa adı Hüseyin Gazi Derneği'dir. Kurucuları ve derneğin amacı şöyledir.

Derneğin Amacı: Hüseyin Gazi derneğinin amacı Anadolu toplumunun tarihsel değerleri büyük bir şahsiyeti ve bir Anadolu Ereni olan Seyit Hüseyin Gazi'nin maddi ve manevi yaşamını, insanlığa kattığı kültürel değerleri araştırıp ortaya çıkartmak, yaymak ve var olan külliyesini yaptırıp yaşatmaktır. Ayrıca başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere diğer Anadolu Erenlerinin Anadolu kültürüne katkılarını araştırmak, belgelemek, tanıtmak ve sahip çıkmaktır.

Amacı Gerçekleştirmek İçin Dernekçe Sürdürülecek Çalışma Konuları ve Biçimleri İle Faaliyet Alanı

Derneğin Yapacağı İşler: Dernek amacını gerçekleştirmek için aşağıda sayılan işleri yapar;

a) Seyit Hüseyin Gazinin türbesinin bakım ve onarımını yapmak, çevre düzenlemesini ve külliyesini aslına uygun restore edilmesini sağlamak

b) Hüseyin Gazi'nin düşünce ve kültürünü geniş toplumsal kesimlere ulaştırmak amacıyla kültür merkezleri açmak, salonlar yapmak, kurmak, konferanslar, paneller sempozyumlar düzenlemek, yarışmalar açmak, araştırma inceleme faaliyetlerinde bulunmak,

c) Hüseyin Gazi adına her yıl anma törenleri ve festivaller düzenlemek,

e) Hüseyin Gazi türbesine halkın kolayca ulaşmasını sağlamak için gereken çalışmalarda bulunmak, külliyenin bulunduğu alanın bayındır hale getirilmesi için girişimlerde bulunmak,

g) Amacı doğrultusundaki diğer derneklerle işbirliği yapmak,

h) Hüseyin Gazi Külliyesi ve dernek merkezine gerek görülmesi halinde lokal açmak,

ı) Kamu yararına dernek statüsü çalışmalarında bulunmak.

Dernekçe Sürdürülecek Çalışma Konuları ve Biçimleri:

1. Faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi için araştırmalar yapmak,
2. Kurs, seminer, konferans ve panel gibi eğitim çalışmaları düzenlemek,
3. Amacın gerçekleştirilmesi için gerekli olan her türlü bilgi, belge, doküman ve yayınları temin etmek, dokümantasyon merkezi oluşturmak, çalışmalarını duyurmak için amaçları doğrultusunda gazete, dergi, kitap gibi yayınlar ile üyelerine dağıtmak üzere çalışma ve bilgilendirme bültenleri çıkarmak,
4. Amacın gerçekleştirilmesi için sağlıklı bir çalışma ortamını sağlamak, her türlü teknik araç ve gereci, demirbaş ve kırtasiye malzemelerini temin etmek,
5. Gerekli izinler alınmak şartıyla yardım toplama faaliyetlerinde bulunmak ve yurt içinden ve yurt dışından bağış kabul etmek,
6. Tüzük amaçlarının gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyduğu gelirleri temin etmek amacıyla iktisadi, ticari ve sanayi işletmeler kurmak ve işletmek,
7. Üyelerinin yararlanmaları ve boş zamanlarını değerlendirebilmeleri için lokal açmak, sosyal ve kültürel tesisler kurmak ve bunları tefriş etmek,
8. Üyeleri arasında beşeri münasebetlerin geliştirilmesi ve devam ettirilmesi için yemekli toplantılar, konser, balo, tiyatro, sergi, spor, gezi ve eğlenceli etkinlikler vb. düzenlemek veya üyelerinin bu tür etkinliklerden yararlanmalarını sağlamak,
9. Dernek faaliyetleri için ihtiyaç duyulan taşınır, taşınmaz mal satın almak, satmak, kiralamak, kiraya vermek ve taşınmazlar üzerinde aynı hak tesis etmek,
10. Amacın gerçekleştirilmesi için gerek görülmesi durumunda vakıf kurmak, federasyon kurmak veya kurulu bir federasyona katılmak, delege göndermek ve bu konuda Yönetim Kurulunu Yetkili Kılmak. Gerekli izin alınarak derneklerin izinle kullandığı tesisleri kurmak,
11. Uluslararası faaliyette bulunmak, yurt dışındaki dernek veya kuruluşlara üye olmak ve bu kuruluşlarla proje bazında ortak çalışmalar yapmak veya yardımlaşmak,
12. Derneğin amacını gerçekleştirmek üzere, benzer amaçlı derneklerden, işçi ve işveren sendikalarından ve meslekî kuruluşlardan maddî yardım almak ve adı geçen kurumlara maddî yardımda bulunmak,
13. Amacın gerçekleştirilmesi için gerek görülmesi halinde, 5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun hükümleri saklı kalmak üzere, kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütmek,

14. Dernek üyelerinin yiyecek, giyecek gibi zaruri ihtiyaç maddelerini ve diğer mal ve hizmetlerle kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sandık kurmak,

15. Gerekli görülen yerlerde şube ve temsilcilikler açmak,

16. Derneğin amacı ile ilgisi bulunan ve kanunlarla yasaklanmayan alanlarda, diğer derneklerle veya vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek için plâtfomlar oluşturmak.

Derneğin kurucu üyeleri ve meslekleri şöyledir: Gülağ Öz (Araştırmacı-Yazar), Ali Yıldırım (Avukat-Araştırmacı Yazar), Gülperi Öztürk (Sanatçı), İsmail Zengin (Emekli Kurmay Albay), Celal Kılıç (Operatör Dr. Beyin Cerrahı), Cemal Mutluer (Emekli), Cuma Kaman (İşçi), Yaşar Elbistanlıoğlu (İş adamı), Yusuf Koç (İş adamı).⁵⁴

Böylece kurulan Hüseyin Gazi Külliyesini Yaptırma, Yaşatma ve Tanıtma Derneği (Hüseyin Gazi Derneği) vasıtasıyla Hüseyin Gazi Külliyesi'nin gerekli onarım işleri yaptırılmıştır. Böylece bu ocak, uzun bir aradan sonra sosyal dayanışma, inanç ve kültür merkezi (Cemevi) olarak tekrar canların hizmetine sunulmuştur.

Hüseyin Gazi Tekkesinin Çubuk ve Çevresine Etkisi

Seyyid Hüseyin Gazi Çubuk ve çevresinin İslamlaşmasında öncü rolü oynayan bir zattır. Bölge Bizans İmparatorluğu ile egemenliği altına bulunuyorken Anadolu'ya yapılan ilk İslam fetihlerine komutan olarak katılmış ve bu mücadeleler sırasında şehit düşmüştür. Gerek Seyyid Hüseyin Gazi gerekse oğlu Battal Gazi destanlar ve menkıbeler yoluyla Endülüst'ın Orta Asya'ya kadar bütün Müslüman milletlerin ortak kahramanı olarak gönüllerde yer etmiştir. Aleviler ve Bektaşiler "ayn'ül-cemler"de, deyişlerinde Seyyid Hüseyin Gazi'yi ve oğlunu terennüm etmişler, onları kendilerinden gördükleri için de destanlarını/menkıbelerini dilden dile aktararak günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Seyyid Hüseyin Gazi'nin ve oğlu Seyyid Battal Gazi kahraman birer evliya olarak günümüzde hâlâ halk tarafından saygı görmektedir.

Seyyid Hüseyin Gazi'nin Çubuk yakınlarındaki bugün Hüseyin Gazi olarak anılan dağdaki türbesi etrafında kurulan tekke tarih boyunca çok canlı bir inanç merkezi olarak hizmet vermiştir. XVII. yüzyıla ait Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler bunun çok açık göstergesidir. Bu tarihte ve ilerleyen dönemlerde Bektaşî dervişleri tarafından idare edilen tekke Bayramiliğin de faaliyet gösterdiği bir merkez olmuştur.

⁵⁴ "Hüseyin Gazi Tekkesi Tarihçe", <http://www.huseyingazi.org.tr/sayfa.asp?id=22>, Erişim 21.06.2015.

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında Bektaşiliğin de yasaklanması üzerine bir süre faaliyetleri sekteye uğrayan Seyyid Hüseyin Gazi tekkesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında yeniden canlı bir inanç merkezine dönüşmüştür. Bu süreçte de Hüseyin Gazi Tekkesi Çubuk ve çevresinden gelen misafirler için barınma ve yemek ihtiyaçlarına cevap veren bir merkez konumundadır.

1925 yılında bir kez daha kapatılan ve kaderine terk edilen Hüseyin Gazi Tekkesi uzun yıllar sahihsiz kaldıktan sonra günümüzde Hüseyin Gazi Derneği'nin çabalarıyla eski günlerini yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA, A.MKT.MVL, 88/47; BOA, BEO, 18/1322; BOA, BEO, 38/2847; BOA, BEO, 39/2889; BOA, C.EV, 181/9043; BOA, C.EV, 283/14408; BOA, C.EV, 321/16346; BOA, C.EV, 380/19272; BOA, C.EV, 436/22055; BOA, DH.MKT, 1689/129; BOA, DH.MKT, 1704/31; BOA, DH.MKT, 1749/128; BOA, EV.MKT, 1313/73; BOA, İ.DH, 1271/99972; BOA, İE.EV, 13/1526.

Kaynaklar ve Araştırma Eserler

"Hüseyin Gazi Tekkesi Tarihçe", <http://www.huseyingazi.org.tr/sayfa.asp?id=22>, Erişim 21.06.2015.

Akgündüz, Ahmet vd., *Darende Tarihi*, İstanbul 2002.

Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi, Ankara 2004.

Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevî Ocakları ve Kurucuları", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 10, Ankara 1999, s. 61-72.

Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 18, Ankara 2001, s. 75-118.

Aslanbay, Muhiddin, *Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, Eskişehir 1953.

Barkan, Ömer Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1942, s. 295.

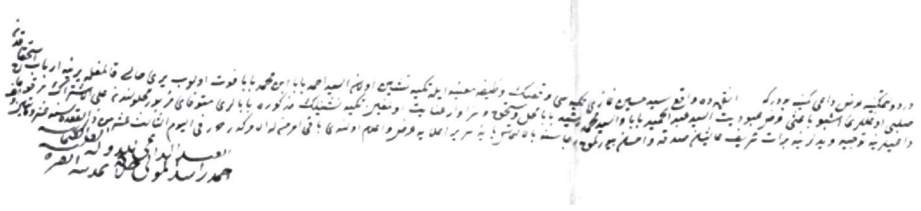
Erdoğan, Abdülkerim, *Manevi Mimarlarıyla Ankara*, Ankara 2008.

- Erdoğan, Abdülkerim, *Unutulan Şehir Ankara*, Ankara 2004.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C.II-III, haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1998-1999.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Vilayetname, Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*, İstanbul 1995.
- Hasluck, F. W., *Bektaşilik Tedkikleri*, C.I, çev. Ragıp Hulusi, İstanbul 2006.
- Hasluck, F. W., *Christianity and İslam Under The Sultans*, C.II, Oxford 1929.
- Kandemir, *Seyahat Vilâyeti*, Ankara 1932.
- Köksal, Hasan, *Battal Gazi Destanı*, Ankara 2003.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Battal Gazi", *DİA*, C.V, İstanbul 1992, s. 204-205.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Danışmendname", *DİA*, C.VIII, İstanbul 1992, s. 78-80.
- Özçelik, Mustafa, *Seyyid Battal Gazi*, Eskişehir 2009.
- Say, Yağmur, *Seyyid Battalgazi ve Külliyesi*, İstanbul 2006.
- Solmaz, Ceyhun, *Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Yeri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2013.
- Solmaz, Ceyhun, "Âşıkların Dilinden Seyyid Hüseyin Gâzi", *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, s. 69-81.
- Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967.

EKLER

A. Belgeler

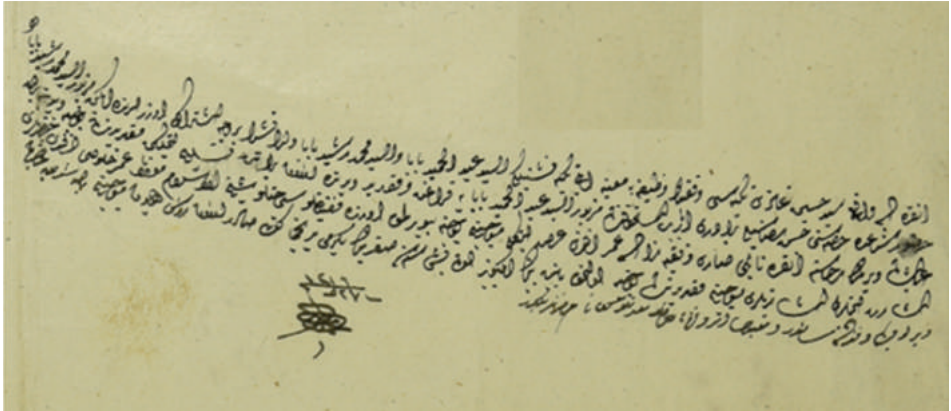
Belge 1. Ankara'da Hüseyin Gazi Tekkesi Post-nişinliğine 1795 yılında Seyyid Mehmet Reşid Baba ve kardeşi Seyyid Abdülhamid Baba'nın görevlendirilmesi.⁵⁵

Der devlet-i mekine arz-ı dâ'î-i kemine budur ki Ankara'da vâkî' Seyyid Hüseyin Gazi tekyesi vakfının vazife-i mu'ayyene ile tekye-nişin olan Esseyyid Ahmed Baba fevt olub yeri hâli kalmağla yerine erbâb-ı istihkâkdan sulbî oğulları iş bu bâ'is-i arz-ı ubudiyet Esseyyid Abdülhamid Baba ve Esseyyid Mehmed Reşid Baba mahal ve müstehak ve sezâvâr-ı inâyet olmağın tekye-nişinlik mezkûr babaları müteveffâ-yı mezbûr mahlûlünden ale'l-iştirâk merkûmân dâ'îlerine tevcih ve yedlerine berât-ı şerîf-i âlişân sadaka ve ihsân buyurulmak ricasına bi'l-iltimâs pâye-i serîr-i a'lâya arz ve i'lâm olundu bâkî emr men lehül-emrindir hurrire fi'l-yevmi's-sâlis aşar min Zilka'ade sene aşar ve mi'eteyn ve elf (13 Zilka'ade 1210/20 Mayıs 1796)

E'l-abdûd-dâ'î li-devleti'l-aliiyetü'l-Osmaniyye Ahmed Râşid mevlâ hilâfeti be-medine-i Ankara.

Belge 2. 1801-1802 yıllarında Hüseyin Gazi Tekkesi'nde tekke-nişin değişikliği.⁵⁶

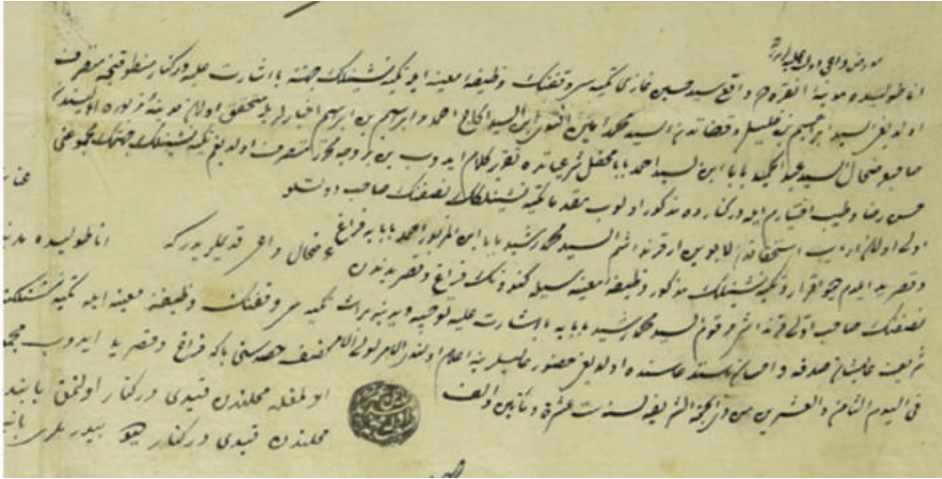

⁵⁵ BOA, C.EV, 181/9043.

⁵⁶ BOA, C.EV, 321/16346.

Ankara'da vâkı' Seyyid Hüseyin Gazi tekyesi vakfının vazife-i mu'ayyene ile tekye-nişinliği Esseyyid Abdülhamid Baba ve Esseyyid Mehmed Reşid Baba ber vech-i iştirâk üzerlerinde iken mezbûr Esseyyid Mehmed Reşid Baba huzur-ı şer' de hissesini hüsn-i rızasıyla biraderi erbab-ı istihkakdan mezbûr Esseyyid Abdülhamid Baba'ya feragat ve kasr-ı yed ve yedinde olan beratı teslim etmeğin kasr-ı yedinden tevcih ve yedine berat-ı âlişân verilmek ricasına Ankara nâ'ibi Sarıkafazâde Ömer Efendi arz etmek mucebince tevcih buyurulmak üzere faziletlü semahatlü şeyhülislam mevlanâ Ömer Hulusi Efendi hazretleri işaret etmeleri işaretleri mucebince kasr-ı yedinden tevcih olunmak babında bin iki yüz on beş senesi Safer'inin yirmi yedinci günü (20 Temmuz 1800) sadır olan ru'us-ı hümayun mucebince berat-ı şerif-i âlişân verildiği defterden mestur ve makbul ve ferman devletlü sa'adetlü sultanım hazretlerindir fi 27 R sene 1216/6 Eylül 1801.

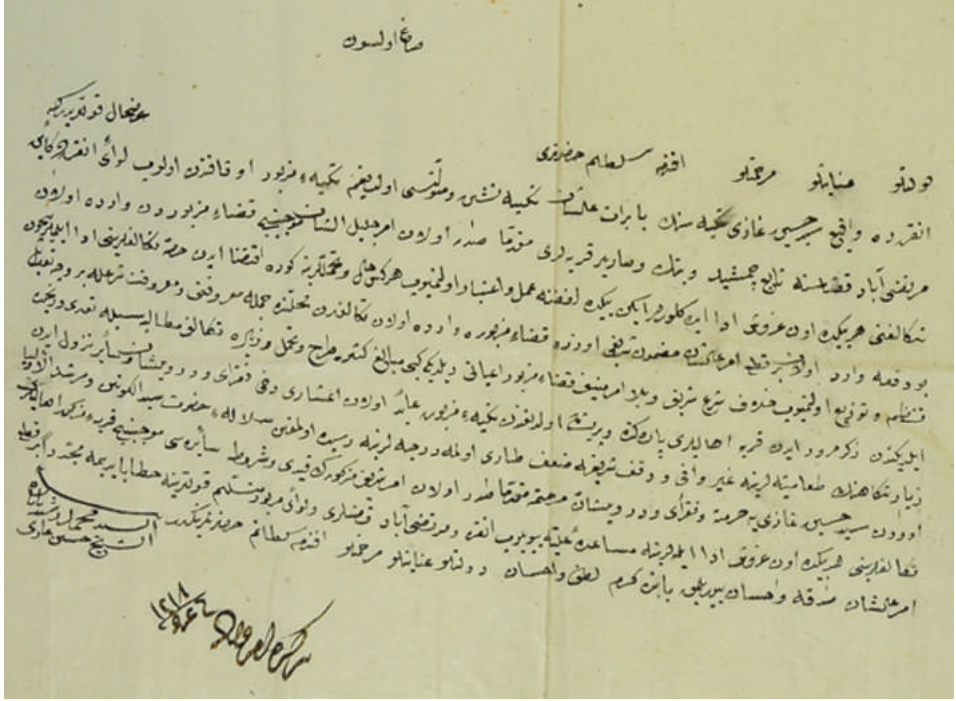
Belge 3. 1801-1802 yıllarında Hüseyin Gazi Tekkesi'nde tekke-nişin değişikliği.⁵⁷

Ma'rûz-ı dâ'i-i devlet-i aliyyeleridir ki

Anadolu'da medine-i Ankara'da vâkı' Seyyid Hüseyin Gazi tekyesi vakfının vazife-i mu'ayyene ile tekye-nişinlik cihetine bâ-işâret-i aliyye derkenâr mantûkunca mutasarrıf olduğu Esseyyid İbrahim bin Halil ve kuzâtadan Esseyyid Mehmed Emin Efendi ibn Esseyyid Elhac Ahmed ve İbrahim bin İbrahim ihbarlarıyla mütehakkık olan medine-i mezbûre ahalisinden sahib-i arzuhal Esseyyid Abdülhamid Baba ibn Esseyyid Ahmed Baba mahfil-i şer'iyânda takrir-i kelâm edüb ben ber vech-i muharrer mutasarrıf olduğum tekye-nişinlik cihetinin mecmu'unu hüsn-i rızâ ve taleb-i ihtiyarım ile derkenarda mezkûr olub mukaddemâ tekye-nişinlik nısfının sâhib-i evveli olan erbab-ı istihkakdan li-ebeveyn er karındaşım Esseyyid Mehmed Reşid Baba ibnül-mezbûr Ahmed Baba'ya ferağ ve kasr-ı yed eyledim deyu ikrâr ve tekye-nişinlik-i mezkûr vazife-i mu'ayyenesiyle kendünün ferağ ve kasr-ı yedinden nısfının sahib-i evveli karındaşı merkum Esseyyid Mehmed Reşid Baba'ya bâ-işâret-i aliyye tevcih ve yedine berat-ı şerif-i âlişân sadaka ve ihsân istid'âsında olduğu huzur-ı âlilerine ilâm olundu el-emr lehü'l-emr fi'l-yevmi's-samin ve'l-ısrın min Zilhicce'ti's-şerife li-sene sitte aşere ve mi'eteyn ve elf (18 Zilhicce 1216/21 Nisan 1802).

⁵⁷ BOA, C.EV, 321/16346.

Belge 4. Murtazaâbâd kazası Cımşid, Batak ve Sarılar köylerinin vergi gelirlerindenHüseyin Gazi Tekkesi vakfına ait olan meblağın verilmesi isteği (1804).⁵⁸

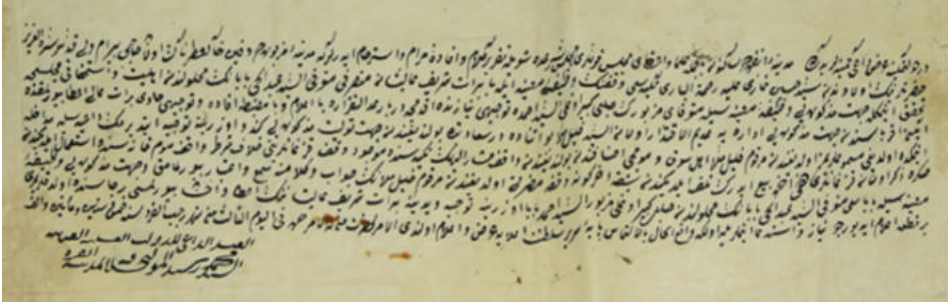
Devletlû inâyetlû merhametlû efendim sultanım hazretleri sağ olsun arzuhal kullandır ki

Ankara'da vâkî Seyyid Hüseyin Gazi tekyesinin bâ-berât-ı âlişân tekye-nişin ve mütevellisi olduğum tekye-i mezbûr evkafından olub liva-i Ankara'da kâ'in Murtezââbâd kazâsına tâbî Cemşid ve Batak ve Sarılar karyeleri mukaddemâ sadır olan emr-i celilü'ş-şân mücebince kaza-i mezbûrdan vâride olan tekâlifini her binde on guruş edâ edegelirler iken binde onuna amel ve ittibâr olunmayub herkes hâl ve tahammüllerine göre iktizâ eden hisse-i tekâliflerini edâ eylemeleri için bu def'a vârid olan bir küt'a emr-i âlişân mazmun-ı şerifi üzere kaza-i mezbûre vâride olan tekâlifden mahallinde cümle ma'rîfeti ve ma'rîfet-i şer'le ber vech-i ta'dîl tanzim ve tevzi' olunmayub hilâf-ı şer'-i şerîf ve bilâ emr-i münîf kaza-i mezbûr a'yânı dediği gibi mebâliğ-i kesire tarh ve tahammül ve ziyade tekalif mütalibesıyla te'addi ve rencide etlediğinden zikr-ı mürur eden karye ahalipleri parekende ve perişan olduğundan tekye-i mezbûre âid olan a'şârı dahî fukarâ ve dervişân ve sâ'ir nüzul eden ziyaretgâhının ta'âmiyyelerine gayr-ı vâfi ve vakf-ı şerifine za'af-dâr olma derecelerine reşide olmağın sülâle-i hazret-i seyyidü'l-kevineyn ve mürşidü'l-evliyâ olan Seyyid Hüseyin Gazi'ye hürmeten ve fukarâ ve dervişâna merhameten mukaddemâ sadır olan emr-i şerîf-i mezkûrun kaydî ve şurût-ı sâ'iresi mücebince karye-i mezkûr ahalipleri tekâliflerini her binde on guruş edâ eylemelerine müsâ'ade-i aliyye buyurulub Ankara ve Murtezââbâd kadıları ve livâ-i mezbûr mütesellim kullarına hitâben yedime müceddeden bir küt'a emr-i âlişân sadaka ve ihsân buyurulmak bâbinda kerem-i lütf ve ihsân devletlû inâyetlû merhametlû efendim sultanım hazretlerindirdi

Bende-i Esseyyid Mehmed Reşid Baba Eşşeyh-i Hüseyin Gazi

Tezkere emr ve irâde fi gurre-i Z sene 1218/13 Mart 1804.

Belge 5. Hüseyin Gazi Tekkesi post-nişinliğine Hacı Bayram Veli evladından Esseyyid Abdühay Baba ibn Esseyyid Ahmed Baba'nın vefat etmesi üzerine oğlu Seyyid Ahmet Baba'nın tayin edilmesi.⁵⁹

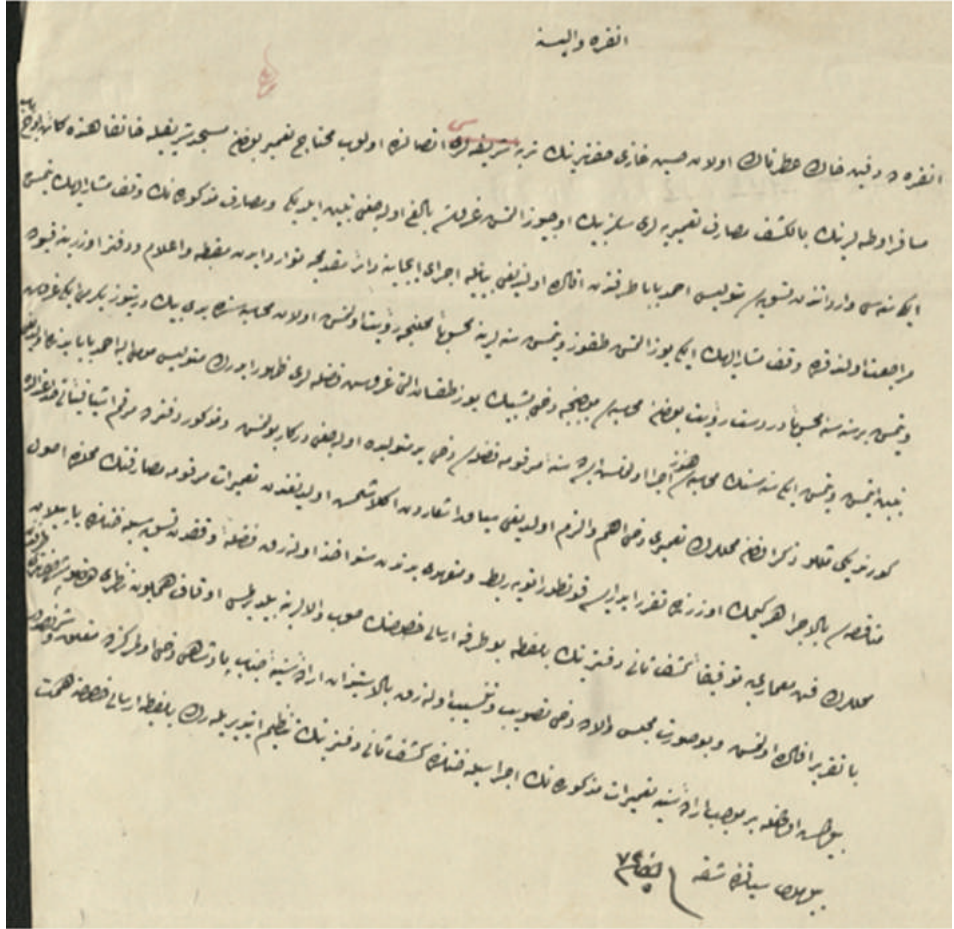

Der devlet-i mekîne arz-ı dâ'î-i kemine oldur ki medîne-i Ankara'da sâkinün bi'l-cümle ulemâ ve a'zâ-yı meclis meclis-i şer' de şöyle takrir-i kelâm ve ifâde-i merâm ve istihâm ederler ki medîne-i mezbûrede defin-i hâk-ı ıtrnâk olan Hacı Bayram Veli kudside sirrehü'l-azîz hazretlerinin evlâdından Seyyid Hüseyin Gazi aleyhi rahmeti'l-bârî vakfının vazife-i mu'ayyene ile bâ-berât-ı şerif-i âlişân mutasarrıfı Esseyyid Abdühay Baba'nın mahlûlünden ehliyet ve istihkâkı meclisçe tahakkuk etmekle cihet-i mezkûreyi vazife-i mu'ayyenesiyle müteveffâ-yı mezbûrın sulbî kebir oğlu Esseyyid Ahmed'e tevcihi niyâzında akdemce derbâr-ı adâletkarârâ bâ-i'lâm ve bâ-mazbata ifâde ve tevcihi hâvî berât-ı âlî i'tâ buyurulmakda iken akrabasından cihet-i mezkûreyi idâreye adimü'l-iktidâr olan Esseyyid Halil Molla bu esnada Dersâ'âdetde bulunduğundan cihet-i tevliyet-i mezkûreyi kendü üzerine tevcih ettirmek dâ'iyyesiyle müdâhale etmekte olduğu mesmû'larımız olduğundan merhum Halil Molla ehl-i sûk ve mumcu esnafından bulunduğundan vakıf-ı müşârunileyhin tekyesinde mevcûd vakfı kazanlarını hilaf-ı şart-ı vakıf mûmhânesinde isti'mâl eylediğinden sonra zikr olunan kazanları dahî ahara bey' ederek telef eylediğinden başka ahar güne vakfa mazarratı olduğundan merhum Halil Molla'nın cevâb ve kelâmına sem' ve 'tibâr buyurulmamak ve cihet-i mezkûreyi vazife-i mu'ayyenesiyle babası müteveffâ Esseyyid Abdühay Baba'nın mahlûlünden sulbî kebir oğlu mezbûr Esseyyid Ahmed Baba üzerine tevcih ve yedine berât-ı şerif-i âlişânın i'tâ ve ahz buyurulması ricâsında oldukları bir krt'a i'lâm ediyor deyu niyaz ve istid'â etmeleriyle evvelki vâkı'ü'l-hâl bi'l-iltimâs pâye-i serir-i saltanat-ı a'lâya arz ve i'lâm olundu el-emr li-hazreti men lehü'l-emr hurrire fi'l-yevmi's-sâlis min şehr-i Receb il-ferd li-sene hams ve sittin ve mi'eteyn ve elf (1265).

el-abdû'd-dâ'î li-devleti'l-aliyyeti'l-Osmaniyye Esseyyid Mehmed residü'l-mevlâ hilâfe be-medine-i Ankara.

⁵⁹ BOA, C.EV, 380/19272.

Belge 6. Hüseyin Gazi Türbesi yanındaki mescit ve hankâhın misafir odalarının
1857 yılında tamir edilmesi hakkında arşiv belgesi.⁶⁰

Ankara Vâlisine

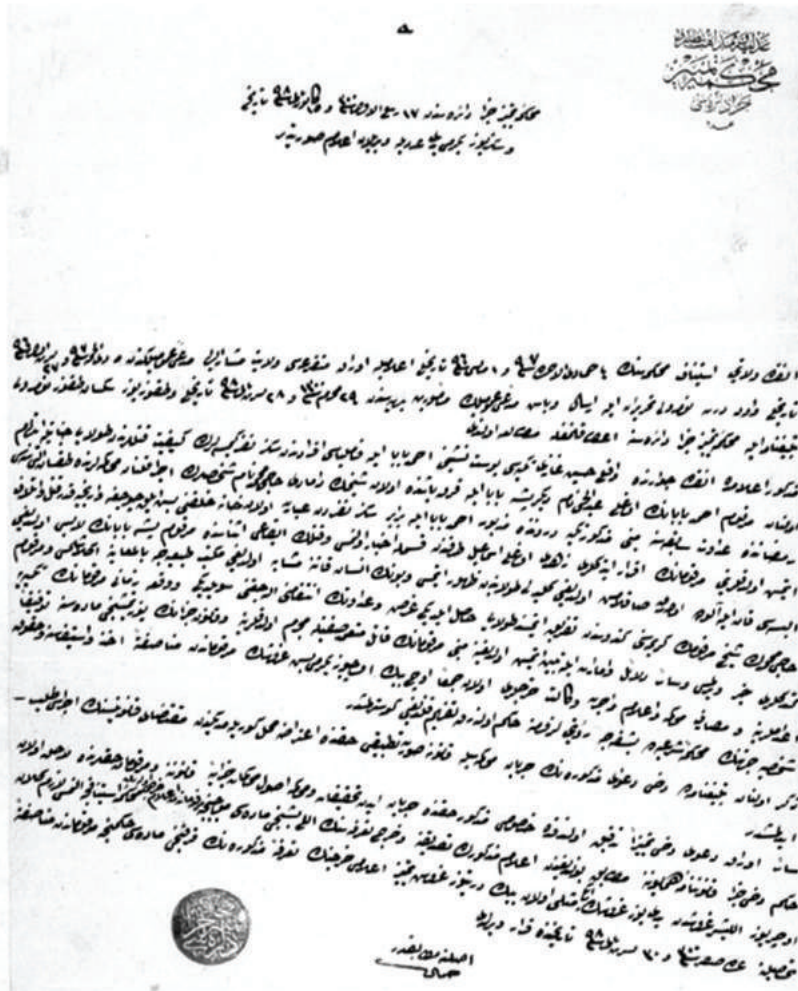
Ankara'da defin-i hâk-ı ıttınak olan Hüseyin Gazi hazretlerinin türbe-i şerifeleri ittisâlinde olub muhtâc-ı ta'mir bulunan mescid-i şerîfe hânkâhında kâin üç bâb misafir odalarının bi'l-keşf masarır-ı ta'miriyyeleri sekiz bin üç yüz altmış gurusâ bâliğ olacağı tebeyyün eylediği ve masârır-ı mezkûrenin vakf-ı müşârûnileyhin yetmiş iki senesi vâridâtından tesviyesi mütevellisi Ahmed Baba tarafından ifâde olunduğu beyanıyla icrâ-yı icabına dâîr mukaddemce tevârüd eden mazbata ve i'lâm ve defter üzerine kuyûda müraca'at olundukda vakf-ı müşârûnileyhin iki yüz altmış dokuz ve yetmiş senelerine mahsûben mahallince rû'yet olunmuş olan muhâsebesinde yedi bin dört yüz yirmi iki gurus ve yetmiş bir senesine mahsûben derdest-i rû'yet bulunan muhasebesi mücebince dahî beş bin yüz doksan altı gurus fazlaları zuhûr ederek mütevellisi mumailiyh Ahmed Baba yedinde olduğu tebeyyün etmiş ve yetmiş iki senesinin muhasebesi henüz icrâ olunmamış ise de sene-i merkûme fazlası dahî yed-i mütevellide olacağı derkâr bulunmuş ve mezkûr defterde murakkım eşyâ fi'âtı elde görüldüğü misillü zikr olunan mahallerin ta'miri dahî ehem ve

⁶⁰ BOA, A.MKT.MVL, 88/47.

elzem olduğu sıyak-ı iş'ârden anlaşılmiş olduğundan ta'mirât-ı merkûme masârifinin mahallinde usûl-i münâkasası bi'l-icrâ her kimin üzerinde takarrür eder ise kontratuya rabt ve müte'ahhidi yedinden sened ahz olunarak fazla-i vakfıdan tesviyesiyle hanesinde yapılan mahallerin fen-i mi'mâriye tevfiқан keşf-i sani defterinin ba mazbata bu tarafa ırsali hususunun savb-ı vâlâlarına bildirilmesi evkaf-ı hümayun nazırı devletlû paşa hazretleri tarafından bâ-takrîr ifâde olunmuş ve bu suret meclis-i vâlâda dahî tasvib ve tensib olunarak bi'l-istizân irâde-i seniyye-i cenab-ı padişâhî dahî ol merkezde müte'allık ve şerefsudûr buyurulmuş olmağla ber mücib-i irâde-i seniyye ta'mirât-ı mezkûrenin icrâsıyla hitâmında keşf-i sani defterinin tanzim ettirilerek ba-mazbata ırsâli husûsuna himmet buyurulmak sıyâkında şukka fî 5 Za 73/27 Haziran 1857.

Belge 7. Hüseyin Gazi Tekkesi post-nişini Ahmet Baba ve ailesinin katillerinin idama mahkûm edilmeleri.⁶¹

Muhakeme-i temyiz cezâdâ'iresinden 17 Rebî'ülevvel sene 300 ve 15 Kanun-ı sani sene 98 tarih ve sekiz yüz yirmi yedi adediyle verilen i'lâm suretidir.

⁶¹ BOA, İ.DH, 1271-99972.

Ankara vilayeti istinâf mahkemesinin 4 Cemzîyelahir sene 97 ve 1 Mayıs sene 96 tarihli i 'lâmiyla evrâk-ı müteferri'ası vilâyet-i müşarûnileyh müdde-i-i umûmiliğinden 5 Zilhicce sene 97 ve 27 Teşrin-i evvel sene 96 tarihli ve on dört numaralı tahrirat ile irsâl ve baş müdde-i-i umûmilikme'muriyet-i behiyyesinden 29 Muharrem sene 1300 ve 28 Teşrin-i sâni sene 98 tarihli ve dokuz yüz seksan dokuz numaralı tebliğnâme ile mahkeme-i temyiz cezâdâ'iresine i'tâkılınmağlamütâlâ'a olundu.

Mezkûr i 'lâmda Ankara civarında vâki' Hüseyin Gazi tekyesi post-nişini Ahmed Baba ile familyası efradından sekiz nefer kimselerin keyfiyet-i katllerinden dolayı cinayetle ithâm olunan merhum Ahmed Baba'nın oğlu Abdülhayn^m-i diğer Beşe Baba ile kırk yaşında olan şeyhin damadı Hacı Mehmed nâm şeyhlerin icrâ kılınan muhakemelerinde doksan altı senesi Ramazanında adâvet-i sabıkasına mebni mezkûr tekye derûnunda mezbûr Ahmed Baba ile beraber sekiz neferden ibâret olan hâne halkını beş aylık çocuğa varıncaya kadar katl ve itlâf etmiş olduklarını merkûmânın ikrâr ettikleri Zühdü oğlu İsmâ'il tarafından kasemle ihbâr olunması ve katlin ibkâsı esnasında merhum Beşe Baba'nın lâbis olduğu elbisesi kan ile alûde olarak saklamış olduğu kilidli dolabından zuhur etmiş ve bunun insan kanına müşâbe olduğu mekteb-i tabi'yyece bi'l-mu'âyene anlaşılmış ve merhum Hacı Mehmedin şeyh-i merhumun kerimesini kendüsünden tefrik etmesine dolayı hâsıl eylediği garaz ve adâvetin intikamını alacağını söylediği ve vak'a zamanı merkûmânın tekyeye gittikleri haber verilmesi ve sâ'ir delâ'il ve imârât ile tebeyyün etmiş olduğuna mebni merkûmânın kâtil-i müte'amid sıfatıyla mücrim olduklarına ve kanun-ı cezanın yüz yetmişinci maddesine tevfikân i'dâmlarına ve masarîf-i mahkeme ve i'lâm ve ücret-i vekalet harçları olan cem'an üç bin üç yüz yirmi beş guruşun merkûmândan münâsafaten ahz ve istifâsına ve hukuk-ı şahsiye cihetinin mahkeme-i şer'iyyede başkaca rüyeti lüzumuna hüküm olunarak tefhim kılındığı gösterilmiştir.

Zikr olunan tebliğ nâmede dahî da'vâ-yı mezkûrenin cereyan-ı mahkemesiyle kanun-ı suret tatbiki hakkında i'tirâza mahal görülemediğinden muktezâ-yı kanunisinin icrâsı talep edilmiştir.

Sâ'ir evrâk-ı da'vâ dahî temyizen tedkik olundukdahusûs-ı mezkûr hakkında cereyan eden tahkikât ve muhakeme usûl-i muhakemât-ı cezâ'îyye-i kanuniyye ve merkûmât haklarında lâhak olan hüküm dahî cezâ kanunnâme-i hümayûna mutâbık bulunduğundan i'lâm-i mezkûrun tasdikine ve harç ta'rifesinin elli beşinci maddesi mücebince merkûmandan i'lâm harcı olarak mahkeme-i istinafa alınması lazım gelen üçer yüz ellişer guruşdan yedi yüz guruşun iki misli olan bin dört yüz guruş temyiz i'lâmı harcının ta'rife-i mezkûrenin kırkinci maddesi hükmünce merkûmandan münâsafaten tahsiyliyle gurre-i Safer sene 300 ve 30 Teşrin-i sâni sene 98 tarihinde karar verildi

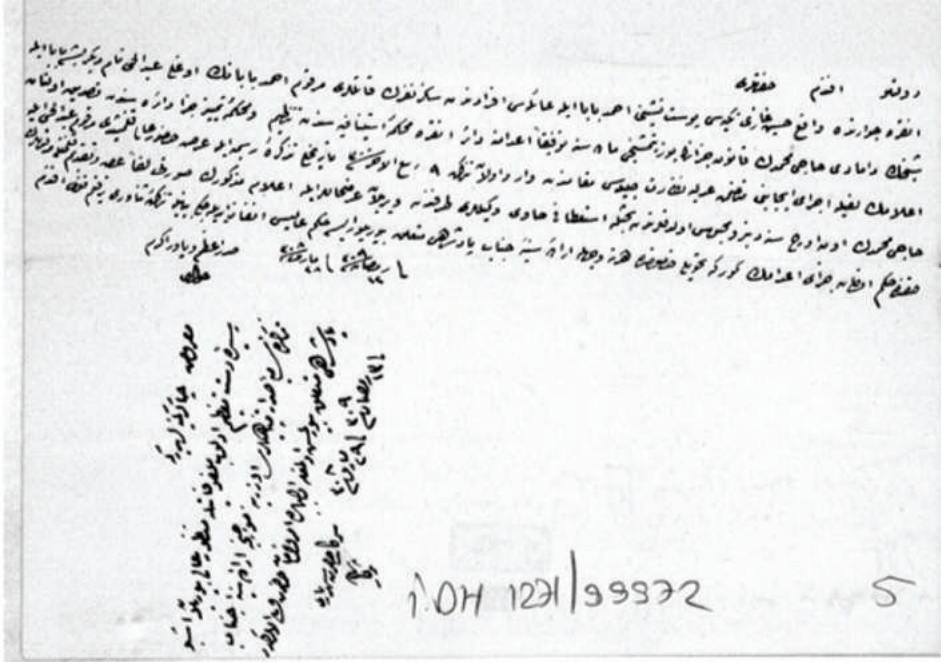
Aslına mutabıkdır Cemal.

Belge 8. Hüseyin Gazi Tekkesi post-nişini Ahmet Baba ve ailesinin katillerinin idam kararlarının başka cezaya dönüştürülmesi isteği.⁶²

Devletlü efendim hazretleri

Ankara civârında vâki' Hüseyin Gazi tekyesi post-nişini Ahmed Baba ile a'ilesi efradından sekiz neferin katilleri merhum Ahmed Baba'nın oğlu Abdülhay nâm-i diğer Beşe Baba ile şeyhin damadı Hacı Mehmed'in kanun-ı cezanın yüz yetmişinci maddesine tevfikân i'dâmına dâ'ir Ankara mahkeme-i istinafiyyesinden tanzim ve mahkeme-i temyiz cezâ dâ'iresinden tasdik olunan i'lâmın leffiyile icrâ-yı icabını mutazammın adliye nezaret-i celilesi makamından varid olan tezkere 9 Rebiülahir sene 300 tarihli tezkere-i resmiye ile arz-ı huzur-ı ali kılınmışdı merhum Abdülhay ile Hacı Mehmed'in on üç seneden berü mahbûs olduklarından

⁶² BOA, İ.DH, 1271-99972.

bahisle isti'tâfi hâvi vekilleri tarafından verilen arzuhaller ile i'lâm-ı mezkûrun sureti leffen arz ve takdim kılınmağla merkumların hakkında hükm olunan cezâ-yı i'dâmın küreğe tahvili hususunda her ne veçhile irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müte'allık buyrulur ise hükm-i âlîsi infâz edileceği beyanıyla tezkere-i senâverî terkim kılındı efendim fi 12 Ramazan sene 309 fi 28 Mart sene 308 sadra'zam ve yaver-i ekrem Cevad.

Ma'rûz-ı çâker-i keminelerdir ki

Reşide-i dest-i ta'zim olub melfûfatıyla manzur-ı âlî buyrulan iş bu tezkere-i samiye-i sadâret penahileri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müte'allık buyurulmuş olmağla olbâbda emr ve ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir fi 13 Ramazan sene 309 fi 29 Mart sene 308

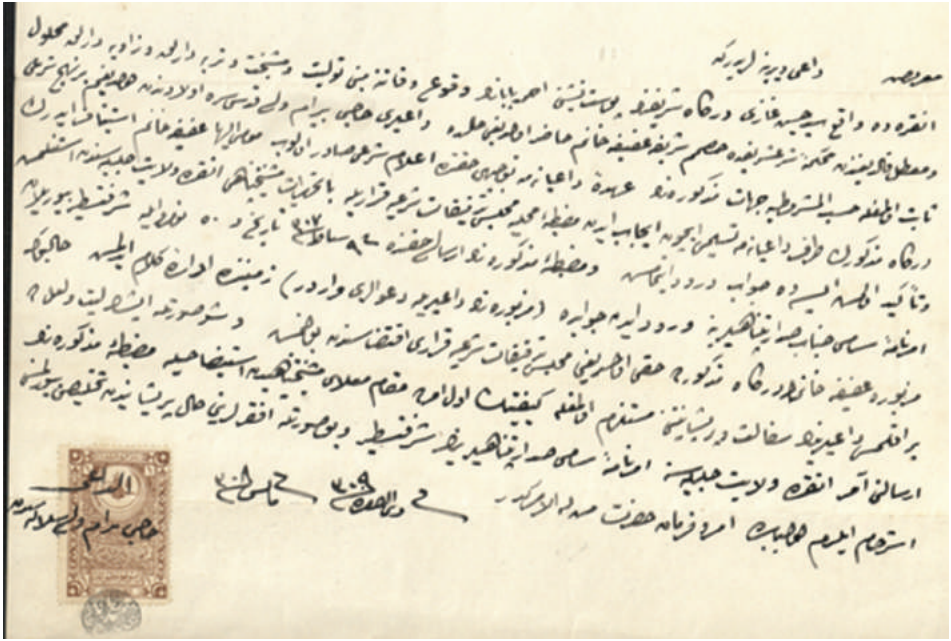
Serkâtib-i hazret-i şehri-yârî.

Belge 9. Hüseyin Gazi Tekkesi meşihat ve tevliyeti için Şerife Afife Hanım ile Hacı Bayram Veli evladından Mehmet Baba arasında meydana gelen ihtilaf hakkında.⁶³

Ma'rûz-ı dâî-i dirineleridir ki

Ankara'da vâkî Seyyid Hüseyin Gazi dergâh-ı şerifinin postnişini Ahmed Baba'nın vuku'-ı vefatına mebni tevliyet ve meşihat ve türbedarlık ve zaviyedarlık mahlûl ve mu'attıl kaldığından mahkeme-i şer'-i şerifde hasmım Şerife Afife hanım hazır olduğu halde dâ'ileri Hacı Bayram Veli kudde sırrehu evladından olduğum ber nehc-i şer'î sabit olmağla hasbe'l-meşrûtiye cihat-ı

⁶³ BOA, BEO, 38/2847.

mezkûrenin uhde-i da'îyaneme tevcihi hakkında i'lâm-ı şer'î sadır olub mumaileyhâ Afife Hanım istinaf ederek dergâh-ı mezkûrun taraf-ı da'îyaneme teslimi için icab eden mazbata-i mahalliye meclis-i tedkikat-ı şer'iyye kararıyla bâ-tahrirat-ı meşihatpenahi Ankara vilâyet-i celilesinden istenilmiş ve te'kid olmuş ise de cevap vürüd etmemiş ve mazbata-i mezkûrenin irsâli hakkında fi 9 Şubat sene 308 tarih ve 50 numara ile şeref-tastir buyurulan emirname-i sâmi-i cenab-ı sadaretpenahilerine vürüd eden cevab-da (mezbûrenin dâ'îleriyle da'vâları vardır) zemininde idâre-i kelim edilmiş halbuki mezbûre Afife Hanımın dergâh-ı mezkûrde hakkı olmadığı meclis-i tedkikat-ı şer'iyye kararı iktizasından bulunmuş ve şu suretle işin leyt ve le'alde bırakılması dâ'îlerinin sefalet ve perişaniyetini müstelzim olmağla keyfiyetin evvel emirde makam-ı mu'allâ-yı meşihat penahiden istizahıyla mazbata-i mezkûrenin irsâlini âmir Ankara vilâyet-i celilesine emrânâme-i sâmi-i sadaretpenahilerinin şeref-tastir ve bu suretle efkarlarını hâl-i perişânden tahlis buyurulmasını istihâm eylerim olbâbda emr ve ferman hazret-i men lehül-emrindir fi Zilkade sene 309 ve fi Mayıs sene 308

E'd-dâ'î Hacı Bayram Velî sülalesinden Mehmed.

Belge 10. Hüseyin Gazi Tekkesi'nin münhal olan tevliyet ve meşihat cihetlerine

Şeyh Mehmet Baba'nın atanması talebi.⁶⁴

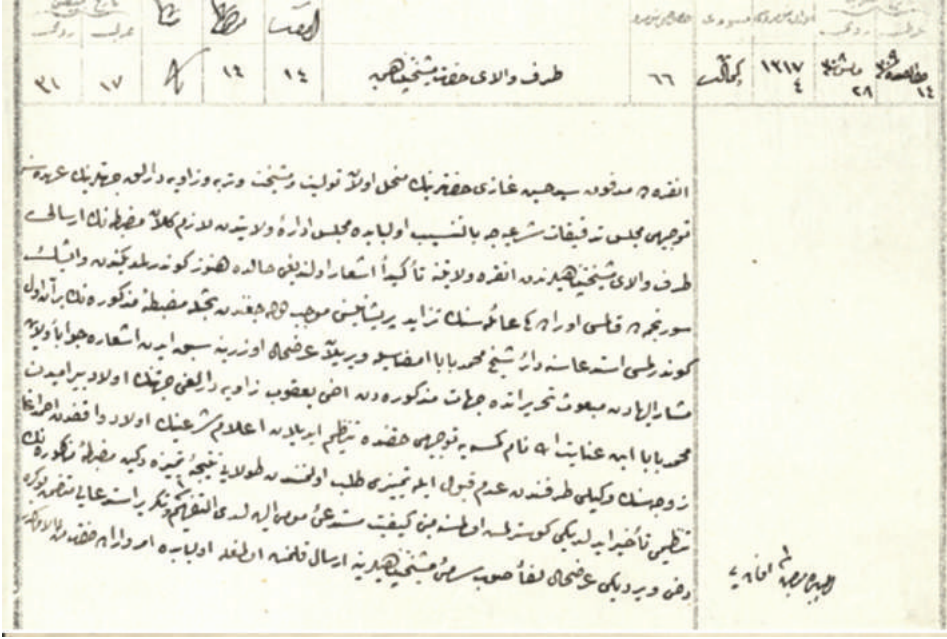
Tarih Hicrî 14 Zilkade sene 309/Rumî 28 Mayıs sene 308

Evrâk numarası 1317

Hususî numara 66

Taraf-ı vâlâ-yı hazret-i meşihatpenâhiye

⁶⁴ BOA, BEO, 18/1322.

Ankara'da medfün Seyyid Hüseyin Gazi hazretlerinin münhal olan tevliyet ve meşihat ve türbe ve zaviyedarlık cihetlerinin uhdesine tevchi meclis-i tedkikât-ı şer'îyyece bi't-tensib olbâbda meclis-i idâre-i vilâyetden lâzım gelen mazbatanın irsâli taraf-ı vâlâ-yı meşihatpenahilerine Ankara vilâyetine te'kiden iş'âr olunduğu hâlde henüz gönderilmediğinden ve işin sürüncemede kalmış oradaki âilesinin tezâyüd-i perişanisini mücib olacağından bahisle mazbata-i mezkûrenin bir an evvel gönderilmesi istid'âsına dâ'ir Şeyh Mehmed Baba imzâsıyla verilen arzuhâl üzerine sebk eden iş'âra cevâben vilâyet-i müşârunileyhâdan meb'ûs tahrîrâtında cihât-ı mezkûreden Ahi Ya'kub zaviyedarlığı cihetinin evlâd-ı Bayrâmiden Mehmed Baba ibn İnayetullah nâm kimesneye tevchi hakkında tanzim edilen il'âm-ı şer'îyyenin evlâd-ı vâkıfıdan Ahmed Ağa zevcesinin vekili tarafından adem-i kabul ile temyizi taleb olunmasından dolayı netice-i temyize değin mazbata-i mezkûrenin tanzîmi te'hîr edildiği gösterilmiş olmasına mebnî keyfiyet müsted'â-i mûmaileyh lede't-tefhîm olbâbda mücib-i ifadeyi tekrîr istid'âyı mutazammın bu kere dahî verdiği arzuhâl leffen savb-ı sâmi-i meşihatpenahilerine irsâl kılınmış olmağla olbâbda emr ve irâde hazret-i men lehül-emrindir.

Belge 11. Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin'in onayıyla Hüseyin Gazi Tekkesi'nin münhal olan tevliyet ve meşihat cihetlerine Şeyh Mehmet Baba'nın atanması.⁶⁵

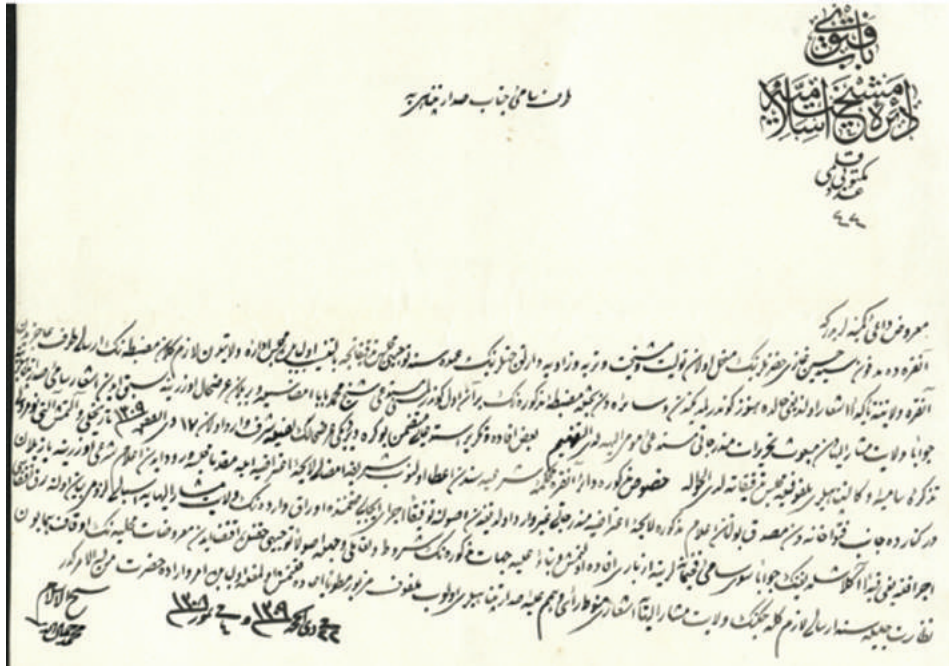
Bâ-fetvâ-yıdâ'ire-i meşihat-i İslamiyye mektûbî kalemi aded 44

Taraf-ı sâmi-i cenâb-ı sadâretpenâhiye

Ma'rûz-ı dâ'i-i keminelidir ki

Ankara'da medfün Seyyid Hüseyin Gazi hazretlerinin münhal olan tevliyet ve meşihat ve türbe ve zaviyedarlık cihetlerinin uhdesine tevchi meclis-i tedkikâtça bâ-tensib ol bâbda meclis-i idâre-i vilâyetden lâzım gelen mazbatanın irsâliâicizinden Ankara

⁶⁵ BOA, BEO, 38/2847.

vilâyetine te'kideniş'âr olunduğu hâlde henüz gönderilmediğinden ve sâ'ireden bahisle mazbata-i mezkûrenin bir ân evvel gönderilmesini müsted'î Şeyh Mehmed Baba imzâsıyla verilen arzuhal üzerine sebk eden iş'âr-ı sâmi-i sadâret penahilerine cevaben vilâyet-i müşârunileyhâdan tahrîrât mündericâtı müsted'î-i mumaileyh lede't-tefhim ba'zı ifade ve tekrar istid'âyı mutazammın bu kere verdiği arzuhâlin leffîyle şeref-vârid olan 17 Zilkade sene 1309 tarihli ve altmış altı numaralı derkenârda cenâb-ı fetevahânedan musaddak bulunan ilâm-ı mezkûrelayha-i i'tirâziyye mündericatı gayr-ı vârid olduğundan usulüne tevfikân icrâ-yı câbî zmnında evrak-ı varidenin vilâyet-i müşârunileyhaya isâli lüzumu beyan olunarak iktizâsı icrâ kılındığı kayden anlaşıldığı- nın cevaben su-yı sâmi-i fehimanelerine ezbârî ifâde olunmuş ve binâ'enaleyh cihât-ı mezkûrenin şurût ve usulen tevcihi hakkında iktizâ eden ma'rûzât-ı mahalliye'nin evkâf-ı hümayun nezâret-i celilesine irsâli lâzım geleceğinin vilâyet-i müşârunileyhaya iş'âr-ı menût-ı re'y ve himem-i aliyye-i sadâretpenahileri olub melfuf-ı mezbûr müsteviyen i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ve irâde hazret-i men lehül-emrindir fi 22 Zilhicce sene 1309 ve fi 4 Temmuz sene 1308. Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin.

B. Resimler

Resim 1. Hüseyin Gazi Türbesi

Resim 2. Hüseyin Gazi Türbesi

Resim 3. Ankara Hüseyin Gazi Türbesi (1996 yılı onarımı ve çevre düzenlemesinin ardından)**Resim 4.** Ankara Hüseyin Gazi Türbesinin içi.

Resim 5. Hüseyin Gazi Tekkesi'nin günümüzdeki hali (Cemevi girişi)

Resim 6. Hüseyin Gazi Tekkesi'nin günümüzdeki hali.

MÜDERRİS HACI AHMET EFENDİ

(H.1271/M. 1855-1939)İ

İlyas Çüçen*

Özet

Bu çalışmada, Çubuk kazasının Kuruçay köyünde 1855 yılında doğan ve 1939 yılında yine aynı köyde vefat eden Müderris Hacı Ahmet Efendi'nin, ailesi, hayatı, eğitimi, ilmi hayatı, kurduğu medrese ve bunun için tahsis ettiği vakıf gibi konular ele alınmıştır. Genelde şahitlikler üzerinden elde edilen bilgilerle ortaya konulan bu çalışmada, Osmanlı son dönemindeki bir alim ve mürşidin hayat hikayesi, Çubuk ve çevresindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müderris, Müderris Hacı Ahmet Efendi, Çubuk, Ankara.

Hicri 1271, Miladi 1855 yılında Kuruçay Köyü'nde doğan "Büyük Hoca" lakaplı Müderris Hacı Ahmet Efendi, Büyük dedesi olan Karamehmet zâdelerden Kuruçay'lı Hüseyin Ağa'nın oğludur. Kuruçay Medresesi'nin kurucusu olan Müderris Hacı Ahmet Efendi, Ankara vilayetinin ve Çubukâbâd kazasının yetiştirdiği en meşhur mürşid ve âlim şahsiyetlerinden birisidir.

Payitaht nezaretinde tutulan Nakibü'l-eşraf defterlerine göre; Osmanlı ordusu savaşa çıktığında, halis ipekten olan ve üzerinde altın işleme ile kelime-i tevhid yazılı bulunan Sancağı Şerifi, seyyidler ve şerifler taşırlandı. Hazreti Hasan^(ra) soyuna şerif, Hazreti Hüseyin^(ra) soyuna ise seyyid denilmiştir. Uzunca boylu, mavi gözlü olan bu

* Yargıtay Hâkimi; Müderris Hacı Ahmet Efendi'nin Torunu.

zâtın kendi ifadesiyle Nakibü'l-eşraf defterlerinde kayıtlı bulunan silsile-name'ye göre şeceresinin seyyid olduğu ve soyunun Silsile-i Sâdât'tan Seyyidler Sultanı Hazreti Hüseyin Efendimize ve o soydan gelen seyyidlere dayandığı söylenir.

17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ile birlikte soy, lakap ve unvanların kaldırılmasından sonra 21 Haziran 1934'te çıkartılan Soyadı Kanunu'na göre, Müderris Hacı Ahmet Efendi ilk kez Kuruçay köyüne ait Osmanlıca nüfus kütüğünün ilk sayfasında bir numaralı hanede "CAN" soyadını almıştır. Bunun sebebi seyyidlerin halk içindeki diğer bir lakapları da "CAN"dır ve "CANLAR" diye anılmış olmalarıdır. Resulüllah'a (sav) ve onun âline, dolayısıyla Ehl-i Beyte olan hürmet nedeniyle bu lakap kullanılmıştır. Hatta ismi Muhammed olan kimselere de Resulüllah'a (sav) olan saygı nedeniyle, O'nun ismine hürmeten "adıgüzel" diye hitap edilmiştir.

Çubukâbâd ilçesinin ova ve dağ köylerinin beş yüz yıla yaklaşan yerleşik eski köy isimleri Oğuzların Boz-ok ve Üç-ok'lardan gelen yirmi dört boyunun boy isimleridir. Bunlardan; Kayı, Alkaevli, Karaevli, Yazır, Dodurga, Yaparlı (Yapraklı), Kızık, Karkın (Garkın), Bayındır, Peçenek, Çavuldur (Çavundur/Çavındır), Eymür (İğmir), Alayuntlu (Uluyurtlu/Uluçay), Yüreğir (Üreğir), Büğdüz, Yıva/Yuva, Kınık isimleri sayılabilir. Adı geçen Oğuzların bu boy isimleri, Ankara'nın Çubuk ilçesinin köylerinde halen köy isimleri olarak yaşamaktadır.

Oğuzların Kayı boyundan olan büyük büyük dedeleri Karamehmet zadenin 450 yıl kadar evvel Kafkasya'dan Diyar-ı Rum'dan Diyar-ı İslam'a dönüşen Anadolu'ya geldiği, oğlan evlatlarından birisinin Erzincan'da kaldığı, diğerinin Çankırı'da mekân tuttuğu, bir diğerinin de İstanbul'a giderek yerleştiği söylenmektedir.

Karamehmet zadelerden Hüseyin Ağâ'nın babası ya da dedesi Çankırı'dan gelerek Kuruçay Köyü'ne yerleşmiştir. Çankırı ilinin Orta ilçesinde kalan kız soyundan olan sülalenin bugün soyadları "CAN" olarak bilinmektedir. Bu sülaleden Yargıtay Üyesi Hâkim Osman Can hayattadır.

İstanbul'a yerleşen sülale ise; Osmanlının son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında İstanbul Kadılığı ve Müftülüğü yapan amcazadesi Müderris Mehmet Rüştü Efendi olup, onun oğlu İstanbul müftülerinden Fuat Çamdibi ve torunları Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hasan Mahmut Çamdibi ve Vefa Çamdibi olduğu sülale büyüklerinin anlatımları arasındadır.

Müderris Hacı Ahmet Efendi'nin kızları torunlarından Yargıtay Hakimi İlyas Çüngen, Doç Dr. Semra Kılıç (Orhan), Danıştay Hakimi Emine Tuba Yılmazoğlu (Çüngen)

halen bilim ve hukuka olan hizmetleri devam etmektedir. Müderris Hacı Ahmet Efendi; “Evlatlarım, esasen; soy ve sop önemli değildir, ilim ve ahlak önemlidir. İlimde kibir ve âr olmaz. İlme ağyar olanlar, Berhudâr olmaz.” buyurmuştur.

Müderris Hacı Ahmet Efendi

Müderris Hacı Ahmet Efendi'nin doğumu, 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından 15 yıl sonraya, Sultan I. Abdülmecit dönemine rastlar. Köyde okumayı söken Ahmet Efendi, 8 yaşındayken içine düşen okuma ateşi ile ailesinin o zamanki yol koşullarının zorluğu nedeniyle pek rızası olmadan İmparatorluğun payitahtı olan İstanbul'a amcasının yanına gider. Amcasının refakati ve himayesinde İstanbul'da 10 yaşında hafızlığını tamamlar. 5 yıl daha burada kalıp, hocası Hacı Şükrü Efendi'nin yanında medrese tahsilinin temel eğitimi tamamlar. İstanbul'un ilim, irfan dünyasını tanır ve havasını teneffüs eder, 15 yaşına kadar İstanbul'da kalır.

1870 yılında hocası Hacı Şükrü Efendi'nin teşvik ve tavsiyesiyle, Çankırı'da “Büyük Müftü” olarak bilinen Şeyh Molla Mustafa Efendi'nin yanına gelir ve Onun 5 özel talebesi arasına girer. Hocasından geceli-gündüzlü ders alır. Çok sıkı bir çalışma, azim ve gayretiyle 10 yıl aralıksız olarak dersine devam eder. Aynı zamanda Şeyh Molla Mustafa Efendi'den Edeb, Tarikat ve Tasavvuf dersi ve terbiyesi alır. Zahir ve batın alanlarda âlim ve mürşid olan müderris Hacı Ahmet Efendi, aynı zamanda Turûk-ı âliyeden olan Nakşî, Kadîrî, Şazeli ve Bayramî tarikatlarından da icazetli bir mürşit idi.

1880 yılında hocasının tavsiyesi üzerine tekrar İstanbul'a dönen Müderris Hacı Ahmet Efendi, Fatih Medresesi'nde 5 yıl daha öğrenimine devam eder. 22 yıl süren tahsil hayatından sonra, 30 yaşında müderrislik icazetini (diplomasını) alarak kendi köyü olan **Kuruçay'a** döner.

Bu yıllarda Osmanlı tahtında Sultan II. Abdülhamit oturmaktadır. Onun tahtta bulunduğu 1876'dan 1909'a kadarki sürede, gerek İstanbul'da gerekse taşrada, başta şehirler olmak üzere pek çok kasaba ve köyde mektepler ve medreseler kurulur, talebeler yetiştirilir. Müderris Hacı Ahmet Efendi, işte bu dönemde, 1895 yılından itibaren Çubuk ve Kızılcahamam (Yabanâbâd) çevresinde ders verme ve irşat çalışmalarına başlar. Bu iki kazada bizzat medrese kurarak talebe yetiştirmeye devam eder.

Müderris Hacı Ahmet Efendi, ilk medresesini Kızılcahamam (Yabanâbâd) ilçesine bağlı Pazar nahiyesinde kurar. Pazar ve Otacı yaylası yöresinde yüze yakın talebe yetiştirir. Burada yetiştirdiği talebelerin en meşhuru, **Pazar'lı Mamacı Hoca'dır**.

Müderris Hacı Ahmet Efendi, sağladığı destek ve teşvik sonunda, kendi köyü **Kuruçay’a** gelerek, köylülerinin de yardımıyla 1307/1889-1890 yılında, arsasını kendisinin tahsis ettiği 9 odalı derslikten oluşan bir medrese inşa eder. Bu medrese ile ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan 605 numaralı Vakfiye Defteri’nin 65. sayfasının 83 sırasında, 2666 numara ile kayıtlı bir vakıf bulunmaktadır. Burada yer alan bilgide vakfı kuran kişi Hüseyin Ağa’nın oğlu Ahmet Efendi’dir. Bu vakıf, Şûra-yı Evkâfın 25 Haziran 1330 /8 Temmuz 1914 tarihli kararına dayanılarak, 4 Ramazan 1332 / 27 Temmuz 1914 tarihli İrade-i Aliyye (padişahın iradesiyle) gereğince kayıt altına alınmış yani tescil edilmiştir.

Vakfiyede yer alan bilgide, bu vakfın medreseye tahsisli olarak **Müderris Hacı Ahmet Efendi** tarafından, medresenin yapımından 12 yıl sonra kurulduğu ve medrese için ayrıca 1.000 kuruş tahsis edildiği, Çerkeşli Mehmet Efendi’nin vakfın mütevellisi, Sofu Hoca’nın da Müderris Kalfası olarak tayin edildiğini öğrenmekteyiz. Ömrünün en verimli çağında, iki yüze yakını hafız ve üç yüzün üzerinde de talebe yetiştirmiştir.

Müderris Ahmet Efendi’nin Kuruçay’da yetiştirdiği talebelerinden en meşhuru, medresenin de kendi döneminde Müderris Kalfalığını yapan **Sofu Hoca’dır**. Hatta, Sofu Hoca’nın İstanbul Saray İmamlığı’na çağrıldığı, fakat Hacı Ahmet Efendi’nin rızası olmadığı için gitmediği söylenir. Tahtayazı’lı Ömer Hoca, Çatokçular’lı Bayram Hoca, Gökçedere’li Ali Hoca gibi bölgenin tanınmış âlimler, hep bu medresede yetişmişlerdir. Yetiştirdiği en önemli talebelerinden biri de oğlu Hacı Hafız Hüseyin Efendi’dir. Köy halkından bir müşahit Hafız Hüseyin Efendi ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmıştır: “*Ben Hacı Ahmet Efendi’nin oğlu Hüseyin Hoca’da okudum. Bizi okuturken şöyle derdi. “Oku oğlum oku! İlim âr olmaz. İlmi âr edenler, Berhudar olmaz.”* Müderris Ahmet Efendi’nin günümüzde, torunları arasında hâkim, öğretim üyesi, öğretmen, su-bay, siyaset ve fikir adamı bulunmaktadır.

Salnâme-i Vilâyet-i Ankara isimli eserde yer aldığına göre; Müderris Hacı Ahmet Efendi, Çubukâbâd Bidayet Mahkemesi’nde Aza olarak da görev yapmıştır. Çubukâbâd (Mahkeme-i Bidayet) Reisi Nâib Efendi, Aza Ahmed Efendi, Aza Vehbi Efendi, Mukâvelât Muharriri Adil Efendi, Başkâtib Hacı İbrahim Efendi, İkinci Kâtib Muhammed Efendi, olarak isimleri geçmektedir.

30 yaşında müderrislik icazetini alan ve talebe yetiştirmeye başlayan Müderris Hacı Ahmet Efendi, hayatının 53 yılını bu uğurda harcamıştır. Kuruçay köyü medresesinde Sarf, Nahiv, Belağat, Fesahat, Hitabet, Münazara, Lüga, İlm-i Tecvit, Kıraet-i Seb’a, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Usul-ü Fıkıh, Usulü Tesir, Usulü Hadis, Akaid, Kelam,

Feraiz, İştikak, Kısas-ı Enbiya ve İntişar-ı İslam Tarihi vs. gibi Fıkıh ve Hukuk ağırlıklı Kur'an ilimlerinin yanında, **Riyaziyat ilimleri olan;** Hesap, Matematik (Riyaziye), Cebir, Geometri (Hendese), Astonomi (Heyet), İsaguçi, Mantık, Tıp, Tabiiyyat (Nebatat ve Hayvanat), Kadim Yunan Felsefesi ve Yunan Tarihi gibi ulûm-u şer'iyeye, ulûm-u akliye, ulûm-u tabî'ye ve ulûm-u riyaziye gibi dersleri ve konuları içeren müs-bet bilimlerin de okutulduğu, medresenin dağılan kütüphane kitaplığından anlaşılmaktadır. Yetiştirdiği talebelerinin tümü, Çubuk yöresi ve Ankara başta olmak üzere, İç Anadolu'nun birçok vilayetinde, birazı da İstanbul ve Bursa'da olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde ve devletin resmi kademelerinde görev yapmışlardır.

Dersiâm unvanını da alan Müderris Hacı Ahmet Efendi'nin başlattığı bu ilim seferberliği Kuruçay köyünde Osmanlı döneminden başlayarak, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte ölümünden sonra da günümüze kadar devam etmiştir. Kuruçay köyünden bu güne kadar hâkim, savcı, kaymakam, doktor, öğretmen, subay, mühendis ve öğretim üyesi olmak üzere iki yüzü aşkın bürokrat ve aydın yetişmiş, ülkemizin kalkınmasında ve gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

Müderris Hacı Ahmet Efendi, Cumhuriyetin ilk yıllarında, Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından Kuruçay köyüne bizzat emir subayını göndermek suretiyle Yeni Genç Cumhuriyetin başkenti olan Ankara'ya iki kez çağırılmış, ilk Diyanet İşleri Reisi olan Rifat Börekçi'den önce, kendisine Diyanet İşleri Başkanlığı teklif edilmiş, yaşlılığı nedeniyle bu görevi kabul etmemiştir. 3 Mart 1924 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 2. maddesi ile Mektep ve Medreseler lağvedildiğinden, mütevazı hayatına kendi köyünde devam etmiştir. Hatip çayına ismi verilen Ankaralı Hemşehrisi Meşhur âlim Yuvalı Hatip Hoca, İskilipli Ethem Şih ve Mehmet Akif Ersoy, Hasan Basri Çantay, Elmalılı Hamdi Yazır muasırlarından olup bunlarla tedris-i ve teşrik-i mesaileri olmuştur.

1909 yılında Sultan Abdülhamit Han'ın tahttan indirilmesine çok üzülen Müderris Hacı Ahmet Efendi, sırasıyla Balkan Harpleri, I. Cihan Savaşı, İstiklâl Savaşı ve nihayet genç Cumhuriyetin 19 yılını da gördükten sonra, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın vefatından bir yıl sonra 1939 yılında, 84 yaşında iken Hakka yürümüş ve Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Cenaze namazını Sofu Hoca kıldırılmıştır. Kuruçay Köyü eski kabristanlığında medfundur. Allah onlardan razı olsun!

KAYNAKÇA

Avcı, Yunus-M. Onay-M. Kayan, *Bütün yönleriyle Yeşil Çubuk*, Ankara 1987

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defterleri, Şer'iyye Sicilleri,

Çınar, Hüseyin-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ağustos 2002 Ankara.

ÇUDEF Çubuk Dernekler Federasyonu-Haber Yorum ve Araştırma Dergisi,
Yıl: 4 Sayı: 6 Ağustos 2009

Doğan, Recai, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XXXVII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1998, s.407-442.

Salname-i Vilayet-i Ankara, Çubukâbâd

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-i Kadîme Arşivi, Tahrir Defterleri.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 605 Numaralı Vakfiye Defteri.

ÇUBUK'TA TİCÂNÎLİK

Fatih Erkoçoğlu*

Özet

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Muhtâr b. Sâlim et-Ticânî'nin (ö. 1230/1815) kurucusu olduğu Ticânîlik, kuzey Afrika menşeli bir tarikat olup, zaman içerisinde Tunus, Cezayir, Moritanya, Senegal, Nijer, Nijerya, Gambia, Gine Bissau, Fildişi Sahili, Gana ve Togo'da yayılma imkanı bulmuştur.

II. Abdülhamid'in bu tarikatın bütün Afrika'da yaygınlık kazanması üzerine İslâm birliği siyaseti bağlamında yararlanmak istediği anlaşılmakta ve bunun içinde İstanbul'da bir Ticânî zaviyesinin açıldığı belirtilmektedir. Bu tarikatın Modern Türkiye'de adını duyuran kişi ise, 1906 yılında Ankara'da dünyaya gelen, hukuk eğitimini yarıda bırakarak kendisini İslâmî hizmete vakfeden Mehmet Kemal Pilavoğlu'dur. Muhtelif konuları havi takriben ikiyüze baliğ olmuş eseri bulunan Pilavoğlu'nun, özellikle 50 ve 60'lı yıllar Türkiye'si ve bilhassa Ankara'sına damgasını vurduğu görülmektedir.

Bu tebliğde ilk önce kısa hatlarla Ticânî tarikatı hakkında bilgi verildikten sonra, bu tarikatın Türkiye'deki temsilcisi Mehmet Kemal Pilavoğlu'nun faaliyetleri üzerinden, Ticânî tarikatının Ankara ve özelde Çubuk'taki etkileri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Ticânî Tarikatı, Pilavoğlu, Ezan Yasağı, Çubuk

* Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
E-posta: fatiherkocoglu@hotmail.com

TİJANİYYA IN ÇUBUK

Abstract

Abu al-'Abbās Ahmad b. Muhammad b. Mukhtar b. Salim at-Tijânî (d. 1230/1815) is the founder of Tijaniyya Sufi order, which originated in North Africa, has found opportunity to spread in Tunisia, Algeria, Mauritania, Senegal, Niger, Nigeria, Gambia, Guinea-Bissau, Ivory Coast, Ghana and Togo in time. It is understood that after this order became widespread in all of Africa, Abdul Hamid II wanted to take advantage in the context of Islamic unity and it is stated that the opening of a Tijani lodges in Istanbul.

The person who introduced this order to Modern Turkey, was born in Ankara in 1906, aborted his law education and devoted himself to the Islamic services Mehmet Kemal Pilavoglu.

In this paper, after stating shortly about Tijani order and it will discuss Mehmet Kemal Pilavoglu's activities focusing on the effects of the order in Ankara and particularly in Çubuk.

Keywords: *Islam, Tijaniyya Order, Pilavoglu, The Azan Ban, Çubuk*

Tarikatın Kurucusu: Ahmed et-Ticânî

Cezâyirîn Tilimsân (Tlemsen) bölgesindeki Aynimâzî kasabasında 1150 (1737)'de dünyaya gelen Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Muhtâr b. Sâlim et-Ticânî (ö. 1230/1815)'nin nispeti olan Ticânî, bölgeye göç eden dedesinin Berberî Ticâne kabilesinden bir kadınla evlenmesinden dolayıdır.¹

et-Ticânî'nin hayatına dair bilgilerin büyük kısmı halifelerinden Ali Harâzim b. Arabî'nin 1217 (1802) yılında bitirdiği ve şeyhine sunduğu *Cevâhiru'l-meânî* ve diğer bir halifesi İbnü'l-Müşrî'nin *Kitâbu'l-Câmi* isimli eserlerine dayandırılmaktadır. Soyu Hz. Hasan'a kadar ulaşan Ahmed et-Ticânî'nin on altı yaşında iken Aynimâzî'de müderrislik yapan babasını kaybettiği, annesini de veba salgınında yitirdiği nakledilmektedir. Kur'an, hadis, Mâlikî fıkıhı ve edebi ilimleri Tilimsân'de okuduktan sonra Fas'a giden et-Ticânî, burada Kâdirî, Şâzelî, Nâsırî tarikatlarının zikir halkalarında yer aldı. Burada beş yıl süreyle Şeyh Ahmed Habîb b. Muhammed'in ve Sahra şehirlerinden

¹ Abdullah Abdürrezzâk İbrahim, *Afrika'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, çev. Kadir Özköse, Konya 2008, s. 53; Kadir Özköse, "Ticânî", *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 131.

Abîd'de Sîdî Abdülkadir b. Muhammed'in hizmetinde bulundu. Daha sonra Tunus'ta Halvetî şeyhi Mahmûd b. Abdurrahman'ın sohbetlerine katıldı. Ertesi yıl Kahire'ye gitti. Şevvâl 1187'de (Aralık 1773) Mekke'ye gitti. İki yıl Mekke'de kalan et-Ticânî hac farızasını yerine getirdi. Burada Hindistanlı şeyh Ahmed b. Abdullah ile tanıştı. Bu şahıs iki ay sonra onu halife olarak tayin etti.² Medine'de Muhammed b. Abdülkerim es-Semmân ile görüşerek ondan Semmânîyye icazetini aldı. Kahire üzerinden ülkesi Cezayir'e dönen et-Ticânî, Tilimsân'da sohbet ve irşad faaliyetlerinde bulunurken, faaliyetlerinden kuşku duyan Osmanlı Cezayir Beyi Muhammed b. Osman tarafından tutuklandı. Ardından serbest bırakıldı. 1782'de Tilimsân'den ayrılarak Sahra bölgesine gitti ve burada Sidîbîsemgün kasabasına yerleşti. Burada manevi keşfe nail olduğunu, tarikatına ait evrâd ve ezkârın rüyasında Hz. Peygamber tarafından kendisine öğretildiğini ifade etmiştir. Tarikatın kuruluş tarihi olarak bu tarikatın mensupları 1782 yılını vermektedirler. İlerleyen zamanlarda Fas sultanının himayesine girecek olan et-Ticânî'nin buraya yerleşmesi (26 yıl burada yaşayacak) ve sultanın kendisine iltifatı Fas ulemasını rahatsız etti. Bu duruma rağmen Ticânîyye tarikatı Fa'sta kökleşti. Halifeleri vasıtasıyla tarikat Kuzey Afrika'ya yayıldı. Ahmed et-Ticânî Fa'sta (Fez) 80 yaşında iken vefat etti. Yazılı bir eseri olmadığından görüşleri halifelerinden Ali Harâzîm başta olmak üzere, onların yazdıkları kitaplar ile günümüze intikal etmiştir. Onun İbnü'l-Arabî'nin *kutbu'l-aktâb*, *hâtemu'l-velâye* gibi bir kısım görüşlerinden etkilendiğinden ulema tarafından tenkit edildiği belirtilmektedir.³

Ticânîyye Tarikatı

Ahmed et-Ticânî Kahire'de bulunduğu zaman şeyhi Mahmûd el-Kürdî'den Halvetiyye hilafeti alıp Cezayir'e dönmüş, burada da Halvetiyye şeyhi olarak irşad faaliyetlerinde bulunmuştu. Hz. Peygamber'den kendisine irşad yetkisi verildiğini söyledikten sonra hiçbir tarikatla ilgisinin bulunmadığını ifade ederek, tarikatına *Tarikat-ı Ahmediyye/Muhammediyye* adını vermiştir. Bundan dolayı da Ticânî tarikatının bir silsilesinin olduğu kabul edilmemektedir. Zira silsile Hz. Peygamber ve Ahmed et-Ticânî ile başlatılmaktadır.⁴

Kadir Özköse Osmanlı tasavvuf kaynaklarında Mahmûd el-Kürdî'nin silsilesinin Şeyh Hifnî, Kutbuddîn el-Bekrî, Karabaş Velî, Şâbân-ı Velî vasıtasıyla Halvetiyye'ye

² İbrahim, *Afrika'da Tasavvuf*, 54.

³ Özköse, "Ticânî", XLI, 131, 132.

⁴ Cemil M. Ebü'n-Nasr, *Modern Dünyada Süfi Tecrübe-Ticânîyye Tarikatı Örneği*, Çev. Kadir Özköse, Konya 2008, s. 54, 58-77.

ulaştığından Ticânîyye tarikatının Halvetiyye'nin bir kolu olarak da gösterildiğini ifade etmektedir.⁵

Ölü veya sağ diğer tarikatlara mensup herhangi bir velînin ziyaret edilmesinin yasak olmasının bu tarikata özgü olduğu belirtilmektedir. Aslanan ise kabirde medfun bulunan zatlardan meded umulmaması idi. Ticânî nbüyükleriinn kabirlerinin ziyaretinde ise şeyhlerinin himmetinden istifade edileceği düşünülmektedir. Tarikatın adâb ve erkânının temelini Ahmed et-Ticânî'nin Hz. Peygamber'den aldığı kabul edilen "Salâtü'-fâtih" ve "Cevheretü'l-kemâl" isimli iki kısa salavat oluştuyordu. Dervişlerin uygulamakla yükümlü oldukları üç evrâd vardı. Bunların ilkinde vird, ikincisine vazife, üçüncüsüne de hadra (hazret) adı verilir.⁶

Başlangıçta Cezayir'e hakim Osmanlı idarecileri ile Ticânîler arasında gerginlik yaşanmış ve bu durum giderek artmıştır. Ahmed et-Ticânî'nin oğullarından Muhammed el-Kebîr, Emir Abdülkadir el-Cezayirî'nin babası, Kâdirî şeyhi Muhyiddin'e bağlı Benî Hâşim kabilesi reisleriyle Cezayir valisine karşı isyan hazırlıklarında bulunmuş, Osmanlı valisi Hasan Paşa'nın kabile reislerini iknası ile Muhammed el-Kebî ve 300 adamı savaş meydanında yalnız kalmıştır. Savaştan kaçmayan Muhammed, esir alınarak bir süre hapiste tutulduktan sonra idam edilmiştir (1827). 1830 yılında Cezayir'in Osmanlı hakimiyetinden çıkması, ülkenin güneyinde Aynimâzî Ticânîleri'nin memnuniyetine neden oldu. Ne var ki buradaki Ticânîler de Emir Abdülkadir'le sorun yaşayacaklardır. İlerleyen zamanlarda Cezayir'de Fransız işgali baş gösterdi. Ahmed et-Ticânî'nin diğer oğlu Muhammed es-Sağîr'in, Mağrib sultanının oğluna yazdığı mektupta, Fransız işgal kuvvetlerinden rahatsızlığını belirtmesi üzerine Fransızlar, onun Cezayirlileri kendilerine karşı kışkırtmasından endişe duymuşlar ve onu 1847 yılında Aynimâzî'de ziyaret etmişlerdir. es-Sağîr'in ölümü sonrasında (1854) Sîdî Ali et-Temmâsî'nin büyük oğlu Sîdî Muhammed el-İd tarikatın lideri olmasıyla tarikatın şeyhliği Temmâsî ailesine geçti. Bunlar Fransız işgal güçleriyle iyi ilişkileri sürdürdüler. Evlâd-ı Sîdî eş-Şeyh kabilesinin Fransızlara karşı başlattığı direnişi Ticânîler de destekleyince, Fransızlar Aynimâzî'ye hücum ederek, Muhammed es-Sağîr'in oğlu Şeyh Ahmed ve kardeşi Beşîr'i esir almış, 1870 yılında Şeyh Ahmed Fransızların kendisi hakkında duydukları kuşkuyu gidermek üzere Paris'e gitmiştir.⁷

Ahmed et-Ticânî'nin vefatından sonra vasiyeti üzerine yerine geçen Sîdî Ali b. İsa et-Temmâsî'nin şeyhliği döneminde gönderdiği halifelerle Sahra bölgeleri arasında

⁵ Kadir Özköse, "Ticânî", *DİA*, XLI, 131.

⁶ Ebu'n-Nasr, 56.

⁷ Özköse, "Ticânî", XLI, 131-133.

ilerleyen zamanlarda ise Tunus, Cezayir, Moritanya, Senegal, Nijer, Nijerya, Gambia, Gine Bissau, Fildişi Sahili, Gana ve Togo'da yayılmıştır.⁸

II. Abdülhamid'in bu tarikatın bütün Afrika'da yaygınlık kazanması üzerine İslâm birliği siyaseti bağlamında yararlanmak istediği, 1897'de İstanbul'a gelen Sîdî Muhammed el-Ubeydî ile görüşerek burada bir Ticânî zaviyesinin açıldığı belirtilmektedir.⁹ et-Tantavî ise bunun aksine Ticânîliğin Türkiye'ye ilk defa I. Dünya Savaşı esnasında İzmirli Necati isminde bir zat tarafından girdiğini ve İstanbul Eyyûb'de bir Ticânî dergâhının kurulduğunu belirtmektedir.¹⁰

Mehmet Kemal Pilavoğlu (1906-1977)

Bu tarikatın Modern Türkiye'de adını duyuran kişi ise, 1906 yılında Ankara'nın Hamamönü semtinde dünyaya gelen, hukuk eğitimini yarıda bırakarak kendisini İslâmî hizmete vakfeden Mehmet Kemal Pilavoğlu'dur.

Babası Ankaralı Hafız Ahmed Efendi, annesi Sare Hanım olup, amcası Âbidin Efendi eski Ankara müftüsüdür.¹¹ Dedesi Hacı Seyyid Efendi de aynı zamanda hafızdır. Ailesinden İslâmî bir terbiye almıştır. M. Kemal'in de hafızası kuvvetlidir. Henüz 5-6 yaşlarında duyduğu sûreleri ezbere okumaya başlamıştır. İlk, orta ve lise tahsilini Ankarada tamamlamış, hukuk fakültesine başlamış, fakat son sınıfta fakülteyi bırakmıştır.¹²

1931'de M. Kemal Pilavoğlu, Hicâz ulemasından, Arif Hikmet Paşa Kütüphanesi müdürü Medineli Mutasavvıf Abdülkadir Havvârî İstanbul'a geldiğinde kendisiyle burada görüştüktan sonra icâzet almıştır.¹³

Kendisini ilme vererek, bu uğurda ciddi okumalar yaptığı anlaşılan M. K. Pilavoğlu'nun 1943 yılında tarikat kurmaktan yargılandığı esnada, Mahkeme reisinin

⁸ Tarikatın batı Afrika'da yayılışı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Abdürrezzak İbrahim, *Afrika'da Tasavvuf*, 58-69. Ayrıca bkz. Ebü'n-Nasr, *Modern Dünyada Süfi Tecrübe*, 79-209.

⁹ Ebü'n-Nasr, 210.

¹⁰ Mehmed b. Abdullah et-Tantavî, *Fethi Rabbânî*, Ankara 1990, s. 101, 102.

¹¹ 1870 yılında Ankara'nın Nazimbey mahallesinde dünyaya gelen Zeynel Abidin Efendi, Pilavzâde Hacı Mehmed Efendi'nin oğludur. Ankara'nın tanınmış alimlerinden Müderris Taşbikârizâde Hacı Atıf Efendi'den icazet aldı (1904). Sonrasında Ankara Kara (Sevdaviye) Medresesi müderrisliği ile göreve başladı. 1910 tarihinde Ankara Şer'iyye Mahkemesi İkinci Katipliğine tayin edilerek bu görevini 1923'e kadar sürdürdü. Yeşil Ahi Medresesi müderrisliğinde bulundu. 1924'te Asliye Mahkemesi Başkatip Muavinliği'ne, 1925'te Diyanet İşleri Sicil Müdürlüğü'ne, 1927 yılında ise Ankara müftülüğüne atandı. Görevde iken 8 Şubat 1933'te öldü. Cenazesi Solfasol Köyü Mezarlığı'na defnedildi. *Edebi ve Tarihî Şahsiyetleri ile Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, (Haz. Abdülkerim Erdoğan, Mehmet Narince), Ankara 2008, VI, 100.

¹² Muzaffer Yıldız, *Elhac Mehmet Kemal Pilavoğlu'nun Hayatı*, Ankara 2013, s. 4, 5.

¹³ et-Tantavî, 101, 102; Yıldız, 7.

“İddiayı dinledin suçun mahiyetini anladın ne diyorsun” dediğinde verdiği cevabı önemlidir: “Ben poliste ve sorgu hakimliğinde her şeyi söyledim, söyleyeceğim yine bunlardır. Felsefî, edebî, ictimai, iktisadî eserler okudum bu mevzularda büyük tedkilerim, tettebularım var ve Peygamber’e çok büyük bağlılığım vardır...” demektedir. Ayrıca Bozcaada sürgününde evinde büyük bir de kütüphanenin varlığına dikkat çekilmektedir.¹⁴

Kendisinin Medrese’de ya da bir hoca önünde diz çöküp emsile bina okumadığı şeklinde Arapça’yı bilmediği hususu zikredilmiş olsa da yaşadığı ve yetiştigi dönem itibariyle bunun mümkün olmadığı, aslında varlıklı ve kültürlü bir aileden geliyor olması ve yazmış olduğu eserlerden, kendi döneminin eğitiminden faydalandığını açıkça göstermektedir.

Ezan meselesi

1924 tarihinde hilafetin kaldırılması ile başlayan laikleşme, eğitim ve adalet sahalarında birliğin sağlanması ile devam ettirilmiş, Diyanet İşleri Riyâseti ve Vakıflar Umum Müdürlüğü ismiyle iki kurumun oluşturulmasıyla da, bu alanlar devletin kontrolünde tutulmuştur. 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisât yasası, tarikatların faaliyetlerinin yasaklanması, 1928’de İslâm’ın devletin resmî dini olmaktan çıkarılması, 1932’de tekbir, ezan ve kametin Türkçe tercümeleriyle okunması, tekke ve türbelerin ibadete, medreselerin eğitime kapatılması, 1938’de mezhebe ya da dine dayalı dernek ve siyasi partilerin kurulmasının yasaklanması, sosyo-politik ve ekonomik modernleşmenin dışladığı bir kurum olan toplumsal cemaat yapısının Cumhuriyet’in politikaları ile çözülmeye başlamasına ve böylece ülkede İslâm dininin gücünün zayıflamasına sebebiyet verdi. Cumhuriyet eliti daha da ileri giderek İslâm’ı ritüelleri ve işleviyle yeniden tanımlama girişiminde bulundu. Buna göre dini hayat, ahlaki ve ekonomik hayat gibi bilimselliğe uygun bir biçimde ıslah edilmeli ve diğer kurumlar ile uyumlu hale getirilmeliydi. Halkın camiye giderken ayakkabılarını çıkarmamasını, ibadet dilinin Türkçe olmasını, namaz vakitlerini günlük mesaiye göre ayarlanması, camilerde Kur’ân tilaveti yerine kiliselerdeki benzer biçimde sıra ve müzik eşliğinde okumaların yapılması hazırlanan raporda benimsendi.¹⁵

CHP’nin 1935 tarihli kongresi ile Cumhuriyet dönemi politik kültürü, monolitik bir siyasi modele dönüştü. Kongrede CHP, bütün milletle intibak halinde, tüm milleti üyesi sayan, kendisine kendisinden başka bir rakip oluşumun varlığını kabul etmeyen,

¹⁴ Yıldız, 12, 34.

¹⁵ Efekan İnceoğlu, *Türkiye’de Siyasal İslamcılığın Evrimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 29, 30.

devletle aynı seviyede, hükümet ve idare mekanizması ile kaynaşmış, kaplayıcı bir tek parti olarak hukuken kendisini tescil ettirmiş oluyordu.¹⁶

Dağı Delen Irmak (Kemal H. Karpat) adlı kitapta hayatı anlatılan Kemal Karpat¹⁷ Atatürk'ten sonraki yılları Batılılaşmış, modernleşmiş olduğunu söyleyen ve devleti elinde tutan elitin, modernleşmeyi son haddine götürmek için her şeyi yapma serbestliğine sahip olduğunu, kimseye hesap vermeyeceğini düşündüğünü ifade ettikten sonra dönemin sıkıntılarını şu ifadelerle beyan etmektedir: “... *Tek Parti devrinin en büyük kötülüklerinden biri vatandaşımı ezmekten de öte onu hiçe saymaktı. Buna karşı tarafsız kalamazdım. Büyük bir muhalefet vardı öğrenciler arasında. 1942-45 yıllarından söz ediyorum. En fazla dikkatimi çeken ve bende derin tepki uyandıran bir başka olay devletin kendi memurlarına her ay belirli bir miktarda un, yağ, şeker gibi gıda maddeleri vermesiydi. Bu arada halk pahalılıktan, açlıktan büyük ıstırap çekiyor, memur az da olsa devlet desteği sayesinde sıkıntı çekmiyordu. Peki devlet ne yapıyordu? Açıkcası halkın büyük bir kısmından topladığı gıdayı halkı aç bırakarak kendi memurlarına veriyordu.*”

İnkılapları gerçekleştiren partinin siyasi ortam ve birçok husustaki seçkin ve telceli yaklaşımı, kültürel devrimlerdeki katı laik siyasi uygulamaları halk arasında oldukça tepki çekti ve kısa süre sonra bir kısım olaylar vukû buldu. 1925 yılında Rize, Giresun, Erzurum, Maraş'ta çıkan olaylar, 1925'te doğu vilayetlerinde patlak veren Şeyh Said isyanı, 1930'da vukû bulan Menemen olayı, 1933'deki Bursa¹⁸ ve 1936'daki İskilip'teki hadiselerin tamamının Nakşibendi tarikatına mensup kişilerce çıkarıldı.¹⁹

CHP ve Kemalist rejim tarafından yasaklanan dini ritüeller, dini talepler olarak halk nezdinden tekrar dile getirilmeye başlandı. Bunun üzerine 2 Haziran 1941'de ezan, kamet, tekbir ve salavât-ı şerifeleri Türkçe tercümeleriyle okumayıp Arapça aslıyla okuyanlar için Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesi gereğince ceza öngörüldü. Bu tarihte çıkarılan 4055 sayılı kanunla, herhangi bir yerde, görev dışında olsa veya görevli

¹⁶ İnceoğlu, 30.

¹⁷ *Dağı Delen Irmak (Kemal H. Karpat)*, (Söyleşi: Emin Tanrıyar), İstanbul 2014, s. 146.

¹⁸ 1 Şubat 1933'te tarikat mensubu Konyalı İbrahim ve arkadaşları öğle namazından sonra Bursa'nın Ulu Camii'inden çıkan halka “dinini seven bizimle gelsin” diye bağırışlar, yanlarına biriken kalabalıkla ayetler okuyarak gürültülü bir yürüyüşle Evkâf Müdürlüğü'ne gitmişlerdir. Başka yerlerde Arapça ezan okunduğu halde Bursa'da neden ezanın Türkçe okunduğunu sormuşlardır. Valinin emriyle okunduğu cevabını alan kalabalık valiliğe gitmiş, kolluk kuvvetleri gelerek kalabalığı dağıtmış, ele başları da tevkif edilmiştir. Hüsamettin Yılmaz, *Demokrat Parti'nin İrticaya Bakışı; Ticani Hareketi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s. 25.

¹⁹ Neşet Çağatay, *Türkiye'de Gerici Eylemler (1923'ten bu yana)*, Ankara 1972, s. 24-35; İnceoğlu, 30. Geniş bilgi için bkz. Yılmaz, *Demokrat Parti'nin İrticaya Bakışı*, s. 24-27.

olmasa bile Arapça ezan okuyanlar ve tekbir getirip, salavât-ı şerife zikredenlerin 3 (üç) ay hapisle cezalandırılması kabul edildi.²⁰

1942 yılında Çubuk'un Karadana köyünden M. K. Pilavoğlu'nun müridlerinden Sadık Çakırtepe Ankara Zincirli Camii'inde ilk Arapça ezanı okudu. Ondan sonra yine bir başka Ticânî, Hacı Yusuf Özcan Hacı Bayram Camii'inde Arapça ezan okudu. Yine 1946'da Bursa'da İsmail ve Hüseyin isimli Ticânîler, Bursa Ulu Camii minaresinde Arapça ezan okudular. Hakim deli hükmünü vererek bunları Bakırköy'e gönderdi. Üç ay kaldıktan sonra oradaki hekimin de bunları deli olmadıklarını hükmederek geri yolladığı nakledilmektedir.²¹

Ticânîlik, 1946 yılında çok partili döneme geçişle birlikte güç kazanan dini hareketlerden birisi oldu. Bu dönemde etkinliğini muhafaza eden diğer iki dini hareket ise Nakşibendilik ve Said-i Nursî'nin önderliğindeki Nurculuk hareketi idi.²² Ticânîler birkaç yıl sonra önemli bir eyleme imza attılar ve 4 Şubat 1949'da TBMM'nin dinleyici bölümünde Arapça ezan okudular.²³

²⁰ Turgay Gündüz, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 1998, c. VII, s. 548.

²¹ Yıldız, 14-16.

²² Yılmaz, *Demokrat Parti'nin İrticaya Bakışı*, s. 105-114.

²³ Cumhuriyet Gazetesindeki haber şu şekilde verilmektedir: "İki meczub dün Mecliste arabca ezan okudular, alt kat samiün locasından ezan sesi gelmeğe başlayınca Meclis polisleri bunu yapanı yakaladılar, derken arkadaşı ezana başladı. Yakalananlardan biri tımarhaneye girmiş eski bir memurdur. Diğeri de akli muayeneye tabi tutulmuş ve ikisi de arabca ezan okumaktan evvelce mahkûm olmuşlardı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Şubat 1949.

1940-1950 yılları arasında ise CHP, her geçen gün artan muhalefetle mücadele edebilmek için din konusundaki tutumunu esnetmek zorunda kaldı. Tek Parti döneminin sorunları ve yılgınlığı ile II. Dünya Savaşı'nın kemer sıkma politikaları birleşince CHP, 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanmasına mani olamadı.²⁴

14 Haziran 1950'de Türk Ceza Kanunu'nun Arapça ezan, kamet, tekbir ve salavât-ı şerife okuma yasağı getiren ve okuyanları cezalandıran 526. maddesi kabulünden 9 (dokuz) yıl sonra vicdan hürriyetine ve laikliğe aykırı bulunarak değiştirildi. Yine bu tarihten iki gün sonra 16 Haziran 1950'de ise Arapça ezan okuma yasağını kaldıran 5665 sayılı kanun TBMM'de kabul edildi.²⁵ Cemil Ebû'n-Nasr, ezanın Arapça aslına uygun bir şekilde okunmasına izin verilmesiyle, Türkiye'de Ticânîyye tarikatının pres-tijinin artmaya başladığını ifade etmektedir.²⁶

²⁴ Ayşe Hür, kaynak: <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/chp-ticaniler-ve-ataturku-koruma-kanunu/366/> (Erişim tarihi: 26.06.2015)

²⁵ Gündüz, VII, 549. Bkz. Son Posta, 17 Haziran 1950. Ayşe Hür bu seçimlerden iki ay öncesinde vefat eden mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesinde yaşananların yazısında şöyle anlatıyor: "CHP'yi pek yakında neyin beklediğini anlatan, prostat ameliyatı sırasında ölen Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde yaşananlar oldu. 10 Nisan 1950'de ölen Mareşal'in 12 Nisan'da devletçe düzenlenen cenaze töreni sırasında kontrolü ele geçiren fanatik dinci bir grup cenazeyi top arabasının üzerinden alarak omuzlarda taşımış, tören sırasında İstanbul radyosunun normal yayımına devam etmesi üzerine galeyana gelerek, müzik yayımını kesmesi için radyo evini basmış, yol üzerindeki sinema, tiyatro ve dükkanları kapanmaya zorlamıştı. O sıralar yasak olduğu halde ezan Arapça okunmuş, ortalık ancak cenaze Zincirlikuyu yerine, tekbirlerle Eyüp Sultan'a defnedildikten sonra durulmuştu. Bir ay sonra yapılan seçimleri de 'Yeter Söz Milletindir' diyen Demokrat Parti kazanmıştı!.." Ayşe Hür, kaynak: <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/chp-ticaniler-ve-ataturku-koruma-kanunu/366/> (Erişim tarihi: 26.06.2015)

²⁶ Ebû'n-Nasr, 210.

Heykel ve Büstlerin Kırılması Meselesi

Ezan yasağının kaldırılması sonrasında Ticânîyye tarikatının Atatürk'ün büst, heykel ve resimlerine yönelik saldırılar başlattığı, bu saldırıların arkasında tarikat mensuplarının olduğu ifade edilmektedir. Bilhassa Zafer, Cumhuriyet, Yeni Asır gazetele-
rindeki haberler üzerinden yola çıkarak bu tarikat mensuplarının Atatürk heykellerini kırdıkları, kendisinin aleyhinde çirkin cümleler içeren bildiriler bastırıp bunları astıkları belirtilmektedir. Ayrıca bu tarikat mensuplarının aileleriyle görüşmeler yapılarak tarikatın şeyhi M. K. Pilavoğlu'nun halk nezdinde itibarını düşürmeye yönelik gayretlerin bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Zira birkaç tane müridin basit düşünceleriyle yapmış oldukları taşkınlıkların, Ticânîyye ile bir ilgisinin olmadığı bu tarikat mensuplarınca ifade edilmektedir.²⁸

Kanunun mucidi Celal Bayar, 5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'a neden ihtiyaç duyulduğunu şu sözlerle anlatıyor: “İktidarımızın ilk yıllarında, Kemal Pilavoğlu adında birinin yönettiği tarikat mensupları ellerine geçirdikleri çekicilerle Atatürk heykellerine saldırıyor, huzursuzluk çıkartıyorlardı. Hükümet, bunlara karşı gerekli tedbirleri alıyordu. Fakat olayların birbirini kovalaması, toplumda sinirli bir hava estirdi. Pilavoğlu isimli tarikat şeyhi, 26 müridi ile yakalanıp adliyeye sevk edildi. Yine bu aylarda yeraltı faaliyeti yapan bir gizli Komünist Partisi de ele geçirildi ve 188 üyesi Adliyeye sevk edildi. Bütün bunlar gösteriyor ki; demokrasinin getirdiği hürriyet havası içinde aşırı akımlar ortalığa yayılmışlardı. Toplumu aşırı cereyanların zararlarından korumak lazımdı. Bunun için sağ ve sol akımlara karşı Ceza Kanunu'ndaki cezaları ağırlaştırmak, Atatürk heykellerine ve Atatürk'e karşı harekete geçeceklerle karşı da Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkartmak gerekiyordu (...) Atatürk'ün kurduğu ana muhalefet partisi ise bu kanun karşısında yer aldı. Demokrat Parti içinden bazı milletvekilleri de, şahsi düşüncelerine bağlı kalarak bu kanunun çıkmasını engelliyordu (...) Kanun müzakeresi aylarca sürdü. Bir gecede 17 Atatürk heykeline birden saldıranlar, o gün bugün ortada yoktur.”²⁹ İlerleyen zamanlarda Atatürk'ü koruma kanunuyla bağlantılı olarak çok sayıda yazar ve akademisyen ceza alacaktır.

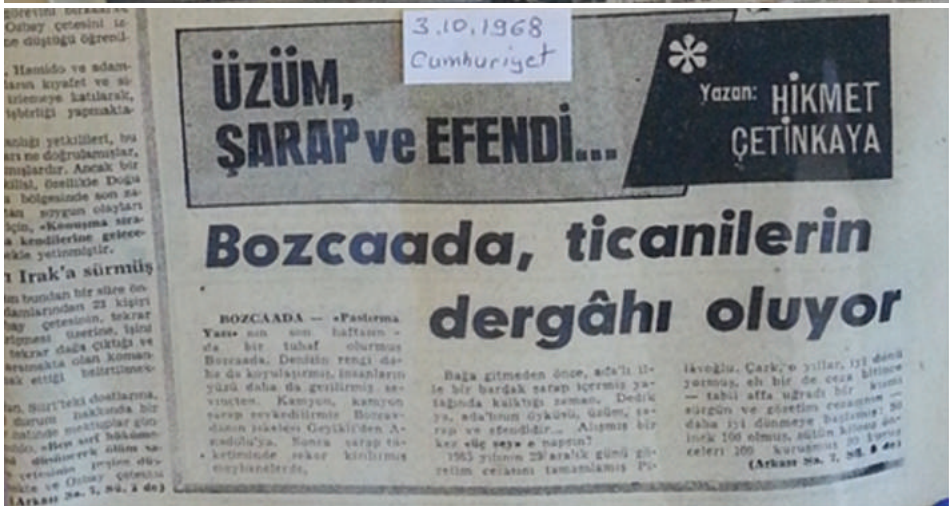
²⁷ Yılmaz, 136-146. Ayrıca 11.07.1951 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yer alan haberi aktaran Yılmaz, “Kamil Tinal'ın eşi, kocası Tıcani tarikatına nasıl girdiğini anlatmış, “350 lira maaşla mis gibi geçindiklerini” söyleyen Zehra Tinal, Koca Hacı isminde bir şahsın Kamil'i iğfal ederek tarikata soktuğunu, bundan sonra evlerine bir sürü adam geldiğini, ayinler yapıldığını, kalabalık artınca Pilavoğlu'nun bir taksiye atlayarak uzaklaştığını, akıl hastanesine de gitmiş olan kocasının, bir arsa sattığını, bedeli olan 4 bin lirayı da Pilavoğlu'nun “Yıldızlarla konuştum. Bu akşam behemahal parayı getir.” diyerek parasını elinden aldığını açıklamıştı.” yazmaktadır. Bkz. Demokrat Parti'nin İrticaya Bakışı, s. 137.

²⁸ Yıldız, 21.

²⁹ Ayşe Hür, kaynak: <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/chp-ticaniler-ve-ataturku-koruma-kanunu/366/> (26.06.2015)

Bozcaada Sürgünü

Yukarıda belirtildiği üzere müridlerinin giriştiği bazı siyasal ve provakatif eylemler sebebiyle ve “Laikliğe aykırı hareket ve beyanname dağıtmak ve tarikatçılık” yapmak-
tan dolayı itham edilmiş olan, M. K. Pilavoğlu 22 Haziran 1951’de birçok müridiyle birlikte tutuklanarak 10 Temmuz 1952’de yargılanmıştır. Ulucanlar Cezaevi Müzesinde onun 7,5 yıl hapis, 5 yıl Bozcaada’ya sürgün cezası aldığı kayıtlı iken Muzaffer Yıldız, Pilavoğlu’nun bir süre hapis yattıktan sonra da mecburi ikamete tabi tutularak Bozcaada’ya sürgüne gönderildiğini ve 1958’den 1974’e kadar burada yaşamak zorunda kaldığını zikretmektedir.³⁰

³⁰ Yıldız, 29-33. Neşet Çağatay, Pilavoğlu'nun İmroz adasına sürgüne gönderildiğini söylemektedir. *Türkiye'de Gerici Akımlar*, 43.

36 km karelik bir yüzölçüme sahip olan Bozcaada'nın Cumhuriyet döneminde iktisadi yönden geliştiği, adanın en önemli gelir kaynağının üzüm ve buna bağlı olarak şarap üretimi olduğu nakledilmektedir.³¹ 03.10.1968 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Hikmet Çetinkaya'nın bu ada ile ilgili yaptığı haberinin başlığı oldukça dikkati câliptir: "Üzüm, Şarap ve Efendi..." üst başlığında "Bozcaada, Ticânilerin dergahı oluyor".³² Ayşe Hür de, "Bozcaada Beyi" başlığı altında Bozcaada'ya sürgüne gönderilen M. K. Pilavoğlu hakkındaki şunları söylemektedir: "27 Mayıs darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi tarafından Bozcaada'ya sürülen Kemal Pilavoğlu, iddialara göre Orta Anadolu'dan getirttiği 130 kadar müridiyle ada ekonomisine egemen olmuştu. Adanın pastanesi, kasabı, manavı, fırını hep onundu. 'Şarap üretmek günahdır; üzümlerini şarapçılara verenler cehennemde cayır cayır yanar' diyerek Müslüman bağcılarını yüreğine korku salan Pilavoğlu, Bozcaada'yı terk ettirdiği Rumların bağlarını teker teker satın alarak pekmezcilikten servet edindi."³³

Pilavoğlu hakkında bu sert ifadelerle rağmen olaya şöyle de bakmak mümkündür. Adanın en büyük gelir kaynağı şarap olabilir, fakat adada başta fırın olmak üzere birçok dükkan bu tarikat sayesinde açılacaktır. Pilavoğlu'nun nezaretinde çiftlik oluşturuluyor ve günlük süt satılıyor. İşçiye para ya da herhangi bir şekilde usta parası gibi bir ödeme yapılmayınca da adada hızlı bir şekilde Ticânîler örgütlenmiş oluyorlardı. Mesai, şeyhin bulunduğu yere hasredildi (ve sarfedildi). Böylece şarapçılık kısa süre sonra pekmezçiliğe dönüştü. Ticânî tarikatı vasıtasıyla adadaki Rumlar ve diğer sakinler daha önce görmedikleri bir hizmete kavuşmuş oldular.³⁴

Oraya sürgüne gönderilmesini de bölgedeki Rumların, uzaklaştırılmasına yönelik bir gayret olarak değerlendirilebileceği de ayrıca düşünülmelidir. Zira Ticânî tarikatının şeyhinin adaya gönderilmesi ile bu adanın, kısa sürede o tarikatın müridleriyle dolup taşmasına neden olacaktı. Halen İsmailağa Cemaati olarak bilinen Nakşibendi cemaatinin Fatih Mahallesinde Fener Rum Patrikliği'nin çevresinde etkinliğini sürdürmesi ve her giden Rum'un yerine bir Müslüman ailenin yerleşmesi bu düşüncüyü destekler mahiyettedir. Aslında bu dönemlerde (6-7 Eylül 1955) ülkenin muhtelif yerlerindeki azınlık Rum, Ermeni ve Yahudilere yönelik yağmalama faaliyetlerinde olduğu gibi devlet, adadaki Rumlara baskı ve uzaklaştırmayı bu tarikat eliyle yapmış ya da yapıyor gö-

³¹ Cengiz Orhonlu, "Bozcaada", DİA, İstanbul 1992, VI, 319.

³² 03.10.1968 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Hikmet Çetinkaya'nın "Üzüm, Şarap ve Efendi..." üst başlığında "Bozcaada, Ticânilerin dergahı oluyor" haberi yer almaktadır.

³³ Ayşe Hür, kaynak: <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/chp-ticaniler-ve-ataturku-koruma-kanunu/366/> (26.06.2015)

³⁴ Bu arada Adıyaman merkezli ve Menzil'de kurulduğu için bu adla anılan Nakşibendi tarikatı şeyhi Muhammed Raşid Erol da, kendisine ülkenin hemen her yerinde ziyaretçi geliyor olmasından dolayı 12 Eylül askeri yönetimi tarafından Gökçeada'ya zorunlu olarak sürgüne gönderildiğini burada hatırlatalım.

rünmektedir. Yaşanılanlardan aslında devletin Rumlara Müslüman olmak ya da adayı terk etmek şeklinde iki şık sunduğu anlaşılmaktadır. Devlet, doğrudan sürmeye kalksa tepki alacağını hesap ederek böyle bir harekete girişmiş olabilir.

M. Kemal Pılavoğlu'nun sürgüne gönderildiği Bozcaada'da güzel işler yaptığı, müridlerinin yazdıklarında yer almaktadır. Ada'daki yerli halkın ilk zamanlarda kendisine mesafeli durduğu–yukarıdaki zikrettiklerimize uygun olarak–tereddütle yaklaştıkları ifade edilmekte, zaman içerisinde Rumlarla olan ilişkisinin de olumlu olduğu aktarılmaktadır. Bir süre Gökçeada'ya zorunlu ikamet için gönderildiğinde ada halkı dilekçe vererek, kendisinin yeniden Bozcaada'ya dönmesini istedikleri dahi belirtilmektedir.³⁵

Bu konuyu çalışırken kendisiyle sık sık fikir teatisinde bulunduğumuz, çok değerli Prof. Dr. Hüseyin Çınar, M. K. Pılavoğlu ile ilgili olarak oldukça ilginç bir hikaye anlattı. Yukarıda anlattıklarımızla birlikte bu hususun birbirlerini tamamlayacağı düşüncesiyle bu hikayeye burada yer vermek istiyoruz.

Hocamız, hocası tarihçi Prof. Dr. Fahreddin Kırzioğlu'nun bir dersinde, Anadolu'nun Müslümanlaşma sürecini ele alırken kolonizatör Türk dervişlerini zikrettiğini, uzun uzun bu konuları anlattıktan sonra da Bozcaada'da sürgünde bulunan M. Kemal Pılavoğlu'nun adadaki faaliyetlerini, kolonizatör Türk dervişlerinin faaliyetlerinin son örneklerinden biri olarak değerlendirdiğinden bahsetmiştir. Kanaatimizce bu hususun oldukça mühim ve dikkati câlip olduğunu düşünmekteyiz. Pılavoğlu'nun

³⁵ Bkz. Yıldız, 37, 45.

Bozcaada'daki faaliyetleri bizim konumuzun dışında yer aldığı için ilgilenen ve meraklıları için müridlerinin yazdıklarını tavsiye etmekle yetineceğiz.

Eserleri

Muhtelif konularda eser verdiği görülen M. K. Pilavoğlu'nun, bu eserleri İlâhi Işık Gazetesi'nde hazırladığı yazıların bir araya getirilmesinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Burada bu eserlerden sadece birkaçını zikretmekle iktifa edeceğiz. *Muhammed Aleyhisselâm'ın Ahlakı ve Âdetleri, Hakkın Yolunu Gösteren 40 Hadisi Şerif, Her Kötülüğün Anası Şarab, Mucizeler, Müslüman Çocuğun Din Kitabı, Hidayet Rehberi, Kendini Bil, Avamdan Havasa Doğru, Kırk Meşale, Komünizme Hücum, Hac Rehberi, Fen ve Din, Ah Kerbela, Ankara'nın Tarihi Halleri, Büyük İmam Ebu Hanife, Büyük İnsan Hazreti Ali, Cuma Hutbeleri, Dinimize Göre Nikah, Dünya Dinleri ve Misyonerlik, Dünya Medeniyetleri Arasında İslâm Medeniyeti, Hazreti Ebu Bekir, Hayatı ve Hilafeti, Hazreti Hatice Validemiz, İbretler ve Hikmetler, İslamiyet ve İlim, İslamiyet ve Tıp, Kadınlar, Mübarek Günlerimiz, Müslüman Kızın Din Kitabı, Tasavvuf ve Ahlak, Tarihe Umumi Bakış, Şehitler ve Gaziler Hakkında 40 Hadis-i Şerif, Tarihe ve Dinimize Göre Kadın, Tarihte Sofilik ve Sofiler, Vahhabilerin Yanlış Yolları, Siyasi Makaleler, Zekat ve Fetvalar* başta olmak üzere bir kitabının arkasındaki listede Pilavoğlu'nun toplamda 196 adet eserinin olduğu görülmektedir.³⁶

³⁶ M. Kemal Pilavoğlu, *Kırk Meşale*, Ankara 2009, s. 313-316.

İlâhî Işık Gazetesi (1966-1973)

M. K. Pilavoğlu 15 Ekim 1966'da 15 günde bir yayınladığı *İlâhî Işık, Hakkın Dostu-Haksızın Düşmanı İslâm Ol da Hakikatı Gör Gazetesi*'ni 15 Kasım 1973'e kadar çıkartmıştır.

Gazetenin ilk sayfasında kırmızı kalın harflerle *İlâhî Işık*, bir İstanbul silüetinde yine kırmızı renkte doğan bir güneş resmi ile hemen bunun altında *Hakkın Dostu-Haksızın Düşmanı İslâm Ol da Hakikatı Gör* yazısının altında “İçinizde bayra çağırır, iyiliği emreder, kötülükten men eder bir cemaat bulunmalı, işte felah bulanlar onlardır.” (Âl-i İmrân 104)³⁷ ayeti, onun altında da M. Akif'in;

“Bu ezanlar ki, şهادetleri dinin temeli

*Ebedî yurdumun üstünde benim, inlemeli”*³⁸ dizeleri yer almaktadır.

Pilavoğlu bu gazeteyle İslâm davasına hizmeti sürdürmüştür. Gazetenin içeriğine genel olarak bakıldığında İslâm dünyasından haberler, İslâm tarihinde önemli havadisler, İslâm'a dair genel bilgiler ile önemli gün ve gecelerin anlatıldığı yazılar ve haberler, ayetler, hadisler, veziceler ve şiirler önemli yer tutmaktadır.

Burada gazetede muhtelif zamanlarda çıkmış olan yazılardan birkaç tanesinin başlıklarını, gazetenin genel yayın politikasını izah bakımından önemli gördüğümüz için vermekle yetineceğiz:

“İslâm aleminde İslâm'ın sesi radyosu mutlaka kurulmalıdır”, 18 Kasım 1966.

“Fâtih'in hediye ettiği Ayasofya'yı ibadete açmak Türkün maddi ve manevi saadeti temin edecektir”, 2 Haziran 1967.

“Türkiye'ye Kominizm CHP'ye bürünerek girmiştir”, 2 Haziran 1967.

“Hacıların hac farızasını ifa ettikleri yerler”, 17 Mart 1967.

“Misyoner faaliyeti hakikatı bilmeyenler için bir tehlikedir”, 1 Mayıs 1967.

“Fatimiyye Devleti ve Camiu'l-Ezher”, 1 Temmuz 1967.

“Çin'de Müslümanları İmha Hareketleri”, 14 Ocak 1967.

“Kürtlük”, 1 Ağustos 1967.

³⁷ 2 Şubat 1967 yılına kadar farklı ayetlerin yer aldığı bu kısımda, artık Âl-i İmrân 104 numaralı ayet yer alacaktır. Bu ayet gazete 15 Kasım 1973'te çıkan son sayısına kadar yerini muhafaza edecektir.

³⁸ M. Akif'in İstiklâl Marşı şiirinde yer alan bu dizeleri 16 Mayıs 1967 tarihi itibarıyla gazete, yukarıda zikredilen ayetin hemen altında son sayıya kadar zikredilecektir.

“Osmanlı Padişahları”, 1 Ağustos 1967.

“Kudüs Tarihi”, 1 Ağustos 1967.

“Selahaddin Eyyûbî’nin Haçlı ordularını mağlup edişi ve Kudüs’e girişi”, 16 Ağustos 1967.

“Vahhabi Mezhebi”, 16 Ağustos 1967.

“Efes Tarihi, Hazreti Meryem’in Efes’e gelişi”, 1 Eylül 1967.

“Ölüm Hakkında İmam Gazali Konuşuyor”, 1 Eylül 1967.

“İslamiyette elbise giymeye verilen önem”, 1 Eylül 1967.

“Ashab-ı Kehf kimdir, ne zaman yaşamıştır”, 1 Eylül 1967.

“Hz. Hatice Validemiz”, 15 Eylül 1967.

“Mezarları ibadethane haline sokanlar Hak Dininden bâtıla kayanlardır”, 1 Ekim 1967.

“Askerliğin yüce derecesine hiçbir abid ulaşmaz”, 1 Ekim 1967.

“Haçlı Seferlerinde Türkleri en büyük düşman bilen Hristiyanlar onların etlerini nasıl yemişlerdi”, 1 Ekim 1967.

“Cihadda şeref korkaklıkta ar vardır”, 15 Ekim 1967.

“Bir milletin devam ve bekası birliğe ve kuvvete dayanır”, 15 Kasım 1967.

“Kıbrıs tarihte daimi bir muharebe yeri olmuştur”, 1 Aralık 1967.

“Harpler ve insanlık duygusu”, 1 Aralık 1967.

“Yavuz Mısır’ı nasıl aldı?”, 1 Aralık 1967.

“Osmanlı Devletinin çökmesine saik mühim sebepler”, 1 Ocak 1968.

“Mekke’nin Fethi Günü”, 1 Ocak 1970.

İlâhi Işık Gazetesi’nde bir soruya cevapla başlayarak (1 Ocak 1970) M. K. Pilavoğlu, kendisine mektupla gönderilen sorulara cevaplar yazmıştır. İlerleyen zamanlarda ise gazete neredeyse 3-4 sayfasını tamamıyla soru-cevap kısmına ayırmıştır. Soru yazanların adreslerinden, *İlâhi Işık Gazetesi*’nin çıktığı dönemlerde geniş bir kitleye hitap ettiği anlaşılmaktadır.

İlahi Işık Gazetesi

Vefatı

2 Ocak 1977 yılında Ankara'da vefat eden M. Kemal Pilavoğlu, Cebeci Asrı Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Asrı Mezarlıkta bulunan M. K. Pilavoğlu'nun Kabri

Çubuk'ta Ticânîlik

Ankara Merkez İmam Hatip Lisesi öğrencisi iken pederimin kütüphanesinde yer alan bir kitap üzerinde görmüştüm ilk olarak M. Kemal Pilavoğlu'nun ismini. O kitabı daha sonra tarafıma intikal eden kitaplar arasında çok aradım, fakat bulamadım. İlerleyen zamanlarda ise “Ezan delileri” olarak zikredilen, bu tarikatın mensuplarına dair bir kısım bilgiler duydum ve okudum. Hatta Türkçe ezan yasağını çiğneyerek, dayak yemeği göze alıp Arapça ezan okuyan birçok kimsenin de Çubuklu olduğunu müteakiben öğrendim.

Bütün Yönleriyle Çubuk Sempozyumu'nun hazırlık aşamaları sürerken, Prof. Dr. Ahmet Kankal hocam,–Çubuklu olmam hasebiyle beni de düzenleme kuruluna dahil etmişti–ve bir konu hazırlamamı istemişti. Neyi hazırlayabileceğim hususunda bir miktar düşündükten sonra ben de bu konuyu ele almaya karar vermiştim.

Ticânîlik hakkında yazılan yazılarda genel itibarıyla bu tarikatın, Ankara, Çubuk, Şabanözü ve Çankırı'da yayıldığı ifade edilmekte olup 29 Haziran 1951 tarihli *Hürriyet* gazetesinin ön sayfadan verdiği haberde de bu durum vurgulanmaktadır: “Ankara'dan Orta Anadoluya doğru yayılan Tıcani tarikatının faaliyetini önlemek için tedbirler alındı. Çubuk, Şabanözü ve Çankırı'da yüzden fazla tıcani polis nezareti altına alındı.” Asım Öz, Eskişehir'den Afyon'a kadar birçok kimsenin bu tarikata girdiğinden bahsetmektedir.³⁹ Hatta *İlahi Işık Gazetesi*'nin çıktığı günlerde bu gazetenin Anadolu sat-
hında geniş bir yankı bulduğu gönderilen sorulardan anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki düşünceler doğrultusunda artık kiminle görüşsem bu konu ile ilgili malumat sormaya başladım. Belki de sadece üç ay içerisinde, birçoğunu aile fertlerimin oluşturduğu onlarca kişi ile mülakatta bulundum. Rahmetli babaannemin ahirete irtihal eden kardeşleri Ali Paşa (Kuzucu) ve Yaşar (Kuzucu) dayıların Ticânî tarikata intisap ettiklerini, babaannemin–her ne kadar okuma yazma bilmesede–M. K. Pilavoğlu'nun yazdığı eserleri bir şekilde edindiğini, eniştemin dedesinin–ki Kızılcahamam'lıdır–Ticânî olduğunu, babamın bir defasında M. K. Pilavoğlu'nu ziyaret ettiğini öğrendim. Uzun yıllardır Ankara'da yaşayan komşularımın–ki bir kısmı kitaplarını okuduklarını belirttiler–ifadelerinden M. Kemal Pilavoğlu'nun, onların da yaşamalarının bir dönemine bir şekilde damgasını vurduğu görülmüyordu. Bu arada Ticânîlik'in kendi sülalemin fertleri için de önemli bir yer işgal ettiğini bu vesile ile öğrenmiş oldum. Hatta tebliğ konumu akrabalarım açtığımda halam, rahmetli babaannemin bir kız torununa Şaheste ismini (ismin doğrusu Şâyeste olup, Şâheste kullanımı da vardı)

³⁹ Asım Öz, <http://www.dunyabulteni.net/haber/252734/ticanilik-ve-bir-siyer> (Erişim tarihi: 26.06.2015)

verirken, bu adı M. Kemal Pilavoğlu'nun kızı Şâyeste Hanım'ın isminden esinlendiğini belirtmişti.

Pilavoğlu hareketinin yani Ticânîliğin bilhassa 1950 yıllarından itibaren Çubuk ve çevresinde halk arasında etkin olduğu görülmektedir. Ezanın Arapça okunmasına yönelik büyük gayretleri bu tarikatın prestijini artırdığını daha önce belirtmiştik.

Bu konuyu hazırlarken kendisiyle görüştüğümüz İsmail Bal, M. K. Pilavoğlu'nun Ankaralı oluşundan bahisle onun bilhassa Ankara'ya yakın olması hasebiyle, ulaşımın kolay olduğu Çubuk'a sıklıkla sohbet için geldiğini, halkın anlayacağı dilden konuştuğunu, toplum nezdinde itibarının olduğunu, halkın içki, sigarayı ve serseriliği bırakması hususunda oldukça etkili olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

Kötü alışkanlıklarını bırakan insanların, ailelerine faydalı olmaya başladıklarını, bilhassa Ağıcık, Gökçedere, Yukarı Çavundur ve Elveren⁴¹ gibi köylerin evvelce çok farklı bir yapısı var iken Ticânîliğe bağlandıktan sonra değiştiklerini belirtmiş, müteakiben Çubuk'un "Ticâni yatağı" olarak isimlendirildiğini nakletmiştir.

İsmail Bal ayrıca 1950-53 yılları arasında Kore Savaşı'nın olduğu dönemde Çubuk'taki Ticânîlerin Eğerci Çayırı'nda toplandıklarını, yüzlerce kişinin ellerinde yeşil bayraklar ile askerlik şubesine gittiklerini ve Kore savaşına iştirak etmek için kayıtlarını yaptırdıklarını, fakat sonradan bu insanların hepsinin tutuklanarak hapse atıldıklarından bahsetmiştir.

Yukarıda zikredilen gibi pekçok örnek dönemin gazetelerine yansımış olup, bu malzemeyi *Demokrat Parti'nin İrticaya Bakışı* isimli yüksek lisans tezinde Hüsamettin Yılmaz'ın derlediğini belirtelim ve kayıtlarından bazılarını burada zikrederim:

Çubuk Asliye Ceza Mahkemesinde Ticânîlikten tutuklu olarak yargılanan Ak Köyünden Nevruz Küçük ile Mustafa Poyraz, arkadaşları salona alınırken "Allah Allah Lâ İlâhe illâllâh" diye bağırarak zabıt katibinin daktilo makinasını kaptıkları ve aleti katip İsmail Hakkı'nın başına atmak istedikleri, ama mübaşirin müdahalesiyle daktilonun yere düştüğü belirtilmektedir. Ticânîlerin makineyi göstererek bunun Deccâl'in işi olduğunu ve kullanılamayacağını bağırarak makineyi çığnemeye başladıkları ve ancak jandarmanın müdahalesiyle kelepçe vurularak mahkemenin huzurunu ihlal suçundan meşhûd (ağır ceza mahkemelerinin vazifeleri dışındaki) mahkemesine verildikleri nakledilmektedir.⁴²

⁴⁰ Asım Öz, <http://www.dunyabulteni.net/haber/252734/ticanilik-ve-bir-siyer> (26.06.2015)

⁴¹ Çubuk'un Elveren köyünde halen Pilavoğlu'nun bir kısım müridleri bulunmaktadır.

⁴² Yılmaz, 144.

Yılmaz'ın çalışmasında başka bir olay ise şöyle aktarılmaktadır: “Cavit Yaz denilen yobaz daha evvel Ankara adliyesinde ‘Dinsizlere din, donsuzlara don’ diye bağışmak, aynı zamanda Arapça ezan okumak suçundan ağır ceza mahkemesine sevk edilmiş, akli dengesinin bozuk olduğu kanaati ile beraatine karar verilmişti. Aynı kişi, Çubuk'ta başına sarık sararak dolaşmak, halkı buna sevk etmek suçundan yargılanmış ve mahkum olmuştu.”⁴³

Kendisiyle görüştüğümüz İsmail Bal, bu şahsı Müftü Ahmed Ayaz'ın oğlu lise mezunu Ali Ayaz olarak zikretmiştir. Onun yakalandığını ve ağır cezada hüküm giydiğini söyledikten sonra bunun gibi Abdullah Teber, Ahmet Ertürk'ün de hapse atılanlar arasında olduğunu belirtmiştir. Yine halk arasında bazı kimselerin “dinsizlere din, donsuzlara don giydireceğiz” diyerek ellerinde tahta kılıçlar ile pazarda dolaştıkları da ifade edilmektedir. Jandarmanın, tutukladığı birisini, omuzuna alıp götürürken de “Mehdi'nin askeri Deccâl'in eşeğine bindi, gidiyor” ifadesinin söylendiği nakledilmektedir. Böylece birçok tarikat mensubu teker teker yakalanıp tutuklanmıştır.

Ticânîlerin İstanbul'daki Yeni Cami ve Nuruosmaniye camilerinin duvarlarına beyanname yapıştırırken suçüstü yakalandıkları ifade edilmekte ve bu şahısların Çubuk'un Göktepe köyünden oldukları belirtilmektedir.⁴⁴

Ticânîlik üzerine Mehmet E. Altunbaş'la yapılan mülakat

⁴³ Yılmaz, 144, 145.

⁴⁴ Yılmaz, 146.

Sonuç

Ticânîlik üzerine bir kısım çalışmaları bulunan—ki aynı zamanda Diyanet İslam Ansikopedisinde Ticânî maddesini yazmıştır—Kadir Özköse ile yapmış olduğumuz görüşmede, velüd bir yazar olan ve birçok eser veren M. Kemal Pilavoğlu'nun büyük bir karizmasının olduğunu, ezan vakasının kendisinin poplaritesini artırdığını ve bir Ankaralı olması hasebiyle de Çubuk özelinde nüfuzunun genişlediğini belirtmiştir. Aynı zamanda Çubuk'un Ankara'nın en yakın ilçelerinden oluşu ve birçok Çubuklu esnafın Ankara'da yaşıyor olmasının da bu etkileşimi hızlandırdığı bu ifadeye eklenebilir.

Özköse, onun, dini neşriyatın pek yaygın olmadığı bir dönemde, önemli ve mebzûl miktarda eser veren bir insan olduğunu vurgulamış, halkın anlayacağı dilde, sade ve özlü olarak çeşitli konularda kaleme aldığı yazılarının halk nazarında etkili olduğunu söylemiştir. M. Kemal Pilavoğlu'nun basılmış 196 eserinin bulunduğunu daha önce ifade etmiştik.

Ticânîlilerin, ezanın Arapça okunmasındaki mücadeleleri önemlidir ve bu husus unutulmamalıdır. Bu durumun Ticânî tarikatına bir prestij kazandırdığı da ortadadır. Tek Parti dönemi ekonomik sıkıntıları, ikinci dünya savaşının şartları, Müslüman kesime dini hürriyet hususunda bir kısım baskıların hafifletilmesine imkan vermiştir. Demokrat Partinin iktidarı ile de Müslüman kesim dini bakımdan birçok konuda serbestlik elde etmiştir. Uzun baskılar sonucunda elde edilen bu başarılar ile bu tarikata mensup bir kısım müridin münferid taşkınlıklarda bulunarak, Atatürk'ün heykel ve büstlerinin kırılmasına neden oldukları görülmektedir. Fakat daha da önemlisi dönemin gazetelerinde yazılanlardan bu durumun istismar edildiği -ki bu gazetelerin üsluplarının Tek Parti döneminin devamı gibidir- bu haberlerin tarikatı gözden düşürebilmek, tarikatın halk nezdinde kazandığı teveccühü ve itibarı azaltabilmek adına yazıldıkları, objektif bir gözle okunduğunda kolaylıkla anlaşılmaktadır. İşin tuhafı ise -aynı adla çıkan o gazetelerden birisi bugün hala aynı pozisyonunu korumakta ve sürdürmektedir- o dönemlerde çıkan birçok gazete, bugün de olduğu gibi, o dönemde de habbevi kubbe yaparak büyük bir algı operasyonu yaratmışlar, Ticânî tarikatına ve onun liderine insafsızca yüklenerek Arapça ezan yasağının rövanşı olarak da Atatürk'ü koruma kanununu çıkartmış olmalıdırlar. Bunu da birçok özgürlüğü getiren Demokrat Parti'ye yaptırmışlardır.

Genel anlamda İslâm'a büyük hizmeti olan M. K. Pilavoğlu'nun kendisine tabi olanlara İslâmî bir misyon verdiği, güzel ahlakı yaşatmaya gayret ettiği, yazmış olduğu makale ve eserlerinden rahatlıkla görülmektedir. Kendisinin Bozcaada sürgününde

ada insanına da büyük katkılarının dokunduğu, halkın sempati ve ilgisini kazandığı da anlaşılmaktadır.

Heykel ve büstlerin kırılması süreci ve bunun CHP yanlısı gazeteler tarafından istismarı Ticânîlik'e zarar verdiği, bu durumdan rahatsız olan bazı kimselerin tarihten uzaklaşmalarına neden olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 1977 yılında rahmet-i Rahmân'a kavuşan M. K. Pilavoğlu'nun, kendisinden sonra bir halife bırakmaması da tarikatın 1950'li yıllardaki etkinliğini ilerleyen zamanlarda kaybetmesine zemin hazırlamış görünmektedir. Bütün bunlara rağmen halen müridleri, rahmetlinin yolundan giderek kitaplarını çeşitli dillere çevirerek yayınlamakta, zikirlerini çekmekte ve İslâm'a hizmetlerini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Çağatay, Neşet, *Türkiye'de Gerici Eylemler (1923'ten bu yana)*, Ankara 1972.
- Dağı Delen Irmak (Kemal H. Karpat), (Söyleşi: Emin Tanrıyar), İstanbul 2014.
- Ebü'n-Nasr, Cemil M., *Modern Dünyada Sûfî Tecrübe-Tîâniyye Tarikatı Örneği*, Çev. Kadir Özköse, Konya 2008.
- Edebi ve Tarihi Şahsiyetleri ile Ankara*, I-VI, Ankara Büyükşehir Belediyesi, (Haz. Abdülkerim Erdoğan, Mehmet Narince), Ankara 2008.
- Gündüz, Turgay, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 1998, VII, 543-557.
- İbrahim, Abdullah Abdürrezzâk, *Afrika'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, çev. Kadir Özköse, Konya 2008.
- İnceoğlu, Efecan, *Türkiye'de Siyasal İslamcılığın Evrimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- Orhonlu, Cengiz, "Bozcaada", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 317-319.
- Özköse, Kadir, "Ticânî", *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 130-133.
- Pilavoğlu, M. Kemal, *Kırk Meşale*, Ankara 2009.
- Tantavî, Mehmed b. Abdullah, *Fethi Rabbânî*, Ankara 1990.
- Yıldız, Muzaffer, *Elhac Mehmet Kemal Pilavoğlu'nun Hayatı*, Ankara 2013.

Yılmaz, Hüsamettin, *Demokrat Parti'nin İrticaya Bakışı; Tıcani Hareketi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Son Posta,

İlahi Işık

Elektronik Kaynak

Ayşe Hür, kaynak: <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/chp-ticaniler-ve-ataturku-koruma-kanunu/366/> (Erişim tarihi: 26.06.2015)

Asım Öz, <http://www.dunyabulteni.net/haber/252734/ticanilik-ve-bir-siyer> (Erişim tarihi: 26.06.2015)

ÇUBUK'TA OSMANLI TİMAR UYGULAMALARI

Mehmet Doğan*

Özet

Osmanlı klâsik dönemine ayırt edici vasfını büyük ölçüde iki temel sistem kazandırmıştır. Bunlardan biri timar, diğeri ise kul sistemidir. Timar sistemi sayesinde Osmanlı mali uygulamaları ülkenin en ücra köşesine kadar ulaşmış, kırsal kesimden daha sıhhatli vergi toplanabilmiştir. Aynı zamanda ihtiyaç olan yerlere merkezden yardım göndermek yerine sistem ile vergiler toplandığı bölgede, bölgenin ihtiyaçları için kullanılmıştır. Kısaca timar, Osmanlı Devleti'nin kırsal hayatının temelini teşkil etmiştir. Devlet müessesesi olarak, hem hizmeti hem de kontrolü bu sayede kırsal alana götürmüş bulunmaktadır. Timar sistemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda zirai arazilerde ve dolayısıyla zirai üretim üzerinde devlet mülkiyetinin hâkim kılınmasını sağlayan bir vasıta olmaktadır. İşte bunun bir örneğini Ankara Sancağı özelinde Çubuk'ta incelemeyi planlamaktayız.

Biz bu çalışmamızda Tahrirlerden, Timar Ruznamçe, basılı eserler ve makalelerden yola çıkarak Çubuk'taki Osmanlı Timar uygulamalarını ele alıp değerlendirmeyi düşünmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Timar sistemi, Ankara Sancağı, Çubuk

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

THE OTTOMAN TİMAR PRACTICES IN ÇUBUK

Abstract

Largely distinguished two basic system has introduced the qualification of the Ottoman classical period. One of them, timar (feud), and the other kul (slave) system. Thanks to the timar system, Ottoman financial practices reached the far corners of the country, the tax has been collected from rural areas more healthy. At the same time from the center to help where we need it, instead of sending the taxes in the area where the system took place, was used for the needs of the region. Briefly, the timar of the Ottoman Empire constituted the basis of rural life. As a state institution, in this way both the service and control are taken to rural areas. Timar system in the Ottoman Empire, the dominant state ownership of agricultural land and hence agricultural production on a vehicle that allows it to be. Here's an example of this is the banner we plan to examine in the bars of Ankara in particular.

From Tahrir registers in this study, timar rużnamçe registers, printed books and articles, based on the evaluation we conclude that the Ottoman and timar practices in the Çubuk.

Key Words: *Timar system, the District of Ankara, Çubuk*

Timar Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Osmanlı Devleti, XIII. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden, çok uzun süreli yaşamış bir siyasi oluşumdur. XVI. yüzyılın sonlarında artık üç kıtaya yayılmış bir imparatorluk haline gelmiştir. Bu büyük ve uzun ömürlü devletin tarihi, hem dünyanın başka bölgelerinde yaşanan değişikliklerin, hem de kendi toplumunun, ekonomisinin ve kurumlarının içindeki değişim ve dönüşümün arka planını oluşturduğu bir alanda sahnelenmiştir. Bu sebeptendir ki, uzun ömürlü Osmanlı dönemi, birçok tarihçi tarafından ifade edilen şekliyle *klâsik*, *klâsik dönem sonrası* ve *modernleşme*¹ diye adlandırılan üç evre halinde incelenir. Bunlardan ilki ve en önemlisi olan *Klâsik Dönem*, Devletin toplumsal, ekonomik ve siyasi temel kurumlarının oluştuğu, bu kurumları işleterek onlara dayalı politikaların uygulandığı bir zaman dilimidir.²

1 Osmanlı tarihinin dönemlendirilmesi konusunda daha detaylı bilgi için bkz, Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), YKY, İst., 2003, s. 9-10; Jane, Hathaway, "Problems of Periodization in Ottoman History: The Fifteenth Through the Eighteenth Centuries", *The Turkish Studies Assoc. Bulletin*, 20, 2, Fall 1996, 25-31; Linda T. Darling, "Another Look at Periodization in Ottoman History", *The Turkish Studies Assoc. Bulletin*, 26, 2, Fall 2002, 19-28.

2 Özer Ergenç, "Osmanlı Klâsik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar", *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren). c. 4,

Osmanlı klâsik dönemine ayırt edici vasfını büyük ölçüde iki temel sistem kazanmıştır. Bunlardan biri *timar*, diğeri ise *kul* sistemidir. Bunlar sayesinde devlet yönetimi, büyük ölçüde merkeziyetçi bir niteliğe kavuşmuş, bu uygulamada devletin başı olarak sultanın otoritesi, ülkenin her köşesinde ve bütün herkes üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı timar sistemi, o dönemin şartlarında çok önemli ve etkili uygulamadır.³ Osmanlı devleti kurulup gelişirken devletin temel bazı fonksiyonları (vergi sistemi, toprak siyaseti ve taşra yönetimi gibi) bu sisteme dayanmaktadır.⁴ Devlet, kendine ait vergi gelirlerini, merkezi hazineye aktarmak yerine, kaynağında birtakım yükümlülükler ve hizmetler karşılığı olarak, kendine bağlı birtakım görevlilere bırakıyor ve böylece birçok hizmet bir arada ve birbirine bağlı olarak yaptırılıyordu. Kul sistemi (Kapıkulu), timar sistemi içindeki hizmetlileri doğrudan sultana bağlayan ikinci bir sistemdi.⁵ Konumuz açısından timar sistemi hakkında biraz bilgi vermek faydalı olacaktır.

Barkan, timarı:⁶

“Osmanlı İmparatorluğu’nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masraflarını karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili selahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada bilhassa defter yazılarındaki senelik geliri 20 000 akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir.” diye tanımlar.

İnalçık,⁷ timarın sadece toprağa bağlı olmadığını başka vergi kaynaklarının da timar olarak verildiğini belirtmekte hatta timarın bir tahsis ve havale olduğunu kaydetmektedir. Ona göre timar:

“... Muayyen bir arazinin tevcihi veya araziye ait bazı hakların verilmesinden ziyade bazı vergilerin havalesinden ibarettir, başka deyimle havale sisteminin bir hususi tatbik şeklidir.”

Mehmet Genç’in şu açıklamaları sistemin varlık sebebini, mahiyetini ve işlevlerini özlü bir şekilde yansıtır:⁸

“Ulaştırma imkanlarının sınırlı, mali-bürokratik organizasyon, metodu ve vasıtaların yetersiz bulunduğu ve milli hasılanın çok küçük bir bölümünün

Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. s. 32.

³ Bu merkeziyetçiliğin sınırları hakkında bir tartışma için bkz. Oktay Özel, “The Limits of Almighty: Mehmed II’s ‘Land Reform’ Revisited” *Journal of the Economic and Social History of Orient*, 42/2, 1999:226-246.

⁴ Halil. İnalçık, “Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu”, *Türk Kültürü*, III-34, 1965, s.758.

⁵ Ergenç, a.g.m., 32.

⁶ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I*, İstanbul, Gözlem Yay., 1980, s.805.

⁷ Halil İnalçık, “İslam Arazisi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Toplum ve Ekonomi*, (Yay. Haz. M.S. Eren), İstanbul, Eren Yay., 1996, s.27.

⁸ Mehmet Genç, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İst, Ötüken, 2000, s.100.

nakdi mübadeleye katıldığı zirai bir ekonomide, büyük ve kudretli bir devleti ayakta tutabilmenin orijinal ve başarılı bir dayanağı olarak beliren timar sistemi, Osmanlı malî metodlarına ait merhalelerin ilki ve en önemlisi olmuştur. Gerçekten, büyük bir kısmı aynen mahsul olarak toplanmakta olan vergi gelirlerinin nakli, paraya çevrilmesi, merkezî bir devlet hazinesi halinde toplanarak oradan vazifelilere dağıtılmasının güçlüğü karşısında, bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili selahiyeti ile birlikte vergi kaynaklarının tahsis edilmesi demek olan timar sistemi önemli bir malî çözüm tarzını ifade ediyordu. Bu sistem sayesinde çeşitli amme hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi ve mevcut malî-iktisadî imkanlara intibak ettirilmesi mümkün olmakla kalmıyor, ayrıca, vergi kaynağını meydana getiren beşerî ve iktisadî temelin, veya mükellefin, paternal denebilecek himaye şartları içinde tutularak korunması da temin edilmiş oluyordu. Yaşadığı ve vazifesi devam ettiği müddetçe, bu vazife karşılığında kendisine tahsis edilen vergi kaynağını da elinde bulunduracak olan timar sahibinin, ıslahı ve inkişafı ile doğrudan doğruya menfaattar bulunduğu için reayayı koruması, bir aracı kullanılmayacağı için verginin kolay ve masrafsız olarak toplanması, hizmetlerle vergilerin birbirine uygunluğu sağlanarak parazit bir zümrenin teşekkülünün önlenmesi, sistemin taşıdığı ana özelliiktir. Amme hizmetleri ile vergi mükellefiyetinin bu şekilde birbirini destekleyen mekanizmalar halinde ahenkleşmesini ifade ettiği içindir ki, timar sistemi Osmanlı medenî nizamı ile adetâ birbirini tedâî ettirircesine kaynaşmış görünür”.

Bu tariflerden anlaşılacağı üzere timar devletin bir kısım toprak veya diğer vergi gelirlerini sivil veya askeri hizmetler karşılığı olarak şahıslara tahsis etmesidir. Bazen de geçimlerini temin için yani emeklilikte yaşamını idame ettirmek için de timar verildiği de olurdu. Timar terimi teknik anlamda 20.000 akçeden az gelirler için de kullanılmış bu meblağın üstündeki gelirler ise has zeamet olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte, bazen has ve zeamet için de timar tabiri kullanıldığı olurdu.

Timar sistemi sayesinde Osmanlı malî uygulamaları en ücra köşesine kadar ulaşmış, kırsal kesimden daha sıhhatli vergi toplanabilmiştir. Aynı zamanda ihtiyaç olan yerlere merkezden yardım göndermek yerine sistem ile vergiler toplandığı bölgede, bölgenin ihtiyaçları için kullanılmıştır. Kısaca timar, Osmanlı Devleti’nin kırsal hayatının temelini teşkil etmiştir.⁹ Devlet müessese olarak, hem hizmeti hem de kontrolü bu sayede kırsal alana götürmüş oluyordu. Timar sistemi, Osmanlı İmparatorluğu’nda zirai arazilerde ve dolayısıyla zirai üretim üzerinde devlet mülkiyetinin hâkim kılınmasını sağlayan bir vasıta olmaktadır.

⁹ Nicoara Beldiceanu, XIV Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti’nde Timar, Ankara, Teori yay., 1985, s.3-4.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Osmanlı Toprak rejimi ve vergi düzeni, Osmanlı öncesine giden, Bizans imparatorluğu'nun geç dönemlerinde ve onların ardından Balkanlarda ve Batı Anadolu'da kurulan Beylikler'de yürürlükte olan bir sistemdi. Çok benzer bir sistem, ama bu sefer topraktan gelen gelirlerin bir bölümünün özel kişilere ait olduğu sistem, XIII. yüzyılda Orta Anadolu'daki Selçuklu devletinde yürürlükteydi. Osmanlılar bu sistemi (malikâne-divanî) daha önce Selçuklu toprakları olan sınırlar içindeki vilayetlerde korumuşlardır¹⁰. Dolayısıyla, Osmanlı Toprak rejimi ve vergi düzeninin ana ilkeleri Osmanlı öncesi rejimlerden miras alınmıştı ve onların fonksiyonu padişahın ordusuna silah ve hazinesine nakit sağlamaktı.¹¹

Tımar sistemin devlet yaşamının sürekliliği açısından mühim olan üç temel fonksiyonunu ele alabiliriz.

Tımar sisteminin üç temel fonksiyondan ilki, sistemin askeri yönüdür. Bu sayede devlet aynı olması sebebiyle toplayamayacağı vergileri sipahilere tahsis ederek onların geçimini sağlıyor ve böylelikle hiçbir masraf yapmadan sayıları merkezi ordudan daha fazla miktarda olan büyük bir orduya sahip olmaktadır.¹²

Tımarlı sipahiler, sancaklarda tımar ve zeamet adı verilen dirlikleri tasarruf eden ve sefer zamanında sancakbeyilerinin bayrağı altında savaşa giden süvari kuvvetleri idi. Osmanlı devleti, devlet gelirlerinin tamamını merkez hazinesine alıp, sonra bunu maaşlı askerlere dağıtmak yerine, daha pratik bir yol olan tımar sistemini geliştirmişti. Osmanlılar bu sistemi Anadolu Selçukluları'ndan almışlardı. Tımar sistemi İktâ sisteminin geliştirilmiş şekli idi.¹³

Bu sisteme göre, tahrir sonucunda tespit edilen devlete ait vergi gelirlerinin bir kısmı, *padişah hasları* adı altında merkeze alınır, geri kalanı ise *dirlik* denilen çeşitli büyüklükteki birimlere ayrılırdı. Dirlikler genelde üç kısımdı: yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olanına *tımar*, 20.000 akçeden 100.000 akçeye kadar olanına *zeamet*, 100.000 akçe ve daha fazla olanına *has* denirdi.¹⁴ Tımarlar gelirine göre tasnif edildiği gibi, mülk

¹⁰ Malikâne divanî sistemi, genellikle yerli toprak sahipleriyle, fetih yapan devletin adamlarını aynı zamanda ve aynı toprak üstünde yaşatma ihtiyacının bir çaresi olarak uygulanmış olması muhtemeldir. Toprağın iki baştan tasarrufu sistemi olan bu uygulamanın Osmanlılardan önce, Anadolu ve Suriye'nin değişik bölgelerinde ve Selçuklularda da mevcut olduğu Barkan (1980:164-165) tarafından ifade edilir. Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Beldiceanu 1985:27-28

¹¹ Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650*, Palgrave, New York, 2002, s.126.

¹² Kanunî'nin tahta çıkışından sonraki yıllarda yaptırılmış olan tahrirlerle ve 933-934 (1527-1528) mâli yılı bütçesi verilerine göre, bu dönemde Tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde 37.521 timardan 9.653'ü kale muhafızı tımarı, geriye kalan 27.868 tımar ise eşkinci tımarı idi. Harbe beraberinde götdükleriyle birlikte (cebelüler) 70-80 bin kişilik atlı bir tımarlı sipahi ordusu teşkil ettikleri tahmin edilmektedir. Padişahın hassa ordusu demek olan Kapıkulu Ocaklarının sayısı bu dönemde 27 bin civarında tahmin edilmektedir. (Barkan, 1993: 287)

¹³ Halil, İnalçık, "Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu", *Türk Kültürü*, III-34, 1965, s.760.

¹⁴ Beldiceanu (1985:47) tımar sahiplerini askeri yükümlülüklerine göre beş kategoriye ayırır. İlk kategori için birkaç

olarak verilip verilmediğine göre *mülk timarlar* ve *mülk olmayan timarlar*; *tevcih şekillerine göre, tezkireli ve tezkiresiz timarlar*; mali yönden *serbest ve serbest olmayan timarlar*; timar sahibinin görevine göre *eşinci, mustahfız ve hademe timarları* gibi çeşitli tasniflere tabi tutulabilir. Ama genel olarak yıllık gelirleri 20 000 akçe'ye kadar olan dirliklere sipahi timarı denir.

Timar sisteminin ikinci fonksiyonu, askeri işlevinden kaynaklanan ve ona paralel olarak gelişen idari fonksiyonudur. Burada devlet görevlendirdiği ve doğrudan merkeze bağlı olan askerlerle, otoritesini ülkenin en ücra köşesine, yani köylere, mezralara kadar yayıyordu. Böylelikle, merkezi otoriteye karşı oluşabilecek yerel güçlerin gelişmesini önüyor ve de vergi kaynağını oluşturan reayanın güvenliğini tesis ediyordu.

Timar sistemi, imparatorluğun eyalet idaresinin temelidir.¹⁵ Bir yönetim kurumu olarak timar sistemi, eyaletin başındaki beylerbeyinden sipahiye kadar, sultanın taşradaki yürütme gücünü temsil ederdi. Sipahilerin çeşitli yöneticilik görevleri vardı. Taşradaki reâyânın korunmasıyla yükümlü bir tür polis ya da jandarma gücü oluşturdıkları gibi, timar olarak tahsis edilmiş olan vergilerin toplanmasında ve miri timar topraklarına ait kanunların uygulanmasında önemli vazifeler üstlenirlerdi.¹⁶

Timar sisteminin üçüncü fonksiyonu, malidir. Bu sayede devlet taşradan toplanacak aynı vergiler için binlerce vergi memuru istihdam etme külfetinden kurtuluyor ve yine devletin memuru konumundaki sipahiler -hiçbir maliyet ödemedi- bu işi yapıyordu.

Timar olarak tevcih edilen şey yalnız devlete ait belirli vergi geliridir, sipahi ancak miktarı ve türü belirtilmiş olan vergileri bir dirlik veya maaş olarak kendisi mahallinde doğrudan doğruya tahsil ederdi. Yani sipahi, devlete ait kanunla belli ve defterde yazılı belirli miktarda bir vergi gelirini toplardı. O, bu sıfatla bir nevi vergi memuru sayılabilir.¹⁷ Timar sahibi, timar gelirlerini doğrudan tahsil edebileceği gibi iltizama da verebilirdi.¹⁸ Devlet böylece vergi gelirlerini merkezde bir hazinede toplayıp oradan maaş olarak dağıtacak yerde bu işi yerinde hak sahibine havale etmektedir. Havale usulü Osmanlı maliyesinin esasıdır. Çünkü o devirde gelirlerin merkezde toplanması çeşitli

yüzle 2000 akçe arasında olanlar, ikinci olarak 2000 ile 3000 akçe arasında olanlar, üçüncü 3000 ile 15000 akçe olanlar, dördüncü 15000 ile 150000 akçe arasında olanlar ve nihayet beşinci olarak da 300000 ile 400000 akçenin üstünde gelire sahip olanlar.

¹⁵ İnalçık, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu", s.763.

¹⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İst., Yapı Kredi Yay., 2003, s.121.

¹⁷ İnalçık, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu", s.760.

¹⁸ Beldiceanu (1985:64) bizzat gelmeyip kendilerini temsil ettiren çok sayıda timar sahibinin, timarlarını iltizama veren kimseler olduğunu ifade eder. Yine Beldiceanu, sancakbeyi, subaşı gibi büyük timar sahiplerinin bu yolu tercih etmelerinin mümkün olduğu kanısındadır.

güçlükler sebebiyle imkansız gibi bir şeydi. Özellikle mahsûlden aynı olarak alınan öşrün (âşâr) devletin depolarda toplanması, paraya çevirmesi, sonra da askere maaş olarak dağıtması hayli güçlü. Bu yüzden öşrün toplanması işini, zaten köyde oturan sipahiye havale etmişti. Sipahiler, tımar olarak tevcih olunan köyde oturmak zorundaydılar. Köylü, sipahi için yaptığı anbara bu mahsûlü taşır, veya en yakın pazara satılmak üzere götürürdü. Tımar sisteminde devlet, öşrün toplanması¹⁹ ve hak sahiplerine dağıtılması işini en kolay şekilde halletmiş oluyordu. Tımar sisteminin bozulmasından sonra, aynı vergilerin (öşür) toplanması iltizâm usulünün geniş ölçüde uygulanmaya başlanmasına ve böylece köylünün daha fazla ezilmesine yol açmıştır. Bu nedenledir ki, tımar sistemi aynı zamanda mali bir zaruretin sonucudur.²⁰

Ankara Sancağı'nda Tımar Uygulamaları

Ankara, Osmanlı topraklarına 1354 yılında Orhan Gazî'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından katıldı. Osmanlıların Anadolu ve Rumeli'deki genişleme yıllarında genellikle şehzadelerin yönetiminde kalmış ve uzun yıllar Anadolu Eyâleti'nin Paşa Sancağı olarak merkezlik yapmıştır.²¹ Ancak 1462 tarihinden sonra eyalet merkezi Kütahya'ya taşınmış, Ankara ise bir sancak merkezi olarak kalmıştır.²² Ankara, incelediğimiz dönemde Anadolu eyaleti içinde kendi adıyla anılan bir sancağın ve aynı zamanda bir kadılık bölgesinin merkezi idi.²³

Ankara'nın, XV-XVI. yüzyıllarda Osmanlı taşra teşkilâtı içerisindeki yerine gelince; bölgenin ilk tahriri olan 1463 yılı tahrir defteri (MAD 9) bize Ankara Sancağı'nın idarî taksimâtı ile ilgili ilk bilgileri vermektedir. Bölgenin adı, defterin baş kısmının eksik olmasından dolayı tespit edilememişse de defter içerisinde yer alan bazı kayıtlardan²⁴ Ankara Sancağını ifade eden "Livâ-i Ankara" tabirine rastlamaktayız. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere burada kullanılan sancak tabiri, padişahın iktidâr simgesi

¹⁹ Kural olarak aynen tahsil edilmesi gereken ve kırsal vergi gelirlerinin en az yarısını kapsayan öşür de tabii timara dahildi. Buna karşılık, köylerinden uzak kalacakları sefer mevsimi boyunca yollarında mümkün olduğu kadar çok para olmasını isteyen tımar sahipleri, özellikle tahıl fiyatları düştüğünde defterde kayıtlı miktarda öşürlerini nakit olarak toplamayı tercih ederdi. Sonuçta, tımar gelirlerinin yaklaşık yarısı nakit olarak yarısı da ürün olarak (aynî) toplanırdı. (İnalçık 2000: 11)

²⁰ İnalçık, 1965, s.760-761.

²¹ Rifat Özdemir, "Osmanlılar Devri Ankara", *TDVİA*, III, s.204-205., Özer Ergenç, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya: Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, Ankara, Ankara Enstitüsü Vakfı, 1995, s. 61.

²² Besim Darkot, "Ankara", *İA*, I, 1978, s.444.

²³ Özer Ergenç, "16.yüzyıl Ankara'sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri", *Tarih İçinde Ankara*, (ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri), Ankara 1984, s.53.

²⁴ "Karye-i Alınırân, Livâ-i Ankara" (BOA-MAD-9,v.115a), "Sûret-i Müsellemân-ı Livâ-i Ankara" (BOA-MAD-9, v. 237b).

olarak bir sancak (bayrak) almış, askerî bir vali olan sancakbeyinin emrindeki yönetim birimiydi.²⁵

Ankara Sancağı 1463 tarihinde Ayaş, Bacı, Çubuk, Kasaba, Karacadağ, Mürtedova, Binariili, Yabanovası, Şorva, Mudrıb ve Uruş olmak üzere toplam 11 idarî birimden meydana gelmekteydi. Bu idarî birimler, defterde “ta'allukât” ve “vilâyet” olarak kaydedilmişlerdir.

Tablo I. Tahrirlere Göre Ankara Nahiyeleri

1463 (MAD 9)	1523/30 (TD 117/MVAD 438)	1571 (TD 74/TD 558)
Ayaş	Kz. Ayaş	Nh. Ayaş
T.V. Bacı	Kz. Bacı	Nh. Bacı
T. Binariili	Kz. Çubuk	Nh. Çubuk
T. Çubuk		
T. Karacadağ	—	—
F. Kasaba	Nh. Kasaba/Kz. Ankara	Nh. Kasaba
D. Mudrıb	(Ayaş, Yabanâbâd)	(Ayaş, Yabanâbâd)
Mürtedova	Kz. Murtazaâbâd	Nh. Murtazaâbâd
T. Uruş	(Ayaş, Yabanâbâd)	(Ayaş, Yabanâbâd)
T. Şorva (Şorba)	(Yabanâbâd, Çubuk)	(Yabanâbâd, Çubuk)
T. Yabanovası	Kz. Yabanâbâd	Nh. Yabanâbâd

(Kısaltmalar: T: Ta'allukât; T.V: Ta'allukât-ı Vilâyet; F: Fasl; D: Defter; Nh. Nahiye; Kz. Kazâ.) Kaynak.²⁶

1463 tarihli defterde yer alan idari birimler, 1523/30 ve 1571 tarihli defterlerde farklı bir yapılanma içerisinde görülmektedir. 1463'de Şorva'ya bağlı olan köyler 1523/30 ve 1571 tarihlerinde Yabanabad ve Çubuk'a bağlanmış, Uruş'a bağlı köyler ise Yabanabad ve Ayaş arasında paylaşılmıştır. Mudrıb'a bağlı köyler ise Yabanabad içerisinde yer almıştır. Karacadağ ise son iki tahrirde (1523/30 ve 1571) idarî birim olarak görülmemekle birlikte defterlerde zikredilmekte ve buraya bağlı yerleşim birimleri Ankara Kazası dahilinde yer almaktaydı. 1523/30 ve 1571 tahrirlerinde Mudrıb, Uruş, Şorva ve Karacadağ bir idari birim olarak görülmemektedir. Binariili'ne bağlı köyler ise 1523/30 ve 1571 tahrirlerinde Çubuk'a katılmıştır. 1523/1530 tarihli ikinci tahrirde

²⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, s. 108.

²⁶ Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, (yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara, 2004, s. 25.

(TD 117-TD 438) Ankara Sancağı'nın idarî tanımlamalar açısından XVI. yüzyıl idarî yapılanmasının genel özelliğine sahip olduğunu görmekteyiz. Bu defterde de Ankara Sancağı'nın yine "Livâ-i Ankara" olarak tanımlandığını (BOA-TD-117: s.1.) ve merkezi Ankara olmak üzere Çubuk, Murtazaâbâd, Yabanâbâd, Ayaş ve Bacı kazalarından meydana geldiğini anlıyoruz. Ayrıca bu defterde "nahiye" olarak tanımlanan Kasaba, Ankara kazasına bağlı idi (TD 438: s.340).

Ankara Sancağı'nın son tahriri olan 1571 tarihli (TD 74) defterde ise verilerin daha önce yapılan tahrir verilerine oranla artık standart hale geldiğini görmekteyiz. Ankara Sancağı bu tahrirde de "Livâ" üst birimi altında ifade edilmiş olup, Kasaba, Çubuk, Murtazaâbâd, Yabanâbâd, Ayaş ve Bacı nâhiyelerinden oluşmaktaydı. Bu defterde yerleşim yerlerinin idarî birim tanımlamalarında 1523 tarihli defterde görülen "kazâ" tabirine artık rastlanılmamakta, "nahiye" tabiri kullanılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen yerleşim alanlarını günümüzdeki yerlerine göre belirleyecek olursak; Kasaba, bugünkü Ankara ve Elmadağı ile Kalecik'e doğru uzanan çevreyi içine alıyordu. **Çubuk**, Ankara'nın kuzey doğusunda aynı adla anılan kasaba ve civarını; Murtazâbâd, bugünkü Mürted çevresini, yani Ankara ile Ayaş arasındaki toprakları; Ayaş, hemen hemen bugün aynı adla anılan ve Beypazarı'na kadara uzanan bölgeyi; Yabanâbâd, bugünkü Kızılcahamam ve çevresini; Bacı, Ankara'nın güneyinde bugünkü Haymana ilçesinin doğusunda kalan ve genellikle yörüklerin bulunduğu alanı kapsamaktadır. Bu nâhiyelerden başka Ankara'nın batısında Sivrihisar'a, güneyde Karaman eyâletine tâbi topraklara kadar uzanan geniş alan bu sancak sınırları içinde kalan yörük yurdu idi. Bu bölgelerde belli başlı Büyük Haymana, Küçük Haymana, Bayburd ve Turgud yörük mıntıkaları vardı. Ayrıca, Aydınbeyli, Genceli, Uluyörük, Karakeçili yörükleri de Sivrihisar ile Koçhisar arasında güneybatısından itibaren sıralanmışlardı.²⁷

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere her üç tahrir dönemi karşılaştırıldığında ilk tahrirde tespit edilen idarî birimlerin sonraki iki tahrirde belli bir standarda, daha başka bir ifadeyle istikrara kavuştuğu gözlemlenmektedir. İdari birimler arasındaki coğrafi konum ilk tahrirde (1463) farklılık gösterse de zamanla bu farklılığın azaldığı ve özellikle de son iki tahrirde (1523 ve 1571) coğrafi mekânların birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir. Farklılıklar ise defterlerin seyri takip edildiğinde daha çok idarî birim tanımlamalarında meydana gelmektedir ki esasında bu tanımlamalar da –yine ilk tahrirde farklı olmakla birlikte son iki tahrir ile karşılaştırıldığında–birbirleriyle eşleşmektedirler.²⁸

²⁷ Ergenç, a.g.e., s. 61-62.

²⁸ Erdoğan, a.g.t., s. 27.

Ergenç'in²⁹ şer'iyye sicillerine dayalı olarak yapmış olduğu çalışmasında XVI. yüzyıl sonlarında Ankara sancağı, Ankara subaşılığı, Murtazaâbâd subaşılığı, Yabanâbâd subaşılığı, Kasaba subaşılığı, Ayaş subaşılığı, Çubuk subaşılığı olmak üzere toplam 6 subaşılık muntikasına ayrılmıştır. Bu subaşılıklar ile timar nahiyeleri aynı anlamdadır. Ankara sancağı bu tarihte ayrıca 9 kazâ dairesine bölünmüştü. Bunlar; Ayaş, Çubuk, Yabanâbâd, Murtazaâbâd, Çukurcak, Şorba, Yörük ve Bacı kazaları idi. Ancak, yörük bölgeleri içinde bulunan kazaların kadıları, Ankara sancakbeyi subaşıları ile değil, oraların dirlik sahipleri bulunan Sadrazam ve Anadolu, Rumeli beylerbeyilerinin voyvodaları veya subaşıları ile birlikte devlet otoritesini sağlamak zorunda idiler. Çünkü bu kazalar, sancağın haslar bölgesi içinde yer alıyordu.

Evliya Çelebi'ye göre Ankara, sancak merkezidir ve birçok defa arpalık olarak üç tuğlu vezirlere ihsân olunmuştur. Sancağın 14 ze'âmeti, 257 timârı, alaybeğisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. (Evliya Çelebi 2005:520). Ankara sancağı, XVI ve XVII. yüzyıllarda bir sancakbeyi tarafından müstakil olarak idare edilirken XVIII. yüzyıldan itibaren mutasarrıflık haline getirilmiştir.³⁰

Dirlikler ve Dirlik Sahipleri

Osmanlı devletinin askerî, iktisadî ve içtimaî bünyesini yansıtan timar sistemi, devletin geçimlerine ve hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım memurlara, muayyen bölgelerde kendi nam ve hesabına tahsil salahiyeti ile birlikte tahsis etmiş olduğu vergi kaynaklarına verilen umumi ad olarak tarif edilmektedir.³¹ Bu sistem miri arazide ve devlete ait bazı gelir kaynaklarında uygulanmaktaydı. Yapılan genel tahrir sonucunda tespit edilen devlete ait vergi gelirlerinin bir kısmı, *padişah hasları* adı altında merkeze alınır, geri kalanı ise *dirlik* denilen çeşitli büyüklükteki birimlere ayrılırdı.³² Dirlikler üç kısımdı: yıllık geliri 20 bin akçeye kadar olanına *timar*, 20 bin akçede 100 bin akçeye kadar olanına *zeamet*, 100 bin akçe ve daha fazla olanına *has* denirdi. Ayrıca timar sahipleri 3 bin akçeden sonraki her 3 bin akçe için bir *cebelü*, zeamet ve has sahipleri de her 5 bin akçe geliri için bir *cebelü* yetiştirmek zorundaydı. *Cebelü*, yardımcı ya da *yamak* demekti.

XVI. yüzyılın son yirmi yılına kadar düzenli aralıklarla yaptırılmış arazi tahrirleri³³, timar sisteminin sıhhatli ve düzgün bir şekilde işlemesinin şartlarını hazırlıyordu.

²⁹ Ergenç, a.g.e., s. 61-63.

³⁰ Özdemir, a.g.m., s. 207.

³¹ Barkan, "Çiftlik", s. 805.

³² Feridun Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, TTK, 1989, s.275; Halil Sahillioğlu, "Zeamet", İA., XIII, İstanbul 1986, s. 478.

³³ İmparatorluğun çoğu bölgesinde, son mufassal tahrirler 1570'ler veya 1580'lerde yapılmıştır. Bunların kadük kalmasından sonra örneğin, köylünün gerçekten belirli bir köyden olup olmadığını ispatlamak oldukça zordu ve mahkemeler herhangi bir dava sürecinde genellikle göç eden ya da yerini terk eden köylüler lehine karar veriyorlardı.

Fakat çoğunluğu Kanuni'nin son dönemlerinde başlayıp II. Selim (1566-1574) veya III. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında yapılmış olan son tahrirlerden sonra (birkaç istisna hariç) bir daha genel olarak tahrirler yapılamaz oldu. İşte bu son tahrirlerin sonuçlarına göre Anadolu eyaletine bağlı 14 sancakta 298'i zeamet ve 7188'i timar olmak üzere 7486 adet kılıç tabir ettiğimiz timar ve zeamet vardı.³⁴ 1569 yılına ait icmal defterine göre de Ankara sancağında 7 adet hassı saymazsak, 14'ü zeamet (1 297 986 akçe) ve 365'i timar olmak üzere toplam 379 adet timar ve zeamet mevcuttu³⁵. Bunların Nahiyelere göre dağılımına bakarsak; 56'sı Kasaba (276 196 akçe), 87'si **Çubuk** (445 723 akçe), 57'si Yabanabad (237 366 akçe), 36'sı Murtazaabad (210 259 akçe), 34'ü Ayaş (144 079 akçe), 27'si Bacı (130 416 akçe) nahiyelerde bulunuyordu; ayrıca 70 (98 261 akçe) adet kale mustahfiz timarı vardı. Bunların akçe olarak değeri 1 297 986'sı zeamet ve 1 542 300'i ise timar idi.

Tablo II. Yıllara Göre Timar Sahiplerinin Gelir Kategorileri

GELİR KATEGORİLERİ	1463 (MAD 9)	1523-30 (TD 162)	1569 (TD 214)	1633-1645 (Yoklama 1042)
999 Akçeden az	41	36	29	6
1000-2000	57	74	69	23
2000-3000	55	62	55	99
3000-4000	28	24	35	24
4000-5000	16	26	74	15
5000-6000	6	13	26	50
6000-7000	3	10	25	8
7000-8000	5	4	11	3
8000-9000	0	6	17	5
9000-10000	3	6	6	4
10000-20000	8	8	18	17
TOPLAM	222	269	365	254

Paralı askerlerin, köylerine dönmelerini emredek timar sahibinin gözüne çarpmaktan kurtulmaları daha kolay olmuş olmalıdır. Genellikle bölgelerinden uzakta seferlerde olan timar sahiplerinin, uzun süre olmamaları, emirlerini yerine getirecek etkin bir otoriteden yoksun olmaları köylülerin hareketliliğini artıran bir unsur olmuştur. Bu da onların saruca-sekban birliklerine dahil olmalarını kolaylaştırmıştır. (Faroghi 2004: 566-567)

³⁴ Ayn Ali'nin (43-44) 1609 yılındaki meşhur risalesinde bu rakam 195 zeamet ve 7116 timar toplam 7311'dir. Cebe-lüleriyle birlikte asker miktarı 17 000'dir. Ömer Lütfi Barkan, "Timar" *İA*, XII/1, 1993, s. 289.

³⁵ Ayn Ali (44) Ankara'nın 10 zeameti ve 257 timarı olduğunu ifade eder.

Sancaktaki timarlar tablosu ışığında, 1569'dan 1633-1645'e kadar incelersek 2000-3000 arasındaki timar geliri ilk sırayı almaktadır. Bu sayı 1569'da 55 iken, 1633-1645'da bu sayı yaklaşık bir misli artarak 99 ulaşmıştır. Aynı şekilde 1569'da 26 olan 4000-5000 arasındaki kategori 1633-1645'da 50'ye ulaşarak ikinci sırayı almış, bu kategoride yer alan timar sayısı bir kat artmıştır. En az timarlarının bulunduğu gelir kategorisi 1569'da 11 olan 7000-8000 kategorisidir ki, 1633-1645'te yaklaşık beş kat düşerek bu sayı 2 olmuştur. Yine en fazla düşüşün yaşandığı diğer bir kategori ise, 8000-9000 kategorisidir. Burada da yaklaşık üç kattan fazla bir düşüş vardır. Yıllık geliri 10 000-20 000 olan gelir kategorisinde 1569'da 18, 1633-1645'da 17 timarlı vardı. Bu kategorideki timarların sahipleri çavuş, kâtib, çerisürücü vb. biraz daha üst düzey görevlilerdir. Küçük timar sahiplerinin vazifeleri hakkında pek bilgi sahibi olmadığımız için bir yorum yapamıyoruz.

1632-33 yıllarına ait timar reformunun yapıldığı bu dönemde alınan tedbirler, Osmanlı devlet erkanının dikkate değer bir biçimde realist davrandıklarını göstermekte ve Osmanlı ulema kesimi ile nasihatname zümresi içerisinde yer alan siyasi içerikli risalelerin müelliflerine öngörüldüğünden daha az önem atfedilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Reformların asıl gayesi, ideal Osmanlı devletini öngören teorik soyutlamalara bağlılıktan çok, IV. Murad'ın saltanatının ilk yarısında elde edilen tecrübelerle şekillenmiştir. Bu hedeflerin ilki, yeniçeri birlikleri ve onların önderleri ile eyalet (taşra) beylerine bağlı askerler arasındaki siyasi rekabet sonucu eyaletlerde ortaya çıkan ve II. Osman'ın tahttan uzaklaştırılmasıyla ileri boyutlara ulaşan huzursuzluğu gidermek; ikincisi de, başarılı taarruzlar yapabilecek ve Bağdad'ı tekrar imparatorluğa katabilecek şekilde Osmanlı askeri gücünü etkili hale getirmektir.³⁶

Timarların yeniden düzenlenmesi, imparatorluktaki bütün timar ve zeamet sahiplerini kapsayacak şekilde yapıldı veya yapılmaya devam etti. Çünkü Ankara'ya ait kayıtlar bize yoklamanın daha sonraki yıllara sarktığını gösteriyor. Söz konusu dirlik sahiplerinin bütün beratları yenilendi ve kendilerine dirlikleri sınırları içerisinde ikamet etme ve sefere iştirak etme mecburiyeti getirildi. Boş olan yerler (dirlikler) saray çevresindeki ulufeli görevlilere veya seferlere dönük yararlılık gösteren herkese tahsis edilebilecekti. Bu uygulamalar, timar tasarruf eden askerî sınıf içerisinde yer alabilmek için ailevî (meslekî) geçmişin dikkate alınmaması yönüyle, timar sisteminin muhtevası ve amacıyla ilgili geleneksel Osmanlı söyleminden keskin biçimde ayrılmaktadır. Reformun yeni inisiyatifleri ön plana çıkardığı veya hoşnutsuz unsurları geleneksel

³⁶ Dauglas A. Howard, *The Ottoman Timar System and its Transformation, 1563-1656* (yayımlanmamış doktora tezi), Indiana University, 1987, s. 227.

Osmanlı sistemine uyarladığı düşünülmemelidir. Burada amaç daha ziyade tımar sistemindeki fiilî durumu resmî olarak kabul etmiş ve geçen 50 yıl içerisindeki eğilimi tanımlamıştır. Bu da şunu göstermiştir ki; geleneksel Osmanlı “*kanunu*” (Kanun-ı Kadim) idealinin reddedil(ebil)diğini göstermiş ve XVII. yüzyıl boyunca Osmanlı devlet yönetimindeki esnekliğin ve halen devam eden güçlü kurumsallaşmanın kanıtı olmuştur.³⁷ Bu yöndeki çabalar, 1638 güzünde bizzat IV. Murad tarafından komuta edilen savaşta Bağdad’ın Osmanlılar tarafından yeniden alınmasıyla ilk olumlu neticesini vermiştir.

Tımar sahiplerinin sosyal yapısında ve görevde kalma sürelerindeki artışa paralel olarak, incelenen dönemde Ankara Sancağı’nda tımarlı sipahilerin sayısında da bir miktar düşüşün yaşandığını görüyoruz. 1633-1645 tarihlerini kapsayan yoklama defterinde tımar sahiplerinin miktarı 254 adettir. 1569’da bu sayı 365’di ve 111 tımar (yaklaşık %32) azalmış demektir. Ama zeametlerde aynı durum görülmez; her iki dönemde de zeamet sayısı 14’dür. Evliya Çelebi (2005:520)’ye göre, Ankara, sancak merkezidir ve bir çok defa arpalık olarak üç tuğlu vüzerâya ihsân olunmuştur. Sancağın 14 zeâmeti, 257 timârî, alaybeğisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Evliya Çelebi’nin 1640’lı yıllarda Ankara’yı ziyaret ettiğinde verdiği zeamet sayısı, bizim rakamlarımızla aynen örtüşüyor. Fakat tımar konusunda verdiği sayı bizim tespit ettiğimiz rakamdan 3 adet fazladır. Bu tımar ve zeametlerin gelir miktarlarına topluca bakarsak, zeametler 1569’da 289 119 akçe iken 1633-1645’da bu rakam 328 264 akçelik bir değere ulaşıyor. Zeamet gelirlerinde 39 145 (% 11,92) akçelik bir artış söz konusudur. Ama tımarlarda durum biraz farklıdır. 1569’daki 365 tımarın 1 542 300 akçelik bir geliri varken, 1633-1645’da 254 adet tımarın 1 353 636 akçelik toplam geliri görünüyor ki, 188 664 (%13,9) akçelik bir fark vardır. Tımar sayıları eksilmesine rağmen değerlerinde 1569’a göre önemli bir artış söz konusudur. 1569’da zeametlerin ortalama büyüklüğü 20 651 akçe iken, 1633-1645’da bu rakam 23 447’ye yükselmiştir. Bu zeametlerde yaklaşık 70 yıllık dönemde 2796 akçelik %12’lik bir artış demektir. Tımarlarda ise; 1569’da ortalama büyüklük 4225 iken, 1633-1645’da bu rakam ortalama 5393 olmuştur. Bu ise ortalama bir timarda yaklaşık 70 yıllık sürede 1168 akçelik bir artış anlamına gelir. Bu rakamı 1569’daki ortalama büyüklük olan 4225 ile çarparsak yaklaşık 70 tımar demektir. Howard³⁸ Aydın ile ilgili tespitinde; 1573-74 tarihlerinde 51 zeamet ve 592 tımar olduğunu, 1632-33 yıllarında zeametın 31’e ve tımarında 261’e düştüğünü ifade etmektedir. Bu da Aydın’da tımar ve zeamet sayısının Ankara’ya göre önemli oranda gerilediğini gösterir.

³⁷ Howard, a.g.t., 227.

³⁸ Douglas A. Howard, “Äyn Äli Efendi and the Literature of Ottoman Decline”, *The Turkish Studies Assoc. Bulletin*, 11, 2, March, 1987, s. 19.

Murphey³⁹, 1631 yılındaki Osmanlı tımarlı ordusunun potansiyelini hesapladığı tabloda Anadolu eyaletinin zeamet sayısını 294, tımar sayısını 4 589 olarak vermekte ve toplam kılıç miktarını 4 883 olarak göstermektedir. Ankara Sancağı'ndaki rakamlar zeametler 14, tımarlar 254, toplam kılıç miktarı 268 olmaktadır. Anadolu eyaletinde içindeki Ankara zeametlerinin oranı %4.76, Ankara tımarların oranı yaklaşık %5,46 ve toplamda bu oran yaklaşık %5,4 olmaktadır. Barkan (1993:327-328) sefer yoklama defterlerine dayanarak yaptığı tahminde, Anadolu eyaletinin Revan (Erivan) seferinde 3864, 1621'deki Hotin seferinde 3447, 1655 yılındaki (Girit savaşı) savaşlarda 1897 adet tımar sahibinin bulunduğunu ifade etmektedir. Bu da gösteriyor ki, sefere giden tımar sahiplerinde tedrici bir düşüş vardır.

Yoklama defterinden Ankara Sancağındaki tımar ve zeamet sahiplerinin fiziksel özelliklerini boy, ten, saç ve göz rengi, sakallı ve bıyıklı olup olmadığı ve yüz şekli vb. öğrenmek mümkündür. 2 açık kaşlı, 3 açık benizli, 1 bıyıklı kara yağız, 9 buğday tenli ve ela gözlü, 2 buğday tenli ve kara kaşlı, 2 buğday tenli orta boylu ve çatık kaşlı, 1 bıyıklı kara yağız ve kara gözlü, 1 bütün ela gözlü açık kaşlı yumru alınlu orta boylu, 1 çatık kaşlı ela gözlü buğday tenli yalın yüzlü, 1 çatık kaşlı ela gözlü kara yağız, 1 çatık kaşlı uzun boylu sık sakallı, 1 çatık kaşlı orta boylu ela gözlü, 17 ela gözlü (kumral, uzun boylu, orta boylu vs.), 1 göğ ela gözlü açık ve ince kaşlı sarı benizli, 1 göğ ela gözlü ebyazu'l-levn tahminen 18 yaşında olan, 8 kara gözlü, 7 kara yağız, 6 kısa boylu, 1 kır ela gözlü açık kaşlı, 1 kösece sarışın vasatu'l-kâmet göğ ela gözlü, 1 kösenç dişli gedik vasatu'l-kâmet, 2 kumral sakallı ela gözlü, 56 orta boylu değişik göz renklerinde, 1 sarı benizli, 1 sarı sakallı, 5 sarışın, 48 tamam-ı kadd, 9 tavilü'l-kâme, 6 uzun boylu, 1 uzun buğday enlü ela gözlü kumral sakallı, 1 uzun yüzlü açık kaşlı, 50 vasatu'l-kâmet ve 2 yalın yüzlü olmak üzere yaklaşık 250'e yakın tımar ve zeamet sahibinin fiziksel özelliklerini, bu Yoklama 1042/1632-33 yılına ait kayıtlardan öğreniyoruz.

Mekansal Boyut

Osmanlı idari teşkilatı içinde köyleri ele alırken tımar sistemi çerçevesinde ele aldığımızı vurgulamak yerinde olacaktır.⁴⁰ Köyler, sadece insanların ikamet ettikleri yerler değil, aynı zamanda tarımla uğraştıkları yerdir. Dolayısıyla belli bir coğrafi alanı

³⁹ Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare, 1500-1700*, UCL Pres., London, 1999, s. 40.

⁴⁰ Osmanlı taşra idaresi içinde köy içi örgütlenmesi iki ayrı örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkıyor. Birincisi Halk Örgütü (halkı temsil edenlerden oluşuyor), ikincisi Hükümet Örgütü (Merkezi idareyi temsil edenlerden oluşuyor) bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Oktay Özel, *XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Kırsal (Zirai) Organizasyon: Köylüler ve Köyler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniv. Sos. Bili Ens. Ankara, 1986, s.156-161.

ifade etmektedir. Devlet, köylüleri vergilendirme işini yaparken tımar sisteminden yararlanmış ve böylelikle her köy mâli bir ünite olarak bir veya birden fazla kişinin tasarrufuna verilmiştir.⁴¹ Bu bir has, zeamet ve tımar olabilirdi. Köyün bu durumuna göre has köyler⁴², tımar köyler ve vakıf köyler⁴³ olarak üç kategoride değerlendirilebilir.⁴⁴ Biz burada özellikle tımar köyler üzerinde duracağımızı belirtmek istiyoruz.

Tımar köyleri bir veya birden fazla kişiye tımar ve zeamet olarak verilen yerlerdi. Bu tür yerlerin gelirlerini dirlik sahipleri olan sipahi veya zaim (zaimin bazen birisini görevlendirip gelirleri/vergileri toplattığı vaki olmaktadır) bizzat kendisi toplardı. Dirlik sahibi öşür cinsinden olan vergi gelirlerini çoğunlukla aynı olarak ve köylülere ambarına getirterek veya en yakın (bir günlük mesafeden uzak olmayan) pazara götürterek toplardı. Resm cinsinden vergileri belli aylarda nakdi olarak alırdı.⁴⁵ Sebze-meyve gibi dayanıksız tüketim mallarının öşrü nakdi alınırdı.

Tımar arazilerinin mekansal örgütlenişi çok ilginçtir. Şöyle ki; tımarlar, belli bir bölgedeki köylerde dağınık olarak bulunan hisselerden oluşmaktadır. Aynı şahsa birbirine çok yakın büyük hisseler veya köyler verilmemesine özen gösterilmiştir. Devlet dirlik sahibine vergisini alması ve idare etmesi için bir sancaktan belli sayıda köy tahsis ediyor, ancak bu köyler birbirine yakın köyler olmuyordu. Bunu hem tahrir defterlerinde hem de tımar ruznamçe defterlerinde görmek mümkün olmaktadır.

⁴¹ Oktay Özel, *a.g.t.*, s. 165; Lütfi Güçer, *XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul, 1964, s. 39.

⁴² Has köyler Padişah ve üst düzey görevlilere tahsis edilmiş köylerdir. Serbest tımar gibi değerlendirilirler. İdari ve mali açıdan daha fazla yetkiye sahiptirler. Has gelirleri has sahibi adına bir görevli (naib, voyvoda) tarafından toplanır. (Özel *a.g.t.*, 167-168) Ankara Sancağı'nda 1530 tahririnde 7 köy, 1523-30 tahririnde 37 köy, 1571 tahririnde ise 5 köyün geliri sancakbeyine tahsis edilmiştir. Ayrıca 1530 tahririnde Kasaba yörüklerinden elde edilen ve sancakbeyi hassı olan gelir, 1571 tahririnde Şehzâde hassına dahil edilmiştir. (Erdoğan 2004:177-178)

⁴³ Bu köyler, çeşitli yollarla gelirleri vakıflara tahsis edilmiş olan köylerdir. Ankara Sancağı'ndaki vakıf köy ve mezraaların gelirleri daha çok dinî müesseselere tahsis edilmiştir. Sancaktaki vakıf gelirlerinin bir kısmının başka bölgelerde bulunan müesseselere tahsis edilmesi, aynı zamanda sancakta bulunan vakıf gelirlerinin önemli bir meblağa sahip olduklarını göstermektedir. Nitekim Ankara Sancağı'nda Çubuk kazasında bulunan 6 köy (Balıkhisar, Ulupınar, Büğdüz, Korkac, Karacalar, Gölü) ve 1 mezraanın (Kozludere) geliri, Haremeyn vakıflarına tahsis edilmişti ve bu köyler diğer vakıf köylerine oranla gelirleri yüksek olan köylerdi. 1463 tahririnde "Vakf-ı Ka'be-i Mu'azzama" ve "Vakf-ı Beytu'l-İlâh" olarak kayıtlı olan bu yerleşim yerleri, II. Murad zamanından itibaren bu vakfa tahsis edilmişti. Bu durum Aşık Paşazâde Tarihî'nde de zikredilmektedir. Bu gelirlerin aynı vakfa tahsis Kanuni ve II. Selim dönemlerinde de devam etmiştir. Haremeyn vakıflarına tahsis edilen gelirlerin toplam vakıf gelirleri içerisindeki oranı da önemli miktarda idi. Bu oran, 1463 tahririnde %27.1, 1530 tahririnde %25.5, 1571 tahririnde ise %19.1 idi. Aynı şekilde Amasya'daki Sultan Bayezid imâreti ve medresesine vakfedilen ve Murtazaâbâd ve Ayaş kazalarında bulunan 11'er köyün geliri de küçümsenmeyecek bir orandaydı (%8) (Erdoğan, *a.g.t.*, 193-194). Erdoğan, ayrıca tablo halinde vakıf köy ve mezra'ları detaylı olarak vermiştir.

⁴⁴ Özel, *a.g.t.*, s. 166.

⁴⁵ Özel, *ag.t.*, s. 40-64.

Ankara Sancağı'ndaki zaimlerin sayısı 1463'te 4'tür ve bunların gelirlerinin toplamı 152.886 akçe, 1523'te 3 ve gelirleri 75.152 akçe ve 1571'de sayı 14'e çıkmakta ve gelirleri toplamı 289.119 akçe olmaktadır (Erdoğan 2004:180 tablo 45). Timar sahipleri 1571'de 365 adet ve gelirleri 1.542.300 civarındadır.

XV. ve XVI. yüzyıllardaki Ankara Sancağı'ndaki köylerin sayılarını verecek olursak 1463'te 560, 1523/30'da 569 ve 1571'de 537 adet köy tespit edilmiştir.

Tablo III. Tahrirlere Göre Nahiyelelerin Köy Sayıları

Karyeler	1463	1523/30	1571
Ayaş	7 ⁴⁶	60	57
Bacı	38	32	28
Binariili	92	-	-
Çubuk	78	204	204
Karacadağ	6	-	-
Kasaba/Ankara	106	100	94
Mudrib	25	-	-
Mürtedova/Murtazaâbâd	82	68	58
Şorva	33	-	-
Uruş	13	-	-
Yabanovası/Yabanâbâd	80	104	96
TOPLAM	560	569	537

Not: Binariili ve Karacadağ Çubuk'a, Ankara Kasaba'ya, Uruş ve Mudrib Ayaş ve Yabanabad'a ve Şorva/Şorba Yabanabad ve Çubuk'a bağlanmıştır.

Erdoğan'ın⁴⁷ incelediği dönemde Ankara Sancağı, istikrarlı bir yönetim süreci geçirmiş ve bölgenin iktisadî yapısını değiştirecek olağanüstü bir durum da olmamıştır. Bu düzen, bölgenin coğrafi mekân üzerindeki yerleşimine de yansımış ve sahada yer alan köylerin büyük çoğunluğu son tahrirde de varlıklarını devam ettirmiştir. Ankara'nın yerleşim tarihi göz önüne alındığında bu köylerden büyük bir çoğunluğunun (254 köy) bugün dahi mevcut olduğu söylenebilir.

⁴⁶ 1463 tarihli defterin eksik olması sebebiyle Ayaş kazasına bağlı sadece 7 köy tespit edilmiştir. Bu sebepten dolayı tespit edilen bu 7 köy Ayaş kazasında bulunan köy sayısını temsil etmemektedir. (Erdoğan, a.g.t., s. 58.)

⁴⁷ Erdoğan, s. 59.

Ankara Sancağı'ndaki köy adlarına baktığımızda, özellikle köylerde iskân eden kişilerin bağlı oldukları boy, aşiret veya cemaat isimlerini (Bayındır, Alayundlu, Avşar, Bayad, Büğdüz, Çepni, Döğer, Karkın, Kayı, Kınık, Peçenek, Tatar, Todurga, Yazır, Çavundur, Yüreğir, Oğuzlar vb) yer ismi olarak kullandıklarını görüyoruz.⁴⁸ Sancakta dinî nitelikli veya ahâlî tarafından saygın kabul edilen kişilerin adlarını alan çeşitli yer adları da bulunmaktaydı: Ahîcomak, Ahîismail, Ahmedşeyh, Aybey, Dünderşeyhoğlu, Emirgazi, Emirilyas, Esenboğa, Fatmabacı, Hacıevran, Hacıtunrul, Hızırşeyh, İlgaşi, Oruçşeyh, Şeyhler, Timurlar, Yağmurbaba, Ahîviranı vs. Bunun yanında yerşekilleri ile ilgili isimler (Ak-depe, Ak-dibek, Ak-kaya, Akça-in, Ak-pınar, Ala-kır, Alp-deresi, Derecik, Dumlu-pınar, Göller, Gökçe-dere, İki-pınar, Kara-ağaç, Karaca-in, Kuruçay, Kızılca-şehr, Oğuzçayırı vb.) yanında tarımla ilgili ve bir meslek bildiren isimler (Buğdaylı, Çeltik, Çiftlik, Eğriekin, Elmaçayırı, Oğlakçı, Eyerciler vb.) de bulunmaktadır. Eski bir yerleşme izini ifade eden “viran” veya “hisar” kelimelerini ihtiva eden bileşik yer adlarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Ahîviranı, Akçaviran, Akviran, Bağviran, Balçıcakhisar, Balıkhisar, Başviran, Çatviran, Demürcivirani, Divviran, Durmuşviranı, Eskiköy, İnceviran, İnviran, Kafırviranı, Karacaviran, Kızılviran, Kıçiviran, Şahviran, Yassıviran vb. Dinî bir yapıyı ifade eden isimleri de burada zikretmek yerinde olacaktır: Akçakilise, Dedezauiyesi, Karamescid, Kızılkilise, Kızılcaakilise, Üçkilisedivani, Zaviye-i bin, Zaviye-i bereket vb.⁴⁹

İlk tahrirden itibaren Ankara Sancağı'nda bulunan köylerin coğrafi dağılımlarına göz attığımızda köylerin çoğunlukla yerleşime elverişli bir coğrafyaya sahip olan Çubuk'ta yoğunlaştığı, yörük sahası olan ve dolayısıyla yerleşik düzene tam geçemeyen Bacı kazâsında ise seyredildiği görülmektedir. Yerleşim yerlerini toponomik açıdan incelediğimizde ise, sancağın birçok köyünün 24 Oğuz boyu çekirdeğinin adını taşıdığı ve bu durumun da bölgenin Türkleşme sürecinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, sadece Çubuk Kazâsı'nda 13 ayrı Oğuz boyunun adını taşıyan yer bulunmaktadır.⁵⁰

Çubuk ve Yabanabad iskana çok daha elverişli bir iklim ve yüzey şekillerine sahiptir.

⁴⁸ Oğuz boylarının adlarını taşıyan köyler için bkz. Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, Ege Üniv. Edb. Fak. Yay., İzmir, 1988:s.82.

⁴⁹ Erdoğan, *a.g.t.*s. 60-61.

⁵⁰ Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Osman Gümüşçü, “XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz Boy Adları”, *Türkler*, VI, Ankara, 2002:s.358-364 özellikle 362.

Tablo IV. XVI. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Ankara Nahiyeleri

1571 (TD 74)	1633-1645 (Yoklama 1042)
Bacı	Bacı
Çubuk	Çubuk
Kasaba	Kasaba
Murtazaâbâd	Murtazaâbâd
Ayaş	Ayaş
Yabanâbâd	Yabanâbâd

Tablodan da anlaşılacağı gibi, XVI. yüzyılın sonlarından, XVII. yüzyılın ortalarına kadar nahiye sayıları ve isimleri aynı kalmıştır.

Nahiyelerde timar olarak tahsis edilen karye ve mezraalara biraz yakından bakmak faydalı olacaktır. Mezraaların çoğunun bir köye bağlı veya bağımlı olarak deftere yazılmasının, Osmanlı yönetiminin genellikle mezraayı köy ekonomisinin bölünmez bir parçası, bir çeşit yedeği veya rezervi gibi gördüğünü gösterir.⁵¹ Hakikaten bizim incelediğimiz defterlerde de mesela, Yoklama 1042 (s.440)'de "Hamza Receb der nezd-i Karye-i Bayındır", (s.513) Taşpınarı tabi-i Köse, (s.519) Karacakaya tabi-i Gömüüçi gibi bir köye tabi mezraalara rastlamak mümkün. Bu yönüyle mezraaa, köylüler için ek bir gelir kaynağını ve nüfus fazlasının yerleşebileceği toprağı meydana getirir.

Aslında hangi tür yerleşme olursa olsun, bütün yerleşme merkezlerinin fonksiyonları temelde aynı olup, üç kısma ayrılmaktadır. Birincisi, bütün yerleşme alanları orada yaşayan insanların *ikâmetine* imkân verir. İkincisi, yerleşme alanları barındırdığı insanlar sayesinde *hammadde veya mamul* madde üretir. Üçüncüsü ise bu ikisine göre daha geniş bir yelpazesi olan *hizmet* üretimidir. Çağın bilimsel ve teknolojik düzeyine göre metotlar değişse de bütün yerleşme alanları, ya bunların hepsini gerçekleştirmişler ya da bunların en az ikisine, yani biri *ikâmet* olmak üzere diğerlerinden birine imkân vermişlerdir.⁵²

⁵¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, çev. Halil Berktaş, İstanbul, Eren yay. 2000, s. 211.

⁵² Osman Gümüüşçü, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara, 1999, s.24.

Sonuç

Ankara'ya bağlı Çubuk'un ait dirlikleri ve dirlik sahiplerini, bunlara tahsis olunan yerleşim birimlerini merccek altına almaya çalıştık. Görünen manzara şuydu: XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren değişen sosyo-ekonomik, idari ve askeri şartlarla birlikte, taşra idaresinin ve kırsal organizasyonun temeli olan bir müessese de bu değişen şartlardan oldukça etkilenmiştir. Meselâ, genel olarak kural olmamasına rağmen babadan oğula geçen timarların sayısı, 1633-1645 yıllarına ait yoklama defterindeki oranı sadece %5,5'dir. IV. Murad'ın yaptırdığı umum timar ve zeamet yoklamasından sonra, mümkün olduğu kadar fazla timarlara adam yerleştirmek için kişinin kökenine bakılmaksızın, devrin kayıtlarının tabiriyle, *harb u darba kâdir, yarar ve müstehakk yiğitlere* timarlar tevcih edilmiştir. Bu durumu Ankara'da da görmemiz mümkün çünkü daha önceki ruznamçe kayıtlarına bakacak olursak, kimden intikal ettiği, intikal şekli, görevi gibi detaylı bilgilere bu yoklamadan sonraki ruznamçelerde pek rastlanmaz.

EK.1: H.1042/M.1633 Tarihli Yoklama Defterine Göre Çubuk Köy ve Mezraları ve Timar-Zeamet Sahipleri

Timar	Çubuk	Çubukpazarı		Ahmed veled-i Ali
	Çubuk	Oycu		
	Çubuk			
	Çubuk			
	Çubuk			
	Çubuk	Orta Bereket		
Timar	Çubuk	Akça Kilise		Rıdvan
Timar	Çubuk	Küreder (Küredir)		Hüseyin veled-i Behram
Timar	Çubuk	Koruviran		Hızır
Timar	Çubuk	Alırviran		Ömer
Timar	Çubuk	Esaker		Süleyman
Timar	Çubuk	Çay Kızık		Mehmed bin Hüseyin
Timar	Çubuk	Yoruldu Bala		
	Çubuk	Yenice		
Timar	Çubuk	Haslar		Ali
	Çubuk	Sulu Ahmed		
Timar	Çubuk	Alayundlu		Mehmed
Timar	Çubuk	Kilidbuldu		Hüseyin
Timar	Çubuk	İnceviran (İçviran)		Ali

Timar	Çubuk	Pu(r)saklar		Receb veled-i Sefer
	Çubuk	Alırviran		
	Çubuk	Bey(ğ)şah		
Timar	Çubuk	Yar		Kalender
	Çubuk	Yabanlu		
	Çubuk	Alırviran		
Timar	Çubuk	Eğri Eğir ?		Ali
	Çubuk	Kızılcaılı		
Timar	Çubuk	Zir Doğan		Mehmed
	Çubuk	Çay Vakıf		
	Çubuk	Yaylak Kuyucak		
	Çubuk	Çubuk Yaverdi		
	Çubuk	Menazir		Mehmed
Timar	Çubuk	Sofu		
Timar	Çubuk	Omaç		Mustafa bin Durmuş
Timar	Çubuk	Obacı		Mehmed
	Çubuk	Şahviran		
Timar	Çubuk	Marmancık		İhsan
	Çubuk	Seybe ?		
	Çubuk	Hacı		
	Çubuk	Seriklü		
Timar	Çubuk	Kızılca		Bikari
	Çubuk	Meret		
	Çubuk	Yaycı		
	Çubuk		Kozviran	
Timar	Çubuk	Alırviran ve Kozviran		Ramazan
Timar	Çubuk	Alıbviran		Hasan
Timar	Çubuk	Ağılcık		Receb
Timar	Çubuk	Sarac		Yusuf
	Çubuk		Muhib nezd-i Karye-i Yeni	
	Çubuk		Durmuş	
Timar	Çubuk	İrazlar		Abdülkerim
Timar	Çubuk	Dermebaşlı		Hasan
	Çubuk	Akdoğan		
	Çubuk	Karacaviran		
	Çubuk	Çukurviran		
	Çubuk	Karalar		
	Çubuk	Kabaklu		

	Çubuk	Alakoylu?		
	Çubuk	Çıra		
	Çubuk	Ağsak		
	Çubuk	Bayır nam-ı diğer Virancık		
	Çubuk	Akça Kilise		
	Çubuk	Kesen Beğülü		
	Çubuk	Bozatlı		
	Çubuk	İmirze		
	Çubuk	Akça Kilise		
	Çubuk	Karacaviran		
Timar	Çubuk	Üçbaşı		Ali
	Çubuk	Çalta		
	Çubuk	Orta Divan		
	Çubuk	Serek		
	Çubuk	Sarbun?		
	Çubuk	Korviran tabi-i diğer Okçu		
Timar	Çubuk	Kınık		Receb
	Çubuk	Çayır-ı Hasan		
Timar	Çubuk	Delüviran		Mehmed
	Çubuk	Dülgerler ve Haysa?		
	Çubuk	Kızılkalp?		
Timar	Çubuk	Tarafsuz		Mustafa ve Muslu Çavuş Defter-i Anadolu
	Çubuk	İshak Veled		
	Çubuk	Seki		
	Çubuk	Destpazarı		
	Çubuk	Ovacık		
Timar	Çubuk	Uludireklü ve Kiçi Seriklü		Osman
	Çubuk	Aşkarlık nam-ı diğer Gülüsaray		
	Çubuk	Keremi		
	Çubuk	Sarac		
	Çubuk	Yukarı Çavdır		
	Çubuk	Karca		
	Çubuk	Beradlu		
	Çubuk	Karaçam		
	Çubuk	Mevali		
	Çubuk		Çınaröyük ve Kor Konçar?	
Timar	Çubuk	Uludireklü (seriklü) ve Kiçi Seriklü		Abdullah v. Mehmed Çavuş Defter-i Anadolu

	Çubuk	Eşme Kızık Kızık nam-ı diğer Göl ve Yaka		
	Çubuk	Gülü		
	Çubuk	Karaece		
	Çubuk	Yukarı Çavdır		
	Çubuk	Koca		
	Çubuk	Karacalar		
	Çubuk	Karahan(can)		
	Çubuk	Temürlü		
	Çubuk	Örenler		
	Çubuk	Elma Çayırı		
Timar	Çubuk	Başviran		Abdurrahman
	Çubuk	Hanlar		
Timar	Çubuk	Kabaklu		Ali
	Çubuk		Kor(Koz)viran	
	Çubuk	Ak Kilise		
	Çubuk	Başviran		
	Çubuk	Eymür		
	Çubuk	Manastır		
	Çubuk	Karamancık?		
	Çubuk	Mahmud Oğlanı		
	Çubuk	Hisar		
	Çubuk	Eşmeören		
	Çubuk	Barlas		
Zeamet	Çubuk	Beni Hacı		Derviş
	Çubuk	Kınık		
	Çubuk	Aldır Karye-i Makalır (?) mea Yaylakhâ-i Eldelek Ve Kozca Elak		
Timar	Çubuk	Işıközü?		
	Çubuk	Menazir		
	Çubuk	Sofu Hamza		
	Çubuk	Kızılca		
	Çubuk	Boz		
	Çubuk		Morviran	
	Çubuk	İneci		
Timar	Çubuk	Sarucalar		Mustafa v. Abdülhay Çavuş
	Çubuk	Çardak		

	Çubuk		Samiler tabi-i Tabiözü tabi-i Payas?	
	Çubuk	Ovacık		
	Çubuk	Uçarı		
	Çubuk	Kebir (nisfi)		
	Çubuk	Yazır		
	Çubuk	Esenboğa		Mehmed
	Çubuk	Görmeyenviran		
Timar	Çubuk	Çar		Mustafa
	Çubuk	Korviran tabi-i diğer Evcı		
	Çubuk	Çakal(Çatal)		
	Çubuk	Şıra		
	Çubuk	Emirdi		
Zeamet	Çubuk	Bozuldu-yı Küçük		Mehmed
	Çubuk	Karaviran		
	Çubuk	Kol Kapandu		
	Çubuk	Pabuç?		
	Çubuk	Emir		
	Çubuk	Cenanlu hacı		
	Çubuk	Çay Kızık		
	Çubuk	Karaviran		
	Çubuk	Eşme Aruk		
	Çubuk	Haslar		
	Çubuk	Serli Cemal?		
Timar	Çubuk	Akkilise		Mehmed
	Çubuk	İncür		
	Çubuk	Karapürçek		
	Çubuk			
	Çubuk		Destilitaş	
Timar	Çubuk	Nebi (Beni)		Veli
	Çubuk		Buğuk	
	Çubuk	Pir Hacı		
Zeamet	Çubuk	Yeni		Kâdir-i Mehmed
	Çubuk	Kayaş		
	Çubuk	İr Mümin?		
	Çubuk	Bozağaç		
	Çubuk	Özler		
	Çubuk	Yalak		

Zeamet	Çubuk	Salır mea Yaylakhâ-i Hayreddin ve Kozca (Korca ?) Bennak		Sefer
Timar	Çubuk	Kul Saru		Mehmet ve Gülabi
	Çubuk	Martuç (Mastoç?)		
	Çubuk	İmir		
	Çubuk	Hasan Bulumaç		
	Çubuk	Bozbaş		
Zeamet	Çubuk	Şeyh		Receb veled-i Ali Çavuş
	Çubuk	Boyalı afşar		
	Çubuk	Ulucaklı		
	Çubuk	Taşpınarı		
Timar	Çubuk	Yoruldu-yı Küçük		Edhem
	Çubuk	Kelek (gelek)		
	Çubuk	Alınvıran		
	Çubuk		Dimdik	
Timar	Çubuk	Sarıcıklar		Osman
	Çubuk	Halacık (Cilacık ?)		
	Çubuk	Kuruçay		
Timar	Çubuk	Manastır		Mehmed
	Çubuk	Fermancık		
	Çubuk	Mahmud Oğlanı		
Timar	Çubuk	Kızıl Çadır		Halil
	Çubuk	Takuş		
	Çubuk	Ağıl		
	Çubuk	Çıbanlı Hacı		
Timar	Çubuk	Çeker (ciğer)		Himmet
	Çubuk	İnceözü		
	Çubuk	Boyözü		
Timar	Çubuk	Çeriklü		Handan
	Çubuk	Çaykızıl		Paşa Bey an çavuşan-ı Anadolu
Zeamet	Çubuk	Alırvıran		İbrahim veled-i Katib Mustafa
	Çubuk	Dolmadı?		
	Çubuk	İlgar (?) Kızık ve karye-i Boz Abdal ve mezraa-i Zağra Kara		
	Çubuk	İlgar (?) Kızık ve karye-i Güzelce		
	Çubuk	Ağras?		
	Çubuk		Hacı Merdolu (?) nam-ı diğer Gördek	

	Çubuk	Pir Hacı ve mezra-i Boş		
Timar	Çubuk	Han		Mehmed ve Ahmed veledân-ı Mahmud
	Çubuk	Kozviran		
	Çubuk	Köprü		
	Çubuk	Elmaludivanı		
	Çubuk	Bozköy-i Küçük		
	Çubuk	Karacaviran		
	Çubuk		Oruç	
	Çubuk	Çıbanlı		
	Çubuk	Dikilitaş		
Zeamet	Çubuk	Sele		Hızır bin Osman
	Çubuk	Çekdi Yoldu (Buldu ?)		
	Çubuk	Kozyolu		
	Çubuk	Akça Kilise		
	Çubuk	Kulçınarı?		
	Çubuk	Tahuncu		
	Çubuk	Ağıl		
	Çubuk	Çıbanlı Hacı		
Timar	Çubuk	Nureddin		Mehmed
	Çubuk	Sultanözü		
	Çubuk	Eğdir		
Timar	Çubuk	Yukarı Hisar		Ali
	Çubuk	Kışlacık		
Timar	Çubuk	Taşpınarı		Abdi
Timar	Çubuk	Kuruçay		Hasan
	Çubuk	Kışlacık		
Timar	Çubuk	İlgari(?) Kızık		Bekir
	Çubuk	Güzelce Abdal		
	Çubuk		Ağzıkara	
	Çubuk		Öre... (eksik!)	
	Çubuk		İsabey	
	Çubuk		Dede	
	Çubuk	Yağmurlar		
	Çubuk	Manastır		
	Çubuk	Saruca		
	Çubuk	Güğercinlik		
Timar	Çubuk	Üçbaşı		Mehmed

	Çubuk	Akdoğan		
	Çubuk	Karalar		
	Çubuk	Karacaviran		
	Çubuk	İnsan?		
	Çubuk	Çukurviran		
	Çubuk	Pir Hacı		
Timar	Çubuk	İslisu		Hasan
	Çubuk	Demdur?		
	Çubuk		Buçuk	
Zeamet	Çubuk	İslisu		Mehmed
	Çubuk	Pir Kardır		
	Çubuk		Buçuk	
	Çubuk	Kızılca İnsu		
	Çubuk	Şahviran		
	Çubuk	Kebir		
	Çubuk	Alınviran ve Kozviran		
Timar	Çubuk	Salın mea yaylakhâ-i İldan (Eldan ?) ve Kuraç		İbrahim veled-i Mustafa
	Çubuk	Yüreğir		
	Çubuk	Şeyhler		
	Çubuk	Ayazca Kenan (?)		
	Çubuk	Salır mea yaylakhâ-i İldan (Eldan ?) ve Kuraç		
Timar	Çubuk	Karacaviran		Bekir
Timar	Çubuk	Bahşayış		Mehmed veled-i Mustafa
	Çubuk	Yüreğir		
	Çubuk	Şeyhlü (Şeyhler)		
	Çubuk	Anbarcı Balan (?)		
	Çubuk			
Timar	Çubuk		Ahurcuk	Bekir
	Çubuk		Bu Hızır (?) Mea Karacacılı	
	Çubuk	Gün (Gön?)		
Timar	Çubuk	Barlas		İbrahim
	Çubuk	Salır mea yaylakhâ-i Aldır		
Timar	Çubuk	Bürgün		Hazma
	Çubuk	Yenice		
	Çubuk		Yar der karye-i Kurubaş (?)	
Zeamet	Çubuk	Merye?		İbrahim

	Çubuk	Yarı		
	Çubuk	Sağırlı Hacı		
	Çubuk	Zilfıkriye		
	Çubuk	Ahur		
	Çubuk	Karacaviran		
	Çubuk	Oğlakçı		
	Çubuk	Hızırlı		
	Çubuk	Saray nam-ı diğer İskender		
Timar	Çubuk	Örenler		Satılmış
	Çubuk	Kelek (?)		
	Çubuk	 ve Kavaközü		
Timar	Çubuk	Sarac		Mehmed
	Çubuk		Muhtar (?) der karye-i Emeği (?)	
	Çubuk		Tutuş tabi-i m. Haric ez-defter	
	Çubuk	Pusaklar		
	Çubuk	Kara Musalu		
	Çubuk		Dikilitaş	
	Çubuk	Kilise		
	Çubuk	Kızılviran		
	Çubuk	Sutur (Sinur ?) çukuru ve Kavaközü		
	Çubuk	Seli (Sele ?)		
	Çubuk	Ayvaluca		
Timar	Çubuk	Salır mea yaylakhâ-i Mezidlik ve Çorum Eleği ?		Mehmed
Zeamet	Çubuk	Şahviran		Ali bin Pınarı (Binari ?)
	Çubuk	Onözü (Unözü ?)		
	Çubuk	Sarçın		
	Çubuk	Karaçalı Yenice		
	Çubuk	Kızılaviran		
	Çubuk	Eymür		
	Çubuk	Kanar		
	Çubuk		Yükcek	
Timar	Çubuk	Alur (?) Kızık		Ahmed
	Çubuk	Güzelce Abdal		
	Çubuk	Ağzıkara		
	Çubuk		Uzunova	
	Çubuk		İsabey	

	Çubuk		Dede	
	Çubuk	Yağmurlu		
	Çubuk	Manastır		
	Çubuk	Çukurca		
Timar	Çubuk	Esenboğa		Mehmed
	Çubuk	Burunviran (?)		
Timar	Çubuk	Adviran		Hüseyin
	Çubuk	Ömercik		
	Çubuk	Ekülü İğde		
	Çubuk	Kışla Balı diğer Saru Belak (?)		
	Çubuk	Melik		
	Çubuk		Kaya Balı diğer Balaban oğlu	
	Çubuk		B(m)alöyük	
	Çubuk	Ovacık		
Timar	Çubuk	Saraycık		Ali
	Çubuk	Hoş		
Timar	Çubuk	Şahviran		Halil bin Ahmed
	Çubuk	Peyker		
Timar	Çubuk	Bozviran		Musa
	Çubuk	Ömercik		
	Çubuk	Alun Alına (?)		
	Çubuk	Esya (?) nam-ı diğer Sarı Yaylak		
	Çubuk	Yekta		
	Çubuk		Maya (Mela ?) nam-ı diğer Yılan Ölmez	
	Çubuk		Seldelük	
	Çubuk	Ulucak		
Timar	Çubuk	Akça Kilise		Mehmed
	Çubuk	Korcuk (Kozcuk?)		Süleyman veled-i İlyas
Timar	Çubuk	İnceviran		Mahmud bin Ahmed
	Çubuk	Kabaklu		
Timar	Çubuk	...Öbek (?)		Receb
	Çubuk	Akçekoyunlu		
	Çubuk		Hocaözü	
Timar	Çubuk	Alkır Kızık tabi-i Çubuk ve gayrühü		Abdurrahim veled-i Müteferrika İbrahim
	Çubuk	Pirlüviran tabi-i Çubuk ve karib-i Kilise tabi-i mezbur		

	Çubuk	Akkilise tabi-i Çubuk ve karye-i Göçer ve diğer Göçer tabi ve karye-i Ören (Evrar) tabi-i Yabanabad		
	Kasaba	Solak der karye-i Pusal tabi-i Kasaba haric ez-defter ber vech-i teknil		
Timar	Çubuk	Çorlalık		
	Çubuk	Kalaba		
	Çubuk	Karaöyük		
	Çubuk	Akçaviran		
	Çubuk	Güdük (Gödek?)		
	Çubuk	Örenler		
	Çubuk	Çaykızık		
	Çubuk	Şahviran		
	Çubuk	Yır (Yeter/Beter ?)		
	Çubuk	Fereklü (?)		
	Çubuk	Hâhker (?)		
	Çubuk	Kızılcaılı Su		
	Çubuk	Adviran		
	Çubuk	Ömercik		
	Çubuk	Ekrem. . . .		
	Çubuk	Kışlak nam-ı diğer Yapar ve Mela (?)		
	Çubuk	Melek		
Timar	Çubuk	Çay		
	Çubuk	Koru (Kuzu?) viran nam-ı diğer Akçe		
Timar	Çubuk	Yukarı Sarkur (Sarkoz?)		
	Çubuk	Kışlacık		

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

Tahrir Defterleri, No: 117, 162

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), No: 9.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Al-i Osman*, Süleymaniye Küt., İzmirli İsmail Hakkı Bey Kit. 2472.

Barkan, Ömer Lütfi “Çiftlik”, *Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I*, İstanbul, Gözlem Yay., 1980.

Beldiceanu, Nicoara. *XIV Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti’nde Timar*, Ankara, Teori yay., 1985.

Darkot, Besim. “Ankara”, İA, I.

Darling, Linda T. “Mali Belgeler ve Osmanlı Tarihi: Yeni Bin Yıl İçin Bazı Hedefler”, *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren). c. 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 136-141.

Emecen, Feridun. *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK, 1989.

Erdoğan, Emine. *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri’nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, (yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara, 2004.

Ergenç, Özer. “Osmanlı Klâsik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren). c. 4, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 32-39.

Ergenç, Özer. *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya: Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı*, Ankara, Ankara Enstitüsü Vakfı, 1995.

Ergenç, Özer. “16.yüzyıl Ankara’sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri”, *Tarih İçinde Ankara*, (ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri), Ankara 1984:49-88.

Faroghi, Suraiya. “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt II, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul, Eren yay. 2004:543-759.

- Genç, Mehmet. "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İst, Ötüken, 2000, s.99-152.
- Güçer, Lütfi. XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul, 1964.
- Gümüşçü, Osman. XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus, Ankara, 1999.
- Hathaway, Jane. "Problems of Periodization in Ottoman History: The Fifteenth Through the Eighteenth Centuries", *The Turkish Studies Assoc. Bulletin*, 20, 2, Fall 1996, 25-31.
- Howard, Douglas A. *The Ottoman Tımar System and its Transformation, 1563-1656* (yayımlanmamış doktora tezi), Indiana University, 1987a.
- Howard, Douglas A. "Äyn Äli Efendi and the Literature of Ottoman Decline", *The Turkish Studies Assoc. Bulletin*, 11, 2, March, 1987b, 18-20.
- Imber, Colin. *The Ottoman Empire 1300-1650*, Palgrave, New York, 2002.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, çev. Halil Berktaş, İstanbul, Eren yay. 2000.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İst., Yapı Kredi Yay., 2003.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Devrinde Türk Ordusu", *Türk Kültürü*, 22, 1968, 49-56.
- İnalcık, Halil. "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplum ve Ekonomi*, (Yay. Haz. M.S. Eren), İstanbul, Eren Yay., 1996.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu", *Türk Kültürü*, III-34, 1965, s.758-765.
- Murphey, Rhoads. *Ottoman Warfare, 1500-1700*, UCL Pres., London, 1999.
- Özdemir, Rifat. "Osmanlılar Devri Ankara", *TDVİA*, III:204-209.
- Özdemir, Rifat. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara, 1998.
- Özel, Oktay. *XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Kırsal (Zirai) Organizasyon: Köylüler ve Köyler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniv. Sos. Bili Ens. Ankara, 1986.
- Sahillioğlu, Halil, "Zeamet", *İA.*, c.XIII, İstanbul 1986, 477-479.

NÜFUS CERİDE DEFTERLERİNE GÖRE

19. YÜZYILIN ORTALARINDA

ÇUBUK KAZASI'NIN NÜFUS YAPISI

İsmail Kıvrım*

Özet

Nüfus sayımları, bir toplumu meydana getiren fertlerin sayı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din ve öğrenim durumlarını ortaya koyar. Bu nedenle, toplumların sosyolojik, ekonomik ve tarihî yönlerini araştırmak, sosyal tarihlerini yazmak için çalışma yapacak olanlar açısından oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı II. Mahmud döneminde yapılmıştır. Bu sayımda, ülkedeki askerliğe elverişli Müslüman erkek sayısı tespit edilirken, Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan yeni ordunun da ihtiyacının karşılanması için gayrimüslimlerin verdikleri cizye grupları tespit edilmiştir. Bu tebliğde Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 1773 ve 1774 numarada kayıtlı Nüfus defterlerinden faydalanılarak Çubuk (Çubukâbâd) Kazası'nın, Müslüman nüfusunun yaş grupları, doğum-ölüm oranları, mesleki zümreler ve toplam nüfusu verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çubuk, nüfus, nüfus defterleri

* Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
E-posta: ikivrim@hotmail.com

POPULATION STRUCTURE OF ÇUBUK IN THE MIDS OF THE 19th CENTURY ACCORDING TO POPULATION REGISTER

Abstract

A population census reveals gender, age, occupation, language, religion, education status and the number of individuals that make up a society. For this reason, studying sociological, economic and historical aspects of a society is very important for researchers who will write the social history of a society. The first general population census of the Ottoman Empire, in a modern way, was conducted in the reign of Mahmud II. This census identified the number of muslim males that were suitable for military service, and the groups of Jizya, a tax collected from the non-Muslims to meet the needs of the new army that replaced the abolished Janissary Corps. In this paper, the age groups and the rate of birth and death of muslims and non-muslims, professional groups and the population of the Çubuk (Çubukâbâd) District tried to be given by using the Population Registers numbered 1773 and 1774 in the Prime Ministry Ottoman Archive.

Keywords: Çubuk, population, population registers

Giriş

Osmanlı Devleti'nde askerî ve malî konuları esas alarak yapılmış olan toprak yazımını, nüfus sayımları gibi kabul etmek doğru değildir. Fakat toprak yazımı için düzenlenen Tapu-Tahrir Defterleri'nden yola çıkılarak o dönemde yazımı yapılan yerlerin nüfusu hakkında kesin olmasa da yaklaşık olarak bilgi sahibi olmak mümkündür.¹ Ancak bu yazımlar 15. yüzyılda başlamış, 16. yüzyılda düzenli bir şekilde devam etmiş, 17. yüzyılda sayımlar yapılmamış öncekiler tekrarı edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde modern anlama ilk genel nüfus sayımı hem Rumeli'de hem de Anadolu'da 1831 (1246) tarihinde II. Mahmud zamanında yapılmış olan sayımdır.² İlk nüfus sayımı 1828-29 yılında İstanbul'da başlamış olup Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ülke genelinde yaygınlaşmamıştır.³ Osmanlı Devleti bu sayımla iki amaç gütmüştür:

¹ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, s. 1-25.

² Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010, s. 62.

³ Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütüfi*, İstanbul 1291, III/142.

Birincisi; Müslim ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkararak II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağının kaldırılması üzerine (15-16 Haziran 1826) yeni bir ordu kurulması için ülke dâhilindeki aktif Müslüman erkek gücünü tespit edebilmektir. İkincisi; Ülke sınırları içerisinde cizye alabileceği gayrimüslim nüfusu belirleyebilmektir.⁴

Bu amaçla Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün eyalet, sancak ve kazalarda sayım yapılmıştır. Sayım görevlileri, merkezden hükümetçe tespit edilen bilgin ve din adamlarından oluşmaktaydı.⁵ Böylece uzun zamandır sayım yapılmayan imparatorlukta halkın endişelenmesinin ve tepki göstermesinin de önüne geçilmek istenmişti. Nitekim halkın endişeye düşme ihtimali göz önünde bulundurularak böyle bir görevlendirilme yapılmıştır.⁶

1831 yılında yapılan nüfus sayımı, bir takım eksiklik ve aksaklıklara rağmen ülke dâhilinde yaşayan Müslim ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ayrıca 1831 sayımı öncesi ve sonrası yapılan bir takım değişiklikler ile çıkartılan nizamnameler, ülke dâhilinde merkezî bir nüfus kayıt sisteminin kurulmasını ve nüfus değişikliklerinin düzenli olarak takip edilmesinin başlangıcını oluşturmuştur.

Sayımda Müslim ve gayrimüslim nüfus ayrı ayrı sayılmış, defterleri de ayrı tutulmuştur. Bütün sancak, kaza ve köylerde halk İslâm ve reayâ (gayrimüslim) olarak iki gruba ayrılmıştır. Nitekim genel nüfus sayımının sonuçlarını değerlendirmek için başkentte “*Ceride Nezâreti*” kurulmuş olup nazırlığına 7.500 kuruş maaşla Mehmed Said Efendi getirilmiştir.⁷ Ceride Nâzırı Said Efendi tarafından 1832 yılında nüfus sayımından sonra yazım memurlarınca hazırlanan ve ceride odasına teslim edilen defterlerin yazımdan sonraki değişikliklerin düzenlenmesi, kayıt edilmesi için bir takım kurallar konmuştur. Çünkü o, yapılan sayım işinin boşa gitmemesi ve bir düzene sokulması için sayımın bir nizama bağlanmasını istenmektedir.⁸ II. Mahmud, Ceride Nâzırının hazırladığı nizamname suretini aynen kabul etmiş ve bundan sonra uygulanmasını istemiştir. Bu konuda irade çıkararak ilgililere göndermiştir.⁹

Ceride Nâzırı Said Efendi'nin hazırladığı nizamname sonucunda sancak merkezlerinde nüfus işleriyle uğraşmak için “*Defter Nâzırlığı*” kurulmuştur. Günümüzün nüfus müdürlüğü görevini yerine getiren defter nâzırlıkları, yörenin ileri gelenlerinden

⁴ Mahir Aydın, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reform Semineri*, 28-30 Haziran 1989, İstanbul 1990, s. 83.

⁵ Sayım görevlilerinin listesi için bk. *Tarih-i Lûtfi*, III, 142, 143.

⁶ *Tarih-i Lûtfi*, III/142.

⁷ Aydın, “Nüfus Tahrirleri”, s. 90.

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA], BOA, *Hatt-ı Hümayun* [=HAT], nr. 19202.

⁹ BOA, HAT, nr. 19202.

(*vücâhundan*) atanmış ve emrinde emin ve mutemet mukayyitler görevlendirilmiştir. Defter nazırına maaş ve harcırah namında bir şey verilmezken, mukayyitlere kaza tarafından münasip bir maaş ödenmektedir.¹⁰

Nizamnamede bulunanlar ise; Müslimlerin ve gayrimüslimlerin doğan çocuklarının ismi, babasının isminin altına doğum tarihiyle birlikte kaydedilmesi, ölen şahısların isimlerinin üzeri çizilerek, ölüm tarihinin yazılması, başka diyarlarda olup vilâyetine gelenler ve ilgili kazadan başka memleketlere gidenler, hacca gidenler-gelenler, askerlik veya başka bir iş için İstanbul'a gidenler ve başka yerlere taşınanların kayıtlarının düzenli tutulup, Ceride Odası'ndaki kayıtları düzeltilmek üzere her üç ayda bir yoklama defterlerinin İstanbul'a gönderilmesidir.¹¹

Bu nizamname istenildiği gibi uygulanamamıştır. Görevlilerin konuya gereken önemi vermedikleri, bazen de gelişi güzel davrandıkları görülmüştür. Bunun önüne geçmek için de 1835 yılında Müslüman mahallelerin imam ve muhtarları ile gayrimüslimlerin patrikleri ve hahambaşalarına birer talimatname hazırlanarak konunun önemi anlatılmış ve yapacakları işler belirtilmiştir. Talimatnamelerde, ceride nâzırı tarafından hazırlanıp padişah tarafından da aynen uygulanması emri verilen nizamname hazırlanarak mahallenin imam ve muhtarlarınca mahallelerinde her ne kadar nüfus var ise istisnasız hepsinin sayılması istenmiş ve görevini aksatanların gerekli cezaya çarptırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca Patriklere ve Hahambaşalarına, gayrimüslimler içinde hâlâ sayılmayanların bulunduğu, sayımdan sonra meydana gelen doğum-ölüm ve diğer yer değiştirmelerle ilgili bilgilerin defterlerde düzeltilmediği, hatta sayımı yapan görevlilerin görevlerini suiistimalleri görüldüğü belirtilmektedir.¹²

1773 ve 1774 Numaralı Nüfus Defterleri

Bu çalışmanın ana kaynağı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1773 ve 1774 numaralı Çubukâbâd Kazası Müslim nüfus defterleridir [= NFS. d].

NFS. d 1773 numaralı defterin ilk sayfasında "*Ankara'ya tâbi' Çubukâbâd Kazâsında mevcûd nüfus-ı zûker-i İslâmın ber-mûceb-i nizâm müstaht bi-emr-i âli ketb 252 târihiyle müverrih müceddiden tahrîr defteridir. Fi Muharremü'l-haram 252*" yazılıdır. Bu da defterin Muharrem 1252/ Nisan 1836 tarihide yeniden yazıldığını gösterir.

¹⁰ Aydın, "Nüfus Tahrirleri", s. 95

¹¹ BOA, HAT, 19202.

¹² BOA, HAT, nr. 19258-B; 19258-C.

Defterin her iki sayfasına bir numara verilmişken, daha sonra günümüz rakamları ile her sayfaya bir numara verilerek tekrar numaralandırılmış olup 433 sayfadır. Defterin başında bir fihrist bulunmaktadır. Fihriste, defterde kayıtlı köylerin kayıtlı olduğu sayfaya numarası ile hane ve nüfus toplamaları verilmiştir.

1773 numaralı defterinde yazım usulü şöyledir: Her köyde başlangıçta hane ve şahıs numarası verilmiştir. Yazım usulü kişilerin önce boyları, uzun boylu, orta boylu, kısa boylu mu oldukları belirtilmiştir. Ancak bu kıstası neye göre belirlendiğini bilinmemektedir. Daha sonra sakalları; kara sakallı, kır sakallı, kumral sakallı, az kır veya kır sakallı mı oldukları; sakallı olmayanlar ise bıyıklarına göre, kara bıyıklı, sarı bıyıklı ve kumral bıyıklı mı oldukları belirtilmiştir. Bundan sonra lakabı veya mesleği ve kendi ismi ve daha sonrada babasının ismini yazarak son olarak da Arapça yaş olan "sinn" kelimesi ile yaşı belirtilmiştir.

Ayrıca defter H. 1252-1256 (M. 1836-1840) yılları arasında doğan çocukların ismi, babasının isminin altına doğum tarihiyle birlikte kaydedilmiş, ölen şahıs isimlerinin üzeri çizilerek ölüm tarihi yazılmıştır. Yine başka yerlerde olup vilâyetine gelenler, diğer kazalarda olup memleketine gidenler, hacca gidenler-gelenler, askerlik veya başka bir iş için İstanbul ve Ankara'ya giden-gelenler, başka yerlere veya köylere taşınanlar kaydedilmiştir. Defterde askerde veya başka yerde olanların yaşları yazılmamıştır. Ayrıca bir yaşının altında olan çocuklarda "sabî" olarak kaydedilmiştir. Defterin son sayfasında Ankara Nüfus Nâzırı es-Seyyid Sadullah'ın ve Çubukâbâd Nüfus Mukayyidi es-Seyyid Mahmud Esad'ın mühürleri bulunmaktadır.

Bu çalışmanın ikinci kaynağı ise 1774 numaralı yine Çubukâbâd Kazası Müslim nüfus defteridir. Defterin kapağında "Ankara'ya tâbî Çubukâbâd Kazâsının Nüfus defteridir", ilk sayfasında ise, "Ankara Muhassıllığına merbût Çubukâbâd Kazâsının nüfus defteridir" şeklinde kayıtlıdır. Bu deftere de iki sayfaya bir numara verilmiş, daha sonra yeni bir numaralama yapılmış olup, defterin sayfası 255'tir. Defter 1773 numaralı defterin H. 1257 (M. 1841) tarihinde yeniden düzenlemiş halidir. İlk sayfasında defterdeki 91 köyün fihristi verilmiştir. Yine fihriste köylerin defterdeki kayıtlı oldukları sayfalar ile hane ve nüfus toplamaları kaydedilmiştir. Bu defterde de her köyde başlangıçta hane numarası ve şahıs numarası verilmiştir. Ayrıca köyler yazılırken genellikle köydeki idari fonksiyonu ve dinî nüfuzu itibarı ile önce imam ve yakınları ve öteki köylüler kaydedilmiştir. Bu defterde de şahıslar 1773 numaralı defterdeki gibi kaydedilmiştir. Ancak bu defterde, ölen ve doğanlar ile nakil gidenler ve gelenler kaydedilmemiştir. Ayrıca askerde olanlar ile hane sahiplerinin meslekleri de belirtilmiştir.

Nüfus Defterlerine Göre Çubukâbâd Kazası'nın Nüfusu

1831 yılında Çubukâbâd Kazası'nda 90 köy ve 5.385 Müslüman erkek nüfus vardır.¹³ 1836 tarihinde Çubukâbâd Kazası 91 köyden oluşmaktadır. Bu tarihte, kaza genelinde 5.937 Müslüman erkek nüfus yaşamaktadır.¹⁴ Ayrıca Çubuk'ta gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır. Altı yılda kazanın erkek nüfusu 552 kişi artmıştır. Bu tarihte kazanın en fazla Müslüman erkek nüfusa sahip köyü, 278 kişi ile kazanın merkez köyü olan Çubuktur. Bunu 228 kişi ile Sirkeli ve 200 kişi ile Ahur köyleri izlemektedir. Kazada en az Müslüman erkek nüfus ise dört kişi ile Sobiçimen, bunu beş kişi ile Manastır ve altışar kişi ile Çam, Tabkız ve Yaka köyleri takip etmektedir (bk. Ek 1).

1841 yılında kazanın Müslüman erkek nüfusu 5.660'dır. 1836 yılına göre kaza genelinde Müslüman erkek nüfus 277 kişi azalmıştır. Ayrıca kazanın köy sayısında da bir değişiklik olmamıştır. Bu tarihte kazada en fazla nüfusa sahip köyler ise, Çubuk, Sirkeli ve Ahur'dur. Ancak bu tarihte Ahur Köyü'nün nüfusu 200'ün altına düşmüştür. Bu dönemde en az nüfusa sahip köyler, Sobiçimen, Manastır, Yaka ve Akçaova'dır(bk. Ek 1).

Bu bilgilerden sonra şehrin toplam nüfusunu bulmak için kadınların sayılmadığı dönemlerde, Osmanlı'da nüfus üzerine çalışan pek çok kişinin genellikle yaptığı gibi, erkek nüfusu ikiye çarpılarak bulunabilir. Buna göre 1836 yılında tahmini toplam nüfus 11.874 iken, 1841 yılında 11.320 olarak hesaplanır.

Tablo 1: Erkek Nüfus Sayılarına Göre Köylerde Nüfus Dağılışı

Nüfus Aralığı	Yıl: 1836	Yıl: 1841
1-10	5	10
11-20	11	9
21-30	8	8
31-40	7	6
41-50	13	11
51-60	8	10
61-70	6	6
71-80	3	4
81-90	9	5
91-100	2	4
101 üzeri	19	18
Toplam	91	91

¹³ Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002, s. 108.

¹⁴ 1773 numaralı defterin fihrist toplamı 5962'dir. Ancak Yuva Köyü'nde kâtip son hanedeki kişilerin numaralarını 24 ve 25 yazması gerekirken hata ile 44 ve 45 olarak yazmıştır. Bu nedenle toplamalarda hata oluşmaktadır.

Tablo 1'den de görüleceği üzere bu dönemde köylerin 44'ünün erkek nüfusu, 1-50 erkek nüfus arasındadır. 51 ile 100 erkek nüfusa sahip köy sayısı ise 29'dur. Yine 19 köyün erkek nüfusu 101'den fazladır.

Nüfusun Yaşlara Göre Köylere Dağılımı

1773 numaralı 1836 tarihli defterde, erkek nüfusun askerde ve başka yerde olanların yaşları yazılmamıştır. Ancak 1774 numaralı ve 1841 tarihli defterde nüfusun tamamının yaşları belirtilmiştir. Bu nedenle 1774 numaralı nüfus defterine göre kaza genelinin yaşlarının dönemlere ayrılıp mukayese yapılması uygun olacaktır.

1841 tarihinde Çubuk Kazası'nda 1-10 yaş grubundaki çocukların sayısı 2.701'dir. Bunun kaza nüfusundaki payı %36,59'dur. Hiçbir yaş grubu bu rakamlara ulaşmamıştır. Köy toplamlarına bakıldığında bu yaş grubundan en fazla 95 çocuk ile Çubuk, bunu 64 çocuk ile Sirkeli, 60 çocuk ile Kışlacık Köyü takip etmektedir. Bu grupta en az olan köyler ise bir kişi ile Akçaova, ikişer kişi ile Kızılın, Sobiçimen ve Yaka, üçer kişi ile Köşrelilik, Yukarı ve Aşağı Obruk izlemektedir (bk. Ek 2).

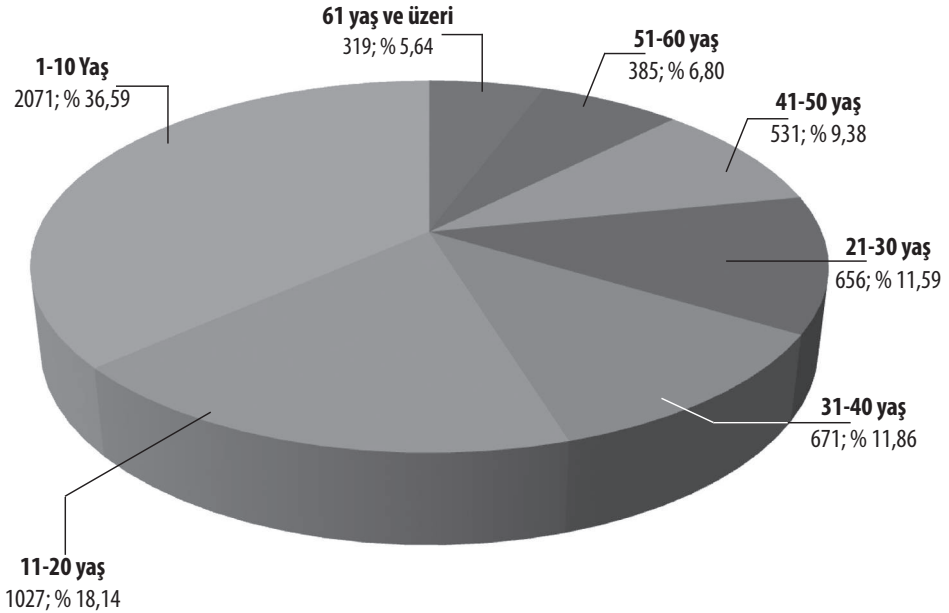
11-20 yaş arası nüfus ise toplam nüfusun %18,14'ünü oluşturmakta olup, bunlar 1.027 kişidir. Bu kesim kazanın en fazla ikinci nüfus grubunu teşkil etmektedir. Yine bu grupta en fazla 52 kişi ile Çubuk köyü gelirken bunu 45 kişi ile Sirkeli ve 29 kişi ile Ağılıcak köyü izlemektedir. Göllü, Karahüyük, Sobiçimen ve Yaka köylerinde bu yaş grubundan hiç erkek bulunmamaktadır. Bu durum 1841 yılında Çubuk Kazası'nın nüfusunun yarısından fazlasının 1 ile 20 yaş arasındaki erkeklerden meydana geldiğini ortaya koymaktadır (%54,73). 21-30 yaş arasındakilerin sayısı 656 kişi olup, bu kesim toplam nüfusun %11,59'unu oluşturmaktadır. Bu grupta nüfus bakımından yine en fazla Çubuk, Sirkeli, Ahur ve Kuruçay köyleridir. Karaköy, Köşrelilik, Kuyumcu, Sele ve Tabkız'da bu yaş grubundan hiç erkek bulunmamaktadır (bk. Ek 2).

31-40 yaş grubu 671 kişi olup, kaza toplam nüfusunun %11,86'sını meydana getirmektedir. Bu yaş grubunda en fazla 38 kişi ile Çubuk köyü gelirken, bunu 24 kişi ile Aşağı Çavundur izlemektedir. Ayrıca bu köyleri 20'şer kişi ile Ovacık ve Sirkeli takip etmektedir. Bu grupta Akçaova, Çam, Kızılın, Manastır ve Sülüklü köylerinde erkek nüfus bulunmamaktadır. 41-50 yaş grubundakilerin sayısı 531 olup, bu kesimin toplam erkek nüfus içindeki oranı ise % 9,38'dir. Bu grupta 20 kişinin üstünde sadece Çubuk ve Sirkeli'de erkek nüfus var iken diğerlerinde 20'nin altındadır. Akçaova, Karaköy, Kızılhisar, Manastır, Aşağı Obruk, Okçular, Sobiçimen ve Yaka köylerinde bu gruptan hiç erkek nüfus bulunmamaktadır (bk. Ek 2).

51-60 yaş arasındaki erkek nüfus, toplam nüfusun % 5,46'sını oluşturmakta olup, bunların sayısı 319'dur. Çubuk, Kışlacık, Sirkeli ve Yazır köyleri bu grupta 10 kişinin üzerinde erkek nüfusa sahipken, diğer köylerde 10'nun altındadır. 61 yaş ve üzeri 385 kişi olup, bu kesim toplam nüfusun % 6,8'ini meydana getirmektedir. Bu grupta en fazla 17 kişi ile Çubuk, bunu 15'şer kişi ile Ahur ve Sirkeli köyleri takip etmektedir. Bu grupta 11 köyde hiç erkek nüfus bulunmamaktadır (bk. Ek 2). Bu da gösteriyor ki, yaş arttıkça nüfustaki oranı da azalmaktadır. Bunun muhtemel nedenlerinin, hastalıklar ve savaşlarda meydana gelen ölümler olduğunu söyleyebiliriz.

1841'de Çubuk Kazası'nda 24 erkeğin yaşları 90 ve üzerindedir. Bunlardan, beş kişi 110, iki kişi 100, bir kişi 99, iki kişi 95, iki kişi 93 ve 12 kişi de 90 yaşındadır.

Grafik 1: 1774 Numaralı Nüfus Defterine Göre Çubuk Kazası Müslüman Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılışı

1773 Numaralı Deftere Göre Doğum Ölüm Oranları

1773 numaralı ve 1836 tarihli nüfus Müslim nüfus defterine, 1836-1840 yılları arasında doğanlar ve ölenler kaydedilmiştir. Ölen Müslümanların üzeri kırmızı renkle "fevt (ölüm)" kaydı düşülmüş ve ölüm tarihleri yazılmıştır. Doğan erkek çocuklar için de "tevellüd (doğum)" kaydı tarihi ile kaydedilmiştir.

Müslim nüfus defterine göre bu dört yıllık dönemde (1836-1840), Çubuk Kazası'nın köylerinde 523 Müslüman erkek çocuk doğarken, 382 erkek hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde doğumun fazla, ölümün daha az olduğu görülüyor (bk. Ek 3).

Bu dönemde, erkek nüfus olarak en fazla doğumunun olduğu yıl, 1837'dir. Söz konusu yılda 219 (%41,87) erkek çocuk dünyaya gelmiştir. Bunu 183 (%34,99) doğumla 1838 yılı, 73 (%13,99) doğumla 1836 yılı ve 45 (% 8,6) doğumla 1839 yılı takip etmiştir. En az doğumun gerçekleştiği yıl ise 1840 senesidir. Bu senede üç (%0,57) doğum olmuştur. Erkek çocuk doğumunun köylere göre dağılımı ise şöyledir: 35 doğumla en fazla Çubuk'ta olmuştur. Bunu 21 doğumla Mekki ve 20 doğumla Gökçedere köyü takip etmiştir. Bu dönemde hiç doğum olmayan köyler ise Çam, Göllü, Karacalar, Karaköy, Manastır, Yukarı ve Aşağı Obruk, Okçular, Samur, Sele, Sobiçimen Tabkız ve Yaka'dır.

Ek 3'te görüleceği üzere, beş yıllık dönemde kaza köylerinde 382 erkek vefat etmiştir. En fazla ölümün gerçekleştiği yıl ise, 186 kişi (% 48,69) ile 1837'dir. Kazadaki ölümlerin yarıya yakını bu yılda gerçekleşmiştir. Bunu 88 kişi (%23,04) ile 1838, 57 kişi (%14,92) ile 1836 ve 50 kişi (%13,09) ile 1839 yılı izlemiştir. En az ölümün olduğu yıl bir ölümlerle 1840 yılıdır. Yine bu dönemde en fazla ölüm olayı Çavundur-ı Bâlâ (Yukarı Çavundur)'dadır. Bu köyde 25 kişi vefat ederken, bunu 21 kişi ile Çubuk, 19 kişi ile Ahur ve 17 kişi ile Sirkeli takip etmiştir.

Hane Sayısı

Çubuk Kazası'na ait her iki nüfus defterinde de şahıslar hane sistemi ile kaydedilmiştir. Her köy bir numaralı haneden başlayarak kaydedilmiştir. Burada hane aynı çatı altında oturanlar, yani ev olarak kastedilmektedir. Klasik dönemdeki tahrir sisteminde ise "hane" den kastedilen, aynı çatı altında oturanlardan ziyade bağımsız olarak bir gelir kaynağına sahip evli çiftler anlaşılır. Dolayısıyla, aynı evde kalan fakat bağımsız gelir kaynağına sahip evli erkek ayrı bir "hane"dir.¹⁵ Nitekim zikredilen dönemde önemli problemlerden biri de hanede kaç kişinin yaşadığıdır. Bunun için araştırmacılar hanede kişi sayısını bulmak için pek çok rakam denemişlerdir. İlk defa Ömer Lütfi Barkan'ın hane karşılığı olarak kabul ettiği "5" rakamı pek çok araştırmacı tarafından benimsenmiştir.¹⁶

1773 ve 1774 numaralı nüfus defterinden çıkarılan Ek 4 ve Ek 5'de ve Tablo 2'de köylerde hane sayısı ile hanedeki erkek sayısı verilmiştir. Tablo 2'de de görüldüğü

¹⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, (çev. Halil Berktaş), İstanbul 2000, s. 61.

¹⁶ Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *İ.Ü. EFTD*, 32, İstanbul 1979, s. 332.

üzere 1836 tarihli defterde 474 (%24,51) hanede üç erkek nüfus bulunurken, bunu 473 (%24,46) hanede iki erkek nüfus izlemektedir. Bunları ise 327 (% 16,91) hane ile bir erkek nüfus takip etmektedir. Hanede yaşayan erkek sayısı arttıkça hane sayısı azalmaktadır. Bu tarihte 12 erkek yaşayan hane bulunmaz iken, 11, 10, 9 ve 8 erkek yaşayan hanelerde en azdır. Nitekim hanedeki erkek sayısı arttıkça rakamda düşmektedir. 1841 tarihinde ise farklı bir durum görülmektedir. İki erkek yaşayan hane sayısı ilk sırada yer alırken bunun üç erkek ve bir erkek bulunan haneler izlemektedir. 1836 senesinden farklı olarak bu senede üç hanede 12 erkek nüfus bulunmaktadır. Yine bu tarihte de haneden kalan erkek sayısı arttıkça hane sayısı azalmaktadır (bk. Tablo 2).

Tablo 2: Çubuk Kazası'nda 1836 ve 1841 Tarihlerinde Hanede Bulunan Erkek Nüfus Miktarı

Hanedeki Erkek Sayısı	Hane Sayısı			
	1836 (Def. No: 1773)	%	1841 (Def. No: 1774)	%
1	327	16,91	341	18,08
2	473	24,46	491	26,03
3	474	24,51	430	22,80
4	308	15,93	325	17,23
5	214	11,07	161	8,54
6	82	4,24	83	4,4
7	32	1,65	28	1,48
8	8	0,41	10	0,53
9	7	0,36	11	0,58
10	6	0,31	2	0,11
11	3	0,16	1	0,05
12	0	0	3	0,16
Toplam	1934	100	1886	100

Çubuk Kazası'nda bu dönemdeki köylerin % 95'i 50 ve daha az haneye sahip iken yine bu hanelerin % 30'u 1 ile 10 haneye sahiptir. 1836'da bir haneli iki hane varken, bu sayı 1841'de üçe çıkmıştır. Bu dönemde 50'nin üzerinde dört hane bulunmaktadır (bk. Tablo 3). En fazla haneye sahip köyler Çubuk (96), Sirkeli (72), Ahur (59) ve Çavundur Bâlâdır (53). 1841 yılındaki sayımda bir önceki sayıma göre 39 köyün hanesinde azalma olurken, 37 köyün hanesinde artış olmuş ve 15 köyün hane sayısı değişmemiştir. Hanesi en çok azalan köy Durhasan'dır. Bu köy, 1836'da 41 iken 1841'de 24'e düşmüştür. Yine hanesi azalan diğer köyler ise, Akkuzu-yı Bâlâ (Yukarı Akkuzulu) 49'dan 39'a, Çavundur-ı Bâlâ (Yukarı Çavundur) 60'dan 53'e düşmüşlerdir. Hanesi artanlar

ise, Karkın 25'den 30'a, Çat 4'den 8'e ve Çam birden üçe çıkmıştır. Hane azalmasının nedenleri köyler ve kazalar arası nakiller, sadece erkeklerin kaydedildiği için tek erkekli hanede erkeğin ölmesi üzerine o hanenin nüfus defterinden kaydının çıkarılması olabilir.

Her iki defterde de kazada hane başına ortalama 3 erkek nüfus düşmektedir. Bu dönemde yaklaşık olarak kazada hanede ortalama 6 kişinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu da klasik dönemdeki pek çok araştırmacının kabul ettiği 5 rakamının üstündedir.

Tablo 3: Çubuk Kazası'nda Hane Sayılarına Göre Köylerin Dağılışı

Hane Aralığı	1836	%	1841	%
1-10	27	29,67	28	30,77
11-20	26	28,57	25	27,47
21-30	16	16,57	16	17,58
31-40	12	13,19	12	13,19
41-50	6	6,59	6	6,59
51 üzeri	4	4,40	4	4,40
Toplam	91	100	100	100

Nüfus Hareketleri

Bu dönemde Çubuk Kazası'nda nüfus hareketliliği iki yönde olmaktadır. İlki kaza içerisindeki köyler arasında olurken, ikincisi köylerden diğer kaza ve sancaklara olmaktadır.

Çubuk Köyü'nden bir kişi Bosna'ya, bir hane bir kişi Amasya'ya, bir hane üç kişi Eğriekin köyüne, bir hane iki kişi Ankara'ya gitmiştir. İki kişi Sirkeli'den, dört kişi Sünlü'den gelmiştir. Ayrıca gelen iki kişinin köyü de okunamamıştır.

Karkın Köyü'ne iki kişi Karaağaç'tan ve Ömercik'e ise iki kişi Nallu Kazası'ndan gelmiştir. Deliviran'da misafir olan imam, Zir Nahiyesi'ne nakil gitmiştir. Karadana'ya Mahmudoğlanı'ndan dört kişi, ayrıca Kaza-i Taşanlı'dan 11 kişi gelmiştir. Taşanlı? Kazası'ndan dokuz kişi ve Kalaba'dan da bir kişi Camili'ye gelmiştir.

Kalecik Kazası'ndan iki hane yedi kişi Kuyumcu Köyü'ne nakil olmuştur. Tah-tayazısı Köyü'nden iki hane yedi kişi Kalecik Kazası'na giderken, dört kişi Kale-cik Kazası'ndan ve bir kişide başka yerden gelmiştir. Yukarı Çavundur'dan bir kişi İstanbul'a gitmiştir. Hacılar'a Kışlak Köyü'nden bir hane üç kişi gelmiştir.

Ahur Köyü'ne bir hane iki kişi Yabanabad Kazası'ndan gelirken, bir hane iki kişi Sülüklü'ye, bir hane bir kişi Durhasan'a nakil giderken, ayrıca üç kişide başkent İstanbul'a gitmiştir. Çat Köyü'ne bir hane üç kişi Murtazabad'dan gelmiştir. Kızılın'e dört kişi gelmiş ancak geldikleri yer okunamamıştır. Yaylak Köyü'ne bir hane iki kişi Kızılhisar'dan gelirken, bir hane bir kişi Ahur Köyü'ne bir kişide Murtazaabad'a nakil olmuştur. Kışlacık Köyü'ne üç hane 10 kişi gelmiş ancak geldikleri nahiye okunamamıştır. Durhasan'a bir hane bir kişi Mekki'den gelmiştir. Ovacık'a üç kişi gelmiş ancak geldikleri kazanın ismi okunamamıştır. Mekki Köyü'ne iki kişi Durhasan'dan gelmiştir.

İybek'den bir hane dört kişi Kızılın'e ve bir kişi Ülünbüşe nakil giderken, bir kişide İstanbul'a gitmiştir. Obruk-1 Süflâ'ya (Aşağı Obruk) bir hane iki kişi Şorba Kazası'ndan gelirken, bir hane bir kişi Obruk-1 Bâlâ'ya (Yukarı Obruk) bir hane üç kişi Ağlıcık'a gitmiştir. Eğrikin'e bir hane bir kişi Çubuk'tan gelmiştir. Obruk-1 Bâlâ'ya bir hane beş kişi Obruk-1 Süflâ'dan gelirken, bir hane bir kişi Obruk-1 Süflâ'ya gitmiştir. Sülüklü'ye bir hane iki kişi Ahur'dan gelmiştir.

Ağlıcık'a bir hane üç kişi Obruk-1 Süflâ'dan gelmiştir. Melikşah ve Yazır'dan birer kişi Murtazaâbâd'a gitmiştir. Kuruviran'a bir hane bir kişi, Kızılviran'a bir hane üç kişi Zir Nahiyesi'nden gelmiştir. Yuva Köyü'nden bir kişi Şorba Kazası'na gitmiştir. Sirkeli'den bir hane iki kişi Çubuk'a ve bir hane bir kişi Güldarbi'na nakil giderken, bir kişi İstanbul'a ve bir kişi de Ankara'ya gitmiştir. Güldar'a ise bir kişi Sirkeli'den gelirken bir kişide Kuruviran'a nakil gitmiştir.

Kızılca'ya bir kişi Karacaviran'dan gelirken, bir kişi Ankara'ya gitmiştir. Dumlupınar'a Zir'in Musaklar köyünden bir hane üç kişi gelmiştir. Ülünbüş'den iki hane sekiz kişi Saray köyüne nakil giderken, Zir'in Musaklar köyünden iki hane dört kişi gelmiştir. Saray'a iki hane sekiz kişi Ülünbüş'ten gelmiştir. Karacaviran'dan bir kişi Ankara'ya gitmiştir. Tatlar Köyü'nden bir kişi Ankara'ya giderken bir kişi Kavaklar Köyü'nden gelmiştir. Balıkhisar'a bir hane dört kişi Ankara'dan gelirken, bir kişi Ankara'ya gitmiştir. Esenboğ'a'dan bir hane bir kişi Kapaklı'ya nakil olmuştur. Güldar'dan bir hane dört kişi Büğdüze nakil gitmiştir. Büğdüz'den bir hane iki kişi Ankara'ya giderken, bir hane beş kişi Güldarbi'ndan gelmiştir. Kalaba'dan bir kişi Camili'ye nakil gitmiştir. Akkuzu-yı Bâlâ'ya (Yukarı Akkuzulu) Kalecik Kazası'ndan bir hane iki kişi gelmiştir. Kapaklı'ya bir hane iki kişi Kalecik'ten, bir hane bir kişi Esenboğ'a'dan gelmiştir. Eğerci'ye bir hane bir kişi Çubuk'tan gelirken Sünlü'ye bir hane beş kişi Saray köyünden gelmiştir.

Mesleki Zümreler

1774 numaralı 1841 tarihli defterde hane sahibi erkeklerin büyük bir çoğunluğunun meslekleri de belirtilmiştir. Bu dönemde Çubuk Kazası'nda 1.213 kişi çiftçi, 182 kişi ırgat, 96 kişi çoban, 70 kişi hizmetkâr, 23 kişi kömürcü, yedi kişi demirci, beş kişi bekçi, üç kişi bostancı ve ikişer kişi deveci ve berberdir. Kömürcü olan köyler Mekki, Ovacık, Durhasan, Kuruçay, Hacılar Çavundur-ı Bâlâ (Yukarı Bayındır) ve Ağılıklıdır. Demirci ise, Mekki, Kuruçay, Mahmudoğlu, Güldarby, Ravlı, Çınar ve Yazır'dadır (bk. Ek 6).

Görevliler

a) Muhtar

II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra İstanbul'da nüfus sayımı yaptırmıştı. 1829'da sayımın sonuçlarına göre, sınırları yeniden belirlenen İstanbul mahallelerinin sorumluluğu yeni kurulan muhtarlık örgütüne verildi.¹⁷ 1831 yılından sonra ise muhtarlık örgütü bütün Osmanlı sınırları içinde yaygınlaştırıldı. Ülke genelinde, mahalle ve köylerin sorumluluğu muhtarlara bırakıldı.¹⁸

Muhtarlar görev yaptıkları mahalle veya köylerin sakinleri tarafından seçilirdi. Her mahalle ve köyde muhtar-ı evvel (birinci) ve muhtar-ı sâni (ikinci) adıyla iki muhtar vardı. Ancak hane sayısı az olan mahalle ve köyde tek muhtar tayin edilirdi.¹⁹ Muhtarın tayinlerinde olduğu gibi azillerinde de halkın tavrı belirleyiciydi. Hakların-da şikâyet olduğu takdirde mevcut muhtar azledilerek yerine yenisi getirilirdi.²⁰

Muhtar seçilenlerin adları şer'îye siciline kaydedilir, ayrıca sancakta Defter Nâzırı'na, İstanbul'da Ceride Nezâreti'ne bildirilirdi. Nezârette, uygun görülen muhtar adaylarının isimleri padişahın onayına sunulur, onaydan sonra Darphane'de kazıtılan özel mühürle birlikte göreve başlama emri muhtar adayına gönderilirdi. Muhtarların kefilleri ise mahalle imamlarıydı. En önemli görevleri bulundukları mahallenin güvenliğinin temin edilmesi, ölüm ve doğum hadiseleri, mahalleye gelen, giden göç edenlerin kayıtlarının tutulması, kısacası halkla devlet arasındaki ilişkinin sağlanmasıydı. Ayrıca görevleri Tanzimat'la beraber daha da arttı. Bu dönemde kendilerine yüklenen diğer bir önemli görev de devletin halktan toplayacağı verginin tahsil edilmesi idi.²¹

¹⁷ *Tarih-i Lûtfi*, III, s. 142.

¹⁸ Mehmet Güneş, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829–1864)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 7-8.

¹⁹ Güneş, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık*, s. 10.

²⁰ Galip Eken, "Sivas Eyaleti'nde Muhtarlığın Tesisi ve Muhtarların Kimliğine Dair", *Türk Yurdu*, XIX-XX/148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 521.

²¹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2006, s. 76.

1841 tarihli defterde çubuk kazasında 53 köyde muhtarlık teşkilatının kurulduğu görülmektedir. Bu 53 köyden 22'sinde iki muhtar (muhtar-ı evvel, muhtar-ı sâni) var iken diğer 31 köyde bir muhtar bulunmaktadır (bk. Ek 7).

b) İmam, Hatip, Müezzin

Osmanlı döneminde imamların, dinî görevleri yanında mahallenin yönetimiyle ilgili görev ve sorumlulukları da vardı. II. Mahmud zamanında kurulmaya başlanan muhtarlık teşkilâtı ile imamların yöneticilik görevleri giderek ikinci plâna düşmüştür. 1829 yılında başlanılan muhtar seçme işi, asırlardır mahalle işleriyle uğraşan imamların, bu vazifelerine tedrici bir surette son vermiştir.²²

1773 numaralı nüfus defterinde kaza da 45 köyde imam, iki köyde hatip bulunmaktadır (bk. Ek 8). Yine bu köylerin 18'indeki imamlar “*misafiren imam*” olarak kaydedilmiş, bunların bazılarının isimlerinin altına nakil olarak gittikleri köy ve kazalar yazılmıştır. 1774 numaralı defterde ise 35 köyde imam bulunmaktadır (bk. Ek 9). Bir önceki defterde misafir imam olarak yazılan bu defterde rastlanmamaktadır.

c) Diğer Görevliler

1836'da Çubuk Kazası Nüfus kâtibi, 42 yaşında olan Ali oğlu Mehmed Efendi (Mehmed Efendi veled-i Ali) ve Jurnal kâtibi ise 33 yaşındaki Hüseyin Bezcioglu oğlu Osman Efendi (Osman Efendi veled-i Hüseyin Bezcioglu)'dir. Yine Çubuk Köyü'nün muallim-i sıbyanı 32 yaşında olan, İsmail oğlu Molla Mehmed'dir. 1841 tarihinde Çubuk Kazası'nın nüfus mukayyidi, 37 yaşındaki yukarıda da ismi geçen Bezcioglu Hüseyin oğlu Osman'dır.

1836 tarihinde Çubuk Kazası'nda 302 kişi Mansure'de (Asâkir-i Mansure-İ Muhammediye), 78 kişi redif,²³ 12 kişi vali bölüğünde; 1841'de ise 207 kişi Mansure'de, 22 kişi Asâkir-i Mansure'de, 94 kişi redif, 18 kişi askeri redif, 15 kişi süvari redifidir.

Sonuç

1836-1841 yıllarında Çubuk Kazası merkez Çubuk köyü de dâhil olmak üzere 91 köyden oluşmaktadır. Kazanın erkek nüfusu 1836'da 5.937 iken 1841'de 5.660'dır. Bu dönemde kazanın tamamı Müslümanlardan oluşmaktadır.

²² Musa Çadircı, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme” *Belleten*, XXXVI/135, Ankara 1970, s. 412.

²³ Yeni kurulan redif teşkilatının gayesi büyük bir genç nüfusu asker olarak uzun süre silâh altında tutmak yerine, askerlik çağına gelmiş gençleri kendi bölgelerinde az masrafla ve kısa aralıklarla eğitip savaşa hazırlamaktır.

19. yüzyılın ilk yarısında kaza erkek nüfusunun %55'i 1 ile 20 yaşındaki erkekler oluşturmaktadır. Bu da kazanın genç erkek nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kaza genelinde doğumların fazla ölümlerin az olduğu görülmektedir. Kaza genelinde en fazla ölümün meydana geldiği yıl, 1837'dir. Bütün ölümlerin neredeyse yarısından fazlası bu yılda olmuştur. Bu yılda, bu bölgede bir salgın hastalık olma ihtimali yüksektir. Bu dönemde Çubuk'ta hanelerin yarıya yakınında 2 ve 3 erkek bulunmaktadır. Yine hane başına ortalama üç erkek nüfus düşmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA],

Hatt-ı Hümayun [=HAT], 19202, 19217, 19258-B, 19258-C

Nüfus Defterleri [= NFS. d], 1773-1774.

Araştırma ve İncelemeler

Ahmed Lûtfî, *Tarih-i Lûtfî*, İstanbul 1291.

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2006.

Aydın, Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reform Semineri*, 28-30 Haziran 1989, İstanbul 1990, s. 81-106.

Barkan, Ömer Lütfî, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, s. 1-25.

Çadircı, Musa, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme" *Belleten*, XXXVI/135, Ankara 1970, s. 409-420.

Çınar, Hüseyin - Gümüşçü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

Eken, Galip, "Sivas Eyaletinde Muhtarlığın Tesisi ve Muhtarların Kimliğine Dair", *Türk Yurdu*, XIX-XX/148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 518-525.

Güneş, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010.

Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Müteferrika baskısı, İstanbul 1145/1732.

EKLER

Ek 1: 1836 ve 1841 Yıllarında Çubuk Kazası'nın Köylerinin Hane ve Erkek Nüfus Sayıları

No	Köy adı	1836		1841	
		Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
1	Çubuk	95	278	96	284
2	Ağılcık	36	10	38	116
3	Ahur	65	200	59	164
4	Akçaova	6	16	3	6
5	Akkuzu-yı Bâlâ	49	172	39	127
6	Aşağı Çavundur	44	139	40	130
7	Aydıncık	32	95	32	104
8	Balıkhisar	24	88	25	87
9	Bügdüz	14	47	15	48
10	Camili	25	84	25	80
11	Cücük	20	70	21	76
12	Çam	1	6	3	13
13	Çat	38	107	37	103
14	Çavundur-ı Bâlâ	60	157	53	124
15	Çınar	26	69	26	73
16	Çit	4	13	8	20
17	Deliviran	39	112	42	114
18	Dumlupınar	9	22	10	25
19	Durhasan	41	112	24	67
20	Eğerci	11	36	13	46
21	Eğriekin	14	36	15	45
22	Emirler	17	84	15	58
23	Esenboğa	15	48	14	50
24	Geldibuldu	8	31	7	27
25	Gıcık	12	50	11	42
26	Gökçedere	32	88	34	96
27	Göllü	7	19	4	12
28	Güldar	19	48	18	48
29	Güldarba	20	50	20	49
30	Hacılar	22	51	25	59
31	İybek	27	92	18	62
32	Kalaba	15	50	15	56
33	Kapaklı	29	88	31	92

34	Karaağaç	18	49	11	31
35	Karacalar	5	14	8	25
36	Karacaviran	12	34	7	31
37	Karadana	23	72	25	87
38	Karahüyük	9	22	9	26
39	Karaköy	5	18	5	16
40	Karaman	15	47	11	37
41	Karbansaray	4	18	6	16
42	Kargın	25	90	30	92
43	Kavaklı	12	47	14	53
44	Kelek	5	22	6	13
45	Kışlacık	44	117	47	138
46	Kızılca	22	61	22	61
47	Kızılhisar	22	65	17	50
48	Kızılın	5	12	4	13
49	Kızılöz	16	47	14	37
50	Kızılviran	18	57	12	31
51	Kösrelik	10	25	6	15
52	Kösrelik-i Kızık	19	53	18	52
53	Kuruçay	42	131	45	141
54	Kuruviran	36	111	42	129
55	Kuyumcu	6	16	3	9
56	Mahmudoğlu	16	54	17	58
57	Manastır	1	5	1	5
58	Mekki	45	134	47	130
59	Melikşah	9	39	13	39
60	Mire	12	39	8	24
61	Nusratlar	22	59	19	54
62	Obruk-ı Bâlâ	2	11	4	9
63	Obruk-ı Süflâ	7	24	2	7
64	Okçular	4	12	4	9
65	Ovacık	35	102	30	93
66	Ömercik	15	42	21	50
67	Peçenek	18	51	22	68
68	Ravlı	34	111	37	110
69	Ravlıkızığı	34	103	34	104
70	Samut	11	43	14	43
71	Saray	19	52	21	57

72	Saraycık	10	33	7	25
73	Sarıkoz	8	26	7	26
74	Sele	4	14	3	8
75	Sığırlıhacı	28	83	31	87
76	Sirkeli	70	228	72	205
77	Sobiçimen	2	4	1	3
78	Sülüklü	6	22	3	16
79	Sünlü	30	84	30	85
80	Şeyhler	27	73	23	62
81	Tabkız	2	6	4	10
82	Tahtayazı	36	130	34	109
83	Taşpınar	33	83	36	90
84	Tatlar	19	68	15	56
85	Teberik	21	58	20	63
86	Ülünbüş	24	71	25	73
87	Yaka?	2	6	1	5
88	Yaylak	18	62	19	56
89	Yazır	39	142	43	142
90	Yenice	14	46	13	46
91	Yuva	8	25	7	27
Toplam		1934	5937	1886	5660

Ek 2: 1774 Numaralı Nüfus Defterine Göre Çubuk Kazası'nın Müslüman Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Köylere Dağılışı

No	Köyler	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61 ve üzeri	Toplam
1	Çubuk	95	52	41	38	26	15	17	284
2	Ağılcık	40	29	15	9	12	4	7	116
3	Ahur	58	27	22	18	15	9	15	164
4	Akçaova	1	1	3				1	6
5	Akkuzu-yı Bâlâ (Yukarı)	52	27	15	10	8	7	8	127
6	Aşağı Çavundur	44	25	14	24	9	7	7	130
7	Aydıncık	32	24	15	9	8	9	7	104
8	Balıkhisar	33	16	13	9	8	4	4	87
9	Bügdüz	19	2	7	3	6	4	7	48
10	Camili	30	16	8	10	6	7	3	80
11	Cücük	29	9	9	10	8	2	9	76
12	Çam	5	4	1		2	1		13
13	Çat	34	26	10	11	10	4	8	103

14	Çavundur-ı Bâlâ (Yukarı)	40	19	13	17	16	8	11	124
15	Çınar	27	9	7	5	10	6	9	73
16	Çit	8	1	4	1	2	1	3	20
17	Deliviran	42	19	14	18	13	3	5	114
18	Dumlupınar	6	6	4	1	3	1	4	25
19	Durhasan	28	10	8	7	8	2	4	67
20	Eğerci	21	3	6	5	6	3	2	46
21	Eğriekin	11	9	6	5	2	7	5	45
22	Emirler	18	11	8	13	3	1	4	58
23	Esenboğa	20	6	7	3	7	3	4	50
24	Geldibuldu	10	6	2	5	4			27
25	Gıcık	10	10	10	6	4		2	42
26	Gökçedere	41	19	5	11	11	7	2	96
27	Göllü	7		1	1	2		1	12
28	Güldar	18	12	2	3	5	6	2	48
29	Güldarba	21	4	7	3	7	4	3	49
30	Hacılar	19	9	5	7	13	3	3	59
31	İybek	24	9	11	6	7	3	2	62
32	Kalaba	21	9	7	6	4	4	5	56
33	Kapaklı	37	15	9	15	6	6	4	92
34	Karaağaç	9	10	2	3	3	4		31
35	Karacalar	7	5	5	2	5		1	25
36	Karacaviran	14	4	2	2	4	2	3	31
37	Karadana	46	5	10	13	5	3	5	87
38	Karahüyük	15		2	3	5		1	26
39	Karaköy	8	2		3			3	16
40	Karaman	14	9	3	4	3	2	2	37
41	Karbansaray	5	6	1	1	1	1	1	16
42	Kargın	30	11	12	11	16	6	6	92
43	Kavaklı	21	7	6	8	7	1	3	53
44	Kelek	4	2	2	1	2	1	1	13
45	Kışlacık	60	20	11	18	11	12	6	138
46	Kızılca	21	15	5	9	2	7	2	61
47	Kızılhisar	16	10	6	8		4	6	50
48	Kızılın	2	5	2		1	2	1	13
49	Kızılöz	11	5	5	5	1	2	8	37
50	Kızılviran	15	4	2	2	1	4	3	31
51	Kösrelik	3	6		2	1	2	1	15

52	Kösrelilik-i Kızık	12	14	4	6	5	6	5	52
53	Kuruçay	50	28	22	18	10	3	10	141
54	Kuruviran	55	24	17	16	9	3	5	129
55	Kuyumcu	4	2		2	1			9
56	Mahmudoğlu	20	9	6	10	6	3	4	58
57	Manastır		3	1			1		5
58	Mekki	50	23	16	12	13	6	10	130
59	Melikşah	11	10	7	2	5	3	1	39
60	Mire	12	1	4	2	4		1	24
61	Nusratlar	20	11	4	5	3	3	8	54
62	Obruk-ı Bâlâ	3	2	1	2	1			9
63	Obruk-ı Süflâ	3	1	1	2				7
64	Okçular	3	3	1	1			1	9
65	Ovacık	32	18	6	20	5	6	6	93
66	Ömercik	15	6	5	7	6	5	6	50
67	Peçenek	24	14	8	9	7	2	4	68
68	Ravlı	37	17	15	14	15	4	8	110
69	Ravlı Kızığı	30	21	13	11	10	6	13	104
70	Samut	18	7	4	6	4	3	1	43
71	Saray	25	9	2	7	6	6	2	57
72	Saraycık	10	6	2	3	2	2		25
73	Sarıkoz	14	4	1	1	3	2	1	26
74	Sele	4	1		2	1			8
75	Sığırlıhacı	35	19	6	9	6	3	9	87
76	Sirkeli	64	45	24	20	26	11	15	205
77	Sobiçimen	2			1				3
78	Sülüklü	7	3	4		1	1		16
79	Sünlü	31	17	6	7	12	7	5	85
80	Şeyhler	24	8	9	10	2	3	6	62
81	Tabkız	4	1		2	1	1	1	10
82	Tahtayazısı	39	27	16	11	4	6	6	109
83	Taşpınar	34	15	10	10	6	10	5	90
84	Tatlar	19	12	6	11	3	3	2	56
85	Teberik	20	13	4	8	8	3	7	63
86	Ülünbüş	28	6	13	7	7	5	7	73
87	Yaka?	2		1	1			1	5
88	Yaylak	24	6	10	9	2	1	4	56
89	Yazır	50	39	17	14	12	3	7	142
90	Yenice	21	7	3	6	4	3	2	46
91	Yuva	13	5	2	3	2	1	1	27
Toplam		2.071	1.027	656	671	531	319	385	5.660

Ek 3: 1836-1840 Yılları Arasında Köylerde Doğum ve Ölüm Sayıları

No	Köy Adı	Doğum/Yıllar					Ölüm/Yıllar				
		H.1252	H.1253	H.1254	H.1255	H.1256	H.1252	H.1253	H.1254	H.1255	H.1256
		1836	1837	1838	1839	1840	1836	1837	1838	1839	1840
1	Çubuk	3	17	9	4	2	1	8	9	2	1
2	Ağılcık		7	5	2		1	2		1	
3	Ahur	3	9	6				14	3	2	
4	Akçaova			2				1			
5	Akkuzulu	3	4	1				9	2	2	
6	Aşağı Çavundur	3	6	2	3	1	3	6			
7	Aydıncık	1	2	3			1	1	3	1	
8	Balikhisar	1	4					2	3		
9	Bügdüz	2	1	1							
10	Camili	1	4	2				5			
11	Cüçük	1	3				1	3	1	1	
12	Çam										
13	Çat		2	4				4	1	1	
14	Çavundur-ı Bâlâ		6	4	1		1	17	3	4	
15	Çınar		2	1			1	3			
16	Çit		1	1				1			
17	Deliviran	1	4	1			2	1	3	1	
18	Dumlupınar		1	1						1	
19	Durhasan		6	4	1		2	2	2	2	
20	Eğerci	1		1	2		1		1	1	
21	Eğriekin			2				1	1		
22	Emirler	2	2	3	1		2	6	4		
23	Esenboğa			1	1		1				
24	Geldibuldu			1	1			1			
25	Gıcık			1				1	1		
26	Gökçedere	3	2	10	5		1		1	1	
27	Göllü										
28	Güldar		1								
29	Güldarlı	1		5					1		
30	Hacılar	1	1	2	1			4			
31	İybek		4	8	2		1	1		1	
32	Kalaba	1	1	1			2				
33	Kapaklı	2	1				1	1			
34	Karaağaç		4	3				1	2		

35	Karacalar									
36	Karacaviran	2		2						
37	Karadana	1	2	1	1		2			
38	Karahüyük	1	1				1	1		
39	Karaköy									
40	Karaman		1	1			3	1	1	
41	Kargın		4	2	2			2	5	
42	Kavaklar	1	3	1				3		
43	Kelek		1				9			
44	Kervansaray	1	1				4			
45	Kışlacık	1	7	7	2		1	2	2	1
46	Kızılca	2	2	2			1	1	1	1
47	Kızılhisar	1	2	3			1		2	
48	Kızılın			1			1			
49	Kızılöz		2				2	1		
50	Kızılviran		6	2			3	2		
51	Kösrelik			1				1		
52	Kösrelik Kızık	1		1	1		1	1	1	
53	Kuruçay	2	8	1			1	2	4	
54	Kuruviran		6	2	2		1	1	1	
55	Kuyumcu	1								
56	Mahmudoğlu	1	3	2			2	2		
57	Manasdır									
58	Mekki	2	12	6	1		1	4	2	1
59	Melikşah		1	2						
60	Mire	1	3	1			1		1	
61	Nusratlar		4	3	1		1	2	1	
62	Obruk-ı Bâlâ									
63	Obruk-ı Süflâ									
64	Okçular						2		1	
65	Ovacık	1	5	3	1		1	2	2	
66	Ömercik	1	2	1			2	1		
67	Peçenek		2	1	2		1			2
68	Ravlı	5	4	3			1	4		1
69	Ravlıkızığı	2		6			3	2	4	1
70	Samut						1			
71	Saray		4	2			2			
72	Saraycık		2	1			4			

73	Sarıkoz		1	1				2			
74	Sele							1	1		
75	Siğirlihan	2	7	7	1		3	1			
76	Sünlü	1			1			2	1		
77	Sirkeli	3	3	2	2		1	14	2		
78	Sobiçimen										
79	Sülüklü		1		1			1		1	
80	Şeyhler		3	4							
81	Tabkız										
82	Tahtayazısı		6	5	2		2	6	2	4	
83	Taşpınar	3	4	4			3	1	2	1	
84	Tatlar?		1	1			1	5	1	1	
85	Teberik	2	1	1					1		
86	Ülumbüş	2	1	2	1		1				
87	Yaka?										
88	Yaylak		3	4						2	
89	Yazır	1	2	7			5	1	2	3	
90	Yenice	2	1	2						3	
91	Yuva		2				2				
Toplam		73	219	183	45	3	57	186	88	50	1

Ek 4: 1773 Numaralı Deftere Göre Çubuk Kazası'nın Köylerinde Hanede Bulunan Erkek Nüfus Miktarı

No	Köyler	Hanede Bulunan Erkek Sayısı												Hane Toplamı
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	Çubuk	23	24	18	13	10	3	3		1				95
2	Ağılcık	7	5	11	8	3	1	1						36
3	Ahur	14	12	16	12	6	3	1		1				65
4	Akçaova	1	1	3	1									6
5	Akkuzu-yı Bâlâ	7	9	11	6	8	6	2						49
6	Aşağı Çavundur	5	12	8	12	4	3							44
7	Aydıncık	8	5	9	3	4	3							32
8	Balıkhisar	1	7	5	4	3	2	1		1				24
9	Büğdüz	1	6	1	2	1	3							14
10	Camili	3	6	6	5	3	1				1			25
11	Cüçük	2	6	3	4	2	1	2						20
12	Çam						1							1
13	Çat	6	13	9	4	4	2							38

14	Çavındır-ı bâlâ	13	18	14	10	4	1						60
15	Çınar	6	8	8		2	1	1					26
16	Çit		1	2		1							4
17	Deliviran	7	10	9	8	3	2						39
18	Dumlupınar	4	1	1	2	1							9
19	Durhasan	8	10	15	5	2			1				41
20	Eğerci	2	2	4		1	1	1					11
21	Eğrikin	2	6	2	4								14
22	Emirler		1	4	6	3				2	1		17
23	Esemboğa	2	1	6	4	2							15
24	Geldibuldu			4	2	1	1						8
25	Gıcık	1	2	2	2	3		1	1				12
26	Gökçedere	4	12	7	6	3							32
27	Göllü	1	1	4	1								7
28	Güldar	4	8	4	1		2						19
29	Güldarlı	4	6	7	2	1							20
30	Hacılar	6	8	3	5								22
31	İybek	5	7	2	4	5	3		1				27
32	Kalaba	1	5	2	4	1	2						15
33	Kapaklı	5	7	9	4	2			2				29
34	Karaağaç	4	6	3	2	2	1						18
35	Karacalar		2	2	1								5
36	Karacaviran	3	2	3	2	2							12
37	Karadana	6	4	5	2	3	1	2					23
38	Karahüyük	3	1	3	2								9
39	Karaköy	1	2	1						1			5
40	Karaman	4	2	2	3	3	1						15
41	Kargın	6	3	5	4	2	3			2			25
42	Kavaklar	2	2	4		1		1	1	1			12
43	Kelek			1	2	1	1						5
44	Kervansaray			1	1	1	1						4
45	Kışlacık	10	11	13	5	4	1						44
46	Kızılca	4	7	5	3	2	1						22
47	Kızılhisar	4	5	6	3	3	1						22
48	Kızılın		3	2									5
49	Kızılöz	2	7	2	1	3	1						16
50	Kızılviran	2	4	5	3	4							18
51	Kösrelik	2	2	5		1							10
52	Kösrelik-i Kızık	2	6	7	2	2							19
53	Kuruçay	5	9	13	8	5	2						42
54	Kuruviran	5	6	11	9	5							36
55	Kuyumcu	1	2	2		1							6

56	Mahmudoğlan	1	4	5	2	3		1						16
57	Manasdır					1								1
58	Mekki	8	13	8	6	8	2							45
59	Melikşah		2	3	1	1	2							9
60	Mire	2	3	2	3		1	1						12
61	Nusratlar	4	7	5	4	2								22
62	Obruk-ı Bâlâ					1	1							2
63	Obruk-ı Süflâ	1	2	1	1	1		1						7
64	Okçular			4										4
65	Ovacık	5	11	8	6	3	2							35
66	Ömercik	4	3	3	2	3								15
67	Peçenek	3	5	5	3	1	1							18
68	Ravlı	6	6	10	7	2	1		1		1			34
69	Ravlıkızığı	3	9	10	8	4								34
70	Samur		2	3	3	1	1	1						11
71	Saray	4	8	2	4					1				19
72	Saraycık	1	3	1	3	1	1							10
73	Sarıkoz	1	1	2	3	1								8
74	Sele			2	1		1							4
75	Sığırlıhacı	5	7	7	6	1	1		1					28
76	Sirkeli	10	16	18	13	8	1	3				1		70
77	Sobiçimen	1		1										2
78	Sülüklü	1		1	2	2								6
79	Sünlü	8	4	10	5	1	1	1						30
80	Şeyhler	7	7	6	2	5								27
81	Tabkız		1		1									2
82	Tahtayazısı	3	7	10	3	9	2	2						36
83	Taşpınar	6	16	4	3	3	1							33
84	Tatlar?	6		7	1		2	2				1		19
85	Teberik	5	6	5	1	2	2							21
86	Ülünbüş	6	5	4	3	5	1							24
87	Yaka?	1				1								2
88	Yaylak	1	5	5	1	4	2							18
89	Yazır	2	11	7	5	9		4	1					39
90	Yenice	2	2	2	6	2								14
91	Yuva	1	1	3	2	1								8
Toplam		327	473	474	308	214	82	32	8	7	6	3	0	1.934

Ek 5: 1774 Numaralı Deftere Göre Çubuk Kazası'nın Köylerinde Hanede Bulunan Erkek Nüfus Miktarı

No	Köy Adı	Hanede Bulunan Erkek Sayısı												Hane Toplamı
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	Çubuk	22	24	20	12	11	3		2	2				96
2	Ağılcık	6	8	11	5	7	1							38
3	Ahur	14	14	14	13	1	2					1		59
4	Akçaova	1	1	1										3
5	Akkuzu-yı Bâlâ	9	8	8	2	6	4	1		1				39
6	Aşağı Çavundur	5	10	6	12	4	3							40
7	Aydıncık	6	6	6	7	3	3	1						32
8	Balıkhisar	4	3	8	5	3			1		1			25
9	Bügdüz	1	6	2	4		1	1						15
10	Camili	5	6	4	6	1	2			1				25
11	Cücük	1	5	5	4	4	1		1					21
12	Çam			1	1		1							3
13	Çat	6	12	8	7	3	1							37
14	Çavundur-ı Bâlâ	12	20	15	4	1	1							53
15	Çınar	6	5	9	3	1	1	1						26
16	Çit	1	2	5										8
17	Deliviran	9	11	9	11	1		1						42
18	Dumlupınar	5		1	3	1								10
19	Durhasan	2	11	7	2		1		1					24
20	Eğerci	2	3	2	4			1		1				13
21	Eğrikin	1	6	3	4			1						15
22	Emirler	2	4	5	1				2				1	15
23	Esenboğa	1	3	2	5	2	1							14
24	Geldibuldu		1	2	2	1	1							7
25	Gıcık		3	2	3	2		1						11
26	Gökçedere	7	10	8	3	3	3							34
27	Göllü	1		1	2									4
28	Güldar	3	7	4	2	1	1							18
29	Güldarba	4	7	6	2	1								20
30	Hacılar	5	10	6	4									25
31	İybek	1	7	3	2	2	1	2						18
32	Kalaba	1	4	4	1	1	2	2						15
33	Kapaklı	6	7	10	4	2	1			1				31
34	Karaağaç	2	4	1	3		1							11
35	Karacalar	1	3	2		1		1						8
36	Karacaviran				5	1	1							7
37	Karadana	5	4	3	7	2	2	1	1					25
38	Karahüyük	3	1	1	2	2								9

39	Karaköy		2	1	1	1							5
40	Karaman	3	1	2	1	2	2						11
41	Karbansaray	2	1	1	1	1							6
42	Kargın	4	9	5	5	6		1					30
43	Kavaklı	2	4	3	2	1				1		1	14
44	Kelek	2	2	1	1								6
45	Kışlacık	6	14	11	10	4	2						47
46	Kızılca	3	6	8	4		1						22
47	Kızılhisar	5	3	3	2	2	2						17
48	Kızılın		1	1	2								4
49	Kızılöz	4	4	2	2	1	1						14
50	Kızılviran	3	3	3	2	1							12
51	Kösrelik	1	2	2	1								6
52	Kösrelik-i Kızık	4	5	4	2		3						18
53	Kuruçay	6	12	9	11	3	3	1					45
54	Kuruviran	5	9	11	12	5							42
55	Kuyumcu	1			1	1							3
56	Mahmudoğlu	3	5	3	1	1	2	1		1			17
57	Manastır					1							1
58	Mekki	14	9	7	10	5	1	1					47
59	Melikşah	4	2	3	1	1	1	1					13
60	Mire	2	1	2	1	2							8
61	Nusratlar	5	3	6	1	3	1						19
62	Öbrük-ı Bâlâ	1	2		1								4
63	Öbrük-ı Süflâ			1	1								2
64	Okçular	1	2		1								4
65	Ovacık	4	8	7	6	2	3						30
66	Ömercik	5	6	7	3								21
67	Peçenek	3	8	5	3	2						1	22
68	Ravlı	10	6	8	8	3		1		1			37
69	Ravlı Kızığı	2	12	8	7	4	1						34
70	Samut	3	1	5	3	1	1						14
71	Saray	3	9	6	1	1				1			21
72	Saraycık	1	1	2	1		2						7
73	Sarıkoz		1	2	2	2							7
74	Sele	1	1			1							3
75	Sığırlıhacı	8	5	10	5		2	1					31
76	Sirkeli	15	19	18	11	5	1	3					72
77	Sobiçimen			1									1
78	Sülüklü					2	1						3
79	Sünlü	6	8	9	1	4	2						30
80	Şeyhler	7	5	3	5	2	1						23

81	Tabkız	1	1	1	1								4	
82	Tahtayazı	5	11	6	3	5	2	1	1				34	
83	Taşpınar	8	11	11	3	3							36	
84	Tatlar	3	3	1	3	2	1	1		1			15	
85	Teberik		8	6	3	1	2						20	
86	Ülünbüş	4	9	5	2	3	1	1					25	
87	Yaka?					1							1	
88	Yaylak	2	6	5	4	1	1						19	
89	Yazır	9	10	6	8	4	3	1	1		1		43	
90	Yenice		3	2	6	2							13	
91	Yuva		1	2	2	1	1						7	
Toplam		341	491	430	325	161	83	28	10	11	2	1	3	1886

Ek 6: Çubuk Kazası'nda Mesleki Zümreler

No	Köy adı	Çiftçi	Irgat	Çoban	Kömlürcü	Hizmetkâr	Demirci	Bekçi	Deveci	Berber	Bostancı
1	Çubuk	63	12	3		3					
2	Aşağı Çavundur	23	6	2		1					
3	Gökçedere	28	1	1							
4	Eğriekin	6	2	1				1			
5	Obruk-ı Bâlâ	3	1								
6	Obruk-ı Süflâ	1									
7	İybek	11				1					
8	Mekki	30	2	5	9	1	1				
9	Ovacık	19	1		5	1					
10	Sütlüklü	2	1								
11	Durhasan	17	2	1	1	1					
12	Kışlacık	28	9	3		1					
13	Yaylak	9	4			1					
14	Kızılın	2									
15	Ahur	37	14	2							
16	Nusratlar	7	5								
17	Kızılviran	9	1	1							
18	Çat	16	11	3							
19	Kuruçay	22	6	2	2	1	1				
20	Mahmudoğlu	8	3	3			1				
21	Sarıkoz	4		2							
22	Saraycık	5	1								
23	Manastır	1									
24	Sele	1				1					
25	Çit	4	1			1					

26	Karaman	9	1								
27	Okçular	2		2							
28	Hacılar	15	3	1	1						
29	Akcaova	1									
30	Sobiçimen	1									
31	Çavundur-ı bâlâ	28	6	4	3	4					
32	Tahtayazı	15	3	3		3					
33	Kızılöz	9	2	1		1					
34	Emirler	8	2								
35	Kelek	3	1	1							
36	Kuyumcu	2									
37	Deliviran	22	7	2							
38	Karadana	20		1				1			
39	Camili	22				1			1		
40	Kapaklı	26	1								
41	Akkuzu-yı bâlâ	30				1					
42	Karahüyük	5	1						1		
43	Ömercik	13	1	1		3					
44	Kargın	22	2	1		2					
45	Karbansaray	5				1					
46	Eğerci	6	2	1		1					
47	Sünlü	23	3			1					
48	Taşpınar	27	3	2						1	
49	Cüçük	18		2		1					
50	Kalaba	8		1		3					
51	Ravlıkızığı	20	2	2		1					
52	Samut	8	3			1					
53	Karacalar	5	1	1							
54	Ravlı	23	1	2		5	1				
55	Çam	3									
56	Şeyhler	14		3							
57	Göllü	3									
58	Bügdüz	10		1							
59	Tabkız	4									
60	Güldarby	12	1	1		2	1				
61	Esenboğa	11	1	1							
62	Balıkhisar	21	1	1							
63	Kızılhisar	12				1					
64	Teberik	10	2				1				
65	Çınar	19	1			1		1			
66	Aydıncık	22	5	2		1					
67	Kavaklı	10		2							

68	Tatlar	11	3								
69	Gıcık	8	1			1					
70	Peçenek	15	2								
71	Kuruviran	23	7	2		3					
72	Saray	12	2	4		2					
73	Karacaviran	7									
74	Ülünbüş	18	1	1		2					
75	Kösrelik	4	1								
76	Kösrelik-i kızık	10	2	1							
77	Dumlupınar	5				2					
78	Kızılca	11	4	1							
79	Güldar	12	3	1							
80	Sirkeli	39	7	5		5				1	1
81	Geldibuldu	5	1	1							
82	Yuva	6		1							
83	Mire	3	1	2							1
84	Karalar	3				2					
85	Siğırlıhacı	32		3		2					1
86	Ağılcık	27	4	2	2			1			
87	Karaağaç	10		1							
88	Yazır	32	1	3		1	1				
89	Melikşah	7	2			2					
90	Yenice	9	1			1					
91	Yaka	1									
Toplam		1.213	182	96	23	70	7	4	2	2	3

Ek 7: Köy Muhtarları

No	Köy adı	Muhtar-ı evvel (Birinci Muhtar)	Yaşı	Muhtar-ı sâni (İkinci Muhtar)	Yaşı
1	Çubuk	Şahabeddin v. (veledi/oğlu) Pehlivanoğlu Hasan	50	Kıracıbaşı Seyyid Ahmed v. Bezicioğlu Ahmed	48
2	Ahur	İsmail v. Taslakoğlu İbrahim	52	Osman v. Somuncuoğlu Ali	35
3	Aşağı Çavundur	Ali v. İmamoğlu Mustafa	30	Osman v. Çiftcioğlu Halil	70
4	Balıkhisar	Mustafa v. Abdurrahim oğlu Hasan	66	Mehmed v. Nabi	68
5	Bügdüz	Veli v. Emir İbrahim	63		
6	Cücük	Mehmed v. Osman	48	Ali v. Süvarioğlu İsmail	38
7	Çat	Mehmed v. Eyüboğlu Ahmed	50	Hasan v. Sarı Mehmed	45
8	Çavundur-ı Bâlâ	Süleyman v. Bölükbaşıoğlu Mustafa	50	Mehmed v. Biryazıoğlu Mustafa	55
9	Çınar	Eyüb v. Mustafa	43		
10	Deliviran	Ali v. Memiş Çelebi	50		
11	Durhasan	İbrahim v. Abidin	60		
12	Eğerci	İbrahim v. Uzun Halil	50		

13	Eğriekin	Mustafa	50	Mehmed v. Bekir oğlu Ahmed	60
14	Emirler	Hüseyin v. Hasan	53	Salih v. İmamoğlu Mehmed	65
15	Esenboğa	Mustafa v. Bağaoğlu Süleyman			
16	Gıcık	Koca Memiş v. İsmail	48		
17	Gökçedere	Mustafa v. İbrahim	55	Hüseyin v. Girdanoğlu Hüseyin	50
18	Güldar	Mustafa v. Avşar Hüseyin	61		
19	Güldarlı	Ahmed v. Çavuşoğlu	58		
20	Hacılar	Salih v. Hüseyin	60	Dede v. Bekiroğlu Hasan	
21	İybek	Abdullah v. İbrahim	65		
22	Kalaba	Osman v. Ahmed	53		
23	Kapaklı	Hacı Hasan v. Ömer Kethüda	68		
24	Karadana	Osman v. Çolakoğlu Ömer	40		
25	Karaman	Ali v. Dede	40	Mehmed v. Süleyman Usta	55
26	Kargın	Hüseyin Efendi v. Ahmed	48	Bekir v. Himmedoğlu Hasan	48
27	Kavaklı	Hasan v. Köprücüoğlu Veli	68		
28	Kışlacık	Molla Mustafa v. Pirhanoğlu Ali	35	Ömer v. Baloğlu Gökmen	40
29	Kızılın	Hüseyin v. Kellecioğlu Mustafa	50	Mehmed v. Sarı Hüseyin	60
30	Kızılviran	Osman v. Veli	65	Mustafa v. Karakoçoğlu Hasan	
31	Kuruçay	Seyyid Ali v. Hacıoğlu Mehmed	65	Bostancı Hasan v. Aybanak Hüseyin	40
32	Mahmudoğlu	Ahmed v. Hamidoğlu Veli	38		
33	Mekki	Mehmed v. Kurdinoğlu Memiş	45		
34	Melikşah	Salih	42		
35	Mire	Mehmed v. Çoban Mustafa	41		
36	Nusratlar	Osman v. İbrahim	50		
37	Ovacık	Ali v. İmamoğlu Halil	60		
38	Ömercik	Ahmed v. Çamur Ahmed	70	Mehmed v. Hatip İbrahim	60
39	Ravlıkızığı	Halil v. Ali	38	Mustafa v. Şaban	40
40	Samut	Mehmed v. Topaloğlu Hüseyin	43	Seyyid v. Ayanoğlu Ali	55
41	Saray	Hidayet v. Şerbetcioğlu Mehmed	48		
42	Saraycık	Bekir v. Hüseyin	60	Hüseyin v. Deli Ali	35
43	Sarıkoz	Mustafa v. Niyazoğlu	80		
44	Sele	Hüseyin v. Ali Beyoğlu	45		
45	Sığırlıhacı	Hüseyin v. Kara Ali	58		
46	Sirkeli	Ali v. Emin Hasan	58		
47	Sünlü	Hasan v. Abadoğlu Hüseyin			
48	Şeyhler	Ali v. Susayaroğlu Mehmed	31		
49	Tabkız	Ali v. Tiryakioğlu Hüseyin			
50	Tahtayazı	Mustafa v. Hüseyin	35		
51	Tatlar	Mustafa	40	Mustafa v. Halil	45
52	Yaylak	Ahmed v. Osman	50		
53	Yenice	Süleyman v. Dedeoğlu Bekir	53		

Ek 8: 1773 Numaralı Nüfus Defterine Göre Çubuk Köylerinde Görev Yapan İmam ve Hâtîpler

No	Köy adı	Görevi	Adı	Yaşı
1	Aşağı Çavundur	İmam	Mustafa v. (Veledi/oğlu) Molla İsmail	41
		Misafir imam	Mustafa v. Ali	65
2	Ömercik	İmam	Abdullah v. Receb	35
3	Deliviran	Misafir imam	Mehmed Molla v. Satılmış	22
4	Emirler	İmam	Yusuf v. Hüseyin	43
5	Çavındır-ı Bâlâ	İmam	Molla Ali v. Mustafa Fakih	45
6	Nusratlar	İmam	Ömer v. İmamoğlu İbrahim	72
7	Ahur	Misafir imam	Molla Bekir v. Mehmed	50
8	Çat	İmam	Mustafa v. Halil	60
		Hatib	Hasan v. Sarı Mehmed oğlu	40
9	Yaylak	İmam	Molla İbrahim v. Hasan	65
10	Kışlacık	İmam	Molla Salih v. Ömer	36
11	Kuruçay	İmam	Molla Ahmed v. İbrahim	48
12	Durhasan	İmam	Molla Ali v. Karabekir	33
13	Ovacık	İmam	Molla Mehmed v. Molla Mehmed	66
14	İybek	İmam	Molla Mehmed v. Ali	40
15	Gökçedere	İmam	Molla Ahmed v. Memiş	26
		Hatib	Molla Ahmed v. Ali	38
16	Siğirlihacı	İmam	Molla Osman v. Hüseyin	25
17	Yazır	İmam	Molla Hüseyin v. Ahmed	52
18	Kuruviran	Hatib	Osman v. Molla Mehmed	38
19	Mire	Misafir imam	Molla İbrahim v. Ahmed	20
20	Yuva	Misafir imam	İbrahim v. Ali	20
21	Sirkeli	İmam	Molla Ali damadı Hasan	35
		Hatib	Molla Ali v. İbrahim	72
22	Köserlik	İmam	Molla Abdullah v. Osman	28
23	Kızık	İmam	Molla Osman v. Bekir	38
24	Güldar	Misafir imam	Molla Osman v. Ahmed	32
25	Kızılca	Misafir imam	Molla Salih v. İsmail	43
26	Dumlupınar	Misafir imam	Molla Osman v. Mustafa	25
27	Yenice	Misafir imam	Molla Mustafa v. Mehmed	40
28	Ülünbüş	İmam	Hacı İsmail v. Ömer	45
29	Saray	İmam	Molla Mustafa v. Süleyman	60
30	Peçenek	Misafir imam	Molla İsmail v. Ömer	40
31	Tatlar?	İmam	Molla Halil v. Mustafa	50
32	Kavaklar	Misafir imam	Molla Ali v. Veli	25
33	Aydıncık	Misafir imam	Molla Halil v. Şerafeddin	45
34	Teberik	Misafir imam	Molla Abdurrahman v. Mehmed	35
35	Çınar	İmam	Ali v. Ahmed	
36	Balkhisar	Misafir imam	Molla İsmail v. Hasan	45
37	Esenboğa	Misafir imam	Molla Mustafa v. Mustafa	
38	Güldarbı	İmam	Molla Mehmed v. Ali	
39	Bügdüz	Misafir imam	Molla Mehmed v. Ömer	45
40	Şeyhler	İmam	Molla Mehmed v. Hüseyin	68
41	Ravlı	İmam	Mehmed Efendi v Can Mehmed	61

42	Taşpınar	Misafir imam	Molla mehmed v. Hasan	40
43	Cüçük	İmam	Molla Hasan v. Halil	40
44	Akkuzulu	İmam	Ömer v. Kasım	90
45	Sünlü	Misafir imam	Molla Mustafa v. Mustafa	45

Ek 9: 1774 Numaralı Nüfus Defterine Göre Çubuk Köylerinde Görev Yapan İmam ve Hatipler

No	Köy adı	İmam	Yaşı
1	Çubuk	Molla Osman v. Baloğlu Mustafa	50
2	Aşağı Çavundur	Molla Mustafa v. Molla İsmail	45
3	Gökçedere	Molla Ahmed v. Memiş	30
4	İybek	Molla Ahmed v. Ali	45
5	Kışlacık	Molla Salih v. Ömer	40
6	Yaylak	Molla Musa v. Hüseyin	30
7	Nusratlar	Molla Ömer v. İmamoğlu İbrahim	75
8	Çat	Molla Mustafa v. Halil	63
9	Kuruçay	Molla Ömer v. Hüseyin Koca	50
10	Karaman	Molla Seyid v. Hüseyin	25
11	Hacılar	Molla Ali v. Çerkesoğlu	50
12	Tahtayazı	Molla Ali	38
13	Emirler	Molla Yusuf v. Hüseyin	53
14	Deliviran	Molla Ahmed v. Hüseyin	30
15	Ömercik	Abdullah Efendi v. Recep	39
16	Kargın	Üveys v. Hüseyin Efendi	19
17	Ravlıkızığı	El-hac Ali Efendi v. Mehmed	53
18	Ravlı	Mehmed Efendi v. Mehmed	63
19	Şeyhler	Molla Mehmed v. Hüseyin	75
20	Güldarbi	Molla Hüseyin v. Abdülbaki	29
21	Balıkhisar	Molla Ömer	28
22	Kızılhisar	Molla Mustafa v. Osman	58
23	Teberik	Molla Abdurrahman v. Mehmed	38
24	Çınar	Molla Ali v. Ahmed	35
25	Aydıncık	Molla Abdurrahman v. Haydar	25
26	Kavaklı	Molla Osman v. Hüseyin	41
27	Peçenek	Molla İsmail v. Ömer	43
28	Kuruviran	Molla Osman	41
29	Saray	Mehmed v. Süleyman	63
30	Kösrelik-i Kızık	Molla Osman v. Bekir	40
31	Dumlupınar	Hacı Mehmed Efendi v. Mehmed	42
32	Kızılca	Molla Mehmed v. Veli	40
33	Sirkeli	Molla Osman v. Hüseyin	32
34	Sığırlıhacı	Molla Osman v. Hüseyin	28
35	Yenice	Molla Mustafa v. Mehmed	43

ÇUBUK ŞER'İYYE SİCİLLERİ

(3-4 NUMARALI)

Betül Tezcan*

Özet

Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik hayatına dair verilere ulaşmanın önemli bir ayağını şer'îye sicilleri oluşturmaktadır. Şer'îye sicilleri barındırdıkları kayıtlar sayesinde şer'î pek çok meseleyi, çözümlerinde izlenen usûl ve tatbikatı gösterirler. Ayrıca dönemin ve bölgenin, toplumun ve daha özelde bireylerin adli-hukukî, sosyal ve ekonomik yönden geniş bir tabilini yapma imkanı sunarlar.

Bu gerçeklikten hareketle hazırlanan çalışmada, Osmanlı Devleti idarî yapılanması içinde Çubukâbâd ismiyle Ankara Vilayetine bağlı bir kaza olan Çubuk ilçesinin, son dönemine ışık tutan iki adet şer'îye sicili tablol edilecektir. Ankara Şer'îye Sicillerinden ayrı olarak karşımıza çıkan ve 19. yüzyıl sonlarında (H. 1312-1318) Çubuk kazasında görülen dava kayıtlarını içeren bu iki defterin özellikle tereke kayıtlarından istifade edilecektir. Bu çalışmada Çubuk halkının sosyo-ekonomik yapısına ait ipuçları sunulacaktır. Ayrıca dava ve tereke verilerinin el verdiği ölçüde Çubuk kazası, ahalisi ve yaşamı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şer'îye sicili, Çubuk, Dava, Tereke.

* Araştırma Görevlisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.

ÇUBUK ŞER'İYE (COURT) RECORDS (3-4 NUMBER)

Abstract

Şer'îye records are an important pillar of access to data that constitute the social and economic life of the Ottoman society. Registers in Şer'îye records display many şer'î questions, the followed process and practice for solutions of these matters. Also these registers provide the possibility of analyzing mentioned period and region, society and especially individuals judicial-legally, socially and economically.

In the study, based on this reality, it will be analyzed two şer'îye court records that shed light on the recent period of the Çubuk district which is a county named as Çubukâbâd connected Ankara province in administrative structure of Ottoman Empire. It will be utilized particularly inheritance (tereke) registers of the two records that is encountered apart from Ankara şer'îye records and including case registers in Çubuk county in the late 19th century (H. 1312-1318). In the study, it will be presented clues concerning the socio-economic structure of the Çubuk public. Furthermore it will be tried to evaluate Çubuk county, inhabitants and life as long as the case and inheritance registers allowed.

Keywords: Şer'îye court records, Çubuk, Case, Inheritance.

Kadı ve Şer'îye Sicili

Osmanlı Devleti sahip olduğu geniş toprakları belirli adlar altında bölerek idare etmiştir. İdarî bazı kurum ve kişiler aracılığı ile gösterdiği hükmetme gücünün, temsil alanlarından birisi de kaza idaresidir. Kazaların idaresi, ulema sınıfının bir parçası ve medresede eğitim almış din adamı hüviyetindeki önemli bir şahıs olan kadılara verilmişti.

Şehrin beledi işlerinin görülmesi ve tatbikinde de yetkili olan kadı bu yönüyle de büyük bir sorumluluk altındaydı. Beledî, mülkî ve adlî görev ve sorumluluklar yüklenen kadı; beledî olarak esnafa dair işler, üretim ve tüketim, alım ve satım sırasında oluşabilecek uygunsuzluklara mani olmak, narhların tespiti ve denetimi, esnaf idarecilerinin seçimini onamak gibi işler gören; idarî olarak halkın istek ve şikayetlerini merkeze iletmek, hükûmetle arasında ilişki kurmak, emir ve yasakları halka iletmek konularında yetkili; hukukî olarak da medenî, şahsî, ticarî, cezaî hukukla ilgili davalar

ile satış, alacak-verecek, tapuyla alakalı evrakların düzenlenmesinden sorumlu görevlidir.¹ Mahkeme başkanlığı ile kaza ahalisinin arasındaki davalara bakan, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan kadı, kazaskerler tarafından tayin edilirdi. Padişah onayıyla birlikte de berat beklenir ve böylece tayin kesinleşmiş olurdu. Osmanlı Devletinin bir ferdi ve görevlisi olarak kadı hem örfi hukukun yerine getirilmesinde hem de padişah otoritesinin temsilinde önemli bir yere sahiptir.²

Şer'îye sicillerinden bahsetmek gerekirse Osmanlı mahkemesinde görülen her türlü davanın kaydedildiği bu defterler yalnızca söz konusu davaların kaydedilmekle kalmadığı, resmî pek çok evrakın da kaydının yapıldığı önemli birer belgedir. Eni dar, ancak boyu uzun olan bu defterler; sicillât-ı şer'îye, mahkeme kayıtları, kadı sicilleri, kadı divanı gibi isimlerle adlandırılır.³ Bu defterler içinde fermanlar, berat ve emirler gibi merkezden gönderilen resmî yazıların yanında halkın resmîyete işlenmesi hususunda müracaat ettiği meselelere dair i'lam, hüccet ve tereke kayıtları yer almaktadır. Mahkemeye intikal eden konuları bir önceki kadıdan kalan deftere kaydedebilen kadılar, kendi kadılık dönemlerinde müstakil defterler tutabilmişlerdir.

Çubuk Şer'îye Sicilleri

Burada sözü edilen, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü veri tabanından edinilen iki adet müstakil Çubuk Şer'îye Sicili'nin varlığıdır. "Çubukabad Şer'îye Sicilleri" adıyla kayıtlı bu iki defterin H. 1320 ve H. 1322 tarihli olarak kaydedildiğini, defterler içinde yer alan kayıtların 1311 tarihine kadar uzandığını görüyoruz. 3 Numaralı defter 1310(4 Kasım 1892)- 1312(16 Eylül 1894) yılları aralığına ait dava kayıtlarını içermektedir. 4 Numaralı defter ise 1318 (9 Nisan 1901-14 Temmuz 1902) yılına ait davaları ihtiva etmektedir. 3 Numaralı defter 30, 4 Numaralı defter ise 11 varaktan oluşmaktadır. Burada önemli olan nokta defterlerin ne tür dava kayıtları içerdikleridir. İlk defter yoğun olarak tereke sicili barındırmaktadır. Bilindiği ve kelime

¹ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Tablet Yayınları, Konya 2007, s. 73. Kadının vazifeleri hakkında ayrıca bakınız: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 108-109; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.1, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 2008, s. 203.

² Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s.107; Şer'îye Sicilleri-Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, I, Haz. Ahmet Akgündüz, TDAV Yay., İstanbul 1988, s.11. Uzunçarşılı Osmanlı Devletindeki hukukî yapı ile alakalı olarak şunları söylemektedir: "Osmanlı devletindeki şer'î mahkemelerde şer'î ve hukukî bütün meseleler Hanefî mezhebi üzere hal ve fasl edilirdi. Bu şer'î mahkemelerden başka da mahkeme yoktu... Hükümetin mahalli herhangi bir iş hakkında göndermiş olduğu fermanların infaz ve tatbiki de bu kadılar vasıtasıyla olurdu." Uzunçarşılı, a.g.e., s. 83.

³ Yunus Uğur, "Şer'îye Sicilleri", *DİA*, 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 8-11, s.8.

⁴ Bundan sonra ÇŞS olarak kullanılacaktır.

anlamından da anlaşıldığı üzere tereke, ölenin geride bıraktığı mal ve mülküdür. Diğer defter ise daha ziyade nikahla ilgili davalara ayrılmıştır.

Her iki defterde toplam 121 (Bazı kayıtlar birbiriyle ilintili olduğundan sayıya dahil edilmemiştir.) dava kaydı yer almaktadır. Alacak, vasi tayini, satış gibi davalara daha az oranda rastlanmıştır. Alacak davalarına konu olan nesne genellikle paradır.⁵ Bunun dışında bir kayıтта merkeb alacak konusu olmuştur.⁶ Alacak davasına neden olan bir durum da mihr-i müeccel talebidir. Bu konuda rastlanan bir kayıтта Nefs-i Çubuk sakinlerinden olan Nimet Hatun mahkemeye başvurarak eski kocası Seyyid Mehmed'den mihr-i müeccel alacağı olduğunu beyan etmiş, dava yoluyla mihrini talep etmiştir. Seyyid Mehmed şahitler de getirerek Nimet Hatun'un davaya konu olan bin iki yüz kuruş mihr-i müeccelini kendisine hibe ettiğini ispat etmiştir.⁷ Bazı kayıtlarda hisse taleplerinin de alacak davalarına konu olduğu görülmektedir.⁸ Alacak davaları dışında rastlanan bir dava da nafakayla ilgilidir. 29 Haziran 1894 tarihli bu kayıтта Çavundurbala karyesinden Aişe Hatun kocası Ali'den bir sene evvel üç yüz elli kuruş mihr-i müecceli ve iddet nafakasından feragat ederek ve hıdane hakkıyla⁹ oğlu yedi yaşını ve kızı da dokuz yaşını doldurana kadar nafakalarını kendisi karşılamak üzere muhâlaa yoluyla boşandığını beyan etmiş; ancak fakir olduğunu ve nafakaları karşılamaya gücü yetmediğini söyleyerek çocukların babası, eski kocası Ali üzerine nafaka takdir edilmesini talep etmiştir. Mahkeme Ali'nin çocukların her birine günlük yirmi-beşer para nafaka vermesini uygun bulmuştur.¹⁰

Vesayetle ilgili olan kayıtlara da rastlanmaktadır. Bilindiği üzere vesayet; kendisine ait malları tasarruf edebilmek için gerekli olan şartları sağlayamayan kişilere onun adına mallarını idare etmek üzere bir kimsenin tayin edilmesidir. Haklarını kullanma ehliyetine sahip olmayan ya da bu hususta eksiklik gösteren kişilere vesayet yoluyla tayin edilen kişilere vasi adı verilir. Vasi tayinlerinde ölen baba ise daha ziyade annelerin, annenin vefatı durumunda da babaların, bunun dışında erkek yakınların (amca-dayı ve erkek kardeş) küçük çocuklara vasi olarak tayin edildikleri görülmektedir. Anneleri hayatta olmalarına rağmen Osman ve Mustafa'ya dayıları vasi, amcaları vesayete nazır tayin

⁵ Bakınız: 3 Numaralı ÇŞS, 35/3; 39/2; 40/1-2; 4 Numaralı ÇŞS, 4/1-2.

⁶ 3 Numaralı ÇŞS, 22/3.

⁷ 4 Numaralı ÇŞS, 2/1. Ayrıca bakınız: 4 Numaralı ÇŞS, 6/5; 7/1-2-3.

⁸ Bakınız: 4 Numaralı ÇŞS, 8/1; 3/1-2; 3 Numaralı ÇŞS, 37/2.

⁹ Annenin çocuklarına bakmakla yükümlü addedildiği süreler(hıdane) erkek çocuklarında 7-9, kız çocuklarında 9-11 yaşlarıdır. Bu sınırlar ve hıdane hakkında bakınız: Halil Cin, Ahmed Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, 2. Cilt, Timaş Yay., İstanbul 1990, s. 117-118.

¹⁰ 3 Numaralı ÇŞS, 39/1.

edilmiştir.¹¹ Bir başka kayıta Ahmed b. Mustafa'ya annesi Halime'nin değil, amcası Mehmed'in vasi tayin edildiği görülmüştür.¹² Ahmed bin Süleyman'ın ölümüyle küçük 3 kızına ve haml-i mevkufa (doğmamış çocuk) anneleri Şehriban vasi, amcaları ise Şehriban'ın vesayetine nazır tayin edilmiştir.¹³ Çoban Ali bin Abdullah'ın vefatından sonra terekesi oğulları İbrahim, Ahmed, Salih ve mecnun Mehmed Ali'ye intikal etmiş, Ahmed'in de vefatıyla terekesi eşi Afife, validesi Şerife ve henüz dünyaya gelmeyen çocuğuna intikal etmiş, aklî dengesi bulunmayan Mehmed Ali'ye vasi olarak kardeşi İbrahim, haml-i mevkufa ise annesi Afife vasi olmuştur.¹⁴

Satışla ilgili bir kayıta Hüseyin bin Osman tahtani bir bab samanlık ve fevkani iki bab oda ve bir bab matbah ve bir bab şeyhane ve bir bab sofayı müştemil mülk menzilini Seyyid Ahmed'e bin altı yüz kuruşa satmıştır.¹⁵ Hüseyin bin Osman'ın sahibi olduğu başka gayrimenkulleri de eşi ve oğluna sattığı görülmektedir. Buna göre; tahtani bir bab ahur ve bir bab anbarını ve fevkani iki bab odasını ve bir miktar divanhaneyi müştemil bir bab mülk menzilini zevcesi Şerife bint Mehmed ve oğlu İlyas'a bin üç yüz kuruşa satmıştır.¹⁶

Yukarıdaki konular dışında kaydına rastlanan bir konu da hibedir. Bu kayıtlardan birinde Hasan Ağa ibn Arif eşine bazı gayrimenkul ve ev eşyalarını hibe ederken¹⁷ diğerinde Hasan Çavuş ibn Mustafa kızları Hadice ve Emin'e bazı gayrimenkulle birlikte hayvanlarını hibe etmiştir.¹⁸

4 Numaralı defterin daha ziyade nikahla ilgili davalar içerdiğini yukarıda belirtmiştik. Bu davalardan nikah akidlerinin uygulanma şekli ve bazı hukukî usûlleri göstermesi bakımından önem arz eden 1912 tarihli bir nikah anlaşmazlığı davasını vermek yerinde olacaktır. Söz konusu davada Karadana karyesinden Mustafa bin Hüseyin mahkemeye başvurarak Nefs-i Çubuk karyesi ileri gelenlerinden Başağazade Rıza Bey ibn Hasan ve arzuhalinde ismi bulunan Tuti bint Ahmed huzurunda öz itibarı ile şu beyanatta bulunmuştur: "Davadan altı ay önce (11 Mart 1912'de) biraderim Osman'a oniki adet altın verip evlenmek üzere benim için münasip bir kız bulmasını istedim. Daha sonra askere gittim. Osman Tuti'ye talip olunca kızın annesi görücü

¹¹ 3 Numaralı ÇŞS, 18/1.

¹² 3 Numaralı ÇŞS, 19/2. Ayrıca bakınız: 3 Numaralı ÇŞS, 35/2.

¹³ 3 Numaralı ÇŞS; 25/2.

¹⁴ 3 Numaralı ÇŞS, 30/1.

¹⁵ 3 Numaralı ÇŞS, 32/1.

¹⁶ 3 Numaralı ÇŞS, 32/2.

¹⁷ 3 Numaralı ÇŞS, 49/1.

¹⁸ 3 Numaralı ÇŞS, 52/1.

kabul etmiş. Osman benim tarafımdan ve kızın amcası Ali Çavuş da onun tarafından vekaleten gece saat iki buçukta nikahımızı akd etmişler. Mihr-i muaccel ve müeccel dahi tespit edilmiş. Bir kat elbise aldım. Ancak kız varmam diyormuş, elbiseyi göndermedim. Eğer nikahı kabul ederse gönderirim. Nikah için şahidlerim Tuti'nin amcaları Ali Çavuş ve Ömer Çavuş ile Tekelioğlu Ali Osman'dır. Gerekirse ispat ederim." Dava Ali ve Ömer Çavuşlardan soruşturulduğunda kızı görmediklerini, annelerinin beyanıyla nikaha vekalet ettiklerini söylemişlerdir. Nikahı icra eden Ali Osman Çavuş da "Dünürlük ettik, kız hazır olmadığından amcaları kızı görmeye gittiler. Bir parça gönlü oldu dediler. Kızın vekaleti alındı, mihrleri tespit olundu. Ömer ve Ali Çavuşlar icazetiyle nikahı akd ettim. Malumum budur." demiştir. Mahkeme nikahın sahihliğine karar vermiş ve Tuti de tenbih olunmuştur.¹⁹

Toplam dava kayıtlarının 46 sayısı ile %38'ini tereke kayıtları oluşturmaktadır. Bu terekelerden 4 sayısı ile % 8,7'sini kadın terekeleri oluşturmaktadır. Terekeleri olanların ünvanlarına bakıldığında şu ünvanlara sahip isimler karşımıza çıkmaktadır: 2 çavuş, 1 hacı, 1 ağa, 1 efendi, 1 çoban, 1 hacı-ağa. Terekeye en çok konu olan eşya ise kılık-kıyafete dair olanlardır. Erkek terekelerinde gayrimenkul mallara rastlanmaktadır.

Terekenin intikal ettiği kişilerin başında eşlerin geldiği görülmektedir. Erkeklerle ait terekeler incelendiğinde birinin varisinin olmadığı gözlenmektedir.²⁰ Diğer tereke sahiplerinin ise 6 sayıyla % 14'ünün çok eşli olup iki evlilik yaptığı tespit edilmiştir (ikiden fazla eşi olana rastlanmamıştır.). Bir tereke kaydında çocuklar kaydedilmişken tereke intikal eden herhangi bir eş kaydedilmemiştir. Çocuklardan birinin terekesinde adı beyan edilen bu eşin, kocası terekesine kaydedilmemesi boşanmış olma ihtimallerini akla getirmektedir.²¹ Çok eşli olanların 1'i çavuş, 1'i hacı ünvanına sahiptir.

Kadınlardan Safiye hatun eşi, annesi ve küçük kızına; Ümmühan hatun zevci, küçük kızı ve bir erkek ile dört kız kardeşine; Elife hatun eşi, annesi, iki kız ve iki erkek küçük çocuklarına tereke bırakmıştır. Çamlı karyesinden Esme hatun ise eşi, küçük bir oğluna, biri küçük üç kızına miras bırakmıştır. Esme hatunun tereke kaydında üç kızından ikisinin diğer adıyla ve kebir olarak kaydedilmesi daha önce de bir evlilik yaptığını düşündürmektedir.²²

Terekelerden hareketle çocuk sayılarının tespiti yapılacak olursa 7 tane henüz doğmamış çocuğun varis olarak kaydedildiği görülmektedir. Haml-i mevkuf ifadesiyle

¹⁹ 4 Numaralı ÇŞS, 17-19.

²⁰ Çavundurbala karyesinden Ahmed Çavuş'un veraseti varisi olmadığından beytül mala intikal etmiştir. 3 Numaralı ÇŞS, 26/2.

²¹ 3 Numaralı ÇŞS, 30/1.

²² 3 Numaralı ÇŞS, 51/2.

kayıtlı bu çocuklardan bazılarının kaç aylık oldukları beş aylık, altı aylık gibi ifadelerle tahmini olarak belirtilmiştir. Bu çocukların erkek çocuk olarak kabul edilerek mirastan pay sahibi oldukları bilinmektedir. Bu duruma delil olarak kayıtlardan birinde doğmamış çocuğun “haml-i mevkuf-ı abdullah” olarak geçmesi kabul edilebilir.²³ Terekelerden en çok çocuğa sahip kişinin dört büyük, iki küçük 6 erkek; üç büyük, dört küçük 7 kız olmak üzere toplam 13 çocukla Yahya Efendi ibn Ali ibn Ahmed Efendi olduğu tespit edilmiştir.²⁴ Yahya Efendi'nin terekesinden eşi de hisse sahibidir. Başka bir eşi olduğuna dair veri yoktur. Bir diğer tereke sahibi Süleyman bin İbrahim'in eşi ve kız kardeşinin çocuklarına tereke bıraktığı, ancak terekesinden istifade edecek bir çocuğu olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵ Aynı şekilde Ali bin Ahmed'in veraseti eşi ile bir erkek ve bir kız kardeşine intikal etmiş, kayıtlarda bir çocuğu olduğuna rastlanmamıştır.²⁶

6 tereke sahibinin yalnız kız çocuk (toplam 14) geride bıraktıkları görülmektedir. Bunlardan ikisinin hamile bir eşi olduğu kayıtlara yansımıştır.²⁷ Yalnız kız çocuk sahibi olanlar %14.2 oranını vermektedir. 10 tereke sahibinin yalnız erkek çocukları olduğu görülmektedir. Bunlardan Ahmed b. Salih geride bir de hamile eş bırakmıştır.²⁸ Toplam 21 erkek çocuk sayısı ile kız çocuğu olmayanların oranı %23.8'dir.

Tablo 1: Dava Kayıtları

Tereke kaydı	46
Mehir talebi	3 (biri kadının annesi tarafından verasetten)
Nafaka talebi	1
Gasp-Alacak davası (Genelde hisse talebi)	18 (biri gasp)
Kefil-Vekil Tayini	2 kefil (borç) 4 vekil (biri verasetten mihr-i müeccel, diğerleri verasetten hisse paylaşımı talebi için)
Hibe kaydı	4
Satış Kaydı	2 (menzil)
Nikah kaydı	2
Boşanma kaydı	2

²³ 3 Numaralı ÇŞS, 44/1.

²⁴ 3 Numaralı ÇŞS, 36/1.

²⁵ 3 Numaralı ÇŞS, 21/1.

²⁶ 3 Numaralı ÇŞS, 37/3.

²⁷ 3 Numaralı ÇŞS, 7/2; 25/2.

²⁸ 3 Numaralı ÇŞS, 31/1.

Tablo 2: 45 Tereke Kaydına Göre Çocuk Sayı ve Oranları (Doğmamış çocuklar sayıya dahil edilmiştir.)

Çocuk sayısı	Tereke sayısı	Oran
1 çocuk	5(1'inde haml-i mevkuf)	%11
2 çocuk	12(3'ünde haml-i mevkuf)	%26.2
3 çocuk	6	%13
4 çocuk	13(1'inde haml-i mevkuf)	%28
5 çocuk	6(2'sinde haml-i mevkuf)	%13
6 çocuk	3	%6.6
7 ve üzeri	1	%2.2

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

3 Numaralı Çubukâbâd Şer'îye Sicili.

4 Numaralı Çubukâbâd Şer'îye Sicili.

Araştırma ve Tetkik Eserler

Aydın, Mehmet Akif, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985.

Cin, Halil, Ahmed Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, 2. Cilt, Timaş Yay., İstanbul 1990.

Cin, Halil, Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yay., Konya 2009.

Cin, Halil, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara Üniversitesi Hukuk Çınar, Hüseyin - Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2002.

Ergenç, Özer, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

Fakültesi Yayınlar, No:341, Ankara 1974.

Gedikli, Fethi, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'îye Sicilleri", *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, Cilt: 3, Sayı:5, 2005, 187-213.

Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku I*, İrfan Yay., İstanbul 1978.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul 2012.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri, Haz. Ahmed Akgündüz, IV-VIII, İstanbul.

- Peirce, Leslie P., "Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 166-193.
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt:1, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 2008.
- Şer'îye Sicilleri -Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler-, I. Cild, Haz. Ahmet Akgündüz, TDAV Yay., İstanbul 1988.
- Tuş, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya*, Tablet Yayınları, Konya 2007.
- Uğur, Yunus, "Şer'îye Sicilleri", *DİA*, Cilt 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 8-11.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Ek-4

نظامها جدا این عیانت جایی شدن دریا شعله تابان شدن در دریا می مقدم
 بزم فتنه و دره ملا عروسی جابیه و خزان عیال لری جابیه در یک
 جابیه بر لکه اوله رنه خزان بده ری خانه دار و در اندیشه لری
 اوزن دو کولک اندک فرخند و طبعی ایچون عیال لری خزان کورمن اوزن
 کشید خدیو بریا جابیه کوکل اوزن دید بونله اوزن بونله خزان و طانی اندی
 و مودوی و معنی و فرخنده ایتمه نالک و بیری بونله عیال لری جابیه و عیال
 اجا ز تریله عیال اتمه صلواتی بونله عیال اتمه
 فرخنده تریله عیال
 اجا این عیال
 جابیه افا و بیه

حکومتها
 فرخنده تریله و نظامها جدا این اتمه و شعله لری و تریله و تریله نظامها
 اوزن عیال لری و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله
 بونله نظامها و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله
 اتمه و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله و تریله

ادامه قویلی
 عیال

عیال

حکومتها
 عیال

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE ÇUBUK'LU ŞEHİT VE GAZİLER

Mehmet Arslantaş*

Özet

Son otuz yıldır halkın huzuru ve vatanın bölünmez bütünlüğü için bugüne kadar yürütülen İç Güvenlik Harekâtında verilen şehit ve gazilerimizin anılması ve anılarının yaşatılması üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu faaliyetler içerisinde Çubuk İlçesi Terör Mağdurları Derneğinin 90'lı yıllardaki özverili çalışmaları Türkiye geneline örnek olmuştur. Anadolu'nun her ilinde-ilçesinde hatta köylerinde oluşturulan şehitlikler, fedakâr Türk Halkının metanetinin, vatan toprağına sahip çıkma azminin birer göstergesidir. Yakın döneme ilişkin bu türden yapılan çalışmalar saygıyla karşılanmakla beraber; geçmiş dönemde savaşa katılmış ve şehit olmuş çok sayıda Çubuk'lu vatandaşlarımızın varlığı da bilinmektedir.

Bu çalışmayla İç Güvenlik Harekâtıyla birlikte, Kırım Savaşından, Kore Savaşına kadar olan süreçte ilçe şehitleri tespit edilmiş ve bilgileri bir araya toplanmıştır. Bu çalışmada, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı kayıtlarından yararlanılarak, Çubuk İlçesi'nden şehit olan askerlerimiz ve güvenlik görevlilerimiz ile gazilerimiz hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çubuk İlçesi, Şehit, Gazi, I. Dünya Savaşı, Türk Kurtuluş Savaşı, Kore Savaşı

* Emekli Albay.

ÇUBUK'S MARTYR'S AND WAR VETERANS FROM WORLD WAR I TO PRESENT

Abstract

There have been lots of studies in memory of martyrs and war veterans who took part in internal security operations for public's peace and motherland's impartibility in last three decades. Çubuk District Terror-Strickens Association has been a model with their self sacrificing studies from 90's. In every province and district, moreover in every village, there are martyrdoms in Anatolia. This shows the determination of devoted firmness Turkish people to own the home terrority. These studies belong to near future are reputable. There are lots of people from Çubuk who attended to war, and became martyrs or war veterans.

In this study, district martyrs in Internal Security Operations, and the period between Crimea War and Korean War are located and information about these martyrs gathered. Information is gathered from resources of Turkish General Staff and Turkish Ministry of Defence. This study informs about martyrs and war veterans of Çubuk district.

Keywords: Çubuk District, Martyr, War Veterans, World War I, Turkish War of Independence, Korean War

Son otuz yıldır halkın huzuru ve vatanın bölünmez bütünlüğü için bugüne kadar yürütülen İç Güvenlik Harekâtında verilen şehit ve gazilerimizin anılması ve anılarının yaşatılması üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu faaliyetler içerisinde Çubuk İlçesi Terör Mağdurları Derneğinin 90'lı yıllardaki özverili çalışmaları Türkiye geneline örnek olmuştur. Anadolu'nun her ilinde-ilçesinde hatta köylerinde oluşturulan şehitlikler, fedakâr Türk Halkının metanetinin, vatan toprağına sahip çıkma azminin birer göstergesidir. Yakın döneme ilişkin bu türden yapılan çalışmalar saygıyla karşılanmakla beraber; geçmiş dönemde

savaşa katılmış ve şehit olmuş çok sayıda Çubuk'lu vatandaşlarımızın varlığı da bilinmektedir.

Bu çalışmayla İç Güvenlik Harekâtıyla birlikte, Kırım Savaşından, Kore Savaşına kadar olan süreçte ilçe şehitleri tespit edilmiş ve bilgileri bir araya toplanmıştır. Gnkur. ATASE Başkanlığı kayıtları Osmanlı - Rusya arasındaki 1856 Kırım Savaşı ile başlamaktadır. Gnkur. ATASE Başkanlığı ve MSB.lığı kayıtları incelendiğinde; Çubuk İlçesi şehitlerine ilçe ismi de belirtilerek Birinci Dünya Savaşından itibaren rastlanmaktadır.

Bu çalışma aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir;

- Türk Toplumunda Şehitlik - Gazilik kavramları ve önemi,
- Çubuk nüfusuna kayıtlı şehitler hakkında istatistikî bilgi,
- Şehit ve Gaziler için günümüze kadar yapılan ve gelecekte yapılabilecek faaliyetler.

Şehitlik-Gazilik Kavramları ve Önemi:

“Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır,

Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır!”

Hepimizin bildiği gibi bir milletin varlığının en büyük delili yaşadığı toprak parçası ve o toprağa sahip çıkma fedakârlığıdır. Vatan olmadan, milletin var olması da mümkün değildir. Bir millet için var olmanın en başta gelen unsuru kutsal vatan topraklarıdır. Türk tarihinde uğruna kan dökülmeyen, can verilmeyen, fedakârlık yapılmayan bir toprak parçasının vatan olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Vatan, üzerinde milleti oluşturan bireylerin yaşadığı, iyi ve kötü kaderi paylaştıkları, uğruna hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığı, mallarını ve canlarını gözlerini kırpmadan severek verdikleri, üzerinde birlik, beraberlik ve bağımsızlıklarının sembolü olan bayrağın dalgalandığı kutsal bir toprak parçasıdır. Türk Vatanının kutsallığının en büyük göstergesi de, onun için akıtılan

kanlar ile bu kanların sahibi olan şehitler ve bu uğurda savaşan kahraman gazilerimizdir.

Türk Toplumunda yüce değeri olan şehit ve gazi sözcüklerinin anlamı hepimizce çok iyi bilinmektedir. Ama teknik yönden kısaca bir daha inceleyecek olursak;

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğe göre, kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse ŞEHİT, Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse GAZİ olarak tanımlanmaktadır.

İslâm Dinine göre; Allah yolunda canını feda eden bir Müslüman'a şehit denir. Şehitlik, İslâm'da en yüce mertebedir. Şehitlerin Allah katında kadir ve kıymetleri pek yüce olmakla birlikte, âhirette en büyük rütbenin peygamberlikten sonra şehitlik makamı olduğu belirtilmiştir. Bunun içindir ki, şehitlerin bütün günah ve kusurları Allah tarafından affedilmektedir. Kutsal vatan topraklarının korunması, istiklali ve halkının huzuru için verilen mücadelede Türk Milletini düşmanlarına üstün kılan en önemli esaslardan biri savaşa giderken "Ölürsem şehit, kalırsam gazi!.." inancıdır.

Prof. Dr. Adnan Sofuoğlu, 19 Eylül Gaziler Günü nedeniyle verdiği bir konferansta Gazilik anlayışının, Türklerde, İslamiyet öncesine kadar gittiğini, hatta eski Türk toplumlarında; yiğit, cesur, kahraman anlamına gelen "alp" sözünün "gazi"nin Türkçe karşılığı olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. "Alp"ler, tıpkı gaziler gibi, eski Türklerde savaşlarda kahramanlıklarıyla yükselmiş kişiler olarak anılmıştır. Dede Korkut hikâyelerinde düşman karşısında kahramanlık gösterenlerin iyiler sınıfına girmesi bunun en güzel örneğidir.

Bu anlamda "alp" unvanı Türklerin İslâmiyet'e girmesinden sonra da zaman zaman kullanılmıştır. Nitekim Selçuklu hanedanına adını veren Selçuk Bey, el-Melikü'l-Gazî unvanını alırken, Gazneliler Devleti'nin kurucusu Alp Tegin, Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdarı Alp Arslan'da "alp" adını kullanan hükümdarlarından bazılarıdır.

Yine Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in dedesi Gündüz'ün unvanı Alp, babası Ertuğrul'un, kendisinin ve oğlu Orhan Bey'in unvanı "gazi" idi. Osman Gazi'nin arkadaşları arasında hem Abdurrahman Gazi gibi "gazi", hem de Konur Alp gibi "alp" unvanlı kumandanlar vardı. Gazi, Horasan Gazileri, Semerkant Gazileri, Gaziyan-ı Rum (Anadolu Gazileri), Rumeli Gazileri gibi dar manada ordudaki veya büyük şehirlerde muayyen zümreler için de kullanıldığı gibi, Kırım Hanı Gazi Giray örneğinde olduğu gibi isim olarak da kullanılmıştır.

"Gazi"lik karakteri Selçuklulardan sonra Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinin en belirgin özellikleri olmuş, bu beylikler hükümdarlarına da gazi unvanını vermişlerdir. Alparslan'ın Bizanslılar'a karşı 1071 yılında kazandığı Malazgirt zaferinden sonra Doğu Anadolu'da kurulan Saltuklar, Mengücekler, Artuklu ve Danişmendliler birer gazi beylikleri idi. Mengücek Gazi, Gazi Saltuk, Artuk ve oğlu İl-gazi, Alp Arslan'ın gazi emirlerindendi. Malazgirt zaferinde bulunmuş Danişmend Gazi o dönemin gazi komutanlarındandı.

Osmanlı padişahlarının da bizzat katıldıkları seferlerde kazandıkları başarılar sebebiyle gazi unvanını aldıkları görülmektedir. Bizzat sefere çıkmasalar da kazanılan zaferlerden dolayı I. Mahmud ve III. Mustafa gazi unvanı alanlardandır.

Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin kurucularının unvanları nasıl gazi idiyse, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa ve İstiklal Harbi'ne katılanlar da birer gazi idi. Mustafa Kemal Paşa'ya Kurtuluş Savaşında gösterdiği kahramanlıklar nedeniyle Sakarya Zaferi'nin hemen ardından 19 Eylül 1921 tarihinde TBMM tarafından "GAZİ" unvanı verilmiştir.

Çubuk Nüfusuna Kayıtlı Şehitler Hakkında İstatistikî Bilgi

Yöre Halkının içerisinde çıkan yiğitler, I nci Dünya Savaşı, İstiklal Savaşı, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtına katılmış ve bu savaşlarda Milli Savunma Bakanlığı resmi kayıtlarına göre toplam 186 şehit verilmiştir.

1914-1918 yılları arasında yedi cephede cereyan eden **I nci Dünya Savaşında** Çubuk nüfusuna kayıtlı 130 şehit verilmiş; Çanakkale Cephesinde 77, Irak Cephesinde 22, Kafkas Cephesinde 14, Galiçya Cephesinde 10, Filistin Cephesinde 4, Romanya Cephesinde 3 kişi şehit olmuştur.

1919-1922 yılları arasında cereyan eden İstiklal Savaşında Çubuk'lu 55 şehidin olduğu tespit edilmiştir.

Kore Savaşı'nda 1 şehidimiz vardır.

1974 **Kıbrıs Barış Harekâtı'nda** yöremizden şehit bulunmamaktadır.

1984 yılından günümüze kadar devam eden, halen de bütünlüğümü-zü tehdit eden ve Türk toplumuna telafisi olmayan acılar yaşatan **İç Güvenlik Harekâtında** ise Çubuk'lu 59 şehit ve 23 gazimiz vardır. Bu miktarla ülke genelinde nüfusuna oranla en çok şehit ve gazisi olan ilçe durumunda olduğu değerlendirilmektedir. 59 şehidin 5'i subay, 9'u astsubay, 2'si uzman erbaş, 43'ü erbaş ve erdir. (Şehitler arasında emniyet mensubu bulunmamaktadır.)

Şehitlerle ilgili detaylı bilgiyi içeren çizelgeler EK'lerdedir. Ayrıca MSB. lığı web sitesinden (<http://www.msb.gov.tr/Personel/SehitleriListele>) arama yapılarak şehitlerimizle ilgili detaylı bilgiye ulaşılabilir.

Şehit ve Gazilere Günümüze Kadar Yapılan ve Gelecekte Yapılabilecek Faaliyetler

Bizim devlet, millet ve vatandaş olarak en büyük ve başta gelen görevimiz şehitlerimizin bize emaneti olan şehit yakınları ve gazilerimize sahip çıkmaktır. Bu konu doğrudan doğruya milli birlik beraberlik ve vatanın bölünmez bütünlüğü ile ilgilidir. Şehit yakınları ve gazilerimize sahip çıkmazsak, bir gün gelir bu topraklar ve ülke uğruna canlarını verecek vatan evlatları bulmakta güçlük çekebiliriz. Bu itibarla kahraman şehit yakınları ve gazilerimize sahip çıkmak devletin yaptıklarının yanında bizim vatandaş olarak asli görevlerimizin başında gelmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 61 nci maddesinde devletin şehit ve gazilerle ilgili tavrının ne olması gerektiği dile getirilmiştir. Bu maddede; “Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar” denilmek suretiyle bu tavır çok açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Türk Milleti’nin şehit ve gazilere sahip çıkmasının en önemli göstergesi 27 Haziran 2002 tarihinde çıkarılan 4768 Sayılı Kanunla 18 Mart Günü Şehitler Günü, 19 Eylül Günü de Gaziler Günü olarak ilan edilmesidir.

Bu kutsal ve anlamlı günlerde; ülkemizin ve milletimizin bağımsızlığını, Cumhuriyetimizin varlığını şehitlerimize ve gazilerimize borçlu olduğumuzu, şehitlerimizi saygıyla, minnetle ve rahmetle andığımızı, ülkesi için canını esirgememiş, ancak hayatta kalabilme başarısını da göstermiş olan gazilerimizi hatırlayarak yücelttiğimizi ve gazilik motivasyonunu yeni nesillere aşlamak amacıyla olduğumuzu göstermek hepimizin önemli bir vatandaşlık görevidir.

Bu Kanun gereğince, anılan günlerde bütün kamu kurum ve kuruluşlarının öncülüğünde, halkımızın ve sivil kuruluşların iştiraki ile her yıl anma törenleri düzenlenmektedir.

2011 yılına kadar Devletimizin bürokratik yapısı içerisinde, şehit aileleri ile gazilerin kendisine direkt görev olarak verildiği herhangi bir örgütlenmiş kamu kuruluşu bulunmamaktaydı. Sadece bu ihtiyacın çok yoğun olarak yaşandığı bir kurum olan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından alınan bir takım idari tedbirlerle bu sorun çözümlenmekteydi. Bu bağlamda TSK’nce; anma programları düzenlenmekte, şehit yakınları ve gazilerimiz gayri muayyen zamanlarda ziyaret edilmekte, varsa sorunlarının giderilmesine çalışılmakta, yalnız olmadıkları ve TSK’nin yılın 365 günü yanlarında olduğu – yaptıkları fedakârlığın yüceliğinin karşılığının olamayacağı hatırlatılmaya çalışılmıştır. 08.06.2011 tarihinde mevzuatta yapılan düzenleme ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde ilgili birçok bakanlık ve kuruluş tarafından hizmet sunulan “Şehit yakınları ve Gaziler’in haklarını düzenleyecek ve koordine edecek

müstakil bir daire başkanlığı olarak “Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur.

Bu daire şehitlerin hatıralarının yaşatılması, şehit yakınları ile gazilerin her türlü mağduriyet ve mahrumiyetten korunması amacıyla kurulmuştur. Bunun yanında ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, şehit yakınları ile gazilere yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacını taşımaktadır.

Devletimiz şehit yakınları ve gazilerimizi halk tabiriyle “muhannete muhtaç etmeyecek” şekilde hayatlarını devam ettirecek maddi ve manevi desteğini sağlamaya devam etmektedir. Bu konuda şehit yakınları ve gazilerimizin söyledikleri “Vatan Sağ olsun, Allah Devlete Millete zeval vermesin” sözleri her zaman kulaklarımızı çınlatmaktadır. Şehit yakınları ve gazilerimiz, biz hemşerilerinden neler bekliyor?

Bu yazı hazırlıkları için yapılan saha araştırmaları kapsamında Çubuk İlçesi Terör Mağdurları Derneği Başkanı başta olmak üzere bazı şehit yakınları ve gazilerimizle görüşülmüş, bugüne kadar yapılanlara şükran borçlu oldukları, ilave bir taleplerinin olmadığı ifade edilmiştir. Mevzuattaki düzenlemelerden ve hayatı kolaylaştıran uygulamalardan memnun görünmektedirler. Aile ve Sosyal Yardım Bakanlığı İlçe Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ve İlçe Terör Mağdurları Derneği organizasyonları oldukça düzenli olarak yürütülmektedir. Önemli günlerde veya bir program dâhilinde ziyaret ve davetlerini gerçekleştirmektedirler. Bu uygulamaların unutulmamak ve değer vermek adına artarak devam etmesi en büyük arzularıdır.

Bunun yanında ilçe halkı / kamu kuruluşları olarak yapılabilecekler hususlarla ilgi teklifler aşağıda sıralanmıştır. Şehit yakınları ve gazilerimiz;

- Önemli günlerde ve gayri muayyen zamanlarda ziyaret edilerek yalnızlıkları paylaşılabılır, varsa ihtiyaçları ilgili makamlara iletilir,

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Jandarma / Garnizon K.lığı, Belediye ve Dernek Temsilcilerinden oluşan heyetler tarafından ihtiyaçlarının giderildiği yerinde kontrol edilebilir, giderilmeyenler için ilgili makamlar nezdinde girişimlerde bulunulur.

- Şehit isimlerinin cadde, sokak, park, okul vb. yerlere verilerek hatıraları yaşatılabilir,

- Çubuk Şehir Müzesinde şehit ve gazilere ayrılan köşe geliştirilebilir, bağışlanan materyaller burada sergilenabilir,

- Şehitler ormanının bakım ve sulama faaliyetleri düzenli bir şekilde yapılarak şehitlere yakışır hale getirilebilir,

- Şehit yakınları ve gazilerimizi düzenli bir şekilde ziyaret etmek ve destek vermek isteyen (Öğrenci bursu gibi) gönüllü şahıslar tespit edilip Dernekle veya Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ile irtibata geçerek faaliyette bulunması sağlanabilir,

Gelecek nesillerin atalarını yâd etmesi, unutmaması, yaşayan yakınlarının da onurlandırılması için hepimize görev düşmektedir.

EKLER

EK-A : Şehit Miktarları Çizelgesi

EK-B : I nci Dünya Savaşından Günümüze (İç Güvenlik Harekâtı hariç) Şehitler Listesi

EK-C : Terör Şehitleri Listesi

EK-Ç : Terör Gazileri Listesi

KAYNAKÇA

T.C. Anayasası (1981)

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı web sitesi

Gnkur. ATASE Başkanlığı yayınları

MSB.lığı web sitesi

Prof. Dr. Adnan Sofuoğlu, Gaziler Günü Konferansı Konuşmaları

Prof. Dr. Ali Seyyar-Yunus Köleoğlu, *Sosyal Politikalar Açısından Gaziler ve Şehit Aileleri*, Lalezar Kitapevi, 2011)

TDK Türkçe Sözlük

Türkiye Muharip Gaziler web sitesi

ANKARA'NIN ÇUBUK İLÇESİNİN DEMOGRAFİK YAPISININ SOSYOLOJİK TAHLİLİ

D. Ali Arslan^{*}-Gülten Arslan^{**}-Mustafa Çağlayandereli^{***}

Özet

Çubuk, başkent Ankara'nın son yıllarda hızlı bir gelişme ivmesi yakalayan en önemli ilçelerinden biridir. Ankara'nın kuzey doğusunda yer alır ve şehir merkezine 40 km'den daha az bir uzaklıktadır. Yöre zengin bir tarihsel ve kültürel birikime sahiptir. 2015 yılı TÜİK-ADNKS verilerine göre, 2014 yılı itibariyle Çubuk'ta toplam 84.636 kişi yaşamaktadır.

Bu çalışmada, Ankara'nın Çubuk ilçesinin nüfusunun sosyolojik açıdan incelenmesi hedeflenmiştir. Sosyolojik bir bakış açısı ile gerçekleştirilecek olan araştırmada, temel veri kaynağı olarak TÜİK verileri kullanılacaktır. Ağırlıklı olarak arşiv taraması ve ikincil veri analizi tekniğinin kullanılacağı çalışmada, TÜİK'in yanı sıra, öteki kurum ve kuruluşların arşiv, kayıt, belge ve veri setlerinden de faydalanılacaktır. Bu veriler, ikincil veri analizi tekniği kullanılarak Çubuk ilçesinin demografik yapısı, sosyolojik açıdan tahlil edilecektir. Ayrıca, belirlenen hedefler doğrultusunda ortaya konan bulguların Ankara ili ve Türk toplumu geneli içinde ifade ettiği anlam da tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çubuk, Çubuk'un Demografik Yapısı, Nüfus, Ankara, Ankara Nüfusu.

^{*} Doç. Dr, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
E-posta: cimdernaslan@hotmail.com

^{**} Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilimdalı
E-posta: gultenb.arslan@hotmail.com

^{***} Yrd. Doç. Dr, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
E-posta: cagderelim@gmail.com

ASOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF ÇUBUK ANKARA

Abstract

Çubuk is one of the one of the most important district that captures a rapid development momentum of capital Ankara. It is located in the north east of Ankara and 40 km from the city centre. It has a huge cultural and historical inheritance. According to the official data of the TSI, it has a population of 84.636 by the 2014.

Population is one of the major components of society. Population as a social variable plays a very important role not only in the formation of the social structure but also in the process of social change. It has crucial importance to know the demographic peculiarities of society in order to better understanding the social structure of the society and to take better decisions in the future. Within the light of this determination, it was aimed to analyse and understand the demographic structure of Çubuk in this paper. Also the place of Çubuk within the demographical structure of overall Ankara and Turkey will be discussed within this paper too. A structural sociological perspective was used to realise the aim. Official data of TSI were used as the main data source.

Keywords: *Çubuk, Demographic Structure of Çubuk, Sociological analysis of the demographic structure of Çubuk, Demographic Structure, Migration.*

Giriş ve yöntem

Çubuk, başkent Ankara'nın son yıllarda hızlı bir gelişme ivmesi yakalayan en önemli ilçelerinden biridir. Ankara'nın kuzey doğusunda yer alır ve şehir merkezine 40 km'den daha az bir uzaklıktadır. İç Anadolu Bölgesinin Yukarı Sakarya Bölümünde yer alan yöre zengin bir tarihsel ve kültürel birikime sahiptir. Yöre, Türklerin Anadolu'ya hâkim olmaya başladıkları dönemlerde, Türk yurdunun ayrılmaz bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Yörede rastlanan kalıntı ve izler, bölgenin tarihsel süreç içinde Hattiler, Hititler, Frigyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlı kültür ve medeniyetlerinin hâkimiyetinde kaldığını açıkça ortaya koymaktadır.¹ Çubuk ve civarı

¹ Durmuş Ali Arslan, *Uygulamalı Köy Sosyolojisi: Kırsal Yapı ve Kalkınma Dinamikleri İle 17 Yıl Öncesi ve Sonrası Ankara Kavaközü*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin 2011.

Anadolu'da Türkler tarafından ilk fethedilen yerler arasında yer alır. Bu bölgeyi, Selçuklu komutanlarından Çubuk Bey ele geçirdiği ve Çubuk adının da buradan gelmiş olabileceği rivayetler arasındadır. Çubuğun ilk adının Çubukabad (Çubuk'un abat ettiği yer) olması da bu görüşü destekleyen bir olgudur.

Harita 1: Türkiye'nin İdari Yapısı İçinde Ankara

Kaynak: Wikipedia, (2015)

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ubuk,_Ankara#/media/File:Ankara_T%C3%BCrkiye_mevki_haritas%C4%B1.svg

İlçe, İç Anadolu Bölgesi ile Karadeniz Bölgesinin geçiş alanı konumundaki Köroğlu dağlarının güney uzantıları arasında yer alır. Coğrafi açıdan sahip olduğu bu özel konum, ilçenin iklimine de yansır. Bu bağlamda yörenin iklimi de bir geçiş iklimi özelliği sergiler. Bir başka tabirle yörede, Orta Anadolu'nun tipik karasal iklimi ile Karadeniz bölgesinin nemli iklimi arasında, bir geçiş iklimi hüküm sürer. Yazları sıcak ve kurak olan iklim, kışları soğuk ve yağışlıdır. Yağışlar, kışları ağırlıklı olarak kar şeklindedir. Yörede gözlemlenen yağış miktarı, Ankara genelindekinden daha fazladır.²

İlçenin kuzeyinde Çankırı'ya bağlı Şabanözü ve Orta ilçeleri, batısında Ankara'nın Kızılcahamam ve Kazan ilçeleri, doğusunda da Kalecik ve Akyurt yer alır. Güneyden de Ankara'nın merkez ilçelerinden Keçiören ve Yenimahalle ilçeleri ile çevrilidir.³ 2015 yılı TÜİK-ADNKS verilerine göre, 2014 yılı itibarıyla Çubuk'ta toplam 84.636 kişi yaşamaktadır.⁴

İlçe ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayalıdır. İlçe topraklarının yüzde 54'ü tarım arazisi, yüzde 21'i orman, yüzde 17'si çayır ve meralar, yüzde 3'ü

² Çubuk Belediyesi. Çubuk ilçe coğrafyası, <http://www.cubuk.bel.tr/>, 21.09.2015,

³ Çubuk Kaymakamlığı. Çubuk, <http://www.cubuk.gov.tr/>, 21.09.2015,

⁴ TÜİK, Çubuk 2014 Nüfusu, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 18.11.2015,

Harita 2: Ankara'nın İdari Yapısı İçinde Çubuk

Kaynak: Wikipedia, (2015)

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ubuk,_Ankara#/media/File:Ankara_location_%C3%87ubuk.svg

tarımda kullanılmayan alanlar ve yüzde 5'i tarıma elverişsiz alanlardan oluşmaktadır. Tarıma elverişli arazinin yüzde 59'ı tarla olarak, yüzde 24'ü yem bitkileri yetiştirmede, yüzde 5'i meyvelik ve bağ, yüzde 1'i de sebze yetiştirmede kullanılmaktadır. Ayrıca yüzde 5'i nadasa bırakılmakta olup, yüzde 6'sı tarımda kullanılmamaktadır.⁵

Yörede yetiştirilen tarım ürünleri arasında başı hububat çeker. Bunları meyve ve sebze izler. Yörede yağın olarak yetişen başlıca tarımsal ürünler arasında buğday, arpa, fiğ, yonca, nohut, mercimek, kuru fasulye, şeker pancarı, patates, kuru soğan, kavun, domates, sivri biber, armut, ayva, elma ve vişne sayılabilir. Ayrıca çilek, patlıcan, şeftali, kayısı, erik, dut ve cevizi de yörede yetiştirilen tarım ürünlerine ilave etmek gerekir.

⁵ Çubuk Belediyesi. Çubuk ilçe coğrafyası, <http://www.cubuk.bel.tr/>, 21.09.2015,

Bunlara ilaveten ilçe ve civarında, faal durumda bulunan yüzden fazla sanayi kuruluşu mevcuttur. Öte yandan demografik yapı da, toplumsal yapının varlık şartlarından birini oluşturur. Nüfus yalnızca toplumsal yapının oluşumunda değil, toplumsal değişim sürecinde de oldukça önemli rol oynayan bir toplumsal değişkendir. Bilindiği üzere ülkemizde ilk nüfusu 1927 yılında yapılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu döneminde, devletin kuruluş yıllarından itibaren nüfus tespitiye yönelik önemli çalışmalara rastlanır.⁶

Bu tespitler, toplumu daha iyi anlayıp çözümleyebilmek için, demografik yapının iyi bilinmesi gerektiğini açık bir şekilde gözler önüne serer.⁷ Güncel, güvenilir ve gerçekçi demografik bilgi politika yapımcılar ve uygulayıcısı konumundaki yöneticilerin isabetli kararlar almasında ve bu kararları hayata geçirmesinde de son derece büyük önem arz eder.

Bu çalışmada da, ilçenin toplumsal yapısının anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle, Ankara'nın Çubuk ilçesinin nüfusunun sosyolojik açıdan tahlil edilmesi hedeflendi. Çalışmada, öncelikli olarak ilçenin nüfus büyüklüğü, Ankara'nın demografik yapısı içindeki⁸ yeri ve ilçenin nüfusunda son yıllarda yaşanan değişim incelendi. İlaveten, bulguların Ankara ili ve Türk toplumu açısından ifade ettiği anlam da tartışıldı. Çalışma Yapısalci bir yaklaşımla, tasviri-betimleyici araştırma^{9 10} türünde tasarlandı. Sosyolojik bir bakış açısı¹¹ ile gerçekleştirilen olan araştırmada^{12 13 14}, temel veri kaynağı olarak TÜİK verileri kullanıldı. Ağırlıklı olarak arşiv taraması¹⁵ ve ikincil veri analizi tekniği^{16 17} kullanıldı. Çalışmada, TÜİK'in yanı sıra, öteki kurum ve kuruluşların arşiv, kayıt, belge ve veri setlerinden de faydalandı.

⁶ Emre Kongar, *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s.377-378.

⁷ Durmuş Ali Arslan, *Geçmişten Geleceğe Bir Şehrin Siyasi Yapısı: Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Canik*, Geçmişten Günümüze Çocuk ve Şehir temalı IV. Uluslararası Canik Sempozyumu, Canik Belediyesi-History Studies, Sam-sun 2015.

⁸ Durmuş Ali Arslan, *Uygulamalı köy Sosyolojisi: Kırsal Yapı ve Kalkınma Dinamikleri İle 17 Yıl Öncesi ve Sonrası Ankara Kavaközü*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin 2011.

⁹ Anthony Giddens, *Human Societies*, Polity Press, Oxford 1992.

¹⁰ Michael Haralambos, *Sociology: Themes and Perspectives*, Bell & Hyman, London 1987.

¹¹ David Newman, *Sociology: Exploring the Architecture of Everyday Life*, Sage London 2012.

¹² Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Yayın Odası, İstanbul 2006.

¹³ Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 2: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Yayın Odası, İstanbul 2006.

¹⁴ Sami Güven, *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2006.

¹⁵ Norman Denzin, *Sociological Methods*, McGraw-Hill, London 1984.

¹⁶ Nigel Gilbert, *Analysing Tabular Data*, Sage, London 1997.

¹⁷ Nigel Gilbert, *Researching Social Life*, Sage, London 1994.

Ankara'nın Çubuk ilçesinin demografik yapısının yıllara göre değişimi

Cumhuriyet döneminde Çubuk'un idari yapısı, dinamik bir görünüm sergiler. Çubuk 1902 yılında kaza olmuştur. Ardından 1907 yılında Ankara'ya bağlı nahiyeye dönüştürülmüştür. Yaklaşık 13 yıl sonra, 21 Ekim 1920'de TBMM başkanı Mustafa Kemal Paşa ve bakanlar kurulu imzasıyla tekrar kazaya dönüştürülmüş, Ravlı (Ak-yurt) ve Sirkeli köyleri de nahiye yapılmıştır. 1990 yılında ise Ak-yurt Çubuk'tan ayrılarak ilçeye dönüştürülmüştür. 2005 yılında alınan karar neticesinde de ilçe, Ankara Büyükşehir sınırları içerisinde yer almaya başlamıştır.

Tablo 1: İlçeler Bazında 2014 Yılı Ankara Nüfusu

	İl/ilçe merkezi			Toplam		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Ankara						
Akyurt	29.403	14.925	14.478	29.403	14.925	14.478
Altındağ	361.259	182.164	179.095	361.259	182.164	179.095
Ayaş	13.018	6.519	6.499	13.018	6.519	6.499
Bala	22.142	11.613	10.529	22.142	11.613	10.529
Beypazarı	47.646	23.585	24.061	47.646	23.585	24.061
Çamlıdere	6.781	3.364	3.417	6.781	3.364	3.417
Çankaya	913.715	443.057	470.658	913.715	443.057	470.658
Çubuk	84.636	42.541	42.095	84.636	42.541	42.095
Elmadağ	43.666	22.277	21.389	43.666	22.277	21.389
Etimesgut	501.351	252.754	248.597	501.351	252.754	248.597
Evren	2.901	1.407	1.494	2.901	1.407	1.494
Gölbaşı	118.346	60.184	58.162	118.346	60.184	58.162
Güdül	8.626	4.186	4.440	8.626	4.186	4.440
Haymana	31.176	15.940	15.236	31.176	15.940	15.236
Kalecik	13.604	6.861	6.743	13.604	6.861	6.743
Kazan	47.224	24.212	23.012	47.224	24.212	23.012
Keçiören	872.025	430.336	441.689	872.025	430.336	441.689
Kızılcahamam	25.767	12.853	12.914	25.767	12.853	12.914
Mamak	587.565	294.672	292.893	587.565	294.672	292.893
Nallıhan	29.289	14.468	14.821	29.289	14.468	14.821
Polatlı	121.101	61.098	60.003	121.101	61.098	60.003
Pursaklar	129.152	64.959	64.193	129.152	64.959	64.193
Sincan	497.516	253.696	243.820	497.516	253.696	243.820
Şereflikoçhisar	33.946	17.065	16.881	33.946	17.065	16.881
Yenimahalle	608.217	298.069	310.148	608.217	298.069	310.148
Toplam	5.150.072	2.562.805	2.587.267	5.150.072	2.562.805	2.587.267

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, 2015 yılı TÜİK-ADNKS verilerine göre Ankara'nın nüfusu 2014 yılı itibarıyla Ankara'nın nüfusu 5.150.072 kişidir. İlin nüfusunun 2.562.805'i erkek ve 2.587.267'si kadındır. Araştırmaya konu edilen Çubuk ilçesinin ise 2014 yılındaki 84.636 kişidir. Çubuk ilçesi Ankara'nın nüfus bakımından 25 ilçesi arasında büyüklük olarak 11 inci sıradadır. İlçe 7'si merkez mahalle olmak üzere, toplam 84 mahalleden oluşmaktadır. Sirkeli beldesi ise Pursaklar'ın ilçe olmasından dolayı Pursaklar ilçesine bağlanmıştır.

Tablo 2: Çubuk Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi

Yıl	Toplam	Şehir	Kır
1891	17.388	veri yok	veri yok
1893	21.545	veri yok	veri yok
1897	24.545	veri yok	veri yok
1900	19.819	veri yok	veri yok
1902	19.835	veri yok	veri yok
1927	25.973	1.400	24.573
1935	30.549	1.674	28.875
1940	32.318	1.972	30.346
1945	33.984	2.545	31.440
1950	37.375	3.143	34.252
1955	43.629	6.013	37.616
1960	44.759	5.949	38.810
1965	47.601	8.857	38.744
1970	49.539	10.857	38.682
1975	53.114	13.793	39.321
1980	54.616	16.510	38.106
1985	57.716	18.203	39.513
1990	51.964	22.935	29.029
2000	75.119	46.605	28.514
2007	83.826	66.303	17.523
2008	80.123	74.507	5.616
2009	81.270	75.937	5.333
2010	81.747	76.716	5.031
2011	82.156	77.258	4.898
2012	82.614	77.958	4.656
2013	83.449	83.449	-
2014	84.636	84.636	-

1890'lı yılların başlarında yörede yaklaşık 17 bin kişi yaşamakta idi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise yöre nüfusu 20 binin üzerindedir. Son yarım asıra girildiği yıllarda ise ilçede 47 bin civarında birey yaşamakta idi. Tablo 2'de de görüldüğü gibi bundan 15 yıl önce Çubuk'un nüfusu yaklaşık 75 bin kişi idi. Nüfusun üçte birinden fazlası, kırsal alanlarda yaşamakta idi. Bu zaman zarfında ilçe nüfusu, yüzde 12,67 civarında artmıştır. Daha net bir ifadeyle yöre nüfusu son 15 yıllık süreçte 75.119'dan, 84.636'ya yükselmiştir.

Çubuk'un nüfusunun cinsiyet gruplarına göre dağılımı

Sıklıkla belirtildiği üzere toplum, iki farklı cinsiyetten bireylerin birlikteliğinden vücut bulmuştur. Bu bağlamda, bir toplumsal olgu olarak cinsiyet, toplumsal yapıyı anlayıp açıklamakta kullanılabilecek önemli değişken olma hüviyetine sahiptir. Bu olgu, toplumsal hayatında ve özellikle de toplumsal hareketlilik olgusu üzerinde de son derece etkilidir. Dün olduğu gibi bugün de, hemen her toplum türünde bazı cinsiyete mensup bireyler, toplumsal hayatta daha ön planda ve daha etkili konumda olagelmıştır.¹⁸

Tablo 3: Cinsiyet Değişkeni Temelinde Çubuk Nüfusu

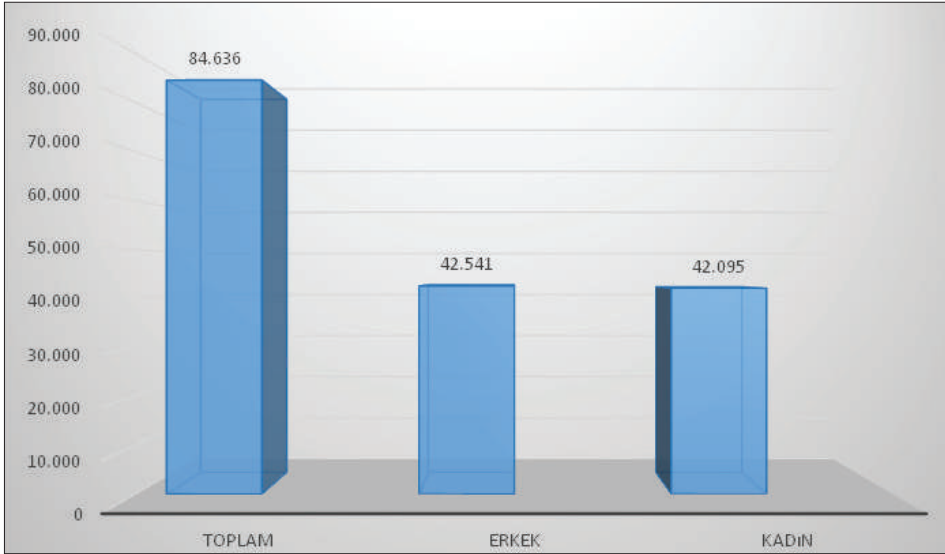
	İl/ilçe merkezi			Toplam		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Ankara	5.150.072	2.562.805	2.587.267	5.150.072	2.562.805	2.587.267
Çubuk	84.636	42.541	42.095	84.636	42.541	42.095

Bu tespitlerden hareketle çalışmada Ankara'nın ve Çubuk'un nüfus yapısı, öncelikli olarak cinsiyet değişkeni temelinde araştırıldı. Tablo 3 ve Grafik 1'de de görüldüğü gibi Ankara'da nüfus dengesi kadınların lehine bir görünüm sergilerken, Çubuk'ta denge erkeklerin lehinedir. Daha net bir ifadeyle, son ADNKS verileri Çubuk'ta yaşayan erkeklerin sayısı, kadınlardan 446 kişi daha fazladır.

Çubuk nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı (2014)

Demografik yapıyı incelerken kullanılan bir diğer önemli sosyolojik değişken ise yaş faktörüdür. Yaş değişkeni yalnızca toplumun yapısını anlamak ve açıklamayabilmek için değil aynı şekilde, toplumun geleceğine dair ön deyimlerde bulunabilmek için de hayati

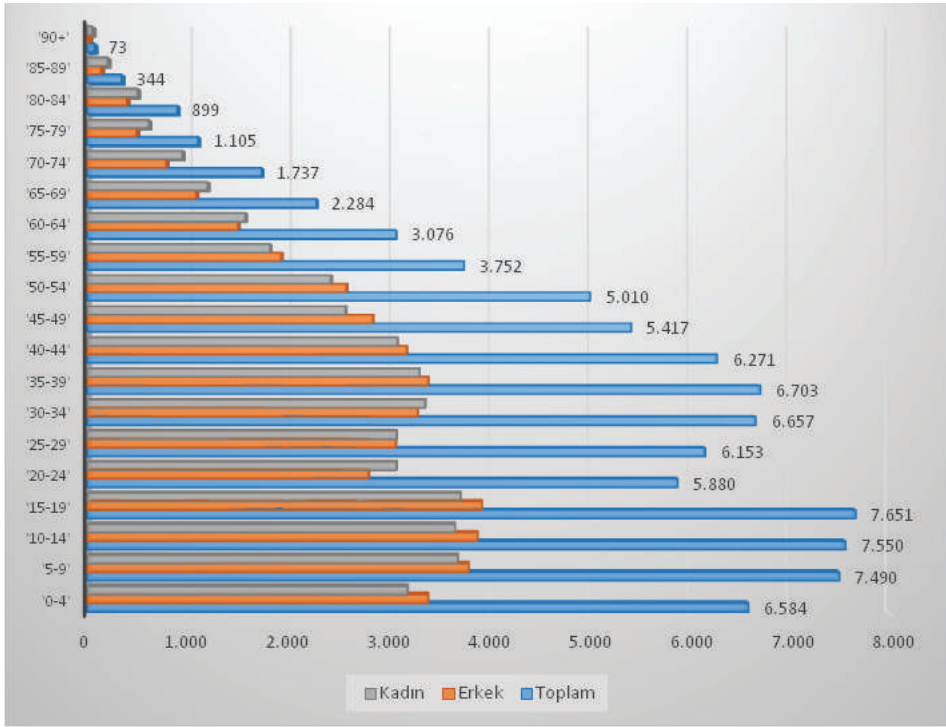
¹⁸ Durmuş Ali Arslan, Üçüncü Bin Yılda Adana Milletvekilleri. International Journal of Human Sciences-Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, S.12-1, s.582-625.

Grafik 1: Cinsiyet Değişkeni Temelinde Çubuk Nüfusu

derecede önem arz eder. Geleceği dair ön deyide bulunabilmek ise planlayıcılar, karar verici konumundaki yerel-merkezi siyasi elitler açısından son derece büyük öneme haizdir.

Tablo 4: Çubuk Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2014)

Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
'0-4'	6.584	3.395	3.189
'5-9'	7.490	3.799	3.691
'10-14'	7.550	3.888	3.662
'15-19'	7.651	3.933	3.718
'20-24'	5.880	2.802	3.078
'25-29'	6.153	3.073	3.080
'30-34'	6.657	3.291	3.366
'35-39'	6.703	3.396	3.307
'40-44'	6.271	3.182	3.089
'45-49'	5.417	2.844	2.573
'50-54'	5.010	2.583	2.427
'55-59'	3.752	1.932	1.820
'60-64'	3.076	1.502	1.574
'65-69'	2.284	1.085	1.199
'70-74'	1.737	788	949
'75-79'	1.105	492	613
'80-84'	899	396	503
'85-89'	344	139	205
'90+'	73	21	52
Toplam	84.636	42.541	42.095

Grafik 2: Çubuk Nüfusunun Yaş Gruplarına Dağılımı

Bu tespitlerin ışığında Çubuk'un nüfusu, yaş grupları temelinde incelendiğinde, oldukça önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 4 ve Grafik 2'de de görüldüğü gibi 15-19 ve 10-14 yaş grubundan bireyler, ilçe nüfusu içinden en büyük yaş dilimini oluşturur. Araştırmada dikkat çeken bir bulgu ise son yirmi yıldır ilçede doğum oranlarında, aşamalı bir gerileme yaşandığı gerçeğidir. Bununla birlikte, son yıllarda doğum oranlarında yaşanan düşüş daha belirgin hale gelmiştir. Buna rağmen, son 7 yıllık süreçte ilçe nüfusun sınırlı da olsa artmıştır. 2008'den bugüne Çubuk'ta gözlemlenen bu nüfus artışında, doğum dışı faktörlerin belirleyici rol oynadığına işaret etmektedir. Bu faktörlerin başında ise hiç kuşkusuz göç olgusu gelmektedir.

Araştırmada dikkat çeken bir başka önemli bulgu ise Çubuk nüfus yapısı içinde, 40 yaş sonrası bireylerin oluşturduğu yaş gruplarının oranlarında düzenli ve kademeli bir azalma eğiliminin varlığıdır. Grafik 2'de net bir şekilde gözlemlenebilen bu durum, hali hazırda ilçenin nüfusunun genç ve dinamik bir görünüm sergilese de, bulgular demografik yapının yaşlanma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

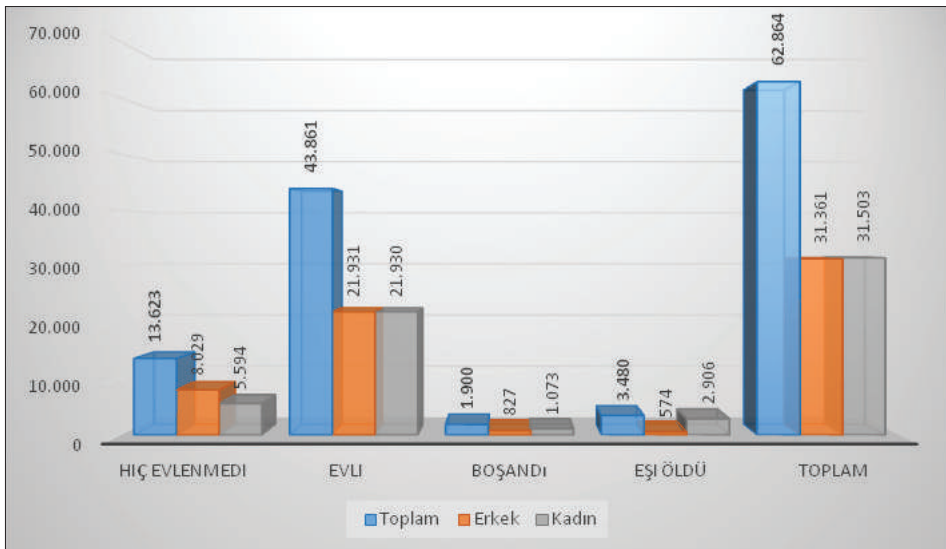
Medeni durum

Demografik araştırmalarda incelenen bir diğer sosyolojik değişken medeni durumdur. Medeni durum değişkeni araştırmacılara, hem toplumun genel sosyal dokusuna dair ve hem de aile yapısındaki değişim yönelimleri hususunda oldukça önemli ipuçları sunar.

Tablo 5: Medeni Durum Değişkeni Temelinde Çubuk Nüfusu (2014, 15 Yaş Üstü)

Medeni durum	Toplam	Erkek	Kadın
Hiç evlenmedi	13.623	8.029	5.594
Evli	43.861	21.931	21.930
Boşandı	1.900	827	1.073
Eşi öldü	3.480	574	2.906
Toplam	62.864	31.361	31.503

Grafik 3: Çubuk'ta Yaşayanların Medeni Durumu

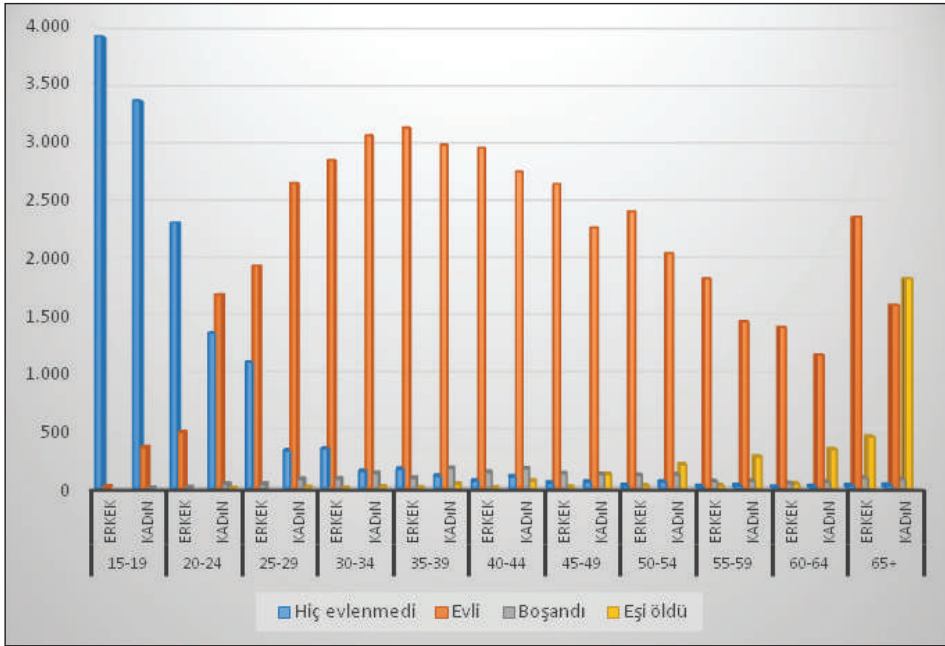
Bu hakikatlerin ışığında çalışmada Çubuk nüfusunun, medeni durum değişkeni temelinde içinde bulunduğu durum da araştırıldı. Tablo 5 ve Grafik 3'te görüldüğü gibi ilçenin demografik yapısı içinde evli bireyler büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Çubuk'ta yaşayan 15 yaş üzeri bireylerde boşanma olayları, en sık 40-44 yaş grubunda gözlemlenmektedir. Çubuk'ta boşanmış 1900 kişinin 318'i bu yaş grubundan bireylerdir. Bir başka tabirle, bu yaş aralığındaki bireyler Çubuk'ta boşanmış bireylerin yüzde 16,73'ten fazlasını oluşturmaktadır. Dikkat çeken bir başka önemli bulgu

da, 20-44 yaş arası bütün yaş gruplarında, boşanmış kadınların oranı erkeklerden çok daha fazladır. Bu yaş grubu bir kırılma noktası oluşturmakta ve 45 yaş sonrası yaş gruplarında ise genellikle erkeklerin oransal ağırlığı dikkat çekmektedir.

Grafik 3'te dikkat çeken bir başka önemli bulgu ise eşi ölmüş bireyler arasında kadınların sayısal fazlalığıdır. Bu grafikte ve yaş piramidinde sergilenen bulgular bir arada değerlendirildiğinde, Çubuk'ta yaşayan kadınların ortalama ömürlerinin erkeklerden daha uzun olduğu açıkça görülür. Özellikle 60 yaş ve üzeri yaş gruplarında bu durum daha net bir şekilde gözlemlenir.

Tablo 6: Medeni Durum ve Yaş Gruplarına Göre Çubuk Nüfusu (2014, 15 Yaş Üstü)

Yaş grubu	Cinsiyet	Hiç evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi öldü	Toplam
15-19	Erkek	3.908	16			3.924
	Kadın	3.354	359	4		3.717
20-24	Erkek	2.301	488	9		2.798
	Kadın	1.348	1.678	41	2	3.069
25-29	Erkek	1.096	1.927	42		3.065
	Kadın	330	2.643	84	10	3.067
30-34	Erkek	347	2.841	86	4	3.278
	Kadın	152	3.054	135	16	3.357
35-39	Erkek	170	3.121	91	6	3.388
	Kadın	109	2.974	178	42	3.303
40-44	Erkek	68	2.946	143	6	3.163
	Kadın	104	2.740	175	67	3.086
45-49	Erkek	51	2.634	133	13	2.831
	Kadın	59	2.258	125	125	2.567
50-54	Erkek	28	2.396	117	25	2.566
	Kadın	58	2.036	122	209	2.425
55-59	Erkek	19	1.817	64	28	1.928
	Kadın	29	1.445	67	278	1.819
60-64	Erkek	13	1.395	48	43	1.499
	Kadın	18	1.156	60	340	1.574
65+	Erkek	28	2.350	94	449	2.921
	Kadın	33	1.587	82	1.817	3.519
Toplam		13.623	43.861	1.900	3.480	62.864

Grafik 4: Çubuk Nüfusunun Medeni Durum ve Yaş Gruplarına Dağılımı

Öte yandan, medeni duruma dair bulgular, yaş grupları temelinde ayrıntılı olarak incelendiğinde de son derece önemli sonuçlarla karşılaşılır. Tablo 6 ve Grafik 4'te de görüldüğü gibi, Çubuk'ta yaşayan 15 yaş üzeri bireylerde boşanma olayları en sık 35-44 yaş grubunda gözlemlenmektedir. Çubuk nüfusu içindeki boşanmış 1900 kişinin 587'si bu yaş grubundan bireylerdir. Bir başka tabirle, bu yaş aralığındaki bireyler, Çubuk'ta yaşanmış boşanmış bireylerin yüzde 30,89'dan fazlasını oluşturmaktadır. Bu hususta Çubuk'a dair dikkat çeken bir başka önemli bulgu da, 15-44 yaş arası bütün yaş gruplarında, boşanmış kadınların oranı erkeklerden çok daha fazladır. Bu yaş grubu bir kırılma noktası oluşturmaktadır. 45-49 ve 65 yaş üzeri yaş gruplarında ise boşanmış erkeklerin sayısal üstünlüğü dikkat çekiyor. Öteki yaş gruplarında ise yine boşanmış kadınların sayısı erkeklerden oldukça fazladır.

Okuma-yazma durumu

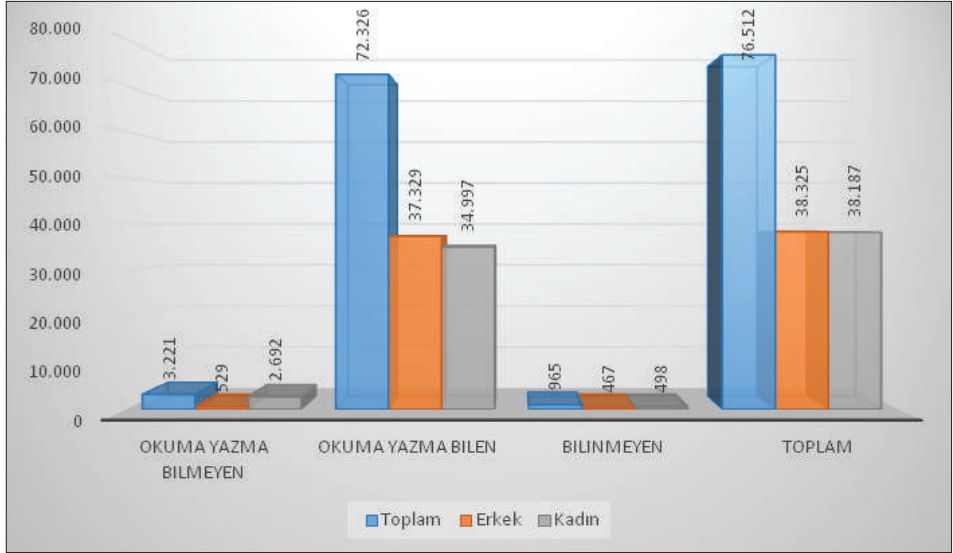
Demografik temelli sosyal doku araştırmalarında, toplumsal yapıyı anlayıp açıklayabilmek için üzerinde önemle durulan bir diğer sosyolojik değişken ise eğitim olgusudur. Eğitim denildiğinde ise öncelikli olarak akla okuma yazma durumu gelir. Malum olduğu üzere, toplumların gelişmişlik düzeyinde yaşanan artışa paralel olarak, okuma

yazma bilmeyenlerin genel nüfus içindeki oranı da her geçen gün azalmaktadır.¹⁹ Ancak yirmi birinci yüz yılın ilk çeyreğinin yaşandığı günümüz bu günlerde, okuma-yazmanın bir toplumsal sorun olarak halen varlığını sürdürmesi gerçeği ise ele alınması gereken bir başka önemli husustur. Bu tespitler hareketle, Çubuk'un toplumsal yapısını ve bu yapıda yaşanan sosyolojik değişimin boyutlarını daha iyi anlayabilmek için demografik yapı, bireylerin okuma-yazma bilme durumları dikkate alınarak incelendi

Tablo 7: Çubuk'ta Okuma Yazma Durumu (2014, 6 Yaş Üstü)

Okuma yazma durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	3.221	529	2.692
Okuma yazma bilen	72.326	37.329	34.997
Bilinmeyen	965	467	498
Toplam	76.512	38.325	38.187

Grafik 5: Çubuk'ta Okuma Yazma Durumu

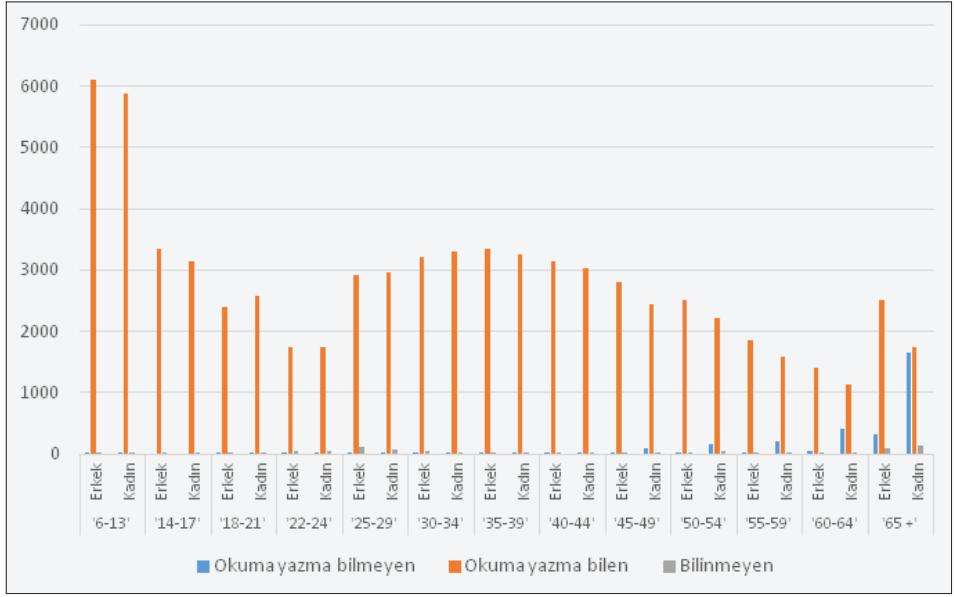
Tablo 7 ve Grafik 5'te de görüldüğü gibi, Çubuk'ta okur-yazarlık oranı bir hayli yüksektir. Daha net bir ifadeyle Çubuk nüfusu içinde, okul çağına gelmiş olup da okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 4,2 civarındadır. Bu duruma ilaveten, hakkında bilgi bulunmayan bireylerin de büyük çoğunluğunun okur-yazar olmayacağı gerçeği dikkate alındığında, Çubuk'ta okur-yazarlık oranının yaklaşık yüzde 95 civarında olduğu sonucuna ulaşılabilir.

¹⁹ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s.377-378.

Tablo 8: Yaş Grupları Temelinde Çubuk'ta Okuma-Yazma Durumu (2014, 6 Yaş Üzeri)

Yaş grubu	Cinsiyet	Okuma yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen	Bilinmeyen	Toplam
'6-13'	Erkek	30	6.098	20	6.148
	Kadın	20	5.880	15	5.915
'14-17'	Erkek		3.349	4	3.353
	Kadın		3.150	1	3.151
'18-21'	Erkek	1	2.389	3	2.393
	Kadın	5	2.584	14	2.603
'22-24'	Erkek	6	1.744	42	1.792
	Kadın	14	1.737	50	1.801
'25-29'	Erkek	15	2.926	124	3.065
	Kadın	35	2.956	76	3.067
'30-34'	Erkek	14	3.218	46	3.278
	Kadın	35	3.299	23	3.357
'35-39'	Erkek	12	3.355	21	3.388
	Kadın	35	3.249	19	3.303
'40-44'	Erkek	13	3.134	16	3.163
	Kadın	35	3.031	20	3.086
'45-49'	Erkek	11	2.804	16	2.831
	Kadın	85	2.453	29	2.567
'50-54'	Erkek	27	2.514	25	2.566
	Kadın	167	2.213	45	2.425
'55-59'	Erkek	33	1.865	30	1.928
	Kadın	204	1.580	35	1.819
'60-64'	Erkek	51	1.413	35	1.499
	Kadın	407	1.130	37	1.574
'65 +'	Erkek	316	2.520	85	2.921
	Kadın	1.650	1.735	134	3.519
Toplam		3.221	72.326	965	76.512

Öte yandan, okuma-yazmaya dair bulgular, cinsiyet ve yaş grubu değişkeni temelinde çapraz olarak incelendiğinde, bu hususta çok daha detaylı ve manidar sonuçlara ulaşılır. Tablo 8 ve Grafik 6'daki bulgular incelendiğinde, ilk dikkat çeken husus, dezavantajlı eğitim gruplarında ağırlığı kadınların oluşturduğu gerçeğidir. Buna karşın avantajlı eğitim gruplarında ise erkekler lehine bir durumla karşılaşılır. Daha net bir ifadeyle, ilçe genelinde okuma yazma bilmeyenlerin yüzde 84,26'sını kadınlar oluşturmaktadır. Okur-yazar fakat bir okul bitirmemiş nüfus içinde ise kadınların oranı yine 72,4'ü aşar. Yalnızca ilkököl eğitimi almış olanlar incelendiğinde de farklı bir manzara ile karşılaşılmaz: İlçe genelinde yalnızca ilkökoldan mezun olmuş bireylerin arasında kadınların oranı yüzde 58,77'den fazladır.

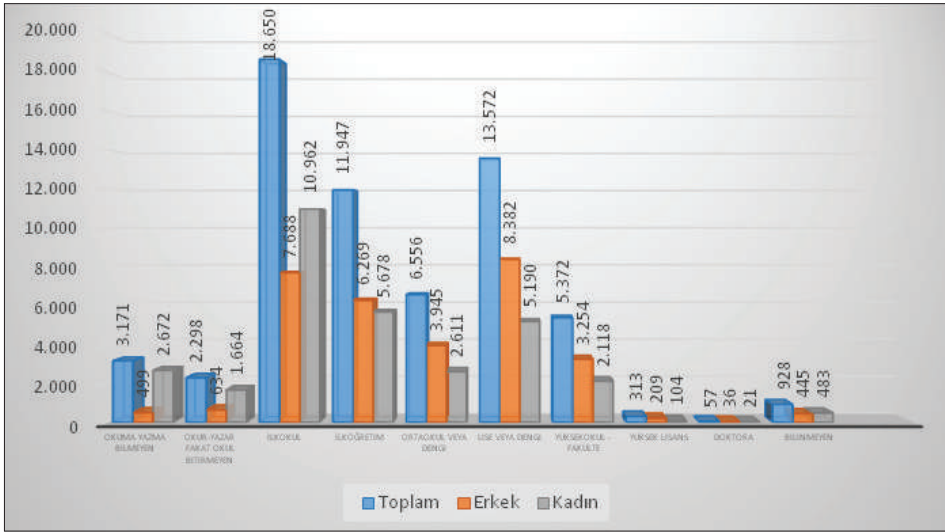
Grafik 6: Yaş Grupları Teminde Çubuk'ta Okuma Yazma Durumu

Eğitim seviyesi

Yaygın olarak eğitim denildiğine akla ilk gelen husus okur-yazarlık oranları olsa da günümüzde, bu konuda en önemli toplumsal olgu, bireylerin eğitim seviyesidir. Eğitim olgusu, toplumdaki herkesi derinden ilgilendiren oldukça mühim bir sosyolojik olgudur. Bu bağlamda ilk akla gelen bireylerin aldıkları eğitimin miktarıdır. Ne var ki günümüz şartlarında, bireylerin aldıkları eğitimin niteliksel durumu da en az alınan eğitimin niceliksel özellikleri kadar taşımaktadır.

Tablo 9: Bitirilen Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Çubuk Nüfusu (15+yaş)

Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	3.171	499	2.672
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	2.298	634	1.664
İlkokul	18.650	7.688	10.962
İlköğretim	11.947	6.269	5.678
Ortaokul veya dengi	6.556	3.945	2.611
Lise veya dengi	13.572	8.382	5.190
Yüksekokul veya fakülte mezunu	5.372	3.254	2.118
Yüksek lisans mezunu	313	209	104
Doktora mezunu	57	36	21
Bilinmeyen	928	445	483
Toplam	62.864	31.361	31.503

Grafik 7: Eğitim Seviyesi ve Cinsiyete Göre Çubuk Nüfusu

Bu tespitleri dikkate alarak Çubuk'un demografik yapısı, ilçede yaşayan bireylerin eğitim seviyesi temelinde de incelendi. Çubuk ilçesinin demografik yapısı, eğitim faktörü esas alınarak analiz edildiğinde son derece çarpıcı bulgularla karşılaşılır. Tablo 9 ve Grafik 7 incelendiğinde ilk dikkat çeken husus, dezavantajlı eğitim gruplarında ağırlığı kadınların oluşturduğu gerçeğidir. Avantajlı sayılabilecek eğitim kategorilerinde Çubuk'un toplumsal yapısı içinde, erkeklerin açık bir üstünlüğü gözlemlenir. İlçe genelinde lise ve dengi okul mezunlarının yüzde 61,76'sını erkekler oluşturur. Üniversite mezunları arasında erkeklerin oranı ise yüzde 60,57'yi aşar. Kadınlar aleyhine yaşanan bu durumun, sadece Çubuk ilçesine özgü olan bir durum olmadığını da gözden ırak tutmamak gerekir. Günümüz Türkiye'si koşullarında, ülkenin dört bir yanında aynı kanayan yarayı gözlemlemek mümkündür.

Özetle, toplumsal hayatta erkek egemen bir yapının²⁰ yansımalarını, Çubuk'ta da açık bir şekilde gözlemlemek mümkündür²¹. Daha net bir ifadeyle günümüz toplumlarının büyük çoğunluğunda, eğitim düzeyi arttıkça, kadınların eğitim imkânlarından aldığı payda ciddi bir azalma gözlemlenmektedir. Bu durumu sadece Türkiye genelinde veya Çubuk'ta değil, gelişmekte olan toplumların neredeyse tamamından gözlemlemek mümkündür. Konu Çubuk özelinde ele alındığında ise ilçede eğitim fırsatları konusunda erkekler, kadınlara kıyasla daha ayrıcalıklı ve avantajlı durumdadırlar.

²⁰ David Newman, *Sociology: Exploring the Architecture of Everyday Life*, Sage London 2012.

²¹ Durmuş Ali Arslan, *Mersin Küçük Sanayi Siteleri Esnaf ve Sanatkarlarının Sosyal-Ekonomik Profilleri ve Temel Sorunları*, Mersin Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Araştırma ve Kültür Yayınları, Mersin 2015.

Tablo 10: Eğitim Düzeyi, Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Çubuk Nüfusu (6+yaş, 2014)

Yaş grubu	Cinsiyet	Okuma yazma bilmeyen	Okur-yazar, mezun değil	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul veya dengi	Lise veya dengi	Yüksekokul -fakülte	Yüksek lisans	Doktora	Bilinmeyen	Toplam
'6-13'	Erkek	30	3.125	2.948	3	22					20	6.148
	Kadın	20	3.052	2.806	2	20					15	5.915
'14-17'	Erkek		13	125	1.583	1.613	15				4	3.353
	Kadın		30	110	1.561	1.432	17				1	3.151
'18-21'	Erkek	1	26	2	729	13	1.513	106			3	2.393
	Kadın	5	72	1	956	8	1.382	165			14	2.603
'22-24'	Erkek	6	47		506		845	342	4		42	1.792
	Kadın	14	87		630	1	570	444	5		50	1.801
'25-29'	Erkek	15	42	105	643	95	1.372	636	32	1	124	3.065
	Kadın	35	75	439	831	117	920	547	26	1	76	3.067
'30-34'	Erkek	14	33	459	498	442	1.235	497	50	4	46	3.278
	Kadın	35	43	1.186	384	455	818	376	32	5	23	3.357
'35-39'	Erkek	12	14	683	556	463	1.150	438	47	4	21	3.388
	Kadın	35	37	1.469	447	347	651	274	18	6	19	3.303
'40-44'	Erkek	13	11	768	602	526	746	443	32	6	16	3.163
	Kadın	35	67	1.625	391	371	412	152	12	1	20	3.086
'45-49'	Erkek	11	20	907	571	484	541	257	17	7	16	2.831
	Kadın	85	80	1.582	273	244	191	71	6	6	29	2.567
'50-54'	Erkek	27	17	1.060	418	374	394	228	17	6	25	2.566
	Kadın	167	121	1.641	148	146	118	36	2	1	45	2.425
'55-59'	Erkek	33	29	1.045	135	206	282	160	5	3	30	1.928
	Kadın	204	181	1.189	60	59	60	29	2		35	1.819
'60-64'	Erkek	51	54	891	40	179	158	87	2	2	35	1.499
	Kadın	407	239	798	18	32	31	12			37	1.574
'65 +'	Erkek	316	332	1.753	38	200	131	60	3	3	85	2.921
	Kadın	1.650	640	1.019	8	34	20	12	1	1	134	3.519
Toplam		3.221	8.487	24.611	12.031	7.883	13.572	5.372	313	57	965	76.512

Çubuk'un göç aldığı iller

Malum olduğu üzere göç evrensel bir toplumsal olgudur. Dün olduğu gibi bugün de insanlar, birtakım sebeplerden dolayı, doğduğu toprakları bırakıp başka coğrafyalara göç etmektedirler. Bu sebepler bazen kuraklık, işsizlik, bazen alt yapı ve barınma yetersizlikleri şeklinde varlık gösterebilirken; bazen de kız kaçırma, kan davası gibi kültürel sebeplerden kaynaklanabilirken. Göç sorunu bazen de salgın hastalıklar, iç savaşlar, doğal afetler ya da zorunlu iskân politikaları gibi sebeplerden kaynaklanabilmektedir.

Tablo 10: Eğitim Düzeyi, Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Çubuk Nüfusu (6+yaş, 2014)

İl	ADNKS 2014 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Ankara	5.150.072	203.621	163.612	40.009	7,8

Bir başka açıdan bakıldığında göç olayı, ülkenin kendi sınırları içindeki nüfus hareketliliği olarak ortaya çıkan iç göç şeklinde olabileceği gibi, ülkeler arasında yaşanan demografik hareketlilik anlamına gelen dış göç şeklinde de olabilmektedir. Göç olgusunu, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bütün boyutlarıyla ülkemizde gözlemlemek mümkündür. Hem dış göç ve hem de iç göç, olanca ağırlığıyla toplum hayatımızın yadsınamaz bir gerçeği olarak varlığını devam ettirmektedir.²²

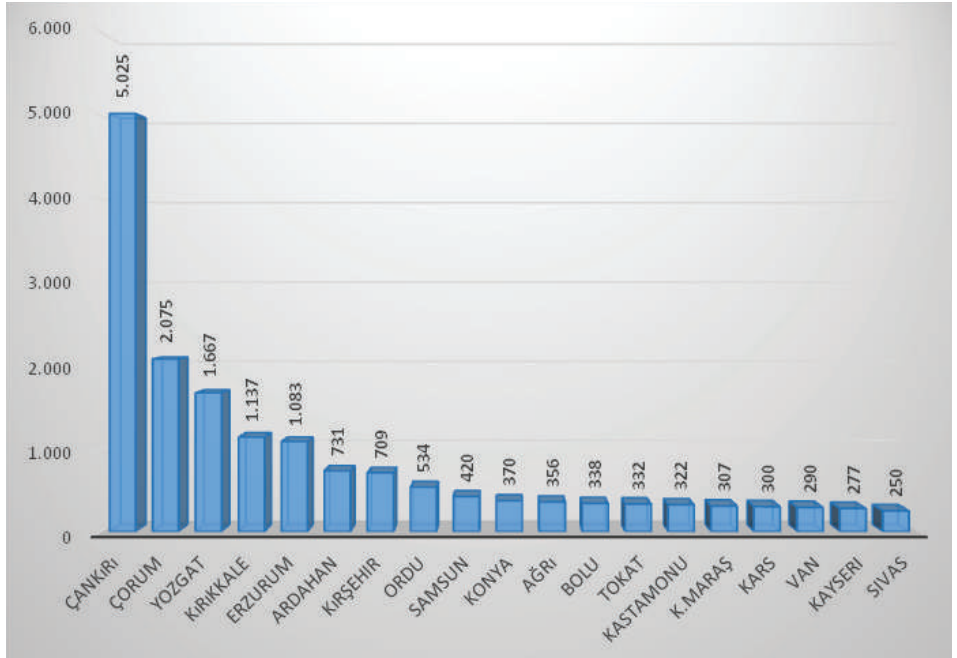
Nüfus büyüklüğü ve gelişmişlik seviyesi bakımından, Ülkemizin en büyük ikinci ili konumundaki Başkent Ankara da yoğun göç alan illerimizden biridir. TÜİK'in verilerinden ortaya çıkan bulgular da Ankara'nın, ülkenin demografik yapısı içinde, verdiğinden çok daha fazla göç alan illerimiz arasında yer aldığını açıkça ortaya koymaktadır. Tablo 11'de de görüldüğü 2014 yılında, Ankara ilimiz 163.612 kişi göç vermiştir. Buna karşın 203.621 kişi de Ankara'ya gelmiştir. Bulgular bu süreçte Ankara'da yaşanan net göç hızının yüzde +7,8civarında olduğunu göstermektedir.

Ankara'nın, önemli ilçelerinden biri olan Çubuk'ta da, yurdumuzun farklı yörelerinden gelmiş bireyler yaşamaktadır. Tablo 12 ve Grafik 8'de, Çubuk'a en çok göç veren illere yer verilmiştir. 2014 yılı TÜİK verileri esas alındığında, Çubuk'a en yoğun göçün Çankırı ilinden geldiği görülür. Çankırı'yı Çorum ve Yozgat izler. Bu illeri Kırıkkale takip eder. Çubuk'a göç veren iller arasında İç Anadolu Bölgesi ve ilçeye yakın olan iller başı çekse de, Karadeniz bölgesinden Doğu Anadolu'ya, yurdun dört bir yanından insan akını olmaktadır.

²² Durmuş Ali Arslan, *Mersin Küçük Sanayi Siteleri Esnaf ve Sanatkarlarının Sosyal-Ekonomik Profilleri ve Temel Sorunları*, Mersin Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Araştırma ve Kültür Yayınları, Mersin 2015.

Tablo 12: İkamet Edilen İlçeye Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan II-2014 (İlk 19 İl)

	Çubuk
Ankara	63.005
Çankırı	5.025
Çorum	2.075
Yozgat	1.667
Kırıkkale	1.137
Erzurum	1.083
Ardahan	731
Kırşehir	709
Ordu	534
Samsun	420
Konya	370
Ağrı	356
Bolu	338
Tokat	332
Kastamonu	322
Kahramanmaraş	307
Kars	300
Van	290
Kayseri	277
Sivas	250

Grafik 8: Çubuk Nüfusunun Ankara Dışında Kayıtlı Olduğu İller

Genel değerlendirme ve sonuç

Araştırmada, nüfus bakımından Türkiye'nin ve İç Anadolu bölgesinin en önemli illerinden biri olan Ankara ve O'nun en önemli ilçelerinden biri durumundaki Çubuk'un demografik yapısı sosyolojik açıdan incelendi. Yapısalcı bir yaklaşımla, betimleyici türden bir sosyolojik araştırma şeklinde gerçekleştirilen çalışmada, temel veri kaynağı olarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi kullanıldı. Araştırmada özellikle 2014 TÜİK verileri kullanıldı.

Bulgular, Çubuk ilçesinin, demografik büyüklük bakımından Başkent Ankara'nın en büyük 11. ilçesi olduğunu ortaya koymaktadır. Yine araştırmanın bulguları, son beş yıllık süreç içinde yörenin nüfusunda, yüzde 3,53'lük bir artış olduğuna işaret etmektedir. Son bir yılda ise yörenin nüfusunda, yüzde 1,42 civarında bir artış yaşanmıştır. Çubuk'un nüfus yapısı cinsiyet değişkeni temelinde incelendiğinde, kadın ve erkekler arasında dengeli bir dağılım gözlemlenir. Bununla birlikte, Çubuk'un nüfus yapısı içinde erkeklerin oranı, kısmen de olsa kadınlardan daha fazladır. İlçede, 15-19 ve 10-14 yaş grubundan bireyler, nüfus piramidi içinde en büyük nüfus kategorisini oluşturmaktadır. Nüfus piramidi, son 20 yıllık süreç içinde, doğum oranlarında kademeli ve düzenli bir azalışa işaret etmektedir.

Medeni durum temelinde yörenin demografik yapısı incelendiğinde, evli bireylerin, ilçenin demografik yapısı içinde büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülür. Öte yandan ilçede, boşanmış kadınların oranı, boşanmış erkeklerden daha fazladır. Daha net bir ifadeyle Çubuk'ta yaşayan bireyler arasında boşanmış kadınların oranı, erkeklerden yüzde 29,7 daha fazladır. İlçede okur-yazarlık oranı oldukça yüksektir. Okuma yazma bilmeyenlerin büyük çoğunluğunu, yüksek yaş gruplarındaki bireylerin oluşturdıkları dikkate alındığında, kısa vadede okur-yazarlık oranlarının daha da artacağı sonucuna ulaşılır.

Yörenin eğitim seviyesi incelendiğinde, kadınların erkeklere kıyasla daha az eğitilmiş olduğu gerçeği ile karşılaşılır. Okur-yazar olmayan, okur-yazar ve ilköğretim mezunu gibi dezavantajlı toplum kesimlerinde, bireylerin çoğunluğunu kadınlar oluştururlar. Buna karşın üniversite mezunları gibi avantajlı gruplarda ise erkeklerin ağırlığı göze çarpar. Öte yandan Çubuk, yurdun farklı yörelerinde göç almaktadır. Bununla birlikte Çubuk'a en çok göç komşu ve yakın illerden gelmektedir. Bunların başında da İç Anadolu ve Orta Karadeniz illeri başı çeker.

KAYNAKÇA

- Arslan, Durmuş Ali, Üçüncü Bin Yılda Adana Milletvekilleri. *International Journal of Human Sciences-Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, S.12-1, s.582-625.
- Arslan, Durmuş Ali, “Çok partili dönem Türk siyasi tarihinde Bitlis milletvekilleri”. *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S.47, s.71-97.
- Arslan, Durmuş Ali, *Mersin Küçük Sanayi S siteleri Esnaf Ve Sanatkârlarının Sosyal-Ekonomik Profilleri ve Temel Sorunları*. Mersin Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Araştırma ve Kültür Yayınları, Mersin 2015.
- Arslan, Durmuş Ali, Geçmişten Geleceğe Bir Şehrin Siyasi Yapısı: Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Canik. *Geçmişten Günümüze Çocuk ve Şehir Temalı IV. Uluslararası Canik Sempozyumu*, Canik Belediyesi-History Studies, Samsun 2015.
- Arslan, Durmuş Ali, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, Nobel Yayınevi, Ankara 2013.
- Arslan, Durmuş Ali, *Sosyoloji ve Yöntem Yazıları*, Kalkan Matbaacılık, Ankara 2012.
- Arslan, Durmuş Ali, *Uygulamalı köy Sosyolojisi: Kırsal Yapı ve Kalkınma Dinamikleri İle 17 Yıl Öncesi ve Sonrası Ankara Kavaközü*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin 2011.
- Arslan, Durmuş Ali, “1960 İhtilali Sonrası İlk Yerel Seçimlerden, 1980 Darbesi Sonrası İlk Yerel Seçimleri Kapsayan Süreçte, Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Samsun’un Siyasi Yapısı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, C.3, S2, 2006, s.1-25.
- Arslan, Durmuş Ali, “Samsun’da Yerel Seçimler ve Siyaset: 1973’ten Günümüze, Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Samsun’un Siyasi Yapısı”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.10, 2006, s.76–106.
- Çubuk Belediyesi. Çubuk ilçe coğrafyası, <http://www.cubuk.bel.tr/>, 21.09.2015,
- Çubuk Kaymakamlığı. Çubuk, <http://www.cubuk.gov.tr/>, 21.09.2015,
- Denzin, Norman, *Sociological Methods*, McGraw-Hill, London 1984.

- Giddens, Anthony, *Human Societies*, Polity Press, Oxford 1992.
- Gilbert, Nigel, *Analysing Tabular Data*, Sage, London 1997.
- Gilbert, Nigel, *Researching Social Life*, Sage, London 1994.
- Güven, Sami, *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2006.
- Haralambos, Michael, *Sociology: Themes and Perspectives*, Bell & Hyman, London 1987.
- Kongar, Emre, *Türkiye Üzerine Araştırmalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- Kongar, Emre, *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.
- Kongar, Emre, *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.
- Neuman, Lawrence, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Yayın Odası, İstanbul 2006.
- Neuman, Lawrence, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 2: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Yayın Odası, İstanbul 2006.
- Newman, David, *Sociology: Exploring the Architecture of Everday Life*, Sage London 2012.
- TÜİK, Çubuk 2014 Nüfusu, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 18.11.2015,
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni: Hayat Tabloları 2013, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18522>, 26.10.2015,
- TÜİK, Çubuk 2013 Nüfusu, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 11.11.2015.

ANKARA SAVAŞI ÖNCESİ-SONRASINDA EMİR TİMUR'DAN GERİYE KALAN NÜMİZMATİK MATERYALLER

Mustafa Kalkan*

Özet

Emir Timur'un Anadolu'ya gelmesinden öncede bölge üzerinde siyasi bir nüfuzunun bulunduğu, bazı emirlerin ve beylerin itaat arz ettikleri bilinmektedir. Bu sebeple Anadolu Seferi öncesinde bölge hakkında her türlü bilgiye sahip olduğu ve bu minval üzere sefer hazırlıklarını tamamladığı görölmektedir. Ankara Savaşı öncesinde sikke darbettirdiği ve bu sikkeleri askerlerine dağıttırdığı, Anadolu'da, Kafkasya'da ve Gürcistan'da ele geçirilen sikkelerden anlaşılmaktadır. Mezkûr sahada bulunan sikkelerden elimizdekilerinin tamamı bakırdır.

Bu sikkeler arasında dünyada eőı olmayan (unique) örnekler mevcuttur. Ankara Savaşı sona erdikten sonra Timuriler ile ticari ilişkilerin devam ettiği, Timur sikkeleri dışında Anadolu'da bulunan ve diğer Timurî sultanlarına ait olan sikkelerden de anlaşılmaktadır. Araştırmamızda Timurilere ait farklı sikke türleri incelenerek, stilistik özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nümizmatik, Ankara Savaşı, Timur, Sultan Şahruh, Sultan Mahmut, Sultan Hüseyin.

* Yrd. Doç. Dr, Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
E-Posta: kalkan12@hotmail.com

NUMISMATIC MATERIAL REMAINED FROM AMIR TIMUR PRE AND POST PERIOD OF THE ANKARA WAR

Abstract

It is known that prior to his arrival to Anatolia, Amir Timur had already political influence upon the area and some amirs and begs declared submission. Therefore it is understood that he already had all kinds of information about the area prior to the Anatolian Campaign and he had completed the preparations for the excursion in this way. It is discovered from the coins captured in Anatolia, Caucasus and Georgia that he had had coins minted before the Ankara War and he had had them distributed to his soldiers. Whole coins we have including those found in the respected area are made of copper.

Among these coins some unique examples exist which lack any peer in the World. The fact that the commercial relations continued even after the end of the Ankara War is understood from the coins belonging to other Timuri sultans found in Anatolia. In our research different types of coins shall be analysed that belong to Timuris and information shall be provided about their stylistic characteristics.

Keywords: Numismatic, Ankara War, Timur, Sultan Shabruh, Sultan Mahmood, Sultan Hussain.

Giriş

Emir Timur, iyi eğitim aldığı ve soylu bir aileden geldiği için askeri yetenekleri daha çocukluk yıllarında şekillenmiştir. Köklü geleneklerin yaşatıldığı toplumlar arasında yetişen liderlerin askeri yeteneklerinin yan sıra siyasi davranış kalıplarını ve sezgileri zamanla edindikleri görülür¹. Moğol hâkimiyetinin bütün gücüyle Türkistan sahasını baskı altında tuttuğu bu dönemde, Timur keskin zekâsı ve ileri görüşlülüğü ile güçlenmeden Moğollara karşı koymayı stratejik bir hata şeklinde görmüştür². Bu sebeplere bağlı olarak zamanla askeri ve siyasi nüfuz edindikten sonra ülke yönetimini

¹ Stratejik öngörü için bakınız: Buribay Ahmedov, *Amir Temurni Yad Etib*, Uzbekiston İzdatelstvo, Toşkent, 1996, s. 2; Ahmet Gözlü, *Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 55.

² Şerafeddin Ali Yezidi, *Zafarnoma*, Müt. O. Buriyev, Kamalak Naşriyatı, Toşkent, 1994, s. 62; Musa Şamil Yüksel, "Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIII, S.1, Temmuz 2008, s. 241.

ele geçirmiş ve nüfuzunun yayılım alanını Türkistan, Altınorda, Kafkaslar ve Ortadoğu üzerinden Anadolu'ya yönlendirmiştir³.

“Anadolu'nun doğusunda Erzincan ve çevresinde bağımsız bir emir şeklinde varlığını devam ettiren Emir Mutahharten (bazı kaynaklara göre ise Taharten) vardı. Emir Mutahharten, Kadı Burhaneddin Ahmed'le mücadele halindeydi ve Karamanoğulları sebebiyle Anadolu'daki gelişmelerden olumsuz etkilendiğinden kendisi için koruyucu bulma çabası içerisindeydi. Bu sebeple 1386-87 yılından beri de Emir Timur ile ilişki içerisinde bulunuyordu”.⁴ Erzurum'un işgalinden sonra Timur'un elçisine itaat arz ederek bağlılık bildirmiş, Van'ı işgali sırasında Mutahharten'in elçisine Timur, değerli hediyelerden oluşan ihسانlarda bulunmuştu. Mutahharten'in Uygur soylu olduğu düşünülmektedir⁵. Timur, Ankara Savaşı öncesinde de Anadolu'ya ve yakın bölgelere saldırılar düzenlemiş önceden temas kurduğu Erzincan hâkimi itaatini arz ederek aman dilemiştir.

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, Kadı Burhanettin'in çabalarıyla askeri ittifak oluşturarak Timur'un gücünü kesme yollarını aramıştır. Her iki tarafta askeri güç olarak birbirini tanımaktadır, Erzurum'a yaklaşan Timur'a Toktamış'ın hareket ettiği haberi ulaşınca Memluklu ve Osmanlı güçleri ile çarpışmaya girmeden hızlı bir şekilde ülkesine hareket etmiş, oradan da Altınorda üzerine saldırmıştır.⁶

Timur'un saldırılarında ve daha sonraki tarihlerde Anadolu'ya⁷ düzenlenen saldırılarda görülen sikkelerin yanı sıra Şahruh dönemi sonrası sikkeler de Kafkaslar, Erzurum, Erzincan, Malatya, Mardin Sivas, Kayseri ve Ankara'da ele geçirilmiştir. Emir Timur'un askerlerinin geri dönüşü ve Timur'un ölümünden sonra Anadolu'da bulunan 32 sikkenin stilistik hususiyetleri ve önemi bu araştırmamızda değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Timur'un 1393-4 yılları arasında Anadolu'ya geliş öncesinde mi yoksa sonrasında mı olduğu belli olmayan bir tarihte Erzincan emiri Mutahharten, Timur adına sikke darbettirmiştir. Sikke gümüş kalitesi ve darb özellikleri yönüyle oldukça iyi bir tasarıma sahiptir. Bu da Anadolu'da dolaylı da olsa Timur'un Ankara Savaşı'ndan 9 yıl önce bazı bölgelerde hâkimiyet sağladığı ve belirli bir etkiye sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

³ İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur fı Nevaib-i Timur (Bozkırdan Gelen Bela)*, Çev. A. Batur, İstanbul, 2012, s. 57.

⁴ Saadetdin Baştürk, “Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue 2010, s. 15.

⁵ Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Eratna Devleti, Kadı Burhanettin Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 252.

⁶ Hayrunnisa Alan, “Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi”, *Bilig*, Güz 2003, s. 133.

⁷ Halil Çetin, *Ankara Savaşı ve Timur'un Anadolu Seferi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2012, s. 68-102.

Sikkenin çapı 17-18 mm, 1.7 gr ağırlığındadır ve yüksek ayarlı gümüşdür.

Kalıp cümle şeklinde sikkenin ön yüzünde görülen yerde La ilaha illallah Muhammed Resulallah, üstte Hz. Ebubekir, altta Hz. Osman, solda Hz. Ömer, sağda Hz. Ali yazılıdır. Emir Timur ve Sultan Mahmud Han adına Erzincan'da darbedilen sikkenin tarihi silinmiştir. (www.zeno.ru. #51211).⁸

Çapı 17 mm, Ağırlığı 1,48 gr ağırlığındadır ve yüksek ayarlı gümüşdür.

Emir Timur ve Sultan Mahmud Han. Allah tektir, Muhammed O'nun elçisidir. Timur Küregen adının etrafında Hz. Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin adı zikredilmektedir. Çemişkezek'te darp edilmiştir.⁹

سلطان محمود خان لا اله الا الله محمد رسول الله
تیمور کورکان ضرب چمیشکزه ابوبکر عمر عثمان علی

Emir Timur, Semerkant'tan 10 Eylül 1399 yılında ayrılarak Azerbaycan-Kafkaslar üzerinden (1400 yılını Karabağ'da geçirmiş) Anadolu'ya girmiş Bingöl üzerinden

⁸ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=51211>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Timur with Mahmud Khan 790-807AH » citing Mahmud Khan during his lifetime, before 800AH » akçe, Erzincan.

⁹ Erol Olcaş, Gültekin Teoman, "Dört Adet Nadir Sikke", 19. 01. 2009, s. 2. <http://www.izmirnumismatik.org/makaleler/4%20Adet%20Nadir%20Sikke.pdf>.

Erzincan-Sivas'a doğru hareket etmiştir. Daha sonra Dımaşk ve Halebe yönelerek buralarda bazı askeri harekâtlarda bulunduktan sonra tekrar Mardin'e geri dönmüştür.¹⁰ Timur, Sultan Bayezid'in askeri hazırlıklarını tamamlayarak hareket ettiğini öğrenince Kayseri, Kırşehir üzerinden gelerek Ankara kuşatmasını kaldırmış ve Çubuk ovasına çekilmiştir. Çubuk Ovası'nda 28 Temmuz 1402 yılında Cuma günü vukubulan savaş, daha üstün bir askeri güce sahip olan Timur'un kesin hâkimiyeti ile sonuçlanmıştır.

Timur'un askeri faaliyetlerine fazla değinmeden konumuzu teşkil eden nümizmatik materyaller üzerinde yoğun bir şekilde durulacaktır. Türkiye'de Timur dönemi üzerine otorite olan değerli hocamız İsmail Aka'nın yetiştirdiği akademisyenler dönemin bütün teferruatına hâkimdirler¹¹. Önceden düzenlenen Çubuk Sempozyumlarında da Ankara Sancağı'nın Osmanlı dönemindeki durumu, toprak sistemi, Ankara Savaşı ve diğer konular bütün yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.¹²

Timur'un Anadolu üzerine hareketi öncesinde yaptığı askeri hazırlıklar sırasında teşkil edilen ordu için farklı eyaletlerden asker topladığı bilinmektedir. Namengan, Buhara, Semerkant, Buhara, Şaş (Taşkent), Mergulan, Andican, Harezmi, Fergana vd şehirlerden orduya katılan askerler için sefer öncesinde dağıtılan ücretler gümüş (dirhem) ve bakır (fels-fülü) sikkelerden oluşmaktadır. Altın sikke farklı normlarda (dinar) nadiren görülmekte ve genellikle de sarayda kullanılmaktadır.

#79239: H. 781/1379 Khwarizm, fractional Dinar, Timur Citing the Chaghatayid ruler Suyurghatmish. #70344: H. 782/1380, Timur with Suyurghatmish.¹³

Emir Timur'un yaşamında görülen sadelik sikkelerinde de dikkat çekmektedir. Ağırlıklı olarak sikkelerinde "emir" unvanını kullanan Timur'un Özbek hattı ile darbedilen stilistik özellikleri, dönemin diğer sikkelerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır.

¹⁰ İbni Tagrıberdi, *En Nücumu'z Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 327-356; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 22-31, 31-33.

¹¹ Hayrunnisa Alan, Musa Şamil Yüksel ve Halil Çetin, Timurîler üzerine çalışan değerli akademisyenler arasındadır.

¹² Mehmet Doğan, *Ankara Sancağı'nda Tımar Sisteminin Dönüşümü*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 40.

¹³ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=70344>. Special projects » Khwarizm Numismatics » Timurid 781-900 AH» Timur » AV, <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=79239>. Special projects » Khwarizm Numismatics » Timurid 781-900 AH » Timur » AV.

Timur sikkelerine giriş yapmadan Timur'un Çağataylar adına ülke yönetiminde Barlas boyuna mensup olan ve önemli rol oynayan babası Turagay'ın yanında yetiştirdiğinin zikredilmesi gerekir. Daha sonra Maverâünnehir'in Tuğluk Timur döneminde işgali sırasında Moğollara itaat ederek ülke yönetiminde rol almaya başladığı görülür. Zamanla etkisini perçinleyerek Moğol soyundan gelen Suyurgatmış'ı (1360) han olarak tahta çıkarıp ülkeyi kendisi yönetmiştir¹⁴. Akabinde dönemin geleneğine uygun olarak yönetimde hak iddia edebilmek için Altınorda soyundan gelen Kazan Han'ın kızı olan Saray Mülk Hanımla evlenmiş ve Moğollara damat (küregen) olmuştur. Tek başına iktidarı ele geçirmesinden sonra (1397) ülkesinde yönetimi sağlamlaştırmış ve askeri ilerleyişine başlamıştır.

Aradan geçen yıllar içinde dört oğlu olmuş, Mirza Cihangir 1376, Mirza Ömerşeyh 1394, Mirza Miranşah 1396 yılında vefat etmiş oğullarından sadece Mirza Şahruh babasının ölümünü görmüştür, diğerleri babaları hayattayken askeri mücadeleler sırasında can vermişlerdir.¹⁵ Oğullarından Mirza Cihangir'in oğlu olan Muhammed Sultan, 1398 yılında bugünkü Kırgızistan'ın Aşpara şehrinde Kırgızlarla giriştiği savaşları kazanmıştır. Torunu Muhammed (Mahmut) 13 Mart 1403 yılında sefer dönüşü sırasında ülkesine dönerken yolda ölmüştür. Evladının ve torununun hatırasını canlandırmak için kendisi hayattayken Muhammed (Mahmut) Sultan adına sikke kestirmiştir.¹⁶

¹⁴ Mirzo Ulugbek, *Türt Ulus Tarihi*, Müt. B. Ahmedov, N. Norkulov, Çulpon Naşriyeti, Toşkent, 1994, s. 325, 326.

¹⁵ Zsombor Tibor Rajkai, *The Timurid Empire and the Ming China: Theories and Approaches Concerning the Relations of the Two Empires*, Budapest Monographs in East Asian Studies, 2007, s. 115.

¹⁶ İrpan Tuhtiyev, *Temur va Temuriylar Sulolasining Tangalari*, Fan Naşriyeti, Toşkent, 1992, s. 15; Hayrunnisa Alan, "Timurlu Döneminde Hükümlerlik Anlayışı", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası, Uluslararası Sempozyumu*, Mimar Sinan Üniversitesi 26-27 Mayıs 2005, İstanbul 2007, s. 18.

Unvan	İsim	Hükümdarlık Süresi
Emir امير Timur Lenk تيمور لنگ	Timur Bey Gurkani تيمور بيگ گوركاني	1370-1405
Emir امير	Pir Muhammed bin Cihangir Mirza پير محمد بن جہانگیر ميرزا	1405-1407
Emir امير	Halil Sultan bin Miranşah خليل سلطان بن ميران شاه	1405-1409
Emir امير	Şahruh Mirza شاھرخ ميرزا	1405-1447
Emir امير Uluğ Beğ الغ بيگ	Mirza Muhammed Tark ميرزا محمد طارق	1447-1449

	Hicri	Miladi
Kutbeddin Timur Küregen		
Suyurgatmış (Ortak Saltanat Dönemi)	771	1369/1370
Mahmut	790	1388
Timur (Tek Başına)	800	1397
Halil	807/812	1404/1409
Şahruh	807	1404/1405
Uluğ Beğ	850	1447
Abdüllatif	853	1449
Abdullah	854	1450
Ebusaid	855	1452
Ahmet	872	1467
Mahmut	900	1494
Şeybani Hanlığı Dönemi	906	1500 ¹⁷

Emir Timur hâkimiyet süresinin sonuna kadar Moğol soylu olmadığı için han, sultan gibi unvanları kullanmamıştır. Daha sonra adına darbedilen sikkelerde bu unvanlar

¹⁷ B. Ahmedov, *Tarihden Saboklar*, Toşkent, 1994, Ukutuvçi Naşriyeti, Toşkent, 1994, s. 426-428; <https://tr.wikipedia.org/wiki/Timur>; Stanley Lane-Poole, *Catalogue Oriental Coins in the British Museum*, Volume VII, Longmans & Co., Paternoster Row; B. M. Pickering: London, 1882, s. 3.

görülmür.¹⁸ Ankara Savaşı'ndan galip olarak ayrıldıktan sonra Ankara, Amasya, Bursa gibi illerde adına sikkeler basılmıştır. Mevcut sikkeler, dönemi göz önünde tutulduğunda gümüş kalitesi açısından oldukça yüksek bir ayar olarak kabul edilebilecek 925 ayar üzerinden darbedilmiştir. Aşağıda örneklerini verdiğimiz sikkeler elimizde mevcut değildir fakat Anadolu'da darbedilen sikkeler ile Maverünnehir bölgesinde darbedilenleri görebilmeniz amacıyla üç örnek karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Timur'un saray için bastırıldığı sikkelerin büyük bir kısmı gümüşten darbedilmiştir ama Maverünnehir'de kullanılanları gümüş ayarı ve basım kalitesi yönüyle iyi bir işçiliğe sahip değildir.

Bunun yanı sıra onun döneminde ya da daha sonra az da olsa Timur adına kesilen sikkeler vardır ki bunlar arasında bakır ve bronz alaşımlılarda bulunmaktadır. Aşağıda Anadolu'nun farklı şehirlerinde darbedilen sikke örnekleri verilmiştir.

Timurîler, H. 806-808/1404-1406.
Timur Han Küregen/Muhammed ibn
Bayazıd Han/Halledallahü mülkehu
Bursa (1.17 gr).

Timurîler, H. 804-806/1402-1404.
Engüriyye (Ankara). Emiri azam/
Timur Küregen/Halledallahü mülkehu/
Darb Engüriyye.

Timurîler, H. 804-806/1402-1404.
Engüriyye (Ankara). Emiri azam/Timur
Küregen/ Halledallahü mülkehu/Darb
Engüriyye (1.33 gr).

Timurîler, H. 804-806/1402-1404.
Amasiya (Amasya). Emiri azam/Timur
Küregen/ Halledallahü mülkehu/Darb
Amasiya (1.67 gr).¹⁹

¹⁸ Beatrice Forbes Manz, "Timur ve Hâkimiyet Sembolü", Çev. M. Şamil Yüksel, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV (2000), s. 58.

¹⁹ <http://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=122374/122375/122376/122380>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Timur with Suyurghatmish 771-790AH.

لا اله الا
 [محمد] رسول الله
 ابو بكر

Kalıp cümle şeklinde sikkenin ön yüzünde görülen satırlarda La ilaha illallah Muhammed Resulallah, üstte Hz. Osman, altta Hz. Ebubekir, solda Hz. Ömer, sağda Hz. Ali yazılıdır. Bazense altta yukarıda görüldüğü gibi Hz. Ali, solda Hz. Osman yazılmıştır.²⁰

ابو بكر | عثمان | علي | عمر

Sikkelerde Emir-i azam Timur Küregen Halledallahü mülkehü. Darb Ankara, Amasya ve Bursa yazılıdır.

امير
 كوركان خلد الله
 ملكه

Emir Timur tahta çıkmadan önce hakim sıfatına haiz olan Siyurgatmış döneminde de şu cümlelerle kendisinin taht ortağı olduğunu vurgulamış ama geleneği bozmadan Moğol hanının adını han unvanıyla önden zikretmiştir.²¹

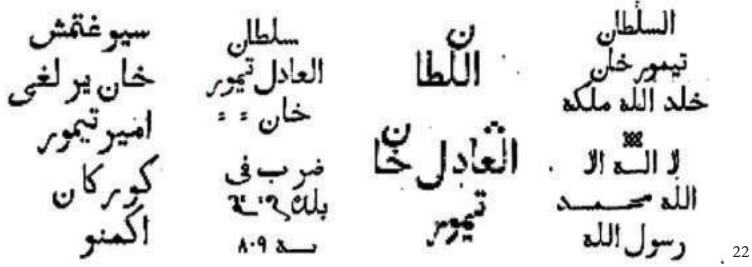
السلطان العادل | سيورغاتمش خا[ن] | [تيمور]ور[كان]

Sultan'ül adil Siyurgatmış Han Timur Küregen.

²⁰ Erol Olcaş, Gültekin Teoman, "Dört Adet Nadir Sikke", 19. 01. 2009, s. 2. [http:// www.izmirnumismatik.org/makaleler/4%20Adet%20Nadir%20Sikke.pdf](http://www.izmirnumismatik.org/makaleler/4%20Adet%20Nadir%20Sikke.pdf).

²¹ Hayrunnisa Alan, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", *Bilgi*, Güz 2003, s. 119.

Bazı sikkelerde de.

Sultan Timur Han halledallahü mülkehu/Lailaha İllallah Muhammed Resulallah. Sultan'ül adil Timur Han/Darebe fi belede Kırım, sene 809. Siyurgatmış Han yarğı (yarlığı) Emir Timur Küregen ekmenü (benim sözüm)

şeklinde ifadeler vardır.²³

Emir Timur adına yirmi farklı başkent ve şehirde altın, gümüş-bakır sikke darbedilmiştir. Bu şehirler: Astarabad, Bakü, Bakuba, Bağdat, Basra, Herat, Damğan, Derban (Derbent), Yezid, Isfahan, Kaşan, Kum, Mardin, Sova, Sultaniye, Tebriz, Hoy, Şebinkara (Şebinkarahisar ?), Şiraz ve Şemahadır.²⁴

Bu kalıp ifadelerden sonra şimdi sırasıyla üzerinde duracağımız sikkelerin özelliklerini, kimlere ait olduklarını, tarihlerini, nerelerde kesildiklerini, metal özelliklerini ve bazı örnekleri unik (unique) (RRRRR) eşsiz yapan hususiyetlerini sıralayalım. Timur dönemine ait olan elimizdeki sikke sayısı 32'dir. Bu sikkelerin 1'i 823 (1420), 9'u 832 (1429), 1'i 890-920 (1485/1514), 1'i 898/899 (1493-4), 4'ü 899/900 (1494/5), 1'i 901-906 (1496/1501), 1'i 902 (1497) 1'i 906-964 (1501/1557), 1'i 907 (1502), 2'si 910 (1505) hicri-miladi yıllarına ve 10'u ise bilinmeyen dönemlere aittir. Bazı sikkeler, Timur'un hâkimiyet yıllarına aittir ve Hicri 771 ile 807 seneleri arasına tarihlenmektedir. 10 sikke tarihlenememiştir ve bunlar anonim olarak bilinen sikkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca diğer sikkeler arasında dört rare (RRRR çok çok nadir) beş rare (RRRRR hiç olmayan) sikkeler mevcuttur. Ahıskalı Mihralı Bey Koleksiyonu'nda yer alan sikkeler, ilk kez bu sempozyumda ilmi literatüre kazandırılacaktır. Bu koleksiyon, Türk tarihine ait 539 sikke ve 270 civarında küçük eserden oluşmaktadır.

1 tanka (dirhem) AR (gümüş sikke) = 6 dengi AE (bakır sikke) = 24 (bakır sikke) AE = 1 dinar.²⁵

²² P. Savelyev, Moneti, Djuçidov, Djabatagidov, Djelairidov i Drugiya Obraşavşiyasiya v Zolotoy Ord v Epohu Tohtamışa, Vıp II, Sankpeterburg 1858, s. 262.

²³ P. Savelyev, Neizdannıya Djuçiskıya Moneti iz Raznıh Sobraniy, Vıp III, Sankpeterburg 1858, s. 329, 330.

²⁴ İrpan Tuhtıyev, Temur va Temuriylar Sulolasining Tangalari, Fan Naşriyeti, Toşkent, 1992, s. 11-14.

²⁵ W. Hinz, İslam'da Ölçü Sistemi, Çeviren: Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No 21, İstanbul, 1990, s. 13.

Ankara Savaşı'na gelen asker ya da komutanlardan günümüze kadar ulaşanlar arasında nümizmatik literatüründe dünyada başka bir örneği görülmemiş sikkeler de yer almaktadır. Bu sikke, şaşkınlık yaratan bir basım tekniğine sahiptir. Timur, Buhara ve Şaş (Taşkent) şehirlerini şereflendirmek düşüncesiyle zikredilen sikkeyi darbetmiştir. Timur'un darbettirdiği sikkeler arasında bir ya da iki şehri onurlandırmak adına başka bir sikke örneği mevcut değildir. Timur için Kafkasya ve Anadolu seferleri zor geçecek askeri hareketler olarak görülmemiştir. Timur dönemi sikkeleri üzerine çalışan nümizmatik otoriteleri şaşkıncıdır, Timur neden böyle bir sikkeyi Anadolu seferine çıkmadan önce darbettirmiştir ya da bu sikkeler başka bir bölgeye düzenlenen sefer öncesinde mi kesilmiştir. Bu cevabını aradığımız bir sorudur, diğer soru ise acaba bu sikkeler Timur adına sonradan darbedilen anonim sikkelerden biri midir. Bilindiği üzere Timur adı ile oğulları ve torunları tarafından da dedeleri adına sikkeler darbettirilmiştir.

Timurî Sikkeleri ve Darp Özellikleri.

İlk resim, dünyada başka örneği olmayan bir sikke olarak karşımıza çıkıyor. Genel özellikleri, diğer Timurî sikkelerine benziyor olması sebebiyle Trilon B ile temizlenene kadar anlaşılamamıştır. Daha sonra Timur darplarında görülen arka yüzdeki "Buhara" yazısı dışında diğer tarafta yer alan "Şaş-Taşkent" kelimesi okununca anonim olarak bilinen sikkelerden bu yönüyle belirgin bir şekilde ayrıldığı görülmüştür. Bilindiği gibi Emir, Semerkand şehrine büyük önem vermiş bu amaca matuf olarak da Şehri Sebz-Sebiz (Keş) şehrini terkederek Semerkant'a taşınmıştır.²⁶

Uzun seferlerden elde edilen ganimetleri ve buralardan toplanan âlimleri, sanatkârları, ustaları kendi merkezi Semerkand ve civarını mamur hale getirmek için kullanmıştır. O (Timur) Hindistan'da ele geçirilen esirler arasından taş ustalarını kendi payına ayırtmıştır.²⁷

Mevcut sikke oldukça ilginçtir ve bugüne kadar görülen türden bir sikke değildir. Prof. Dr. P. Petrov, bu sikkeyi "Timur sikkeleri açısından bakıldığında *"sıradışı bir fan-tezi"* olarak tanımlamaktadır.²⁸ 100.000 üzerinde Timurî sikkesini gözden geçirmeme rağmen Timurîlere ait nümizmatik materyal arasında gördüğüm ilk sikke" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Sikkenin bir tarafında Şaş (Taşkent), diğer yüzünde ise Buhara yazılıdır.

²⁶ Hayrunnisa Alan, "Timurlularda Vezirlik Müessesesi", XIV. Türk Tarih Kongresi, C. I, Ankara 9-13 Eylül 2002, s. 102.

²⁷ Hayrunnisa Alan, "Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları", *Bilgi*, Yaz 2004, S. 30, s. 153.

²⁸ www.rasmir.com. <http://rasmir.com/FORUM/index.php?/topic/8110-timuridi-ii-drugie-15-monet/>

Resim 1: Çapı 26 mm, Ağırlığı 5. 3864 gr. Metal: (Bakır) AE.

İkinci resim, Şahruh dönemine aittir 832 tarihlidir, dengi darb Buhara'da bakır olarak kesilmiştir, kondisyonu mükemmeldir. Sikkenin diğer tarafında Şahruh Sultan adı yer almaktadır. Sene fit'tarih 832 şeklindedir. Bu sikkeler, fülüs-ı adliye olarak da bilinirler. Nadirlik derecesi bir rare (R) olarak tanımlanmıştır. Şahruh sikkeleri görüldüğü üzere Astarabad, Yezid, Kaşan, Kirman, Sebizvar, Sova (Sava), Semerkand, Sultaniye, Tebriz ve Şiraz şehirlerinde darbedilmiştir.²⁹ Bu sikke 4, 5, 9, 10, 12, 21, 26 nolu sikkelerle aynı şekilde darb edilmiştir. Zikredilen sikkelerin tamamı Hicri 832 yılına aittir.

Resim 2: Şahruh Sultan (807-850) Çapı 25.5 mm, Ağırlığı 5. 3472 gr. Metal: AE. R.³⁰

Timuri-Sahruh Sultan, Darb Yeri: Buhara, Hicri 832/1429. Sikke Türü: Adliye. Anonim sikke

www.zeno.ru. #8537.³¹

²⁹ İrpan Tuhtiyev, *Temur va Temuriylar Sulolasining Tangalari*, Fan Nashriyeti, Toshkent, 1992, s. 19-21.

³⁰ Musa Şamil Yüksel, "Şahruh'un Sunni Canlandırma Siyaseti", *Tarih Okulu*, Sonbahar 2009, S. V, s. 98.

³¹ Büyük sikkelerin yanında verilen küçük sikkeler, büyük sikkelerin okunamayan yerlerinin daha iyi şekilde görülerek alan uzmanları tarafından okunabilmesi amacıyla www.zeno.ru'dan # şeklinde işaret ve numaralarıyla alınarak verilmiştir. Zeno. ru. numizmatik sahasında dünyanın en büyük sikke bankası ve veri tabanıdır. Diğer değerli ikinci site ve veri tabanı ise www.rasmir.com'dur. Bu sitede, kazılarda bulunan sikkeler, alan uzmanları tarafından okunur ve tasnif edilerek Numizmatik literatürüne kaydedilir. Dünyada ilk kez bulunan ve başka bir örneği olmayan (unique) sikkeler, alan otoriteleri tarafından yayınlanarak bu disiplinin gelişimi devam ettirmeye çalışılmaktadır. <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=8537>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Shahrukh 807-850AH » Copper fals.

لا اله الا
الله محمد
رسول الله

ضرب
السلطان الاعظم
شاه رخ بهادر خلد الله
ملكه وسلطانه
سبزوار
سنة ٨٣٠

ضرب
السلطان معالي
[م]ير شاه رخ بهادر خلد الله
وسلطانه غوارزم
ملكه ٨٣٣

ضرب
السلطان الاعظم
شاه رخ يلد بهادر خلد
الله ملكه وسلطانه
سنة ٨٣٧

Darebe Sultan'ül azam Şahruh (Yezid) Bahadır halledallahü mülkehu ve sultanehu, sene 837.

Darebe Sultan'ül Ali Emir Şahruh Bahadır halledallahü mülkehu ve sultanehu, Harezmi 833.

Darebe Sultan'ül azam Şahruh Bahadır halledallahü mülkehu ve sultanehu, Sebzar, sene 820.

Lailahe illallah Muhammed Resulallah.³²

ضرب
ارزنجان
في سنة ٨٤٥
السلطان الاعظم شاه [رخ] خلد الله وخلا [فته]

ضرب
[ال]سلطان الاعظم
الخاقان الاعدل مرشد الدين
[س]لطان عبد الله بهادر خلد الله
قند وسلطانه
سمر ٨٥٤
سنة في ٨٥٢
.. تيمور كوركان
الغ بك كوركان بن
هراة سورمو

Darebe sultan'ül azam el hakan el adil müşşid'din Sultan Abdullah Bahadır halledallahü (mülkehu ve) sultanehu, Semerkand, sene 854.

Sene fi 852. Timur Küregen Hamdül Sağ Beg Küregen bin Surmu (Surku), Herat.

[ضرب]
[ال]سلطان الاعظم
سلطان ابو سعيد كوركان
خلد الله تعالى ملكه
قند
وسلطانه سم[و]

السلطان الاعظم
سلطان احمد كوركان
خلد الله تعالى ملكه [ه]
وسلطانه بخا ..

ضرب
السلطان الاعظم
سلطان علي بهادر خلد
الله تعالى
وسلطانه

Darebe Erzincan fi sene 845. Sultan'ül azam Şahruh halledallahü mülkehu ve halfetehu.³³

Sultan'ül azam Sultan'ül Ali Bahadır halledallahü teali (?) . . . ve sultanehu . . .

Sultan'ül azam Sultan Ahmed Küregen halledallahü teali mülkehu ve Sultanehu Baha . . .

Darebe Sultan'ül azam Sultan Ebusaid Küregen halledallahü teali mülkehu ve Sultanehu, Semerkand.³⁴

³² Stanley Lane-Poole, *Catalogue Oriental Coins in the British Museum*, Volume VII, Longmans & Co., Paternoster Row; B. M. Pickering: London, 1882, s. 22, 27, 28.

³³ Stanley Lane-Poole, *a. g. e.*, s. 30, 38-39.

³⁴ Stanley Lane-Poole, *a. g. e.*, s. 40, 42-43.

سلطان	ضرب	[ال]سلطان[ن] لاعظم
معظم شاه بهادر	بود	حسين بهادر خ[ان]
خلد الله ملكه	به هراة	خلد الله ملكه وسلطانه
سكة بدخشان	۹۰۰	سنة ۷۸۵
		سلطانه

Sultan Muzaffer Şah Bahadır halledallahü mülkehu senete (sekete) Bedahşan.

Bud bi (bihi) Herat 900. Darebe Sultan'ül azam Ebusaid Küregen.....sultanehu.

Sultan'ül azam Hüseyin Bahadır Han halledallahü mülkehu ve sultanehu sene 785 (?).³⁵

Yukarıda zikredilen isim ve unvanlar, Timurî sikkelerinin ön ve arka yüzünde görülen darb yeri ve tarihleriyle tamamlanmış bazı örnekleridir.

Üçüncü resim, Timur sikkeleri ile Afgan sikkeleri arasında özel bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha çok Timur'un hâkimiyeti altındaki topraklar arasında yer alan Hisar sikkelerine benzemektedir. Meskûkât uzmanları benzeri sikkelerin Afganistan topraklarında Timur'a tabi olan yerel beyler tarafından da darbedilmiş olabileceğini belirtmektedirler. Bakırdır ve çiçek süslemeleri ile nakşedilmiştir, diğer yüzünde Semerkand yazısı bulunmaktadır. Bu sikke ile 11 numaralı sikke aynı tarihlere aittir, sadece aralarında stil farkı mevcuttur.

Resim 3: Mahmut (899-900). Çapı 25.5 mm, Ağırlığı 4. 8310 gr. Metal: AE. R.

Darb Yeri: Semerkand, Hicri 898/899/1493-1494.

Anonim Sikke. www.zeno.ru. # 100446/79922/23752. ³⁶

³⁵ Stanley Lane-Poole, a. g. e., s. 46.

³⁶ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=100446/79922/23752>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Anonymous. Samarqand AH898, Timurid anonymous AE Fals.

Dördüncü resim, Sultan Mahmut (899-900) dönemine aittir. Sikke Semerkand şehrinde darbedilmiştir ve Hicri 898/899 tarihli dir. Anonim sikke olarak bilinen paranın ön yüzünde Semerkand, arka yüzünde ise sultanın adı zikredilmektedir.

Resim 4: Şahruh Sultan (H. 807-850). Çapı 22 mm, Ağırlığı 4. 3001 gr. Metal: AE. R.

Timuri-Sultan Şahruh, Darb Yeri: Buhara, Hicri 832/1429. www.zeno.ru. # 48481/8537.³⁷

Beşinci resim, ikinci sikke ile benzer stilistik özelliklerle kesilmiştir. Şahruh dönemine³⁸ aittir 832 tarihli dir, dengi darb Buhara'da bakır olarak darbedilmiştir, kondisyonu mükemmeldir. Sikkenin diğer tarafında Şahruh Sultan adı (Şahruhiye) yer almaktadır. Sene fit'tarih 832 şeklindedir. Bu sikkeler fülüs-ı adliye olarak bilinirler. Bir rare olarak tanımlanmıştır.

Resim 5: Şahruh Sultan (H. 807-850). Çapı 25.3 Ağırlığı 4. 5894 gr. Metal: AE. R.

Timuri-Sultan Şahruh, Darb Yeri: Buhara, Hicri 832/1429.

Anonim Sikke. www.zeno.ru. # 8537/48481.³⁹

³⁷ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=48481/8537>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Bukhara.

³⁸ M. Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 29.

³⁹ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=8537/48481>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Shahrukh 807-850AH » Copper fals.

Altıncı resim,**Resim 6:** Çapı 28 mm, Ağırlığı 4. 3948 gr. Metal: AE. RRRR.Timurî, Anonim Sikke. www.zeno.ru. # 44679.⁴⁰**Yedinci resim,****Resim 7:** Çapı 21.5 mm, Ağırlığı 2. 9445 gr. Metal: AE. R.Timurî/Moğol, Darb Yeri: Belh. . www.zeno.ru. # 158770/133414.⁴¹

Sekizinci resim, tipik Timurî sikkesi olarak bilinmektedir. Hicri 823 yılında, Semerkand şehrinde darbedilmiştir. Şahruh dönemine (H. 807-850) aittir. Bakır olarak darbedilmiş olan sikkenin üzerinde Adil, Semerkand yazılıdır. Diğer tarafında ise damga ve yıldız şeklinde bir figür bulunmaktadır.

⁴⁰ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=44679>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Anonymous.

⁴¹ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=158770/133414>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Samarkand.

Resim 8: Şahruh Sultan (H. 807-850). Çapı 20.5 mm, Ağırlığı 4. 4878 gr. Metal: AE. R.

Timurî, Darb Yeri: Semerkand (ayrıca aynı sikkeler Buhara, Karşı, Termiz, Harizm, Şehrisebz, Şahruhiye'de de darbedilmiştir), Hicri 823/1420, Ölçü Birimi: Nim dengi: Adliye. Anonim Sikke.

[www.zeno.ru. # 106015/43465](http://www.zeno.ru/#106015/43465).⁴²

Dokuzuncu resim,

Resim 9: Şahruh Sultan (H. 807-850). Çapı 23.5 mm, Ağırlığı 6. 0565 gr. Metal: AE. R.

Timurî-Sultan Şahruh, Darb Yeri: Buhara, Hicri 832/1429. Anonim Sikke. [www.zeno.ru. # 48481](http://www.zeno.ru/#48481).⁴³

Onuncu resim,

Resim 10: Çapı 24 mm, Ağırlığı 5. 8426 gr. Metal: AE. RR.

Timurî sikkesi, Darb Yeri: Buhara

⁴² <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=106015/43465>. Samarqand, 823AH AE Fulus.

⁴³ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=48481>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Bukhara.

On birinci resim,

Resim 11: Mahmud (899-900). Çapı 25 mm, Ağırlığı 4. 8520 gr. Metal: AE. RR.

Yaklaşık Hicri 890/1485-910/1505 yılları arasında darbedilmiştir. Darb Yeri: Semerkand, Hicri 910/1505. Sikkenin üzerinde *Adl, Semerkand* yazılıdır. Anonim Sikke. www.zeno.ru. # 86509. ⁴⁴

On ikinci resim,

Resim 12: Şahruh Sultan (H. 807-850). Çapı 23 mm, Ağırlığı 4. 7857 gr. Metal: AE. R.

Timurî-Sultan Şahruh, Darb Yeri: Buhara, Hicri 832 (1428/9).

Anonim Sikke. www.zeno.ru. # 48481. ⁴⁵

On üçüncü resim,

Resim 13: Mahmud (899-900). Çapı 23 mm, Ağırlığı 3. 7901 gr. Metal: AE. R.

Darb Yeri: Semerkand-Taşkend, Hicri 899-900/1494-1495,

Anonim Sikke, Adl, Semerkand (S) şekli. www.zeno.ru. # 89437/148606/87861. ⁴⁶

⁴⁴ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=86509>. Timurid AE fals, Samarqand 898AH.

⁴⁵ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=48481>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Bukhara.

⁴⁶ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=89437/148606/87861>. Timurid, fulus, Samarqand 899 AH.

On dördüncü resim,

Resim 14: Mahmud (899-900). Çapı 24.5 mm, Ağırlığı 5. 1108 gr. Metal: AE. RR.
Darb Yeri: Semerkand, Hicri 899/900/1494-1495, Anonim Sikke. www.zeno.ru. # 79919.⁴⁷

On beşinci resim,

Resim 15: Şahruh Sultan (H. 807-850). Çapı 23 mm, Ağırlığı 4. 0268 gr. Metal: AE. RRR.
Timuri, Uluğbek, Darb Yeri: Semerkand/Binkath, Hicri 832/1429 (?), Anonim Sikke. www.zeno.ru.
16247/36669/9464.⁴⁸

On altıncı resim,

Resim 16: Çapı 25 mm, Ağırlığı 3. 7728 gr. Metal: AE. RRR.
XIV-XVI. yüzyıla aittir, Darb Yeri: Taşkent'tir, balık figürlü bir sikke şeklinde darbedilmiştir.

⁴⁷ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=79919>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Sultan Husayn, 3rd reign 873-911AH.

⁴⁸ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=16247/36669/9464>. Timurid AE fals, Binkath?

On yedinci resim,

Resim 17: Çapı 26 mm, Ağırlığı 4. 4114 gr. Metal: AE. RRRRR.
Anonim Timurî Sikkesi, Şaş (?). www.zeno.ru. # 72224.⁴⁹

On sekizinci resim,

Resim 18: Çapı 24.8 mm, Ağırlığı 4. 6728 gr. Metal: AE. RR.
Timurî, Darb Yeri: Semerkand, Hicri 910/1505,
Anonim Sikke, Para Birimi: Dinar. www.zeno.ru. # 67499/33885/58310.⁵⁰

On dokuzuncu resim,

Resim 19: Mahmud (899-900). Çapı 24. 7 mm, Ağırlığı 4. 5429 gr. Metal: AE. RR.
Timur, Hicri 899/1494, Anonim Sikke, Adl, Semerkand. www.zeno.ru. # 97271.⁵¹

⁴⁹ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=72224>.

⁵⁰ E. A. Davidoviç, "Dnejnoe Hozyaystvo na Territorii Yujnogo Tadjikistana , uzbekistana vo Vtorom Desyati-letii XVI. v." *Numizmatičeskiy Sbornik*, Ç. V, Vp I, Moskva, 1977. s. 9, 12, 15, 19; <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=67499>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Anonymous.

⁵¹ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=97271>. Timurid AE fulus, 899.

Yirminci resim,

Resim 20: Çapı 20 mm, Ağırlığı 3. 6059 gr. Metal: AE. R.

Timur, Hicri 890-920/1494-1514, Darb yeri: Semerkand/Taşkend, Anonim Sikke.

Barskan bölgesinde bulunmuştur.

Yirmi birinci resim,

Resim 21: Şahruh Sultan (H. 807-850). Çapı 26 mm, Ağırlığı 5. 1319 gr. Metal: AE. R.

Timuri, Semerkand, Hicri 832/1429, Anonim Sikke. www.zeno.ru. # 104332.⁵²

Yirmi ikinci resim,

Resim 22: Mahmud (899-900). Çapı 26.8 mm, Ağırlığı 4. 6911 gr. Metal: AE. RR.

Timuri, Darb Yeri: Semerkand, Hicri 900/1495, Anonim Sikke. www.zeno.ru. # 97281/79919.⁵³

⁵² <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=104332>. Bukhara, AH832, Timurid anonymous AE Fals.

⁵³ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=97281/79919>. Timurid AE fulus, Samarqand 900AH.

Yirmi üçüncü resim,

Resim 23: Sultan Hüseyin (873-911). Çapı 24 mm, Ağırlığı 4. 1836 gr. Metal: AE. RRR.

Hicri 902/1497, Semerkand/Hisar/Herat. Süslemeli Hisar sikkesi. [www.zeno.ru. # 4080/58384](http://www.zeno.ru/#4080/58384).⁵⁴

Bu sikke 27 nolu sikke ile aynı sultan dönemine aittir. Aşağıda bu sultan dönemine ait olan sikke-lerin okunuşları verilmiştir. Sultan Hüseyin adına Herat, Meşhed, Astarabad gibi şehirlerde de sikke kestirilmiştir.⁵⁵

Yirmi dördüncü resim,

Resim 24: Çapı 29 mm, Ağırlığı 4. 4237 gr. Metal: AE. RR.

⁵⁴ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=4080/58384>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Hisar, Hisar-i Shadman.

⁵⁵ İrpan Tuhtiyev, a. g. e., s. 26.

Yirmi beşinci resim,**Resim 25:** Çapı 20 mm, Ağırlığı 1. 5358 gr. Metal: AE. RRR.

Barskan (Barsgan) bölgesinde bulunmuştur. Darb yeri Şaş (Taşkend), Hicri 906/964/1501-1557. Sikke, Mahmud Han dönemi ya da Mogulistan hanı Tuğluk Timur dönemine ait olabilir. Sikkenin üzerinde Şaş-Taşkent yazısının yanı sıra diğer tarafında aslan-pars resmi vardır.

Prof. Dr. P. Petrov'a göre Timur sikkeleri arasında yer almaktadır. [www.zeno.ru. # 115615/142444](http://www.zeno.ru/#115615/142444).⁵⁶

Yirmi altıncı resim,**Resim 26:** Şahruh Sultan (H. 807-850). Çapı 26 mm, Ağırlığı 6. 6489 gr. Metal: AE. R.

Anonim Sikke, Darb Yeri: Buhara, Hicri 832/1429. [www.zeno.ru. # 104332](http://www.zeno.ru/#104332).⁵⁷

⁵⁶ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=115615/142444>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Tashkand. Tashkand, Timurids Anonymous AE Fals, 964 AH

⁵⁷ E. Yu. Gonçarov, "Medniy Çekan Timuridov v Horezme: Timur i Şahruh", *Epigrafika Vostoka*, XXVIII, s. 27-40; <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=104332>. Bukhara, AH832, Timurid anonymous AE Fals.

Yirmi yedinci resim,

Resim 27: Sultan Hüseyin (873-911). Çapı 25.3 mm, A 4. 5886 gr. Metal: AE. RRR.

Darb Yeri: Semerkand, Hicri 901/906/1496-1501,

Para Birimi: Anonim Dinar. Adil, Semerkand. www.zeno.ru. # 58521/79921.⁵⁸

Yirmi sekizinci resim,

Resim 28: Çapı 24.5 Ağırılığı 3. 9215 gr. Metal: AE. RRRRR.

Buhara, Şaş (Taşkent).

Yirmi dokuzuncu resim,

Resim 29: Çapı 24.5 mm, Ağırılığı 5. 6800 gr. Metal: AE.

⁵⁸ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=58521/79921>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Samarqand. ISLAMIC WORLD » Timurid » Sultan Husayn, 3rd reign 873-911AH. Timurid AE fals, Samarqand 906AH.

Otuzuncu resim,**Resim 30:** Çapı 24 mm, Ağırlığı 3.6391 gr. Metal: AE.**Otuz birinci resim,****Resim 31:** Çapı 17.5 mm, Ağırlığı 1.7624 gr. Metal: AE. RRRR.

Barskan bölgesinde bulunmuştur. Uzmanlar tarafından Timurîler (XV-XVI) ya da daha sonraki bir döneme tarihlenmektedir. Sikkenin ön yüzünde iki adet altı köşeli yıldız mevcuttur. Ortasında Muhammed (Mehmed-Mahmud) gibi bir yazı bulunmaktadır. Otrar şehrinde Hicri 832/1429 yılında darbedilmiş olmalıdır. Para Birimi: Yarım Tenkendir. www.zeno.ru. # 150939.⁵⁹

Otuz ikinci resim,**Resim 32:** Çapı 26.5 mm, Ağırlığı 3.0227 gr. Metal: AE. RR.

Timurî-Şeybani

Darb Yeri: Buhara, Hicri 907/1502, Anonim Sikke, Para Birimi: Dinar. www.zeno.ru. # 58361.⁶⁰

⁵⁹ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=150939>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Tashkand.

⁶⁰ <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=58361>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Bukhara. Bukhara, anonymous AE dinar, 907AH.

Değerlendirme

Timur dönemine ve diğer Timurlulara ait olan sikkeler, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan sınırları dâhilindeki bölgelerde bulunmuştur. Sikkelerin bulundukları saklama kaplarına düşülen notlar, bazılarının Kafkas ötesinden (Türkistan, Kafkasya ve Gürcistan) Anadolu'ya getirildiklerini göstermektedir.

32 sikke içinde dünya literatürüne ilk kez kazandırılanları (özellikle dört sikke RRRRR/olağanüstü nadirdir) nümizmatlar için oldukça değerlidir. Timur dönemine ve sonrası dönemlere ait sikkelerin Anadolu'da uzun yıllar görülmesi, aynı zamanda ticari ve askeri münasebetlerinde devam ettiğini göstermektedir. Timur dönemi sikkeleri gümüş olarak Türkiye'de bulunabilmektedir fakat bakır sikkeler çok azdır ya da yok denecek kadardır. Bu sebeplere bağlı olarak mevcut sikkeler, zikredilen disiplin açısından önem arz etmektedir.

Maalesef meskûkât alanı Türkiye'de üzerinde yeterince durulmamış bir disiplindir, sahanın duayenleri ve koleksiyonerler dışında, bilimsel alt yapısı oluşturularak çalışılmamıştır. Roma-Grek-Bizans nümizmatığı üzerinde çalışılan otoritelerimiz mevcutsa da Timurî sikkeleri üzerinde yayın yapan bulunmamaktadır. Birkaç makale dışında, ilmi literatürde mevcut değildir. Mevcut literatür eksikliği, yabancı kaynaklarla giderilmeye çalışılmıştır.

Bu sikkelerin yanı sıra Yıldırım Beyazıt'a (Bayezit-Bayezid) ait sikkelerinde uzmanlar tarafından toparlanarak Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ya da Çubuk Belediyesi tarafından Belediye binasına ya da üniversite girişine müze standlarına bilgilendirme notlarıyla birlikte yerleştirilerek sergilenmesi gerekir. Sosyal bilimler alanında yapılmaya başlayan ve yeni kurulan iki üniversitenin (Yıldırım Beyazıt ve Sosyal Bilimler Üniversitesi) dünya standartlarında varlık gösterebilmesi, bilimsel yenilikler yönüyle çığır açan nitelikteki çalışmaları ortaya koymalarıyla mümkün olacaktır.

Yeni nesillerin geçmişle yüzleşmesi ve dönemin özelliklerini bir ölçüde de olsa belleklerinde canlandırabilmelerini sağlamak amacıyla kurulması teklif edilen bu standı, kısa süre içinde Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde bulunan sikke uzmanlarının (Osmanlı meskûkâtçıları) mevcut imkânlar dâhilinde hayata geçirmeleri elzemdir.

KAYNAKÇA

- Ahmedov, Buribay, *Amir Temurni Yad Etib*, Uzbekiston İzdatelstvo, Toşkent, 1996.
- Ahmedov, Buribay, *Tarihdan Saboklar*, Toşkent, 1994, Ukutuvçı Naşriyeti, Toşkent, 1994.
- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Alan, Hayrunnisa, "Timurlularda Vezirlik Müessesesi", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, C. I, Ankara 9-13 Eylül 2002.
- Alan, Hayrunnisa, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Ordanın Yıkılması Meselesi", *Bilgi*, Güz 2003.
- Alan, Hayrunnisa, "Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları", *Bilgi*, Yaz 2004, S. 30.
- Alan, Hayrunnisa, "Timurlu Döneminde Hükümlerlik Anlayışı", Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası, Uluslararası Sempozyumu, Mimar Sinan Üniversitesi 26-27 Mayıs 2005, İstanbul 2007.
- Baştürk, Saadettin, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları", *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue 2010.
- Çetin, Halil, *Ankara Savaşı ve Timur'un Anadolu Seferi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2012.
- Davidoviç, E. A., "Dnejnoe Hozyaystvo na Territorii Yujnogo Tadjikistana , Uzbekistana vo Vtorom Desyatiletii XVI. v." *Numizmatičeskiy Sbornik*, Ç. V, Vıp I, Moskva, 1977.
- Doğan, Mehmet, Ankara Sancağı'nda Tımar Sisteminin Dönüşümü, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, 2006.
- Gonçarov, E. Yu., "Medniy Çekan Timuridov v Horezme: Timur i Şahruh", *Epigrafiika Vostoka*, XXVIII.
- Gözlü, Ahmet, *Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği*, Çizgi Yayınları, Konya, 2011.
- Hinz, W., *İslam'da Ölçü Sistemi*, Çeviren: Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No 21, İstanbul, 1990.
- İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur fi Nevaib-i Timur (Bozkırdan Gelen Bela)*, Çev. A. Batur, İstanbul, 2012.

- İbni Tagriberdi, *En Nücümü'z Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.
- Lane-Poole, Stanley, *Catalogue Oriental Coins in the British Museum*, Volume VII, Longmans & Co., Paternoster Row; B. M. Pickering: London, 1882.
- Manz, Beatrice Forbes, "Timur ve Hâkimiyet Sembolü", Çev. M. Şamil Yüksel, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV (2000).
- Mirzo Uluğbek, *Türt Ulus Tarihi*, Müt. B. Ahmedov, N. Norkulov, Çulpon Naşriyeti, Toşkent, 1994.
- Olcaş, Erol, Gültekin Teoman, "Dört Adet Nadir Sikke", 19. 01. 2009, s. 2. [http:// www. izmirnumismatik. org/ makaleler/4%20Adet%20Nadir%20Sikke.pdf](http://www.izmirnumismatik.org/makaleler/4%20Adet%20Nadir%20Sikke.pdf).
- Rajkai, Zsombor Tibor, *The Timurid Empire and the Ming China: Theories and Approaches Concerning the Relations of the Two Empires*, Budapest Monographs in East Asian Studies, 2007.
- Savelyev, P., Moneti, Djuçidov, Djatagaidov, Djelairidov i Drugiya Obrazavşiyasiya v Zolotoy Ord v Epohu Tohtamışa, Vıp II, Sankpeterburg 1858.
- Savelyev, P., Neizdannıya Djuçiskiye Moneti iz Raznih Sobraniy, Vıp III, Sankpeterburg 1858.
- Şerafeddin Ali Yezidi, *Zafarnoma*, Müt. O. Buriyev, Kamalak Naşriyatı, Toşkent, 1994.
- Tuhtiyev, İrpan, *Temur va Temuriylar Sulolasining Tangalari*, Fan Naşriyeti, Toşkent, 1992.
- Yücel, Y., Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Eratna Devleti, Kadı Burhanettin Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Yüksel, Musa Şamil, "Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIII, S.1, Temmuz 2008.
- Yüksel, Musa Şamil, "Şahruh'un Sünni Canlandırma Siyaseti", *Tarih Okulu*, Sonbahar 2009, S. V.
- Yüksel, Musa Şamil, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=51211>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Timur with Mahmud Khan 790-807AH » citing Mahmud Khan during his lifetime, before 800AH » akçe, Erzincan.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=70344>. Special projects » Khwarizm Numismatics » Timurid 781-900 AH» Timur » AV, <http://zeno.ru/showphoto.php?photo=79239>. Special projects » Khwarizm Numismatics » Timurid 781-900 AH » Timur » AV.

<http://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=122374/122375/122376/122380>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Timur with Suyurghatmish 771-790AH.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=8537>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Shahrukh 807-850AH » Copper fals.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=100446/79922/23752>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Anonymous. Samarqand AH898, Timurid anonymous AE Fals.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=48481/8537>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Bukhara.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=8537/48481>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Shahrukh 807-850AH » Copper fals.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=44679>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Anonymous.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=158770/133414>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Samarqand.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=106015/43465>. Samarqand, 823AH AE Fulus.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=48481>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Bukhara.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=86509>. Timurid AE fals, Samarqand 898AH.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=48481>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Bukhara.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=89437/148606/87861>. Timurid, fulus, Samarqand 899 AH.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=79919>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Sultan Husayn, 3rd reign 873-911AH.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=16247/36669/9464>. Timurid AE fals, Binkath?

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=72224>.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=67499>. ISLAMIC WORLD » Timurid » Anonymous.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=97271>. Timurid AE fulus, 899.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=104332>. Bukhara, AH832, Timurid anonymous AE Fals.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=97281/79919>. Timurid AE fulus, Samarqand 900AH.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=4080/58384>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Hisar, Hisar-i Shadman.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=115615/142444>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Tashkand. Tashkand, Timurids Anonymous AE Fals, 964 AH

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=104332>. Bukhara, AH832, Timurid anonymous AE Fals.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=58521/79921>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Samarqand. ISLAMIC WORLD » Timurid » Sultan Husayn, 3rd reign 873-911AH. Timurid AE fals, Samarqand 906AH.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=150939>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Tashkand.

<http://zeno.ru/showphoto.php?photo=58361>. ISLAMIC WORLD » Late Anonymous Civic Copper » Central Asian » Bukhara. Bukhara, anonymous AE dinar, 907AH.

<http://rasmir.com/FORUM/index.php?/topic/8110-timuridi-ii-drugie-15-monet/> Опубликовано 07 Апрель 2014 - 03:33. Bu alanın otoritelerinden olan Prof. Dr. P. Petrov'un Timur dönemine ait sikkeler için yapmış olduğu değerlendirmeler, ayrıntıları ile ilgili sitede görülebilir.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Timur>

ŞAH-MAT: “ÇUBUK 1402”

Musa Şamil Yüksel*

Özet

Timur bir savaş stratejileri ve taktik geliştirme oyunu olan satrançta hiçbir zaman mat edilmemiştir. Eksik taş ile oynamak suretiyle dönemin en önde gelen satranç oyuncularını alt eden Timur bazı yeni taşlar eklemek suretiyle 110 kareli “Büyük Satranç”ı icat etmiştir. Satrançta geliştirmiş olduğu taktikleri ve kazandığı başarıları gerçek savaş meydanına taşımak ve uygulamak suretiyle de rakiplerine her zaman üstünlük sağlayan Timur, hayatı boyunca hiç yenilgi yüzü görmemiştir. Kazanmış olduğu zaferlerden en büyüğü olan Ankara Savaşı’nı da adeta bir satranç karşılaşması gibi idare etmek ve -büyük satrancına eklediği yeni oyuncular gibi- yeni savaş aletleri ve taktikler sayesinde kazanmasını bilmiştir.

Anahtar kelimeler: Timur, satranç, Büyük Satranç, Ankara Savaşı, Çubuk

CHECKMATE: “CUBUK 1402”

Abstract

Timur (Tamerlane), has never been checkmated in chess which is a game of strategies and tactics. Even by playing with missing chessman he has beaten the best players of that

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
E-posta: musasamilyuksel@gmail.com

period, and he has developed "Great Chess" with 110 squares by adding new chessmen. Timur has never been defeated in the battlefields that he has transferred and used the tactics and his achievements, which he developed in the chess, to these fields. He has known how to win the Ankara Battle, which was his greatest victory of his battles, since he administered and enriched it by new battle instruments and tactics like the new players he added to the Great Chess.

Keywords: *Tamerlane, chess, Tamerlane Chess, Battle of Ankara, Çubuk*

Genel olarak bilinenin aksine satranç bir zekâ oyunu değil, bir strateji oyunudur. Meşhur felsefe âlimi Leibnitz'in bir "bilim dalı", filozof Goethe'nin ise "zekâ ölçüsü" olarak adlandırdığı satranç son derece dikkat isteyen, ölçülü ve soğukkanlı davranmayı gerektiren, insana düşünme olanağı ve hayal kurma gücü veren, acele etmeden sabırla beklemeyi öğreten bir oyundur. Düşünsel zenginliği artıran ve yüksek bir motivasyon isteyen bu oyunun tarihine bakıldığında kökeninin M.S. 3. ve 4. yüzyıllarda Hindistan'da oynanan Çaturanga adlı oyuna dayandığı görülür. 6. yüzyılda ise Hindistan'dan İran'a geçen bu oyuna Persler Çatrang ismini vermişlerdir. Perslerden gördükleri bu oyuna çeyrek yüzyıl kadar sonra kendilerini kaptıran Araplar ise bu oyuna Şatranc demişlerdir. Endülüslü Araplar aracılığı ile İspanya üzerinden Avrupa'ya yayılan satranç, zaman içerisinde çeşitli yeni taşların dâhil olması ve bazı taşların hareket şekillerinin de değişmesiyle günümüzdeki halini almıştır. Oyunun çıkış noktasına bakıldığında ise satrancın sadece bir oyun olmadığını, aslında Hindistan'da geliştirilmiş bir savaş stratejileri ve taktik geliştirme yöntemi olduğunu görülür ki, çaturanga ismi de buradan gelmektedir. Kanauc (قنوج) (Kannauj) şehrinde keşfedilen bu oyun, bölgedeki hükümdarların kendi aralarında çok büyük toplumsal öneme sahip olan savaşlar düzenlemesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Karmaşık kurallara göre çaturanga olarak adlandırılan dört bölüklü ordular çevredeki geniş ovalarda çarpıştırılmakta, köylülerden oluşan piyadeler kurban olarak önden ilerlerken, taarruz birlikleri ise karşı cephedeki piyade ve süvarileri korkutup ezebilmek için zırhlı fillerle korunmaktaydı. Okçular dört koşumlu savaş arabalarını büyük bir hızla düşman hatlarına doğru sürerken, süvariler ise düşmanı çevreleyerek kısırmaya çalışırlardı. Kan ve onur kokan bu atmosferde satranç oyununun ilk örneği böylece kendiliğinden gelişmişti. Savaş, brahmanlar için son derece entelektüel bir girişim idi. Çünkü Hintli bilginler çarpışmaların başarılı geçmesi için teorik tecrübeler edinerek yeni savaş taktikleri ve hileler geliştiriyorlardı. Belli bir zaman sonra bilginler satrancı Hindistan'da zaten uzun bir süredir kullanılmakta olan 64 kareli oyun tahtasına uyarlamış ve satranç oyununun yolunu

açmışlardı. Satranç oyunu, figürleri ve hareketleriyle gerçekten de Hint ordusundaki savaş kurallarını andırmaktadır: Oyun tahtası üzerinde de piyonlar, yani köylüler önde saldırmakta, satranç tahtasının bir tarafından diğer tarafına kadar düz olarak gidebilen kalenin hareketi ise savaş arabasının manevrasını yansıtmaktadır. Atın L şeklindeki hamlesi de süvari birliklerinin düşmanı usta bir şekilde kısıtma taktiğine dayanmaktadır. Ordudaki kurallara göre kral önündeki piyade birliklerince korunarak arka sıradan ağır adımlarla ilerlemektedir. Satranç oyunundaki iki fil ve vezir figürü de eski Hindistan'daki savaş stratejilerini oyun tahtasına taşımıştı. Filler zırhlılara benzer biçimde düz hareket edebilirken vezir, bugünden farklı olarak yalnızca yakınındaki dört karede çapraz olarak ilerleyebiliyordu. En saygın ailelerden gelen vezirler ise gerçek savaş alanında kralın yanında yer alıyordu. Arapların, ordularını çok sayıda at ve deveyle takviye etmelerinden sonra vezir bugünkü satranç oyunundaki uzun hamlesine kavuşmuştur.¹

Bu nedenle savaş stratejileri ve taktik geliştirme yöntemi olarak ortaya çıkmış olan satrancın Doğu'da, yüzyıllar boyunca İslam dünyasında şehzadelerin askeri eğitimlerinin bir parçasını oluşturduğuna şaşdırmamak gerekiyor. Ayrıca tarihteki büyük fatihlerin ve generallerin de bu oyuna düşkün kimseler olması da bir tesadüf değildir² ki tarihin en büyük fatihlerinden birisi olan Timur da sayılı satranç ustaları arasında yerini alır.³

Satranç oyununun konumları ve hamleleri hakkında şerhleri olan Timur ile satranç oynamaya çok az kimse cesaret edebilirdi. O, dönemin önde gelen satranç ustalarını eksik taşla oynadığı halde bile yenebilirdi. Fethettiği her şehirde ilk önce önde gelen satranç oyuncularını huzuruna getirtir ve kendileriyle satranç oynardı ki, bu kişiler arasında meşhur İbn Haldun'u bile görmekteyiz. Satranca böylesine düşkün olan Timur oyun taşlarına iki *deve*, iki *zürafa*, iki öncü, iki *debbâbe* ve daha başka bazı taşlar ile bunların piyonlarını eklemek suretiyle satranç tahtasını 8x8'den 10x11'e çıkarmıştı. Böylece normal satranç ile oynamayı aşmış olan Timur'un icat ettiği bu yeni satranç türü bugün "Timur Satrancı (Tamerlane Chess)" olarak meşhur olmuştur. Ayrıca uzun ve yuvarlak satranç oynadığı da bilinmekte olan Timur, yine bir gün çok sevdiği bu oyunu oynarken rakibine karşı Şah-Ruh yaptığı sırada kendisine bir erkek çocuk

¹ Philip Bethge, "Geschichte: Sandkastenspiel der Könige", *Der Spiegel*, 18/2002 (29.04.2002), s.172-173; <http://marmaris.muglasatranc.net/anasayfa/node/26> (Erişim tarihi 21.06.2016); Satrancın tarihi ve gelişimi için ayrıca bkz. Renate Syed, *Kanauj, die Maukharis und das caturanga. Der Ursprung des Schachs und sein Weg von Indien nach Persien*, Förderkreis Schach-Geschichtsforschung e. V., Kelkheim/Ts. 2001.

² François Danican Philidor-Benjamin Franklin-William Jones, *An Easy Introduction to the Game of Chess*, London 1816, 234-254.

³ Philidor ve diğerleri, *An Easy Introduction to the Game of Chess*, s.234; 249.

sâhibi olduğu ve Ceyhun nehrinin kıyısına yaptırmakta olduğu şehrin tamamlandığı müjdesi gelince oğluna Şahruh, şehre ise Şahruhiyye adını vermişti.⁴

Savaş stratejileri ve taktik geliştirme oyunu olan satrançta hiçbir zaman mat edilemeyen Timur, bu oyunda geliştirmiş olduğu taktikleri ve kazandığı başarıyı gerçek savaş meydanına da taşımak ve uygulamak suretiyle rakiplerine her zaman üstünlük sağlamış ve hayatı boyunca da hiç yenilgi yüzü görmemiştir.⁵

Timur, gerçek savaş alanında son olarak 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'i mat etmiş, Çubuk ise bu savaşta artık hamle yapacak yeri kalmayan Yıldırım Bayezid'in mat olduğu kare olarak tarihe geçmiştir. Çubuk'ta gerçekleşen bu "Şah-Mat"ın ardından Osmanlı Devleti fetret devrine girerken, Timurlu devleti ise gücünün ve sınırlarının zirvesine ulaşmıştır.

Bu savaşı, Timur'un ustası olduğu satranç oyunu üzerine kurgulayarak Timur'un icat ettiği "Büyük Satranç"ın ortaya çıkış hikâyesini anlatacağımız bu çalışmada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Yıldırım Bayezid ile Timur arasında cereyan eden mücadeleyi özet bir şekilde anlatmamız gerekmektedir.

Maveraünnehir, Harezm, Horasan, İran ve Azerbaycan'ı aldıktan sonra 1393 yılı Ağustos ayında Bağdat üzerine yürüyen ve şehri fetheden Timur, oradan Tikrit'e gelmiş, buradan Karamanoğlu, Dulkadiroğlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu beyleri ile Sivas-Kayseri hâkimi Kadı Burhaneddin'e mektup gönderip kendisine itaat etmelerini istemiş, Memlûk Sultanı Berkuk'a da bir elçilik heyeti yollamıştır. Gelecek cevapları beklemeden ileri harekâtına devam eden Timur, Kerkük, Altinköprü, Erbil, Musul, Mardin ve Diyarbekir'i de fethederek Van'ın kuzeyindeki Aladağ'a gelmiştir. Buradan Doğu Anadolu'daki diğer şehirlere de asker yollayan Timur, Üçkilise'ye ulaştığında Erzincan hâkimi Mutahharten gelerek itaatini bildirmiş, Karamanoğlu ve Dulkadiroğullarından da olumlu cevaplar gelmiştir. Ama Memluk sultanının, elçilerini öldürmek suretiyle cevap vermesi üzerine Timur, Suriye üzerine yürümeye karar vermiştir. Bu arada ise Kadı Burhaneddin'in kendisine karşı bir ittifak kurma çabası sonuç vermiş ve Kadı Burhaneddin öncülüğünde kendisine karşı Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, Memluk Sultanı Berkuk ve Altınorda hâkimi Toktamış'ın oluşturduğu 4'lü bir güçlü ittifak kurulmuştu. İlk önce bu ittifakı parçalamak amacıyla Sivas üzerine hareket geçen Timur Erzurum'a kadar ilerlemekle birlikte aniden geri döndü. Çünkü Timur

⁴ Musa Şamil Yüksel, "Arap Kaynaklarında Timur", *Bilgi*, 31(2004), s.111; İbn Arabşah, 'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur, yay. Ahmet Fayız el-Hımsî, Beyrut 1986. Timur ile satranç oynamış olan İbn Haldun ile Timur arasında geçen görüşmenin detayları için bkz. Musa Şamil Yüksel, "Timur, Tarih ve İbn Haldûn", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu (İstanbul 26-27 Mayıs 2005)*, *Bildiriler*, İstanbul 2007, 93-103.

⁵ Yüksel, *Arap Kaynaklarında Timur*, 85, 118.

Anadolu'da güneyden Memlûk, kuzeyden ise Altın Ordu kuvvetlerinin arasında kalacağını hesap etmişti.⁶

Erzurum'dan dönerek Deşt-i Kıpçağa doğru yol alan Timur, uzun bir takipten sonra 1395 yılı Nisan ayı ortalarında Terek ırmağı kıyısında sıkıştırdığı Toktamış'ı mağlup etmekle birlikte kendisini ele geçiremedi. Geniş topraklar ve büyük kaynaklara sahip olan Toktamış'ın yeni kuvvetler toplayarak tekrar mücadeleye girmesini önlemek için Altınorda topraklarında büyük bir tahribat yaptı ve 1396 yılı sonbaharında Semerkand'a döndü.⁷ Timur'un Toktamış ile olan mücadeleleri sırasında ordusunu ilk defa 5'li düzen yerine 7 düzen şeklinde düzenlediğini görüyoruz.

Daha sonra yapmayı tasarladığı seferlerine maddi kaynak sağlamak amacıyla 1398 yılı Mart ayında Hindistan Seferine çıkan Timur, karşılaşmış olduğu Hind filleri ile desteklenmiş Tuğluk kuvvetlerini, askeri dehası ve yeni savaş stratejileri ile alt ederek, bol ganimet ve fillerle Hindistan'dan ayrılp, 1399 yılı Nisan ayında Semerkand'a döndü.⁸

Bu arada müttefikler, ittifakı pekiştirmek için münasebetlerini de sıklaştırmışlardı. Yıldırım Bayezid, 1396 yılında Kahire'ye bir elçi heyeti göndermiş, Berkuk da ona karşılık vermişti. Kahire ile Sivas arasında da devamlı olarak elçi heyetleri gidip geliyordu. Kadı Burhaneddin, Timur'un tehditlerine hiç bir zaman aldırış etmemiş, ancak bölgedeki Timur taraftarları ile uğraşırken 1398 yılı yazında Ak Koyunlu beyi Kara Yülük Osman tarafından bir baskın sonucu öldürülmüş, kısa süre sonra da Memlûk sultanı Berkuk hayatını kaybetmişti. Bu aynı zamanda bölgede sağlanmış olan işbirliğinin de sonu olmuş ve Timur'u son derecede sevindirmişti.⁹

Hindistan seferini başarı ile sonuçlandıran Timur, bir süre Semerkand'da kaldıktan sonra tekrardan bölgeye yöneldi. Çünkü Kadı Burhaneddin ve Berkuk'un birbirini ardından ölmeleri, Berkuk'un yerini çocuk yaşta bulunan Ferec'in alması ve Memlûk devleti içindeki mücadeleler ile Bayezid'in Anadolu'da gerçekleştirdiği ilhakın bölgede yarattığı memnuniyetsizlik, Timur'un pek büyük bir güçlük ile karşılaşmayacağını gösteriyordu. Timur, 1399-1400 yılı kışını Azerbaycan'daki Karabağ'da geçirdikten sonra Azerbaycan, Gürcistan ve Arap Irak'ında sindirme faaliyetlerinde bulunarak Bingöl'e geldi. Artık Anadolu ve Suriye'yi istilâ için geride ciddi bir tehlike kalmamıştı. Sivas'ı ele geçirdikten sonra güneye, Memlûkler üzerine yöneldi. Çünkü o, Berkuk'un ölümünden sonra Memlûkler'in içine düştükleri karışık durumu

⁶ İsmail Aka, *Timurlular Devleti Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 32-34.

⁷ Aka, *Timurlular Devleti*, s. 35-36.

⁸ Aka, *Timurlular Devleti*, s. 36.

⁹ Aka, *Timurlular Devleti*, s. 37-38.

biliyor ve Bayezid ile karşılaşmadan önce, bu durumdan faydalanmayı düşünüyordu. Malatya ve Behisni üzerinden Suriye'ye girerek Halep, Hama ve Humus gibi şehirleri birbiri ardınca ele geçiren Timur, 1401 yılı Ocak ayında Dimaşk önlerine ulaştı. Sultan Ferec'in başkent Kahire'de çıkan bir karışıklığı bahane ederek şehri terk etmesi ve Kahire'ye dönmesi üzerine Dimaşk'ı da 1401 Temmuz ayında ele geçirdi.¹⁰

Timur nihayet 1402 yılı Mart ayında harekete geçerek Yıldırım Bayezid üzerine yürüdü ve Avnik üzerinden Kemah'a geldi. Burasını Mutahharten'e bırakarak sefere devam etti ve Sivas-Kayseri-Kırşehir yolu ile Ankara yakınlarına ulaştı. Sonunda taraflar 1402 Temmuz ayında Çubuk Ovasında karşılaştılar. Eski Anadolu beyleri ve Kara Tatarların Timur saflarına katıldığını gördüğümüz savaşta Osmanlı ordusu yenilerek dağıldı ve Bayezid tutsak alındı.¹¹ Anadolu'da 6 ay kadar kalan Timur'un ordusu Anadolu'yu bir uçtan diğer uca istila etti. Bu savaştan sonra malum olduğu üzere Osmanlı devleti fetret devrine sürüklenirken, Timurlu devleti ise sınırlarının ve gücünün zirvesine yükseldi.

Tarihin en uzun süren ve adeta bir satranç karşılaşması olarak nitelendirebileceğimiz bu savaşa baktığımızda karşımıza d4-d5-e4-e5 olan merkez kareleri sırasıyla Sivas-Erzincan-Erzurum-Kemah'a denk gelen bir satranç tahtası karşımıza çıkar. Tahtanın bir tarafını Mısır, Anadolu, Deşti Kıpçak coğrafyası, diğer tarafını ise İran, Maveräünnehir ve Harezmi coğrafyası oluşturur. Çok önceden kurulmuş olan ve oynanması zorunlu olan bu satranç maçında oyuncular ise Osmanlı-Altınorda- Memlukler-Kadı Burhaneddin'den oluşan müttefikler ile rakipleri Timur idi.

1393-1402 yılları arasında gerçekleşen mücadelenin başlama işareti Timur'un 1371 yılında iktidara gelmesi ile çoktan verilmişti bile. Çünkü oyun tahtası olarak ifade ettiğimiz coğrafyanın tamamı Cengiz İmparatorluğu'nun yasal varisi iddiası ile tahta oturmuş olan Timur'un doğal hâkimiyet alanından başka bir yer değildi. Timur, Maveräünnehr'in ardından sırasıyla Harezmi, Horasan, İran, Irak'ı ele geçirmek suretiyle oyun tahtasının bir tarafına hâkim olmuştu. Şimdi sıra tahtanın diğer tarafına hâkim olmaya gelmişti. Bu amaçla harekete geçen ve 1393 yılı yazında Doğu Anadolu'ya girerek kendi sahasının merkezi karelerini(e4-e5) tutan Timur kendisini, rakip alandaki merkezî kareleri (d4-d5) Kadı Burhaneddin adındaki *vezir* tarafından korunan ve geride adeta *rok* yapmış şekilde muhkem konumda bekleyen Yıldırım Bayezid adındaki *şah* ile solda saldırıya hazır bekleyen Berkuk adındaki *fil* ve sağda ise önündeki taşların üstünden atlama özelliğini kullanarak çoktan harekete geçerek rakip sahaya girmiş ve birçok taşı etkisiz hale getirmiş olan Toktamış adındaki *atın* olduğu bir oyun tahtasının içinde bulmuştu.

¹⁰ Aka, *Timurlular Devleti*, s. 38-41.

¹¹ Aka, *Timurlular Devleti*, s. 42.

Hamle sırası kendisinde olan ve daha karşısındaki rakiplerin konumlarını analiz etmeye fırsat bulamayan Timur ilk önce merkezi kareleri koruyan *vezir* Kadı Burhaneddin'e doğru hamle yapmayı düşündü. Fakat anında rakiplerini ve yapmış oldukları hamleleri süzen Timur bir kaç hamle sonra rakip *fil* ve *at* arasında sıkışma tehlikesini görerek, bu hamleden derhal vazgeçti ve sağ taraftaki Altınorda adındaki *at* üzerine hamlesini yaptı. Bu atı daha önce kendi sahasının sağ tarafına (Harezm bölgesine) yaptığı ve kendisini sıkıntıya sokan hamlelerinden dolayı çok iyi tanıyan ve her seferinde de geri püskürten Timur, bu sefer oyun stratejisini atı geri püskürtmek yerine onu saf dışı bırakmak üzerine kurdu. Atı oyun dışı bıraktıktan sonra atın etrafındaki bulunan bütün rakip piyonları ve taşları da almayı ihmal etmeyerek oyun tahtasının sağ tarafındaki kareleri tamamen boşalttı. Yani Terek ırmağı kıyısında Toktamış'ı yenerek ülkesinde öyle büyük tahribatlar yaptı ki Altınorda artık bir daha eski kuvvetini geri kazanamayacaktı. Bu arada Timur'un Toktamış atı ile olan bu mücadelesi sırasında galip gelebilmek için oyuna yeni oyuncular dâhil ettiğini, yani oyun tahtasını genişleterek büyük satranç oyununa başladığını görüyoruz. O güne kadar hep 5'li savaş düzeninde savaşan Timur ordusunu artık 7'li düzende organize ediyor, yani oyuna rakipte bulunmayan 2 yeni taş olan *zürafa* ve *deveyi* dâhil ediyordu.

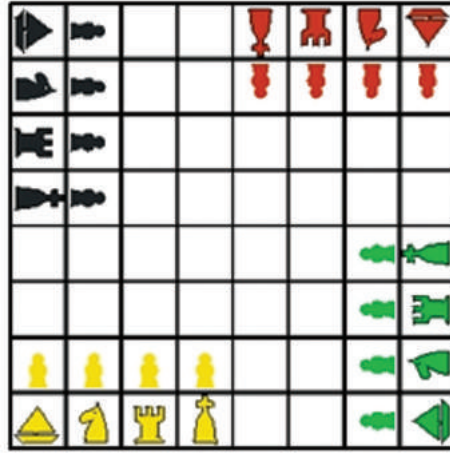
Bu şekilde Büyük satranç oynamaya başlayan Timur bu yeni satranç modelini geliştirmek ve rakiplerini alt edebilmek için yeni taşlar icat etme arayışına girecekti. Bu arayışın cevabını bulacağı en iyi yerin satrancın anavatanı olan Hindistan olacağını bilen Timur, 1398 yılı başında Hindistan'a sefere çıktı. Satrancın doğduğu Hindistan'da bile yeni taktikleri ile zorlanmadan bu ülkeyi fethedip 1399 yılında aradığı yeni oyuncuları bulmuş olarak başkentine dönmüştü. Yanında, rakiplerinin hiç tanışık olmadığı ve güçlü bir oyuncu olan *debbâbe*, yani savaş alanında oldukça etkili olacak olan filleri vardı. Bu arada Hindistan'a gitmeden önce Timur oyun tahtasına yeni bir taş daha, yani *öncüyü* ilave etmiş, ama hiç kimse bu oyuncunun varlığını hissetmemişti bile. Bu beklenmedik oyuncu merkezi kareleri tutan güçlü *vezir* Burhaneddin'i bir anlık gaffetinden yararlanarak onu oyun dışı bırakarak rakip merkezî karelerin savunmasız kalmasına neden olan Kara Yülük Osman idi. Rakip vezirin beklenmedik oyuncu olan *öncü* tarafından oyun dışına itilmesi Timur için büyük bir avantajdı. Çünkü bu olay üzerine o ana kadar *rok* pozisyonunda bekleyen *şah* Yıldırım Bayezid korunmasız kalan merkezi kareleri koruma altına almak amacıyla harekete geçmiş ve merkezi karelere piyonlarını yerleştirmişti. Bununla beraber korunaklı *rok* konumundan çıkmak zorunda kalan *şahın* işi çok zordu. Çünkü artık kuralları rakip Timur tarafından belirlenen ve giderek büyüyen farklı bir satranç tahtası üzerinde mücadele etmek zorundaydı.

Bu arada Hindistan'dan getirdiği yeni oyuncularını da bir an önce oyuna sokarak büyüyen oyun satranç tahtasına son halini vermek isteyen Timur, yeniden Anadolu üzerine hareket etti. Yıldırım Bayezid'in merkezi karedeki piyonlarını bir çırpıda alan Timur, doğrudan sol kanattaki Memlûk *fili* üzerine hamle yaptı. Bu arada beklenmedik şekilde babasının ölmesi üzerine çocuk yaşta tahta oturan Memluk *fili* Ferec, daha önce hiç görmediği yeni oyuncuları bulduğu bir satranç tahtasında, hiç mat edilememiş olan Timur karşısına çıkıyordu ki, Timur'un daha ilk hamlesinde oyunu terk etmek zorunda kalmıştı.

Artık sıra etrafında kaleleri ve piyonları ile tek başına kalmış olan *şah* Bayezid'i mat etmeye gelmişti. Şahi kalelerden uzağa, merkezi kareler yakınındaki Tokat'a kadar çekmeyi başaran Timur, Bayezid'i çok ani bir dönüş ile Ankara yakınlarına sürmüş ve Çubuk karesinde kıştırarak Hindistan'dan getirdiği yeni oyuncuları olan filler sayesinde çok zorlanmadan mat edivermişti. Bu arada Bayezid'e bağlı bazı piyonların kendisine ihanet etmesi ve Timur tarafına geçmeleri de Bayezid'in yenilgisini hızlandırmıştır. Her ne kadar oyun tahtasında sapa sağlam duran Anadolu kaleleri, Şah'ın mat edilmesi üzerine hükümlerini kaybetmiş ve böylece tarihin en uzun satranç oyunu olarak kabul ettiğimiz bu oyun son bulmuştur.

Yıldırım Bayezid'in tutsak alındığı sırada elde edeceği galibiyetten emin olan Timur, otağında oğlu Şahruh ile satranç oynuyordu. Oğlu ile oynamakta olduğu bu oyunda Çubuk ovasında cereyan etmekte olan Ankara Savaşı'nın taktik ve stratejilerini belirliyor ve uygulamaya koyuyordu ki, Yıldırım Bayezid huzuruna getirildiği zaman oğlu Şahruh'u çoktan mat etmişti bile.

Sonuç olarak Ankara Savaşı'nın bir anda gündeme gelen ve gerçekleşen bir savaş olmadığını, adeta yıllar öncesinden hamleleri yapılmış olan bir satranç karşılaşması olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Timur için bu savaş, satranç tahtasında olduğu gibi, yapılacak olan hamlenin birkaç veya daha fazla hamle sonunda kendisine ne kazandıracığını ya da ne kaybettireceğinin çok iyi hesaplanması ve geliştirilen taktik ile stratejinin başarı ile uygulaması sonucunda alınmış büyük bir zafer idi. Fethettiği her şehirdeki satranç ustaları ile satranç oynayarak fethettiği bölgelerin savaş kültürünü ve taktiklerini anında kavrayan Timur, satrançta elde ettiği bu kazanımı gerçek savaş sahasında da başarı ile uygulayarak rakiplerini savaş alanında tek tek mat ediyordu. Bu arada ölçüsü 8x8 olan, yani 64 kareli satranç tahtası büyük bir taktisyen olan Timur'a dar ve basit gelmeye başlayınca, kendi icat ettiği yeni taşları eklemek suretiyle ölçüsü 10x11 olan 110 kareli "Büyük Satranç" oynamaya başlamıştı. 1393 yılında Anadolu kapılarına geldiğinde sanki gerçek savaş alanındaki uygulamasını yapmaya başladığı bu yeni satrancını Çubuk'ta 1402 yılında aldığı zafer ile kemale erdirmişti.

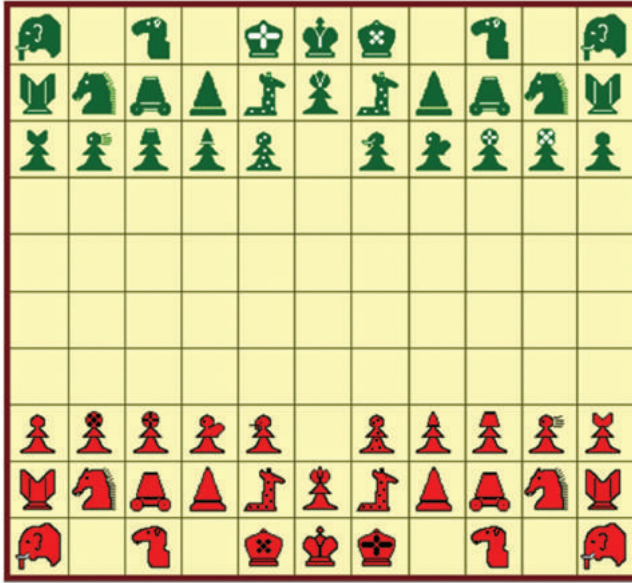

Resim 1. Çaturanga

Fil		Deve		Vezir	Şah	Vezir		Deve		Fil
Kale	At	Debbâbe	Öncü	Zürafa	Şahın Piyonu	Zürafa	Öncü	Debbâbe	At	Kale
Kalenin Piyonu	Atın Piyonu	Deb-bâbenin Piyonu	Öncünün Piyonu	Zürafanın Piyonu		Filin Piyonu	Devenin Piyonu	Vezirin Piyonu	Vezirin Piyonu	Piyonun Piyonu
Piyonun Piyonu	Vezirin Piyonu	Vezirin Piyonu	Devenin Piyonu	Filin Piyonu		Zürafanın Piyonu	Öncünün Piyonu	Deb-bâbenin Piyonu	Atın Piyonu	Kalenin Piyonu
Kale	At	Debbâbe	Öncü	Zürafa	Şahın Piyonu	Zürafa	Öncü	Debbâbe	At	Kale
Fil		Deve		Vezir	Şah	Vezir		Deve		Fil

Resim 2. İbn Arabşah'a göre Timur'un Büyük Satrançı*

* İbn Arabşah, 'Acâ'ib el-Makdûr fi Nevâ'ib Teymur, yay. Ahmet Fayız el-Himsî, Beyrut 1986, s.469.

Resim 3. İbn Arabşah'a göre Timur'un Büyük Satrançı

Resim 4. İbn Arabşah'a göre Timur'un Büyük Satrançı

KAYNAKÇA

Aka, İsmail, *Timurlular Devleti Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

Bethge, Philip, "Geschichte: Sandkastenspiel der Könige", *Der Spiegel*, 18/2002 (29.04.2002), s.172-173.

<http://marmaris.muglasatranc.net/anasayfa/node/26> (Erişim tarihi 21.06.2016).

İbn Arabşah, 'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur, yay. Ahmet Fayız el-Hımsî, Beyrut 1986.

Philidor, François Danican-Benjamin Franklin-William Jones, *An Easy Introduction to the Game of Chess*, London 1816.

Syed, Renate, *Kanauj, die Maukharis und das caturanga. Der Ursprung des Schachs und sein Weg von Indien nach Persien*, Förderkreis Schach-Geschichtsforschung e. V., Kelkheim/Ts. 2001.

Yüksel, Musa Şamil, "Arap Kaynaklarında Timur", *Bilig*, 31(2004), s.85-126.

-----, "Timur, Tarih ve İbn Haldûn", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu (İstanbul 26-27 Mayıs 2005)*, Bildiriler, İstanbul 2007, 93-103.

ÇUBUK ÇAYI'NIN TARİHSEL ÖNEMİNİN HATIRLANMASI

İhsan Seddar Kaynar*

Özet

Bu çalışmada Çubuk Çayı'nın tarihsel önemi, Ankara ile ilgili bazı temel birincil kaynaklardan 19. yy'ın son çeyreğinden itibaren metin taramaları yapılarak, iktisat tarihi disiplininin perspektifinden aktarılmaya çalışılacaktır. Ankara'nın akarsu zenginliği yeri geldikçe vurgulanacaktır. Cumhuriyet Döneminde yapılan ilk köprü ve barajın Ankara'da ve Çubuk Çayı'nın üzerinde olmasına dikkat çekilerek, Ankara'nın ve Cumhuriyet'in ilkleri ile ilişkisi tartışılacaktır. Sonuç kısmında, birincil kaynaklarda akarsuların adlandırılmasında var olan karmaşadan hareketle, adlandırma sorunları tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çubuk Çayı, Ankara, Akarsu, Akköprü, Etlik Köprüsü

THE REMEMBERING OF THE HISTORIAL IMPORTANCE OF ÇUBUK STREAM

Abstract

In this study, the historical importance of Çubuk Stream will have been discussed from the perspective of economic history disciplines in the light of the deeper search of the basic sources since the last quarter of the 19th century primary sources related with Ankara. The abundance of rivers of Ankara will be pointed. The first bridge over the Çubuk Stream named

* Araştırma Görevlisi, Hakkari Üniversitesi İİBF İktisat Tarihi Anabilim Dalı
E-posta: seddar@gmail.com

Etlik Bridge and the first dam named Çubuk I Dam were built during the Republican Era. In the conclusion, this study would start the confusion of the naming of the rivers by means of basic sources throughout the history from the late 19th century.

Keywords: Çubuk Stream, Ankara, River, Akköprü, Etlik Bridge

Giriş

Çubuk Çayı, Ankara ile Çubuk arasındaki en önemli bağdır ve Çubuk ilçesinin en kıymetli doğal değeridir. Kaynağı Aydos Dağlarındadır; Çubuk ilçe merkezinden geçtikten sonra adını alır, Ankara'nın Etlik semtinde yeni katılımlarla Ankara Çayını oluşturur. Ankara Çayı da Sakarya Nehri'ne katılarak Karadeniz'e dökülür.

Üzerine içme suyu amaçlı farklı zamanlarda iki ayrı baraj yapılmıştır. 1936 yılında inşaatı tamamlanan ilk baraj olan "Çubuk I Barajı", Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan ilk barajdır. Ancak, Çubuk Çayı'nın taşıdığı yoğun alüvyon Çubuk Ovası'na hayat verdiği kadar üzerine yapılan barajı kısa sürede işlevsiz hale getirmiş ve baraj gölü kısa sürede alüvyonla dolmuştur. Öyle ki ilk barajın yapılışından otuz yıl geçmeden, üzerine ikinci bir baraj yapılmıştır.

Çubuk Çayı; taşıdığı yoğun alüvyon ile içinden geçtiği Çubuk Ovası'nı verimli hale getirmesine rağmen, taşıdığı su ile ovada sulu tarım yapılamamaktadır. Barajlarda toplanan suyu ile şehirlere içme suyu verilmektedir.

Çubuk Çayı, Çubuk Ovası'na olduğu kadar, 1925 yılında kurulan ve daha sonra Atatürk Orman Çiftliği adını alan arazilere de hayat vermiştir. AOÇ'yi oluşturan çiftliklerden, özellikle Orman Çiftliği'nde sulu tarım yapılırken arazinin içerisinden geçen Çubuk Çayı'ndan yararlanılmıştır.

Ankara şehir merkezinde ve Çubuk Çayı üzerinde yer alan Akköprü, neredeyse bin yıldır ayaktaadır. Aynı görkemle olmasa da, Cumhuriyet sonrasında inşa edilen ilk betonarme köprü olarak Etlik Köprüsü de sapsağlam yerinde ve Çubuk Çayı üzerindedir.

1. Ankara'nın Dereleri

1.1. Ankara'nın Derelerine Genel Bir Bakış

Ankara; Türkiye'nin en büyük akarsularından olan Kızılırmak'ın batısında, Sakarya Nehri'nin doğusunda ve bu iki akarsuyun arasında Anadolu'nun ortasında yer

Çubuk ilçesinin kuzeyindeki Aydos Dağlarından doğan Çubuk Çayı, Ankara şehir merkezine kadar Çubuk Ovası boyunca aktıktan sonra Akköprü'nün altından geçerek az ileride Hatip Çayı ve İncesu Deresi ile birleşir. Bu birleşme Ankara Çayı/ Suyu adını alır. Hatip Çayı, İncesu ve Çubuk Çayı'nın birleşimiyle oluşan Ankara Çayı, batıya doğru akarken; kuzeyden gelen Macun deresi, güneyden gelen Altıncioğlu Deresi, Kutugün Deresi, Kepiriyatak Deresi, Sazçayır Deresi ve Kavaklıboğaz Deresi gibi kolları alır.⁴ Ankara Suyu, Mürted Ovası olarak da bilinen Ankara Ovası boyunca akarken Yenikent civarında (eski Zir kazasının merkezi olan İstanos kasabasının güneyinde), Kızılcahamam'daki Yabanabad vadisinin derelerini toplayarak gelen Ova Çayı ile birleşir. Ankara şehir merkezinden 130 km uzaktaki Yazhöyük mevkiinde Sakarya Nehri'ne karışır.⁵

1.2. Çubuk Çayı'na katılan dereler ve sel yatakları

Aydos Dağlarından iki kol halinde doğan 70 km uzunluğundaki Çubuk Çayı, birçok mevsimlik küçük dere ve sel yatakları tarafından beslenmektedir. Çubuk ilçesinin 5 km kuzeyinde Çubuk Ovası'nın başladığı yerde bulunan Çubuk II Barajı'ndan sonra ilçe merkezini geçen Çubuk Çayı; ova boyunca akarak, ovanın doğal sınırlarının bittiği yerde olan Çubuk I Barajı'nı beslemektedir.

Kaynağından ilçeye doğru akarken Elmacık Deresi olarak bilinirken, ilçe merkezine girdikten sonra Çubuk Çayı adını almaktadır. İlçe merkezi civarında Söğütözü ve Karakavak Dereleri Sünlü Köyü yakınlarındaki Koyunözü Deresi karışmaktadır.⁶ Çubuk Ovası'nı geçerken Azman Çayı, Ravlı Deresi, Balıkhisar Deresi ve Özçay Deresi gibi küçük akarsular katılır.⁷ Bu derelerden başka sayısız küçük derecikler ve sel yatakları ile beslenen Çubuk Çayı, Çubuk Ovasını alüvyonla doldurmuştur.⁸ Ovada alüvyon kalınlığı yer yer 20-30 metreyi bulmaktadır.

Çubuk I Barajı'ndan sonra Çubuk Ovasını terk eder. Ovayı terk ettikten sonra Ankara'ya doğru ilerlerken, suyun akış yönünde sol taraftan Göğüsün Deresi, Yılgin Deresi, Çağlayan Deresi, Ballık Deresi, Se Deresi, İn Deresi ile sağ taraftan Soğanlı

⁴ Ankara'da Su Alt Yapısı, s. 66.

⁵ Ankara'da Su Alt Yapısı, s. 65.

⁶ Mehmet Hekimoğlu, Çubuk Ovası'nın Coğrafya Etüdü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 1985, s. 12.

⁷ Ankara'da Su Alt Yapısı, s. 67.

⁸ Hüseyin Çınar ve Osman Gümüştü, Çubuk Kazası, 1. Baskı, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2002, s. 11.

Deresi, Karacaören Deresi ve Bağrsak Deresi katılır.⁹ Çubuk Çayı, Hacıkadın Deresi'nin katılımından sonra üzerindeki Akköprü'yü geçtikten sonra İncesu ve Hatip Çayları ile birleşir ve Ankara Çayı adını alır.

2. Ankara'nın Derelerinin Tarihsel Görünümü

2.1. Ankara Vilayet Salnameleri

Ankara Vilayet Salnameleri (AVS), Doç. Dr. Bekir Koç tarafından yayına hazırlanmış ve Ankara Sanayi Odası yayını olarak 2014 yılında **“Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara”** adıyla basılmıştır.¹⁰ Eserde, bugünkü Ankara ilinin temelini oluşturan Ankara Vilayeti'nin Ankara Sancağı ile ilgili kısımları seçilerek, büyük bir özen ve dikkatle latinize edilmiştir.¹¹ Bu çalışmanın en önemli yanı, sadeleştirme yoluna başvurulmamış olmasıdır. Çalışmanın bu bölümünde Ankara'nın akarsuları ve özellikle de Çubuk Çayı'nın görünürlüğü AVSlerden takip edilecektir. 1871-1907 yılları arasında yayınlanan 13 salnamede, coğrafi anlatımın henüz emekleme aşamasında olduğu ve bazı adlandırmaların kullanımının henüz oturmadığı görülmektedir.¹²

1871 yılındaki ilk salnamede *“Akköprü yakınında doğudan batıya doğru akan ve Zir Kazasına doğru akan Çubuk Çayı adıyla bilinen nehre katılan iki küçük nehir vardır”*¹³ denilmektedir. 1872'deki salnamede aynı bilgi değişik cümlelerle tekrarlanır ve ilave olarak İncesu Nehri'nin de adı geçer.¹⁴ 1883'e kadar çıkan bütün salnamelerde aynı ifadeler aynı şekilde tekrar edilir.¹⁵

1891 yılında basılan salnamede Ankara Vilayeti'nin tanıtımı sistematikleşmiş ve önceki salnamelerdeki tekdüze anlatım bitmiştir.¹⁶ Başlıklar daha açıklayıcıdır ve *“Nehirler”* başlığında birer paragraf halinde Kızılırmak'tan ve Sakarya Nehri'nden bahsedilmektedir. Bu genel ifadelerden sonra *“Ankara Şehri”* kısmına geldiğinde alt başlık olarak nehirlerinin tanıtımına *“Çubuk Çayı adıyla bilinen şehrin kuzeyinden gelen nehir”*

⁹ T.C. Bayındırlık Bakanlığı D.S.İ. Genel Müdürlüğü, *Çubuk I Barajı Göl Aynası Yan Dereleri Planlama Raporu*, DSI Etüd ve Plan Teksirhanesi, Ankara 1962.

¹⁰ Bekir Koç, *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara*, 1. Baskı, Ankara Sanayi Odası Yayını, Ankara 2014.

¹¹ Ankara Vilayet Salnamelerindeki “Kayseri Sancağı” ile ilgili kısımları ise Uygur Kocabaşoğlu ve Murat Uluğtekin tarafından yayına hazırlanmış ve “Salnamelerde Kayseri” başlığı ile 1998 yılında Kayseri Ticaret Odası'na basılmıştır.

¹² Daha açık ifade etmek gerekirse, salnamelerde akarsuların adlandırması karmakarışıktır. Bu çalışmanın sonuç kısmında, bu durumun nedenleri tartışmaya açılacaktır. İncelenen bütün salnamelerde dipnot 11'de verilen kaynak eserdeki çevrim yazısı temel alınmıştır.

¹³ AVS 1288 (1871).

¹⁴ AVS 1289 (1872).

¹⁵ AVS 1290 (1873), AVS 1291 (1874), AVS 1293 (1876), AVS 1295 (1878), AVS 1299 (1882) ve AVS 1300 (1883)

¹⁶ AVS 1307 (1891).

ile başlanmış ve devamında “*Debbağhane Deresi ve İncesu Nehri*”nin Orman Çiftliği ve Akköprü arasından Çubuk Çayı’na katıldığı anlatılmıştır. Salmamede, “*Zir Kazası*”nın tanıtımına gelindiğinde, kazanın merkezi olan İstanoz Kasabası’nın Çubuk Çayı’nın solunda bir dağın yamacında yer aldığı ve yakınlarındaki büyük nehrin Sivrihasar Kazası yakınlarında Sakarya Nehri’ne katıldığı bilgisi verilmektedir.¹⁷

1893 yılında basılan salnamede 1891’dekine ilave olarak sadece kazalara bağlı detaylı köy adları bulunmaktadır.¹⁸ Diğer bilgiler aynen tekrar edilmiştir. Aktarılan coğrafi bilgiler açısından AVS 1318 (1900); 1891 ve 1893’ün aynısıdır. AVS 1320 (1902)’de yeni bir bilgi bulunmamaktadır.

Ankara Çayı’nın sınırları ilk defa olarak 1907 salnamesinde çizilmektedir. “*Ankara şehrinin güneydoğusundan ve Elma Dağı’ndan kaynağını alan Ankara Çayı; şehrin içinden geçerken Bend Deresi yahud Debbağhane Deresi adını alır; bu çay, sağdan Çubuk Çayını ve diğer ufak dereleri toparlayarak 130 km sonra Sakarya Nehri’ne katılır*”.¹⁹ Salmamedeki bu anlatıma göre Hatip Çayı’nın yerini Ankara Çayı almıştır.

Resim. Ankara eski demiryolu inşaat güzergahı²⁰

¹⁷ AVS 1307 (1891) Ancak İstanoz Kasabasının yanından geçen Yabanabad’dan gelen Ova Çayı ile Ankara şehir merkezinde gelen Engürü Suyu’dur.

¹⁸ AVS 1311 (1893).

¹⁹ AVS 1325 (1907).

²⁰ Haritada, 1800’li yıllarda yapılan Ankara eski demiryolu inşaat güzergahı görülmektedir. Haritanın üstünde “Fortsetzung Der Eisenbahnlinie Nach Angora, Im Östlichen Anschluss an sect. VI. (Continuation of the Angora Railroad, joining to the eastern margin of Sect VI.)” yazılıdır. “Ankara demiryollarının doğudaki birleşme yerleri” anlamındadır. Haritanın alt ortasında Almanca “Verlag Von Dietrich Reimer in Berlin, 1892” yazılıdır. “Dietrich Reimer basımevinde 1892, Berlin’de basılmıştır”. Sol üst köşesinde “H. Kiepert” yazmaktadır. Harita Berlin’de hazırlanmıştır. Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Ankara Cultural Heritage Collection, <http://digitalcollections.library.ku.edu.tr/>

2.2. Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti

Muslihiddin Safvet'in 1925 yılında yayınlanan "Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Ankara Vilayeti" adlı kitabında; akarsuların adlandırılması konusunda bir birlik yoktur.²¹ Eser, özellikle sıtma başta olmak üzere, su kaynaklarının halk sağlığını tehdit ettiği bir dönemde, sağlık temelli olarak Ankara Vilayetini ele almaktadır. En küçük sazlıklardan göllere kadar pek çok su kaynağına değinen kitapta, verilen bilgiler metnin içinde dağılmıştır.

Vilayette pek çok nehir, dere ve ırmak mevcuttur ve bunların en kayda değer olanı Kızılırmak ile Sakarya Nehri'dir. "Ankara'nın güneydoğusunda Elma Dağı'ndan doğan ve ovaları sulayan Ankara Çayı; Hatip Çayı adını alarak kayalıklar arasında akar, şehir merkezindeki debbağhaneler civarında Bent deresi adını alır, kuzeyden Çubuk Çayı, güneydeki Eymür Gölü'nden gelen İncesu ve diğer ufak derelerin katılımı ile 130 km yolculuk sonunda Sakarya Nehrine katılır."²²

"Zir Kazasında Çubukabad'dan gelen çay, Ahiler köyünde birleşerek Ova Çayı adını alarak Kesiktaş mevkiine kadar gelerek burada Ankara Çayı ile birleşir ve Mali Köy yönüne doğru gider."²³ Ova Çayı'nın geçtiği yerlerde, yöre halkı tarafından arazide yapay bataklık oluşturulmuş ve sazlık yetiştirilmektedir. Zir Kazasının merkezi olan İstanos kasabası; "Çubuk Çayı'nın sol tarafındaki dağın eteğindedir."²⁴

Bent Deresi, şehir dışındaki bahçeler arasında akarak Çubuk Çayı'na katılncaya kadar genişçe bir bataklık oluşturur. Özellikle Ankara (Tren) İstasyon'u civarında Çubuk Çayına katılan İncesu Deresi, istasyondan Meclis'e kadar olan alanda araziye bataklığa çevirmiştir. Çubuk kazasından gelen Çubuk Deresi adıyla bilinen dere, şehre yarım saat mesafede Ziraat Mektebi yakınlarından akar ve Kazıkıçı Bostanları'ndan Akköprü denen yerde, iki çay (Bent Deresi ve İncesu) ile birleşerek şehir dışında Mürted Ovasında ilerleyip Sakarya Nehri'ne katılır.²⁵

Yukarıdaki kısa alıntılarda görülebileceği gibi; "Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti"nde bazı eksik ve hatta yanlış anlatımlar mevcuttur. Ancak, Ankara'nın dereleri hakkındaki bütün ayrıntılar genel hatlarıyla gözlenebilmektedir. Ancak kitabın sayfalarında ilerledikçe, Ankara şehir merkezinden kaza ve köylere doğru

²¹ Muslihiddin Safvet, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti*, 1. Baskı, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1925.

²² Safvet, a.g.e., s. 7.

²³ Safvet, a.g.e., s. 8.

²⁴ Safvet, a.g.e., s. 23.

²⁵ Safvet, a.g.e., s. 46.

uzaklaştıkça, adlandırmalar karmaşıklaşmakta ve (her bölümü farklı bir yazar yazmış gibi) bir bütünlük takip edilmemektedir.

2.3. Ankara Çiftlikleri ile Çubuk Çayı'nın ilişkisi

1926 yılında yayınlanan “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Ankara Çiftlikleri” adlı broşür, Ankara şehir merkezi ile ilgili arazi adlarının detaylı verildiği çok önemli bir eserdir.²⁶ Broşürde Ankara Çiftlikleri; “Orman, Balgat, Yağmur Baba, Macun, Göğercinlik, Ahimesud adında altı çiftliğin birleşmesiyle oluşan 80.000 dönüm arazidir.” denilmektedir.²⁷ Bu çiftlikler zaman içerisinde Orman Çiftliği, Ankara Çiftlikleri, Gazi Orman Çiftliği gibi pek çok farklı isim alsa da, nihayetinde 1950 yılında halen AOÇ kısaltmasıyla bilinen “Atatürk Orman Çiftliği” adını almışlardır.²⁸ 1926 tarihli broşüre göre şehir merkezi civarında yer alan AOÇ'nin kurucu 3 çiftliği'nin akarsularla ilişkisi şöyledir:

Orman Çiftliği; Ankara İstasyonundan başlamaktadır... Arazinin içinden Çubuk Çayı geçmektedir... Bataklık ve sazlıklar kanallar açılarak kurutulmuştur... **Göğercinlik;** Orman Çiftliği'nin güneybatısında yer alır ve büyük kısmı çayırlıktır. İçinden Çubuk Çayı ve Kutugün Deresi'nin tamamı geçer. Bu çiftlikte kaynak suları çoktur. Yakın köyleri sıtma ile tehdit ettiği için, sazlıklar kurutulmuş ve çayırılık olmuştur. **Ahimesud Çiftliği;** Göğercinliğin güneybatısındadır. İçinden Çubuk Çayı ve Bağlıca Suyu geçer.²⁹ Burada dik-kat edilmesi gereken husus, sadece Orman Çiftliği'nin Çubuk Çayı ile coğrafi ilişkisi olduğudur.

3. Çubuk Çayı'ndaki Tarihin İzleri

3.1. Akköprü

Ankara şehir merkezinin tam ortasında yer alan Akköprü, Çubuk Çayı üzerinde yer alan bir köprüdür. Bugün itibarıyla, şehirde dolaşırken gidip görmek, yanından

²⁶ Bu eserin tam metnine Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane, “SEYFETTİN ÖZEGE SALONU” Bölümünden ulaşılabilir. <http://kutuphane.atauni.edu.tr/yordambt/yordam.php>

²⁷ Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Ankara Çiftlikleri, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1926.

²⁸ Atatürk Orman Çiftliği, 5659 sayılı “Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş Kanunu” hükümleri dahilinde 24.03.1950 tarihinde TBMM’de kabul edilen kanunun 01.04.1950 tarihinde yürürlüğe girmesi üzerine fiilen ve resmen teşekkül etmiştir.

²⁹ Diğer 3 çiftlik için de durum şöyledir: **Balgat Çiftliği;** Orman Çiftliğinin doğu ve güney kısımlarında olup çayırılık vardır. Bataklık ve sazlıklar kanallar açılarak kurutulmuştur. **Yağmur Baba Çiftliği;** Orman çiftliğinin kuzeyinde birçok kaynak ve çeşmeler vardır. Solfasol Suyu derecesinde kıymetli bir kaynak suyu burada bulunuyor, meralar fazladır. **Macun Çiftliği;** Yağmur Baba'nın batısında çayır, ova ve kıraçlardan oluşan özellikle hayvan yetiştirmeye uygundur.

geçerken farkına varmak imkansızdır. Buna rağmen, Ankara'nın en eski yapılarından biridir ve dimdik ayakta'dır. Daha da önemlisi Akköprü, Çubuk Çayı üzerinde kuruludur. Anadolu Selçukluları döneminde Ankara'nın İstanbul yoluna yapılmıştır ve şehirdeki en eski Selçuklu eseridir. Üzerindeki iki kitabeden, 1222 (H 619) yılında Sultan Alaettin Keykubad tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.³⁰ Yedi gözlü olarak yapılan taş köprü; 1920'li yılların ortasında onararak orijinalliğini yitirmiştir. Akköprü, sırtını Ankara Kalesine veren tarihi Ankara Şehri'nin batıya açılan kapısıdır.

Resim. Akköprü³¹

3.2. Etlik Köprüsü

Ankara şehir merkezinde Dışkapı'yı Etlik'e bağlayan yolda yer alan Etlik Köprüsü, Ankara'da Cumhuriyet döneminde inşa edilen ilk köprüdür. Akköprü'ye çok yakın bir mesafede yapılan Etlik Köprüsü, hem Cumhuriyet'in hem de Ankara'nın ilk betonarme köprüsüdür.³² Etlik Köprüsü 1926 yılında "İnşaat İdaresi Fenniyesi" adı altında ortaklık oluşturan "Mehmet Galip ve Feşizade İbrahim Galip Şirketi" ile "Erzurumlu

³⁰ Erman Tamur, *Suda Suretimiz Çıkıyor*, 1. Baskı, Kebikeç, Ankara 2012, s. 132.

³¹ Akköprü: Koç Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi Ankara Cultural Heritage Collection, <http://digitalcollections.library.ku.edu.tr/>

³² Ankara'da daha bilinir olan "Çiftlik Köprüsü", Etlik Köprüsü ile beraber yapılmıştır. TCK tarafından özgün yapısına zarar verilmeden onarılmış olması, bu bilinirliğin en temel nedenidir.

Nafiz Şirketi” tarafından yapılmıştır. Üzerinde yer alan iki mermer levhada “Mühendis Mehmed Galib 1926” ve “Müteahhid Erzurumlu Nafiz 1926” yazmaktadır.³³ 1950’li yıllarda Köprü’nün bitişiğine Ankara’nın ilk şehirlerarası otogarı yapılmıştır.

3.3. Çubuk I ve II Barajları

Cumhuriyet ilanından sonra Ankara şehrinin içme suyu ihtiyacı, Ankara’nın başkent olmasıyla daha da artmıştır. Çubuk Ovası’nın bittiği yerde, Cumhuriyet döneminin ilk barajı Ankara’ya ve Çubuk Çayı’nın üzerine yapılmıştır.

Çubuk I Barajı, Cumhuriyet sonrası yapılan ilk barajdır.³⁴ Gerekli mühendislik çalışmaları 7 yıl sürmüş ve 1 Ağustos 1930 tarihinde inşaatına başlanarak, 1936 yılında işletmeye açılmıştır.³⁵ 1960’lı yıllara kadar Çubuk Barajı, “Devlet Merkezi Ankara’nın su ihtiyacını karşılamıştır”.³⁶ Çubuk Barajı akış yönünde, vadi içinde 15 hektarlık alanı kaplayan park ve bahçeler, lokantalar yapılmıştır.³⁷ Şehrin içme suyu ihtiyacı yanında, barajın çevresi ağaçlandırılarak, şehir hafızasında unutulmayacak bir mesire yeri de oluşturulmuştur. Ayrıca, Ankara şehir merkezinin ağaçlandırılmasında ve tarım alanları ile sebze bahçelerinin sulanmasında büyük yarar sağlamıştır.

1959 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Çubuk I Baraj gölünün son 25 yılda 1/3 oranında çamurla dolduğu görülmüştür.³⁸ 1961–1964 yılları arasında Çubuk Çayı üzerine ikinci bir baraj yapılacak ve ilk baraj tamamen alüvyonla dolacaktır.³⁹ Çubuk ilçesinin kuzeyinde yapılan Çubuk II Barajı’nın azami su hacmi 22,5 milyon metreküptür.⁴⁰

³³ Tamur, a.g.e., s. 125.

³⁴ Türkiye’nin 1950’lere kadar sadece 3 baraj gölü vardır: 13 milyon metreküplük Ankara’daki Çubuk Barajı, 1 milyon metreküplük Niğde’deki Gebere Barajı, yarım vaziyette olan, 90 milyon metreküp göl hacmi bulunan Porsuk Barajı’dır. Süleyman Demirel, Bir Ömür Suyun Peşinde, 1. Baskı, ABC Medya Ajansı, İstanbul 2005, s. 337.

³⁵ Tamur, a.g.e., s. 113.

³⁶ Barajın akış yönünde barajın gövdesine yaslanmış dört sütunlu bir anıt bulunmaktadır. Bu anıtın solunda ve sağındaki kitabelerden soldaki kitabe yer alan ifadedir.

³⁷ Tamur, a.g.e., s. 114.

³⁸ Bu araştırma gölün çamurla dolmasının engellenmesi ve tedbir alınması için Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır. Çamurun % 80 gibi önemli bir kısmı Çubuk Ovasına akan derelerden gelmektedir. Kalanı göl aynası denilen kısımdan gelmektedir. T.C. Bayındırlık Bakanlığı D.S.İ. Genel Müdürlüğü, Çubuk I Barajı Göl Aynası Yan Dereleri Planlama Raporu, DSİ Etüd ve Plan Teksirhanesi, Ankara 1962.

³⁹ Çınar ve Gümüşçü, a.g.e., s. 11.

⁴⁰ Çubuk-2 Barajı’ndan alınan su, Çubuk ve Pursaklar Arıtma Tesislerinde arıtılmakta olup, Çubuk ve Pursaklar ilçelerinin su ihtiyacı bu barajdan karşılanmaktadır. *Ankara’da Su Alt Yapısı*, s. 55.

Resim. Çubuk I Barajı⁴¹**Sonuç**

Tarihi metinlerde görünürlüğünü takip ettiğimiz Ankara'nın derelerini, bugün itibariyle çıplak gözle görmek mümkün değildir. Çubuk Çayı, Çubuk Ovası'nı beton kanallar içinde geçmektedir, Hatip Çayı ve İncesu menfeze alınmıştır. Bu derelerin açıktan akan kısımları da kirlilik tehdidi altındadır. Akarsuların doğal mecralarından yoksun bırakılmasının nedeni olarak 1957 yılında yaşanan sel felaketi ve taşkın sonucu yaşanan can kayıpları gösterilmektedir.⁴² Pek çok ana caddenin adını aldığı dereler, bu caddelerin altındaki menfezlerde akmaktadır. Bu nedenle, internette yaygın olarak kullanılan harita uygulamalarında Ankara'nın akarsu zenginliğini keşfetmek imkansızdır.

Çubuk Çayı, üzerinde yer alan tarihi köprüler ve barajlar ile pek çok ilke sahne olmuştur. Selçuklulardan kalma Akköprü, tartışamayacak kadar kıymetlidir. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk beton köprü olan Etlik Köprüsü ve başkent Ankara'nın su kaynağı olan ilk baraj Çubuk Çayı üzerindedir.⁴³

⁴¹ Atılım Üniversitesi Ankara Arşivi, <http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/duyuru/cubuk-baraji-5990>.

⁴² Tamur, a.g.e., s. 92.

⁴³ İstanbul'da Terkos Barajı'nın ilk olması ve şebeke-musluk suyuna halen Terkos suyu denilmesi gibi; Ankara için de Çubuk Barajı bir iltir. Ankara şehir merkezinde yıllarca Çubuk Çayı'nın suyu içilmiştir.

Çubuk Çayı üzerine yapılan bu çalışmada, en önemli sorunun akarsuların adlandırılmasında ortaya çıktığı görülmüştür. Akarsular içinden geçtikleri şehirlerin adlarını alabildikleri gibi; tarihin farklı dönemlerinde farklı isimler de alabilmektedirler. Bu adların bazıları resmileşirken, bazıları da yöresel kalarak zaman içinde unutulmuştur.⁴⁴ Kayaş Suyu, Hatip Çayı olarak da bilinmektedir; şehir merkezinde işlevsel olarak Bent Deresi ve iktisadi olarak kenarında kurulu debbağ haneler nedeniyle Tabakhane Deresi olarak adlandırılmıştır. Benzer şekilde İncesu Deresi, içinden geçtiği vadiden hareketle İmrahor Deresi ya da Sazlık Deresi adı ile de anılır. Sakarya Nehri'ne dökülen; 20.yy'ın başına kadar Engürü Suyu olarak adlandırılan akarsu, daha sonra karşımıza Ankara Çayı adıyla çıkacaktır. Engürü'den Ankara'ya dönüşen şehrin adı, akarsuyun da adını değiştirmiştir.

Tarihi metinlerde Ankara'daki akarsuların nerede başlayıp, nerede bittiğini anlamak imkansızdır. Aynı karmaşa Cumhuriyet sonrası basılan metinlerde de görülmektedir. Bunun en temel nedeni, 19.yy boyunca ve 20.yy başında, Çubuk Çayı, İncesu, Hatip Çayı ve Ankara Çayı'ndan iktisadi olarak yararlanılmamış olmasıdır. Bu akarsular üzerinde ulaşımı kolaylaştıracak ya da sağlayacak bir taşımacılık faaliyeti yapılmamıştır. Yazları olabildiğince sakın olan bu akarsuların mevsimsel olarak değişen debileri bu imkanı sağlamamıştır. İktisadi fayda sağlayacak, pazara yönlendirilen bir balıkçılık faaliyeti de görülmemektedir. Hatip Çayı'nın şehir içinde Tabakhane Deresi olarak adlandırılması, üzerine bentler kurularak su tutulması, ona yeni isimler vermiştir. İncesu Deresi ise, geçtiği alanları bataklık haline getirerek, Ankara'nın İstasyona doğru gelişimini uzun yıllar geciktirmiş ve şehri tehdit eden sağlık sorunlarının kaynağı olmuştur. Hatip Çayı ile İncesu Deresi'nin birleştikten sonra hangi isimle aktığı ve Çubuk Çayı'na katıldığı belirsizdir. Özellikle yaptıkları taşkınlar nedeniyle yakın çevresindeki toprak tuzlanarak çorak hale gelmiş ve tarımsal faaliyet imkansızlaşmıştır. Bazı bahçelerin kontrollü olarak sulaması şehir içindeki derelerle yapılırsa da, bu bahçeler zaman içinde şehrin genişlemesine yenik düşmüştür.

KAYNAKÇA

Ankara, Harita Umum Müdürlüğü, 1. Baskı, Ankara 1933.

Ankara'da Su Alt Yapısı, ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013.

44 Tarihi kayıtlarda karşımıza çıkan Tokat Nehri ya da Amasya nehri; Samsun-Çarşamba'dan denize dökülen Yeşilırmaktan başkası değildir.

- Çınar, Hüseyin-Gümüşşü, Osman, *Çubuk Kazası*, 1. Baskı, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2002.
- Demirel, Süleyman, *Bir Ömür Suyun Peşinde*, 1. Baskı, ABC Medya Ajansı, İstanbul 2005.
- Hekimoğlu, Mehmet, *Çubuk Ovası'nın Coğrafya Etüdü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 1985.
- Koç, Bekir, *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara*, 1. Baskı, Ankara Sanayi Odası Yayını, Ankara 2014.
- Safvet, Muslihiddin, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti*, 1. Baskı, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti Neşriyatından, Ankara 1925.
- Tamur, Erman, *Suda Suretimiz Çıkıyor*, 1. Baskı, Kebikeç, Ankara 2012.
- T.C. Bayındırlık Bakanlığı D.S.İ. Genel Müdürlüğü, *Çubuk I Barajı Göl Aynası Yan Dereleri Planlama Raporu*, DSİ Etüd ve Plan Teksirhanesi, Ankara 1962.

CUMHURİYET HÜKÜMETLERİNİN ÇUBUK'A YAPTIĞI EN BÜYÜK YATIRIMLARDAN ESENBOĞA HAVALİMANI VE ÖNEMİ

Tekin Önal*

Özet

Milli Mücadele'nin bitimiyle birlikte devletçi ekonomi ve kalkınma programları eşliğinde ciddi yatırımlar yapan Cumhuriyet hükümetleri, ülkenin en önemli iki şehrini, İstanbul ve Ankara'yı birbirine daha yakın kılmak adına 1933'te Güvercinlikten İstanbul'a ilk sivil amaçlı uçak seferinin gerçekleşmesini sağlamışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra, 1927'de Ankara'nın yeniden planlanması amacıyla yapılan uluslararası bir yarışmada birinci olan Hermann Jansen'in planında sivil havaalanı bugünkü Tandoğan Meydanı'nda yer alırken, 1933'te ise alan için Etimesgut bölgesi seçilmiştir. Ancak Güvercinlikte yapılan iyileştirme sonucunda Etimesgut askeri seferler için ayrılmıştır. Türkiye'nin 1944 Chicago Sivil Havacılık Sözleşmesi'ni imzalamasının ardından, İstanbul Yeşilköy'le birlikte yeni bir uluslararası havalimanı yapılması kararlaştırılmıştır. 12 Şubat 1947'de ilk dış sefer Güvercinlik-Atina arasında gerçekleştirilirken, 1951'de Bayındırlık Bakanlığı tarafından yetkilendirilen Amerikan Westinghouse-IG White firmaları 1955'te Esenboğa Havalimanı'nı tamamlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Çubuk, Esenboğa, DHMİ, Havacılık,

* Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
E-posta: tekin_onal@hotmail.com

ESENBOGA AIRPORT AND THE IMPORTANCE OF THE LARGEST INVESTMENTS MADE BY THE GOVERNMENT REPUBLIC OF THE ÇUBUK

Abstract

After the war of independence, the Republican governments provided the first civilian aircraft flights from Guvercinlik to Istanbul in 1933 in order to connect the two most important cities of Turkey Istanbul and Ankara along with statist economy and development programs. After the proclamation of the Republic, in an international contest held in 1927 for re-planning of Ankara, Tandogan Square was suggested to establish an airport by the winner of the contest Hermann Jansen and then Etimesgut region was chosen in 1933. However, after having some improvements in Guvercinlik, Etimesgut was reserved for military flights. After signing Chicago Convention on Civil Aviation in 1944, a new international airport was decided to be built in Yesilkoy in Istanbul. The first international flight was Guvercinlik-Athens on February 12th, 1947. American Westinghouse-IG White companies completed the construction of Esenboga Airport in 1955 after being authorized by the Ministry of Public Works in 1951.

Keywords: Ankara, Çubuk, Esenboğa, DHMİ, Aviation

Giriş

Varoluşundan beri kuşlara özentili duyduğu ve uçuş tutkusunun bulunduğu tahmin edilen İnsanoglu, önceleri kuşları taklit ederek yürüttüğü uçuş çabalarının ardından geçen uzun bir zaman süreci sonunda balon, zeplin, planör gibi değişik tipte hava taşıtlarını ve nihayet uçağı icat ederek uçuş hayalini gerçekleştirmiştir. Bu hayalin peşinden koşan ilk isim ise 1632'de Galata Kulesi'nden kuş kanadına benzer bir araçla uçarak İstanbul Boğazı'nı geçip, 3358 metre uzaklıkta Üsküdar yakınlarına indiğı varsayılan Hezarfen Ahmet Çelebi'dir.

Uçakla ilk uçuşun başlatıldığı 1903 yılından itibaren, havacılık hızla gelişerek bugünkü seviyelere gelmiş, hava yolları, hava limanları ve seyrüsefer hizmetleri de bu paralelde hızlı bir değişim göstermiştir. Önceleri devletlerin hükümlanlık hakkı olarak görülmeyen hava sahaları, ekonomik, teknik ve siyasi gelişmelere bağılı olarak, özellikle birinci dünya savaşında havadan gelebilecek tehlikelere karşı önlem alma zorunluluğı nedeniyle

devletlerin mutlak egemenliği altında bulunması gereken yerler olarak görülmüştür. Bu çerçevede, 1919 yılında Paris Barış Konferansına katılan devletlerce, ulusların hava sahaları üzerindeki hükümler hakkı benimsenmiş; milletler arası uçuş hakkı ve kamu hukukuna ilişkin olarak ilk uluslararası sivil havacılık antlaşması olan Paris Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu antlaşmayı daha sonra 1926 yılında Madrid, 1928 yılında Havana, 1929 yılında Varşova sözleşmeleri takip etmiştir.

1944 yılında imzalanan Şikago Sözleşmesi ise, havacılık tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 52 ülke tarafından imzalanan Şikago Sözleşmesi, uluslararası sivil havacılığın esaslarını evrensel boyutta düzenleyen ve uluslararası havacılık hukukunun temellerini ortaya koyan bir metin olarak tarihe geçmiştir. Türkiye'nin 1945 yılında taraf olduğu Şikago Sözleşmesi, hava seyrüseferi, hava nakil araçlarının tabiiyeti ve tescili, lisans ve sertifikaları, hava seyrüseferlerini kolaylaştırıcı tedbirler, kazaların tahkiki, uluslararası standartlar ve usuller gibi önemli düzenlemeler getirmiştir. Söz konusu anlaşma gereği Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) kurulmuştur. Birçok ülkenin hava sahasını kullanmak durumunda olan ülkeler, kısa sürede ICAO'ya üye olmuşlardır. Üye sayısı 150'yi aşan ICAO, uluslararası standart ve kuralları tespit eden ve uygulanmasını sağlayan bir kuruluş konumuna gelmiştir.

Türkiye'de İlk Havacılık Faaliyetleri

Türkiye'deki sivil havacılık faaliyetlerinin 1912 yılında, bugünkü İstanbul Atatürk Havalimanı civarında kurulan hangarlar ve uçak iniş-kalkış meydanı ile başladığı kabul edilmektedir. Ankara'da ise 1955'te Esenboğa Havaalanı'nın hizmete girmesine kadar yolcu uçaklarının inip kalktığı havaalanı ağırlıklı olarak Güvercinlik'tir. Burası 1912 yılında ticari havaalanı olarak terminal olarak kullanılan tek çadırla hizmete girmiştir. Güvercinlik Havaalanı Ankara'nın 10 km batısında yer alan ilk havaalanı, ilk teknik bakım merkezi olmuştur.

Ankara başkent olunca, yeni başkentten Avrupa'ya bağlanmasını teminen, 20 Mayıs 1933'te Hava Yolları Devlet İşletmesi kuruluncaya kadar, kayıtlarda tarifeli sefer yapan bazı yabancı şirketler olmuştur. İlk ticari sefer 14 Şubat 1924 tarihinde, İstanbul'dan Ankara'ya deneme amaçlı yapılmıştır. Junkers F 13 tipi bir uçak, 4 yolcusu ile uçuşunu yaklaşık 3 saatte tamamlamış ve bugün Gazi Üniversitesi'nin yer aldığı Yenimahalle'deki düz alana iniş yapmıştır. Sonrasında Ankara Hava İstasyonu olarak anılmaya başlanan bu alan 9 yıl boyunca kullanılmıştır.¹

¹ http://www.esenboga.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=2&mnu=915#.VvL_9mwlyk.

Atatürk'ün, ülkenin geleceğine de yol gösteren "İstikbal Göklerdedir" sözü doğrultusunda 1925 yılında kurulan ve daha sonraki yıllarda Türk Hava Kurumu adını alan Türk Tayyare Cemiyeti ile Türk Sivil Havacılığının kurumsal temelleri atılmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından Ankara'nın yeniden planlanması gündeme gelmiş; 1927'de bu amaçla bir uluslararası yarışma açılmıştır. Yarışmayı kazanan Hermann Jansen'in planında havaalanı bugünkü Tandoğan Meydanı'nın bulunduğu alanda yer almaktadır.² 1932 yılında Ankara ve İstanbul arasında hizmet verecek bir devlet havayolu şirketi kurmaya karar verildiğinde yeni havaalanı için Ankara'nın yaklaşık 25 Km batısında bulunan Etimesgut seçilmiştir. 1933 yılında küçük bir istasyon binası, bir hangar ve toprak bir iniş yeri inşa edilmiştir. Etimesgut'tan ilk uçuş İstanbul'a Mayıs 1933 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu arada Güvercinlik Havaalanı yatırımları da devam ederek, başlangıçta birkaç çadırdan oluşan Ankara Güvercinlik havaalanına 1939 yılında sağlam bir pist, yeni tesisler, bakım hangarları kurulmuş ve aynı DHY faaliyetleri Etimesgut'tan Güvercinlik'e nakledilerek Etimesgut Türk Hava Kuvvetleri hizmetine verilmiştir.

İlk Sivil Hava Taşımacılığı ise 1933 yılında 5 uçaklık küçük bir filo ile "Türk Hava Postaları" adı ile başlatılmıştır. 3 Şubat 1933'te ise Eskişehir-Ankara arasında ilk milli uçak seferi yapılmıştır. İlk dış sefer ise 12 Şubat 1947'de Devlet Hava Yolları bünyesinde havalanan bir uçağın Güvercinlik'ten kalkıp Atina'ya ulaşmasıyla gerçekleştirilmiştir.

20 Mayıs 1933 tarihinde, bugünkü Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) Genel Müdürlüğü'nün de başlangıcını oluşturan Hava Yolları Devlet İşletmesi kurulmuştur. Milli Savunma Bakanlığına bağlı olarak teşkilatlanan kuruluş, hava yolları ve hava alanları kurmak ve hava taşımacılığı yapmakla görevlendirilmiştir. Bu dönemde, askeri amaçlı bazı uçaklar modifiye edilerek yolcu ve yük taşımacılığı ile İstanbul-Eskişehir-Ankara gibi merkezlere hava ulaşımı sağlanmıştır. 1932 yılında Ankara ve İstanbul arasında hizmet verecek bir devlet havayolu şirketi kurmaya karar verildiğinde yeni havaalanı için Ankara'nın yaklaşık 25 Km batısında bulunan Etimesgut seçilmiştir. 1933 yılında küçük bir istasyon binası, bir hangar ve toprak bir iniş yeri inşa edilmiştir. Etimesgut'tan ilk uçuş İstanbul'a Mayıs 1933 tarihinde gerçekleşmiştir.

Havaalanı yapımının önemi doğrultusunda 3 Haziran 1938 tarihinde 3424 sayılı Kanunla, Havayolları Devlet İşletmesi, Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü adını alarak Bayındırlık Bakanlığına, daha sonra da 21 Temmuz 1943 tarihinde 4467 sayılı Kanunla Ulaştırma Bakanlığı'na bağlanmıştır.

² http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2009/cilt26/sayi_2/45-68.pdf

Sivil havacılık alanında, özellikle Şikago Sözleşmesinin imzalanmasından sonra ortaya çıkan hızlı gelişmeler, Türkiye'deki havacılık faaliyetlerini de etkilemiştir. Bu gelişmeler hava alanı işletme hizmetleri ile uçak işletmeciliğinin aynı kuruluş tarafından yürütülmesinin rasyonel olmayacağını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, uçak işletmeciliği 21 Mayıs 1955 tarihinde 6623 sayılı Kanunla Türk Hava Yollarına; hava alanı işletmeciliği, yer hizmetleri, hava seyrüsefer ve muhabere hizmetleri ise 28 Şubat 1956 tarihinde 6686 sayılı Kanunla katma bütçeli Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

1984 yılında, kısa bir süre Meydan İşletme Müessesesi adı altında hizmet veren Kuruluş, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden düzenlenmesine ilişkin 8 Haziran 1984 tarih ve 233 sayılı KHK kapsamında; Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMİ) unvanıyla, tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumlu-luğu sermayesi ile sınırlı bir Kamu İktisadi Kuruluşu olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Havalimanı'nın Yapımı

Ankara Havalimanı'nın adı "Esenboğa" sanıldığı gibi "gürleyen boğa" anlamına gelmiyor. Sözcüğün başındaki "esen" esasında "mutlu anlamına gelen "isen". Esenboğa'nın aslı ise "İsenbuğa" yani " mutlu öküz". Timur'un komutanlarından birinin adı. Şimdi çocuklara nasıl "Arslan" adı verilirse o dönemlerde boğa, öküz ve manda gibi isimler verilirmiş. Cengiz Han soyundan gelen İsen Buğa, Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında 1402`de Ankara dolaylarında yapılan savaşta karargâhını bugün kendi adıyla anılan yerde kurmuş.

Timur'un 1380'lerde kendi imparatorluğunu kurmasından sonra onun hâkimiyetini kabul eden sultanlar, hakanlar ve şahlar unvanlarını korudular ama bağımsız birer devlet başkanı olmaktan çıkıp Timur'un generalleri haline geldiler. Doğu Türkleri'nde o devirlerde "hakan" veya "han" unvanını kullanabilmek için mutlaka Cengiz Han'ın soyundan gelmek şartı vardı. Cengiz aslen Moğoldu, Timur ise Türk'tü, dolayısıyla Cengiz'le arasında hiçbir kan bağı yoktu ve bütün gücü elinde tutmasına rağmen geleneği bozmadı ve "han" unvanını almadı. Sadece "Emir" unvanını kullanmakla yetindi ve Cengiz Han'ın torunlarından olan Mahmud adındaki Türkleşmiş bir Moğol prensini sembolik olarak devletin başına geçirdi. Mahmud Han her ne kadar "Han" olarak görünüyor ve fermanlara onun adı yazılıyorsa da bu sadece geleneklere uymak için yapılmış göstermelik bir işti, devlet demek Timur'un bizzat kendisi demekti ve Mahmud Han'ın asıl vazifesi Timur'un ordusunda ve onun emrinde bir general olmaktan ibaretti.

İşte, **İsen Buga** da aynı ordunun aynı durumdaki generallerinden biriydi. Cengiz Han'ın soyundan geldiği için "Han" unvanını taşıma hakkı vardı ama herşeyiyle Timur'un emrindeydi ve kumandası altındaki birliklerle Timur'la beraber diyar diyar gezip savaşıyordu.

İsen Buga, **Timur**'la Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid arasında 1402'de Ankara'da, Çubuk taraflarında çıkan savaşta da bulundu. Bazı harp tarihçilerine göre ön saftaki hücum birliklerinin, başka görüştekilere göre ise Timur'un meşhur fil müfrezelerinin kumandanıydı. Karargâhını bugün kendi adıyla anılan yerde, daha doğrusu adının bozulmuş şekli olan "Esenboğa" taraflarında kurdu. Efendisinin 1402 Temmuz'unun son haftasında yapılan savaşın galibi olmasında onun büyük rolü vardı. Timur'un iki oğlunun, Miranşah'la **Şahruh**'un birliklerinin saldırıları karşısında sıkıntılı anlar geçirmekte olan Osmanlı ordusu **İsen Buga**'nın fil müfrezelerini ön hatlara sürmesi üzerine tam bir bozguna uğradı. Yıldırım Bayezid, Timur'un kâğıt üzerindeki hükümdarı Mahmud Han tarafından esir alındı, neticede herkesin bildiği acı son geldi, Yıldırım birkaç ay sonra canından oldu ve Osmanlı devleti parçalanıp bir "fetret" devri yaşadı.

Öte yandan on bin yıllık tarihi geçmişli bulunan Anadolu'da, ulusal ve uluslararası siyasi trafiğin merkezi olan Başkent Ankara, Türkiye'nin coğrafi merkezine yakın olması sebebi ile hem konum hem de işlev itibarıyla ülkenin kalbi niteliğini taşıyor. Yüzyıllar boyu Batı ve Doğu medeniyetlerine ev sahipliği yapan Ankara, günümüzde bir yandan siyasi ilişkilerin nabzını tutarken diğer taraftan önemli bir ticaret ve endüstri şehri konumunda bulunuyor.

Ankara'nın Çubuk İlçesi dâhilinde havalimanı yapılmak üzere 10 Mart 1944'te Bakanlar Kurulu kararıyla başlatılan istimlak çalışmaları³, 12 Temmuz 1946⁴, 27 Şubat 1947⁵ ve 30 Haziran 1947'deki⁶ düzeltmelerle birlikte devam etmiştir. Aynı yıl J.C. White ve Westinghouse Electric International Corporation ile Türk Hükümeti arasında, ülkenin ilk uluslararası havaalanı tesislerinin yer alacağı Yeşilköy Havalimanı ve Esenboğa Havalimanı için anlaşma imzalanmıştır. 9 Aralık 1948'de alınan başka bir kararla kamulaştırma işleri devam ettirilmiştir.⁷ Havalimanının tahmini toprak tesviyesi,

³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Numarası: 106.58.14. (Bu dipnottan itibaren "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi" kısaltılarak "BCA" şeklinde kullanılacaktır. Eğik çizginin (/); sol tarafı fon kodunu, sağ tarafı ise yer numarasını ifade edecektir.)

⁴ BCA, 30.18.1.2/111.48.17.

⁵ BCA, 30.18.1.2/113.14.13.

⁶ BCA, 30.18.1.2/114.46.4.

⁷ BCA, 30.18.1.2/118.80.10.

direnaj ve pist inşaatı için öngörülen toplam maliyet 5 milyon lira olarak hesaplanmıştır.⁸

Bu proje kapsamında Bayındırlık Bakanlığına bağlı olarak 1951 yılında Esenboğa Havalimanının inşaatına Westinghouse Electric International Company tarafından başlanmıştır. Bu yıl Adana ve Esenboğa havalimanları için *“Havaalanları ihtiyacı için satın alınacak muhtelif makinelerin araya komisyoncu veya aracı girmeksizin doğrudan doğruya firmaların sahibi veya kanuni temsilcileriyle sözleşme yapılmak, teminat ve gecikme cezası aranmamak, ihaleyi müteakip tayin edilecek bir Amerikan bankası nezdinde malzemenin C.İ.F. bedeli tutarında bir akreditif açtırılarak bu akreditiften sevk evrakı mukabilinde tediye yapılmak, fabrikalarda çıkabilecek anlaşmazlıkların dostça halli mümkün olmayan hallerde hakem usulüne başvurulmak şartıyla pazarlıkla sağlanması”*⁹ kararı alınmıştır.

27 Ağustos 1953'te müteahhit firma ile olan derz demirlerinin temini hakkındaki sözleşmede düzeltmeye gidilerek, teslim tarihlerinin birer ay kaydırılması kararı alınmış,¹⁰ 16 Mayıs 1955'te ise 76.000 litre derz tecrit malzemesinin teslim süresi yine sözleşmede düzeltme yapılarak uzatılmıştır.¹¹ Aynı yıl Esenboğa Havalimanı, ülkenin ikinci tam teçhizatlı uluslararası havalimanı olarak sivil hava ulaşımına açılmıştır. Limanın resmi açılışı ise 31 Mayıs 1956 tarihinde Ulaştırma Bakanı Arif Demirel'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹² 1959 yılında 12.837.556 lira keşif bedeli belirlenen¹³ Esenboğa Havalimanı, toplamda 24,5 Milyon Liraya mal olmuştur.

Zaman içerisinde gelişen ve değişen ihtiyaçlara cevap vermek üzere apron, taksirut ve diğer binalarda genişletme ve eklenti çalışmaları yapılmıştır.

• 2752x60 metre olarak yapılan 03R-21L pisti, sonraki yıllarda 1000 metrelik eklenti ile bugünkü boyutlarına getirilmiştir.

• Hava Trafik kontrolörlerine Esenboğa'da DHMİ Havacılık Okulunda eğitim verilmekteydi.

• Teknik blok, kule ve yolcu hizmetlerinin müşterek verildiği terminal binası (A) 1958 yılında,

• Esenboğa havalimanına bağlı Akköprü VOR İstasyonu 1960 yılında,

⁸ BCA, 30.18.1.2/119.36.19.

⁹ BCA, 30.18.1.2/125.39.13.

¹⁰ BCA, 30.11.1/239.25.17.

¹¹ BCA, 30.11.1/252.25.20.

¹² Milliyet, 1 Haziran 1956.

¹³ BCA, 30.18.1.2/152.22.4.

- ✦ Ana tamir atölyesi 1965 yılında, genel maksatlı garaj 1967 yılında,
- ✦ Halen kullanılmakta olan; Büyük uçak hangarı 1954 yılında,
- ✦ Küçük uçak hangarı 1964 yılında,
- ✦ Sağlık ve CIP Binası 1968 yılında hizmete verilmiş,
- ✦ 1966 Yılında (eski) teknik blok yapılarak, kule ve teknik hizmetler terminalden ayrılmış, aynı yıl Çubuk VOR binası yapılmış olup,
- ✦ Yabancı Konuklar Köşkü 1982 yılında,
- ✦ 1978 yılında Merkez Saymanlık Depoları ve İdari Binası ile 1979 yılında İnşaat Müdürlüğü olarak kullanılan bina ve depoları,
- ✦ 1983 yılında Havuz ve Lokal binası, 1984 yılında merkez Elektronik Atölye,
- ✦ Mevcut terminalin sadece dış hatlar hizmeti vermesi amacıyla İç hatlar Terminali (B) 1984 yılında işletmeye açılmış,
- ✦ 1985 yılında 2.Paralel pist olan 03L-21R pisti 3752x45 m. Ebatlarında DLH tarafından inşaatı tamamlanarak kullanıma açılmıştır.

İlave olarak da 1994 yılında anahtar teslim usulü yaptırılan Dış hatlar “CHARTER TERMİNAL BİNASI” alt yapı ve yaklaşımlarıyla birlikte mevcut aprona bitişik olarak tamamlanmıştır.¹⁴

Artan İhtiyaçlar dâhilinde;

- ✦ Kuvvet Santrali, Genel Maksatlı Garaj (1987),
- ✦ Yeni Teknik Blok ve Kule (1990),
- ✦ Arıtma Tesisi (1991) ilave edilmiştir.
- ✦ 3 nolu Apron (1997-1998),
- ✦ Yeni İtfaiye Binası (1999),
- ✦ Mevcut Giriş Nizamiyesi ve Uçak Çatı Sundurma (1999),
- ✦ Esenboğa Havalimanı içerisinde bulunan ve yapımına 1997 yılında başlanan Simülasyon Binası ve Eğitim Tesisleri, 2002’de hizmete girmiştir. 17 bin m2 kapalı alana ve dünya çapında bir standarda sahip olan tesis, ATC eğitim faaliyetlerinin ülkemizde daha yüksek kapasitede yürütülebilmesi için kilit role sahiptir.

¹⁴ <http://www.esenboga.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=2&mnu=2#.VvvWotmwlyk>

90'lı yıllara gelindiğinde; Ülkemizin protokol amaçlı en önemli giriş-çıkış kapısı olan Esenboğa Havalimanı, 1955`te hizmete girmesini müteakip aradan geçen yarım asra yakın sürede yolcu sayısı kat ve kat artmış ancak terminal kapasiteleri ve standartları yaklaşık aynı kalmıştır. Türkiye`nin çağdaş dünyadaki medeni düzeyinin göstergesi olacak yeni bir terminal yapılmasına 1998`de karar verilerek YİD modeli ile yapılacağı Esenboğa Havalimanında yeni bir İçhat-Dışhat Terminal Binası için 17 Nisan 1998 tarihinde mimari proje yarışması düzenlenmiştir. Ercan Çoban, Ahmet Yertutan, Suzan Esirgen ve Süleyman Bayrak`ın eseri DHMİ tarafından birinci seçilmiştir.

Bu şekilde belirlenen projenin realize edilmesi için 23 Ocak 2004`te Yap-İşlet-Devret Modeliyle yapım ihalesi gerçekleştirilmiş ve TAV, 15 yıl 8 aylık işletim süresiyle Ankara Esenboğa Yeni İç-Dış Hatlar Terminal Binası ve Katlı Otopark Kompleksi ihalesini kazanmıştır.

Ekim 2004 ayında Yap-İşlet-Devret Modeli ile yapımına başlanılan İç ve Dış Hatlar Terminal Binasının Uygulama Projeleri; proje müellifi olan ESSA Proje Danışmanlık tarafından hazırlanıp, DHMİ Proje İnceleme Heyeti tarafından incelenip, Onaylanarak, Esenboğa Başmüdürlüğümüz ve DHMİ Kontrollük Teşkilatı denetim ve koordinesinde görevli şirket TAV tarafından sürdürülen yapım çalışmaları planlanan bitiş tarihinden bir yıl önce bitirilerek 13 Ekim 2006 tarihinde yapılan törenle açılmış ve 16 Ekim 2006 tarihinde işletmeye alınarak hizmete girmiştir.¹⁵

Yeni terminal binası ile Esenboğa Havalimanı Türkiye`nin en büyük 2. havalimanı olma özelliğini kazanmıştır.

Terminalde Klinik, Eczane, Maliye Bürosu (Yurtdışı Çıkış Harç Pulu) PTT Şubesi, Garanti Bankası Şubesi, çeşitli bankalara ait ATM'ler, Fast Food, Kafeteryalar, Gazete Bayisi, Hediye Eşya, vs hizmetler vardır.

Yeni iç ve dış hatlar terminal aşağıdaki özelliklere sahiptir.

- 168 bin m²lik alan,
- 10 milyon yolcu/yıl kapasite,
- 18 adet yolcu köprüsü,
- 105 check-in kontuarı,
- 18 gidiş, 18 geliş olarak 36 pasaport kontuarı,
- 123.000 m² lik alan üzerinde 4.000 araç park kapasiteli kapalı otopark.

¹⁵ <http://www.esenboga.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=2&mnu=2#.VvvWotmwlyk>

Türkiye'nin İç ve Dış Hatları bir arada bulunduran tek havalimanı olma özelliğine sahip Ankara Esenboğa Havalimanı, Ankara ulaşımına yeni bir soluk getirmiştir.

Eski Terminal Binası (A) yıkılarak yerine THY Teknik A.Ş. tarafından Uçak Bakım Hangarı yapılmıştır (2009). 3 adet dar gövdeli uçak kapasiteli hangarın ebatları 103 m. x 53 m. şeklindedir. Hangarın iç tavan yüksekliği 17.20 m, kapı yüksekliği ise 13.60 m'dir.

Hangarının iç alanı 5,244 m²'dir. Tesisin, İdari Bina, Trafo-Jeneratör Binası ve Su Deposu dahil edildiğinde toplam kapalı alanı 7,000 m²'ye ulaşmaktadır.

B Terminali ise PTT tarafında Kargo Hizmeti vermek üzere kullanılmaktadır.

Türkiye Hava Sahasında Batı ve Doğu Bölgesi olarak verilmekte olan hizmetlerin tek elden kontrolü, 2006 yılında sözleşmesi imzalanan SMART projesi kapsamında Esenboğa'da tesis edilen SMART binasından projenin tamamlanmasını müteakip Esenboğa havalimanı saha kontrol merkezi olacak şekilde Atatürk, Antalya, Adnan Menderes ve Dalaman APP merkezleriyle birlikte verilecektir.

Avrupa Uluslararası Havalimanları Konseyi (ACI Europe) tarafından yıllık yolcu kapasitesine göre dört kategoride gerçekleştirilen yarışmada, Ankara Esenboğa Havalimanı, 10 milyon yolcu kategorisinde "En İyi Havalimanı" seçilmiştir (2009). Yarışmada Türkiye'de İç ve Dış Hatlar Terminallerinin ilk kez birlikte kullanıldığı terminal niteliğine de sahip olan Ankara Esenboğa Havalimanı; çevreye duyarlılık, kalite, güvenlik, ticari alanlar ile operasyon akıcılığı ve becerileri kriterleriyle de değerlendirilmiştir.

Esenboğa Havalimanı iç-dış hatlar Terminali Mayıs 2009 tarihinde ISO 9001-2008 kalite belgesi almıştır.¹⁶

Uçak Kaçırma Olayları ve Kazalar

3 Mayıs 1972: Ankara-İstanbul seferini yapan, THY'nin DC-9 Boğaziçi adlı uçağı 4 Türk korsan tarafından Sofya'ya kaçırıldı. Korsanlar, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının serbest bırakılmasını istiyordu. Uçak yolcuları arasında 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün oğlu Ömer İnönü de bulunuyordu.

22 Ekim 1972: İstanbul-Ankara seferini yapan THY'nin Truva uçağı 4 Türk korsan tarafından Sofya'ya kaçırıldı.

¹⁶ <http://www.esenboga.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=2&mnu=2#.VvvWotmwlyk>

19 Mart 1977: Diyarbakır-Ankara seferini yapan THY uçağı Beyrut'a kaçırıldı. Uçağı kaçırarak iki korsan teslim oldu.

24 Mayıs 1981: İstanbul-Ankara seferini yapan DC-9 tipi Haliç uçağı 4 hava korsanı tarafından Burgaz'a kaçırıldı.

24 Şubat 1998: Adana-Ankara seferini yapan THY'nin RJ 100 tipi Gaziantep uçağı Mehmet Dağ adlı hava korsanı tarafından Diyarbakır'a kaçırıldı. Uçakta 63 yolcu ve 5 mürettebat bulunuyordu. Elindeki oyuncak ayının içinde bomba olduğunu söyleyen Dağ, İran'a gitmek istiyordu. Hava korsanı yolcular tarafından etkisiz hale getirildi.

30 Mart 1998: Lefkoşe-Ankara seferini yapan Kıbrıs Türk Hava Yolları'na ait yolcu uçağı, el bombası şeklindeki çakmakla Mehmet Ertürk tarafından kaçırıldı. Uçak Ankara'ya indirildi. Mehmet Ertürk yakalandı.

14 Eylül 1998: Ankara-İstanbul seferini yapan Airbus tipi yolcu uçağı kaçırıldı. Uçak Trabzon'a indirildi.

28 Mart 2003: Ankara-İstanbul seferini yapan, THY'nin Ergene adlı uçağı Özgür Gençaslan tarafından Atina'ya kaçırıldı. Hava korsanı daha sonra teslim oldu.

Ayrıca,

29 Ocak 1960: İsveç'in başkenti Stockholm'den Ankara'ya gelen İskandinav Havayolları'na (SAS) ait yolcu uçağı Esenboğa Havaalanı yakınlarında düştü; 42 kişi öldü.

23 Eylül 1961: THY'nin Adana-Ankara seferini yapan Fokker F27 tipi *Tay* adlı uçağı, Erimesgut Havaalanı yakınlarında Karanlıktepe'ye çarparak düştü, 28 kişi öldü.

1 Şubat 1963: Lübnan kökenli Middle East Airlines (MEA) şirketine ait yolcu uçağı Ankara üzerinde, Türk Hava Kuvvetlerine ait C-47 tipi uçakla çarpışarak düştü. Kazada 80 kişi öldü.

3 Şubat 1964: THY'ye ait Douglas DC-3 tipi *Eti* adlı uçağı, Ankara yakınlarında düştü. 3 mürettebat yaşamını kaybetti.

23 Aralık 1979: THY'nin Samsun-Ankara seferini yapan "Trabzon" adlı yolcu uçağı Ankara'da Esenboğa Havalimanı'na inişe geçtiği sırada Türbetepe'ye çarparak düştü. Kazada uçaktaki 43 kişiden 39'u öldü, 4 kişi yaralı olarak kurtuldu.

16 Ocak 1983: THY'nin Paris-İstanbul-Ankara seferini yapan Boeing 727 tipi "Afyon" uçağı, Ankara Esenboğa Havalimanı'na inişi sırasında pist başında yere çakılarak yandı. Kazada 45 kişi öldü, 22 kişi yaralandı.¹⁷

¹⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27deki_havacılık_kazaları_ve_olayları_listesi

Sonuç

Özellikle 20. Yüzyıl'ın başlarında savaşlarda kullanılan uçaklar, fazla zaman geçmeden ticari faaliyetler ve kişisel seyahatler için de vazgeçilmez araçlar haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de havacılık faaliyetlerine önem verilmiş ve özellikle Ankara'nın Başkent ilan edilmesinden sonra, başta Avrupa başkentleri olmak üzere, Ankara'nın uluslararası arenada tanınırlığının artırılması amacıyla yeni bir şehir planına ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan yeni planda kuşkusuz havalimanı için de bir yer belirlenmiştir. İlk etapta Tandoğan Meydanı olarak düşünülen Havalimanı inşaatı projesi, daha sonra Esenboğa olarak değiştirilmiş ve Amerikan J.C. White ve Westinghouse Electric International Corporation şirketleri tarafından yapımına karar verilmiştir.

Cumhuriyet Hükümetleri döneminde Ankara'ya yapılan en büyük yatırımlardan birisi, belki de en önemlisi Esenboğa Havalimanı'dır. Bu sonuca hem vizyonel anlamda, hem de maddi anlamda ulaşmamız mümkündür. Zira Ankara'nın dışa açılması noktasında en önemli adım sayılan Havalimanı, 24 milyon maliyetle bu tarihe kadar Ankara'ya yapılan en büyük yatırım olmuştur.

2009 yılında 5-10 milyon yolcu kapasitesinde "Dünya'nın En İyi Havalimanı" seçilen Esenboğa Havalimanı, yurtiçinde de iç ve dış hatlar terminallerinin birlikte kullanıldığı tek terminal olma özelliğine de sahiptir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi: BCA, 30.18.1.2/106.58.14; BCA, 30.18.1.2/111.48.17; BCA, 30.18.1.2/113.14.13; BCA, 30.18.1.2/114.46.4; BCA, 30.18.1.2/118.80.10; BCA, 30.18.1.2/119.36.19; BCA, 30.18.1.2/125.26.9; BCA, 30.18.1.2/125.39.13; BCA, 30.18.1.2/152.22.4; BCA, 30.18.1.2/158.4.1

Gazeteler

Milliyet

Elektronik Kaynaklar

<http://www.esenboga.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=2&mnu=915#.VoEXcXPzDzM>

http://www.esenboga.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=2&mnu=915#.VvL_9mwlyk

<http://www.esenboga.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=2&mnu=2#.VvWotmwlyk>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_Esenboğa_Havalimanı

https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27deki_havacılık_kazaları_ve_olayları_listesi

<http://www.tavhavalimanlari.com.tr/tr-TR/Turkey/Pages/AnkaraEsenbogaAirport.aspx>

<http://www.esenbogaairport.com/tr-TR/basinodasi/Documents/Ankara-infobook-Tr.pdf>

http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2009/cilt26/sayi_2/45-68.pdf

ÇUBUK İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN DEPREMSELLİĞİNE GENEL BAKIŞ

Saffet Yağız*

Özet

Çubuk ilçesi ve çevresinin geçmiş yıllardaki deprem kayıtlarına bakıldığında, bu bölgede yıkıcı depremlerin olmadığı görülmektedir. Ancak, Ankara'nın 100km kuzeyinde bulunan Kuzey Anadolu Fay Sistemi (KAFS) üzerinde meydana gelen 7,4 büyüklüğündeki, Bolu-Gerede (1944) ve 100km güney doğusunda yer alan Akpınar Fayı üzerinde meydana gelen 6,6 büyüklüğündeki Akpınar-Kırşehir (1938) depremleriyle, tarihsel dönemde 1668'li yıllarda meydana gelen depremlerden etkilenmiştir. Ankara-Çubuk bölgesi deprem bakımından güvenli olmakla birlikte, yakın geçmişte orta büyüklükteki (5,3-5,6) 2005 ve 2007 Afşar (Bala-Ankara) depremleri, bölge insanı için önemli olmuştur.

Bu çalışmada, Ankara ve çevresinin, dolayısıyla Çubuk civarında da, meydana gelen depremler ve bu depremlerin oluşmasına etki eden fay kuşakları genel olarak incelenmiştir. Bölgeye etki eden değişik ölçekteki faylar kaynaklı tektonik hareketler ve meydana gelen depremlerin oluşum mekanizmaları bilimsel çalışmalar kapsamında incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çubuk, Deprem, Fay, Orta Anadolu

* Prof. Dr, Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü
E-posta: syagiz@pau.edu.tr

OVERVIEW ON THE EARTHQUAKE POTENTIAL OF ÇUBUK DISTRICT AND SURROUNDINGS

Abstract

As looking at the past earthquake record of the Çubuk and its surroundings, there is no catastrophic earthquakes seen in this region. However, the area affected from Earthquake, Bolu - Gerede (1944) occurred with magnitude of 7.4 on the North Anatolian Fault Zone (NAFZ) which occupies 100km north of the Ankara and further, the earthquake with magnitude of 6.6 on Akpınar fault occupies in 110km south east of Ankara. Also the region also affected by historical earthquakes happened around 1668's. Ankara-Çubuk region is safe from earthquake, however, 2005 and 2007 Afşar (Bala-Ankara) earthquakes with moderate (5.3-5.6) class became important for humans lives in there.

In this study, earthquakes happened on Ankara and surrounding- by means of Çubuk and around- and the faults zones cause of happening those earthquake were examined. Various faults influence on earthquake mechanism and tectonic activities in the area were investigated based on the literatures.

Key words: Çubuk, Earthquake, Fault, Central Anatolia

Giriş

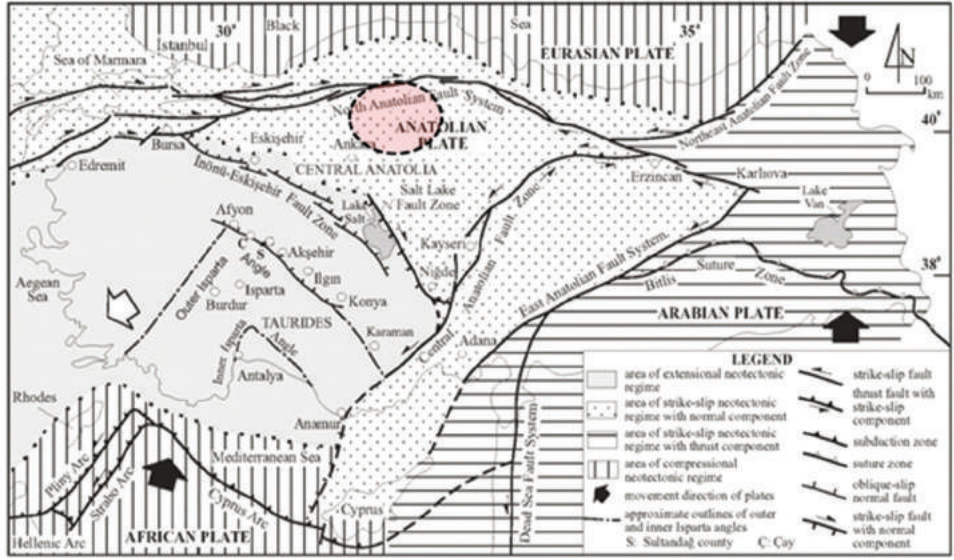
Son yıllarda elde edilen depremsellik haritalarında, Ankara ve çevresi dolayısıyla çubuk ve çevresi deprem bakımından güvenli bir alan olarak tanımlanmıştır. Kuzeyden, Kuzey Anadolu Fayı (North Anatolian Fault Zone), güneyden Tuz Gölü Fay Zonu, İnönü-Eskişehir Fay Zonu tarafından çevrelenmiş olan bölge, aktif bir tektonik kuşağa sahip olup, bu fayların büyük boyutlu ($M > 6-7$) deprem üretme potansiyeli yüksektir (Özmen, 2013). Bunlara ek olarak, bölgede uzunlukları kısa olan çok sayıda aktif faylar mevcuttur ve bunlarında daha küçük orta büyüklükte ($5 < M < 6$) deprem üretme potansiyeli vardır (Pampal vd., 2008). Ankara ve çevresi dolayısıyla, tektonik anlamda Anadolu plakası içerisinde yer almakta olup, haritada, çalışma bölgesi olan Çubuk ve çevresi kesik çizgilerle daire şeklinde gösterilmiştir. Anadolu plakası içerisinde sürdürülen neo-tektonik çalışmalar, plaka içerisinde iki ayrı tektonik rejimin ve bu rejimleri karakterize eden, yıkıcı depremler oluşturabilen aktif faylarında varlığını

ortaya koymuştur. Dolayısıyla, bölge yalnızca plaka sınırlarını oluşturan faylardan değil aynı zamanda plaka içi faylardan kaynaklı depremlerinde tehditti altındadır (Koçyiğit ve Özacar, 2013). Pampal ve Kozlu (2000) Ankara ve çevresinin depremselliğini ele almış, bölgenin yüksek deprem tehlikesi altında olduğunu vurgulamıştır. Koçyiğit (2003) Ankara ve çevresinde görülen aktif faylardan kaynaklanan depremlere açık olduğunu, bu depremlerin yinelenme aralığının oldukça uzun fakat olası bir depremin etkisinin yıkıcı olacağını belirtmiştir. Ankara bölgesinin şimdiye kadar çok fazla hasar yapacak şekilde büyük depremlerin merkezi olmadığını, ancak bölgenin kuzeyinden geçen ve günümüzde aktif olan Kuzey Anadolu fayı ile güneyinde yer alan ve birbirini kesen genç faylar boyunca oluşan depremlerden önemli derecede etkilendiği, Seyitoglu vd., (2007) tarafından belirtilmiştir. Gökten ve Varol (2010), Ankara kenti ve dolayında çeşitli faylar bulunmakla birlikte bugüne kadar bunların üretebileceği depremin ne olacağı konusunda yapılan çalışmaların sınırlı olduğunu, kentin Orta Anadolu bölgesini çevreleyen tektonik unsurların etkisi altında kaldığını, bunların oluşturabileceği bir depremde de Ankara'nın kaçınılmaz bir şekilde etkileneceğini rapor etmişlerdir.

Bu çalışmada, Çubuk ve çevresinde yer alan aktif fay kuşaklarının sebep olabileceği depremler ve daha önce bölgede meydana gelen depremler ele alınarak, bölgenin depremselliği, kaynaklardan yapılan araştırmalara dayalı olarak incelenmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda, araştırmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Çalışma Bölgesinin Depremselliği

Bu çalışmada ön plana çıkarılan Çubuk ve çevresinin depremselliğine etki eden faylar ile bölgede yer alan diğer yerleşim alanlarına etki eden faylar aynıdır. Dolayısıyla, Ankara ve çevresinin depremselliğine etki eden bu genç ve aktif fay zonları, (Koçkar, 2006; Koçyiğit, 2003; Koçyiğit vd., 2001; Pampal vd., 2008) tarafından Şekil 2'de derlenmiştir. Bölgede görülen depremlerin büyük bir çoğunluğunun, Kuzey Anadolu Fay Zonu ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Başka bir deprem yoğunlaşması da, Tuz Gölü-Seyfe Fay Zonu çevresinde gözlenmiştir (Şekil 2). Aktif kısalı uzunlu faylardan oluşan beş farklı fay kuşağına ayrılan bölgede, Ankara kent merkezine 150km çevreleyecek şekilde, depreme sebep olan aktif fayların özellikle Çubuk ve çevresinin depremselliğine olan etkileri tartışılarak, tarihsel depremler ve bölgeye verdiği hasarlar genel olarak ele alınacaktır. Şekil 2'de, çalışma bölgesi olan Çubuk ve çevresi kesik çizgili daire içerisinde gösterilmiştir.

Şekil 1. Türkiye'nin aktif tektonik bölgeleri (Koçyiğit ve Özacar, 2003'dan alınmıştır)

Bölgede Bilinen Aktif Fay Zonları

İnceleme alanında, Kuzey Anadolu, Eskişehir, Tuz gölü, Seyfe, Ezine-pazarı, Doğdurga fayları, Afşar ve Karakeçili fayları ve Eldivan Elmadağ tektonik kaması, Balaban, Kesikköprü fay kuşağı gibi aktif faylar yer almaktadır (Koçyiğit, 2003; Özmen, 2013). Bu fayların çalışma alanında tektonik etkinliği ve özellikleri aşağıda verilmiştir.

Kuzey Anadolu Fay Zonu: Yaklaşık 1700 km uzunlukta, 1-110 km genişlikte, kuzeyde Avrasya levhası ile güneyde Anadolu levhacığını ayıran sağ yanal doğrultu atımlı birkaç fay kuşağı, çok sayıda fay takımı ve tekil faylardan oluşur (Rojay ve Koçyiğit, 2009). Jeodezik veriler Kuzey Anadolu Fay Sistemi (KAFS) üzerinde yılda 24 ± 1 mm sağ yanal harekete işaret eder (Erturaç ve Tüysüz, 2009). Türkiye'nin en önemli, en aktif diri faylarından biridir.

Eskişehir Fay Zonu: Şaroğlu vd., (1992), Eskişehir-Bursa arasında genel gidişi KB-GD olan ve birbirinden kopuk birçok fayı; doğrultularının birbirlerinin devamı olacak şekilde uyumluluk göstermeleri, Kuzey Anadolu fay zonu ve Ege grabenlerinin tektonik rejimi arasında bir ara zon oluşturmaları nedeniyle, Eskişehir-Bursa fay zonu altında toplamış ve bunları İnönü-Dodurga fay zonu, Eskişehir fay zonu ve Kaymaz fayı olarak isimlendirerek alt bölümler halinde incelemiştir. Özsayın ve Dirik (2007) tarafından bu fay zonu; tip lokalitesinin İnönü ilçesi olması, geniş makaslama

zonunun özelliklerinin batıdan doğuya doğru değişmesi ve farklı birçok fay zonundan oluşması nedeniyle yeniden değerlendirilmiş ve İnönü-Eskişehir fay sistemi olarak isimlendirilmiştir.

Tuz Gölü Fay Zonu: Tuz Gölü fay zonu Paşadağ ile Bor arasında uzanır ve genel gidişi KB-GD dur. Yaklaşık 220 km uzunluğunda, 5-25 km genişliğindedir ve Orta Anadolu'nun en önemli kıta içi aktif fay zonlarından birisidir (Özmen, 2013).

Seyfe Fay Zonu: Yaklaşık 120 km uzunluğunda, KB-GD uzanımlı ve bir kaç km genişliğinde sağ yanal doğrultu atımlı bir fay zonudur, güneydoğuda Hasanlar beldesi ile kuzeybatıda Kırıkkale arasında uzanır ve bir kaç yüz metre ile 20 km uzunluğunda, birbirine koşut uzanımlı faylardan oluşur (Koçyiğit, 2000).

Ezine Pazarı Fayı: Kuzey Anadolu Fayından ayrılarak GB'ya doğru uzanan Ezinepazarı, Amasya, Sungurlu yörelerinden geçen ve Delice güneyinde sönümlenen, yaklaşık 250 km uzunluğunda sağ yönlü doğrultu atımlı bir faydır (Şaroğlu vd., 1987).

Dodurga Fayı: Orta ilçesinin 10 km. batısında yer alan fayın toplam uzunluğunun 22 km., genel doğrultusunun K10D olduğunu, kuzeye doğru gidildikçe diri faylara özgü morfolojik bulguların arttığını ve Dodurga'nın yaklaşık 750 metre kuzeyindeki küçük bir sel kanalında ölçtükleri 12-15 metrelik sol yönlü ötelenmeye dayanarak fayın sol yönlü doğrultu atımlı bir fay olduğunu belirtilmiştir (Emre vd., 2001).

Afşar ve Karakeçili Fayları: Bu fayların genelde düşey hareketlerin egemen olduğu normal fay karakterinde olmak- la birlikte hemen hepsinde, çok küçük de olsa doğrultu atımlı harekete neden olan bir yatay bileşenin de söz konusu olduğu ve bu fayların üretebileceği maksimum deprem büyüklüğünün $M = 6.0$ olacağı belirtilmiştir (Kasapoğlu, 2008). Şaroğlu vd., (1987), bu fayların aktif olduğunu rapor etmiştir.

Eldivan-Elmadağ Tektonik Kaması: Eldivan-Elmadağ tektonik kaması Ankara ile Çankırı arasında KKD gidişli doğu kenarı bindirmeli, batı kenarı ise normal faylı, Kuzey Anadolu fayı ve onun bir kolu olan Kırıkkale-Erbaa fayı arasındaki KB-GD sıkışma sonucu ortaya çıkmış bir neoteknik yapıdır (Seyitoğlu vd., 2006; Seyitoğlu, 2007).

Balaban, Kesikköprü fay kuşakları: Yaklaşık kuzey-kuzeydoğu gidişli, önemli miktarda normalatım bileşeni olan sol yanal doğrultu-atımlı aktif makaslama kuşaklarıdır Kızılırmak nehri ve yan kollarını da denetleyen bu faylar, Kuzey Anadolu Fayı ile diğer faylar arasında deformasyonun transfer edildiği faylardır (Koçyiğit, 2003).

Salanda Fay Kuşağı: toplam uzunluğu 140km olan sağ yanal doğrultu atımlı bir aktif makaslama kuşağıdır. Güneydoğuda Avanos ilçesi ile kuzeybatıda Kesikköprü

arasında yer alır (Koçyiğit, 2003). Sonuç olarak, bölgede bulunan, aktif fay kuşakları etkili ve yıkıcı depremler oluşturmaya açık ancak bu depremlerin yinilenmesi ve tekrarlanma aralıkları 250-300 yıl gibi bir zamanı kapsar. Aşağıda Tarihsel depremlerden günümüze kadar oluşan önemli depremler ve bunların bölgeye verdiği hasarlar ele alınmıştır.

Tarihsel Depremler

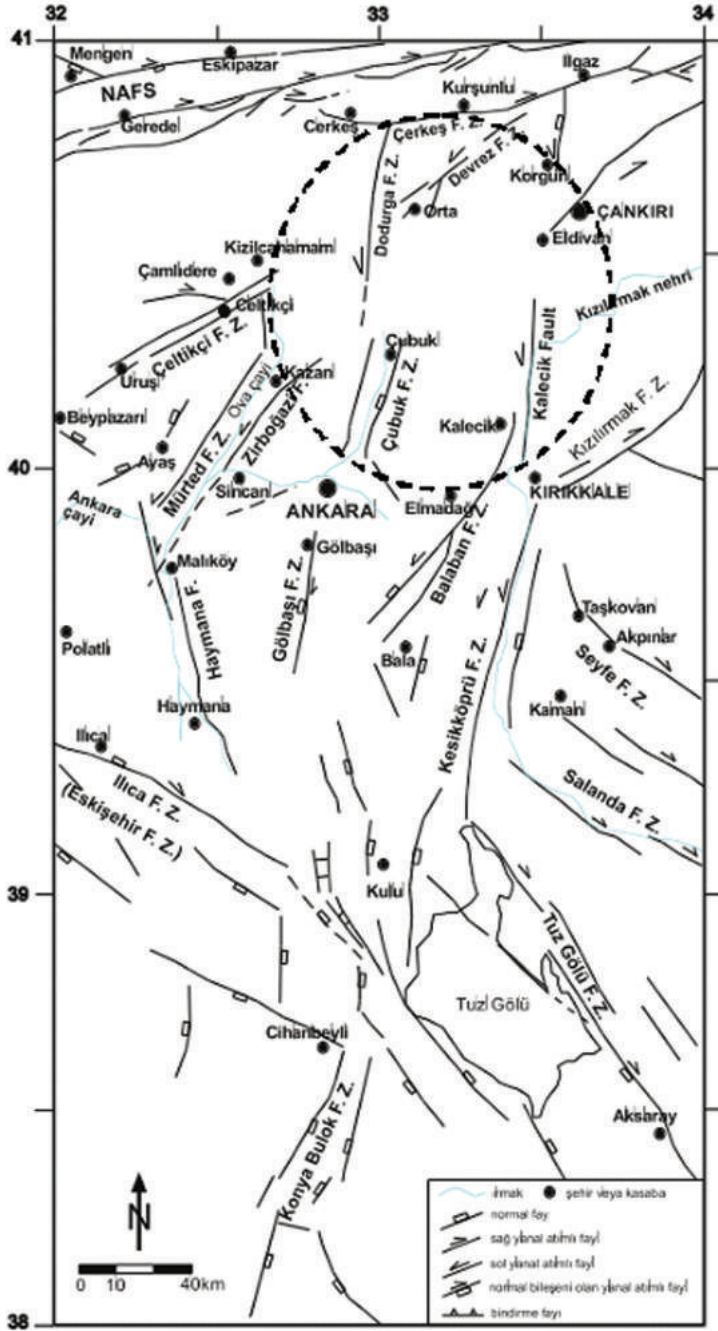
1660'lü yıllardan itibaren kayıt altına alınan bölgede hasar meydana getiren depremler mevcuttur. Bu depremler, değişik yerel fay kaynaklı olabildiği gibi, kuzey anadolu fay zonunun etkisiyle de meydana gelmiş olabilir. Tarihsel depremler ait veriler son derece az olmak la birlikte, bunlardan bazılarının can ve mal kaybına sebep oldukları araştırmalardan bilinmektedir (Pampal, vd., 2008). Örneğin, 1668'li yıllarda, meydana gelen bölgedeki VIII şiddetinde bir deprem, bolu kastamonu civarında hasara neden olmuştur. Bu döneme ait bazı deprem kayıtları Ambraseys ve Finkel (2007) tarafından rapor edilmiştir. Son zamanlarda, Orta Anadolu'da meydana gelen depremlerden en önemlileri, 2000 yılında meydana gelen Dodurga, 2005 ve 2007'de meydana gelen Afşar (Bala) depremleri olarak sayılabilir. Burada, tarihsel dönemlerden günümüze kadar meydana gelen depremlerin önemlileri ve bu depremlerin çevrede meydana getirdikleri hasarlar, aletsel büyüklükleri ve diğer sayısal verileriyle birlikte Çizelge 1'de verilmiştir. Ankara ve çevresinde bulunan yerleşkeler, Kuzey Anadolu Fay Sistemi gibi çok aktif ve plaka sınırı niteliğinde bir deprem kaynağı ile İnönü-Eskişehir, Tuzgölü, Seyfe, Salanda, Kesikköprü, Balaban fay kuşakları gibi aktif fakat yinilenme aralığı oldukça uzun yıkıcı olan deprem tehlikelerine açıktır (Koçyiğit, 2003).

Güncel Depremler

Aktif fayların etkin olduğu Çubuk ve çevresinde, güncel olarak sürekli bir hareket olması doğaldır. Bu tektonik hareketlerin genel olarak şiddeti ($M < 3$) üçten küçük olduğundan, herhangi bir hasara yada can kaybına sebep olmaz. Şekil 3'de 2016 Mayıs ayına ait, Kandilli rasathanesinden elde edilen deprem verilerine bakarsak, Çubuk ve çevresindeki tektonik hareketleri görebiliriz ancak bu tektonik hareketlerin can yada mal kaybına sebep olacak şiddette olmadığı da açıktır.

Şekil 2. Ankara ve Çubuk çevresinin aktif fay haritası

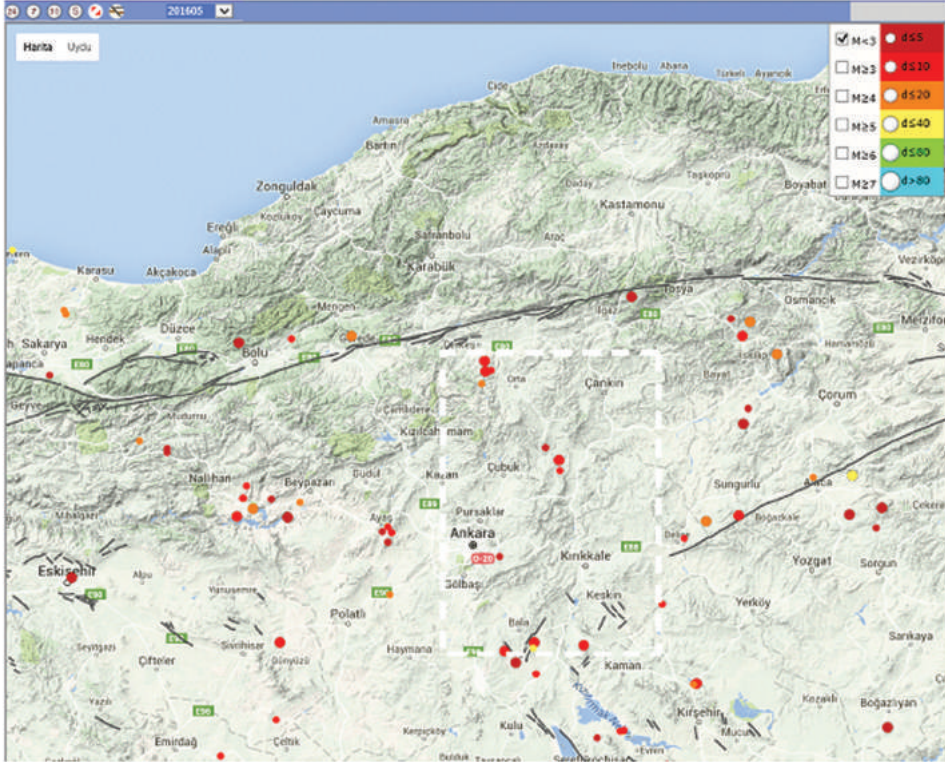
(Koçkar, 2006; Koçyiğit, 2003; Koçyiğit vd., 2001; Pampal vd., 2008'dan derlenmiştir)

Çizelge 1. Bölgede tarih boyunca gözlenen ve hasara sebep olan başlıca depremler (Pampal, vd., 2008; Koçiyiğit, 2003'den uyarlanmıştır)

Tarih	Deprem İsimleri	Zaman (Saat)	Enlem-Boylam	Odak Derinlik	Büyüklik	Açıklamalar
03.7.1668	x	x	40.70K ve 31.60D		x	Bolu-Kastamonu Civarında hasar meydana gelmiştir
28.9.1881	x	x	40.60K ve 33.60D		6,1 (Mw)	Çankırı yöresinde etkili olmuştur, 12 insan ölmüştür
25.2.1905	x	x	41.00K ve 33.70D			Kastamonu-Çankırı hasara sebep olmuştur
9.3.1902	Çankırı	x	40.65K ve 33.60D		5,6 (Ms)	Çankırı ve çevresinde ağır hasarlar olmuştur. Çankırı Merkez'de 3000 ev hasar görmüş, 4 kişi hayatını kaybetmiştir. Samsıntı Orta Anadolu çapında hissedilmiştir.
19.4.1938	Kırşehir (Akınar)	10:59	39.44K ve 33.79D	10km	6,6 (Ms)	149 kişi hayatını kaybetmiş, 211 yaralı ve 3680 hasarlı yapı olmuştur. Kırşehir, Keshin, Sivas, Konya Amasya çevresinde hissedilmiştir.
1.2.1944	Bolu-Gerede	03:22	40.80K ve 32.20D		7,6 (Mw)	3958 kişi yaralı, 20865 yapı yıkılmış ve 21000 civarında yapı hasarlı, Kocaeli, Ankara, Kastamonu ve Zonguldak çevresinde hissedilmiştir (Ergüney, 1978)
13.8.1951	Kurşunlu (Çankırı)	18:33	40.88K ve 32.87D		6,9 (Ms)	Kurşunlu-İlgaz çevresinde etkili olmuş; 50 kişi yaşamını yitirmiş, 8000 Civarında yapı hasar görmüştür. Yeni fay kırıklarının da olduğu kayıt edilmiştir. (Pampal vd.2008)
7.9.1953	Çetkeş (Çankırı)	03:59	41.09K ve 33.01D		6 (Ms)	Düzce'den İnebolu, Çorum ve Kırşehir'e kadar hissedildiği kayıt edilmiştir. (Eyidoğan vd., 1991)
21.4.1983	Kulu-Köşker	x	39.31K ve 33.06D		4,1 (Ms)	Kulu ile Bala ilçelerine bağlı Köşker, Kara Hamzalı, Aktaş ve Abdül gediği köylerinde hasar yapmıştır
6.06.2000	Dodurga	05:42	40.69K ve 32.99D	10km	6,1 (Md)	Çamur harçlı moloz taş yığma yapılar hasar görmüştür.
31.7.2005	Bala (Afşar)-Ankara	00:45	39.42K ve 33.12D	8.9km	4,9 (Md), 5,3 (Mw)	Bala, Kırıkkale, Ankara, Niğde, Konya ve Yozgat'ta hissedilmiştir. Bazı köylerde kırpılı evler ve yığma taş yapılar hasar görmüştür (Pampal vd., 2008).
20.12.2007	Bala-Ankara	11:48	39.404N ve 33.042E	5km	5,7 (M)	834 konut hasar görmüş, 63 ahır ve 3 iş yeri ağır hasar görmüş ve 5 konut orta şiddette hasar görmüştür.

Çizelgede yer alan; Ms; Yüzey dalgası büyüklüğü, Mw; Moment büyüklüğü, Md; Cisim dalgası büyüklüğü, Mj; Yerel büyüklük

Şekil 3. Çubuk çevresinde, Mayıs, 2016'da görülen depremler.<http://udim.koeri.boun.edu.tr/>

Sonuçlar

Kuzey Anadolu Fay Sistemi (KAFS) çok aktif olan ve bazı araştırmacılara göre yıkıcı deprem yinelenme süresi, 250-300 yıllık periyodu bulan bir deprem kaynağıdır. Buna ek olarak, İnönü-Eskişehir, Tuzgölü, Seyfe, Salanda, Kesikköprü, Balaban ve Kızılırmak fay kuşakları gibi aktif, yinelenme aralığı birkaç binyıl olan, ancak yıkıcı deprem üreten fay sistemlerinin bölgede yer alması sebebiyle bölge deprem tehlikesine açıktır. Sonuç olarak;

- Bu bölgede ve genel olarak bir deprem ülkesi olan tüm Türkiye'de ilk ve orta öğretim programlarına, doğal afetler ve deprem konusunda zorunlu ders ya da dersler konularak toplum bireyleri depreme karşı eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

- Özellikle kırsal kesimde taş ve kerpiç yığma yapılaşmaya son verilirken, modern yapılaşma ve yerleşimde zemin koşulları ve deprem kaynakları (faylar) dikkate alınmalı ve konu ile ilgili deprem yönetmeliğine kesinlikle uyulmalıdır.
- Birinci ve ikinci derece deprem kuşakların da yer alan yerleşim alanlarından başlanarak bu alanların deprem tehlike ve riskleri belirlenmelidir. Deprem tehlikesi yüksek yerlerde mevcut yapıların yerinde, yeni yapıların yapılması yasaklanmalı gerekirse yeni bir yerleşim alanı önerilmelidir.
- Mevcut yapılar gözden geçirilerek ya iyileştirilmeli, güçlendirilmeli veya gerekirse yıkılmalıdır. Daha sonra yeniden deprem yönetmeliği kurallarına uygun olarak alan yapılandırılmalıdır. Yerleşim alanlarının gelişim yönleri ile imara açılacak yeni yerleşim alanlarının seçiminde, o yöre için söz konusu olan deprem riski dikkate alınmalıdır.
- Deprem yönetmeliklerinin çıkartılması ve güncellenmesi konusunda özen gösterilmelidir. Geçerli yönetmeliklerin uygulanmaması durumunda ciddi yaptırımlar ve cezai işlemler uygulanmalıdır.
- Bu yönetmeliklerin uygulanması konusunda kurumsal ve toplumsal olarak duyarlı olmak gerekir. Belediyeler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşu olan inşaat, jeoloji, jeofizik mühendisliği odaları, uzman elemanlar yardımıyla, bu konuda etkin rol almalıdır.

KAYNAKÇA

- Ambraseys, N.N., Finkel, C.F. *Seismicity of Turkey and neighboring regions*, 1899-1915, Annales Geophysicales, 701-726, 2007.
- Emre, Ö., Duman, T.Y., Doğan, A., Özalp, S. 06 Haziran 2000 Orta (Çankırı) Depremi: kaynak fay ve hasar dağılımına etki eden jeolojik faktörler. 54. TJK özleri, Ankara, 2001.
- Ergünay, O. *Sismik Tehlike Açısından Ankara'ya Genel Bakış*, Yerbilimleri Açısından Ankara'nın Sorunları Sempozyumu. Türkiye Jeoloji Kurumu, 88-94, 1978
- Erturaç, M.K., Tüysüz, O. *Amasya ve Çevresinin Neojen Stratigrafisi ve Neotektonik Evrimi: Kuzey Anadolu Fay Sistemi'nin Orta Kesimi*. 62. Türkiye Jeoloji Kurultayı, 13-17 Nisan, Bildiri Özleri Kitabı, II: 824-825, 2009

- Eyidoğan, H., Güçlü, U., Utku, Z., Değirmenci, E. *Türkiye büyük depremleri makro-sismik rehberi (1900-1988)*, İstanbul Üniversitesi Maden Fakültesi Jeofizik Müh. Bölümü, 1991
- Gökten, E., Varol, B. *Bölgenin genel jeolojisi ve sismik kaynakları, Ankara kenti batısındaki zeminlerin jeolojik-jeofizik-jeoteknik özellikleri ve dinamik davranışı*. Ankara Üniversitesi Deprem Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:270, sayfa 12-32, 2010.
- Boğaziçi Üniversitesi, *Kandilli Rasathanesi* <http://udim.koeri.boun.edu.tr/>, Mayıs, 2016
- Kasapoğlu, K.E. *Bala depremleri ve yapılar üzerindeki etkileri*. Yapı Dünyası Aylık Mesleki Bilim Teknik Haber Dergisi, Mart(144): 48-53, 2008
- Koçkar, M.K. *Engineering geological and geotechnical site characterization and determination of the seismic hazards of upper Pliocene and Quaternary deposits situated towards the West of Ankara*. PhD. Thesis, METU, 401p. Ankara, 2006.
- Koçyiğit, A., Rojay, B., Cihan, M., Özacar, A. *The June 6 2000, Orta (Çankırı, Turkey) earthquake: Sourced from a new antithetic sinistral strike, slip structure of the North Anatolian faults system, the Dodurga fault zone*, Turkish Journal of earth Sciences, 10; 69-82, 2001.
- Koçyiğit, A., Özacar, A. *Extensional neotectonic regime through the NE edge of the Quter Isparta angle, SW Turkey: New field and seismic data*. Turkish Journal of Earth Sciences, 12; 67-90, 2003
- Koçyiğit, A. *General neo-tectonic characteristic and seismicity of Central Anatolia*. Turkish Petroleum Engineering Journal, Special Issue 5:1-26, 2003
- Koçyiğit, A. *Orta Anadolu'nun genel neotektonik özellikleri ve depremselliği*. Türkiye Petrol Jeologları Özel Sayı 5, 1-26, 2000.
- Özmen, B. *Ankara için deprem olasılığı tahminleri*, Yerbilimler Dergisi, 34(1);23-36, 2013
- Özsayın, E., Dirik, K. *Quaternary Activity of the Cihanbeyli and Yeniceoba Fault Zones: İnönü-Eskişehir Fault System, Central Anatolia*. Turkish Journal of Earth Sciences, 16; 471-492, 2007
- Pampal S., Özmen B., Koçkar M. *Ankara'nın depremselliği*, Ankara'nın Deprem Tehlikesi ve Risk Çalıştayı, sayfa 55-70, 2008

- Pampal, S., Kozlu, B. *Ankara'nın Depremselliği*. Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı: 409, sayfa 25-31. 2000.
- Rojay, B., Koçyiğit, A. *Kuzey Anadolu Fay Sistemi'nin Orta Kesimi içinde Aktif Bir Birleşik Çek-Ayır Havza: Merzifon-Suluova Havzası, Türkiye*. 62. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiri Özleri Kitabı II, 822-823, Ankara, 2009.
- Seyitoğlu, G., Işık, V., Kırmızı, E., İleri, İ. *Gölbaşı-Elmadağ Güneyinin Neotektonik Özellikleri*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Ankara 2006.
- Seyitoğlu, G. *Ankara Civarındaki Neo-tektonik Yapılar: Eldivan-Elmadağ Tektonik Kaması ve Kırıkkale-Erbaa Fayı*. TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Teknik Geziler Serisi- 4. 2007.
- Şaroğlu, F., Emre, Ö., Boray, A. *Türkiye Diri Fayları ve Depremsellikleri*. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi Rapor No:8174, Ankara 1987.
- Şaroğlu, F., Emre, Ö., Kuşçu, İ. *Türkiye Diri Fay Haritası*. MTA Genel Müdürlüğü. 1992.

BÜTÜN YÖNLERİYLE

Çubuk ve çevresi

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

9-10 EKİM 2015 / ÇUBUK-ANKARA

ISBN :978-605-61587-1-1

